

מקורות לחקר תרבות ישראל · 26
פנחס רוט ואברהם (רמי) ריינר
תשובות ר' יצחק בן שמואל מדמפייר (ר"י הזקן)

ספרים

היוצאים לאור

על-ידי

חברת מקיצי נרדמים

תש"ף

שנת קנ"ח לייסוד החברה ושנת פ"ז להעברתה לא"י

ראשי החברה

הוועד הפועל בישראל

חגי בן-שמאי
יושב ראש

משה אידל
שולמית אליצור
אברהם גרוסמן
יעקב זוסמן
אהרן ממן
שמחה עמנואל
מרדכי עקיבא פרידמן
קטרינה ריגו

יהודה צבי שטמפפר
מזכיר כבוד

חברי כבוד

חיים סולוביצ'יק, ניו-יורק	שמואל אשכנזי, ירושלים
שמואל סירא, פריז	מלאכי בית אריה, ירושלים
יוסף ינון (פנטון), פריז	אהרן דותן, תל-אביב
א' דב פרידברג, טורונטו	נחמן דנציג, ניו-יורק
שלמה קלמן רייף, קיימברידג'	חזה טורניאנסקי, ירושלים
בנימין ריצ'לר, ירושלים	מנחם כהנא, ירושלים
ראובן שמחה שטיינר, ניו-יורק	שניאור זלמן ליימן, ניו-יורק
מנחם חיים שמלצר, ניו-יורק	

תשובות ר' יצחק בן שמואל מדמפייר (ר"י הזקן)

ההדירו והוסיפו מבואות
פנחס רוט ואברהם (רמי) ריינר

הוצאת מקיצי נרדמים
קרן הרב דוד משה ועמליה רוזן
ירושלים תש"ף

ספר זה יוצא לאור בסיוע
הקרן הלאומית למדע
הקדש לסלי וורה קלר - קרן לטיפוח המורשת היהודית
קרן הזיכרון לתרבות יהודית

חברי המערכת של קרן הרב דוד משה ועמליה רוזן

פרופ' מנחם בן־ששון (יו"ר)

פרופ' שולמית אליצור, פרופ' יעקב בלידשטיין,
פרופ' חגי בן־שמאי, פרופ' משה בר־אשר, ד"ר יוסף גוברין,
ד"ר אביבה גוטליב־זורנברג, פרופ' אברהם גרוסמן, פרופ' צבי פיין,
פרופ' מרדכי עקיבא פרידמן, פרופ' דניאל שפרבר

הפצה: הוצאת מאגנס, 02-6586659

sales.israel@magnespress.co.il

מסת"ב 9-023-462-965-978

©

כל הזכויות שמורות לחברת מקיצי נרדמים
וקרן הרב משה דוד ועמליה רוזן
סדר: רפאל פרימן 'רננה - עימוד ועיצוב ספרים'
נדפס בישראל תש"ף
דפוס גרפית בע"מ, ירושלים

Printed in Israel

תוכן

הקדמה

א	1. ר"י הזקן - קווים כלליים
ב	2. ר"י: מעגלי השפעה
ב	א. משפחה
ה	ב. רבנו תם
ט	ג. תלמידי רשב"ם ורבנו תם
יא	ד. תלמידי ר"י
יג	ה. רבנו אלהנן
יד	3. מרחב גיאוגרפי
יד	א. צרפת
טז	ב. גרמניה
יח	ג. דרום צרפת - פרובנס ולנגדוק
כב	4. הספרות בה השתמש ר"י בתשובותיו
כב	א. משנה ותוספתא
כב	ב. ירושלמי
	ג. ספרות בתר תלמודית:
כה	ספרות הגאונים, הלכות גדולות, רבנו חננאל
כז	5. דרכו ההלכתית של ר"י הזקן
לו	6. תפוצת התשובות
לט	7. המהדורה

תשובות ר"י הזקן

1	תשובות - אורח חיים
25	תשובות - יורה דעה
166	תשובות - אבן העזר
194	תשובות - חשן משפט
237	נספח א - תשובות מסופקות
245	נספח ב - מעשי 'הקדוש מדנפיירא'
251	קיצורים ביבליוגרפיים

מפתחות

283	מפתח מקורות
315	מפתח כתבי יד
319	מפתח עניינים
327	מפתח אישים
330	מפתח מקומות
331	מפתח לעזים

פתח דבר

אבל מצאתי בתשובות הרא"ש, שכתב שהאיש ר' משה בר מיימון גדול היה מאד בכל החכמות, מכל מקום כשהוא חולק עם רבנו תם ור"י שלא לשמוע אליו אלא לילך אחרי בעלי התוספות. כי קבלה בידו שרבנו תם ור"י הצרפתים היו גדולים בחכמה ובמניין יותר מן הרמב"ם. (מהרש"ל, ים של שלמה, הקדמה למסכת בבא־קמא)

ראשיתו של ספר זה בשנת תשנ"ג (1993) בעת שמורנו פרופ' ישראל תא־שמע ז"ל קיבל מענק מחקר מטעם הקרן הלאומית למדע (מספר: 176.93) שכותרו היה: 'איסוף וההדרה של תשובות רבנו יעקב תם, רשב"ם ור"י הזקן מן הדפוסים ומכתבי היד לסוגיהם'. במשך שנים ארוכות נקראו חיבורי הראשונים וממשיכיהם בספרי הדפוס ובכתבי היד וכך לוקטו התשובות המוצגות בספר על עדי הנוסח שלהן. שפתותיו של מורנו דובכות בקברו עם השלמתו של כרך זה.

עם תום מלאכת איסוף עדי הנוסח של התשובות, התחלנו בשנת תשע"ב ללמוד יחדיו את התשובות, להחליט על נוסחן המיטבי, להציג את שינויי הנוסח כמו גם לכתוב את ההערות ואת המבוא לכל תשובה. חלק מעבודתנו נעשה במחלקה למחשבת ישראל שבאוניברסיטת בן גוריון בנגב וזאת בתמיכת מרכז גולדשטיין-גורן למחשבת ישראל שבאוניברסיטה זו. במהלך השנים זכה הפרויקט לתמיכה גם מ'הקדש לסלי וורה קלר, קרן לטיפוח המורשת היהודית', ומקרן הזיכרון לתרבות יהודית (Memorial Foundation for Jewish Culture), ולכל הקרנות הללו אנו מבקשים להודות.

חברת מקיצי נרדמים, המקום הטבעי ביותר לפרסום ספרנו, ניאותה לפרסמו ואף הזמינה את קרן הרב רוזן לתמוך בהפקתו. תודתנו לפועלים בגופים יקרים אלו, לפרופ' שולמית אליצור, פרופ' חגי בן־שמאי, פרופ' שמחה עמנואל, ד"ר צבי שטמפפר ומר יצחק (צ'יקו) גילה שסייעו בידינו כל אחד ואחת בדרכו/ה. מורינו וחברינו מנחם בטלר, עדיאל ברויאר, ד"ר יהודא גלינסקי, ד"ר יוסף מרדכי דובאוויק, ד"ר גבריאל וסרמן, פרופ' חיים סולוביץ'יק, ד"ר קריסטוף קלוזה, הרבנית ג'ני רוזנפלד, הרב יהושע (שוקי) רייך, הרב דוד שפירא ופרופ' עדיאל

שרמר סייעו בידינו בהערות, הארות ותשובות לשאלות שונות. פרופ' ברכיהו ליפשיץ עבר על חלק ניכר מהספר, והערותיו חידדו נקודות עמומות. תודה מיוחדת לפרופ' שמחה עמנואל, שעבר על הספר בקפידה פעם אחר פעם. היכרותו הייחודית עם כתבי היד של ספרות הראשונים, ניסיונו העשיר בההדרת חיבורים הלכתיים ועצותיו הטובות העשירו את הספר הזה מכל בחינה אפשרית.

ד"ר שרה כהן ומר אביחי גמדני ערכו בקפידה את לשון הספר, את קיצוריו הביבליוגרפיים ואת המפתחות. טובי עין הם יבורכו.

הקדמה

1. ר"י הזקן - קווים כלליים

הספר המתפרסם כאן הוא אוסף התשובות שהשיב ר' יצחק בן שמואל המוכר יותר בספרות התוספות כ'ר"י, ר"י הזקן, ר"י מדנפיירא או 'בעל התוספות' בסתם.¹ לצידו של דודו רבנו תם היה ר"י מראשוני בעלי התוספות בצרפת, ממעצבי הדרך ומפתחיה ומורה לרבים מבעלי התוספות שפעלו במפנה המאות השנים עשרה והשלוש עשרה כר' שמשון (=הר"ש) משנץ, אחיו ר' יצחק (=ריצב"א), ר' יהודה שירליאון מפריז, ר' ברוך בן יצחק בעל ספר התרומה, ר' אברהם בן נתן בעל ספר המנהיג ואחרים.

ר"י נולד בין השנים 1110-1115 כדור רביעי לרש"י ורבים מקרובי משפחתו היו מחכמי צרפת שתורתם מהלכת עימנו עד היום. אביו היה ר' שמואל בן שמחה מוויטרי ואימו הייתה בתה של יוכבד בת רש"י.² יוכבד נישאה לר' מאיר בן שמואל וילדיהם האחרים היו ריב"ם, רשב"ם, רבנו תם ור' שלמה המכונה גם 'אבי הדייקנים' כשהללו היו כמובן דודיו של ר"י. מבין אלו ריב"ם ורבנו תם הפכו להיות מוריו. ריב"ם נפטר צעיר באופן יחסי ועל כן קשרי מורה-תלמיד בינו ובין ר"י נדירים. לעומת זאת ר"י הפך עם השנים להיות תלמיד-חבר של רבנו תם עד פטירתו של האחרון בקיץ תתקל"א (=1171).

ר"י נולד וגר בתחילה ביישוב רמרו בו גר סבו ר' מאיר ונולדו אימו ודודיו, אולם, עיקר פעילותו מזוהה עם כפר שכן בשם דמפפיר (Dampierre) בו שימש כמורה וכאיש הלכה. בנו של ר"י, ר' אלחנן, היה גם הוא מבעלי התוספות. ר' אלחנן נרצח בחיי אביו בשנת 1184. אורבך הציע על פי עדות שבכתב יד את שנת

- 1 ספרות רבה נכתבה על ר"י, ראו: אפטוביצר, מבוא לראב"ה, עמ' 379-381; אורבך, ר"י הזקן, עמ' 18-32; אורבך, בעלי התוספות, עמ' 227-260; סולוביצ'יק, יינס, עמ' 11-13; הנ"ל, היין, עמ' 117-119; שושנה, תוספות ר"י הזקן, עמ' 20-27; ריינר, יינס, עמ' 164-178; גרוס, גליה יודאיקה, עמ' 161-165; קנרפוגל, סוד מאגיה ופרישות, עמ' 139-141; סולוביצ'יק, אסון ויצירתיות, עמ' 15-18. טרם נכתב מחקר ממצה על דמותו של ר"י הזקן.
- 2 אפטוביצר, מבוא לראב"ה, עמ' 380, הציע שאימו של ר"י נקראה מרים, אך ראו אורבך, בעלי התוספות, עמ' 228, הערה 8.

מותו של ר"י לתתקמט (=1189) אולם לאחרונה עורערה קביעה זו וכל שנוכל לומר בוודאות הוא שר"י הלך לעולמו לאחר בנו אלחנן כלומר לאחר שנת 1184.³ במבוא זה נבקש לתאר את סביבתו הקרובה של ר"י, את הספרייה ששימשה אותו בעבודתו, את דרכו בהלכה ואת תפוצת תשובותיו, כפי שעולה מקובץ התשובות שלפנינו.

2. ר"י: מעגלי השפעה

א. משפחה

כפי שראינו, ר"י נולד לתוך משפחה מיוחסת היטב, שבניה ובנותיה נמנו על צאצאי ותלמידי רש"י. שמה של אשת ר"י לא נודע לנו, אולם נישואים אלו הידקו עוד יותר את הקשר למשפחת רש"י. אבי אשתו היה ר' יהודה בן יום טוב מפליזא, בנם של מרים בת רש"י ור' יהודה בן נתן (ריב"ן), ואילו אימה הייתה אלמנתו של ר' יצחק בן מאיר (אחיהם הבכור של רשב"ם ורבנו תם, דודו של ר"י). בני המשפחה השונים ודבריהם נזכרים לעיתים תכופות בתשובותיו של ר"י.

פירושו של רש"י, ראש המשפחה, מונחים היו תדיר על שולחנו של ר"י, ועל ידיעתו אותם אין צורך להכביר מילים. פסקי הלכה של רש"י הגיעו לר"י באמצעות קובצי הפסקים המכונים 'ספרות דבי רש"י'. בעיות מתודולוגיות סבוכות ניכרות בקבצים אלה – זיהוי מקורותיהם, מי ערך אותם ובאיזו מידה הם משקפים את דעותיו של רש"י.⁴ שני הציטוטים הבאים מלמדים שר"י היה מודע לבעיות הללו והתייחס לתוכן הפסקים בזהירות:

בקונטרסים שיש בהן תשובות מרכיני שלמה זצ"ל ודברים שכתב הרב ר' שמעיה ז"ל בשם רבינו שלמה ז"ל, ראיתי שפסק התלמיד בשם הרב שרבייתו אסורה. ונראה שתלמיד הוא הרב [= ר' שמעיה] שפסק בשם רבינו שלמה ז"ל ... ונראה דאגב חורפיה לא עיין בה (סימן סא).

ודבר זה העתקתי מפסקי ר"ש [=רש"י] אשר סדר ר' שמעיה לפניו ומכתיבת ה"ר שמחה מויטרי זצ"ל. וידוע כי פירש, או הוא או ה"ר שמעיה, לפני רבי' שלמה (סימן ל).

בעוד שבפסקה הראשונה, ר"י הבהיר שידוע לו שעורך הדברים היה ר' שמעיה, וראה מקום לפקפק באמינות דבריו, הרי בפסקה השנייה, המפורסמת במחקר,

3 אורבך, בעלי התוספות, עמ' 253. לעומת זאת ראו: יהלום, יהודה בר יקר, עמ' 83, הערה 21; אהרונוב, שו"ת מהרש"ל, עמ' שעב-שעג.

4 גרוסמן, חכמי צרפת, עמ' 236-239; רוט, ספר הפרדס.

תוהה ר"י האם עורך הקובץ של פסקי רש"י היה סבו, ר' שמחה מוויטרי, או ר' שמעיה.⁵ שאלה זו הייתה פחות משמעותית מבחינתו מאשר העובדה, שבין כך ובין כך מדובר בתלמיד קרוב של רש"י.

על פסיקת הלכה של רש"י כתב ר"י 'ודברי רש"י אין לעקור ולהקל בלא ראייה ברורה' (סימן ע). דברים אלה נאמרו לא רק מתוך הערכה לרש"י אלא גם, ובעיקר, מתוך ביקורת נוקבת שנבלמה רק משום שלא הייתה לר"י 'ראייה ברורה' כדי לדחות את דברי רש"י. בהקשר אחר ר"י כתב כי 'זה כמה שנים שהוקשה בעיני מה שמשמע מפירוש רש"י' (סימן נא).

ר' שמואל בן שמחה, אביו של ר"י, נזכר בתשובותיו פעמיים - פעם כבעל מסורת עצמאית (סימן צז: 'מאבא מרי זל"ע להקל באבילות בדברי תורה כבט' באב') ופעם כמדווח על שיטת רבנו תם (סימן סא: 'מאבא מרי זלה"ה אני מקובל שאמר לי בשם רבינו יעקב מ"כ שהיא מותרת').⁶ נדמה שעל אף היותו תלמיד חכם, לא היווה ר' שמואל דמות משמעותית בעיצוב דרכו ההלכתית של בנו.⁷ ר' יצחק בן מאיר, אחי אימו של ר"י, נפטר בגיל צעיר והסתלקותו המוקדמת החרידה את בני המשפחה.⁸ ר"י כינה אותו פעם אחת 'מורי', ואורבך הסיק מכך שר"י למד תורה מפיו. אולם נדמה שאין להסיק הרבה מאזכור חד-פעמי זה, ונראה שהשפעתו הישירה של ריב"ם על ר"י הייתה מצומצמת ביותר.

את דבריו של דוד נוסף, ר' שמואל בן מאיר (רשב"ם) הביא ר"י רק מתוך פירושו לתלמוד, למסכתות בבא בתרא⁹ ועבודה זרה.¹⁰ ידוע שר"י פנה לרשב"ם בשאלה הלכתית, אך מסתבר שהתשובה לא התקבלה על דעתו. משמו של ר' יצחק אור זרוע נודע כי ר"י התלבט האם ניתן להכשיר את הבשר המלוח שהיה מאוחסן בחביות, ושהוא הפנה שאלה לרשב"ם בנושא:¹¹

- 5 עם זאת, במקום אחר כתב ר"י באופן פשוט: 'בפסקי ה"ר שמעיה תלמידו של רש"י ראיתי שכתב על רש"י' (סימן א).
- 6 ראו גם אורבך, בעלי התוספות, עמ' 227-228.
- 7 המסורת המובאת בידי רשב"ם (בפירושו לפסחים קט ע"א - ראו אורבך, בעלי התוספות, עמ' 228, הערה 5) בשם ר' שמואל החסיד איננה מכוונת אל האב. ראו גרוסמן, רישומם, עמ' 451-452.
- 8 אורבך, בעלי התוספות, עמ' 58-59.
- 9 סימנים קח, קיא, קטו, קלז.
- 10 סימנים נו, נט. מעט מכתבתו ההלכתית של רשב"ם השתמר, אבל אין ספק שהוא עסק בפסיקת הלכה. ראו ספר ראב"ן, סימן תקצב, עמ' תשכא-תשנא; אורבך, בעלי התוספות, עמ' 57. ספר הפרדס, עמ' קכג ושם: 'הילכות שחיטה ובדיקה שחיבר רבינו שמואל זק"ל'. לעניין זה ראו רוט, ספר הפרדס, עמ' 93.
- 11 אור זרוע א, סימן תעב. ראו אורבך, בעלי התוספות, עמ' 229.

והקשה] רבינו] יצחק בר שמואל] זצ"ל א"כ היאך יש להתיר כשמולחין חתיכות הרכה ונותנין המלוחה ראשונה ראשונה לגיגית מנוקבת או על גבי עצים שיהא חלל בין הבשר לשולי הגיגית, והלא הדם הנפלט מן החתיכות העליונות נופל בחתיכות תחתונות ונשאר הדם בגומות שבחתיכות תחתונות ... ואומר] רבי' יצחק בר שמואל] זצ"ל כי שאל לרשב"ם על זה והשיב דמותר. וגם בשם רבי' שלמה זצ"ל אמרו לו שהיה נוהג היתר כי אמ' כיון דדם האיברים דרבנן אין להטריח בדבר יותר מדאי דכיון שנעשה הדבר כתיקון חכמי' שנמלח בכלי מנוקב מותר.

אף על פי שרשב"ם השיב שהדבר מותר, ושהגיעה לאוניו גם מסורת מקילה בשם רש"י, ר"י פסק לחומרה כאשר קיימות גומות בבשר המעכבות את הדם.¹² ניתן לראות בכך אחד מקווי פסיקתו האופייניים של ר"י - כאשר הוא חושב שיש להחמיר בנושא מסוים הוא איננו סומך על פסיקתם המקילה של קודמיו.¹³ לרשב"ם היה בן ושמו יצחק, ששאל שאלות מאת רבנו תם. הדמיון הרב בין שמותיהם של בני הדודים - יצחק בן שמואל בן מאיר ויצחק בן שמואל בן שמחה - גרם בלבול בקרב חכמים וסופרים.¹⁴ ייתכן שיצחק בן רשב"ם מוזכר על ידי ר"י בתור דיין ששימש לצידם של תלמידי רבנו תם, ר' חיים הכהן ור' יוסף מאורליינש (סימן קכח).¹⁵

רבות מבנות משפחת ר"י מוזכרות בתשובה אחת שלו (סימן לח). ראשית פנה ר"י אל 'הגברת חמותי, אלמנת דודי הר' יצחק דהוה מרי דעובדא'. אישה זו (ששמה לא נודע לנו) נישאה תחילה לר' יצחק בן מאיר, אחיהם של רשב"ם ורבנו תם. לאחר פטירתו, היא התחתנה עם ר' יהודה בן יום טוב מפליזא, והבת המשותפת שלהם הייתה נשואה לר"י. הוא הזכיר אותה בתואר הכבוד 'גברת' והדגיש את היותה חמותו, אך פנייתו אליה הייתה בזכות בעלה הראשון המנוח, אותו הוא כינה 'מרי דעובדא'. תואר זה, שרש"י בפירושו תירגם אותו 'מדקדק במעשיו'¹⁶ ו'זהיר במעשים טובים'¹⁷ מופיע בתלמוד (חולין קי ע"א) כנימוק להסתמכות הלכתית על מעשיה של אישה: 'דביתהו דרב פפי ברתיה דר' יצחק נפחא הוא, ור' יצחק נפחא מריה דעובדא הוה - אי לאו דשמיע לה מבי נשא, לא

12 אור זרוע, שם; להלן, סימנים כח, לב.

13 ראו עוד להלן.

14 תא-שמע, הלכה ומנהג, עמ' 195, הערה 12.

15 קיימת השערה במחקר שגם לרבנו תם היה בן ששמו יצחק. ראו אורבך, בעלי התוספות, עמ' 62-61. אך מסתבר שיש לפקפק בהשערה זו.

16 רש"י שבת לו ע"ב, ד"ה מרי דעובדא.

17 רש"י חולין קי ע"א, ד"ה מרא דעובדא.

הוה עבדא' (תרגום): אשתו של רב פפי הייתה בתו של ר' יצחק נפחא, ור' יצחק נפחא היה בעל מעשה. אילולא למדה מבית אביה, לא הייתה עושה). במילים אחרות, האישה נוהגת על פי המסורת ההלכתית שהייתה נוהגת בבית אביה ולכן ניתן ללמוד ממעשיה ולנהוג כמותה.

תיאור השיחה בין ר"י לחמותו הגיע לידינו בשני נוסחים, אשר מופיעים במקביל במהדורה שלפנינו. באחד מהם כתוב שר"י שאל 'היאך נוהגות הנשים בדבר זה, ואמרה שכך נוהגות מעולם ... ולא ראתה מעולם שהיו מחמירין יותר'. היא אף הדגישה 'שלא היה מצריכה מורי ה"ר יצחק בעלה להסיקה ... יותר משאר פעמים'. לפי נוסח זה, השיחה נסובה על נוהג הנשים בלבד, וריב"ם כלל לא היה מעורב בעיצוב הנוהג. אולם, בנוסח המקביל כתוב 'ואמרה שבעלה לא היה מוחה בהם' - ניסוח המדגיש (כפי שהדגיש התלמוד) שהתעניינותם של פוסקי ההלכה הייתה בפסיקת הגבר התלמיד החכם.

נשים נוספות נזכרות בהמשך, ומסתבר שר"י שמע עליהן מפי חמותו ובהן - אשת ר' אליעזר, 'שתופסת מנהג אמה מרת מרים בתו שלר' שלמה, ובת הרב ר' יהודה זקני חתן רש"י'. בהמשך התשובה מתוארת 'מרת מרים אשת דודי רבינו תם'.¹⁸ מרים זו נהגה להחמיר, בניגוד לשאר הנשים, ור"י כתב כי 'לא נודע לי אם על פי דודי עשתה או על פי בעלה הראשון, ה"ר אברהם שהיה רגיל בחומרות'. ר"י לא רצה לחרוג מפסיקת רבו, רבנו תם, אך הוא הסתפק האם הנוהג של אלמנת רבנו תם משקף את דעת רבנו תם או את דעתו של בעלה הראשון - איש שמצד אחד היה רגיל בחומרות' ולכן פחות ראוי לחיקוי, ומצד שני לא הגיע לגדולתו של רבנו תם. מול נוהג מחמיר זה הוא העמיד את הנוהג המקל של חמותו ושאר קרובותיו, וסיכם 'והסומך על מנהג בת זקני ודודי לא אענש בו'.¹⁹ תשובה זו ממחישה את יחסי הקרבה ההדוקים ועם זאת המורכבים ששררו בתוך משפחת רש"י, ואת מקומן החשוב של הנשים במשפחה. בד בבד, היא מבליטה את מקומו המרכזי של רבנו תם בעולמו של ר"י, ואת משקלו המכריע כנגד כל שאר ההשפעות והמקורות מהם ינק ר"י.

ב. רבנו תם

דמותו של רבנו תם תופסת מקום מרכזי בתודעתו של ר"י ומהווה משקל מכריע בפסיקתו ההלכתית. שיטת רבו נזכרה על ידו בהזדמנויות רבות.²⁰ הקשר ביניהם

18 ראו אורבך, בעלי התוספות, עמ' 61.

19 על כל העניין ראו אליאס בר-לבב, נשים, עמ' 47-85.

20 ראו לדוגמה סימן לא ('ושאלו את ר' ואמ' כי ר"ת היה מתיר); סימן עח ('והשיב ר' יצחק ז"ל: הבטחה בתקיעת כף היה אומר ר"ת ...').

היה בלתי אמצעי, ור"י העיד פעמים רבות בתשובותיו על שאלות ששאל מפי רבנו תם, ואף הקפיד לציין מה בדיוק שמע מפיו ומה לא.²¹ דוגמא מובהקת לקשר היום-יומי בין רבנו תם לר"י, ולדייקנות שנקט ר"י בדווחו על שיטותיו ההלכתיות של דודורבו, נמצאת בסיפור הבא:

וכמדומה אני באמת שכשהייתי ברמרו אחר צאת רבנו משם, קודם שהלכתי לראנפיירא, פעם אחת הלך רבינו מטרוייש לרמרו להוציא ספריו ומטלטליו משם בערכות ש"ל ל"ט'. ושחטו אווזות בבית רבנו [כי שם נתאכסן. ור' אליעזר] היה דר כמו שהיה דר בו גם עכשיו. [ובאותן אווזות היה] אחת נשבר עצם הירך ונקשר, ושאלו לי כמדומה לי ואמרתי להם לשאל מרבנו, לא שמעתי שאסר. ובחזקת שאכלום היה בידי באותה שעה, אבל לא חקרתי הדבר ולא שאלתי וגם לא שמעתי מעולם בדבר לא איסור ולא התיר. אכן מעצמי חשתי כל הימים. וגם אותן אווזות שאמרתי שנשחטו בבית ר' אליעזר לצורך רבי, איני זכור אם היה השבר כנגד צומת הגיד' כמו שאלתך או למעלה הרבה מן הצומת. ותמה אני אם הוא אסור (סימן כה).

אין זה ברור מתי ובאילו נסיבות יצא רבנו תם מרמרו (Ramerupt) ועבר לטרווייש (Troyes). חוקרים בעבר הניחו שרבנו תם נטש את ביתו ברמרו לאחר שקבוצת נוצרים תקפו אותו בדרכם למסע הצלב השני ב-1147, וששוב לא חזר לרמרו עד מותו.²² אך אין בסיס לקביעה זו, ומסתבר שהעזיבה המתוארת בפי ר"י הייתה זמנית.²³ בכל מקרה, הבית עצמו לא היה נטוש, ודר בו אחד ר' אליעזר. אפשר שמדובר באליעזר בן יהודה בן יום טוב, גיסו של ר"י (אחי אשתו).²⁴ אולם, קרבתו המשפחתית של אליעזר זה לרבנו תם היא מעט רחוקה. אפשרויות נוספות הם אליעזר בן יהודה בן נתן (ריב"ן), שהיה בן דוד של רבנו תם,²⁵ או 'אליעזר קרובי', שהיה נשוי לרחל דודתו של רבנו תם עד שהתגרש ממנה.²⁶

21 'וכבר שאלתי מרבינו יעקב מנוחתו כבוד על ברכת הסוכה ... ועל הטיול והשינון לא שאלתי ממנו כי אם על השינה' (סימן א). 'מאבא מרי זלה"ה אני מקובל שאמר לי בשם רבינו יעקב מ"כ שהיא מותרת. וטעם לא שאלתי כי גם לי היה נראה פשוט מסברא' (סימן סא).

22 אורבך, בעלי התוספות, עמ' 66.

23 מסתבר שיש לשייך לתקופה זו גם את השמועה 'כי בזקנותו של רבינו בהיותו בטרווייש היתיר בט' באב לקרות באיוב וכדברים הרעים בירמיה' (סימן צד). אולם ייתכן שנוכחותו של רבנו תם בטרווייש בזמן הזה הייתה כדי להשתתף ביריד ה'חם' של טרווייש, שהתקיים בחודשי הקיץ החל משנת 1153. ראו אברגייטס, הנרי משמפניה, עמ' 76.

24 אורבך, בעלי התוספות, עמ' 122.

25 אורבך, בעלי התוספות, שם.

26 ספר הישר (תשובות), סימן כה, עמ' 44.

בשלב התרחשות הסיפור המצוטט, ר"י היה נוכח, אם כמלווה של רבנו תם ואם מסיבה אחרת. כאשר התעוררה שאלה הלכתית בנוגע לאוויזים שנשחטו לצורך הנוכחים, מכיני האוכל שאלו את ר"י אך הוא הפנה אותה אל רבנו תם. למרות שר"י היה נוכח בשעת מעשה, הוא הרגיש צורך לציין שלא היה בטוח שרבנו תם אכן התיר את האוויזים, ולכן 'מעצמי חששתי כל הימים'.

נגישותו של ר"י לרבנו תם עולה במיוחד מהמקרים בהם ר"י קבע שרבנו תם שינה את דעתו במהלך הזמן. פסקי ההלכה של רבנו תם כבר התפרסמו באזור,²⁷ וחשוב היה לר"י להבהיר שאין לסמוך על פסקים כאלה שרבנו תם כבר חזר בהם מפסיקתו הקודמת:

אמנם ראיתי שלא רצה רבינו יעקב לעשותו צניף לעשרה. ואמר כי אע"פ שבתשובתו לנדיב ר' שמואל מבר התיר כן גם בלא חומש בידו, הוא עצמו לא היה רוצה לעשות מעשה אפי' חומש בידו (סימן ב).²⁸

וכפי שהדגיש בהזדמנות אחרת:

ומה שאמרת כי ר"ת פסק דלא כר' נתן, כן אמרת. אבל אחר כן חזר בו, כמו שתמצא כתוב בספר הישר שלו גבי חמש מידות בערבות (סימן ק').

אולי מתוך המודעות שלו לאופי הדינמי של רבנו תם, ר"י עצמו לא הסתפק בתשובות שקיבל מרבו ושב אליהן פעם אחר פעם, כפי שסיפר:

כי כבר נתקשה בזה זה שלשים יום ונשאל לפני הרב ר' יעקב היאך אנו מקיימין המחקיין ותלויות בשיטה אחרונה ... ולא השיב לי בפעם ההוא ... ואחר כך שאלתי לו פנים בפנים, וענני רבינו על פה (סימן קכא).

תהליך זה נמשך אף לאחר פטירת רבנו תם, כאשר כבר לא ניתן היה לשאול את פיו ור"י נאלץ להסתמך על מורשתו הספרותית של הרב:

27 'ואני שמעתי זה עשר שנים כשהייתי בצרפת שאוכלין אותה על פי ר"ת' (סימן מט); 'זכרברי רבינו יעקב שלא היה אוסר אלא בהמשכה חוץ לגת, ראיתי נוהגים במדינה הזאת כל הימים בחיי רבינו וגם עכשיו' (סימן נא).

28 ראו גם סימן נז ('ובסוף ימיו חזר בו'); 'אבל שמעתי כי בזקנותו של רבינו להיותו בטרוויי היחיר' (סימן צז). ייתכן שיש להסביר באופן דומה מקרה שבו דעת רבנו תם כפי שהוצגה בפי ר"י עומדת בסתירה לדיווחים אחרים על דעתו. בסימן כג, על בהמה שבה עינוניתא דוורדא נמצאה בצד שמאל במקום בצד ימין, כתב ר"י 'וגם רבינו תם זצ"ל כתב בשם גאון אחד שאוסר להדיא'. אולם מקורות אחרים, ביניהם ר' יצחק הלכן תלמידו של רבנו תם, סיפרו שרבנו תם פסק להיתר בשאלה זו (ראו שם). כאמור, ייתכן שדעת רבנו תם בשאלה זו השתנתה במהלך הזמן.

שמעתי מרבינו תם זצ"ל כי יש מחמירין, אבל הוא לא נראה לו לאסור משום פרקמטיא ... ואחרי כותבי זה מצאתי בשם רבינו תם זצ"ל כי אותה לא היתה הלואה אלא כעין פרקמטיא (סימן יט).

יחסו הביקורתי של ר"י כלפי חלק מפסיקות ההלכה של רבנו תם לא התמצה רק במודעות לכך שרבנו תם עלול לשנות את דעתו.²⁹ לעיתים ר"י התעמת עם רבו ישירות ודרש ממנו הבהרות:

ובדידי הוה עובדא שפעם אחת היה לרבי' יעקב מ"כ משכון מגוי והוצרך למעות ונתן המשכון לידי ללות ממני עליו מעות ויהא החוב שלי. ואמרת ליפני היאך אהיה מותר ברבית הגוי לזה ממך וחיוב לך הרבית ואתה לזה ממני על משכוננו נמצאתי מקבל ריביתך ממנו על המלוה זו שאתה לזה ממני. וענני אני מוכר לך כל המשכון ולא תענה לי עוד ממנו. אם אינך רוצה אני פוטרך שלא תעניני עוד ממנו ולא אתחייב לך המעות ואתה לא תתחייב לי להחזיר המשכון. ובעניין זה עשה עמי רבינו (סימן סה).

חשוב לשים לב שחילופי הדברים הללו בין רבנו תם לר"י לא התעוררו אגב לימוד בבית המדרש, אלא בעקבות בקשת עזרה שביקש הרב מן התלמיד. ר"י ערער על כשרותה ההלכתית של הבקשה, ורבנו תם נאלץ לשכנע את תלמידו שאין במעשיו עבירה על איסורי ריבית. בהזדמנויות אחרות, ר"י הביע בכתב את הסתייגותו מדברי רבנו תם - גם אם הכיר לבסוף בשיטתו כשיטה אפשרית בדיעבד.³⁰ ביטוי מובהק לכך נתן ר"י בתשובה בהלכות יין נסך:

גם אתה, אם תרצה לסמוך עליו (= על ההיתר), סמוך על עצמך. כי אין לי לאסור מה שהתיר ר' פעמים. גם נראה לי שראיתי טעם זה בתשובה אחת בין תשובותיו.³¹ ואיך אאסור, אע"פ שאיפשר שהייתי מחמיר על עצמי בשלי אם היה נארע, כי נראה לי לחלק (סימן נד).³²

ר"י הדגיש את המלכוד שבו הוא נמצא. מחד גיסא, פסיקתו המקילה של רבנו תם נראתה בעיניו מוטעית, והוא עצמו לא סמך עליה למעשה. מאידך גיסא, הוא לא ראה עצמו רשאי לשלול את שיטת רבנו תם ולהורות לאחרים להחמיר.

29 ראו גם להלן, 'דרכו ההלכתית של ר"י'.

30 'ומאחר שהוא היה מתיר ורוב בני אדם נוהגין הטר בדבר אע"פ שהדבר נוטה קצת לאיסור אין בידי לאסור להם והמחמיר תבוא עליו ברכה' (סימן יט); 'וכן נוהג ר' כמו שנהג ר"ת, אעפ"י שלא ידע ראייה ברורה לאיסור' (סימן כט).

31 מכאן שקובץ תשובות רבנו תם עמד לפני ר"י. ראו ריינר, רבנו תם ובני דורו, עמ' 44-47.

32 על התבטאות זו ראו: סולוביצ'יק, היין, עמ' 360.

עם זאת, לעיתים נדירות ר"י חלק על רבו בפה מלא.³³ פעם אחת מצאנו אף את התופעה ההפוכה, שר"י פסק הלכה לשואליו, עד שבא רבנו תם וחלק על דבריו: 'והיה אומר ר' שיש למצוא טעם להיתר ... ור"ת השיבו שאין חילוק' (סימן ז).

ג. תלמידי רשב"ם ורבנו תם

ר"י הכיר את תלמיד רשב"ם, ר' יוסף בן משה מטרוייש (רבנו פורת).³⁴ הוא סיפר על שיחה ביניהם, שבה ר' יוסף התלונן 'על המנהג שנוהגים עכשיו שלוקחים גיתות בעוטות בעצים ובמקלות', ושטח בפני ר"י את חששותיו בנושא (סימן נא). כעבור שנים, כאשר ר"י כתב תשובה באותו עניין, הוא הפריך את חששותיו של ר' יוסף. גם תוספותיו של ר' יוסף היו מוכרות לר"י, וגם עליהן הוא חלק (סימן ו). ר"י עמד בקשר עם החכמים האחרים שלמדו לפני רבנו תם בזמנים שונים. הוא שמע על דעתו של רבנו תם בנושא מסוים מפי תלמיד רבנו תם, ר' נחמיה.³⁵ במקרה אחר, המידע על אודות פסיקת רבנו תם הגיע לר"י באמצעות ר' יצחק בן אברהם (ריצב"א), שהיה גם תלמיד של ר"י.³⁶ כאשר נדרש להביע דעתו על מקרה שנידון בפני ר' חיים הכהן ור' יוסף מאורליינש, שניהם תלמידי רבנו תם, ר"י פתח בדברי התנצלות נרגשים:

מי אנכי ומי חיי, אפילו לדון לפני רבותיי מצוקי ארץ שתותי תבל מוסדות הארץ, מורי ה"ר חיים אשר עליו נתלה כל כבוד הדור, וה"ר יוסף מופלג בחכמה ובזקנה, וה"ר יצחק בן הרב. מתיירא אני פן ישרפוני בהבל שבפיהם. ולולי כי יראתי לעבור על פיהם שמת ידי למו פי. ובמצוותכם אכתוב כאשר יראוני מן השמים, וצורי יזכיני להעמיד דבר על בוריו ולהוציא הדין על אמיתו (סימן קכח).

במקרה אחר, שאלה נשלחה אל ר"י יחד עם תשובה שכבר כתב ר' יוסף מאורליינש (Orléans) על אותו מקרה (סימן קיא). נוכחותם של תלמידי רבנו תם מורגשת בדברי ר"י גם כאשר הוא לא עמד עימם בקשר ישיר. בתשובותיו

33 'קטן בן שנה או בן שנתים שנשתמד עם אמו ומת, אומר רבי שהיה נראה שמתאבלין עליו ... ורבינו יעקב אמר כי אין מתאבלין עליו' (סימן צא).

34 אורבך, בעלי התוספות, עמ' 114-115.

35 סימן קד: 'וזה כבר כמה שנים שאמר לי ר' נחמיה בשם ר' יעקב מ"כ שהיה מביא ראיה ...'. ראו עליו ריינר, רבנו תם: רבותיו, עמ' 56.

36 ראו סימן נד; אורבך, בעלי התוספות, עמ' 261. ר"י ניסה לבדוק שמועה זו גם אצל ר' שמשון, אחי ריצב"א, אך הלה לא הכיר את המעשה. ראו סימן נד בחילופי הנוסח, וראו גם גרוס, שמשון בן אברהם, עמ' 175, הערה 4.

הוא התייחס באריכות לשיטותיהם של ר' חיים הכהן, ר' יוסף מאורליינש, ר' יצחק בן ברוך ור' אפרים מרגנשבורג, גם כאשר אלה חלוקים היו עליו ועל רבנו תם גם יחד.³⁷

מתח מסוים השתרר לעיתים בין ר"י לבין תלמידי רבנו תם הוותיקים יותר. ר' יהודה מקורביל, 'מאנשי-שלומו של רבנו תם'³⁸ חלק באופן תקיף על פסיקה של ר"י, ושלה אליו מכתב בנידון (סימן קב). כמו כן מסופר על ר' יצחק בן מרדכי מרגנשבורג, מתלמידי ריב"א שבאו מגרמניה לשמוע תורה מפי רבנו תם וחזרו לגרמניה, שכאשר הביאו לפניו פסק של ר"י הודיע שהוא פוסק ההפך (סימן צט). באותה המידה, ר"י הביא את דבריו של ר' יצחק בן מרדכי בתוספותיו אך דחה אותם כלאחר יד (סימן קח). לעומת זאת, בן עירו הצעיר, ר' ברוך בן יצחק מרגנשבורג, שנחשף לתורת רבנו תם אך לא למד ממנו ישירות, הפנה שאלה שלו בהלכה אל ר"י (סימן סח).³⁹

גם את שיטתו של ר' אליעזר ממץ לא היסס ר"י לדחות (סימן כח). אולם, ביחס לר' אליעזר ממץ, הדברים היו חריפים אף יותר. לפני ר"י הובאה תביעה ממונית נגד ר' אליעזר ממץ עצמו, ור"י פסק לרעתו (סימן פ). במסגרת הסכסוך הזה, ר' אליעזר ממץ טען שהוא פעל מתוקף תפקידו כגבאי צדקה, ועל כן יש לו הכוח לקחת כסף שהובטח לטענתו לעניים על ידי אישה שהלכה לעולמה ולחלקו לעניים. יורשי הנפטרת טענו שהם לא ידעו דבר על אודות הבטחה זו. ר"י פסק שאין לרא"ם שום זכות בכסף, ואף הטיל ספק במהימנותו:

ולכך אין על הרב ר' אליעזר זצ"ל אלא להחזיר להם הממון אלא שיש לו להודיע להם שכך וכך נדרה ובעצתו יתנו ליורשי רחל ס' דינר אילו שאמר ה"ר אליעזר זצ"ל שנדרה, כי נאמן הוא בעיני על כך, וגם עדיין לחקור מאחרים כי מסתמא הוא לבדו לא שמע (סימן פ).

עצם העובדה שר"י טרח לציין שר' אליעזר נאמן בעיניו כדובר אמת אומרת דרשני. כאשר מיד לאחר מכן ר"י ציין שגם מהימנות זו מוטלת בספק ודורשת תימוכין של עדויות אחרות, ניתן להבין שר"י רצה להבהיר בפני כל קוראי דבריו את הסתייגותו העמוקה מהתנהגותו של ר' אליעזר ממץ.

37 ר' חיים הכהן - סימן מב; ר' יוסף מאורליינש - סימן ל; ר' יצחק בן ברוך - סימן קיא. ר' אפרים - סימנים כח, מא.

38 אורבך, בעלי התוספות, עמ' 149, וראו שם, עמ' 151-152; קנרפוגל, קבלה, עמ' 88.

39 על צעירותו של ר' ברוך מרגנשבורג יחסית לר' יצחק בן מרדכי, ראו ריינר, רבנו תם: רבותיו, עמ' 94-95.

ד. תלמידי ר"י

ר' יצחק בן שמואל העמיד שורה של תלמידים, שזיקתם לרובם באה לידי ביטוי בתוספות שהם כתבו 'לפניו', כלומר בהדרכתו.⁴⁰ אחדים מהם אף כתבו חיבורים בהלכה, ועיון בהם משקף את ההערכה העמוקה שהם רחשו לר"י הזקן.⁴¹ עם זאת, הם שמרו על מידה מסוימת של עצמאות ולא נמנעו מלחלוק על רבם.⁴² קובץ תשובות ר"י כולל שאלות שהופנו אליו על ידי תלמידיו. חלקם שאלו אותו במסגרת הלימוד, ואחרים הפנו אליו שאלות גם לאחר שהסתיימה תקופת הלימוד בבית מדרשו. בין תלמידי ר"י שפנו אליו בשאלות ניתן למנות את ר' ברוך בן יצחק (בעל ספר התרומה), ר' יהודה שירליאון מפריס, ר' שמואל בן יוסף מוורדון, ר' שמואל מאנז'ו, ר' קרשביא⁴³ ור' נתן ור' יצחק (שזהותם אינה ברורה).⁴⁴ ר"י הזכיר גם את בניו של 'הנדיב ר' אברהם בנו [של ר' יעקב מבראי, שהיו למידין אצלינו] (סימן נד). יעקב הנדיב, סבם של התלמידים, שאל שאלה מפי רבנו תם.⁴⁵ שתי שאלות של ר' יהודה שירליאון השתמרו בידינו, ושתיהן כנראה נשאלו בזמן השהות המשותפת בבית המדרש.⁴⁶ בעקבות פסיקה של ר"י המתירה לאבל חפיפה וסריקה בתוך ימי השלושים, ר' יהודה שירליאון שאל את ר"י אם יש בדבר אפילו מנהג ור"י השיב 'כי אפילו מנהג ליכא' (סימן צח). מסתבר שהשאלה נשאלה על אתר, בשעה שר"י אמר את הדברים בתשובה לשואליו או במהלך הלימוד. בדומה לכך, כאשר ר' יהודה שירליאון הקשה על משנת אבות מתוך דברי התלמוד הירושלמי ור"י יישב את הדברים (סימן קמ), ההקשר המתבקש של הדברים הוא בית המדרש בו למד התלמיד לפני הרב. למותר לציין שגם כאשר נשלחו שאלות בכתב, אין ללמוד מכך שהן שאלות המבקשות הלכה למעשה. דוגמא מובהקת לכך היא סדרת השאלות של ר' שמואל מאנז'ו (Anjou), שנובעות

40 סולוביצ'יק, יינם, עמ' 12; סולוביצ'יק, אסון ויצירתיות, עמ' 1518; אורבך, בעלי התוספות, עמ' 246-249; שושנה, תוספות ר"י הזקן, עמ' 35-50; יהלום, תוספות שניץ, עמ' 41-88.

41 פרידמן, ספר התרומה, עמ' 218-224.

42 יהלום, תוספות שניץ, עמ' 49-50; פרידמן, ספר התרומה, עמ' 222-224.

43 סימן קכו. אדם בשם קרשביא מוזכר בידי רבנו תם. ראו אורבך, בעלי התוספות, עמ' 152 ובהערה 52. גרוסמן (שמעיה, עמ' 88-89) מזהה את קרשביא כאבי ר' מכיר וכמי שהיה תלמיד של ר"י הזקן. ראו גם ספר הישר (תשובות), עמ' 175 ושם: 'הרב ר' קרשבין'. ראו גם גולב, נורמנדי, עמ' 445, הערה 89.

44 סימן ע: 'ר' יצחק, שלומך יגדל'; סימן עז: 'כהן פאר כחתן, הרב רבי נתן'.

45 סימן נד: 'מעשה אירע בבראי בבית הנדיב ר' יעקב ... ושאלו לר"ת והתיר'.

46 סימנים צח, קמ. על ר' יהודה שירליאון ראו: אורבך, בעלי התוספות, עמ' 320-326; שושנה, תוספות ר"י הזקן, עמ' 40-49. ר' יהודה שירליאון היה גם קרוב משפחתו של ר"י, נין של ר' יום טוב בן יהודה.

כולן מתוך עיון בשני דפים במסכת יבמות.⁴⁷ שאלותיו של ר' שמעון מיונביל (Joinville) נכתבו בוודאי כאשר הוא לא ישב לפני ר"י.⁴⁸ כך למשל, מדרך ניסוח הדברים הבאים: 'יודיעני אדוני על חמאה של גוים כל דעתו, כי יש אוכלין במדינת האי ויש פורשין' (סימן מט), ניכר המרחק בין הדובר לנמען.⁴⁹

ר' שמואל מוורדון (Verdun) שלח לר"י מספר סדרות של שאלות, ואין ספק שהתקשורת ביניהם הייתה בכתב.⁵⁰ קשה יותר לקבוע האם שאלותיו של ר' שמואל התעוררו מתוך מעשים שהיו, או שהוא הגיע אליהן מתוך בחינה השוואתית של הנוהג והמקורות התלמודיים. שאלה אחת נגעה לווסתות נידה - 'וכבר שאל ה"ר שמואל מוורדוס מרבינו יצחק על נשותינו שאין להם ווסת, שהיה נראה לו שהיה להן לפרוש עונה כשיבא יום שראו בו באחרונה' (סימן סז). ר' שמואל ציפה שר"י יפסול את הנוהג הרווח לאור המשתמע מן המקורות התלמודיים. אולם ר"י בחר להצדיק אותו: 'והשיב לו רבי' ... אשה שלא היה לה ווסת מעולם, כמו הנשים שלנו שלא קבעתן ג' פעמים, אינה צריכה לפרוש סמוך לווסתה כלל'. ר' שמואל התווכח עם רבו בנושא זה ('ואע"פ שה"ר שמואל שדא ביה נרגא') אולם מדרך הצגת הדברים נדמה שהוא לא התכוון לחלוק על ר"י הלכה למעשה.

בדומה לכך, ר' שמואל מוורדון שלח לר"י סדרה של שאלות בהלכות בכור בהמה טהורה (סימן פח). אומנם, היו יהודים באירופה בימי הביניים שהקפידו על דיני בכור בהמה טהורה,⁵¹ ובספר אור זרוע נאמר ש'כבר היה מעשה' אשר הוביל לשאלות של ר' שמואל.⁵² אולם, קשה להאמין שכל ארבעת המצבים עליהם שאל ר' שמואל התרחשו למעשה. סביר יותר שבעקבות מקרה אחד של בכור בהמה טהורה שנצטרם אוזנו, נדרש ר' שמואל למגוון שאלות שיכולות היו להיות מעשיות. לעומת זאת, כאשר ר"י כתב: 'אני החתום, אשר נשאלתי מפי הנדיב ר' שמואל ב"ר יוסף נ"ע, משיב כי לכתחילה מותר לזרוע כל מיני זרעים' (סימן פו), ייתכן בהחלט שמדובר בשאלה שהתעוררה בוורדון ונשאלה בפני ר' שמואל 'הנדיב'.

ר' ברוך בן יצחק, בעל ספר התרומה, שאל את ר"י 'על אחד שאסר ספרו לחברו, אם מותר ללמוד בו' (סימן עג).⁵³ לאחר שקיבל את תשובת ר"י, שאסרה

47 סימן קלז. ראו: גרוס, גליה יודאיקה, עמ' 66; אורבך, בעלי התוספות, עמ' 340-341.

48 ראו עליו: גרוס, גליה יודאיקה, עמ' 255; אורבך, בעלי התוספות, עמ' 341-342.

49 שאלה נוספת של ר' שמעון מיונביל בסימן פז.

50 סימנים סז, פו, פח. אורבך, בעלי התוספות, עמ' 340.

51 כהן, דיוקן, עמ' 329-330; תא-שמע, הלכה ומנהג, עמ' 201-215; שפרבר, מנהגי ישראל, עמ' צא-צח.

52 אור זרוע א, סימן תקז.

53 ראו עליו: אורבך, בעלי התוספות, עמ' 347-361; עמנואל, על מקומו; פרידמן, ספר התרומה, עמ' 225-233.

את השימוש בספר מכוח הנדר, ר' ברוך רשם לעצמו את הדברים בתוספת קושיה שהתעוררה אצלו, והפטיר 'וצריך עיון'.

ה. רבנו אלחנן

מעל לרשת הקשרים בין ר"י לתלמידיו ניצבת הזיקה ההדוקה שהתקיימה בינו לבין בנו, ר' אלחנן.⁵⁴ ר' אלחנן בן יצחק נהרג בשנת 1184, אבל עד סוף חייו הוא שימש את אביו-רבו כמעין מזכיר. ר' אלחנן טיפל כנראה טיפול ראשוני בשאלות שהגיעו לר"י, כפי שכתב ר"י בתשובה לר' יואל מבון: 'וכבוא כתב אדוני ליד בני אלחנן, אמר לי...' (סימן קטו). הבן ניהל פנקס בו נרשמו דברים שהאב ביקש לזכור, ור"י סמך על 'ליקוטים' אלה גם לאחר פטירת בנו, כפי שנזקק לתוספות שכתב ר' אלחנן גם לאחר מותו.⁵⁵

מספר תשובות של ר"י נכתבו בידי ר' אלחנן, כפי שמשמע מהדברים הבאים:

הנה אוהבך החתום באתי להשיבך על דבריך במצות אבי, והנראה בעיניו אשיב לך. כי חולה הוא קצת, ורופא חנם ישיב לו רפואה שלימה ברחמי וחסדיו הרבים (סימן עז).

לא תמיד ר' אלחנן כתב את התשובה משום שר"י לא היה מסוגל לכך. בסוף תשובה ארוכה שכתב ר' אלחנן בשם אביו, ר"י ביקש להוסיף כמה דברים, אך מאחר שבנו לא היה כנמצא נאלץ ר"י לכתוב אותם בעצמו:

מקצת הדברים שכתבתי שלא הועתקו, ולפי שהיה בני חוץ לכרך באותה שעה כתבתים אני. ומה שאני זכור אכתוב לך עתה (סימן מא).

בתשובות שכתב עבור אביו, הקפיד ר' אלחנן לציין שהוא מציג את דעת אביו ('נראה אל אבי' - סימן קלד; 'כה אמר אבי', 'אז היה נראה לאדוני אבי להתיר', 'ומפרש רבינו' - סימן מא), ולחתום בסופן בשם עצמו: 'אלחנן בן רבינו יצחק'.⁵⁶

54 ראו עליו אורבך, בעלי התוספות, עמ' 253-260; קרויזר, תוספות רבינו אלחנן, עמ' 5-9; עמנואל, תשובה אחת, עמ' 229-240.

55 'כאשר הבאתי ראיות בליקוטי בני נ"ע' (סימן כח); 'ולפי מה שהיה אומר בני נ"ע, וגם כתב כן בתוספות מסכת גטין וקדושין' (סימן נד); 'כבר הגהתי זה כמה שנים בתוספות בני ז"ל' (סימן קלה). על ליקוטי ר' אלחנן, ראו עמנואל, שברי לוחות, עמ' 252-253. תפקיד דומה מילא ר' שמעיה עבור רש"י, ראו: עפשטיין, רבי שמעיה, עמ' רעא-רצה.

56 בנוסף לתשובות שהשיב בשם אביו, ר' אלחנן כתב תשובות החתומות בשם עצמו, שלא נכללו במהדורה שלנו, למרות שיש בהן מידע על ר"י. ראו עמנואל, מהר"ם וחבריו, עמ' 235, סימן כג: 'אילו דברי' שלמטה שאלוני איך ר' נוהג והשבתי בשמו ... אלחנן'. בתשובה זו נכללו מסורות רבנו תם ור"י, יחד עם עמדת ר' אלחנן.

השתמרו מעט עדויות על תשובות שהשיב ר"י לר' אלחנן עצמו. ההקשר איננו תמיד ברור ('והשיב הרב להרב ר' אלחנן' - סימן ג), אולם לעיתים ניתן לקבוע שר' אלחנן הקשה על שיטת ר"י בעקבות תשובה שהשיב לאחרים. לדוגמה בסימן קיב, 'והקשה הרב ר' אלחנן זצ"ל בן רבינו יצחק זצ"ל - לפי מה דפרישת דמתנת בריא מפקעת דשיעבוד כתובה ומזונות טפי מירושה ... והשיב לו רבינו יצחק אביו ...'. הקושיה של ר' אלחנן מוסבת על סימן קיא, שבו כתב ר"י לקהילת קינון את הדברים שהזכיר ר' אלחנן בקושייתו. במקרה אחר (סימן ז), לאחר שרבנו תם עירער על פסיקתו של ר"י במעשה שבא לפניו, ר' אלחנן הביא טעם נוסף לדחות את דברי ר"י, ואביו קיבל את עמדתו - 'ולי נראה דיש לאסור ... ומודה רבי'. עם זאת, ר' אלחנן ידע גם לסייע לשיטת אביו כאשר ר"י עצמו נקלע לקושי לשיטתו. ר"י הביין קטע בתלמוד הירושלמי באופן מסוים, ובעקבות כך כתב 'אם כן בטלו דבריי שכתבתי למעלה'. לאחר מכן הוסיף 'ובני שיחיה אמר לי כי יש לפרש ההיא דירושלמי ... כעין פירוש שאני מפרש ... ולפי פירוש זה יוכלו דבריי שהוספתי על דברי רבינו להתקיים' (סימן נא). במקרה זה, ר' אלחנן הוכיח לאביו שניתן לנצל מהלך פרשני שר"י עצמו הציע בהקשר אחר כדי להבין את הירושלמי באופן שתואם את שיטתו.

3. מרחב גיאוגרפי

א. צרפת

מרבית המקומות שנזכרו בתשובות ר"י נמצאו בסביבתו הקרובה, בחבל שמפניה (Champagne) בצפון צרפת. ר"י נודע על שם מקומו, דמפייר (Dampierre).⁵⁷ אך הוא לא ישב בה כל ימיו כפי שמלמדים דבריו: 'שכשהייתי ברמרו אחר יציאת רבנו משם, קודם שהלכתי לדאנפיירא' (סימן כה) 'ושאלתי פי רבי בטרוייש' (סימן לז). תלמידו, ר' שמשון משנץ (Sens), סיפר שרבו התאכסן בבית אביו - וזכור אני כשהיה מורי הקדוש דר בגורן בבית אבא' - אך לא ברור היכן זה היה.⁵⁸ ר"י הבחין בין אזור שמפניה - אותו הוא מכנה 'כאן' (סימן יב), 'במדינה

57 גרוס, גליה יודאיקה, עמ' 160-165.

58 תשובת ר' שמשון משנץ, בתוך אור זרוע ב, סימן ג. הוצע שהמילה 'גורן' היא כינוי לעיירה Gournay-en-Bray - דינור, ישראל בגולה, עמ' 193. מהר"ם הזכיר את הדברים בקצרה. ראו: תשובות פסקים ומנהגים, סימן צו, עמ' קה. מנוסחים אחדים של תשובת מהר"ם משתמע שהוא הכיר תשובה של ר"י עצמו בנושא ('ושוב מצאתי תשובת ר"י' - ספר המרדכי שבת, הגהות סימן תסא), אך מנוסח מדויק יותר של דברי מהר"ם מסתבר שהוא הכיר רק את תשובת ר"ש משנץ הנזכרת ('ושוב מצאתי בתשובות שר"י ...' - שו"ת מהר"ם, לכוז, סימן שטט, ובנוסח דומה: שו"ת מהר"ם, קרימונה, סימן קעט).

הזאת' (סימן נא) – לבין אזורים אחרים, אפילו אלה הסמוכים אליו. חשובה במיוחד הבחנתו בין האזור שלו (שמפניה) לבין 'צרפת', כלומר Île-de-France, חבל הארץ שסביב העיר פריס.⁵⁹ כך למשל הוא כתב: 'ואני שמעתי זה עשר שנים כשהייתי בצרפת שאוכלין אותה [=חמאת נוכרים] על פי ר"ת' (סימן מט).⁶⁰

רבות מן השאלות שנשלחו לר"י הגיעו אף הן מהסביבה – מוויטרי (Vitry),⁶¹ יונביל (Joinville),⁶² בראי (Bray-sur-Seine)⁶³ וורדון (Verdun)⁶⁴ – כולם במרחק של שלושה ימי נסיעה או פחות.⁶⁵ אך גם מחוזות מרוחקים יותר מוזכרים בתשובותיו. המרחק מחבל אנז'ו (Anjou), שם ישב תלמידו ר' שמואל מאנז'ו, לא מנע התכתבות ביניהם. מנהיגי הקהילה בקינון (Chinon), עיר שהייתה שייכת באותה תקופה אף היא למחוז אנז'ו, שלחו שאלה לר"י (סימן קיא). ר"י הכיר את מצבם של יהודי נורמנדיה, עליהם ידע לספר כי 'רובן אכן זורעין שבולת שועל אחר הפסח' וגם כי הם קיבלו אספקה מצרפת (סימן פג). העובדה שרוזנות אנז'ו שלטה בנורמנדיה באותה העת, ומאידך עמדה בקשרים טובים עם מלכות צרפת, הולמת יפה את קיום הקשרים וחילופי הידיעות בין יהודים באזורים הללו.⁶⁶ אנגליה נשלטה אף היא בידי ענף של שושלת אנז'ו, וגם משם הגיעו לר"י ידיעות.⁶⁷ ר"י ישב באזור שמפניה, שהיה תחת שלטונו של הרוזן אנרי (1127–1181) ובזיקה הדוקה עם ממלכת צרפת, בין היתר משום שהרוזן היה קרוב משפחה של המלך.⁶⁸ יחסיו של אנרי עם מלך אנגליה היו סבוכים יותר – סטפן, שמלך

59 בני התקופה שהתגוררו באזורים אחרים, כגון באשכנז וספרד, לא הבחינו בכך, וכינו אף את ר"י עצמו 'צרפתי'. ראו למשל סימן סב, נוסח ב (רמב"ן ותלמידיו): 'השיב הר' יצחק הצרפתי'. ר' יצחק אור זרוע הביא מספר תשובות של ר"י בשם 'רבני צרפת'; 'רבתי צרפת'; 'רבתי' שבצרפת' (סימנים עט, צד; סימן מז [ש"נ אות י]).

60 כך יש להבין ניסוחים אחרים של ר"י. לדוגמא: 'כי כך מנהג ... בצרפת ובשאר מקומות' (סימן פ).

61 סימן נו: 'תדע כי בענין זה נשאלתי מאתמל מאחד מבני ויטרי'.

62 סימנים מט, פז.

63 סימן נד.

64 סימנים סז, פו, פח.

65 לפי חישוב אחד, המרחק הממוצע שהלכו נוסעים בצרפת בימי הביניים היה כ-55 ק"מ. ראו בויר, מסע בצרפת, עמ' 597-608.

66 פוויקה, נורמנדי; פאוור, הגבול הנורמני.

67 סימן מט: 'ובארץ האי שמעתי'; סימן סא: 'כי חותמות העשוין באנגלא טיירא חשיב לענין שומא כשטר גמור מדינא דמלכותא לגוים ולמטומעין בהם'. על היחסים הסבוכים והמתוחים, אך סדירים, בין מלך אנגליה למלך צרפת במחצית השנייה של המאה ה-12, ראו דנבכין, הנרי ולואי, עמ' 47-62. רוזן שמפניה היה בעל ברית קרוב של מלך צרפת.

68 ראו עליו אברגייטס, הנרי משמפניה. לואי ה-7, מלך צרפת בין השנים 1137-1180, היה נשוי לאחותו של אנרי.

עד 1154 כשמחצית מלוכתו עומדת בסימן מלחמה עם בת־דודתו מטילדה, היה דודו של אנרי. הנרי ה־2, שעלה על כס הממלכה האנגלית והאנז'כית ב־1154, היה בנה של מטילדה. בתוך מסכת קשרי המשפחה והפוליטיקה הסבוכים הללו, שמפניה עמדה במקום מרכזי וקיימה קשרים עם כלל האזור. מסתבר שמבחינה זו, השדה הפוליטי השפיע גם על קשרי הקהילות היהודיות באזורים השונים. ייתכן גם שאחת התשובות של ר"י נשלחה לאנגליה (סימן סא).

שאלה אחרת הגיעה לר"י מאת 'ר' משה מכנף הארץ' (סימן יא). קשה לדעת האם מדובר במליצה שמציינת שר' משה ישב בארץ רחוקה, או שכוונתו למקום מסוים, אך ניתן להציע שמדובר באנגליה. הביטוי 'כנף הארץ' מופיע בישיעהו כד, טז. הפסוק הקודם (ישעיהו כד, טו) מזכיר את 'איי הים', ביטוי ששימש כינוי לאנגליה במקורות עבריים רבים מימי הביניים. בנוסף, בגלוסאר באזל, שנכתב באזור שמפניה בראשית המאה ה־13, הביטוי 'כנף הארץ' מתורגם 'דלנגלא' (delangle), ממש כשמה של אנגליה.⁶⁹

ב. גרמניה

חוקרים כבר העירו על התדלדלות הקשרים בין חכמי צרפת וגרמניה בימיו של ר"י הזקן.⁷⁰ אולם, כפי שניתן ללמוד מהקובץ שלפנינו, לא התקיים נתק מוחלט בין המרכזים. מלבד תלמידי רבנו תם שהיגרו לגרמניה ושנידונו לעיל, חכם גרמני נוסף התכתב עם ר"י - 'ר' יואל הלוי מבון'.⁷¹ חכם זה, חתנו של 'ר' אליעזר בן נתן ממגנצא (ראב"ן), למד ברגנשבורג מפייהם של תלמידי רבנו תם.⁷² ייתכן שקשר קודם זה בין רבותיו של 'ר' יואל לרבנו של ר"י, הוא שהניח את התשתית לפנייתו של 'ר' יואל לר"י.

נדמה שר"י עצמו הופתע מכך שר' יואל מבון פנה אליו בשאלה הלכתית, והפתעתו ניכרת בדברי הפתיחה לתשובתו: 'אשרי תבחר ותקרב (תהלים סה, ה) כי מי ערב לבו לגשת ... יען כי מצאתי חן בעיניך להכירני ולקרביני ...' (סימן קטו). אולם, ר"י לא היה החכם היחיד אליו פנה 'ר' יואל בעניין זה. הוא נועץ גם בחכמי הריינוס, 'ר' יהודה בן קלונימוס משפירא⁷³ ור' אליעזר ממץ (שישב

69 בנית, ספר הפתרונות מבאזל, ב, עמ' 301.

70 זוסמן, א"א אורבך; עמנואל, על מקומו; קנרפוגל, מגרמניה לצרפת.

71 אפטוביצר, מבוא לראב"ה, עמ' 184-186.

72 אפטוביצר, מבוא לראב"ה, עמ' 42; אורבך, בעלי התוספות, עמ' 210. על חכם זה ראו

אפטוביצר, שם, עמ' 37-48; אורבך, שם, עמ' 209-212; עמנואל, שברי לוחות, עמ' 81-86.

73 ראו עליו אפטוביצר, מבוא לראב"ה, עמ' 341-342; אורבך, בעלי התוספות, עמ' 361-363.

במגנצא).⁷⁴ ר' יואל שטח בפניהם את טענתו, שאין לקבל גט של גוסס, וביקש משלושת החכמים הללו לחוות את דעתם. מעשה דומה עשה ראב"ן, חמיו של ר' יואל, דור קודם לכן, כאשר במסגרת התדיינות בסוגיית חזקת חלונות, ראב"ן פנה לסדרה של חכמים, וכיניהם רבנו תם.⁷⁵ קשרים ישירים בין ראב"ן לרבנו תם היו דלילים, אולם כאשר רצה ראב"ן להתייעץ בחכמי הדור, הוא כלל ביניהם גם את רבנו תם.

יתר על כן – סוף תשובת ר"י מגלה שהיוזמה לפנות לר"י בהקשר זה לא הייתה של ר' יואל עצמו, אלא היא באה בעצתו של ר' אפרים מרגנשבורג. לצד עיונו בגט שכיב מרע, התדיין ר' יואל באריכות עם ר' אפרים בכשרות החלב שעל הכרס, ולאחר החלפת מספר מכתבים ביניהם, הציע ר' אפרים 'תשכיר רץ לצרפת, ואם יתירו לך, תאכלנו אחרי כן'.⁷⁶ בעקבות עצה זו, ר' יואל אכן שאל את ר"י את שתי שאלותיו, אבל ר"י השיב שבנושא החלב אין בידו תשובה – 'ואני איני בקי בהן ובשמותיהן של אותן חלבים שהזכיר בכתב אדוני' (סוף סימן קטו). שאלה נוספת הגיעה לר"י מגרמניה (סימן קד). ר' יואל היה מעורב גם בפרשה זו, ואביגדור אפטוביצר אף הציע שר' יואל הוא זה ששלח את השאלה לר"י.⁷⁷ השאלה נגעה ליתומה מאשכנז שנישאה לאדם במגדבורג, ולאחר זמן התגרשה ממנו ונישאה תוך שלושה חודשים לאדם אחר. ר"י פסק שעל האישה להתגרש מבעלה השני עד תום שלושה חודשים ממועד הגירושו. אולם כנגד טענה נוספת – שהגט מבעלה הראשון כלל לא היה תקף משום שנכתב בו שהאיש הוא ממגדבורג, למרות שמוצאו היה מקרקוב שבפולין – ר"י כתב שאין בכך ממש. הוא סבר שאין שום צורך לכתוב את מקום הלידה בגט, ואף המליץ 'לעוסקים בגט, שאם מרופה בידם מקום הלידה, שלא יכתבו כלל'. ר"י הצהיר שרבנו תם היה שותף לדעה זו – 'וכתבתי מה ששמעתי, להראות שסובר ר' בו כשרות'. ר' יואל הלוי כתב תגובה חריפה לדבריו של ר"י, ובה הוא הטיל ספק במהימנות

74 אפטוביצר, מבוא לראב"ה, עמ' 312-315; אורבך, בעלי התוספות, עמ' 152-164; עמנואל, שברי לחות, עמ' 293-297; ריינר, רבנו תם: רבותיו, עמ' 105-113. אפטוביצר ואורבך טענו בתוקף שר' אליעזר ישב במין ולא במגנצא, אך מסתבר יותר שלמרות כינויו על שם העיר מין, הוא ישב ופעל במגנצא. ראו אהרונוב, שו"ת מהרש"ל, עמ' שפה-שפז; ריינר, בין צרפת לאשכנז, עמ' 49-50.

75 ריינר, רבנו תם: רבותיו, עמ' 114-117.

76 ספר ראב"ה, סימן אלף קכח (עמ' קפח). על מחלוקת זו בין ר' יואל לר' אפרים, ראו זימר, עולם כמנהגו נוהג, עמ' 253-256.

77 ספר ראב"ה, סימן תתקט; אפטוביצר, מבוא לראב"ה, עמ' 185; תא-שמע, לתולדות היהודים, עמ' 226.

המסורת של ר"י על אודות רבנו תם: 'ומתשובת ר"ת ... מוכיח כדברי. והתשובה היא בידי. וצורינו יעמידנו על האמת'.⁷⁸

סביר להניח שדברים אלה נכתבו לר"י, שתשובתו מובאת בספר ראבי"ה תכף לפני תשובת ר' יואל. משמעות דבריו של ר' יואל הייתה שלמרות קרבתו האישית והגיאוגרפית של ר"י לרבנו תם, הוא איננו מוסמך לייצג את עמדת רבו.

ג. דרום צרפת - פרובנס ולנגדוק

לעומת הקשר המצומצם של ר"י עם חכמי גרמניה, מסתבר שהוא עמד בקשר עם מספר חכמים מדרום צרפת (פרובנס). תופעה זו ראויה לתשומת לב מיוחדת. כבר בימיהם של רשב"ם ורבנו תם החלו חכמי פרובנס להכיר את פועלם של חכמי צפון צרפת ואת יצירתם. ר' אברהם בן יצחק, אב בית דין נרבונה, שמע שמועות על אודות רשב"ם ועשה שימוש בפירושי רשב"ם לתלמוד. ר' יצחק בן אבא מארי ממרסיי, בעל העיטור, הריץ מספר שאלות לרבנו תם, ור' אברהם בן נתן מלוניל, בעל המנהיג, אף נסע צפונה כדי לתלמוד מפי בעלי התוספות.⁷⁹ העובדה שלפחות שלושה חכמים מאזור פרובנס ולנגדוק פנו בשאלות לר"י יש בה לכאורה ללמד על העמקת הקשר בין המרכזים. עם זאת, ייתכן שפניות החכמים הללו לר"י נבעו משיקולים נוספים.

ראש לשואלים היה ר' אשר בן משולם מלוניל. חכם זה היה מבניו של ר' משולם בן יעקב מלוניל, מעמודי התווך של לימוד התורה בלנגדוק באמצע המאה השתים עשרה. אף על פי שכתביו הפרשניים וההלכתיים של ר' אשר מוכרים היום פחות מאלה של עמיתיו הראב"ד ור' זרחיה הלוי, בימיו הוא נודע בתור אחד מפוסקי ההלכה הבולטים בדרום צרפת.⁸⁰

ר' אשר שלח לר"י ארבע שאלות, לכל הפחות. אחת מהן נוגעת לברכות התורה (סימן א). ר' אשר שאל האם 'מי שברך ועסק בתורה והלך לעסקו או לצרכיו, וחוזר ועוסק בתורה, צריך לברך או לא'. שאלה דומה מאוד הוצגה בפני ראבי"ה אב"ד, על ידי ר' משולם - אביו של ר' אשר: 'זמה ששאלת, אם אנו צריכין לברך כל שעה שנרצה ללמוד ברכת התורה'.⁸¹ מדוע ר' אשר חזר על שאלה שאביו כבר שאל דור קודם לכן?

78 ראבי"ה שם. תשובת רבנו תם אליה רמז ר' יואל נמצאת בספר הישר (תשובות), סימן טו.

79 על כל זאת ראו: ריינר, מצרפת לפרובנס, עמ' 77-87.

80 ראו עליו: תא-שמע, פרשנות לתלמוד, ב, עמ' 147-150; פרוידנטל, התרגומים, עמ' 649-670; כץ, רבינו משולם מבדריש, עמ' 61-66; בן-שלום, קבלה, עמ' 604-605; פרוידנטל, אשר בן משולם, עמ' 155-182.

81 שו"ת ראב"ה אב"ד, סימן ג, עמ' יח-יט.

עיון בתשובה שהשיב ראב"י לר' משולם מבהיר לא רק את התמיהה הזאת, אלא את עצם פנייתו של ר' אשר בן משולם לר"י בנושא. ר' אברהם בן יצחק מנרבונגה השיב שעליו לפסוק בהתאם לפסיקת רבו, ר' יהודה ברצלוני, שכתב בספרו העתים שכלל אין לברך את ברכות התורה, 'ונפטר באהבת עולם'. אולם ראב"י המשיך וכתב:⁸²

אבל שמעתי מפי ר' יעקב הכהן, שהרב ר' שמואל דרומרוג וחביריו ז"ל היו עוסקין בברכת התורה, ואתא עליהו החכם ר' עזריאל נר"ו⁸³ ואמר להם - 'כמה אתם עוסקים?', 'בברכת התורה'. אמר להם - 'כתוב בירושלמי "והוא ששנה על אתר", כלומר שאינו נפטר באהבת עולם אלא אם כן שנה לאלתר, אבל אם לא שנה לאלתר, שהסיח דעתו ממנה ופסק בדבריו, צריך לברך'.

באמצעות סיפור על אודות רשב"ם שהגיע אליו מצפון צרפת, למד ראב"י על קיומה של פסקה בתלמוד הירושלמי שיש בכוחה לשנות את הפסיקה, ולחייב אמירת ברכת התורה בכל הזדמנות שלומדים תורה. בכל זאת, ראב"י לא פסק כך להלכה, 'שאיין בנו כח להכריח על דברי הרב ז"ל', כלומר שהוא לא היה מסוגל לחרוג מפסיקת רבו, ר' יהודה ברצלוני.⁸⁴

סביר להניח שתשובה זו של ראב"י אב"ד לאביו היא שהביאה את ר' אשר מלוניל לשאול שוב את אותה השאלה, ולהפנות שאלה זו דווקא לצפון צרפת, אל ר"י הזקן, אחיינו של רשב"ם שבמסגרת הסיפור עליו שמעו חכמי פרוכנס לראשונה על דברי הירושלמי. תופעה דומה מתגלה בשאלה נוספת ששלח ר' אשר לר"י:

וכבר שאל הרב ר' אשר בן הרב ר' משלם ז"ל לפני הרב ר' יצחק ב"ר שמואל ז"ל על מנהג אנשי ארצנו שהם כותבין כל קיומיהם בשיטה אחרונה ואין מי שיפקק בדבר, וגם אם עושין שני שריר וקיים אם לא (סימן קכא).

גם במקרה זה, ר' יהודה ברצלוני והרשב"ם עמדו כנראה ברקע הדברים. הם נחלקו בסוגיית השטרות בשתי מחלוקות. הברצלוני (ובעקבותיו תלמידו ראב"י אב"ד) סבר שאיסור התלמוד על כתיבת 'שריר וקיים' פעמיים תקף רק בשטר מקושר, ואילו בשטר רגיל מותר לכתוב 'שריר וקיים' אפילו אלף פעמים. לעומתו, רשב"ם אסר על הכפלת 'שריר וקיים' בכל שטר.⁸⁵ הם נחלקו גם בנוגע לשיטה

82 שו"ת ראב"י אב"ד, שם, עמ' יט.

83 על ר' עזריאל בן נתן וקשריו עם רש"י, ראו: גרוסמן, חכמי צרפת, עמ' 531-532.

84 לעומת זאת, ראב"ד (חתנו של ראב"י) אימץ את הירושלמי להלכה ודחה מפניו את הברצלוני.

ראו: ראב"ד, תשובות ופסקים, סימן קצד, עמ' רלג.

85 אסף, תשובות הגאונים, עמ' 112 (הובא בפירושו ר"י קרקשונה, שיטת הקדמונים, בבא בתרא,

אחרונה - לפי ראב"י, אין ללמוד משיטה אחרונה אפילו אם כתוב בה 'שריר וקיים', ואילו לפי רשב"ם, ברגע שכותבים 'שריר וקיים', יש תוקף לתוכן השורה האחרונה.⁸⁶ שכן כתיבת 'שריר וקיים' בסוף השטר, אינה מאפשרת זיוף והשמטת פרטים בשורה התחתונה. לכן, לשיטת רשב"ם, אסור לכתוב 'שריר וקיים' פעם נוספת, כיוון שהכפלתן תפתח פתח לזייפנים. במילים אחרות - לפי רשב"ם, אפשר לכתוב בשיטה אחרונה משום שתמיד כותבים בה 'שריר וקיים' אך מותר לכתוב את צמד המילים הללו פעם אחת בלבד. לעומת זאת, לפי ראב"י, אין למדים משיטה אחרונה, וגם לא חייבים לכתוב 'שריר וקיים' כלל, אך אם כותבים את הצירוף הזה אפשר לכותבו אפילו אלף פעמים.

בפועל, הסופרים בכרצלונה וכדרום צרפת לא נהגו בהתאם לאף אחת משתי השיטות - הם כתבו בשורה אחרונה, אך לא הקפידו בכתיבת 'שריר וקיים' - פעמים כתבו את שתי המילים האלה פעמיים ופעמים כלל לא.⁸⁷ ר' אשר מלוניל הבין שאין מנהג המקום עולה בקנה אחד עם שיטת הכרצלוני וראב"י, והוא סבר ככל הנראה שר"י הזקן, אחיינו של רשב"ם בעל השיטה החולקת, יוכל להוסיף נדבך חשוב לדיון ההלכתי ולהבהיר האם אכן המנהג הרווח מנוגד להלכה.

שאלה שלישית ששלח ר' אשר לר"י הזקן (סימן קלה) נוגעת בדין הריגת מוסר, ובזכות נושא זה היא זכתה לפרסום במחקר, אך עיקר עניינה היה שאלה מעשית של יהודי שנפגע מחברו.⁸⁸ מאחר שידע הנפגע שבית הדין היהודי לא ידון בדיני קנסות ולא יעניש את הפוגע, החליט הנפגע לפנות לבית משפט נוכרי על מנת לקבל פיצוי על הפגיעה בו. האם מעשה זה של הנפגע דינו 'מסירה למלכות' והאם על הנפגע להיענש בשל כך? הלכות רבות וסבוכות נקשרו בשאלה זו, וחכמי דרום צרפת - בראשם הראב"ד - כבר דנו בכמה מהן. ר' אשר מלוניל חלוק היה עם הראב"ד בחלק מן השאלות הללו. מאידך, יהודי צפון צרפת, בהנהגתם של רשב"ם ורבנו תם, תיקנו דור קודם לכן את תקנת 'צץ המטה', שמטרתה הייתה להסדיר מצבים כאלה של סכסוכים בין יהודים ולמנוע התערבות מסוכנת של נוכרים בענייני הקהילה היהודית. גם כאן, נראה שר' אשר שלח את השאלה לר"י הזקן משום שראה בו את ממשיך דרכו של רשב"ם.

שאלתו הרביעית של ר' אשר (סימן קלח) הייתה ממוקדת בפרשנות סוגיה

עמ' קסו). שיטת רשב"ם בשאלה זו אינה מפורשת, אך כך דייק מדבריו ר' אשר בן שלמיה מלוניל (מהדורת בלוי, עמ' תד).

86 רשב"ם, בבא בתרא קסב ע"א, ד"ה אמר רב עמרם; אסף, תשובות הגאונים, עמ' 114-115.

87 לשטר שכתוב בו פעמיים 'שריר וקיים' ראו: קליין, שטרות, עמ' 220. על העדרו של 'שריר וקיים' משטרות בספרד המוסלמית, ראו: ריבלין, שטרי אליסאנה, עמ' 99, הערה 164.

88 על שאלה זו, ראו: רוט, הלשנה, עמ' 153-180.

ארוכה וסבוכה במסכת בבא קמא (דף סד ע"א-ע"ב). ר' אשר הקשה על שלבים שונים במהלך הסוגיה תוך התייחסות לנלמד ממנה בשלביה האחרים. נראה שהרקע לשאלה זו דומה למה שהתברר בשאלותיו הקודמות של ר' אשר, ואפשר שגם אותה ניתן לתלות בכעיה במסורת המקומית שהניעה אותו להפנות את שאלתו לר"י. ראב"ד, בן-זמנו ומקומו של ר' אשר, כתב פירוש מקיף למסכת בבא קמא. אולם בסוגיה זו ויתר הראב"ד על ביאור כלל הפרטים, והסביר שאף התנאים לא הבהירו את כוונתם בעניין עד תום 'לפי שנופל לדעת אותן מן השכל ומכלל דבריהם'.⁸⁹ ייתכן שר' אשר לא הסתפק בהסבר כללי זה, וביקש להבין את מהלכיה של הסוגיה על כל פרטיה וענייניה. את ההסבר המבוקש הוא קיווה לקבל מר"י ולכן פנה אליו. יש לזהות כנראה שאלה פרשנית נוספת (סימן קלו) כשאלה של ר' אשר בן משולם, אך לא באופן ודאי.

שאלה נוספת (סימן עב) שנשלחה לר"י מדרום צרפת הגיעה מר' שמואל כהן מלונגיל, שיש לזהותו ככל הנראה עם ר' שמואל בן דוד. בידינו השתמר כנראה רק חלק מההתכתבות ביניהם, ולכן לא ניתן לעמוד בוודאות על אופייה המדויק של השאלה. החלק שהגיע לידינו עוסק בדין המשכה במקווה.⁹⁰ ר' שמואל מלונגיל ערער על שיטת רש"י, שניתן להכשיר מקווה שלם באמצעות המשכה. ייתכן שהרקע להתכתבות זו נעוץ בדיווח שמסר הראב"ד, על פיו ר' שמואל בן דוד התנגד למקווה שנבנה על ידי ראובן בן טדרוס.⁹¹

שמענו אף על 'החכם הגדול ר' משה מקרית יערים' ששאל את ר"י על כבד שנמלח עם הבשר (סימן לה). ערים שונות בדרום צרפת זוהו עם 'קרית יערים'.⁹² אומנם, שאלה בנושא דומה, בשר מלוח שנמלח שוב יחד עם בשר שלא נמלח, נשאלה על ידי ר' משה בן יהודה מבדרש מאת שורה של חכמים - ראב"ד, ר' שלמיה מלונגיל ור' אשר מלונגיל.⁹³ חכם נוסף שנזכר בהקשר למחלוקת זו הוא ר' משה הכהן מלונגיל.⁹⁴ כללו של דבר, זהות החכם הפרובנסלי ששאל את ר"י לא

89 חירושי הראב"ד, עמ' קסב.

90 על מקוואות מימי הביניים בדרום צרפת, ראו: ינקו, מקווה מונפלייה, עמ' 72-92; ינקו, מקווה פרפיניאן, עמ' 355-362; שצמילר, מרחצאות, עמ' 83-90. מקוואות אלה היו של 'זוחלים', ואילו המקווה שאליו התנגד ר' שמואל בן דוד היה של נוטפים. גם המקוואות הגדולים מאשכנז של ימי הביניים מתבססים על נוטפים, ראו: אדלר, מקווה, עמ' 77-82.

91 ראב"ד, תשובות ופסקים, סימן כב, עמ' עא: 'וגם הגיד לנו כי החכם ר' שמואל בר דוד ז"ל מפקק עליו'.

92 ראו: טברסקי, ראב"ד, עמ' 31, הערה 14.

93 ראב"ד, תשובות ופסקים, סימנים צב-צג; ספר בעלי אסופות, דין מליחה, סימן לד (כתב יד מוסקבה 73, דף ב40-א42). ראו כץ, רבינו משולם מבדריש, עמ' 77-78, 88.

94 הולצר, אלעזר מטרשקון, עמ' 110; כץ, רבינו משולם מבדריש, עמ' 77-78.

נתבררה, אך ייתכן שגם שאלה זו נשאלה בזיקה למחלוקת שנתגלעה בין חכמי דרום צרפת.

לכסוף נציין שלפי עדותם של חכמי קטלוניה, ר' נסים מגירונה ור' יצחק בן ששת: ר"י הזקן כתב בתשובה לחכמי פרוכינצא שגבינת הגוי אסורה בכל מקום ובכל זמן' (סימן מח).

4. הספרות שבה השתמש ר"י בתשובותיו

א. משנה ותוספתא

שימוש בספר המשנה כספר עצמאי נדיר ביותר בקובץ התשובות שלפנינו. לרוב מובאת המשנה כחלק מסוגיית הבבלי לה נזקק ר"י בתשובתו. לא מפתיע אפוא שחמשת המופעים בהם הזכיר ר"י את ספר המשנה כמקור עצמאי הם בתשובות שעוסקות בסדרי זרעים וטהרות והמשניות המצוטטות הן ממסכתות שבסדרים אלו. כך סימן עב העוסק במקוואות מצטט את משניות פרה ומקוואות. סימנים ע ועא העוסקים בחציצה בטבילה מביאים אף הם משניות ממקוואות, וכדומה לכך: סימן קלו (אהלות) וקלז (תרומות).

תמונת השימוש בתוספתא בידי ר"י מורכבת יותר. בין ציטוטי התוספתא ישנם ציטוטים מסדרי נזיקין ונשים (סימנים נו, פ, קו), אולם רוב ציטוטי התוספתא בתשובות ר"י הם מסדרי זרעים וטהרות חסרי התלמוד הבבלי (סימנים ז, נג מזרעים וסימנים ה, סח, ע מטהרות). בנוסף, קטעי התוספתא הבאים מסדרי נשים ונזיקין הופיעו ברובם המכריע בחיבורים שעמדו לפני ר"י כהלכות גדולות, פירוש רבנו חננאל ודברי רבנו תם. לכן סביר לדעתנו להציע שפער זה מלמד על כך שבסדרי זרעים וטהרות היוותה התוספתא חומר לימודי שבא למלא את החלל שנוצר בהיעדר תלמוד בבלי, לעומת זאת בסדרים להם ישנו תלמוד ערוך, הצורך של חכמי הזמן בהכרת התוספתא פחת באופן משמעותי ומכאן הפער המספרי בציטוטי התוספתא.

ב. ירושלמי

במסגרת הפרק על ר"י הזקן ב'בעלי התוספות' נדרש אורכך לשימוש של ר"י בירושלמי.⁹⁵ בין דבריו שם הוא כתב: 'כבר כעת עלינו להעיר כי הר"י הזקן, וכנראה בהשפעת דודו רבנו תם נתן את הדחיפה לשימוש יתר בירושלמי'. בפרק הדין בדרכם של בעלי התוספות הוסיף וכתב בעניין זה ממש:⁹⁶

95 אורכך, בעלי התוספות, עמ' 255.

96 שם, עמ' 704.

עצם דרך לימודם של בעלי התוספות, דרך ההשוואה הביקורתית של מקורות מקבילים, הביאה בהכרח לשימוש יתר בירושלמי. התחיל בכך 'אבי בעלי התוספות' ר' מאיר, והמשיך והרחיב את שימוש בעיקר בנו, רבנו תם בצרפת, והריב"א באשכנז. שימת עין מיוחדת מצאנו אצל הר"י שהדריך את תלמידיו בלימוד הירושלמי.

למצער, בדיקת מופעי הירושלמי בתשובות ר"י שלפנינו מורה על תמונה שונה במקצת. למעלה מעשרים פעמים הובא הירושלמי בקובץ תשובות ר"י הזקן. מופע ראשון נמצא כבר בסימן א. קטע הירושלמי הנדון שם הוצג בפני ר"י במסגרת שאלה שאותה שאל ר' אשר מלוניל, ומכאן: לא ר"י היה זה שזים את הבאת הירושלמי.⁹⁷ משאלתו של ר' אשר אנו למדים שהמשפט המופיע בירושלמי הוא בעל תוקף הלכתי בעיניו. לעומתו, מהדברים הבאים נראה שר"י פירש את הירושלמי בהתאמה למנהג הרווח:

ודאי משמע מתוך הירושלמי שצריך לחזור ולכרך לכאורה. אבל מתוך המנהג נראה כי הירושלמי לא הצריך 'והוא ששנה על אתר' אלא כנפטר באהבה רבה (סימן א).

בהמשך דבריו כתב ר"י שהמשפט המופיע בירושלמי לא הופיע בתלמוד הבבלי, ועל כן המנהג נתמך בעמדת הבבלי. בדרך אגב למדנו שבעניינים הלכתיים העדיף ר"י את התלמוד הבבלי על זה הירושלמי. ראינו אפוא, שבמופע זה הוכר התלמוד הירושלמי לר"י בידי חכם פרובנסלי. משעלה התלמוד הירושלמי לדיון, דבריו התפרשו תחילה על פי המנהג המוכר, לאחר מכן הוצגו כחולקים על דברי התלמוד הבבלי ולבסוף ההלכה אף לא נפסקה על פיהם.

תמונה דומה עולה מעיון בסימן נא. בניגוד למנהג המקובל, ובעקבות הלכה אותה מצא בירושלמי, החמיר ר' יוסף בן משה מטרוייש ביחס להמשכת נוכרי מגת. באותה עת לא היה תלמוד ירושלמי לעיני ר"י, ואז הוא ציין שאם אכן דברי הירושלמי הם כדברי השואל אזי יש לפרש אותם בהתאמה להלכה העולה ממנו. לימים הגיע הירושלמי לידיו של ר"י. הוא עיין בו וקבע ש'על כן היה דומה קצת להחמיר'. אולם בסופו של מהלך הוסיף וכתב:

ואע"פ שהיה דומה לחוש להחמיר כאשר כתבתי מחמת הירושלמי, יש לסמוך על מנהג רבותינו להתיר אותם ענבים מעוכות ... כי יש לומר שלא אסר הירושלמי אלא בגת שרגילות להמשיך ממנה. (סימן נא)

שוב, בדומה לעיל, חכם אחר מעדכן את ר"י בקיומה של סוגיית ירושלמי מחמירה. בעקבותיה רצה אותו חכם להחמיר. ר"י נטה להסכים עמו בתחילה, אולם בסופו של דבר פירש ר"י את הירושלמי בפירוש מחודש התואם את המנהג המקל וכך איבד הירושלמי את סמכותו ההלכתית.

מתשובות אחרות עולים צינורות מידע נוספים דרכם הכיר ר"י את הירושלמי ומהם נלמד שלא היכרות ישירה עם הירושלמי היא שהביאה לציטוטו. כך, סימן מא עוסק בעכבר שנמצא בתוך סיר של שומן קרוש. בתוך דינו הזכיר ר"י את הלכת הירושלמי שעכבר בטל באלף, אולם מדבריו אנו למדים שמידע זה הגיע אליו מספר הלכות גדולות ואין כל עדות שהירושלמי עמד לפניו.⁹⁸ בדומה לכך, מתשובה נוספת (סימן צז) אנו למדים שר"י הכיר סוגיית ירושלמי מרבנו תם, והירושלמי שבסימן עו לקוח ככל הנראה מפירוש רבנו חננאל.⁹⁹ במקרים אחרים נראה שהירושלמי מוכר לחכמים נוספים בני זמנו, ויש רגליים לדבר שקטעי הירושלמי הללו הילכו מחכם לחכם ואינם תוצאה של לימוד שיטתי של ר"י בתלמוד זה.¹⁰⁰

נדמה שפעם אחת בלבד ניתן לקבוע בוודאות שר"י מצא סוגיית ירושלמי מתוך היכרותו העצמית עם תלמוד זה ולא באמצעות גורם מתווך כל שהוא. בסימן סא, לאחר דיון ארוך בשאלת היתר הלוואות בריבית למשומד, כתב ר"י:

ושוב מצאתי ראייה פשוטה להתיר להלוות ברבית למשומדים בירושלמי בע"ז פרק בתרא דמייתי התם מילתא דנאסר יינם של כותיים. וקאמר בתר הכי כותאי דקיסרין בעון הכי קומי ר' אבהו אבותיכם היו מסתפקין משלנו ואתם מפני מה אין אתם מסתפקין משלנו אמר להם אבותיכם לא קלקלו במעשיהם אבל אתם קלקלתם במעשיכם. ובתר הכי קאמר ר' יעקב בר עולא בקסרין בשם ר' חנינא כותאי דקיסרין מותר להלוותם ברבית.

98 גם ללא עיון בספר הלכות גדולות יכול היה ר"י לדעת שהלכת ירושלמי זו מופיעה בהלכות גדולות מתשובה של רבנו תם. ראו ספר הישר (תשובות), סימן קא, ג.

99 בדומה לכך ראו: א. סימן עז, ובמקביל פירוש רבנו חננאל, סנהדרין יח ע"א. ב. סימן מט, ובמקביל פירוש רבנו חננאל, עבודה זרה לה ע"ב. ג. סימן קלה, ובמקביל פירוש רבנו חננאל, בבא קמא ק"ז ע"א.

100 א. סימן ב: ראו ספר ראב"ן, סימן קפה, עמ' נא. כפי שעולה מן התשובה עצמה, רבנו תם כבר הכיר קטע זה באחרית ימיו. ב. סימן יג; ספר ראב"ן, שם, א, סימן ח, עמ' כו. ג. סימן מב. קטע הירושלמי כבר מופיע בספר הישר (שם, הערה 5) ובנוסח שונה במקצת בספר ראב"ן, שם, א, כא, עמ' עז; ספר יראים, סימן רעד, עמ' 268. ד. סימן צ (נוסח ב); ספר ראב"ן שם, א, סימן קח, עמ' שצח.

בדבריו תיאר ר"י את מבנה הסוגיה. הוא הביא את ההלכה הראשונית, הוסיף: 'וקאמר בתר הכי' ולבסוף: 'ובתר הכי קאמר'. דהיינו, הוא העתיק מהסוגיה הרלוונטית ובדילוגים רק את הקטעים החשובים לעניינו. ברור על כן שבמקרה זה הביא ר"י את הירושלמי ישירות מכרך תלמוד ירושלמי בו עיין. בדיקה בספרות הראשונים מלמדת שאכן, עד כמה שידינו מגעת, ר"י היה הראשון לצטט סוגיית ירושלמי זו. על כך נבקש להוסיף שהביטוי 'ושוב מצאתי' מסיח לפי תומו שבעת כתיבת חלקה הראשון והמפורט של התשובה לא היה הירושלמי ידוע לר"י, ושהקטע הוא פרי עיון עצמאי בחיבור.¹⁰¹

התמונה המתקבלת היא, שרק במקרה אחד ר"י היה זה שהביא לדיון קטע ירושלמי,¹⁰² בעוד שרוב מובאות הירושלמי הוכרו לו בצינורות משניים. בתמונה זו יש כדי לשנות את הדעה הרווחת שר"י הרבה להשתמש בירושלמי והביאו לידעת הרבים.¹⁰³

ג. ספרות בתר תלמודית: ספרות הגאונים, הלכות גדולות, רבנו חננאל
בסימן קטז כתב ר"י:

כדי הוא ר"ח לסמוך עליו בשעת הדחק על מעשה שהיה בגט שהיה חתום בו סופר ועד וניסת לאחר וילדה והכשיר הולד ... אמנם אני נזהר ומזהיר לכתחילה שלא להחתים סופר ועד בשום גט.

אכן בחיבור 'הלכות הגט' מופיעה 'אזהרתו' של ר"י בעניין הנדון:¹⁰⁴

101 ראו עוד בסימן יט: 'ואחרי כותבי זה מצאתי בשם רבינו תם'; סימן מב: 'ושוב מצאתי ברייתא כתובה'; סימן קי: 'ושוב מצאתי כי כל רבותי שוין כדברי ר"ת ור"ח'. לדיון רחב בתופעה זו ראו: יהלום, גירונה, עמ' 286. ראו גם: פוקס, אור זרוע, עמ' 101-102. לדעת פוקס, אף על פי שלפני בעל אור זרוע עמד ירושלמי בו הרבה להשתמש, הרי שהוא מציין במילה 'מצאתי' קטעי ירושלמי שהוא היה הראשון להכניסם לדיון.

102 ראו גם סימן קטז: 'ולולי כן קיימתי בעצמי כבבליים המקיימים בעצמם ראוני נערים ונחבאו'. בדברים אלו רמז ר"י לסיפור המופיע בירושלמי (ברכות, ב, א, ד ע"ב, עמ' 14) מבלי לציין את מקור הסיפור ומתוך הנחה מובלעת שקוראיו ידעו לזהות את הקטע. אומנם ייתכן שהסיפור הוכר, למספר ולקוראיו, מבלי ידיעת מקורו המדויק.

103 לדיון רחב ומקיף בשאלת הכרת הירושלמי בבית מדרשו של ר"י תוך שימוש בספרות התוספות ראו: יהלום, תוספות שני, עמ' 50-52. המסקנות שעלו מבדיקת התשובות שנכתבו לרוב על ידי ר"י עצמו תואמות יפה את אשר עולה ממחקרו של יהלום, שהתמקד בספרות התוספות.

104 קופפר, הלכות הגט, עמ' 134.

נ"ל להחמיר שלא להחתים סופר בגט ... ואע"ג דפר"ח הלכת' ככל הני אמוראי דמכשרי ... ונכון להחמיר מיהו משמע שהלכות גדולות מכשירות ... ואף על פי כן קשה בעיני לסמוך על דברי ר"ח כל כמה דאיפשר לי לתקוני כי דומה לי לפסול יותר מלהכשיר.

מהשוואת הקטעים אהרדי מתברר שהדברים המובאים כאן אחרונים היו הראשונים להיכתב, ומהם נלמד על גישת ר"י לר"ח, ובעקיפין גם להלכות גדולות. ר"י הכיר את עמדתו המקילה של ר"ח אבל התקשה מאוד לקבלה - עובדה שעליה העיד גם בתשובתו, בה העיר שהוא 'נוהר ומזהיר לכתחילה'. ר"י חלק אם כן על ר"ח ואסר, אבל כאשר הגיעה להכרעתו שאלה בדבר מעמדו של ילד שגט אימו היה כזה, הוא קבע שנכון לסמוך על פסיקתו המקילה של ר"ח. כיוצא בדבר ניתן למצוא בסימן קטו, בו חלק ר"י על עמדת ר' יואל הלוי ששלל מסירת גט לאשת גוסס. לאחר שזיהה ר"י כי עמדת ר' יואל נשענת על עמדת ר"ח, הוא כתב 'וכל זה דחק אדוני בשביל פר"ח'. מילים מפורשות יותר מופיעות בסימן קז: 'ואע"פ שאין נראה בעיני כדברי ר"ח מפי הגאון והייתי מתיר להשיא יתומה'. על פי שלושה עדים יקום דבר, וברור אפוא שפרשנותו ועמדתו ההלכתית של ר"ח לא הוכרה בידי ר"י כעמדה שאין לערער אחריה. את המקומות שבהם נשען ר"י על פסיקת ר"ח (סימן כג בעקיפין; סימן קח) יש לראות אפוא כבחירה ולא כקבלת סמכות.¹⁰⁵ אזכורי רבנו חננאל בתשובות ר"י מלמדים, שכמקובל, חלק מן הציטוטים הם מכלי ראשון (סימן ח לדוגמה), אחרים הוכרו מכלי שני (סימן קיא, מרבנו תם), ואילו במקרים אחרים ר"י הוא הראשון להביא קטע פירוש שכיום אינו לפנינו בשלמותו (סימן כג).

תמונה דומה מתקבלת גם מדרכי שימושו של ר"י בספר הלכות גדולות. מספר הפעמים שבהן מוזכר ספר הלכות גדולות מצומצם ממספר הפעמים שפירושי ר"ח נזכרים, אבל גם בהן נוכל למצוא שר"י אינו מקבל את סמכותו ההלכתית (סימן פח), הגם שבעקיפין בתשובה אחת (סימן כג) הוא התאמץ להתאים עמדה שלו לעמדה ההלכתית המתקבלת מהלכות גדולות. בתשובה אחת (סימן סו) הזכיר ר"י את עיונו ב'הלכות גדולות של אספמיא', כאשר הקטע המצוטט נמצא בכל מהדורות הלכות גדולות שלפנינו. בדבריו שם כתב ר"י:

כפי כן לבי כאשר פירשתי ... ולתקן הלכה ולישבה פירשתי כן מימים רבים, ועיינתי בה"ג של אספמיא בהלכות שבועות ומתוך דבריהם יש להבין שכמו כן היו מפרשות.

105 בסימן קח, רשב"ם דודו של ר"י כבר חלק על רבנו חננאל. ראו פירוש רשב"ם, בבא בתרא קעב ע"א, ד"ה פסק. בסימן קי ציין ר"י 'שוב מצאתי כי כל רבותי שוין כדברי ר"ת ור"ח'. לא סמכותו של ר"ח אלא העובדה שכל רבותיו הסכימו עם גישת ר"ח היא המכרעת.

את עמדתו ההלכתית בעניין זה עיצב ר"י ללא עיון בהלכות גדולות, ורק לאחר 'ימים רבים' מצא שגם הלכות גדולות פירשו ופסקו כמוהו.¹⁰⁶ תשובת רב נטרונאי גאון, המוזכרת בסימן נג, היא תשובת הגאונים היחידה המוזכרת בקובץ. גם כאן, רק לאחר שנימק ר"י את דעתו, הוסיף: 'ובתשובות הגאונים כדברי ...', ניסוח המלמד שפסקיהם של גאוני בכל יכולים להיחשב כסיוע אולם אין פסיקתם מחייבת כלל ועיקר. בסימן פה קבע ר"י: 'שאינן נטע רבעי נוהג בחוצה לארץ ... ושוב מצא כן בשאלות דרב אחאי'. ברור על כן שפסיקתו של ר"י קדמה ליריעתו שבעל השאלות פסק כמותו ולא נסמכה עליה. אמנם בהמשכו של אותו סימן, בעת שר"י דן בחילול כרם רבעי, הוא כתב:

אחרי ששאלות דרב אחאי, שהוא בר סמכא וקדמוני וגם רב יהודאי מביא מדבריו ראה בהרבה מקומות, פוסק שיכול לחלל מנה על שוה פרוטה, ראוי הוא לסמוך עליו.

נראה ש'תפוס לשון ראשון', ור"י לא נזקק לשאלות כדי לפסוק. סביר שאילו היה מוצא עמדה אחרת בשאלות לא היה חוזר מפסקו הראשון. את דבריו בחלקה השני של התשובה, יש לראות על כן לא כקבלת סמכותו ההלכתית של בעל השאלות אלא כתמיכה שאותה מצא ר"י לפסקו. פעמיים התייחס ר"י לספר החילוקים שבין אנשי בבל ובני ארץ ישראל, ובשני המקרים הדיון נסב על היתר או איסור מאכלי נוכרים. בנוגע לכשרות חמאה מחלב נוכרי, דחה ר"י את עמדת בני ארץ ישראל המחמירה וכתב: 'ואין אני מאמין דברי ארץ ישראל בזה' (סימן מט). בסימן מה, שדן בפת נוכרי, שקל ר"י להחמיר כדעת בני ארץ ישראל. בסופו של דבר קבע שאין הלכה כמותם, אולם נדמה עדיין שהיחס לחיבור, ובעיקר להלכה הארץ ישראלית העולה ממנו, אוהד יותר.

5. דרכו ההלכתית של ר"י הזקן

אפרים אלימלך אורבך התייחס לאישיותו של ר"י כפוסק וכתב:¹⁰⁷

הר"י היה בעל אופי שונה מזה של דודו הנערץ. בתשובותיו אין אנו מוצאים את הלשון העזה והחריפה, שבה נקט רבנו תם, ואף לא את התביעה לסמכות מכרעת הנשמעת מאחורי דבריו. להיפך, דברי הר"י נוחים לרוב ומצטיינים באהבת הבריות שבהם.

106 השו"י ריינר, מהלכה לפרשנות, עמ' 311-326.

107 אורבך, בעלי התוספות, עמ' 231-233.

התנגדותו להתנשאותם של תלמידי חכמים מצאה את ביטויה בהנמקתו לנוהג לזמן עכשיו בכל עם הארץ ... ר"י סבר שאין צריך להתרחק מן המשפחות שאינן ידועות ... בתשובותיו הוא בא לעזור לדלים ולהצילם מיד עושקיהם ... הר"י עמד לצידם של מלמדי תינוקות ... לא היה בודק אחרי שום יהודי באיסור והיתר.

לצידה של רשימת הפסקים החברתיים המקילים הללו הציג אורבך כיוצאי דופן את פניו המחמירות של ר"י בסוגיות יין נסך, ריבית ושבועת נוכרי, ובהמשך הוא שב לתאר את ר"י המקל בהלכות שבת ובקבלת גרים.¹⁰⁸ התמונה המתקבלת מתיאורו של אורבך היא, שר"י הקל באופן שיטתי ולפחות את חלק מהיתריו יש לבחון כקשורים ל'התחשבות בתנאי הזמן והמקום',¹⁰⁹ כמו גם ב'מגמה לצמצום הגורם הפורמאלי לטובת ראיית התכלית והתוצאות'.¹¹⁰ עיון בקובץ התשובות שלפנינו מגלה פוסק מהסס ומתלבט, שלעיתים אומנם מכריע אבל לעיתים מזומנות יותר משאיר את שואלו עם תשובה שאינה הכרעה. כך בסימן כה, הדין בכשרות אווז שנסברה רגלו וששברו התאחה, כתב ר"י:

אני איני בקי בדבר זה לא לאסור ולא להתיר. ודומה לי מסברא מאחר שנקשר העצם ... אין כאן עוד ריעותא בצומת ומותר. אבל לא מלאני לבי להתיר לאחרים כ"ש לעצמי לפי שאין בידי קבלה בדבר. אבל כל הבא להתיר לא אמחה בידו, אבל אני לא אוסר ולא מתיר. וגם בשלא חתכו וברקו ... היה דומה קצת שמותר. אבל מפני שאין בידי קבלה לא עשיתי מעשה מעולם לא להתיר, וגם לא אסרתי מעולם ... לא שמעתי מאחרים ולא מן הנשים מעולם שנוהגים לאסור ושיהא שום רב אוסר. כי איפשר שיהא איסור ולא יהא ידוע לכל? והלא דבר רגיל הוא. וטוב בעיני שישאלו מאחרים אז יסמכו על סברתם אם ירצו. ואם ישאלו משום רב יודיעני תשובתו על יד מקדים.

גם מבלי להיכנס לפרטי הדיון ההלכתי עולה יפה דמות המשיב. תשובותיו מתנצלות ונעות בין 'כן ולא'. בפתח התשובה, לאחר שגילה שדעתו נוטה להחמיר מחמת הספק כתב ר"י: 'אבל כל הבא להתיר לא אמחה בידו'. במהלך הדברים הוא מתאר שאלה דומה שעלתה בטרוייש בנוכחות רבנו תם ושם, כמצופה, הוא הפנה את שואליו אל רבנו תם. שוב בהמשך הדברים הוא מעיר: 'לא שמעתי מאחרים ולא מן הנשים מעולם שנוהגים לאסור ושיהא שום רב אוסר'. נשים או

108 שם עמ' 234.

109 שם, עמ' 240-245.

110 שם, עמ' 245.

רב' הם מקורות מהימנים לידע שעשויים ואף ראויים להתקבל.¹¹¹ לאורך כל התשובה מבקש ר"י לדעת את הנוהג הרווח כמו גם את דעתם של עמיתים לפסיקת ההלכה. דמותו של ר"י מתבהרת כדמות שאינה מבקשת סמכות לעצמה, שאינה רואה בעמדותיה האישיות חזות הכל. 'האחר ההלכתי', יהא חכם מלומד או אישה המתעדת מנהג, הם בעיניו מקור לגיטימי מהימן וסמכותי כשלו ובקשתו היחידה היא, שעמדה אחרת תובא לידיעתו 'על יד מקדים'. במילים אחרות: לא רק על הסנסות הלכתית או חרדת הוראה יש ללמוד מתשובה זו אלא על הכרה בעמדתם של אחרים ובהכרה בכוחו של האחר לפסוק את ההלכה ולקיימה על פי הבנתו, מסורתו ושיקול דעתו.

דברים דומים במהותם נמצא בתשובה אחרת של ר"י שעניינה מגע גוי ביין מבושל (סימן נו):

טוב בעיניי שלא תקילו על ידי עד שתשמעו מפי אדם חשוב בעל נפש שתהא סברתו שוה לשלי ויראה בעיניו היתר גמור לעניין זה שאמרת להיתר.

את פסיקתו המקילה ביקש ר"י להפעיל למעשה רק בתנאי שיימצא אדם 'חשוב בעל נפש' שיפסוק כמוהו. ומכיוון אחר: בתשובה שהשיב ר"י בזקנותו¹¹² הוא דן באפשרות להסתמך על עמדה מקילה של רבנו תם, וכתב (סימן נד): 'גם אתה אם תרצה לסמוך עליו, סמוך על עצמך, כי אין לי לאסור מה שהתיר רבי פעמים'. יש במילים 'סמוך על עצמך' בכדי ללמד על המקום שהעניק ר"י לדמויות הלכתיות אחרות ולא רק למורו הדומיננטי רבנו תם. מעמדו של הנמען כבעל דעה עצמאית מודגש גם כאשר הוא מסתמך על עמדת רבנו תם. תפיסת עולם זו לא פעלה בחלל ריק. בשמו של ר"י נמסרו הדברים הבאים שיש בהם כדי לזרות אור על דמותו בסוגיה זו ממש:¹¹³

הא דאמרינן תלמיד אל יורה הלכה אלא אם כן רחוק ממנו ג' פרסאות,¹¹⁴ זהו בזמן התנאים והאמוראים, שמוציאים ההוראות מעומק ופלא ומידיעה, ונוטל הרב עטרה בהוראתה אבל עתה הפסקים וההוראות נכתבים והכל יכול

111 ראו עוד לעיל, עמ' ב-ה.

112 תשובה זו נכתבה לאחר שנת תקמ"ד בה נרצח ר' אלחנן בן הר"י שהיה ר"י מזכיר את בנו פעמיים בכרכת המתים: 'לפי מה שהיה אומר בני נ"ע'; 'לפי דבריו של בני תנוח נפשו בצרור החיים אין שתיקותך זו כהודאה', ויש בכפילות זו ובדרך ניסוחה כדי ללמד שהם יצאו מקולמוסו של ר"י. אם כן, ר"י כתב תשובה זו כשהיה מעל גיל שבעים ולאחר פטירת רבנו תם.

113 סמ"ק מצוריך, עמ' רעה. לשאלת ייחוס הדברים הללו לר"י ראו: עמנואל, שברי לוחות, עמ' 3 הערות 6-7. ראו גם: ריינר, יינם, עמ' 171.

114 סנהדרין ה ע"ב.

להסתכל בספרי הפסקים ולהורות אין עטרה לרב כל כך כמו באותן הימים אם לא בפניו ממש.

'הכל יכול להסתכל בספרי הפסקים ולהורות'. 'הכל' - לא פחות מכך. לא רק על ענוותנותו של ר"י יש ללמוד ממקור זה אלא גם על תפיסה עממית יותר של דרכי קביעת ההלכה.

זאת ועוד. חוט הדוק מתוח בין דרך פסיקתו של ר"י, המודעת לרב-קוליות ולריבוי אפשרויות הפסיקה של ההלכה, לבין הצגה שקופה של התלבטות, כאשר ישנה כזו. ר"י מרבה להתלבט ולפרט את לבטיו עד שנדמה שדרך זו היא חלק בלתי נפרד מחשיבתו ההלכתית. לדוגמה (סימן לג):

ונראה לי להתיר מתוך ההלכה ... ומ"מ נוקפי לבי להתיר, ואעפ"י כן לא אאסור בכך כי יותר נראה לי להתיר בלא קריעת ריאה יותר מלאסור אחר שלא מצינו בזה איסור הלכה.

הן ולא ורפאי בידיה, ובדומה לכך בתשובה שדנה בהיתרו של רבנו תם להלוות בריבית בחול המועד הוא כתב (סימן ט):

ומאחר שהוא [=רבנו תם] היה מתיר, ורוב בני אדם נוהגין התר בדבר, אע"פ שהדבר נוטה קצת לאיסור אין בידי לאסור להם. והמחמיר תבוא עליו ברכה.

דברים רבים נאמרו במשפט זה אבל הכרעה אין בו. לא זו אף זו. בהמשכה של תשובה זו מוצגת עמדת רבנו תם, ועל דבריו הוסיף ר"י:

ואיני בא כדי להרגיל אף על העושה בפרקמטיא גמורה כי על אותו ראוי למחות, אלא מתוך שאין בידי לאסור פרקמטיא אלא מקה וממכר הנעשה במועד, אומר לבי כך: כמו שטוב להן לישראל שיהו שוגגין ואל יהו מזידין בדבר שלא הורגלו בהן ואין דברי האוסרין מתקבלין עליהן היטב ואין למחות בהן אע"פ שוודאי אסור. כך שמעתי שאין להאריך עליהן בחומרות בלא ראייה בדברים הללו. ומי שלא יוכל לפרוש לגמרי מלהלוות ויתקן מעשיו כאשר פירשתי, איפשר שיהא מתכוין לאכל בשר טלה ויעלה בידו בשר טלה.

אם בציטוטים קודמים התלבט ר"י בין דעות הלכתיות והתקשה בהכרעה ביניהן,¹¹⁵ הרי שכאן הוא קיבל בדיעבד ובשתיקה נוהג שנפוץ היה במקומו הגם שנוהג זה סתר את אשר עלה לפי דעתו מסוגיות התלמוד. להתלבטות ההלכתית

115 ובדומה למופיע בסימנים ז, כו, ל, לח, מז, נא, קיא. ראו במיוחד סימן נה: 'זה היה מעשה ולא היה ר"י רוצה לומר לא איסור ולא היתר'.

שותפים מעתה לא רק חכמי התקופה וקודמיהם אלא גם בני הקהילות, הם ונשיהם המשמרים ומעבירים את מסורת ההלכה הנוהגת.

אמת. סגנון מהוסס זה אינו מאפיין את כל תשובות ר"י. בין תשובותיו ישנן גם תשובות המנוסחות בחדות וכביטחון. כשנשאל על נקב בקורקבן ששומן סותמו פטר ר"י את חשש איסור הטריפה כשכתב: 'דודאי סותם ... וראוי לסמוך על זה ויתר היא שלא תמוט' (סימן כד).¹¹⁶

כאשר נדרש לדינה של ריאה שמבנה האונות שלה שונה מהרגיל, כתב ר"י (סימן כב):

לא ידעתי מה ראה לאסור, גם לא קיבל מרבתי דקים להו בקבלה. כי נראה לי היתר גמורה ... ואם לחשך אדם לומ' טעם לאיסור ... אין הנדון דומה לריאה ... כ"ש בשינוי של שמאל שאין בו שום קילקול, שלא נחוש בשבילו לצד ימין לכלום.

לא רק להיתר היה ר"י נחוש בלשונו. כאשר נדרש לשאלת האפשרות לקריאת התורה מחומשים הוא כתב (סימן ד):

על אותן שרגילין לקרות בחומשין שלנו דאין לקרות בהן. והקורא בהם כקורא על פה ... אבל בקריאת התורה אין להקל כלל, דס"ת אפי' חסר בו יריעה אחת אין קורין בו, כ"ש זה אפי' יריעה אחת אין בו בכשרות. והמקילין מברכין ברכה לבטלה ועוברי' על לא תשא ושכר קריאת התורה אין להם. ורבנן אסמכו ברכה לבטלה אלא תשא שחמור ביותר ... והמשנה ראוי לנזיפה אם לא יחזור בו. והצור ישפות לנו שלום יצחק בר שמואל.

ואילו תשובה שדנה בכשרות בהמה שנמצאה בעיה בריאתה סיים ר"י במילים (סימן כג): 'וגם אני לא אתיר עד שאמצא סמך לדבר'.

התמונה העולה מתיאורו של אורבך את ר"י היא של חכם מקל המגלה 'התחשבות בתנאי הזמן והמקום'. שתי התשובות האחרונות שצוטטו כאן מלמדות שהגדרה זו כוללנית מדי. שאלת הקריאה בחומשים הייתה שאלה מכרעת בעיצוב החיים הדתיים של קהילות ימי ביניים רבות שהתקשו להשיג לעצמן ספר תורה כשר ולו בתחילת דרכן.¹¹⁷ למרות זאת החמיר ר"י בעניין, וביחד עם מורו ודודו רבנו תם שינה את פני ההלכה המקלה שנהגה בתחום מרכזי זה בצרפת. כיוצא בדבר החמיר ר"י בשאלת הטריפה הנזכרת (סימן כג) כמו גם בשאלות נוספות

116 המילים 'ויתר היא שלא תמוט' ייתכן ונוספו על ידי מחברים מאוחרים. ראו שינויי נוסח והערות.

117 ראו תא-שמע, מנהג אשכנז הקדמון, עמ' 172.

הנוגעות להלכות טרפה.¹¹⁸ הלכות טרפות קשורות במהותן בנוק כלכלי משמעותי ובכל זאת לא היסס ר"י מלהחמיר בסוגיות אלו.¹¹⁹ על אלו נבקש להוסיף, שככל הנראה חלק ר"י על היתרו החדשני של רבנו תם שעל פיו במקרה בו התערב חמץ בפסח בדברים המותרים הרי שהחמץ בטל בשישים ואינו אוסר במשהו. פסק זה נומק על ידי רבנו תם עצמו כפסק שבלעדיו הופכות הלכות פסח להיות כמעט בלתי ניתנות לקיום:¹²⁰

ולדברייך [= ר' משולם] ולדברי רב שאוסר אם נפל גרגיר חמץ לבור הגדול או לחבית גדולה יאסר ולאפרושי מאיסורא עשיתי ... כי לדבריכם אין רוב דברים מותרין בפסח.

טיעונים אלו לא שכנעו את ר"י שקבע שיש להחמיר בחיטה שנמצאת בתערובת בפסח, ושניתן להקל בעניין רק אם ביטול החמץ בשישים כבר התקיים לפני הפסח (סימן י').¹²¹ פסק חדשני אחר של רבנו תם, המאפשר ביטול בשישים של יין נוכרי שלא נוסך לפני עבודה זרה [= סתם יינם] אומץ בידי ר"י (סימן נב), אלא שלא ימוץ קו מקל זה הוסיף ר"י את הסתייגות רבנו תם עצמו שהוסיף וכתב: 'ואלו שתים האחרונות'¹²² הרוצה להחמיר על עצמו תבא עליו ברכה והמיקל לא הפסיד כל כך'.¹²³

גם היתרים מפורסמים פחות מבית מדרשו של רבנו תם לא התקבלו על דעתו למעשה הגם שלא שלל אותם להלכה. בסימן נד נשאל ר"י על מקרה בו נער נוכרי התבקש להדק נעורת שאמורה הייתה לסתום דליפת יין מחבית. ר"י העיד שרבנו תם הקל בעניין זה והוסיף: 'וסמכו הבעלים על היתר ר"ת וגם אני לא מחיתי בהם'. בהמשך התשובה תיעד ר"י מקרה דומה נוסף בו הקל רבנו תם. הוא הפטיר בדברים הבאים:

גם אתה אם תרצה לסמוך עליו סמוך על עצמך כי אין לי לאסור מה שהתיר ר' פעמים. גם נראה לי שראיתי טעם זה בתשובה אחת בין תשובותיו. ואיך אאסור אע"פ שאיפשר שהייתי מחמיר על עצמי בשלי אם היה נארע כי נראה לי לחלק.

118 ראו סימנים כא, כה (וראו לעיל, עמ' ה-ט).

119 לשאלת ההפסד הכלכלי הקשור בפסיקת הלכה בטרפות, ראו גם: שרמר, שיקול דעת, עמ' 141-139.

120 ספר הישר (תשובות), סימן מח, ט, עמ' 101.

121 ראו גם סימנים טז-יז הקרובים בעניינם.

122 = חמץ וסתם יינם בשישים.

123 ספר הישר (חידושים), סימן תעא, עמ' 282.

בשני מקרים שונים הקל רבנו תם. ר"י היה מודע לשני המקרים ואפילו ידע לספר שהדברים מופיעים בתשובה הנמצאת 'בין תשובותיו' של רבנו תם, וכל זאת אינו שווה לו להתיר. הוא לא מורה איסור שהרי מורו התיר פעמיים אבל הוא גם מעיר שעל עצמו הוא היה מחמיר לו דבר דומה היה מתרחש ביינו.¹²⁴ התחביר ההלכתי שבו מוצגת סיבת היתר עקרונית (במקרה זה: תקדימי פסיקה של רבנו תם) ובעקבותיה הערת החמרה, חוזר עוד בתשובותיו של ר"י מספר פעמים. כך בסימן יג, שמקורו בסמ"ג, מופיע:

וכן רבנו משה [=רמב"ם] היה מתיר חימוץ מי פירות. אבל רבנו יצחק בר שמואל כתב בתשובה אחת שירא להקל מפני שהירושלמי מחמיר בהלכה למעשה. אמנם בתוספת פסחים פי' רבנו שמשון בשם רבנו יצחק ורבנו יעקב התר גמור במי פירות.

בשתי תשובות נוספות (סימנים יד, טו) פסק ר"י היתר גמור בשאלה זו, ורק בתשובה המצוטטת כאן הוסיף שהוא 'ירא להקל'. את מועד כתיבת התשובות אין בידינו לדעת, ועל כן נסתפק בקביעה שבזמן מן הזמנים ר"י חשב להקל במה שבהזדמנות אחרת היה בעיניו היתר גמור. מיעוט המידע שבשלוש התשובות לא מאפשר לדעת האם הצגת החומרה משקפת חזרה קלה מעמדתו המתירה, או שמא הכיוון הפוך, ואפשר שאין השינוי קשור לסדר זמנים אלא לנמענים. ייתכן שעבור נמענים מסוימים הוא חשב שנכון להתיר מסיבות חברתיות, כלכליות או אחרות, ואילו ביחס לאחרים התאימה יותר הגישה המחמירה. יש שר"י שילב את הקולא ואת הקושי להכריע על פיה כמעט ברצף אחד. כך בסופו של סימן לג כתב ר"י:

ואם יש ס' בין המים והטלה כנגד דם הלב, נראה לי שהוא מותר אם היה הלב מכוסה במים כל שעה. אך לא אתיר עתה מטעם זה שהיה נר' לי שרש"י היה משער בכל החתיכה אע"פ שהכל היה מכוסה במים.

ובתשובה שעניינה גבינות שנעשו מחלב נוכרי הוא כתב (סימן מז):

ושמעתי שהיו מספרים שפעם אחת אמר גוי לישראל בוא וקח מאתים גבינות מחוב שאתה נושה בו, והרי החלב נחלב כבר. והלך היהודי, ועשאם, והתירם לו ר"ת. ויכול להיות שהתירם מטעם דפרישית. אמנם אין לסמוך על קולא זו.

124 אומנם, במקרה המסוים שהובא לפני ר"י (סימן נד) הוא הקל מסיבות אחרות. דהיינו הוא חלק על עקרונות רבנו תם במקרים קרובים אבל גם חילץ את המקרה שלפניו מכבלי איסור.

רבנו תם התיר, ר"י זיהה יפה את הגיון ההיתר, אבל כל אלו לא מנעו את המשפט המסתייג. לא פלא אפוא שבפסיקה מסוג זה הרבה ר"י להשתמש בכיטוי 'המחמיר תבוא עליו ברכה'. כך בתשובת המשכה, שנידונה רבות במחקר, כתב ר"י (סימן נא):

מ"מ לא אעניש בלא ראייה את המיקל בדיעבד להתיר במקום הפסד ושעת הדחק. והמחמיר ליזהר כתחילה תבא עליו ברכה.

פעמיים נוספות אנו פוגשים ביטוי זה, אם ביחס להיתרו של רבנו תם בכיטול סתם יינם בשישים (סימן נב) ואם בתשובה שעניינה ריבית הקשורה במכירת חוב של נוכרי (סימן סד). בצורה קצת שונה, 'והרוצה להחמיר - יחמיר וטוב לפרוש מהם', מופיעים הדברים בתשובה העוסקת במשכון בגדי כמרים (סימן נט), וגם שם כמו במקרים קודמים משפט ההחמרה עומד מול עמדה מקילה של רבנו תם. מתשובותיו של ר"י עולה אם כן דמות של פוסק שהכרעתו מתאפיינת בהססנות וגם כאשר ההיגיון ההלכתי מביא אותו למסקנה מקילה הרי שפסיקתו מבכרת בדרכי הבעה שונות את ההימנעות המחמירה. כפי שהעיר אורבך, לשון ר"י נוחה לכריות וסביר בעינינו שהלשון משקפת גם תפיסה הלכתית שונה משל רבנו תם. לשונו החרפה של רבנו תם הייתה תופעה שאף תלמידיו העירו עליה וחששו ממנה.¹²⁵ המעיין בתשובותיו למד שרבנו תם, בשונה מר"י, את אשר התיר - התיר, ואת אשר אסר - אסר ולא אחת הדגיש שאין הוא מהסס להסתמך על היתריו.¹²⁶ ר"י, שנטה לקבל עמדות אחרות, התעניין בהן והיה מוכן לקבל כלגיטימיות גם דעות חולקות, הרבה גם להתלבט ולא היסס מלראות ריבוי אפשרויות בתוך התהליך הפרשני-הלכתי. אם נטיית רבנו תם הייתה להכריע ולבחור בדרך הפרשנית הטובה ביותר מתוך שלל אפשרויות, הרי שלעיתים מזומנות הילך ר"י, בו זמנית, עם שלל אפשרויות מבלי רצון להכריע ביניהן. תפיסה פרשנית-הלכתית כזו מזמנת עמה סגנון רך השונה לחלוטין מסגנונו הבוטח

125 לדוגמא: תלמידו של רבנו תם, ר' משה מפונטיזא כתב בפתחת שאלה ששלח אל רבנו תם, ספר הישר (תשובות), סימן נא: 'זעתה לא תאכלנו אשו הגדולה...'. ואילו ר' אפרים מרגנשבורג, שם, סימן סה, כותב 'ומרבתינו קדמונים, עלומים וטמונים ולך רב סגנים, גלויים צפונים, בזעם פנים, ארך חרונים, מקצר פתרונים'.

126 את סוף פסיקתו המתירה בעניין קבלנות נוכרי בשבת סיים רבנו תם, שם, סימן ו, במילים: 'כן נראין הדברים בעיני קטנו ואילו בא מעשה לידי הייתי מורה לעצמי'. בסופה של תשובה הקשורה בדיני עגונות כתב שם רבנו תם, שם, סימן צב: 'וכל המחמיר בדבר אינו אלא חוטא. אין כאן חשש איסור ולא משום עיגונא פירשתי כן אלא מפני שהיא אמיתה של תורה'. אומנם ישנם גם מקרים שבהם מברך רבנו תם את המחמיר, אולם הקול העיקרי העולה מדבריו הוא של ביטחון בצדקת הדרך.

של רבנו תם. לשון וסגנון אלו העצימו את התחושה שר"י מקל בפסיקותיו היה. לשונו ה'פלורליסטית' של ר"י מסווה מידה של החמרה בסוגיות מסופקות ואף כאלו שבהן רבנו תם, מורו של ר"י, הכריע להקל.

מטבעם של דברים הודגשו בדברינו הפסיקות הדיאלקטיות של ר"י. אולם לצד הפסיקות המתלבטות כתב ר"י גם תשובות חדות וברורות, מהן לקולא, מהן לחומרא ומהן כאלו שבהן המונחים 'קולא' ו'חומרא' אינם רלוונטיים, הגם שגופה של השאלה נוגע במצוות ואיסורי תורה.¹²⁷ בין התשובות ההחלטיות של ר"י נוכל למצוא גם אחת (סימן פ) שכל כולה מכוונת נגד עמיתו ר' אליעזר ממיץ בעל ה'יראים' שהיה, כר"י, מתלמידי רבנו תם.¹²⁸

ייתכן היה להציע שהפער בין התשובות המתלבטות של ר"י לבין אלו הנחרצות תלוי בהתפתחותו של ר"י כפוסק הלכה. אם בימים ראשונים, בתקופה בה עמד בצל רבנו תם, נטה ר"י להתלבטות וספקנות, הרי שעם העמקת ניסיונו וההכרה במעמדו כפוסק הפכה כתיבתו של ר"י להיות נחרצת יותר. הצעה זו מושכת את הלב אולם אין כל אפשרות לתומכה, ודומה שישנן ראיות לסתור אותה. סימן נא נכתב לאחר פטירתו של רבנו תם. עובדה זו אנו למדים מדברי ר"י שכתב:

וכדברי רבינו יעקב שלא היה אוסר אלא בהמשכה חוץ לגת, ראיתי נוהגים במדינה הזאת כל הימים בחיי רבינו וגם עכשיו.

'רבינו' שבחיינו נהגו היתר הוא רבנו תם. המנהג האמור המשיך 'גם עכשיו', דהיינו לאחר מותו של רבנו תם בקיץ תתקלא - 1171. באותה תשובה ר"י הזכיר את בנו במילים 'ובני שיחיה אמר לי'. בן זה אינו אלא ר' אלחנן, שנרצח בשנת 1184.¹²⁹ ברור אם כן שהתשובה נכתבה בשנים שבין שני האירועים, דהיינו בין השנים 1171-1184. בשנים אלו היה ר"י כבר בשנות השישים שלו, שמו הילך לפניו כחכם ותיק ומוכר, וכמובן לא עמד עוד בצלו של רבנו תם, שלא היה עוד בין החיים. למרות זאת, בתשובה זו מצאנו את הסגנון המתלבט המאפיין חלק משמעותי מתשובות ר"י, שאף בתשובה זו הסתייג פעמיים מהיתר שהציע בה באמצעות הביטוי: 'המחמיר תבוא עליו ברכה'. תשובות מתלבטות ומחמירות כתב גם ר"י לא רק כתשובות ביכורים.

127 ראו לדוגמה סימן עד, שם דן ר"י בדרך ראיית הכוכבים בחילופי היום והלילה ביחס למועד ברית מילה. ראו גם סימנים ב, ו, יח. למותר לציין שבתשובות הקשורות בנושאי חושן משפט אין משמעות למונחים 'חומרא' או 'קולא'.

128 ראו לעיל, עמ' ט-י. לתשובות החלטיות נוספות ראו סימנים, ל, לו, לח, מ לקולא; סימנים כג, לז, מג, מה לחומרא.

129 אורבך, בעלי התוספות, עמ' 253-260.

6. תפוצת התשובות

דעה רווחת היא שחכמי צרפת בימי הביניים לא טרחו לשמר את תשובותיהם בהלכה, אלא הבליעו אותם בתוך קובצי התוספות וחיבורים אחרים שערכו. זאת בניגוד לחכמי אשכנז בני אותו הזמן, אשר הקפידו להעתיק תשובות רבות וארוכות כצורתן, אם כקובץ עצמאי של שאלות ותשובות ואם כמרכיב כולט בתוך חיבורים רחבים יותר.¹³⁰ לעומת עמדה זו טען אורבך שקובץ של תשובות ר"י הזקן נמצא היה בידיהם של מספר חכמים:¹³¹

תשובותיו המרובות של הר"י, שנשלחו לחכמים באשכנז ... ובצרפת, מפוזרות הן על פני ספרי הפוסקים והשאלות ותשובות. קובץ שלם של תשובות אלו היה עוד בידיהם של תלמידי-תלמידיו, ר' משה מקוצי ור' יצחק בעל אור זרוע, ובידי ר' אביגדור כ"ץ מווינה ... לא מעטות הן תשובותיו שנשמרו בקבצי השאלות והתשובות מבית-מדרשו של המהר"ם מרוטנבורג. ופה ושם נתקלים בהן אף בתוספות שלנו.

בשנת תש"י, שמחה אסף פרסם חלקים מתוך חיבור שמצא בכתב יד, אותו כינה 'ספר פסקים לר"י הזקן, רבינו תם ושאר בעלי תוספות'.¹³² כך תיאר אסף את תוכן החיבור: 'רוב ההוראות והפסקים שבספר הן לר"י, אבל יש בו הרבה פסקים גם מר"ת. כן באו בו קצת פסקים מרש"י, מר"ש משאנץ, הריצב"א ואחרים'.¹³³ לעומת תיאורו הזהיר של אסף, כאשר החיבור יצא לאור בשלמותו בשנת תשנ"א הוא קיבל את הכותרת 'תשובות ופסקים לר"י הזקן'.¹³⁴ סקירה של תוכן החיבור מגלה שהצדק עם אסף, ואכן חלקו של ר"י בקובץ משמעותי אך איננו מכריע. מתוך 171 סימנים בחיבור, נמצאו 35 תשובות של ר"י הזקן וכ-25 תשובות של חכמים אחרים מחכמי צרפת. החיבור נערך בידי ר' יהודה שירליאון מפריס, מתלמידי ר' של ר"י, ולכן אין זה מפתיע שר"י מופיע לעיתים תכופות.¹³⁵ אך מסתבר שאיסוף שיטתי של תשובות ר"י לא הייתה מטרתו, אלא הוא אסף מכל החומרים שעמדו לרשותו, וביניהם בלטו מעשיו ותשובותיו של רבו.

130 ראו ריונו של עמנואל, שבדי לוחות, עמ' 270-273, והפניותיו לדבריהם של סולוביצ'יק, ככללה, עמ' 83-84; תא-שמע, ספרות השו"ת, עמ' 117-121.

131 אורבך, בעלי התוספות, עמ' 250-251.

132 אסף, ספר פסקים, עמ' ט-כב. לתיאור כתבי היד המכילים את החיבור, ראו עמנואל, שאינן של מהר"ם, עמ' 160-164.

133 אסף, ספר פסקים, עמ' י.

134 שיטת הקדמונים, ע"ז, ג, עמ' קסה-רעט.

135 אסף, ספר פסקים, עמ' י-יב; אורבך, בעלי התוספות, עמ' 321, הערה 24.

במאות הי"ב-י"ג בולט מנהגם של חכמי גרמניה לשלב בחיבוריהם מספר רב של תשובות וביניהן תשובות של חכמי צרפת. דוגמא מובהקת לכך הוא ר' יצחק אור זרוע, אשר כלל בספרו ארבעים תשובות של ר"י הזקן.¹³⁶ עם זאת, יש לשים לב שרבות מן התשובות הללו הגיעו לידינו באמצעות רבו הצרפתי, ר' יהודה שירליאון.¹³⁷ תשובות אחרות הגיעו אליו ככל הנראה ללא ציון שם מחברם, והוא כינה אותן 'תשובות רבני (או: רבותי) צרפת'.¹³⁸ אולם, בנוסף לצינור הצרפתי שהוביל את תשובות ר"י אל ר' יצחק אור זרוע, היו תשובות שנמצאו בגרמניה כבר דור קודם לכן ושולבו בספרו של ר' אליעזר בן יואל הלוי.¹³⁹

תמונת מצב זו, שבה ר' יצחק אור זרוע (שפעל באוסטריה במחצית הראשונה של המאה השלוש עשרה) החזיק מספר רב יותר של תשובות ר"י מאשר אלה שהיו באשכנז דור קודם לכן בידי רבו, ר' אליעזר בן יואל הלוי, משתלבת יפה עם דברים שנאמרו במחקר בשנים האחרונות. מספר חוקרים, ביניהם יעקב זוסמן ושמוחה עמנואל, הצביעו על נתק שהתקיים בין חכמי צרפת לחכמי אשכנז למן הרבע האחרון של המאה השתים עשרה עד שר' יצחק אור זרוע עצמו הגיע ללמוד בפריס אחרי 1215.¹⁴⁰ עם זאת, יש לשים לב שהנתק בימיו של ראבי"ה לא היה מוחלט, וגם הוא הכיר תשובות של ר"י הזקן.

פרובנס קלטה תשובות רבות של ר"י. ר' יהודה די לאטש, חכם בן המאה הי"ג ממונפלייה, העתיק לתוך חיבורו 'בעלי אסופות' נוסחים מלאים וארוכים של תשובותיו.¹⁴¹ הקובץ הפרובנסלי 'תמים דעים', שמכיל תשובות רבות של הראב"ד, משמר גם מספר רב של תשובות ר"י, שחלקן הגיעו לידינו משם בלבד.¹⁴² כפי שראינו לעיל, במאה הי"ב חכמי פרובנס שלחו שאלות אל ר"י, ומסתבר שבני

136 סימנים יא, כא-כו, כח-ל, לב, לז, מז, נו, סב-סו, עב, עד-עה, פח-פט, צא, צג-צד, צז, קג, קיא-קיג, קטו, קכו, קלב, קלד, קמ. ראו גם תשובות מסופקות, סימן ב.

137 במספר סימנים, ציין ר' יצחק אור זרוע במפורש שמקור הדברים ב'מורי הרב ר' יהודה בר יצחק' - כד, כח, לז, קמ. בנוסף, מספר רב של תשובות הכלולות בספר אור זרוע נמצאות גם ב'תשובות ופסקים לר"י הזקן'. ראו סימנים יא, כה, כו, כח, כט, ל, לב, לז, מז, נו, סה, צא. למובאות בשם ר' יהודה שירליאון בספר אור זרוע, ראו: פוקס, אור זרוע, עמ' 30.

138 סימנים עט, צד, צז.

139 סימנים מט, עב, קד, קטו. שתי תשובות (עב, קטו) הגיעו מראבי"ה לאור זרוע. למובאות מראבי"ה בספר אור זרוע, ראו: פוקס, אור זרוע, עמ' 31.

140 זוסמן, א"א אורבך, עמ' 39-40, הערה 63 ועמ' 48-51; עמנואל, על מקומו, עמ' 423-440; קנרפוגל, מגרמניה לצרפת, עמ' 149-171.

141 סימנים ל, לג, לה, מא, מב, צא. עליו ועל ספרו, ראו: בנדיקט, מרכז התורה, עמ' 105-132; רווח, דין י"ט, עמ' י-סא; הנ"ל, דין קדרה, עמ' לט-נג; רוט, פרובנס, עמ' 101-107.

142 סימנים לב, לג, נד, נז, סה, קלה, קלו. תולדות היווצרותו של קובץ 'תמים דעים' אינן נהירות, והוא הגיע לידינו ברפוס בלבד.

האזור התעניינו אף בתשובות שהשיב החכם הצרפתי לאחרים.¹⁴³ ר' צדקיה בן אברהם הרופא העתיק לתוך חיבורו 'שכלי הלקט' מספר רב של תשובות ר"י, ופעמים רבות איכות הנוסח שלו עולה על כל יתר עדי הנוסח.¹⁴⁴ מספר תשובות הובאו בספריהם של חכמי אנגליה.¹⁴⁵

לספרד הגיע מספר מועט של תשובות ר"י. הרמב"ן הביא בכתביו שתי תשובות, ובאמצעותו הן נפוצו בקרב תלמידיו.¹⁴⁶ מספר דומה של תשובות ר"י נמצא בכתבי הרשב"א.¹⁴⁷ תשובות רבות יותר הובאו בכתביו השונים של ר' אשר בן יחיאל - דבר שאין בו כדי להפתיע, מאחר והרא"ש שקד היטב על דבריהם של בעלי התוספות.¹⁴⁸ אולם יש לשים לב, שבמקרה אחד לפחות, הרא"ש הביא נוסח של תשובת ר"י שהגיע אליו באמצעות הרמב"ן.¹⁴⁹

תשובות ר"י נודעו בצרפת במספרים גדולים ובקרב חכמים רבים. דא עקא, דרכם של חכמי צרפת הייתה, כדברי שמחה עמנואל, 'להביא רק את תמצית דבריהם של קודמיהם ולא ראו צורך לצטט מילולית מהספרים שהיו לפניהם'.¹⁵⁰ לכן, ברובם המכריע של המקרים, הבאנו את תשובות ר"י על פי מקורות אחרים, משום שבעלי התוספות הביאו רק פרפראזה של התשובה.¹⁵¹ הדברים אמורים גם ביחס לספר מצוות גדול של ר' משה מקוצי, שהזכיר בספרו תשובות רבות של ר"י מבלי להביא אותן כלשונן. מידע רב על עמדותיו של ר"י נמסר בתוספות בנו, ר' אלחנן. לעיתים, סיכום התשובה שהוא שילב בתוספותיו הוא ששימש את החכמים שבאו אחריו, ואף את אלה שלמדו בעצמם בפני ר"י.¹⁵² אולם, מחוץ למסגרת התוספות על התלמוד, היו חכמים בצרפת ששימרו במלואן את תשובות ר"י. כאמור לעיל, ר' יהודה שירליאון ערך קובץ תשובות

143 בספר המנהיג, שמחברו יצא מפרובנס והגיע למקומו של ר"י, מצאנו שתי תשובות (סימנים יב, יט).

144 סימנים ב, ו, יא, יט, לג, מד, מו, נט-סא, סה, עא, עד-עה, עח, פ, פו, פט, צא, קג, קכט-קל.

145 ר' משה מלונדון, בעל תוספות אלפס (סימנים פו, קה, קח), בנו ר' אליהו מנחם (סימן צ), ור' יעקב חזן מלונדון, בעל עץ חיים, שהיה תלמיד של ר' אליהו מנחם מלונדון (סימנים לג, מט, פג, צ, ק, קה, קיז).

146 ראו סימנים סב (נוסח ב) וצ. חלק מסימן סה מובא בספר התרומות לר' שמואל הסרדי.

147 סימנים ד, סב, קלח.

148 תוספות רא"ש (סימנים כד, צ, קז, קלז); פסקי רא"ש (סימנים יט, פח, צ, צב, קכ); תשובות רא"ש (סימן עו).

149 סימן סב. בסימן יט מקור דברי הרא"ש הוא סמ"ג, ובסימן צב - הלכות שמחות למהר"ם מרוטנבורג.

150 עמנואל, שברי לוחות, עמ' 7.

151 לדוגמאות חריגות ראו סימנים א, ו.

152 סימן ז. ראו גם את סימן פט, שנמסר בידי ר' שמואל בן אלחנן, נכד ר"י.

של חכמים שונים, וביניהם ר"י, ומסר תשובות נוספות לתלמידו ר' יצחק אור זרוע. תופעה זו מתגלה אף אצל ר"י עצמו, אשר שילב כמה תשובות שחיבר בתוך הלכות הגט שחיבר.¹⁵³

7. המהדורה

בכל סימן במהדורה זו, נוסח הפנים מיוסד על מקור אחד. לידו מוצגים שינויי נוסח עיקריים מתוך מקורות נוספים. המקור לנוסח הפנים נבחר בכל תשובה באופן עצמאי, אך הבכורה ניתנה למקורות שדייקנותם ידועה ועקבית. ספר אור זרוע לר' יצחק בן משה מווינה הוא דוגמא למקור כזה. הוא הדין בנוגע לעדי נוסח של חיבורים אשר כתבי יד רבים שלהם הגיעו לדינו. מבין כתבי היד הרבים מאוד של ספר מרדכי, נבחר כתב יד בודפשט, הספרייה הלאומית 102, הנושא קולופון משנת קל"ג (1373) לנציג הבכיר של חיבור זה. במקרים שבהם מקורות כאלה אינם מכילים את התשובה, או שהם מכילים נוסח מקוצר בלבד, נבחר עד הנוסח שמכיל את הנוסח המלא ביותר. לפרטים מלאים, ראו ברשימת הקיצורים. נוסח הפנים משקף באופן נאמן את הטקסט כפי שהוא מופיע במקור הנבחר. אולם, כאשר מקור זה לוקה בטעות שאין לגביה ספק, תוקן הנוסח על פי מקבילות, תוך ציון התיקון בנוסח הפנים (באמצעות סוגריים [מרובעים]) ובשינויי הנוסח (באמצעות כוכבית * וציון עדי הנוסח על פיהם נקבע הנוסח המתוקן). כאשר לא ניתן היה להיעזר במקבילות, מחקנו מילים מיותרות (והדבר צוין בחילופי הנוסח), והוספנו מילים עם סוגריים [מרובעים], והתיקונים באו על נימוקם בהערות השוליים.

מדור שינויי הנוסח מוסר את התופעות הטקסטואליות שיש בהן ללמד על גלגולי הנוסח של התשובות, ועל זיקות בין עדי הנוסח השונים. לא נרשמו הבדלים זעירים או שיבושים ברורים שנפלו בעדי נוסח בודדים. בראש כל תשובה מופיע מבוא קצר של עניינה ודרכי הדיון בה. לעיתים קרובות, לא ניתן להבין את השאלה עליה משיב ר"י אלא לאחר עיון מדוקדק. מטרת המבוא היא להקל על המעיין להתמצא בפרטי המקרה, ולאתר נושאים ופרטים בעלי עניין.

153 סימן קיח, קכא. ייתכן שגם סימן קיט הינו עיבוד של תשובה שר"י שילב בתוך חיבור פרשני.

סימן א

נוסח יסוד: תוספות ר"י שירליאון, ברכות יא ע"ב (עמ' קלה-קלח) [ש].

מקבילות: בקיצור: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן קנב (עמ' רנו-רנז) [פ]; כתב יד קמברידג', ספריית האוניברסיטה Add. 667.1, דף 170א-ב [ק]; סמ"ג, עשין יט [ס]; תוספות ברכות יא ע"ב ד"ה שכבר. פרפרזה: ספר האגודה, ברכות, פרק א; ארחות חיים, הלכות תלמוד תורה, סעיף א, דף כח ע"א; ספר המרדכי, ברכות, סימן כז; טור, אורח חיים מז.

מבוא: השאלה נשאלה בידי ר' אשר בן משולם מלוניל,² אולי בעקבות שאלה רומה של אביו, ר' משולם בן יעקב מלוניל, ששאל מאת ר' אברהם בן יצחק אב בית דין נרבונה - האם צריך לברך בכל פעם שלומדים תורה.³ בפרובנס נהגו שלא לברך ברכות התורה, מלבד הפעמים שהשכימו ללמוד לפני התפילה.⁴ ואילו בצרפת בירכו כנראה ברכות התורה בבוקר, ולא חזרו עליהן שוב במהלך היום.⁵

אעתיק תשובת רבינו שהשיב לרבי אשר מלוניל. ירוש' השכים לשנות קודם ק"ש צריך לברך,⁶ לאחר ק"ש אין צריך לברך, אמר ר' אבא⁷ והוא ששנה על אתר.⁸ ולהכי מבעיא ליה למר מי שברך ועסק בתורה והלך לעסקו או לצרכיו וחזור ועוסק בתורה צריך לברך או לא. מי אמרינן מידי דהוה אמניח תפלין שמברך עליהם כל שעה שמניחן או לא. ואם לא היה המנהג שלא לברך, לא היה מסופק. אבל בשביל שנוהגים שלא לברך, הוא מסופק אם יש לסמוך על המנהג או שמא מנהג בטעות הוא.

ודאי משמע מתוך הירוש' שצריך לחזור ולברך לכאורה. אבל מתוך המנהג נראה כי הירוש' לא הצריך והוא ששנה על אתר אלא בנפטר באהבה [רבה] דלא

א צריך לברך [ס 109: פ] כי כמו שאנו נוהגין קודם זמירות לברך מפני פרש' זו ומשנת איזהו מקומן וברייתא דרבי ישמעאל. ב ר' אבא [ס: ר' בא. פ: ר'. ג *רבה] פ. ש - חסר.

1 ספר האגודה, דף קער ע"ב. 2 על תשובה זו, ראו תא-שמע, ברכות התורה, עמ' 707-708 (תורתנו ליצחק לנדס שהעירנו על כך). 3 שו"ת ראב"י אב"ד, סימן ג. על תשובה זו, ועל יתר תשובות ראב"י לר' משולם, ראו טל, לשאלת הכפילויות, עמ' 119-155. לפי המסופר בתשובת ראב"י, ר' עזריאל בן נתן הביא את הירושלמי שנידון בתשובה זו ליריעת רשב"ם. ראו גם שו"ת מן השמים, סימן י (עמ' נו). 4 ספר העיטור, הלכות ציצית, שער שלישי, דף עז ע"א. 5 ברכות התורה נמצאות בכל הסידורים הצרפתיים מימי הביניים מלבד אחד, ראו: שפיר, נוסח צרפת, עמ' 104. 6 ירושלמי ברכות א, ד, דף ג ע"ג (עמ' 9). הדברים מובאים בתלמוד הבבלי (ברכות יא ע"ב) מלבד המשפט 'והוא ששנה על אתר'.

מתחזיא אהבה רבה לשם ברכת התורה אלא כששנה על אתר. ואם שנה על אתר אז היא נראית ברכה לשם עסק התורה כמו לשם ק"ש. ואז לא יצטרך לברך כל אותו יום אפי' יפסיק ויחזור ויעסוק, דכל המברך על התורה אין צריך לחזור ולברך בשביל הפסק שבאמצע העסק. ולכך הוצרך לומר והוא ששנה על אתר על הנפטר באהבה רבה? ולא על כל מברך ברכת התורה. אבל אם בכל"ה המברך ברכת התורה היה כן הדין, היה לו להשמיענו בעלמא דהפסק שיפסיק באמצע העסק צריך לחזור ולברך, וכ"ש הנפטר באהבה רבה.

אי נמי יש' ללמוד מתוך המנהג מדלא פי' כן בתלמוד שלנו, חולק הוא בזה תלמוד' שלנו על הירוש', דאם לא כן היה לו לחלק כמו שמחלק בירוש'. אי נמי אפי' אם תמצא לומר שאינו חולק וצריך לחזור ולברך גם לתלמוד שלנו, וגם תאמר שאפי' בירך ברכת התורה הפסיק באמצע העסק שצריך לחזור ולברך, אפשר בני אדם שתדירין לעסוק בתורה וממהרים עסקיהם' לחזור וללמוד ותדיר דעתם לחזור על הלימוד אין הפסקם חשוב הפסק לענין ברכה זאת.

וכבר שאלתי מרבינו יעקב מנוחתו כבוד על ברכת הסוכה אם צריך לברך כשנכנס לישן בה. כי הייתי מחשב כי אין צריך לברך כי שמה לא יוכל לישן בה, וכשהוא ממש סמוך לשינה אינו יכול לברך מחמת השינה שקפצה עליו, ולכך נהגו שלא לברך. וענני שכל מצות סוכה שיקיים מסעודה אחת עד סעודה אחרת, כגון בשינה ושנון וטיול בסוכה, ברכת לישב בסוכה שברך בסעודה פוטרתו מלברך עליהם. ואם שם אין צריך לברך על השינה מטעם של רבינו יעקב, אפי' הסיח דעתו מלישן ויצא למלאכתו ושוב נמלך לישן, כ"ש כאן שדעתו כל שעה לחזור אל הלימוד שיש לומר מתוך המנהג שלא יצטרך לברך. ועל הטיול והשינון לא שאלתי ממנו כי אם על השינה לפי שהשינה מצינו⁸ שאסור לישן חוץ לסוכה שינת עראי, והחמירו בה יותר מבאכילה שאכילת ארעי מותרת חוץ לסוכה.⁹ וכיון שמברכים על האכילה כ"ש על השינה אא"כ יש טעם לחלק. אבל טיול ושנון לא מצינו שום איסור חוץ לסוכה.

ואמנם בפסקי ה"ר שמעיה תלמידו של רש"י ראיתי¹⁰ שכתב על רש"י כשמשכים ר' לעסוק בתור' מברך ברכת התורה וכשהולך אחר כך בבית הכנסת ואומר ברכות ופסוקי דזמרא חוזר ומברך ברכת התורה כמו אותם הימים שלא היה משכים ללמוד. ונותן טעם לדבריו שכמו שהקורא בתורה מברך ברכת התורה

ד יפסיק ויחזור ויעסוק ס: יפסוק. פ: יחזור ויעסוק כמה פעמים. ה בכל' פ ויפסוק פעמים. ו יש' פ: איפשר שלא. ז עסקיהם פ: ליפנות מעיסקיהם.

7 בעקבות דברים אלה, מספר ראשונים גרסו את המילים 'על הנפטר באהבה רבה' בירושלמי עצמו. ראו רטנר, אהבת ציון, עמ' 24. 8 סוכה כו ע"א. 9 סוכה ב, ד; סוכה כה ע"א. 10 ראו ספר האורה, ב, סימן קלא, עמ' 220; איסור והיתר, רש"י, סימן קכו, עמ' 57.

ולא חשיב ברכה לבטלה, אע"פ שכבר בירך קודם שקרא פ' קרבנות ואיזהו מקומן ור' ישמעאל, הכי נמי הכא דלא חשיבא ברכה לבטלה. ואלו הביא הירוש' טעם לדבריו לומר שבשביל שהפסיק חוזר ומברך, על זה לא נפלאתי. אבל תמהני על טעם זה כי אמרו רבנן¹¹ כי בלא טעם של הפסק שיזיקנו לחזור ולברך, לא יברך כמה פעמים, כי למה לא תהיה ברכה לבטלה. דלא דמי לעומד לקרוא בתורה, כי אותו אפי' בירך מיד על עסק התורה שעסק בפני עצמו צריך הוא לחזור ולברך על קריאתו בצבור, כי נתקנה שם ברכה לפניו כמו שנתקנה לאחריה, וכמו אשר נתקנה ברכה אשר בחר בנביאים על ההפטר. ועוד אפי' במקום דשייכא ברכה, אפי' בספר תורה, הקפידו שלא לגרום ברכה שאינה צריכה גבי¹² ובעשור שבחומש הפקודים קורא על פה. כך השיב רבינו.

11 כי אמרו רבנן - לפי הצעת מהדיר תוספות ר' יהודה שירליאון (עמ' קלח, הערה 977), צריך לתקן: אם אמרו רבנו. 12 כדעת ריש לקיש, יומא ע"א.

סימן ב

נוסח יסוד: מחזור ויטרי (עמ' קלר-קלז) [מ].

מקבילות: שבלי הלקט, סימן ט (עמ' 9-10) [ש];¹ כתב יד אוקספורד 692, דף 180 א;² כתב יד אוקספורד 783, דף 224 ב; כתב יד אוקספורד 659, דף 7-א-ב [ג]. פרפרזה: תוספות ר"י שירליאון, ברכות מז ע"ב (עמ' תקכא-תקכג) [י] (משם: אור זרוע, א, סימן קצו [ז]); תוספות ברכות מה ע"א, ד"ה ולית הלכתא. חלקים מתוך התשובה: ספר המרדכי ברכות, סימן קנה; שו"ת שערי תשובה, סימן קצד ('לר' יעקב ז"ל').

מבוא: ר"י נשאל על מעמדו ההלכתי של המנהג לצרף ילד קטן המחזיק חומש להשלמת מניין לתפילה.³ בתשובתו, דן ר"י בתשובה של רבנו תם שנשלחה לר' שמואל בן נטרונאי מבארי, ובחזרתו של רבנו תם מהדברים שכתב כפי שבאה לידי ביטוי בהזדמנויות נוספות.

וזה היא תשובת רבינו יצחק בר' שמואל זלה"ה: על אשר שאלת אם קטן וחומש בידו מצטרף לעשרה. אמנם ראיתי שלא רצה רבינו יעקב^א לעשותו צניף^ב לעשרה.^ג

א רבינו יעקב א, ב, ג, ש: ר"ת. ב צניף א, ב, ג, י, ש: סניף. ג לעשרה ב, ז: לעשרה לתפלה. י: לעשרה ולתפלה. ג: לתפילה.

1 מהדורת מירסקי, עמ' 160-161. 2 ראו: עמנואל, שבתי לוחות, עמ' 68, הערה 82. 3 על מנהג זה, ראו תא-שמע, התפילה האשכנזית, עמ' 237-248.

וא' כי אע"פ שבתשובתו לנדיב ר' שמואל מברד⁴ התיר כן גם בלא חומש בידו, הוא עצמו לא היה רוצה לעשות מעשה אפי' חומש בידו. כי אעפ"י שבמקום הרב ר' שמשון⁵ היו נוהגין כן, במקומו⁶ לא היה רוצה לעשות מעשה אפי' חומש בידו. והיה אומ' שאינו בשום מקום שיעשה צניף⁷ על ידי חומש שבידו. רק לעניין עיבור שנה מזכיר ספר להשלמת עשרה בפרקי דר' אליעז' פ"י, דקא' התם ר' יוסי אומ"ט בשלשה מעברין השנה, ר' אליעז' אומ' בעשר', ואם נתמעטו מעשרה מביאי' ספר תורה לפניהן ועושין גורן עגולה⁸ כו'.⁶ ואין מזכיר שם כלל שיהא הקטן אוחז בידו הספר להצטרף בין שניהן ל', אלא משמע דלעניין מילתא דהתם מועיל הספר תורה [בלא]⁹ קטן. ולעניין [תפלה]¹⁰ אשכחן דמסיק בברכות דתשעה וארון אין מצטרפין דארון לאו גברא הוא.⁷ ואפי' היה בשום מקום לעניין תפילה, אומ' אנן [החתום]¹¹ דדווק' דספר תורה העשוי בגליון, או חומש אחד מחמשה חומשים¹² העשוי בגליון,¹³ אם כתוב על זה לשון חומש ולא לשון ספר.⁸ אבל חומשי' כעין שלנו לא היה כלל בימי חכמי'.⁹

ועל תשובת רבינו יעקב,¹⁴ שהתירם לתפילה כמו לברכת המזון, קשה מבראשית [רבה].¹⁰ ולאחר זמן שנתקשה בה, הגיה בתשובתו ודחה מה שדחה. ומה שאומ' בירושלמי ובב"ר קטן וספר עושין אותו סניפין,¹¹ לא מיירי מידי בקטן שספר¹² בידו אבל בקטן בפני עצמו. ואיפשר דלעניין ברכת מזון דוקא ולא לתפילה כמו

ד מבר' ג: מבארי. ש: מבארי. ב - חסר. ה במקומו ג, ש: במקומו. ב: רבינו במקומו. ו מעשה אפי' חומש בידו א, י: מעשה. ב, ג, ש - חסר. ז צניף א, ב, ג: סניף. ש: קטן סניף. ח פ"י ג, ז, ש - חסר. ט ר' יוסי אומ' א, ב, ג, י, ש - חסר. י מעשרה ב, ג, י, ש - חסר. יא גורן עגולה ב, ג, י: עגולה. ז: גורן והקטן לפי קטנו. יב * בלא א, ב, ג, ש. מ - חסר. יג * תפלה א, ב, ג, ש. מ - חסר. יד * אני החתום א, ב, ג. מ: מ: אנ' החתום. ש: אני. י: רבינו. ז: ר'. טו מחמשה חומשים ב, ג, י: מחמשה חומשי תורה. א: מחומשי התורה. טז או חומש ... העשוי בגליון ש, ז - חסר מחמת הדומות. יז חכמי' ב: התנאים. יח רבינו יעקב א, ב: ר"ת. ג, ש: רבינו ת. יט * רבה א, ב, ג. ש: רבא. מ - חסר. כ שספר ש, ג נוסף: תורה.

4 הכוונה לר' שמואל בן נטרונאי מבארי. ראו שינויי נוסח; עמנואל, שברי לוחות, עמ' 68. תשובת ר"ת מובאת במלואה בתוספות ר"י שירליאון, ברכות, עמ' תקטו-תקכא (ומשם: אור זרוע, א, סימן קצו), ומקבילות נוספות שם, הערה 387. 5 ייתכן שהכוונה היא לר' שמשון בן יוסף, גיסו ומורו של ר"ת. 6 פרקי דרבי אליעזר, פרק ח, עמ' סט-ע. על תיאור זה, ראו טרייטל, פדר"א, עמ' 250-251. 7 ברכות מז ע"ב. 8 כלומר, אילו נכתב במקור כלשהו שניתן לצרף תשעה וספר, הכוונה הייתה לספר תורה, ואילו היה כתוב שניתן לצרף תשעה וחומש, הכוונה הייתה לאחד מחומשי התורה המועתק ממגילה. תורתנו לפרופ' עדיאל שרמר על סיועו בעניין זה. 9 כדברי רש"י, מגילה יט ע"א, ד"ה הכתובה בין הכתובים. ראו בית-אריה, קודיקולוגיה, עמ' 36, הערה 5. 10 'הרא את אמי' עושין אותו סניף בברכת המזון אבל לקרית שמע ולתפילה אין עושין אותו סניף עד שיביא ב' שערות' (בראשית רבה, תיאודור-אלבק, פרשה צא, עמ' 1113). 11 תלמוד ירושלמי, ברכות ז, ב, דף י"ב ע"ב (עמ' 56); בראשית רבה, תיאודור-אלבק, פרשה צא, עמ' 1111.

שאמרו בב"ר¹² וספר תורה בפני עצמו דומיא דתשעה וארון דתלמוד' דידן.^{13א} ואיפשר דאף לתפילה, והא כדאית' והא כדאית', ולית הילכת' הכי שיצטרף ספר, כדמוכח בתלמוד דידן בארון.¹⁴ וגם בירושלמי או' אחר כך¹⁵ א"ר אסיכב כמה זימנין¹⁶ אכלית עם תחליפא אבא ועם חביבי ולא זמנין¹⁷ עלי עד שהבאתי שתי שערות. ובספר שבו סדר זרעי' ומועד ירושלמי שהיה של רבינו יעקב¹⁸ כתוב בתחילתו א"ר אסיכב כו' כמו שכתבתיו. וכמדומה שהוא כתב יד החבר ר' שלמה בן רבינו יעקב.^{16ב} ואחר סיום הדבר כתב רבינו בכתב ידו הניכר לי: וכן מנהג העולם ולא כמעשה דרבה ותלמידיו בברכות.^{17ח}

ושלום, יצחק בר שמואל זלה"ה.

כא דתלמוד' דידן ב, ג, ש – חסר. כב אסי' א, ב, ש: יוסי. כג כמה זימנין א: זימנין סגיאין. ב: כמה פעמים. כד זמנין ג, ש: זמינו. כה של רבינו יעקב א, ב: של ר"ת. ש: שלרבינו תם. ג: שלרבי' תם. כו אסי' א, ב, ש: יוסי. כז רבינו יעקב א: רבי' יעקב מ"כ. ב: ר"ת מ"כ. ש: רבינו תם וצ"ל. ג: רבינו תם מ"כ. כח בברכות ש נוסף: דאמרינן התם אביי ורבא בר חנין הוו יתבי קמיה דרבה אמ' להו למאי מברכינן כול'.

12 שם, עמ' 1113. 13 ברכות מז ע"ב – כלומר שלפי התלמוד הבבלי ספר תורה אינו משלים לעשרה לתפילה. ר"י כרך יחד את שני הנושאים – השלמת מניין על ידי ספר תורה או על ידי קטן – והשליך מן האחד על השני. 14 כלומר, ייתכן להעמיד מחלוקת – לפי הירושלמי ובראשית רבה, ספר תורה מצטרף לעשרה לתפילה ולפי התלמוד הבבלי אינו מצטרף, והלכה כתלמוד הבבלי. המשפט בבר"ר, המאפשר צירוף ספר תורה וקטן לתפילה, חולק על הדברים המופיעים להלן באותו מדרש (לעיל, הערה 10), וייתכן שהוא מהווה בסיס לפסיקת ר"ת בתשובתו לר' שמואל מבארי. 15 תלמוד ירושלמי, שם (עמ' 57). 16 על מנהגו של ר"ת לרשום מובאות בפתח ספרים שברשותו, ראו עמנואל, שברי לוחות, עמ' 279–282. 17 ברכות מז ע"א.

סימן ג

נוסח יסוד: כתב יד קמברידג', ספריית האוניברסיטה Add. 667.1, דף 167א.

מקבילות: תוספות ר"י שירליאון, ברכות כו ע"ב (עמ' שיב); תוספות ברכות כו ע"ב, ד"ה טעה; על הכל, סימן טו, עמ' 98.

מבוא: ר"י השיב לבנו, ר' אלחנן, שהשוכח לומר יעלה ויבוא בראש חודש אינו יכול להשלים על ידי הכפלת התפילה במוצאי ראש חודש.

והשיב הרב להרב ר' אלחנן¹ שאם שכח לומר יעלה ויבא במנחה ונזכר בלילה, שלא יחזור ויתפלל, כי מה יועיל הלא לא יזכיר ראש חדש.

1 במקבילות לא נזכר שר"י אמר את הדברים לר' אלחנן.

סימן ד

א. נוסח יסוד: ספר המרדכי, כתב יד ורצ'לי דף 372ב [ו].¹

ב. נוסח יסוד: ספר השלחן, השער השישי [ח].²

מקבילה: שו"ת רשב"א ז, קנ [ש].

מבוא: התשובה הגיעה לידינו בשני נוסחים, נוסח א חתום בשמו של ר"י. ר"י פסק שאין לקרוא קריאת התורה מתוך חומשים.³ לדעתו, גם את ההפטרה ראוי לקרוא ממגילה, אלא שאין מגילות כאלה בנמצא.

נוסח א

השיב ר"ת על אות' שרגילי' לקרות בחומשין [שלנו] דאין לקרות בהן.⁴ והקורא בהם כקורא על פה, אע"פ שבהפטרה יש רגילי' להקל משו' שאין ספרי נביאי' מצויין ועשויין כגליון.⁵ וגם הם הותרו שלא כדיון,⁶ ומתוך שאי' מצויין הרגילו להקל. אבל בקריאת התורה אין להקל כלל, דס"ת אפי' חסר בו יריע' אחת אין קורי' בו,⁷ כ"ש זה אפי' יריעה אחת אין בו בכשרות. והמקילי' מברכי' ברכה לבטלה ועוברי' על לא תשא⁸ ושכר קריא' התורה אין להם. ורבנן אסמכו ברכ' לבטלה אלא תשא שחמור ביותר.⁹ ואף השומע הזכר' מפי חברו חייב לנדונו,¹⁰ כ"ש אלו המזידי' לברך ברכה לבטלה, אם [לא] יחזרו בהם. והמשנה ראוי לנזיפה אם לא יחזור בו.

והצור ישפות לנו שלו¹¹ יצחק בר שמואל.

א *שלנו] כך צריך להיות. ו: שלח. ב *לא] כך צריך להיות. ו - חסר. ייתכן שאף בכתב היד תוקן בכתב זעיר ביותר.

1 התשובה פורסמה ממקור זה על-ידי: עמנואל, מהר"ם וחבריו, סימן קפ, עמ' 480. 2 כתב יד וינה, הספרייה הלאומית 71, עמ' 81; ספר השלחן, עמ' רצד. 3 ראו ישראל תא-שמע, מנהג אשכנז הקדמון, עמ' 179-180. תא-שמע הכיר את התשובה מתוך ספר השלחן בלבד. 4 דעת רבנו תם מוזכרת גם בתשובות בעלי התוספות, סימן טז, עמ' 65: 'ור"ת חלק עליהם ואמר דאין קוראין בחומשין בבית הכנסת, ונלאתי להאריך'. 5 קיימת עדות לקיומם של ספרי הפטרה בצורת מגילות בימי הביניים באירופה. ראו פירוש ר' גרשום, בבא בתרא יג ע"ב, עמ' לו: 'שהיו רגילין לכתוב ספריהן במגילות כעין שאנו כותבין הפטרות'. תורתנו לד"ר גבריאל וסרמן על עזרתו בנושא זה. 6 גיטין ס ע"א. 7 גיטין, שם. 8 שמות כ, ז. 9 ברכות לג ע"א. 10 נדרים ז ע"ב. 11 על פי ישעיהו כו, יב.

נוסח ב

וכן כתב רבינו יצחק ב"ר שמואל ז"ל בתשובה¹ שאין לקרות בציבור על חומשיך שלנו שהם בקונדרסין, והמברך עליהן מברך ברכה לבטלה ועובר על לא תשא. ואע"פ שבהפטרות רגילין להקל בהן, זהו לפי שאין מצויין כלל ספרים של נביאים בגיליון. וגם ספר² ההפטרות עצמן לא הותרו ליכתב מן הדין, לפיכך מקילין בהן. אבל בקריאת התורה אין מקילין בהן ע"כ דבריו ז"ל.

ג וכן כתב ... בתשובה³ ש: השיב ר' יצחק ז"ל. ד בציבור על חומשין ש: בחומשין. ה ספרו ש - חסר. ו בהן ש: כלל. ז דבריו ש: לשון הרב.

סימן ה

נוסח יסוד: שו"ת מהר"ם, פראג, סימן קע.¹

מבוא: נשתמר סופה של התשובה בלבד. ר"י פסק שבנטילת ידיים נדרשת כוונת נותן, ומסתבר שבכך הוא פוסק כדעת ר' יוסי בתוספתא הדורש כוונת נותן ונוטל.²

ולעניין נטילת ידי' צריך שיכוין הנותן דתני' הנוטל לידיים הנוטל מתכוין והנותן אין³ מתכוין הנותן והנוטל אין מתכוין⁴ ידיו טהורות ר' יוסי אומ' ידיו טמאות.⁵ דדוק' כשהנותן מתכוין טהור. ושלום יצחק ב"ר שמואל.

1 הנוסח על פי כתב יד פרמא, דה רוסי 425, דף 380, סימן קנ. 2 ר"י התייחס רק לכוונת נותן, משום שעל כך נשאל. תלמידו, ר' שמשון משניץ (פירוש למשנה, ידים א, ה) כתב גם הוא שלדעת ר' יוסי דרושה כוונת נותן ונוטל. 3 כך נוסח התוספתא במהדורת צוקרמנדל (על פי כתב יד וינה) ובציטוט בפירושו ר"ש משניץ. ברפוס הראשון של התוספתא, וכן בקטע גניזה סנקט פטרבורג, הספרייה הרוסית הלאומית 'Evr. II A 293/12, הנוסח הוא: הנוטל מתכוין והנותן מתכוין. 4 ברפוס פראג נשמטו המילים 'הנוטל מתכוין והנותן אין מתכוין' מחמת הדומות. נוסח שגוי זה הטעה מספר חכמים. ראו: ליברמן, תוספת ראשונים, חלק ד, עמ' 148; משנה ידים, עמ' פג-פד. 5 תוספתא צוקרמנדל, מסכת ידים א, יג, עמ' 681.

סימן ו

נוסח יסוד: כתב יד אוקספורד 566, דף א-26 ב-א.

מקבילות: שבלי הלקט, סימן קמג (עמ' 109) [ש].¹ פרפרזה: תוספות ר"י שירליאון, ברכות מב ע"א (עמ' תנט-תסא) [י]; משם בקיצור: אור זרוע, א, סימן קנה [ז].

מבוא: ר"י נשאל האם הוא נוהג לברך בכל פעם שהוא שותה מים במהלך הסעודה. בספרות דבי רש"י² נפסק שיש לברך בכל פעם, ואילו רבנו תם פסק שאין צורך לברך בגלל הכלל 'דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה אין טעונים ברכה' (ברכות מא ע"ב).³ הדיון ההלכתי הושפע בין היתר ממעמדם הנחות של המים כמשקה בעיניהם של אנשי ימי הביניים.⁴

שאלת אם אני רגיל לברך על המים באמצע הסעודה. וכתבת ששמעת בשם הר"ר יום טוב⁵ דכי פריך בברכות⁶ אי הכי יין נמי תפטריה פת, דוקא מיין שייך לאקשווי הכי משום דזיין, אבל מים שאין פת פוטרתן לא קשי [ליה] מדי משום דלא זייני, כדמוכח אמתניתין הנודר מן המזון⁷ אומ' כל הזן לוי מותר במים ובמלח. אבל דבריו אלה קשה לי,⁸ והלא יין פוטר כל מיני משקין [אע"פ שברכתו בורא פרי הגפן וזו הברכה] לא שייכה בשאר מיני משקין. ומזה יש ללמוד שאין הטעם כן

א טובי י 901: בן ה"ר יהודה זקנו חתן רבינו שלמה. ז 901: בן ה"ר יהודה חתנו של רבינו שלמה זצ"ל. ב שייך לאקשווי הכא ז: פריך. ש: לחודיה קא פריך. ג *ליה י. א: לא. ש - חסר. ד אמתניתין ז, ש 901: דפרק בכל מערבין. ה המזון ז, ש 901: רב אמר. ו לי י, ז, ש: עלי. ז אבל דבריו אלה קשה לי י, ז: ומשמע דשאר משקין דזייני יותר ממים פת פוטרתן ואין נר' לרבינו [ז: לרבי] יצחק בר שמואל. ש: ועל דפסיקא ליה קשיא לך. ח *וזה הברכה ש. י, ז - חסר. ט *ומזה יש ללמוד שאין ש. י, ז: וא"כ אין.

1 מירסקי, שבלי הלקט ברכות, עמ' כח. 2 מחזור ויטרי, סימן נד (עמ' סד); סימן סט (עמ' פב); סימן עג (עמ' צ); ספר האורה, ב, סימן סא, עמ' 200; סידור רש"י, סימן עה, עמ' 41; איסור והיתר, רש"י, סימן נו. ר' יהודה שירליאון (תוספותיו, עמ' תנט) סיפר כי 'במחזורים כתוב' כשיטה זו, וכוונתו כנראה למחזור ויטרי. כך פסק גם רב עמרם גאון. ראו: סדר רב עמרם גאון, עמ' מג. 3 ספר הישר (חידושים), סימן תכה, עמ' 251 (דברי תלמיד בשם ר"ת); ספר ראבי"ה, סימן תכג (ב, עמ' מ): 'גם אני שמעתי כן בשם רבינו תם'; ספר המנהיג, עמ' ריב-ריג ('כך פי' רבי' יעקב מ"כ'); יחוס תנאים ואמוראים, עמ' רסח: 'כמו שחידש ר"ת זל"ע'. 4 סולוביצ'יק, היין, עמ' 100. 5 בנו של ר' יהודה בן נתן (חתן רש"י), ועל כן בן-דוד אימו של ר"י. בנוסף, אשתו של ר"י הייתה נכדתו של ר' יום טוב בן יהודה (אורבך, בעלי התוספות, עמ' 227). 6 ברכות מא ע"ב. ר' יום טוב טען שיש לברך על המים בתוך הסעודה, וביקש להוכיח זאת מתוך דברי התלמוד שם. ראו תוספות ברכות מא ע"ב, ד"ה אי הכי. 7 עירובין ל ע"א; ברכות לה ע"ב.

כמו שכתבת' אלא שייך פוטר כל מיני משקין⁸ לפי שעקר משתה דשנו יין והוא ראש לכל שאר משקין ולכך הוא עקר לענין ברכה והם טפלים לו. כמו כן לפי שעקר סעודה הוא מפת, חשובה עקר לענין ברכה. ועיינתי עתה בתוספ' הר"ר יוסף נ"ע⁸ וראיתי דפי' דלהכי מקשי תלמודה⁹ גבי יין, יין נמי תפטריה פת טפי מגבי שאר משקין, ושאר משקין לא חשיבא באין מחמ' הסעודה כמו יין, שמחמ' היין וטעמו אדם מתאוה לאכול וחשיב בהכי בא מחמת הסעודה טפי משאר משקין.¹⁰ וכבר לשעבר הייתי סבור שמטעם זה היה אומ' הר"ר יוסף שעל המים צריך לברך באמצע הסעודה כמו יין. אבל עתה ראיתי¹¹ בתוספ' שמשוה שאר משקין למים¹² לברך עליהם באמצע, וכתב שכן המנהג. גם מביא ראיה שנמצא בהלכות גדול'¹³ דמאן דשתי מיא חמרא ושכרא בסעודה מברך זימנא קמייתא וכו'. ולדידי סבירי לי דכל משקין ששותין אותן באמצע הסעודה פת פוטרן חוץ מן היין, ששנינו במשנה¹⁴ שמברכי' עליו בתוך הסעודה, ולכך מקשה ותפטריה פת. ולמה שדרך לשתות¹⁵ אפי' כשאדם שבע ואינו צריך כלל מחמ' טעם חשוב שלהם, ואינם כמים שאינו שותה מהן אלא לצמאון או היכא דחנקת' אומצא,¹⁶ אפי' הכי נראה לי¹⁷ שגם מים באים מחמ' הסעודה. תדע דאמרינ'¹⁸ וכו' פת במלח שחרית וקיתון של מים מבטלתן. וכן אני נוהג מסברא דידי שלא לברך בתוך הסעודה לא על המים ולא על שאר משקין חוץ מן היין לבדו. ושמא גם [מרבותין]¹⁹ אני תופס כן אבל איני זכור שעל פיהם כתבתי כן. והא דתני ר' חייא²⁰ יין פוטר כל מיני משקה, נ"ל דלאו בתוך הסעודה מיירי אלא כשקובעין עצמן לשתיה בלא סעודה כמו לפני המזון או שלא בשעת המזון כלל.

שלו' יצחק בר' שמואל זלה"ה.²¹

י * כן כמו שכתבתן ש. י, ז: תלוי בכך. יא * אע"פ ... משקין י, ז, ש. א - חסר מחמת הדומות. יב משאר משקין ש: מיין. יג אבל עתה ראיתין י: אבל הוא כתב. ש: וראיתי. יד למים ש: ליין. טו שדרך לשתותן ש: ששנינו שצריך ברכה ואפילו מים שאין להם טעם חשוב כמו בשאר משקין שדרך לשתותן. טז אפי' הכי נראה לי י: אבל רבינו ורבינו יעקב לא היו נוהגים לברך כלל כי אם על היין בתוך הסעודה. יז * מרבותין ש. א: רבותי'. יח שלו' יצחק בר' שמואל זלה"ה י: מ"ר. ש: עד כאן לשון רבינו יצחק זצ"ל.

8 ר' יוסף פורת מטרווייש, שכתב תוספות לברכות לפני רשב"ם. 9 ברכות מא ע"ב. 10 הלכות גדולות, א, עמ' 106. 11 ברכות ו, ו; ברכות מב ע"א. 12 ברכות מה ע"א. 13 בבא קמא צב ע"ב. 14 ברכות מא ע"ב. ראו תוספות שם, ד"ה אי הכי.

סימן ז

נוסח יסוד: תוספות רבינו אלחנן, עבודה זרה כב ע"א (עמ' קכח-קכט).

מקבילות: תוספות עבודה זרה, כב ע"א, ד"ה לא יאמר [ת];¹ תוספות שאנן, עבודה זרה כב ע"א (עמ' עד);² ספר המרדכי, כתב יד ורצ'לי, דף 174ב [ו].³

מבוא: יהודי קיבל את חלקו של נוכרי בבעלות על תנור שהופעל על ידי אופה נוכרי, בתור פירעון חוב.⁴ התנור הופעל בשבת, ור"י נשאל האם מותר ליהודי לומר לאופה הנוכרי שרווחי העסק בשבת מיועדים לו. ר"י השיב שהדבר מותר, אולם רבנו תם חלק עליו. ר"י חזר בו, ואף הציע תימוכין לאיסור. התשובה לא הגיעה לידינו בלשונה, אלא בפרפרזה של רבנו אלחנן, שעובדה בקובצי התוספות האחרים.

שאלו את ר"א על תנור אחד שגבה יהודי חציו או יותר בחובו מגוי אחד.² והגוי האופה היה לו חלק בשכר התנור, ויש ליהודי ליטול כך וכך ימים ולגוי כך וכך. אם יוכל הישר' לומר לגוי טול אתה חלקך בשבת ואני חלקי בחול היכא דלא התנו מתחילה⁵ ויום השבת יהא שלך ואני אקח תחתיו אחד מימי החול.

והיה או"ר שיש למצוא טעם להיתר, דאע"ג דהכא' אסר לומר כך גבי ישר' וגוי שקבלו שדה בשותפו', הני מילי שדה שכל השדה משבחת המלאכה שעושה הגוי בשבת, ואם לא היה עושה מלאכה בשום פעם לא היה חלק הישר' שיה כל כך. אבל הכא אין חלק הישר' נפחת כלום בחול אפי' לא יעשה הגוי מלאכה בשבת, ואם יעשה אין חלק הישר' משביח כלל בכך. והילכך שמא יכול לומר' לו טול אתה חלקך בשבת וכו'. ור"ת השיבו שאין חילוק בין תנור לשדה ובכל

א שאלו את ר"ת: מעשה היה בימי ר"ת. ו: פעם אחת אירע מעשה. ב שגבה יהודי חציו או יותר בחובו מגוי אחד ו: שהיה לשני גוים ואחד מן הגוים הללו היה חייב לישראל והלך הישראל וגבה חלק הגוי שהיה חייב לו והיה שותף עם הגוי האחר.

1 שם: 'העתק מלשון רבינו יהודה'. קטע זה מתוך תוספות ר' יהודה שיריליאון (שלא הגיעו לידינו לחלק זה של מסכת עבודה זרה) הועתק גם באור זרוע, עבודה זרה, סימן קמב ובספר המרדכי, כתב יד ורצ'לי, דף 174ב (בדילוגים; 'בתו' אחרות מל' רבי' יהודה מצ' אחר המעשה דלעיל').² ללא אזכור ר"י. עיקרי הדברים באים ללא אזכור ר"י גם בפני בעלי תוספות אחרים (ראו ההפניות של ליברמן, תוספתא כפשוטה א, עמ' 272). 3 בסוף: 'תו' פ"ק דע"ז'. 4 על אופן הפעלת התנורים בצרפת בימי הביניים, ראו זימר, מנהגי אפייה. 5 עבודה זרה כב ע"א: 'לא יאמר ישראל לגוי טול חלקך בשבת ואני בחול, ואם התנו מתחלה מותר'. 6 עבודה זרה שם.

עיניין אסרי', דהוי כאילו מעמיד בידיים פועל בשבת ואומ' לו עשה מלאכ' בשבת, ואמירה לגוי שבות.⁷

ול' נר' דיש לאסור משו' דנמצא שהישר' משכיר תנורו בשבת, שאומר לו לגוי עשה בתנורי לעצמך ותטרח היום להיות אופה שלי בימות החול תחת מה שתרויח בשבת במלאכ' שאני אומ' לך לעשות בו לעצמך, שהרי התנור ברשו' הישר' הוא ביום השבת בשותפו' כיון שלא התנו מתחילה. ונמצא שמוכר לו מלאכת השבת בתנור שלו לעובדו בימות החול תחתיה. ומודה ר'.

ולפי מה שפירשתי דאסור בתנור מפני שנוטל שכר שבת מתנורו, ונר' לי' שיש לאסור אפי' התנו מתחילה כיון שאין לגוי חלק בתנור ולא שייך למימ' ביה שהוא קנוי לגוי בשבת ולישר' ביום אחר כנגדו בחול, ולא מישתרי אם לא יקנה לגוי חלק בתנור שיהא לעולם שלו בשבת ואז מועיל אם התנו מתחילה.

ורבי' יעק' צוה לבעל אותו התנור להחזיר המלוה ולקבל חובו מן הגוי ולחזור ולהלות לו ולהתנות מתחילה. מ"ר.

ושוב מצא ר' ראייה לאיסור ואין חילוק בין שדה לדבר שאינו משיבא כגון תנור או מרחץ, דבהדיא בתוספת' דדמאי תניא פ' המקבל שד',⁸ גר וגוי שירשו את אביהן וכו' וקתני' ישר' וגוי שלקחו מרחץ בשותפות לא יאמר ישר' לגוי חלקך שבת וחלקי חול וכו', מ"ר.

7 שבת קנ ע"א ועוד. 8 תוספתא דמאי ו, יב (עמ' 96). 9 תוספתא שם, הלכה יג.

סימן ח

מבוא: התשובה לא הגיעה לידינו כלשונה, אלא בשתי פרפרזות, ויש בזו מה שאין בזו. השאלה הייתה האם מותר לסנן מי שקדים לצורך חולה בשבת. בנוסח א ר"י התיר משום סחיטה, אך רק על ידי נוכרי. בנוסח ב, הסתייגות זו אינה מופיעה, והתשובה מתייחסת גם לאיסור סחיטה.

א. נוסח יסוד: כתב יד אוקספורד 692, דף 189ב, סימן קי.¹

מקבילות: שו"ת מהר"ם, פראג, סימן קעט [פ].

ב. נוסח יסוד: ספר התרומה, סימן רמד (סימנים).

מקבילות: סמ"ג, לאוין סה [ס]; הגהות מיימוניות, שבת ח, י [ה]; ספר המרדכי, שבת, סימן תכז [מ]; ספר אהל מועד, שער השבת, דרך ד, נתיב י [א]; פירוש למשנה תורה, כתב יד פריס, הספרייה הלאומית 357, דף 19א.

1 סורוצקין, תשובות ופסקים, עמ' ל.

נוסח א

שאלו את הר"י^א על שקדים כתושין אם מותר לסנן אותם לחולה בשבת. והשיב שגנר' להתיר כמו² שירקא³ טויא שפר"ח² בפ' ח' שרצים⁴ מי האבטיח שמסננין אותן. וקא' הת'⁵ זעירי לטעמ' דאמ' נותן אדם יין צלול ומים צלולין לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש. ומפר' טעמ' כיון דמישתתי הכי לאו מידי קעביד. ומי שקדים נמי יש שותין בלא סינון. ומ"מ לא התירי' אלא ע"י גויס' דיש לחלק בעינייני סינון דאמ' בפ' אם לא הביא⁶ אם לא שחק סמנין מערב יום טוב אין מסננין את החרדל במסנתת שלו⁷. ושמא הא' דמיא להא.

נוסח ב

ומכאן הורה רבי"ח הלכה למעשה על משקה של שקדים כתושין מערב שבת מותר לסנן דרך סדין או מטפחת בשבת מותר, דמשום בורר'⁷ ליכא כיון דמישתתי הכי בלא סינון. ושמא יסחוט⁸ לא גזרינן אלא במקום שהבגד מתלבן.^ט

א הר"י פ: ר'. ב שפר"ח פ: שפי' ר"ת. ג התיר פ: רצה להתיר. ד גויס פ: גוי מההיא דכל צרכי חולה נעשין ע"י גוי בשבת לפי. ה דאמ' בפ' אם לא הביא פ: דכפ' תולין אמרינן. ו שלו פ: בשבת. ז ושמא האו פ: ומאן נימא דהא לא. ח רבי' ס: רב' יצח' ב"ר שמו'. ה, מ: ר"י. א: ר"י בר שמואל. ט מתלבן ס: מתלבן ומתכבס בכך. ה: מתלבן ומתכבס בכך אבל סחיטת שאר משקין אינו אלא משום דש ואין רגילות לסחוט לצורך משקה הבלוע בבגד שזה הוא כעין דישה ע"כ.

2 שבת קט ע"א. 3 כך בכתבי יד של התלמוד (מינכן 95; וטיקן 108; קטע גניזה אוקספורד 2835; קטע כריכה קלוסטרנובורג 129-130). בדפוס: שריקא. 4 פירוש רבנו חננאל, שבת קט ע"א, עמ' רטו. הובא בתוספות שבת קט ע"א, ד"ה שריקא טויא; שושנה, תוספות ר"י הזקן, עמ' תשכט-תשל. 5 שבת, שם. 6 שבת קלד ע"א. 7 שבת קלח ע"א. 8 ביצה ג ע"א.

סימן ט

נוסח יסוד: ספר המרדכי, כתב יד ורצ'לי דף 234א.

מבוא: השאלה והתשובה בצורת פרפרזה בלבד. יין כשר הובא מאלצורא (Auxerre) למקום אחר, והגיע ביום טוב שחל ביום שישי.¹ ר"י פסק שהיין אסור עד מוצאי שבת, משום שלשיטת רב, שבת ויום טוב נחשבים קרושה אחת.

שאלו לר"י על יין שבא מאילצורא כיו' ו' שהו' י"ט אם מותר למחרתו בשבת. והורה לאיסור דהא' רב² בשבת וי"ט נולדה בזה אסור' בזה דקרוש' אחת הן, דליכא למימ'³ אם היו' קדש למחר חול. הג'.

1 על יינות אלצורא הכשרים והובלתם לרמרו, ראו סולוביצ'יק, היין, עמ' 263, הערה 99. 2 ביצה ד ע"א. 3 עירובין לט ע"ב.

סימן י

נוסח יסוד: ספר התרומה, הלכות איסור והיתר, סימן נה [ת].¹

מקבילות:² ספר המרדכי פסחים, סימן תקנדר-תקנה (עמ' לג-לד) [מ];³
כתב יד פריס 1408, דף 112א [פ].⁴

מבוא: אזכור קצר של תשובת ר"י בשם רבנו תם. כמות קטנה של חמץ שנפלה לתוך אוכל קודם הפסח, מותר לאוכלו בפסח משום שהחמץ התבטל ברוב לפני כניסת החג.⁵

ולגבי חיטה שנמצאת בפסח יש להחמיר. ואחרי כן מצא' בתשובה אחת שפירש רב יצחק בר שמואל בשם רבי' יעקב' דחמץ שנתבטל קודם הפסח בשישים אינו [חוזר]⁶ ונייעור בפסח במשהו וגם אינו במשהו עד הלילה שהוא בכרת. אבל לא הביא ראייה מכלאים מצמר גמלים.⁷

א *חוזר] מ, פ. ת: חוזר.

1 על פי כתב יד וטיקן 145, דף 343. בכתב יד לונדון 518, שהוא כתב היד הקדום ביותר של ספר התרומה, מובאה זו אינה נמצאת. ראו על כך: פרידמן, ספר התרומה, עמ' 52-62. בדפוס הראשון של ספר התרומה, הפסקה ובה התשובה נוספה בסוף הספר. ראו פרידמן, שם, עמ' 17. 2 במקורות הללו, הנסמכים מפורשות על דברי ספר התרומה, נוצר בלבול בין אזכור תשובת ר"י לבין דברים שכתב קודם לכן ר' ברוך בספר התרומה מדעת עצמו. 3 בסופו: 'ספר התרומה וספר המצות'. 4 מתחיל: 'פסק רבי' ברוך בס"ה'. 5 במשך הפסח חמץ אוסר במשהו ולכן אינו מתבטל ברוב. כאמור, במקרה שבתשובה החמץ התבטל קודם לפסח ושוב אינו חוזר לאיסורו. 6 השו"ס ספר המנהיג, הלכות פסח, סימן כה, עמ' תמג: 'זכת' רבי' יעקב ז"ל מ"כ דשעורה הנמצאת ברבש שלפסח אין לאוסרו משום דקיימ' לן דחמץ בפסח במשהו דכיון דנפל בו לפני הפסח כבר נתבטל לפני זמנו ואינו חוזר ונייעור כדאמ' גבי ציר בבכורות ואפי' נפל בפסח אינו אסור אלא נתבקעו ממש'. 7 קודם לכן הביא ספר התרומה ראייה לפסק זה ממשנה כלאיים ט, א.

סימן יא

נוסח יסוד: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן סא-סב (עמ' רב-רג) [פ].

נוסח ב: אור זרוע, עבודה זרה, סימן רצח [ז].

מקבילות: ספר המרדכי, כתב יד בודפשט, הספרייה הלאומית, 1², דף 40 ע"ב [מ].¹ בקיצור: כתב יד אוקספורד 566, דף 41א-ב [א]; כתב יד

1 התשובה נמצאת בכתבי יד נוספים של ספר המרדכי, אך לא בדפוס. ראו גם טור, בית-חדש, אורח חיים, סימן תנא, שהביא את 'תשובת ר"י שבמרדכי הארוך'.

קמברידג', ספריית האוניברסיטה Add. 667.1, דף 161 א [ק]; שבלי הלקט,
א, סימן רז (עמ' 165).²

מבוא: בתשובה זו, שנשלחה לר' משה 'מכנף הארץ', נכרכו יחד שני עניינים: האם ניתן להכשיר לפסח מדוכה שכתשו בה חמץ במהלך השנה, והאם ניתן להכשיר רחיים ששימשו גויים בהכנת חרדל. ר"י היה סבור שניתן להכשיר את שניהם בהגעלה, אולם רבנו תם הכפיף את עצמו לשיטת רש"י שהחמירה במדוכה בפסח. ר"ת הציע שתי סיבות להחמיר כדעת רש"י בפסח יותר מאשר ברחיים של חרדל – משום שהאיסור חל למשך זמן קצר, שבוע אחד בלבד, ומשום שאיסור חמץ הוא איסור חמור.

הפסקה האחרונה של התשובה באה במקורות בשני נוסחים נבדלים. מסתבר שנוסח א (הנמצא בפ' בלבד) הוא הנוסח המקורי שהשיב ר"י לשואלו, אולם גם בנוסח ב (א, ז, מ) ניכרים סימני מקורות וייתכן שהוא נכתב בידי ר"י בשלב מאוחר יותר. אך אפשר שהדברים בנוסח ב הם דברי רבנו תם. בנוסח ב מופיעים שיקולים נוספים להחמיר כדעת רש"י – משום שהשאור נשאר בתוך המדוכה במשך זמן ממושך, ומשום שחמץ נבלע בתוך המדוכה באופן חזק יותר מאשר שמנונית האיסור בכלים של גויים.

השיב^א ר"ב [לר']^ב משה^ג מכנף הארץ^ה על הריחים של חרדל של גוים ושלי מדוכה שנשתמשו בה כל השנה כולה,^ד אם מדמינן ליה לבית שאור שחימוצו קשה^ו דמי, ולא הועיל להם הדחה רותחין להשתמש ישר' בריחים של חרדל [או] להשתמש בפסח במדוכה.^ז נר' לי דאפי' [תימצין]^ח לומ'^ט דבין הריחים של חרדל ובין מדוכה ולא גריעי מבית חרוסת^י דהוי כבית שאור שחימוצו קשה, מ"מ ראוי להתירו בהגעלה דלא מפיק ליה תלמודא^{יא} אלא משאר כלים שנשתמשו בהם חמץ בצונן

א השיב^א: ששאלת. ב ר' ז: רבי יצחק בר שמואל זצ"ל. מ: ר"י. א – חסר. ג *לר' ק. פ, א, ז, מ – חסר. ד משה^א, ז, מ – חסר. ה מכנף הארץ^א, ז, מ, ק – חסר. ו ושל^ז: ועל. ז שנשתמשו ... כולה^א – חסר. ח *או^ח כן צריך להיות. פ – חסר. ט דמי ... במדוכה^ז: ואינו מותר בהגעלה. מ: ולא שרינן בהגעלה. א: ולא סגי בהגעלה. י לין^א: לר'. יא *תימצין^ח כן צריך להיות. פ: תימא. ז: תימ'. יב תימצי לומ'^א: הוא. יג דבין הריחים ... חרוסת^א, ז, מ – חסר.

2 'שאל ר' את רבינו תם ז"ל'. 3 ישעיהו כד, טז. ראו רש"י שם: 'תרגום יונתן – מבית מקדשא, שהוא בסוף ארץ ישראל במזרח'. לאור זאת, ייתכן שהכוונה לאדם שמוצאו מארץ ישראל, אך אין הדברים מחוורים. ראו גם פירוש ר' יוסף קרא, שם: 'מכנף הארץ שישאל מפוזרים בה'. 4 פסחים ל ע"ב. 5 שם.

דקאמר דמותר להשתמש¹⁰ מצה¹¹ בלא הגעלה, אבל חמץ בבית שאור שחימוצו קשה אע"פ שלא נשתמשו בהם שאור¹² כי אם צונן אין משתמשין בהם מצה¹³ בלא הגעלה. אבל בהגעלה ודאי שפיר דמי דלא גרע מכלים שנשתמשו בהם חמץ בחמץ סגי לה בהגעלה חמץ וכן פי' בערוך.¹⁴

פעם אחת¹⁵ שמעתי¹⁶ שאסר¹⁷ ר"ת בפסח להשתמש בהגעלה במדוכה, ושאלתי את פיו בכתב מה טעם היה אוסר בהגעלה, ואם הוא אוסר במדוכה של גויים¹⁸ מאיזה טעם.¹⁹ והשיב לי כי אפי' הוא²⁰ תופס היתר בהגעלה בין במדוכת הגוים בין בפסח.²¹ אלא הואיל ונפק מפומיה דרש"י דהיה²² נוהג להחמיר²³ בפסח,²⁴ הואיל ואין²⁵ רק זמן מועט של ימי הפסח וחמץ [חמור]²⁶ הוא.²⁷

נוסח א

וזקיני ה"ר יהודה בן ה"ר יו"ט²⁸ פי' חרוס' דקאמר תלמודא שהוא כבית שאור שחימוצו קשה זהו ללוש בו שאם ילושו בו העיסה בפסח יחמיצנה ריח התבלין הנקלט בתוכה בית החרוסת שהוא קשה וחזק.²⁹ ואני אומר [דבפרק] כל שעה בסוף³⁰ איכא כי האי גוונא שהחרוסת מחמיץ הקמח. ואויבך שמו ימח יפלה כבירד חץ³¹ ורומח ואתה תחזק³² ותשמח לחיים ולשלום³³ - יצחק בר שמואל.

יד להשתמש³⁴ ז, מ נוסף: בהם. א נוסף: בהו. טו מצה³⁵ ז, מ- חסר. טז שאור³⁶ א, ז, מ - חסר. יז מצה³⁷ ז, מ - חסר. יח בערוך³⁸ ז, מ: ר"ת ז"ל. ק נוסף: בערך בית שאור. א נוסף: בער' שאור. יט אחת³⁹ מ: אחרת. כ שמעתי⁴⁰ מ - חסר. כא שאסר⁴¹ מ: אסר. כב את פיו ... גוים⁴² ז, מ: לו. כג פעם ... טעם⁴³ א: ושאלו את ר' הטעם למה אוסר כאן יותר משל גוים. כד כי אפי' הוא⁴⁴ ז, מ: שהוא. כה לי ... בפסח⁴⁵ א: לו כי ודאי לא שנא דשרי בהגעלה. כו דהיה⁴⁶ ז, מ: היה. כז דהיה נוהג להחמיר⁴⁷ א: נחמיר. כח ואין⁴⁸ ז, מ נוסף: בו. כט *חמור⁴⁹ א, ז, מ. פ: גמור. ל *דבפרק⁵⁰ כך צריך להיות. פ: דפי'. לא תחזק⁵¹ א: תרא'. לב לחיים ולשלום⁵² א: ושלו'.

6 ספר הערוך, ערך בית שאור, כרך ב, עמ' 86: 'בית שאור כלי שעושין בו שאור לחמץ העיסה. כיון דחריף הוא כרותח הוא ובלע ואין משתמש בו מצה אלא בהגעלה'. לפי שאר המקורות, הפירוש מיוחס לרבנו תם, שדבריו מופיעים להלן בתשובה. 7 מסתבר שכוונת רבנו תם לדברי רש"י, פסחים ל ע"ב, ד"ה בית חרוסת. 8 תוספות שאנץ, פסחים ל ע"ב (עמ' פא): 'ושאל ר' את פי ר"ת על מדוכין שלנו מהו להגעילן והתיר לו ושוב חזר בו; ר' שמואל מפלייזא, פירוש לפיוט 'אל אלהי הרוחות', אור זרוע ב, סימן רנו: 'ור' יעקב לעת זקנותו אסרם'. מהתשובה עצמה לא עולה שרבנו תם חזר בו, אלא הביע עמדה מורכבת. 9 סביו של ר"י היו ר' מאיר בן שמואל ור' שמחה מוויטרי. ר' יהודה בן יום טוב היה חמיו של ר"י, וסבו של ר' יהודה שירליאון (אורבך, בעלי התוספות, עמ' 229, הערה 10), שהוצע בידי אסף (ספר פסקים, עמ' יא-יב) בתור עורך הקובץ 'תשובות ופסקים לר"י הזקן'. ייתכן, אם כן, שר' יהודה שירליאון הוא זה שהוסיף כאן את הלשון 'זקיני' לתוך לשון תשובת ר"י. 10 תוספות שאנץ, שם: 'זה"ר יהודה בן ה"ר יום טוב מפרש דדוקא ללוש מצה דקאסר הכא לפי שכח התבלין גורם העיסה להחמיץ וכי האי גוונא איכא בסוף [צריך] להוסיף: פרק כל שעה [חרוסת מחמיץ את הקמח]. 11 פסחים ב, ה; פסחים מ ע"ב. 12 על פי משלי ז, כג.

נוסח ב

ואפי' אין רגילין לתת במדוכה כמו שפרש"י¹³ בבית חרוסת רגילין ליתן קמה, אפי' הכי היה אוסר ר"ת זצ"ל את המדוכה בפסח אף בהגעלה כשיטת רש"י זצ"ל מפני שרגילין לתת בה פת.¹² וגם היה אומ' דאפי' נתיר כלי גוים בהגעלה לרש"י זצ"ל אע"פ שנאסור אותם בפסח, לפי שטעם שאור והחמץ קשה וחזק ונבלע במדוכה על ידי כח התבלין יותר משמנונית איסור. ואע"פ שהייתי תמיה על דבריו מה כח שאור יש בפת האפוי שנותנים בבי' חרוס', שמדוכה נאסר שנפלט בה טעם על ידי כח חרוסת יותר משמנונית של גוים.¹² וכך וכן אנו נוהגין. וגם אנו נוהגין מאותה שעה שלא להשתמש בהם כי אם במדוכה שידוע שלא נשתמש בהם חמץ מעולם הואיל ונפק מפומיה אע"פ שדומה לי היתר. והרב ר' שמשון בר' יונה זצ"ל אסר בסדר שלו שפייט בשבת הגדול, שגנז כלי חרס והמדוכה.¹⁴ פי' שאין הגעלה נוהגת בהם. ונר' לרש"י זצ"ל שהשאור משתהא שם ונקלט טעמו בכלי, אבל כאן אין החרדל שוהה שם אלא לפי שעה, וקצת היה דומה להתירו אפי' בלא הגעלה מאחר דמסתברא דלא דמי לבית חרוסת כדפרי'. וגם לא נשתמש בהם גוי אלא בצונן אעפ"כ אנו נוהגין להחמיר בהם ולהגעילם ולערות עליהם רותחין עכ"ל.

לג פת| עד כאן במ. | לד גויס| עד כאן בא.

13 רש"י פסחים ל ע"ב, ד"ה בית חרוסת. 14 תוספות שאנץ, שם: 'זה"ר שמשון בר' יונה עשה בסדר פסח דאפילו על ידי הגעלה אסירי שכתב שם כלי חרס ומדוכין כו'. פיוטו של ר' שמשון בן יונה טרם זוהה.

סימן יב

נוסח יסוד: מחזור ויטרי, עמ' שצג [ו].¹

מקבילות: ספר המנהיג, עמ' תנה-תנו [מ]; פרפרזה: ארחות חיים, ב, הלכות חלה, עמ' 206 [א].²

מבוא: ר"י קבע ש'קבא מגלונאה', עליו אמר רב בתלמוד (פסחים מה ע"א) שאין ללוש יותר ממנו למצות פסח מחשש לחימוץ, הוא קב מחוק ולא גדוש.

ת³ ... תשובה שהשיב רבינו יצחק בר' שמואל:⁴ מדה של פסח אין נוהגין כאן לעשות גדושה. וקבא מגלונאה⁴² לפסחא וכן לחלה דפ' אילו עוברין⁵ משמע בלא א תשובה ... שמואל| מ: אין כל ירא ה' לגדש המדות.

1 על פי כתב יד לונדון בלבד. 2 = כלבו, סימן פט. 3 = תוספת. כמו תוספות רבות במחזור ויטרי כתב יד לונדון, מסתבר שתוספת זו הוכנסה בידי ר' אברהם בן נתן הירחי, בעל ספר המנהיג. ראו מחזור ויטרי, עמ' 50-51; ספר המנהיג, עמ' תנו, הערה לשורה 48.

גודש, כי ההיא דכיצד משתתפין⁶ דככר בפונדיון מד' סאין בסלע, דלא מיירי בסאה גרושה מדא⁷ חצי חצי חצייה לטמא טומאת אוכלין. והוא כביצה ממש, כדמשמע בכוליה תלמודא,⁸ ולא מדה גרושה המחזקת כביצה. וכן⁹ שתי ידות ולככר³ משלש לקב, מיירי בקב שאינו גודש. **עד כאן ת'.**

ב מגלונאה| מ: מעגלונאה. א: מלוגנאה. ג *לככר| מ. ו: לפסח.

4 כתבי היר של התלמוד לפסחים דף מח חלוקים לגבי תיבה זו, ראו: וולד, אלו עוברין, עמ' 179-181. לנוסח 'מעגלונאה' לא מצאנו חבר (ראו שינויי הנוסח בספר המנהיג, עמ' תנה, שורה 42). לא ברור לאיזה מקום התכוון התלמוד, ראו: אופנהיימר, יהדות בבל, עמ' 235. 5 פסחים מח ע"א. 6 עירובין ח, ב; עירובין פב ע"ב. 7 עירובין פג ע"א. 8 עירובין שם: 'תניא רבי נתן ורבי דוסא אמרו כביצה שאמרו כמוה וכליפתה, וחכמים אומרים כמוה בלא קליפתה'. 9 עירובין ח, ב; עירובין פב ע"ב.

סימן יג

נוסח יסוד: סמ"ג, לאוין עט.¹

מקבילות: ליפשיץ, מהרי"ח, עמ' י;² כתב יד אוקספורד 672, דף 46ב בגיליון; פירושי ר' א"מ מלונדריש, עמ' יג; שלטי גבורים, תלמוד בבלי, וילנה, פסחים י ע"א (ברי"ף), אות ב.

מבוא: השאלה היא האם לישה במי פירות [=מיץ פירות] בפסח, ולא במים, גורמת בהכרח לחמץ. התשובה עצמה לא הגיעה לדינו, ואין לנו אלא את התיאור שמסר ר' משה מקוצי, שר"י פסק שמי פירות מחמיצים. בתשובות אחרות (להלן, סימנים יד-טו) ר"י כתב במפורש שמי פירות אינם מחמיצים, והסמ"ג העיר על כך כאן. ייתכן שהירושלמי הגיע אליו באיחור ובעקבותיו הוא שינה את עמדתו הקודמת ובכך גם חלק על רבנו תם.

וכן רבנו משה³ היה מתיר חימוץ מי פירות. אבל רבנו יצחק בר שמואל כתב

1 מהדורת מכון ירושלים, עמ' שנא. לפי הממצאים במהדורת מכון ירושלים (עמ' שנא ושינויי נוסח בעמ' שצז), שיטתו המחמירה של ר"י אינה מופיעה בסמ"ג כ"י פריס, מאזרין 1, אך היא נמצאת בכתבי יד אחרים של הסמ"ג כדוגמת כ"י פרמא, דה רוסי 93. לשיטת המהדירים (ראו שם, עמ' 17-24), קטע זה נוסף בידי ר' משה מקוצי במהדורה המאוחרת של החיבור. 2 על פי כתב יד לייפציג 1103. נדפס שוב: ליפשיץ, קימחא דפסחא, עמ' קיג. 3 רמב"ם, משנה תורה, הלכות חמץ ומצה ה, ב.

בתשובה אחת שירא להקל מפני שהירושלמי⁴ מחמיר בהלכה למעשה. אמנם בתוספת פסחים פי' רבנו שמשון בשם רבנו יצחק ורבנו יעקב התר גמור במי פירות.⁵

4 ירושלמי פסחים ב, ח, דף כט ע"ג (עמ' 512): 'ר' שמואל בר רב יצחק היה לו יין קוסס ירב בגויה שערין בגין דיחמע. שאל לרבי אימי, אמר ליה צריך את לבער'. ראו אורבך, בעלי התוספות, עמ' 710. 5 גאטעסמאן, תוספות רשב"א, עמ' מג-מה; תוספות פסחים לה ע"ב, ד"ה ומי פירות.

סימן יד

נוסח יסוד: ספר המרדכי, פסחים, סימן תקפט (עמ' עה) [מ].¹

מקבילות: ספר המרדכי, כתב יד ורצ'לי, דף 218 א [ו].

מבוא: ר"י נשאל (אולי בעל פה) האם מותר להשתמש בתערובת של קמח, דבש ושמן למטרת רפואה בפסח, או שמא יש בכך איסור חמץ.

מעשה בא ושאלו לר"י על אשה שכואבין לה דדיה ואמרו הרופאי' להשים* עליה קמח הנילוש בדבש ושמן זית מבלי מים [אם מותר בפסח משו' חמץ] והתיר משו' דמי פירות אינ' מחמיצין.²

א להשים|ו: שהיא תשים. ב *אם ... חמץ |ו. מ - חסר. ג מחמיצין|ו נוסף: כלל ואפי' מדרבנן לית איסורא, אבל ללוש בביצי' לא רצה להתיר אפילו בלא מים.

1 על פי כתב יד פרמא, דה רוסי 929, דף 61ב-62א. הדברים אינם נמצאים בספר המרדכי, כתב יד בודפשט, הספרייה הלאומית, ²1, וכתב יד וטיקן 141.

סימן טו

נוסח יסוד: ספר המרדכי, פסחים, סימן תקצ (עמ' עו) [מ].¹

מקבילות: ספר המרדכי, כתב יד ורצ'לי, דף 218 א [ו]; ספר רוקח, הלכות פסח, סימן רצ (בקיזור ללא אזכור ר"י).

מבוא: מעשה זה מופיע בסמיכות לסימן יד. ר"י נשאל האם חיטה שנשפך עליה חלב נחשבת כחמץ בפסח ופסק שלא משום שמי פירות אינם מחמיצים.

1 על פי כתב יד פרמא, דה רוסי 929, דף 62א (עם התיקונים בגיליון שם). הדברים אינם נמצאים בספר המרדכי, כתב יד בודפשט, הספרייה הלאומית, ²1, וכתב יד וטיקן 141.

וגם מעשה בא לפניו^א על חלב הנשפך על חיטין והתירה ר"י משו' דמי פירות אינן מחמיצין כדאמ' להו' ר' יהושע [לבריה] יומ' קמ' לא תלוש לי בחלבא מכאן ואילך לושי לי בחלבא וטעמ' משום מצה עשירה דאי משו' חימוץ אפי' בשאר יומי נמי. אכן אות' חיטין אסורי' לאוכלן עם בשר משום בשר בחלב דדמי לאין טשין התנור.³ ובהדחה לא סגי [כיון דאית בהו ציריא,⁴ והכי אמרי' בע"ז⁵ יין שנפל ע"ג⁶ ענבים ידיחם והן מותרין ואם היו מבוקעות אסורים.

א *ר' ו. מ - חסר. ב *לבריה ו. מ - חסר. ג *כיון ... ע"ג ו. מ - חסר.

2 פסחים לו ע"א. 3 פסחים ל ע"ב; בבא מציעא צא ע"א; זבחים צה ע"ב. 4 פסחים מ ע"א. 5 עבודה זרה ה, ב (בבלי עבודה זרה סה ע"ב).

סימן טז

נוסח יסוד: ספר המרדכי, פסחים, סימן תקנו (עמ' לד-לה).

מבוא: גרעין חיטה נמצא בתוך מצה אפויה, ור"י אסר, משום חמץ, את כל המצות שנאפו מאותה עיסה.

מעשה היה שחטה אחת כברייתה נמצאת תוך מצה אחת ואסר ר"י כל המצות שנילושו מאותה עיסה. ולא אמרינן די בנטילת מקום או בקליפה, משום דחמץ מפעפע וכבר פשט החמץ בכל העיסה.

סימן יז

נוסח יסוד: שו"ת מהר"ם, פראג, סימן קעז.

מבוא: ר"י פסק שגרעין חיטה שנמצא בתוך עוף צלוי בפסח אוסר את כל העוף.¹ לפי הדיווח של ר' חיים חפץ זהב, ר"י כתב את הדברים בתשובה על אודות מספר תרנגולות שנצלו על שיפור אחד.

1 כך פסק גם תלמידו, ר' ברוך בן יצחק, ספר התרומה, נה. הנושא מופיע גם בתשובות ופסקים לר"י הזקן, אך העיקר חסר שם (תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן נח, עמ' רב: 'וחיטה שנמצאת בפסח בתרנגולת בצלי'). חכמים אחרים, ובראשם ר' אליעזר ממיץ, פסקו שבמצב כזה ניתן לקלף את הבשר שנגע בחיטה, והשאר מותר. ראו ספר יראים, סימן נב; ראבי"ה, סימן תסב (ב, עמ' נה); ספר הנייר, סימן ו, הגהה (עמ' מה); שו"ת מהר"ם, פראג, סימן שעט.

מפי הר"ר חיים ז"ל² חטה שנמצאת בתרנגולת בפסח מלוחה שאסור הכל וכ"ש צלויה. ואמר שכתב ר"י שעל ידו הי' המעשה שצלו ג' תרנגולי' בשפור אחד ובראשונה נמצאת חטה ואסר את כולן. ושוב מצאתי תשו' ר"ת כדבריו.

2 ראו עליו: עמנואל, מהר"ם וחבריו, עמ' 572-573.

סימן יח

נוסח יסוד: כתב יד מנטובה 30, דף 81 [מ].¹

מקבילות: פרפרזה: סמ"ג, עשין מא;² שבלי הלקט, סימן ריח (עמ' 199).³

מבוא: השאלה לא הגיעה לידינו, והיא עסקה ככל הנראה באמירת הברכות במהלך סדר הפסח. ר"י הסכים לדעת רבנו תם שמברכים ברכה אחרונה על היין ('על הגפן') פעם אחת בלבד, לאחר שתית הכוס הרביעית. אף בנוגע לברכת 'בורא נפשות רבות' לאחר אכילת כרפס, הם סברו שאין לברך. אולם ר"י הציג גם מנהג שונה המכונה בפיו 'סדר ראשון', שלפיו יש לברך ברכה אחרונה אחרי הכוס הראשונה ואחרי טיבול ראשון. ממקורות אחרים עולה שר"י תמך בשיטת 'סדר ראשון' וחלק על רבותיו.⁴

כתב רבי' יצחק ניר' בעני' שאין לברך על הגפן ועפ"ה⁵ בלילי פסחים עד אחר כוס רביעי, וכן נוהג ר"ת, ולאחר טיבול ראשון אינו מברך לבסוף בורא נפשות רבות כי היכי שלא יצריך בטיבול שני בור' פ"ה.⁶ ובפ"ה⁷ מברך לכוס שני דק"ל⁸ ארבע כוסות תיקנו רבנן ונעבד מצוה לכל חד וחד. [הא] דאמרי⁹ כיון דבעי למימר אגדה או הלילא מסח דעתיה, היינו דווקא גבי נטילת ידים אבל גבי ברכה ליכא היסח הדעת. ולסדר ראשון שהיה מברך על הכוס ע"ה ועפ"ה¹⁰ אם כן סבי' ליה אגדתיה והלילא היסח הדעת אף לברכה. דאי לא הוי היסח הדעת היכי מברך

א *הא| כך צריך להיות. מ: הוא.

1 פורסם: מיללער, מגנזי הקדמונים, עמ' ד. 2 'כתב רבנו יצחק בר שמואל בתשובה אחת'. משם: הגהות מיימוניות, נוסח ההגדה, ד; ר' יצחק אבוהב, ספר שלחן הפנים, כתב יד פרטי (סרט 72244) דף [ב21]. 3 דעת ר"י מופיעה שם כפרפרזה בתוך תשובת ר' אביגדור כ"ץ. על תשובות אחרות של ר"י בידינו של ר' אביגדור, ראו אורבך, בעלי התוספות, עמ' 250. 4 תוספות ר"י שירליאון, ברכות מא ע"ב, ד"ה אמר רב פפא, עמ' תנא-תנב; טור, אורח חיים, סימן תעג: 'ולר"י מברך אחר הטיבול בורא נפשות רבות, ולרשב"ם אין צריך לברך אחריו'. ראו גם כשר, הגדה שלמה, עמ' 106, הערות 22-23. 5 ועל פרי הגפן. 6 בורא פרי האדמה. 7 בורא פרי הגפן. 8 פסחים קיז ע"ב (ראו נוסח רשב"ם שם, ד"ה ה"ג ארבע כוסות). 9 פסחים קטו ע"ב. 10 על הגפן ועל פרי הגפן.

על כוס [ראשון] ע"ה עפ"ה כדי לברך על כוס שני בפ"ה¹¹ ברכה לבטלה היא. וכן לאחר טיבול ראשון מברך בורא נפשות רבות. ומה שאין מברכין על המרור בפ"ה¹² דפת פוטר, גם זה אין נר' שאותו קרוי¹³ דברים הבאים מחמת הסעודה כיון שאינו [בא] לאכול פת עמו. ונר' כיון דעביד כריכה בהדיה שפיר הוי בא מחמת הסעודה. זה לשון הרב.

ב *ראשון] כך צריך להיות. מ: שני. ג *בא] כך צריך להיות. מ: בה.

11 בורא פרי הגפן. 12 בורא פרי האדמה. 13 ברכות מא ע"ב.

סימן יט

נוסח יסוד: שבלי הלקט, סימן רכא (עמ' 208-209).

מקבילות: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן סד (עמ' רד-רה) [פ]; ספר המנהיג, עמ' תקכה-תקכו [מ]. בקיצור: תוספות מועד קטן, י ע"ב, ד"ה פרקמטיא; סמ"ג, לאוין עה;¹ עמנואל, מהר"ם וחבריו, סימן תמה, עמ' 856-857.

מבוא: דיון בהיתר העיסוק בהלוואות כספים בחול המועד, ושיטת רבינו תם בשאלה זו.² ר"י התלבט האם הלוואה נחשבת 'פרקמטיא' האסורה במועד, ואם כן, האם ניתן להתיר הלוואהמתוך שיקול של 'דבר האבד'. בתוך דבריו הזכיר ר"י את תשובת רבנו תם ואת מנהג העולם להתיר הלוואות בחול המועד בכל מקרה.

כתב רבינו יצחק ביר' שמואל זצ"ל על הלוואות שמלוין במועד:
שמעתי מרבינו תם זצ"ל כי יש מחמירין, אבל הוא לא נראה לו לאסור משום פרקמטיא אלא משא ומתן שלדבר סחורה אבל להלוות בריבית לא הוי פרקמטיא. ואותם דבני אקרא דשנוותא דקאמרינן³ רבינא הוה מסיק בהו זוזי אמ' ליה לרב אשי מהו למיזל עלייהו האידינא אמ' ליה כיון דהאידינא משכחת להו ובשאר יומי לא משכחת להו כדבר⁴ האבד דמי ושרי, לפי דבריו יש לומר כי מדבר סחורה שמכר להם היו חייבין לו אותם המעות אינמי מטלטלין היה בא לגבות מהן בשביל מעותיו והיינו פרקמטיא האבד.⁵

1 משם: פסקי רא"ש, מועד קטן פרק א, סימן כד; טור, אורח חיים, סימן תקלט. 2 ראו פוקס, כ"י מנטובה, עמ' 401-402. 3 מועד קטן י ע"ב. 4 בתלמוד (בכל כתיב היד): 'כפרקמטיא'. כך עולה במפורש מדברי ר"י להלן. 5 יש לשים לב שבעוד רבנו תם דיבר על הלוואה, הדיון התלמודי עוסק בגביית חוב, ומכאן שר"ת לא הבחין בהקשר זה בין הלוואה לגבייה.

ואחרי כותבי זה מצאתי בשם רבינו תם זצ"ל כי אותה לא היתה הלואה אלא כעין פרקמטיא, שהיה נותן להם מעות על היין כדי להרויח שהיו נותנין לו יותר. כדאמרינן פרק אי זהו נשך⁶ רבינא הוה יהיב זוזי לבני אקרא דשנוותא ושפכי להו טפי תרי כופייתא. אתא לקמיה דרבא,⁷ אמ' ליה מי שרי. אמ' ליה אחולי הוא דקא מחלי גבך. והיינו ההוא עובדא גופיה דפרק משקין. אבל הלואה דאינה כעין פרקמטיא שרי. וכן מוכח הלשון דקאמ'⁸ כפרקמטיא האבד דמי ולא אמ' כדבר האבד דמי,⁹ שהרי שם האיסור הוא צריך להזכיר דאין כאן איסור מטעם מלאכה אלא מטעם פרקמטיא.¹⁰

והא דנקט דהוה מסיק בהו זוזי, לא קשי מידי דמשמע דבהלוואה מיירי ולא בפרקמט' דלהשתכר כי אז אם היו רוצים לא היו פורעין לו אלא מעות. שהרי כך היה דרכם¹¹ שהיה מלווה להם מעות לפני הבציר, ובבציר היו פורעין לו יין תחת מעותיו והיו נותנין תרתי כופייתא יותר. ומילתא דעלמא הוא דעבדי גביה כדאמרינן התם ומחלי גביה, כי לא היו אומרינן בשכר ששהו מעותיו אצלן¹² והוא היה לוקח היין תחת מעותיו כדי למוכרו ולהשתכר בו והיינו ממש פרקמטיא. ואם היו רוצים לא היו פורעין לו אלא מעותיו. גם הוא לא היה יכול לשאל מהן אלא מעותיו אם אינן רוצים ליתן לו יין.¹³ ולהכי נקט דמסיק בהו זוזי.

ומאחר שהוא היה מתיר ורוב בני אדם נוהגין התר בדבר, אע"פ שהדבר נוטה קצת לאיסור, אין בידי לאסור להם והמחמיר¹⁴ תבוא עליו ברכה. והמחמיר לחשוב הלואה בריבית כפרקמטיא, נראה שאין לו להתיר בשביל שלא יוכל למצוא להשתכר אחר המועד כמו שמוצא עתה כיון שאין ההפסד בא לו בגוף הממוץ.¹⁵ וכן ראיתי בתשובת רבינו תם זצ"ל¹⁶ על פרקמטיא המזדמנות במועד קרובה לשכר ורחוקה להפסד ואם לא יקננה במועד לא ימצאנה אחר המועד, אפילו הכי אסור. ודבר האבד מפורש יפה¹⁷ כגון¹⁸ זרעים ששתלן¹⁹ וכולהו הנך דמשקין. אבל מה שלא בא לידו אינו דבר האבד. כך פירש בתשובתו. ולפי דבריו הוא הדין הלואה דדמיא לה. וכך שמעתי במקום שמצוי בכמה פעמים אחר המועד להלוות ביוקר

א דרבא פ: דרב אשי. ב דמי' פ: וכן פיר' מיהו אין הוכחה כלשון הזה דלא קאמא' כדבר האבד. ג ואחרי ... פרקמטיא מ - חסר. ד דרכם פ: דרכו. ה מעותיו אצלן פ: מעותין אצלי. ו גם הוא ... יין פ - חסר. ז והמחמיר פ: והרוצה להחמיר. ח ומאחר ... ראית' מ - חסר. ט וכן ראיתי ... זצ"ל מ: וכת' רבי' יעקב. פ - חסר מכאן עד סוף התשובה. י יפה מ: במועד קטן. יא ששתלן מ: ששתו.

6 בבא מציעא עג ע"ב. 7 מועד קטן שם. 8 בנושא זה חלוקים ר"ת ור"י עם דעת הגאונים, הרמב"ם והראב"ד. ראו רמב"ם, משנה תורה, הלכות יום טוב ז, כב ובמגיד משנה שם; שו"ת ריב"ש, סימן שכ. 9 מועד קטן ו ע"ב.

כמו במועד ויותר. וראייה לדבריו לא כתב בתשובתו אלא שלא מצינו דבר האבד כי אם דומיא דזרעים ששתלן.²¹

ומפרקמטיא דרבינא¹⁰ דהוה מזדבן בשיתא אלפי דינרי ושהייה ואיזדבן בתריסר אלפי, אין בידי להביא ראייה לאסור,²² גם כי נראה שבמועד היה נמכר יותר ביוקר מן ההרגלות, שאם לא כן מה חידוש בא התלמוד להשמיענו, דשהייה פשיטא שהיה צריך להשהותו. כי יש לומר דאדרבה משם נלמוד התר שבא להשמיענו שאע"פ שהיה מותר היה מחמיר על עצמו. דומיא דההוא דשבת שמנע הגוי מכיבוי הדליקה אע"פ שלא היה צריך ונעשה נס וירדו גשמים, ודומיא דההוא דעבד בשוגג כבית שמי ואשכח ארנא¹⁷ בפרק אילו דברים בברכות. ועוד אפילו אם נלמוד ממנה איסור ונאמר שהיה חייב להשהות, יש לומר דווקא בשביל יוקר שאינו מצוי בדבר דתדיר כמו עכשיו לא יחשב דבר האבד כי רגילות הוא להיות יוקר הרבה פעמים אחר המועד כמו במועד. אבל פרקמטיא שלריוח המזדמנת במועד ואם לא יקננה במועד לא ימצאנה לאחר המועד אין ללמוד משם לאסור ואם יש¹¹ סברא מתוך זה להתיר.¹²

אבל ממה שאומר בסוף הפרק¹³ גבי בדייתא לבאי כוורי כיון דמעיקרא אדעתא למיכל אייתנהו ואי שביק להו פסדי כפרקמטיא האבד דמי ושרי, משם משמע שלכתחילה אסור לצודם כדי למולחם כיון שאחר מליחה לא היו ראויין עד לאחר המועד, אע"פ שאם לא יצודו וימלחו אותם במועד לא ישתכרו שכר זה לפי שלא ימצאו להם דגים כל כך בזול לאחר המועד כמו עכשיו. ובהך דבדייתא לבאי כוורי נמי מצינו שאותה צידה היתה למוכרם להשתכר בהם בסחורה והיינו ממש פרקמטיא.¹⁴

ואיפשר שגם לפי דעת המחמירים אין לאסור אלא כשהמלוה הלוח במועד להתנות וליקח ערבות במועד אבל ליקח ערבות במועד על מלוה שלאחר המועד יכול להיות שמוותר. והואיל וכך, גם להלוות למערופיא שלו בחינם שבת ראשונה שהמועד בתוכה ואם יעכבם יותר יתן רבית משם ולהבא, איפשר שהוא מותר כי גם בפרקמטיא גמורה אם ילוה ישראל מעות לגוי שלא בריבית על הסחורה על מנת שאם לא יפרעם עד לאחר ח' ימים שתהא הסחורה קנויה לאחר ח' ימים לישראל המלוה איפשר שמוותר שהרי אין עיקר הסחורה הזאת נעשית עד לאחר המועד. ואיני בא כדי להרגיל אף על העושה בפרקמטיא גמורה כי על אותו ראוי למחות, אלא מתוך שאין בידי לאסור פרקמטיא אלא מקח וממכר הנעשה במועד,

יב כך פירש ... ששתלן מ - חסר. יג אין בידי ... לאסור מ: יש להביא ראייה להתר. יד ארנא מ נוסף: מ"ר מדונפירא. טו בפרק אילו ... להתיר מ - חסר. טז אבל ממה ... פרקמטיא מ - חסר.

10 שם י ע"ב. 11 כלומר: ואולי יש. 12 מן המשפט הבא ('אבל ממה שאומר בסוף הפרק') משתמע שעל אף אפשרות זו, ר"י לא קיבל את ההיתר של מניעת רווח. 13 מועד קטן יא ע"א.

אומר לבי כך כמו שטוב להן לישראל שיהו שוגגין ואל יהו מזידין בדבר שלא הורגלו בהן ואין דברי האוסרין מתקבלין עליהן היטב ואין למחות בהן אע"פ שוודאי אסור. כך שמעתי שאין להאריך עליהן בחומרות בלא ראייה בדברים הללו. ומי שלא יוכל לפרוש לגמרי מלהלוות ויתקן מעשיו כאשר פירשתי, איפשר שיהא מתכוין לאכל בשר טלה ויעלה בידו בשר טלה.¹⁴

יז ואיני בא ... טלה מ - חסר.

14 על פי נזיר כג ע"א. השוו דברי ר"ת, ספר הישר (תשובות), סימן מח:ט, עמ' 101.

סימן כ

נוסח יסוד: הגהת ר' פרץ, סמ"ק, מצוה רכא [א].¹

מקבילות: הגהת ר' פרץ, סמ"ק, כתב יד פריס, הספרייה הלאומית 379 דף 56 ב [ב]; הגהת ר' פרץ, סמ"ק, כתב יד פרמא דה רוסי 189, דף 180 ב, בפנים [ג]; הגהת ר' פרץ, סמ"ק, כתב יד לייפציג, ספריית האוניברסיטה B.H. fol. 9, דף 53 ב בפנים [ד].

מבוא: התשובה הגיעה לידינו בפרפרוזה בלבד. ר"י פסק שמותר להאכיל חולה ביום הכיפורים רק אם מבררים שהוא מודע לכך שהאכילה אסורה מצד הדין.²

ופי רבי יצחק בתשובה כשהחולה שואל לאכול, אומר ר"י לו יום הכיפורי הוא. ואם [אמר] אעפ"י כן, מאכילין אותו. דכי האי גוונא חולה אמ' צריך קרינא ביה, אעפ"י שאינו אומר שצריך משום סכנה. מורי שי.⁴

א לאכול ב, ג, ד נוסף: ולשתות. ב * אמר ב, ד, א, ג - חסר. ג אעפ"י כן ב נוסף: תנו לי. ג: על זאת או' תנו לי. ד * גוונא ב, ג, ד. א נוסף: צריך. ה מורי שי' ב: עכ"ג. ג: ע"כ. ד: עכ"ה.

1 על פי כתב יד נים, הספרייה העירונית 26, דף 90 ב, בגיליון. משם: הגהות מיימוניות, שביתת עשור ב, ה: 'זאת מצאתי בס"ה הקטן יסוד הר' יצחק מקורבי"ל בר' יוסף והיה כתוב לפניו בגליון' (משם: כתב יד אוקספורד 872, דף 40א); ספר כלבו, סימן סט. 2 במקום אחר, ר"י נקט עמדה מחמירה בנוגע להאכלת חולה ביום הכיפורים, ורבנו תם חלק עליו והקל. ראו אור זרוע, ב, סימן רפ (ומשם: ספר המרדכי, הגהות שבת, סימן תסד, עמ' רמד-רמו). 3 יומא פג ע"א. 4 מורי = ר' פרץ.

סימן כא

נוסח יסוד: אור זרוע, א, סימן תט.

מבוא: ר"י הסתפק האם להכשיר עוף שגבו נשבר מתחת למקום שכיבת כנפיו, לאור פסיקת ר' ינאי (חולין מו ע"א) שנשבר גבו למטה מן האגפים טריפה. בגלל הספק, הוא לא התיר את העוף.

מעשה בא לפני רבינו יצחק בר שמו' זצ"ל שנפסק חוט השדרה של עוף. ונסתפק מהו למטה מן אגפיים,¹ אם קורין אגפיים מקום שהכנף מחובר לעוף אבל למטה משם כשר, או שמא כל מה שכנגד הכנף שאינו מחובר שם לגוף העוף אלא נכפל ויושב שם כל שהו כנגד אגפיים.² ומה שלמטה מזה דווק' הוא כשר שהוא למטה מן אגפיים. ולא רצה להתיר אותו עוף שנפסק למטה מכנגד חיבור הכנף לגוף.

1 חולין מו ע"א. 2 ראו תוספות חולין מו ע"א, ד"ה למטה; פסקי רא"ש מסכת חולין ג, יב בשם ר' שמשון.

סימן כב

נוסח יסוד: אור זרוע, א, סימן תיא [ז], ומשם בקיצור: הגהות אשרי, תלמוד בבלי, וילנה, חולין ג, יז [ה].

מבוא: לאחר שחיטה, התגלו פגמים בריאות הבהמה - בצד ימין אחת משלוש האונות נחתכה, ובצד שמאל נמצאו שלוש אונות במקום שתיים. רב מסוים (שמו לא התפרש) פסק לאסור את הבהמה. השואלים לא הסתפקו בתשובתו ופנו לר"י, שסבר שאין בה פסול מכיוון שאין קשר בין שתי התופעות - אחת טבעית והאחרת תוצאה של התערבות אנושית.

מעשה בריאה שהיתה בצד ימין שתי אונות^א גדולות והשלישית ניכר בה חיתוך גמור, שהוא כדי להכשיר על ידו, אם לא היה בריאה [שינוי] אחר שיש שלש אונות מצד שמאל, ואסרה רב אחר.¹

והשיב רבי' יצחק ב"ר שמו' זצ"ל: לא ידעתי מה ראה לאסור, גם לא קיבל מרבנותיו דקים להו בקבלה. כי נר' לי היתר גמורה,² כי גם איני כדי להכריע על דברי הרב. ולפי דעתי לא היה החיתוך בעיניו חיתוך גמור, ובלא שינוי אחר

א *אונות] כך צריך להיות. ז, ה: אומות. ב *שינוי] כך צריך להיות. ז: שיעור.

1 ייתכן שיש לקרוא: אחר. 2 עד כאן הובא בהגהות אשרי.

נראה לו לאסור. ואם לחשך אדם לומ' טעם לאיסור מדאמ' בסוף על אילו מומין³ הואיל ואישתני להיות טומטום יש לחוש דאישתני לעיניין סריס חמה ואישתני נמי בכהמה ליהפך זכרותו לנקבותו, א' הנדון דומה לראיה. דהתם ודאי הואיל ואישתני לקילקול זה, איכ' למיחש לקילקול אחר הרגיל להיות עמו. אבל הכא יתירת דשמאל דקיימ' בדרא דאוני, אין שום קילקול שיהא רגיל לגרום שלא יהא בימין אלא שתים, ואפי' הכי לא חייש.⁴ כ"ש בשינוי של שמאל שאין בו שום קילקול, שלא נחוש בשבילו לצד ימין לכלום. יצחק בר שמואל זצ"ל.

3 בכורות מב ע"ב. 4 חולין מז ע"א. המילים 'זאפי' הכי לא חייש' צורמות.

סימן כג

נוסח יסוד: אור זרוע, א, סימן תיא.¹

מקבילות: פפרזה: סמ"ג, עשין סג;² תוספות חולין מז ע"ב, ד"ה אבל (ללא אזכור ר"י).

מבוא: ר"י אסר עינוניתא דוורדא [=אונה קטנה] של הריאות שנמצאת בצד שמאל, מפני שמקומה הרגיל הוא בצד ימין.³

ורבינו יצחק בר שמו' זצ"ל השיב על עינוניתא דוורדא שנמצאת בצד שמאל, אע"פ שמתוך לש' משמ' דכל ביני ביני דלאו מגבה כשירה, מתוך הטעם שמפרש התלמוד⁵ דכל עיזי בריית'⁶ הכי אית להו, יש לחלק. כי נר' דלעיזי בריית' דילדידהו מצד ימין היתה, כלדידן. והא דא'⁷ אבל מגבה כו' יש לומ' מצד ימין קאמ'. ולרבותי⁸ נקט הכי, וכ"ש בצד שמאל שלא בגבה. אע"פ שבפר"ח⁹ וה"ג¹⁰ לא פי' שום חילוק בין שמאל לימין, יש מקומות שאינם מפרשים בפסק' אלא המפורש בתלמוד. וכ"ש הכא, דמילת' דלא שכיח' היא ולא אסיקו אדעתיהו

1 משם: הגהות אשרי, תלמוד בבלי, וילנה, חולין ג, טז. 2 משם: הגהות מיימוניות, שחיטה ה, ג. 3 כך פסק גם ראב"ן, סימן רלט (ב, עמ' קיט). 4 = לשון [התלמוד?] חולין מז ע"א. 5 חולין, שם. 6 חולין שם, לפי כתב יד מינכן 95: 'כל הני חיזי ברייתא הכי אית להו ואמרי לה כל הני עיזי בריית'. 7 חולין מז ע"ב. 8 = ולרבותא. 9 פירוש רבנו חננאל למסכת חולין לא הגיע לידינו, ובהלכות טריפות של רבנו חננאל אין אזכור של הלכה זו. ראו אסף, חכמי איטליה, עמ' לט-מ. תודתנו לרב ד"ר יוסף מרדכי דובאוויק על עזרתו. 10 ראו הלכות גדולות, ג, עמ' 145, ושם הערה 31.

שיארע לעולם. וגם ר"ת זצ"ל כתב בשם גאון אחד שאוסר להדיא.¹¹ וגם אני לא אתיר עד שאמצא סמך לדבר. יצחק בר שמו' זלה"ה.

11 ר' יעקב בן משה מבניולש (חיבור איסור והיתר, הלכות שחיטה ג, עמ' כ) מסר להפך, שרבנו תם כתב 'בתשובת שאלה' בנושא: 'ואם נמצאת ענוניתא דורדא מצד שמאל כשרה שאינה פוסלת יתרת בשמאל כמו שאינה פוסלת בימין'. גם תלמידו של רבנו תם, ר' יצחק הלבן, התיר עינוניתא בצד שמאל (אור זרוע, א, תיא).

סימן כד

נוסח יסוד: שיטה מקובצת חולין, מט ע"ב (ב, עמ' תקמא).¹

מקבילות: אור זרוע, הלכות טריפות, סימן תיג [ז];² ספר המרדכי חולין, סימן תרכד [מ]; תוספות חולין מט ע"ב, ד"ה חלב חיה מאי [ת]; תוספות רא"ש, חולין מט ע"ב, ד"ה חלב חיה מאי [ש]; ספר האגודה, חולין פרק ג, מט ע"ב [א]; איסור והיתר, ר' ירוחם, סימן פא [י]; סמ"ק, כתב יד אוקספורד 874, דף 90ב, בגיליון [ס].

מבוא: ר"י נשאל על כשרות עוף שנמצאה בו מחט תחובה דרך הקורקבן משני צדדיו ולמרות דקירה זו, השומן שסביב חיפה וסתם את החור.³

נשאל ר"י⁴ על מחט שנמצאת תחובה בקורקבן ניקב משני צדדיו⁵ והשומן היה סותם הנקב מבחוץ, אם סתימה זו חשובה סתימה או לאו.⁶ והשיב ר"י דודאי סותם דהא אמרי'⁴ חלב טהור סותם, מיירי בין בבהמה בין בעוף. והכי משמע מדקא מבעיא ליה⁵ חלב חיה מהו וכו', דדוק' בחיה קא מבעיא ליה⁶ לפי שכנגדו

א נשאל ר"י: ס' ומעשה בא לפני ר"י ב"ר שמואל ע"ה. ב משני צדדין מ, ת: הכיס שלו וגם בשרו. ש: הכיס. א, י: כיס ובשר. ג סותם הנקב ז: מגין עליו. ד אם סתימה ... לאו מ, ת, ש, א, י, ס - חסר. ה והשיב מ, ת, ש, א, י: והתיר. ו ר"י ז: ר'. מ, ת, ש, י - חסר. ז וכו' ז: כל חלב טהור סותם והאי נמי טהור. ח דודאי ... ליה מ, ת, ש, א, י: דלא מבעיא לן אלא בחלב חיה.

1 מתוך 'תוס' חיצונית'. 2 'כתב מורי רבי' יהודה בר יצחק זצ"ל'. 3 מעשה דומה נמצא בתשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן צז, אך הוא מזמן רש"י. ראו מקבילותיו: ספר האורה, ב, סימן צח, עמ' 211; ספר הישר (חידושים), סימן תצט; שבלי הלקט, ב, סימן כ (עמ' פא). 4 חולין מט ע"ב. 5 רבי זירא, שם.

טמא בבהמה. אבל בשומן עוף שאין^ט כנגדו טמא בבהמה, אפי' לר' זירא^א הוה פשיטא ליה שחלבו^ב סותם.^ז וראוי לסמוך על זה ויתר היא שלא תמוט.^ד

ט שאין מ, ת, ש, א, י: שלא מצינו. י בבהמה ז, מ, ת, ש, א, י - חסר. יא אפי' לר' זירא מ, ת, ש, א, י - חסר. יב שחלבו מ, ת, ש, א, י - חסר. יג סותם מ, ת, ש, א: דסותם דמיהדק שפיר. יד וראוי ... תמוט ז, מ, ת, ש, א, י - חסר.

6 וראוי לסמוך ... תמוט' - ייתכן שמשפט זה, שאינו מופיע באף לא אחת מן המקבילות, לא נכתב בידי ר"י ונוסף מאוחר יותר.

סימן כה

נוסח יסוד: כתב יד אוקספורד 566, דף ב-31 א32 [א].

מקבילות: כתב יד אוקספורד 1101, דף ב-159 א-160 ב [ב]. התשובה בלבד: אור זרוע, א, סימן תמב [ז]; תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן ז (עמ' קסט-קע) [פ]. פרפרזה: ספר התרומה, סימן כה; סמ"ג, עשין סג.

מבוא: ר"י נשאל האם ניתן להכשיר אווז שנשברה רגלו והחלימה. הוא השיב מסברא שהעוף כשר, אך נמנע מהיתר מובהק משום שאין בידו מסורת בעניין, וזאת למרות סיפור ממנו הסיק ר"י שרבנו תם התיר.¹ השואל היה תלמיד חכם שלמד לפני רבנו תם.

שאלו את ר' יודיענו על מעשה אחד הבא לידנו. אווז שנשבר עצם שלה למעלה מן הארכובא בסמוך לה וחזר ונקשר שקורי' רנואייר² ואותו עצם נשבר לא יצא לחוץ היה. ועתה יודיענו רבי' אם יש לספוק שמא נפסק אחד מחוטי צומת הגידים וצריך בדיקה. כי ההיא [שדרו]^א קמיה כרעיה [אבתרייתא]^ב והוה צריך בדיקה, אי לא משום דחוט השדרה לא שכח. וההיא דבין עזאי⁴ דברק עד בין אגפים,⁵ ונפולה⁶ ודרוסה,⁷ וההיא בר אווזה דמסמס³ קועיה דמא.⁸ וההוא בר טביא דהוה בבי ריש גלותא דמפסקו כרעיה בתרייתא בדקה רב בצומת הגידין ואכשריה.⁹ וההוא עופא דאיתו לקמיה דרב אשי בדק ולא אשכח אלא חמיסר.¹⁰ מכל הנד' שמעי' דכל

א *שדרו ב. א: שרא. ב *אבתרייתא ב. א: אברייתא. ג מסמס ב: מיסמיס. ד הני ב נוסף: שמעתא.

1 לדעת אורבך, סיפור זה התרחש כנראה לאחר ההתקפה על רבנו תם ברמרו בשנת 1147. ראו אורבך, בעלי התוספות, עמ' 66. Renouer 2. 3 חולין נא ע"א. 4 צריך להיות: פוי. 5 חולין מו ע"א. 6 שם נא ע"ב. 7 שם נג ע"ב. 8 שם כה ע"א. 9 שם נט ע"א. 10 שם עו ע"ב.

היכא דאיכא ריעות' בדקי', וכי הכי איכ' טובא. ולדידן דליכא¹¹ בדקו' ואסיר, או שמא אין צריך בדיקה דאין רגיל העצם להתקשר היכא דנפסק צומת הגידים. וכמדומה לי ברמרו דאסר לי רבנו, אך¹² עוף אחד היה¹³ ושמה לא חש רבנו לדבר מועט.¹² אבל בעוף שחוט ומבושל לא הוה מחמיר כי דבר רגיל הוא מאד. וכן יאסר רבנו כמה וכמה. והנה אסרתי כל הכלים שנתבשל האווז בהן וגם השומן שעשו ממנו עד יבא דבר מרבנו ויורה צדק לנו.

השיב ר' איני בקי בדבר זה [לא] לאסור ולא להתיר. ודומה לי [מסברא] מאחר שנקשר העצם ואינו [ניכר]¹⁴ אדמדומית וקלקול בבשר הירך כגון השבור וסמוך לו למעלה ולמטה, וכשחותכין שם בסכין שוה לגמרי [למראה] שאר¹⁵ הבשר, אין כאן עוד ריעות' בצומת הגדי' ומותר. אבל לא מלאני לבי מעולם להתיר לאחרים וכל שכן לעצמי לפי שאין בידי¹⁶ קבלה בדבר. אבל [כל]¹⁷ הבא להתיר כן לא אמחה בידו. [אבל]¹⁸ אני לא אאסור ולא אתיר.¹⁹ וגם כשלא חתכו ובדקו אם שוה לשאר בשר ואם לאו, [ודומה]²⁰ מבחוץ שנתרפא יפה יפה, היה דומה לי²¹ קצת שמות'. אבל מפני שאין בידי קבלה²² בדבר לא עשיתי מעשה מעולם להתיר, וגם לא אסרתי מעולם. וכמדומה אני באמת²³ שכשהייתי ברמרו אחר צאת רבנו משם, קודם שהלכתי לדאנפירא, פעם אחת הלך רבנו מטרוייש לרמרו להוציא ספריו ומטלטליו משם בערבות ש"ל ליט'²⁴ ושחטו אווזות בבית רבנו וכי שם נתאכסן. ור' אליעז' היה דר כמו שהיה דר בו גם עכשיו.²⁵ ובאותן אווזות היה [אחת]²⁶ נשבר עצם הירך ונקשר. ושאלו לי כמדומה ליכ²⁷ ואמרתי להם לשאל מרבנו, לא

ה דליכא ב: לא בקעינן. ו בדקו' ב: בבדיקה. ז אך ב: אף. ח היה ב: חי. ט *לא ב, ז, פ. א - חסר. י *מסברא ב, ז, פ. א - חסר. יא *ניכר ב, ז, פ. א: כו. יב *למראה שאר ב, פ. א: לשאר. ז: כמראה שאר. יג בידו ב: לי. יד *כל ב, ז, פ. א - חסר. טו *אבל ב, ז, א - חסר. טז אני לא אאסור ולא אתיר ב: אבל איני אוסר ואיני מתיר. ז: אני לא אוסר ולא מתיר. יז *ודומה ב, פ. א: כמדומה אני. ז: דומה. יח לי ב, ז - חסר. יט *קבלה ב, ז. א ב נוסף: מעולם. כ באמת ב, ז: באמת ובכרוור. פ: בכרוור. כא ש"ל ליט' ייתכן שיש לקרוא: משליט. ז: של ל' ליטרי'. ב, פ - חסר. כב *כי שם נתאכסן ור' אליעז' היה דר כמו שהיה דר בו גם עכשיו. ז. ב: כי שם נתאכסנו ור' אלעזר היה דר ברמרו. א, פ - חסר. כג *ובאותן אווזות היה אחת ב, ז. א: ואחת מהן. פ: ובאותן האווזות היה אוז אחת. כד ושאלו לי כמדומה לי ב: ושאלו לי. ז: וכמדומה אני ששאלו לו.

11 סמ"ג עשין סג: 'פסק רבינו שמשון מארץ ישראל בשם ר"י שבכל מקום שצריך בדיקה אין אנו בקיאים בדבר לפיכך אף כסדרן לא נכשרנו מפני שצריך לבודקה בנפיהה, וכענין זה פסק בה"ג לעניין בדיקת נפולה ושבורה שמאחר שאין אנו בקיאים בדבר נאסור הכל, ורבינו שלמה חולק על פסק זה'. 12 ייתכן שכוונת הדברים שהעוף לא אסר את הכלים, או שניתן למכור את העוף לנוכרי, או (לאור נוסח כתב יד ב: 'עוף אחד חי') שהעוף יכול להתרפא עם הזמן. 13 שני ר' אליעזר היו בין קרובי משפחתו של רבנו תם - ר' אליעזר בן יהודה בן נתן, וגיסו של ר"י הנשוי לאחותו (ראו אורבך, בעלי התוספות, עמ' 122).

שמעתי שאסר. ובחזקת שאכלום היה בידי¹³ באותה שעה, אבל לא חקרתי הדבר ולא שאלתי וגם לא שמעתי מעולם בדבר לא איסור ולא התיר.¹² אכן מעצמי חששתי כל הימים. וגם אותן אוזות שאמרת¹³ שנשחטו בבית ר' אליעז' לצורך רבי', איני זכור אם היה השבר כנגד צומת הגיד' כמו שאלתך או למעלה הרבה מן הצומת. ותמה אני אם הוא אסור. ולא שמעתי לא מן האחרים ולא מן הנשים לעולם שנוהגין איסור, ושיהא שום רב אוסר. כי איפשר שיהא איסור בדבר ולא יהא ידוע לכל? והלא דבר רגיל הוא זה. וטוב בעיני שישאלו¹⁴ לאחרים ויסמכו על סברתך אם ירצו. לא [ואם ישאלו]¹⁵ משום רב יודיענו תשובתו על יד מקדים.¹⁴ ושלך יצחק בר' שמואל זצ"ל.¹⁵

כה בידין: ב: לי דבר זה. כו התיר: ב: היתר ולהיספק בשם שוב רב. ז: היתר ולא ספק. כו שאמרתין ב - חסר. כח *שישאלו] ב, ז. א: שישאל. כט ויסמכו] ב: ואל יסמכו. ז: אז יסמכו. ל סברתך] ב: סברתי. ז: סברתם. לא ושיהא שום רב ... אם ירצו] פ - חסר. לב *ואם ישאלו] ז. א - חסר. לג ואם ישאלו ... זצ"ל] ב: ואע"פ שכתבתי כל העיניין מעצם הנשבר דעתי לחזור עליה. פ - חסר. 14 'על יד מקדים' - לכיטוי זה ראו איגרתו של רשב"ם בספר ראב"ן, סימן תקצב (ג, עמ' תשנא).

סימן כו

נוסח יסוד: אור זרוע, א, סימן תמו [ז].

מקבילות: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן קלה (עמ' רמג-רמד) [פ];¹ ספר המרדכי, חולין, סימן תרס [מ].

מבוא: השאלה נוגעת לשני סוגים של ורידים - ברגלי בהמה ועוף, ובירכי עופות. אם ורידים אלה אדומים, האם הם אסורים באכילה? לגבי ורידי הרגליים, ר"י סבר שנדיר שהם יהיו אדומים. במקרה שאכן הם נמצאו אדומים, יש להניח שזהו דם ולכן צריך לחתוך ולמלוח את הרגל, או לזרקה. ואילו בירכיים, רגיל למצוא אדמימות ולפי המנהג הרווח אין לראות בכך איסור.

השיב רבי יצחק ב"ר שמו' זצ"ל: חוטינ הנמצאין ברגלי בהמה ועוף^א ובירכי העוף ששאל אדוני אם הם אסורין כשהם מלאים דם או מותרין. רגלי בהמה והעוף לא ידעתי בהם חוטינ שיהיו רגילים^ב להאדים. ואם יארע באקראי, דומה^ג כי טוב ליזהר

א ועוף] פ - חסר. ב שיהיו רגילים] פ: שיכולים. מ: שרגילים. ג דומה] פ נוסף: לי. מ: נ"ל.

1 המשך הסימן לקוח מדברי ר' שמשון משאנץ. ראו ספר הנייר, סימן מג (עמ' רכה).

ולהשליך אותם גידים או לחתכם ולמולחם, כמ' מזירקי ואומצא דאסמיק² כי יש לחוש שמא הם בלועים דם כיון שאין רגילין להיות אדומין. ואותם שנמצאים ביריכי העוף שרגילים להיות תדיר אדומים³ ואין רגילים העולם לנקרם ולהסירם, מתוך המנהג נראה שהם מותרים, יש לומר שאין זה דם אלא גידים אדומים הם. ואעפ"כ⁴ אני קשה בעיני לאוכלן. וכשבאין לידי והן אדומים או שחורים ונראים כמלאים דם אעפ"כ איני⁵ מצריך לנקרן קודם בישול דלא חזינן לרבנן קשישי דמצרכי הכי. עכ"ל.

ד ולמולחם] פ, מ: או למלחם. ה ואותם ... אדומים] פ - חסר. ו לנקרם] פ, מ - חסר. ז *ואעפ"כ] מ. ז, פ: ואע"פ. ח איני] פ: אינו. ט מצריך] פ: צריך. מ: רגיל.

2 פסחים עד ע"ב; חולין צג ע"ב.

סימן כז

נוסח יסוד: שו"ת מהר"ח אור זרוע, סימן קעז [ח].¹

מקבילות: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן ח (עמ' קעא-קעב) [פ]; כתב יד אוקספורד 844, דף 79א, סימן קע [א]; שם 1101, סימן לג, דף 161א-ב [ב]; תשובות ופסקים, קופפר, סימן טז (עמ' 46).³

מבוא: חכמי צרפת חששו, בעקבות רש"י, שיציקת מים רותחים מכלי ראשון (מליגה) על עוף שנשחט, אך לא נמלח, אוסרת את העוף, משום שהמים הרותחים מבשלים את הדם שבתוך העוף.⁴ ר"י הקפיד שהמליגה תיעשה בכלי שני בלבד.⁵ במקרה המתואר בשאלה שלפנינו, המליגה נעשתה בידי משרת גוי ללא השגחה של יהודי, והתעורר ספק האם המשרת מלג את העוף בכלי ראשון או שני. ר"י הציע מספר שיקולים שלאורם ניתן לבטל את החשש למליגה בכלי ראשון, ולהכשיר את העוף.

גוי מלג תרנגולים⁶ בלא ראיית ישר', נוצה⁷ נמצאתי בכלי שיני. מ"מ יש ספיק'

א גוי מלג תרנגולים] פ, ב: שאלו את ר' על אפרוחין שמלגן עבר של ישראל. א: על האפרוחים שמלגו. ב *נוצה] כך צריך להיות. ח: אין נוצה. פ: אך. ג נמצא] פ 109: המים והנוצה.

1 על פי כתב יד פרנקפורט, הספרייה העירונית 4, Hebr. Qu., דף 138ב. 2 במקור זה באה התשובה בלבד, ללא השאלה. 3 'אומ' הר"י גוי או גויה היודעת עניין ישראל היאך צריך לרחוץ ולהדיח בשר ... 4 ספר האורה, א, סימן קיב, עמ' 142. 5 תוספות עבודה זרה, לג ע"ב, סוף ד"ה קינסא.

אם אחר שמלג בכלי ראשון עירה הכל לכלי שני.⁷ אך הגוי⁸ יודע עניין יהודים ומליגתם.⁹

תשובה. [התורה חסה על ממונן של ישראל].⁶¹ אני⁶² רגיל לדקדק מתחילת שחיטת חולין⁷ שיתיר רבא יוצא ונכנס לכתחילה גבי שחיטת כותי אע"פ שיש חזקה שלא נשחטה. כ"ש במליג' דאיכא חזק' היתר שהרי כבר נשחטה ומותר לאכול כמו שהוא בלא מליג[ה] וצלייה אם ישראל יוצא ונכנס. שיש לו להיות מותר ליתן לגוי למלוג,⁸ מאחר שהוא יודע שיאסר במליגה בכלי ראשון או בעירו החמין על התרנגולת מכלי ראשון הואיל שכבר הורגל בבית יהודים.⁹ כ"ש דאי עבד¹⁰ כי הכא שיש לו להיות מותר. וכ"ש שהיהודים בבית אבל לא זכר לומ' ליהודים לעיין.¹¹ אך קצת מרופה, אם גוי זה היה דואג ומירתת,¹² למה לא אמ' ליהודים לעיין בעוד שהיה בכלי.¹³ מיהו נר' שיש לתלות בשכחה.¹⁴ ועוד כאן שהיהודים היו בבית,¹⁵ היה סבור הגוי שנותנים לב על הדבר ולכך לא אמ' להם לעיין, זהו לפי שסבור שיחשדוהו ביותר.¹⁶

אבל זה נ"ל פשוט אם אדם¹⁷ אומ' לגוי [מלוג]¹⁸ ולא תחוש עוד¹⁹ לומ' לעיין, שמותר לכתחילה ביוצא ונכנס וכשר. ואפילו בהדחת בשר⁸ שהוא בחזקת שלא הודח יש להתיר בעניין זה. ומ"מ אפרוחים האילו אל תאסור מספק, ואפי' היה הספק קרוב לאיסור כמו להתיר, כ"ש שיש כאן ספק קרוב להתיר יותר. כי מה לו לגוי להכניס עצמו לקילקול²⁰ שמא ירגישו ויצטר' לשלם ולא עשה אלא מחמת שכחה התחיל לעשות מלאכתו שלא אמ' להם. ועורכי הדברים מוכיחים שהנוצה והמים בכלי שיני [ובכלי ראשון אין המים והנוצה. וכיון שהוא כן אין לומר דמירתת למלוג בכלי ראשון אבל לא מירתת לזרוק מים רותחין עליהם דודאי אי מירתת בהאי מירתת בהא והא קמן דמירתת למלוג בכלי ראשון למלוג בכלי

ד שנין פ 109: וערה בכלי שיני, רק אין דומה כי אין ניכר מן הנוצה בכלי ראשון. אבל יש לספק אם עירה מכלי ראשון על האפרוחים. ה אך הגוי⁸ פ: ואותו העבד. ו עניין ... ומליגתם⁹ פ: משפטי ישראל כאשר הורגל. ז *התורה ... ישראל¹⁰ פ, א. ח - חסר. ח בלא ... אני¹¹ ב - חסר. ט *מליגה¹² פ, א. ח, ב: מליחה. י שיש לו ... למלוג¹³ פ: שמותר לכתחילה. יא יהודים¹⁴ א, ב: יהודי שהוא עובד שם. יב דאי עבד¹⁵ א: כדעבד. ב: דיעבד. יג שיאסר במליגה ... לעיין¹⁶ פ: משפטי ישראל. יד דואג ומירתת¹⁷ פ, א: מירתת. ב: דואג ומפחד. טו בעוד שהיה בכלי¹⁸ ב: כמו שרגילין לומר להם. טז מיהו ... בשכחה¹⁹ פ: אך שמא על ידי שכח. א: אע"פ שדומה הדבר לתלותו בשכחה. יז כאן ... בבית²⁰ פ: ועוד דשמא. ב: ואע"פ שלא אמ' זכר לומר לעיין זה אמ' לפי סבור שיחשדוהו פושע ביותר אם יאמר שזוכר ונמנע מלומר להם עיין בעבור שהיו שם. יח הגוי ... ביותר²¹ פ: שהיו מעיינין מאחר שהוא שם. א: שיתנו לב לראות ונמנע מלומ' להם. יט אדם²² פ: היהודי. א: ישראל. כ *מלוג²³ פ, א, ב. ח - חסר. כא עור²⁴ ב 109: באלה העופות. כב לקילקול²⁵ א: בספק הפסד כי ירא. ב: בספק.

6 ראש השנה כז ע"א, יומא לט ע"א, ועוד. 7 חולין ג ע"א. 8 חולין קיג ע"א. זו הפסקה המובאת בתשובות ופסקים, קופפר, סימן טז (עמ' 46).

שנין.² ואפי' אם יש סברא לומי' שמלג בכלי ראשון כדרך הגוים ונזכר ועירה בכלי שני והשתא הוי ספק קרוב לאיסור כמו להיתיר, לומי' בחזקת היתר עומדות כיון שנשחטו.³ ועוד לא איפשר שלא נמצאת מעט⁴ נוצה בכלי ראשון.⁵ מכל הטעמים האפרוחי' מותרי'.⁶

ושלום יצחק ב"ר שמואל זלה"ה.⁷

כג *ובכלי ראשון ... שינין ב. ח - חסר מחמת הדומות. כד לומי' ... שנשחטו ב: ועוד כי נקל להיות נשכח מחרת עון מלהיות נשכח משפט המליגה. כה לא איפשר ... מעט ב: כי אפילו היה הדבר כך מאחר שהוא נבהל על מה שעשה לא שם לבו לדרקק ולהסיר. כו ולא עשה ... ראשון | א - חסר. כז מכל הטעמים ... מותרי' א: עוד יש טעמי' היתר. כח ושלום ... זלה"ה ב - חסר.

סימן כח

נוסח יסוד: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן א (עמ' קסה-קסו) [פ].

מקבילות: תשובות ופסקים, קופפר, סימן ב (עמ' 25; כתב יד אוקספורד 692, דף 145א-ב) [ק].¹ פרפרזה: ספר התרומה, סימן נב;² אור זרוע, א, סימן תעב.³

מבוא: התשובה אינה חתומה, אך תוכנה הובא בספר התרומה ובאור זרוע בשם ר"י. היא נכתבה אחרי 1184, שנת מותו של ר' אלחנן בנו, שמוזכר כאן בברכת המתים ('כאשר הבאתי ראיות בליקוטי בני נ"ע'). חתיכות של בשר הונחו בגיגית כדי להכשירן ולהוציא את דמן. הבשר הושאר בכלי במשך כמה ימים, וחלק מן החתיכות שכבו בתוך הנוזל שיצא מהבשר. ר"י אסר את החתיכות שבתוך הנוזל אך התיר את החתיכות העליונות שמעל לנוזל. הוא הזכיר את שיטת ר' אפרים מרגנשבורג, שדין 'חתיכה נעשית נבילה' נאמר רק לגבי איסור בשר בחלב, אך לא סמך את פסיקתו על כך. ר"י חלק על דברי ר' אליעזר ממין, שאסר אף את החתיכות העליונות במצב זה.

[שלום לכם מאת ארון השלוי'.⁴ על [החתיכות] שעמדו בתוך הצירי' אין אנו רואין]

א *שלום ... השלוי' ק. פ - חסר. ב *החתיכות ק. פ - חסר. ג הצירי' ק נוסף: זה כמה ימים. ד אנו רואין! ק: אני רואה.

1 התשובה נקטעת באמצע. ראו להלן, הערה 5. 2 התשובה מיוחסת שם לר"י: 'כל אלה דקרק מורי רבינו יצחק בר שמואל'. 3 התשובה מיוחסת שם לר"י: 'אומר רבינו יצחק ב"ר שמואל זצ"ל ... כך כתב מורי רבינו יהודה בר יצחק זצ"ל הנקרא שירליאון'.

להתיר אפי' בנטילת מקום הציר שעמדו בו, דעדיף טפי מקליפה כדתנן⁴ [בחרסו] של תנור נגע יקלוף את מקומו (וגבי נטף) מרטבו על החרס וחזר עליו יטול את מקומו, דחיישי' שמא יחשבו ככבוש בציר. ואע"פ שיש לומר כי לא יחשב ככבוש אלא ככבושין שמתרכיין על ידי כבישא. ואפילו לא הייתי חושב לחושבו ככבוש ממש, בכך⁵ לא יהיו בעלים מרויחי' [כלום]⁶ כי אחרי שיקלפו קליפה כנגד שיעור נטילת מקום או אפי' דקה יותר מכל מקום ובכל צד של חתיכ' וחתיכה לא יהיו שות, ויש כל כך ששות עכשיו למכור לגוים.⁷ אבל החתיכות העליונות כי לא עמד מהם בציר⁸ כולם מותרות.⁹ ואפילו החתיכות התחתונות שמינות לא אמרי' שמפעפע האיסור¹⁰ שבהם למעלה בכל העליונות. אע"פ דחלב מפעפע,¹¹ ומסתבר נמי [ה"ה]¹² דשומן מפעפע, דמה לי חלב טהור לעיניין פיעפוע. מכל מקום שומן שבתחתונות אינו מפעפע. ולכך אינו ניראה לי לאסור מחמת פיעפוע שומן דתחתונות את העליונות. דכי אמרי' נמי שהתחתונות נעשות נבילות¹³ על ידי הדם הנבלע בהם, לא יאסירו את העליונות בפיעפוע שלהם כאילו הוא שומן דנבילה, דלא אמרי' שומן עצמו נעשה נבילה לאסור חתיכות אחרות אלא במקום שהאיסור נעשית נבילה על ידו¹⁴ יכול להתפשט ולילך. שאם לא תאמר כן, כל היכא דאמרי' יקלוף את מקומו, יאסור הטעון קליפה או נטילה הסמוך ואותו את שלאחריו בסמוך ואסור את הכל. אלא ודאי אין לאסור את כל העליונות שחזין לציר אלא על ידי פיעפוע שומן התחתונות העולות למעלה כדין חם לתוך [חם]¹⁵ שהכל נאסר לכולי עלמא בין למאן דאמר [תתאה]¹⁶ גבר בין למאן דאמר עילאה גבר בדבר שמפעפע לפי שדם, שהאיסור שם בכאן הוא על ידו, אינו מפעפע ומותרות העליונות מטעם זה. אפי' לא סבירא לדברי הר' אפרים¹⁷ שאינו אומ' חתיכה עצמה נעשי' נבילה אלא בבשר בחלב דווקא, אעפ"י דבריו¹⁸ כאשר הבאתי ראיות בליקוטי בני נ"ע¹⁹ וגם מה שהקשיתי על דבר²⁰ מפ' גיד הנשה²¹ תרצתי. וגם העולם נהגו להתיר העליונות אפי' התחתונות שמינות, וגם התחתונות שמקצתן תוך הציר למטה מן העצים ומן האבנים בשולי הגיגית ומקצתן למעלה מן הגיגית

ה *בחרסו] ק. פ: נקלפו. ו *וגבי נטף] ק. פ: וגם. ז ואפילו לא ... בכך] ק: מ"מ. ח *כלום] ק. פ: כול. ט וחתיכה ... לגוים] ק - חסר. י כי ... בציר] ק: שלא עיכבו הציר. יא מותרות] ק נוסף: דם לא מפעפע. יב שמפעפע האיסור] ק: שנעשו נבילה. יג *ה"ה] כך צריך להיות. פ: ר"ח. יד *חם] כך צריך להיות. פ - חסר. טו *תתאה] כך צריך להיות. פ - חסר. טז דבר] אולי צריך להיות: דבריו.

4 פסחים ז, ב (פסחים עה ע"ב). 5 עד כאן המובאה בתשובות ופסקים, קופפר. 6 חולין צו ע"א. 7 שם ק ע"א. 8 במקרה הזה, הדם בתחתית הקערה. 9 ראו אור זרוע, א, סימנים תנח, תעב. 10 כלומר, על אף שר"י הסכים לדברי ר' אפרים, ההיתר במקרה הזה מתקיים גם למי שחולק על ר' אפרים. 11 על ספר הליקוטים של ר' אלחנן בן יצחק, ראו עמנואל, שברי לוחות, עמ' 252-253. 12 תוספות חולין ק ע"א, ד"ה בשקדם וסילקו; ספר התרומה, סימן נב.

נוהגין לחתוך כאצבע או כאצבעים מה שהיה למעלה מן הציר סמוך לציר אסור [ומתירין] את השאר. ואין בין שמן לכחוש מחלקין, ולא כדברי ה"ר אליעזר ממיק¹³ שאוסר העליונות כשהתחונות שמינות מחמת שחלב מפעפע. ומפר' שמה שטעון קליפה או נטילה אינו אוסר את הסמוך לו וכן אותו של אחריו על כולו לפי שאין אותה חתיכה עצמה נעשית נבילה אלא בשביל החתיכה הנעשית נבילה שכולה נאסרת בנתינת טעם הראשון של איסור. ואין טעמו זה נכון דמה לי חתיכה שלימה ומה לי מקצתה, אם השלימה נעשית נבילה על ידי האיסור הנבלע בה, הוא הדין נמי מקצתה דמאי שנא.

יז *ומתירין] כך צריך להיות. פ: ומתרי'.

13 ספר יראים, סימן מח (חלק ב, דף ז ע"א-ח ע"א).

סימן כט

נוסח יסוד: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן ד (עמ' קסח) [פ].

מקבילות: כתב יד אוקספורד 1101, דף 164א, סימן מה [א]. חלק א בלבד:
סמ"ק צוריד ב, עמ' רסו, ליקוטים 145 [צ]. חלק ב בלבד: אור זרוע, א,
תעב [ז],¹ ומשם: הגהות אשרי, חולין ח, סימן לח [ש].

מבוא: בשר מלוח שרה בקערה בתוך נוזל שנפלט מבשר שנמלח. רבנו תם אסר את החתיכה משום שספגה את הנוזל המרוכז, ור"י קיבל את פסיקתו. אולם, אם הנוזל האסור מעורב ב'הרבה מים', הבשר מותר. ייתכן שהתשובה ניתנה בעל פה.

[א] מליחה^א שנפלה לקערה שיש בה פליטת דם של^ב מלח אחר או פליטת עצמו שנתנוהו בקערה בלי דעת ושהא בה מעט. זה היה מעשה ואסר בה ר"ת בתרנגולת מלוחה בשעת פליטתה ששהתה מעט בק[ערה] אחת. ושמע ר"י שאסרה ר"ת, וטעמו נראה דאעפ"י שכל שעה הוא פולט המליח ועדין לא גמר פליטתו, כיון שנפל בתוך ציר אסור או ריבוי דם, לא ש[ר]ינן^ה לא על ידי שנאמ' שיפלוט ולא

א מליחה^צ: בשר עצמו מליח. ב מליחה ... של^א - חסר. ג *בקערה^צ. פ: בקערה. א: בקדירה.
ד ר' צ: ר"י. ה *שרינן^צ. פ: שוינן. א: שרצו.

1 התשובה מיוחסת שם לר"י: 'אומר רבינו יצחק ב"ר שמואל זצ"ל'.

על ידי [חתכיהן] ומלחי² ולא על ידי צליה. וכן נוהג ר"י כמו שנהג ר"ת, אעפ"י שלא ידע ראייה ברורה לאיסור.

[ב] ומיהו במקום³ שנפלי⁴ חתיכת בשר שלא נמלח בגיגית שיש בה הרבה מים שרחצו בהם בשר שאינו מליח, [ו]שוב מלחו על גבי אותה⁵ גיגית⁶ [כד⁷] חתיכות בשר⁸ [וד]לפה⁹ פליטת¹⁰ הציר באותו מים. זה היה מעשה והתיר¹¹ [ר"י] דכיון שאותו ציר מעורב בהרבה מים לא הוי כרותח. ולא חשיב כציר באפיה נפשיה ליחשב כרותח, וליחשב אינו¹² נאכל מחמת מלחו אעפ"י שקלטו המים הרבה טעם ציר ומותרת החתיכ' שנפלה בהם.

ו *חתכיהן] צ, א. פ: החתיכה. ז ר"י: צ: ר"י. ח ומיהו במקום] ז: אומ' רבי' יצחק ב"ר שמו' זצ"ל. ט שנפל' ז: שאם נפלה. י *ושוב] א, ז. פ: בשוב. יא אותה] א: אותן. יב גיגית] א - חסר. יג *כד' ז. פ, א - חסר. יד בשר] ז נוטף: שאינו מלוח, ושוב מלחו על גבי או י'. טו *ודלפה] ז. פ: וחלפה. טז ודלפה פליטת] א - חסר. יז זה היה מעשה והתיר] ז - חסר. יח *ר' א. פ, ז - חסר. יט *אינו] א, ז. פ: איני.

2 'חתכיה ומלחיה': פסחים עד ע"ב; חולין צג ע"א.

סימן ל

נוסח יסוד: בעלי אסופות, דיני מליחה, סימן לז, כתב יד מוסקבה 73, דף 42א [א].¹

מקבילות: קטע גניזה, כתב יד קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S F3.1 [ק]; אור זרוע, א, סימן תעו [ז];² תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן לד (עמ' קפט, בקיצור) [פ]. פרפרזה: תוספות חולין קיב ע"ב, ד"ה ודגים רפו;³ ספר התרומה, סימן סח.

מבוא: השאלה לא הגיעה לירינו, אך היא ביקשה כנראה לברר את כשרות הבשר שנמלח לשימור לימות החורף. רש"י פסק שאין בנוזלים שפרשו מן הבשר לאחר המליחה דין דם, וכך נהגו. אולם, ר"י חשש שהדם הבלוע בתוך המלח יחזור ויבלע בבשר כאשר הוא יהיה מונח בתוך הנוזל. אמנם בסוף התשובה ר"י הצדיק את הנוהג המתיר.⁴

1 זהו המקור היחיד בו מוזוהים הדברים כתשובה של ר"י. 2 פורסם בידי מיללער, מגזיני הקדמונים, עמ' מו-מו. הקטע נכתב בכתיבה אשכנזית. 3 משם: הגהות אשרי, תלמוד בבלי, וילנא, חולין ח, סימן מט. 4 משם: ספר המרדכי, חולין, סימן תשכה. 5 כאשר הבשר הושם בכלי שאינו מנוקב לפני שנמלח כל צורכו, אסר ר"י את הבשר בעקבות רבנו תם. ראו תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן ד; כתב יד אוקספורד 874, דף 93ב.

תשובה שאלה מהר"ר יצחק ב"ר שמואל בן אחותו של רבינו יעקב.⁸ מעשה בא לפני ר"י בכשר שנמלח ושהא במלח שעור צליה על [דף אחד],⁹ ואחר כך הושם בכלי אחד שלם שלא היה מנוקב. ועמד בכלי כל הלילה, ולמחר נמצא הכלי מלא מי מליח שיצא מן הבשר. ושאלנו את פי הרב אם מותרת הבשר. ואמר מותר מאחר ששהא במלח כדי שעור מליחה טרם שהושם בכלי, אין המים הנמצאת בכלי מדם הבשר, שכבר יצא הדם. ואין זה כי אם ציר הבשר ולחליחותו ומותר. ודבר זה העתקתי מפסקי ר"ש אשר סדר ר' שמעון¹⁰ לפניו [ומכתיבת ה"ר שמחה מויטרי זצ"ל]¹¹ וידוע כי פי' [או] הוא [או] ה"ר שמעון לפני רבי' שלמ'.¹²

ולפיכך זה נראה שכל מה שנהגו עכשו כשמולחין בשר לימות החורף ועורכין אותה¹³ בגיט זו על גב זו, ונותנין תחת הבשר קנים¹⁴ ואבנים למען יגביה הבשר משולי הגיט¹⁵ ולא יגע בשר בלי הפסקה, זה היה¹⁶ היכא דשהא כל הבשר קודם שנתנוהו בגיט.¹⁷ והטעם¹⁸ שיש לומר מאחר ששהא הבשר שעור מליחה¹⁹ שוב אינו פולט, אע"פ שהמלח שעל הבשר אסור שהדם מעורב בו. ולפיכך צריך הבשר להדיח יפה יפה קודם שישימו אותו לבשול בקדרה, אע"פ [ששהה]²⁰ כדי שעור פליטה, לפי שהמלח שעל הבשר אסור שהדם מעורב בו. מ"מ אותו הדם שמלח נדבק הוא במלח ומתיבש הוא במלח²¹ ואין בו כח לבלוע בבשר אלא עומד במקומו, ולכך אין אוסר הבשר. וכשמדיחין אותו יפה הולך לו כל הדם הנדבק²² שעל הבשר. וכמו שאין הבשר נאסר לפי שאינו בולע בזמן²³ המלח, כמו כן יש להם טעם שאחר ששהא כדי צליה ופלט הרבה ציר²⁴ ונפל לאותו²⁵ ציר או נתנו הבשר פולט באותו ציר בכלי שאינו מנוקב ונתן הבשר באותו ציר הנפלט ממנו, שהוא מותר לפי שהדם מעורב במלח ונדבק בו ואין בו כח ליכנס בבשר. וכן

א תשובה ... יעקב] ז: וכן נמצא כת'. ק - חסר. ב בא לפני פ, ז, ק: בבית. ג *דף אחד פ, ז, ק. א: כף אחת. ד ועמד פ, ז, ק: והיה שם. ה בכלי פ, ז - חסר. ו מי מליח פ, ז, ק: מן מי המליחה. ז ושאלנו פ, ז, ק: ושאלתי. ח ציר ז, ק: מוחל. ט ודבר ז: מעשה. י מפסקי ז, ק: מפיוסקי. יא *שמעיהו ז, ק. א: שמעון. יב *ומכתיבת ה"ר שמחה מויטרי זצ"ל ז, ק. א - חסר. ק נוסף: והעתקתי. יג *או ז, ק. א - חסר. יד *או ה"ר שמעיה לפני רבי' שלמ' ק. א - חסר. ז: או ה"ר שמעיה לפני רבי' שמחה זצ"ל. טו אותה ז, ק: את הנתיים. טז קנים ז: עצים או קנים. ק: קנים ועצים. יז הגיט ק [נוסף]: כדי שיפול הציר משולי הגיט. יח היה ז: נמי מותר. ק: הוא מותר. יט והטעם ק נוסף: או ר'. כ שעור מליחה ק: כדי צליה. כא *ששהה ז. א - חסר. כב במלח ז, ק: עם המלח. כג הנדבק ז, ק נוסף: במלח. כד בולע בזמן ז, ק: זז מן. כה לאותו ז, ק: בשר באותו.

6 = רש"י. ספר האורה, א, סימן קט, עמ' 132; סידור רש"י, סימן תרא, עמ' 288. 7 = רש"י. 8 ראו גרוסמן, חכמי צרפת, עמ' 408. משפט זה, הנידון פעמים רבות במחקר, נאמר על ידי ר"י, ולא על ידי ר' יצחק אור זרוע. 9 לתיאור דומה מימי הביניים של מליחת אוכל לשימור, בו האוכל נמלח ואוכסן בהגבהה כדי שהחתיכות לא תשכבנה בתוך הנוזל, ראו דמבינסקה, בשר ודגים, עמ' 19. 10 כלומר, לאחר מליחה כשיעור, המשיך הבשר לפלוט ציר, והבשר נפל לתוך הציר שנפלט לאחר שיעור מליחה.

מעשים בכל יום שרגילים להתיר כשמוציאים [ב]גיגית¹⁰ או [בסל]¹¹ בשר שיש בו גומא מלאה ציר [מאחר ששהה הבשר כדי שיעור צלייה מקודם לכן. ומה לי גומא מליאה ציר מה לי אם כל הבשר בתוך הציר].^{11כח}

ואולם רפיא ביד ר' להתיר, כי דומה הוא לאסור לפי שהציר הנפלט מן הבשר אחר ששהה כדי שעור פליטה כלו מלא פליטה מלוח. ואותו מלח מעורב בו הדם, והכל נמוח באותו מים, ואין הדם נדבק^{כט} עוד ומתיכש במלח כמו שהוא עושה כשהוא על הבשר. ונמצא שמי הציר הללו יש בהם הרבה דם, והדם הזה הוא מסתמא כרותח שאינו נאכל מחמת מלחו, שהרי יש בו מלח הרבה. והגוים רגילין לבשלו כדי ליבשו במחבת ועושין ממנו מלח. ואם כן, זה המלח והציר עם הדם שבו נכנס עם הבשר ששוכב בכיתו ואוסרו אם נאסרו בשביל^{לא} שהבשר שוכב [בציר].^{לב} בתוך, אע"פ ששהה תחלה כשעור פליטה^{לג} גם^{לד} גומ' הנמצא בחתיכה מלאה ציר היה לנו לאסור כשנמצאת אחר כל פליטת דם הציר. ולדברי הרב ר' יוסף דאורן^{לינש}^{לה} אפי' אחר פליטת כל הדם.¹² ואם באנו שם להתיר, לפי שהדם אינו נכנס לתוך הבשר אלא מתעכב שם על הבשר ונדבק בו אותו הדם שעדין הוא במלח שעל הבשר, א"כ מטעם זה היה נראה להתיר גם ששהתה הבשר כדי פליטת דם ואחר כך נתנוהו בכלי שאינו מנוקב [ושוכב שם בציר הנפלט].^{לי}

כו *בגיגית] ז, ק. א: מן הגיגית. כז *בסל] ז, ק. א - חסר. כח *מאחר ... הציר] ז, ק. א - חסר מחמת הדומות. כט נדבק] ק: נתך. ל והדם] ק: והציר. לא בשביל] ק: כשכל. לב *בציר] ק. א: בתוך. לג פליטה] ק: צלייה. לד *גם] א נוסף: בו. לה *דאורליינש] ק, פ. א: דאורייתא. לו * ושוכב ... הנפלט] ק. פ: ושוב [צריך להיות: ושוכב] שם בציר הנפלט ממנו. א - חסר.

11 עד כאן באור זרוע. 12 ר' יוסף מאורליינש סבר שכאשר מולחים יחד כמה חתיכות, הפליטה כולה אסורה 'דהואיל ופתוח לפלוט לא יסתם עד גמר פליטת החתיכה שעליה' (תוספות חולין קיב ע"ב, ד"ה רפו). לשיטתו, משך הפליטה האוסרת ארוכה יותר. על ר' יוסף בן יצחק בכור שור מאורליינש, תלמיד רבנו תם, ראו אורבך, בעלי התוספות, עמ' 132-140.

סימן לא

נוסח יסוד: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן ב (עמ' קסז) [פ].

מקבילות: כתב יד אוקספורד 1101, דף 162ב, סימן מא [א]. פרפרזה:

ספר התרומה, סימן סח.¹

מבוא: על בשר שנמלח זה מכבר הונח בשר, שמליחתו נשלמה באותו

1 התשובה מיוחסת שם לר"י: 'מורי רבינו'.

יום אבל עודנו פולט נוזלים. ר"י התיר את כל הבשר מטעם 'דמא משרק שריק', והעיר שהיתר זה תקף אפילו תוך כדי תהליך המליחה.

פעם אחת שמו בשר שנמלח* היום ושהה כדי צליה על חתיכה שנמלחה תמול² שלשום. ושאלו את ר' ואמ' כי ר"ת היה מתיר מטעם דם משרק שריק.² ועוד אמר רבי אפי' לא שהו הת' חתיכות כדי צליה היה מתיר (מטעם)³ זה דמא משרק שריק,³ אם לא היה (גומא בחתיכה של מטה)⁴ שהיה יכול הדם ליכנס בתוכו.

א בשר שנמלח א: חתיכות בשר שנמלחו. ב תמול א: באתמול. ג *מטעם כך צריך להיות. פ: מטעם. ד ועוד ... שריק א - חסר מחמת הדומות. ה *גומא ... מטה א. פ: שם.

2 חולין קיא ע"א.

סימן לב

נוסח יסוד: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן ג (עמ' קסז) [פ].

מקבילות: כתב יד אוקספורד 1101, דף 164א, סימן מה [א]; תמים דעים, סימן קמח [ת]; אור זרוע, א, סימן תעו [ז].¹ פרפרזה: ספר התרומה, סימן טט.

מבוא: בשר שנמלח ועודנו פולט דם התערבב עם חתיכה שעדיין לא נמלחה. ר"י פסק שעל אף שספגה דם מהבשר המלוח, ניתן להכשיר את החתיכה שטרם נמלחה. אולם, אם יש בבשר גומות שהדם יכול להתרכז בתוכן, הבשר אסור.

פעם אחת נתערב בסל* בשר שלא נמלח עם בשר שנמלח² ולא שהא עדין כדי פליטתו.² וא"ר³ שיש להתירו [מ]טעם שכל הדם שנבלע עכשיו כשאינו מלוח יפלוט ממנו כשימלוחוהו כמו דם של עצמו. ואפי' אומצ' דאסמיק שרי לקדירה על ידי חתיכה ומליחה, כיון שאין כאן ריבוי הדם כמו אמצא דאסמיקי.³ ועוד ראייה לדבר מחדא חתיכה שמולחין משני צדדי, שמתחילה קודם שנמלחה כולה פלטה

א פעם אחת נתערב בסל¹ ז: מעשה שנתערב. א - חסר. ב *שנמלח ז, ת. פ: שנמלחה. א: שלא נמלח. ג וא"ר² ת: ואומר רבי. ז: והתירו רבותי. ד *מטעם א, ז, ת. פ: בטעם.

1 חלקה הראשון של התשובה בלבד. ראו להלן, הערה 6. 2 על שיעור מליחה כדי צליה, ראו לעיל, סימן לא. 3 חולין צג ע"ב.

האי גיסא [ובלע האי גיסא] כדאמרי' בכל בשר⁴ ושרי. ואע"פ שמתחילה בולע [צ] ד' שלא נמלח מצד שנמלח [ושרי],¹ לפי שאח' כך כשנמלח יפלוט כל הדם. וגם ראי' מכל הבשר⁵ [דחדא חתיכה גם עניין אחר כגו' על סוף הפליטה שקודם כלה פליטת צד שנמלח ראשון מלצד שני ואותו שגומ' פליטתו לבסוף נבלע באותו שנגמרה ככר]⁶ דקאמ' רב ששת מלח גרמ', מאי שנא תרי דלא דפליט האי ובלע האי חדא נמי פליט האי גיסא ובלע האי גיסא, אלא [לא] שנא ומותר [דלעניין זה שפי' נמי יש להביא ראייה מחדא חתיכה להתיר בשר שנמלח ושלא נמלח נתערבו בסל].⁷ ועוד יש להתירו [בלא טעמא דפרישית שע"י מליחתו יפלוט הכל]⁸ מטעם שפי' ר"ת⁹ דדם מישרק שריק כדפי' גבי דגים ועופות שמלח זה עם זה.⁶ והאי דגבי דגים [דלא]¹⁰ אמרי' ליה להתירו, היינו משום דדגי' רפי קרמייהו.⁷ ומהני גם לעניין זה שלא נאמר בהם דם משרק שריק.¹¹ והכא נמי יש להתיר מהאי טעמא¹² דעל כרחיך הגומות מעכבות אותו מליפול. וגם מטעם ראשון שפי' שעל ידי מליחת עצמו יפלוט כשימלחו, אין להתירו היכא דאיכא גומא גדול שנלקט בה ריבוי ציר ודם.⁸

ה *ובלע האי גיסא א, ת. פ - חסר מחמת הדומות. ו *צד א, ת. פ: עד. ז *ושרי א, ת. פ - חסר. ח *דחדא ... ככר א, ת. פ - חסר. ט *לא א, ת. פ, א - חסר. י *דלעניין ... בסל א, ת. פ - חסר. יא *בלא ... הכל א, ת. פ - חסר. יב ר"ת ת: רבי יעקב ז"ל. א - חסר. יג *דלא כך צריך להיות. פ: ולא. ת: לא. יד כדפי' ... שריק א - חסר מחמת הדומות. טו טעמא ת נוסף: מיהו אם יש גומות באותו שלא נמלח שבסל והמלוח שוכן.

4 לכאורה, כוונת ר"י היא לסוגיית חולין קיג ע"א (פריש מהאי גיסא ובלע האי גיסא), עליה הוא הסתמך בראיה השלישית (מיד להלן). ראו בחילופי הנוסח מספר תמים דעים למילים 'וגם ראייה מכל הבשר': 'ובכל הבשר מייתי הך ראייה דחדא חתיכה גם על ענין אחר'. 5 חולין קיג ע"א. 6 חולין קיב ע"ב. עד כאן באור זרוע. 7 תוספות חולין קיב ע"ב, ד"ה ודגים רפו. 8 ר"י שאל את רשב"ם אם יש לאסור בשר מחמת גומות שנאסף בהן דם תוך כדי המליחה, ונענה שהדבר מותר ושכך פסק גם רש"י. ראו אור זרוע, א, תעב. למרות זאת, ר"י החמיר בכך, וראו גם דבריו בתשובות ופסקים, קופפר, סימן ז (עמ' 36): 'נראה לאסור חתיכת בשר תפול שתחת בשר מליח, בשעה שהבשר מלוח פולט דם אם הוא באותו ענין שאין לומר דמא מישריג שריג כגון שיש גומא ולא שריג אלא מתאסף ומתקבץ'.

סימן לג

נוסח יסוד: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן לב (עמ' קפז-קפח) [פ].

מקבילות: שבלי הלקט, ב, סימן טו (עמ' סו) [ש]; תמים דעים, סימן קמח ('תשובת שאלה לרבינו יעקב ז"ל') [ת]; בעלי אסופות, דיני מליחה, סימן

לח, כתב יד מוסקבה 73, דף 42ב [ב]; כתב יד אוקספורד 1101, דף 162א,
סימן לח [א]. פרפרזה: סמ"ג, לאוין קלז;¹ טור, יורה דעה עב.

מבוא: ר"י נשאל על אודות טלה שהתבשל עם הלב והריאה שנמלחו אך לא נקרעו. הוא פסק שאי קריעת הריאה אינה פוגעת בכשרות הבשר כי דרישה כזאת אינה מופיעה בתלמוד, לעומת הלב שלגביו קיימת דרישה כזאת. ר"י מציין שאם היה די בשר ומים בסיר כדי לבטל בשישים את הדם שבלב, התבשיל היה כולו מותר. אך מכיוון שרש"י קבע שרק הבשר המחובר אל הלב נלקח בחשבון כדי לבטל את דם הלב, ר"י נטה להחמיר כשיטת רש"י.

שאלו את ר' על טלה אחד ש[נ]מלח^א ונתבשל והריאה עמו עם הלב [בקיפה].² והשיב ר' [אם] נקרע הריאה והלב קודם מליחה והוציאו דם הלב^ב אז ודאי מותר, ואם לא נקרעו הוא אסור. אעפ"י שקריעת הריאה לא מצינו בשום מקום,¹ רק גבי כבד מצינו² קריעה שתי וערב וחיתוכיה לתחת כדי שלא י[ת]כנס³ דם הכבד שהוא מרובה בסמפונות הכבד, ובריאה אין רוב דם כל כך. ונראה לי להתיר מתוך ההלכה מליחת הריאה בלא קריעה. ומ"מ נוקפי לבי להתיר, ואעפ"י כן לא אאסור בכך כי יותר נראה לי להתיר בלא קריעת ריאה יותר מלאסור⁴ אחר שלא מצינו בזה איסור הלכה.³ ולפי מה⁵ [ש]זה אומר⁶ שהריאה מוחתכת היתה קודם מליחה, אין בשביל הריאה שום גימגום כלל. אבל הלב אם לא קרעו והוציאו את דמו אסור.⁴ ואם יש ס' בין המים והטלה כנגד דם הלב, נראה לי שהוא מותר אם היה הלב

א *שנמלח[ח] א, ב, ש, ת. פ: שמלח. ב *בקיפא[א] ב, ש. פ, ת: בקופה. א: בקדירה. ג ר' ב, ש, ת - חסר. ד [אם] א, ב, ש, ת. פ - חסר. ה והוציאו דם הלב[ב], ש, ת - חסר. ו בשום מקום א, ב, ש, ת: בהלכה. ז *יתכנס[ש], ת. פ, ב: יכנס. א: תיכנס. ח מלאסור[ב] ב [וסף]: בכך דומה שאין דם מתכנס בסמפונות הריאה אם לא על ידי נפיחה. וכן השיב ר' להכמי המקום על ריאה של עוף שמולחין אותה עם העוף בלא קריעה שדמה אסור מן התורה דרמא דכבדא צריך קריעה שתי וערב ופומיה לתחת. ט מה[ח] ת - חסר. ב: זה מה. י *שזה אומר[א], ב, ש, ת. פ: זה שאומר.

1 משם: סמ"ק מצוריך, ב, עמ' רעב; עין חיים, ב, עמ' לו; תשובות מיימוניות, קדושה, סימן ב; ספר המרדכי חולין, סימן תרצט; שערי דורא, סימן כח, הגהה ב; שו"ת מהר"ם, פראג, סימן תרטז.
2 חולין קיא ע"א. 3 ראו דברי ר' שמשון משניץ, ספר הנייר, עמ' רכת: 'וריאה של עוף ששאל מו' למה אין צריך להוציאה ממקומה משום דם הכנס בסמפונות ... כי נר' שאין דם מתכנס בסמפונות כי אם ע"י נפיחה ... ויש לסמוך על מנהגו של עולם שאין רגילין להסירה ... ע"כ לשון השו"ת. השו"ת הערת נוסח ח, על פי ב. המשפט הראשון שנוסף במקור ב לקוח כנראה מדברי ר"ש משניץ. דברי ר' המופיעים שם בהמשך עומדים בסתירה לשיטת ר"י כאן ולדברי ר"ש משניץ שם, ואינם מובנים כל צורךם. 4 חולין ח, ג: 'הלב קורעו ומוציאו את דמו, לא קרעו אינו עובר עליו'. כריתות כב ע"א: 'לא שנו אלא בלב עוף הואיל ואין בו כזית, אבל לב בהמה דיש בו כזית אסור וחייבין עליו כרת'. ראו תוספות חולין קט ע"א, ד"ה הלב קורעו.

מכוסה במים כל שעה. אך לא [אתיר עתה]^א מטעם זה שהיה נר' לי שרש"י^ב היה משער [בכל החתיכות]^ה אע"פ שהכל היה מכוס' במים.⁵ יצחק בר שמואל.^י

יא *אתיר עתה] ש, ת. פ: נאסור. א, ב: אתיר. יב שרש"י] ש, ת: שרבינו שלמה. א, ב - חסר. יג *בכל החתיכות] ב, ש, ת. פ: כל החתיכות. א: בכל החתיכות. יד יצחק בר שמואל] א, ב, ת - חסר.

5 ראו תשובות רש"י סימן שנו (עמ' 357): 'ולב הנמצא כמו כן משערינן הדם שנמצא בו בששים. ואם הם דבוקים בחתיכה, צריך להיות בחתיכה ששים, ואם לאו הכל אסור'. דברי רש"י אלה קשים - ראו ספר ראבי"ה, סימנים אלף וקי"ב (ד, עמ' קסג); שערי דורא, סימן כח, בנושאי הכלים.

סימן לד

נוסח יסוד: שו"ת מהר"ם, לבוב, סימן קסז.

מקבילות: כתב יד פרמא דה רוסי 86, עמ' עא [א].¹

מבוא: השאלה לא הגיעה לידינו. ר"י נשאל בדבר כשרותו של עוף שנמלח או נצלה, ולאחר מכן אף התבשל, בעוד הלב בתוכו. בתשובתו התיר ר"י מטעם 'כבולעו כך פולטו' ואף הרחיב היתר זה למקרה שהתרנגולת התבשלה עם הכבד.

נראה לי להתיר את התרנגולת שנמצא בה הלב, בין לאחר מליחה בין לאחר צליה, אפי' כי לא מצי שריק כגון שהתרנגולת שלימה, מטעם כבולעו כך פולטו.² וכ"ש אם נמצא בין החתיכות או^א בתרנגולת שאינה^ב שלימה, דאיכא למימר דמא מישרק שריק^ג כדאמר³ גבי כבדא עילויה בישראל. וגם כבד שנמלח בין החתיכות או שנמצא בתוך התרנגולת^ד ונצלה בה⁴ והיא באותו ענין שאין לומר מישרק שריק, נראה שיש לומר כבולעו כך פולטו מותר.⁵ יצחק בר' שמואל זלה"ה.

א [א] א: ולא. ב שאינה] א - חסר. ג שריק] א [נוסף: פי' אע"פ שיורד מן הכבד על הבשר אין בכך כלום לפי שהדם ע"י צלייה או מליח' אין כח לבלוע אלא מחליק ונופל כדאמ'. ד או שנמצא בתוך התרנגולת] א - חסר.

1 פורסם: עמנואל, מהר"ם וחבריו, עמ' 551. 2 פסחים ל ע"ב. 3 חולין קיא ע"א. 4 לשיטת רבנו תם, שניתן להכשיר כבד על ידי מליחה או על ידי צלייה, ואין צורך בשתייהן. ראו תוספות חולין קי ע"ב, ד"ה כבדא. 5 בניגוד לתוספות חולין קיא ע"א, ד"ה דמא מישרק שריק, הסבורים שהעיקרון: 'כבולעו כך פולטו' תקף רק בלב אך לא בכבד.

סימן לה

נוסח יסוד: בעלי אסופות, דיני מליחה, סימן יב, כתב יד מוסקבה 73, דף 34ב [א].

מבוא: השאלה נשאלה בידי ר' משה מקריית יערים, מחכמי דרום צרפת: האם מליחת כבד דינה כצלייה ומתירה את הכבד, או שמא אינה מועילה כמו צלייה ואם כן, כבד שנמלח עם בשר יאסור את הבשר. ר"י השיב שהבשר אינו נאסר, בהתאם לשיטת רבנו תם, שמליחה מועילה כמו צלייה.²

מעשה היה ששאל החכם הגדול ר' משה מקריית יערים אל הרב ר' יצחק [מדנפירא]⁴ בכבד שנמלח עם בשר, מה יהיה משפט הבשר. והשיב לו: מה ששאל אדוני בכבד שנמלח עם בשר בכלי מנוקב, אי אמרי' משרג שריג כדאמרין גבי צלי.³ כך היא נראה בעיני שאין לחלוק בין מליח לצלי כלל, כמו שפר"ת⁴ גבי מלח גרמא גרמא⁵ אלא לא שנה,⁶ דכי היכי כחדא שריא למלוח תרי נמי שרי, ומפר"ת⁷ משום דדמא משרג שריג וכדם כבד תפשוט התר והרי הוא כשאר בשר. אלא לא שנה משום דאמרין⁸ כבולעו כך פולטו, אי משום דאמרין⁹ כיון דטריד לפלוט לא בלע, משום דטרדת ציר דשמא טרדא היא.

א *מדנפירא| כך צריך להיות. א: באונפידא.

1 במספר מקורות נקשר שם המקום 'קריית יערים' לראב"ד. על פי גרוס (גליה יודאיקה, 395) 'קריית יערים' היא העיר נים (Nîmes), הנקראת על שם יער. אולם, ר' מנחם המאירי (מגן אבות, ראש עניין כא, עמ' קג) כתב שהראב"ד היה 'מקריית יערים' היא עיר פושקיריש', ומכאן הסיקו מרבית החוקרים שקריית יערים היא פוסקיר (Posquières), ראו: טברסקי, ראב"ד, עמ' 31, הערה 14. 2 ר"י הביע עמדה זו בתשובות נוספות, ובאחת מהן (להלן, סימן לו) העיר שכתב אותה ב'איגרת פתוחה'. 3 חולין קיא ע"א. הנוסח 'מישרג שריג' בכתב יד וטיקן 122 של התלמוד הבבלי שם, ובתשובת ראב"ד (לעיל, הערה 1). 4 תוספות חולין קי ע"ב, ד"ה כבדא; תוספות פסחים עד ע"א, ד"ה כבולעו. 5 חולין קיג ע"א. 6 שם. 7 תוספות חולין קיג ע"א, ד"ה לא שנה. 8 פסחים ל ע"ב; פסחים עד ע"א-ע"ב; עבודה זרה עו ע"ב. 9 תרומות י, יא; חולין קי ע"ב: מפני שהיא פולטת ואינה בולעת.

סימן לו

נוסח יסוד: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן קלו (עמ' רמד-רמה).

מבוא: לפי דין התלמוד (חולין קיא ע"א), דם הנוזל מתוך כבד בשעת

צלייתו ונוגע בבשר הנצלה ליד הכבד כשר בדיעבד. ר"י נשאל האם היתר זה חל גם כאשר הבשר מוכשר באמצעות מליחה ולא צלייה.

שאל אדוני כבדא עילוי בישראל דיעבד אין לכתחילה לא,¹ מי אמרי' כי היכי דשרינן בשפור' דיעבד הכי נמי שרינן במליחה, או דילמא לא דמינן מליחה לצלי כדאמר² כבולעו כך פולטו מה שאין כן במליחה.

מה שכתב אדוני כבולעו כך פולטו במליחה לא אמרי', אפי' כששתי המליחות נמלחו יחד והן מונחות זו על גב זו, א"כ לדבריך יאסרו כשמולחין בשר הרבה יחד ויש באחת מן החתיכות גומא שהדם הנפלט מן העליונה נשאר שם מבלע ולא יפלוט. ועוד כל בישר' היכי שרי במליחה, על כרחך מישרק שריק, כיון דלא כבולעו כך פולטו. וכן הוא אמת, דאפי' מאן דלית ליה כבולעו כך פולטו בפסח³ ובעי למיסר מליאתו, בישראל עילוי בישראל שרי משום דם מישרק שריק.⁴ ומהאי טעם נמי מכשר תלמודא⁵ חדא כבדא עילוי בישראל דיעבד גבי צלוי. ומאן דאסר לכתחילה⁶ משו' דנפיש דמיה מבישראל.⁷ והואיל וכן וגם במליחה יש לנו לומר כן שנאך⁸ בין במליחה בין בצלייה תתיר בישר' עילוי בישראל מטעם דם מישרק שריק, חשוב כבדא כמו בישראל להתיר דיעבד בצלייה, והוא הדין במליחה. וראה איגרת פתוחה.⁹ ושלום יצחק בר שמואל.

1 חולין קיא ע"א. 2 פסחים עד ע"א; עבודה זרה עו ע"ב. 3 פסחים, שם, לדברי אביי. 4 חולין קיא ע"א, וראו תוספות שם, ד"ה כבדא. 5 חולין שם. 6 שם. 7 תוספות חולין שם, ד"ה דמא: 'ויש לומר דכבד שיש בו שפע דם לא אמרינן כבולעו כך פולטו'. 8 צריך למחוק, או לתקן: 'שנאמר'. 9 נחמיה ו, ה. ייתכן שר"י רומז כאן לתשובה קודמת שלו באותו עניין, שגם בה הדגיש את מעמדן השווה של מליחה וצלייה, על סמך העיקרון של מישרק שריק. לדוגמא, ראו לעיל סימן לד.

סימן לז

נוסח יסוד: כתב יד אוקספורד 1101, דף 160ב-161א, סימן לא [א].

מקבילות: פסקה [ב] בלבד: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן קיד (עמ' רלא-רלב) [פ]. פרפרזה: אור זרוע, א, תסט.¹

מבוא: ר"י פסק שגבינות מלוחות דינן כרותח, אף על פי שרכנו תם סבר אחרת. ר' יהודה מפריס תלמידו הוסיף על דבריו וסיפר ששאל את ר"י בהיותו בטרווייש האם גבינה מלוחה דינה כרותח, ועל כן כאשר ציר

1 משם: ספר הפרנס, סימן סו; הגהות אשרי, תלמוד בבלי, וילנה, חולין ח, סימן לג; פסקי ריקנאטי, סימן רטו. על פי עדות בעל ה'אור-זרוע' דבריו לקוחים מ: 'כתב מורי רבי' יהודה בר יצחק'.

הגבינה נטף על ערמונים שאינם קלופים, יהא אסור לבשל אותם עם בשר. ר' יהודה הוסיף עוד בשמו של ר"י שגבינה מלוחה יבשה אין דינה כרותח, הגם שאם התלחלחה, חוזר מעמדה להיות כרותח. ההוספות של ר' יהודה מפריס הוכנסו לתוך נוסח דבריו של ר"י בספר 'תשובות ופסקים'.

א.

גבינים שנמלחו אח' עשיתן כמו שרגילים למולחן, כל זמן שלא נרחצו ממנה נר' לר' דהויא הן^א מליחה כרותח דאין נאכל מחמת מלחו.^ב ובדידי הוה עובדא שנטף הציר של גבינה מלוח^ה על ערמו,^ג ושאלתי פי רבי בטרוויש מהן לשום אותם בתבשי', כי קליפתן חשיבי כי קליפה בעלמ'. והתירם ר'. מתוך דבריו משמע דהוי כרותח,^ד אע"ג ששמע מר"ת שלא היה רוצה לחושבן אין נאכלין מחמ' מלחן, מ"מ מלוחי' הם יפה כמליחת^ה קדירה.^ה אבל כשעלו מן הרחיצ' מקץ ה' ימים, שרגילות לרוחצם מאותה מליחה, שוב אינה כרותח. ודווקא בשר וגבינה בעודם מלוחים ובעוד' לחים חשיבתו מליחתו כרותח. אבל כשהן בימי החורף,^ו אינו אומ' ר' דמליחתו הוי כרותח ולא יכנס דבר הנוגע בהם מחמת חוזק המלח. אבל אם חוזרין ומתלחלחין על ידי מים אחר שיבשו, יכול להיות דשייך לומ' במליחתו דהוי כרותח מחמ' שאינו נאכל מחמת מלחו.

ב.

וגבינות^ד שנמלחו^ה אחר עשייתן^ו מיד כמו שרגילין למלחן, כל זמן שלא רחצן נ"ל^ז דהויא הדא מליחה כרותח ואינו נאכל מחמת מלחו.^ח אע"פ שלא ישמע^ט מפּי רבי יעקב^י שלא היה [רוצה]^{יא} לחשבה אין נאכל מחמת מילחו שהרי^{יב} מולחין בקיפה כמליחת קדירה. אבל כשעלו מן הרחיצה מקץ ג'^{יג} ימים שרגילות לרוחצם מאותה מליחה^{יד} אינו כרותח.^{טו}

א *דהויא הן^א כך צריך להיות. א: דהויא הן. ב *מלוחה^ב כך צריך להיות. א: מלוחין. ג *כמליחת^ג כך צריך להיות. א: כמליחה. ד וגבינות^ד פ: גבינים. ה *שנמלחו^ה פ: א: שנמלחה. ו *עשייתן^ו פ: א: עשייתה. ז נ"ל^ז פ: נר' לר'. ח מלחו^ח פ: נוסף: ובדידי הוה עובדא שנטף הציר של גבינה מלוחין על ערמונים^ה, ושאלתי פי רבי בטרוויש מהן לשום אותם בתבשי', כי קליפתן חשיבי כי קליפה בעלמ'. והתירם ר'. מתוך דבריו משמע דהוי כרותח. ט שלא ישמע^ט פ: ששמע. י מפּי רבי יעקב^י פ: מר"ת. יא *רוצה^{יא} פ: א - חסד. יב שהרי^{יב} פ: מ"מ. יג ג' פ: ה. יד מליחה^{יד} פ: נוסף: שוב. טו כרותח^{טו} פ: נוסף: ודווקא בשר וגבינה בעודם מלוחים ובעוד' לחים חשיבתו מליחתו כרותח. אבל כשהן בימי החורף, אינו אומ' ר' דמליחתו הוי כרותח ולא יכנס דבר הנוגע בהם מחמת חוזק המלח. אבל אם חוזרין ומתלחלחין על ידי מים אחר שיבשו, יכול להיות דשייך לומ' במליחתו דהוי כרותח מחמ' שאינו נאכל מחמת מלחו.

2 פסחים עו ע"א, חולין קיב ע"א. 3 ערמונים. 4 מאחר שחייב קליפה. 5 לשיטת רבנו תם (תוספות חולין קיב ע"א, ד"ה הני מילי; אור זרוע, א, תסט) מליחה לקדרה נחשבת 'אין נאכלין מחמת מלחן'. 6 כאשר הגבינות מתיישנות ומתייבשות. 7 פסחים עו ע"א, חולין קיב ע"א.

סימן לח

1. נוסח יסוד: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן מו (עמ' קצה-קצו) [פ].
 מקבילות: סמ"ק מצוריק, ב, עמ' רלד [צ];¹ ספר הנייר, סימן מד (עמ'
 רלא) [נ];² כתב יד אוקספורד 566, דף 13ב [א].

2. נוסח יסוד: תשובות מיימוניות, קדושה, סימן ה [ת],³ בהשוואה
 לתשובות מיימוניות, כ"י צוריק, ברגינסקי 345 (לשעבר: ששון 1043),
 עמ' 463-464 [ש]; תשובות מיימוניות, דפוס ראשון, ונציה רפ"ד [ד].
 פרפרזה: ספר הנייר, שם (עמ' רלא-רלב) [נ]; כתב יד אוקספורד 566,
 שם [א].

3. א. נוסח יסוד: תשובות מיימוניות, קדושה, סימן ה [ת], בהשוואה לכ"י
 צוריק, עמ' 463-464 [ש]; תשובות מיימוניות, דפוס ראשון [ד].
 פרפרזה: ספר הנייר, שם (עמ' רלב) [נ]; כתב יד אוקספורד 566, דף
 13ב [א].

ב. נוסח יסוד: תשובות ופסקים לר"י הזקן, שם (עמ' קצו) [פ].
 מקבילות: סמ"ק מצוריק, ב, עמ' רלד [צ].

4. נוסח יסוד: תשובות ופסקים לר"י הזקן, שם (עמ' קצו-קצז) [פ].
 מקבילות: סמ"ק מצוריק, שם [צ]; ספר הנייר, שם (עמ' רלב) [נ]; כתב יד
 אוקספורד 566, שם [א].

מבוא: ר"י נשאל לכשרותו של מאפה חלבי שנאפה תחת מחבת ששימשה
 קודם לכן בתור כיסוי למאפה בשרי.⁴ בחלקה הראשון של התשובה, בירר
 ר"י את הצדדים הלמדניים של העניין. לאחר מכן מסר את עדותן של
 בנות משפחת רש"י כיצד נהגו למעשה.

1 ציטוט של מספר שורות מכתב יד: גידמן, החינוך והתרבות, עמ' 232. 2 בראש התשובה: 'תשובת
 ריב"א בן בתו של רבי יעקב ז"ל'. מספר שורות מתוך ספר הנייר (על פי כתב יד אוקספורד 2696)
 הובאו בידי: גרוס, שמשון בן אברהם, עמ' 76, הערה 4. 3 על פי כתב יד בודפשט קאופמן A77, כך
 ד, דף 150ב. 4 על תשובה זו ראו אפטוביצר, מבוא לראבי"ה, עמ' 399; זימר, מנהגי אפייה, עמ'
 146; אליאס בר-לב, נשים, עמ' 56-64. בנוגע לאופן האפייה עם מחבת מחוממת מעל הפשטידה,
 ראו עמנואל, מהר"ם וחבריו, עמ' 192; גרקו ורוז, האישה הטובה, עמ' 311.

התשובה הגיעה לידינו בנוסחים שונים, כשיש בזה מה שאין בזה. למרות ההבדלים, נדמה שמדובר בתשובה אחת שעובדה בידי סופרים שונים.⁵ השאלה (1) וסוף התשובה (4) מובאות כאן על פי 'תשובות ופסקים לר"י הזקן', ואילו ראשית התשובה (2), היורדת לפרטים הלמדניים של השאלה, מועתקת מתשובות מיימוניות. חלקה השני של התשובה (חלק 3 במהדורתנו), בו סיפר ר"י על העדויות שגבה מפייהן של הנשים, מופיע באופן שונה בעדי הנוסח והוא מודפס בשני טורים מקבילים, על פי תשובות מיימוניות ותשובות ופסקים.

.1

שאלו את ר' על מחבת^א של ברזל שאופיך תחתיה פשטידא^ב של בשר ואחר כך מגבינה בלא ליבון טרטא^ג אוי פלאון.^ד [והפשטידא] שנאפת תחילה לא נבקעה ולא יצא ממנה כלום. ושאל השואל אם בלעה המחבת דרך הבצק מן הבשר, ואם תימצי לומר [בלעה], אם יש תקנה לטרטא אוי לפלאון^ה שלאחריה בקליפה שסביבותיו מקום מגעו כגון צלי. ואם תמצי לומר אין לו תקנה למה לא נאמ' ככולעו כך פולטו, מה בליעתו בלא ליבון אף פליטתו של ליבון. כי בשעת[ת] אפייה ליבון לא הוי וקודם אפייה משימין אותה על האש ומחממין אותה קודם לליבון ויותר היא חמה משעת שאופין תחתיה ואם בלעה הבשר פלטה קודם אפיית הפלאון.^ו

.2

השיב ר"י ב"ר שמו' מדנפירא להיתר^א כי לא מצינו פיטום וריח' מילתא^ב בכלי שיחזור ויפטם גם לדברי הפוסקי' ריחא מילתא היא^ג ואפי' אם הכלי בת יומא.^ד רק שלא יגע ממש, שאז יש לחוש שבלע הכלי מה שפלטה הפשטידא. ואע"ג שנראי' העיסה יבישה חיישינ' ששוב יבשה מן החום. ואפי' למ"ד גבי פת חמה

א מחבת: נ: הטרפא. ב *שאופין] כך צריך להיות. פ וסוף: את. נ, ז, א: שאפו. ג טרטא אוי ז, א - חסר. נ: כמו. ד פלאון] ז, א - חסר. ה *והפשטידא] ז. פ: והשפטידא. ו *בלעה] ז. פ: בלא. ז לטרטא אוי ז - חסר. ח לפלאון] ז: לפלדון. ט *בשעת] ז. פ: בשעה. י והפשטידא ... הפלאון] א - חסר. נ: ולא עשו לה ליבון גמור כי אם חמום כדרך אופים. יא להיתר] ש: להתיר. יב *מילתא] ד, ש. ת וסוף: ואפי'.

5 שלא כדעתו של שמחה אסף: 'אולי כתב ר"י שתי תשובות בענין זה' - אסף, ספר פסקים, עמ' יד, הערה 1. 6 בצרפתית: pastille. 7 בצרפתית: tarte. 8 בצרפתית עתיקה: fladon, flacon, ובצרפתית מודרנית: flan. 9 הוא רבנו תם שחלק על רש"י בעניין זה. ראו תוספות פסחים עו ע"ב, ד"ה אסרה רבא; ספר הישר (חידושים), סימן תשל; זימר, מנהגי אפייה, עמ' 145. 10 ייתכן שלכך התכוון ר' יוחנן טריוויש בכותבו 'ופטום דריח יין אינו כ"כ חזק כפי' ר"י בתשוב' שאלה'. סין, בענין נצוק, עמ' ו.

וחבית מגופה להיתר,¹¹ הכא מודה דאסור דכח האור מוצי' השמנונית דרך עובי העיסה ויאסר כאן בכל העיסה ואפי' בשאר קימחי כיון שנגע. ואפי' לפי ריב"א מחמרי' בשמנוני' טפי מברם כי הוא נוח לצאת.¹² מיהו מפ' דם חטאת¹³ אי' ראי' להיתר מתלאו באויר התנור שקורהו בשול בלא בלוע, דנהי דבליע לא הוי' דילמ' ריח' מיה' הוי'. ובקליפ' לא נתיר דחלב בצלי מפעפע¹⁴ וכן נמי נאמ' בריחו. ומפי ר"ת שמעתי שהי' מחמי' לומ' ריח' רק בנביל' ושחוט' דרך צלי אבל לא בפשטיד' ופלדו"ן. ואע"ג דבטפת חלב אי' משמ' בפ' כל הבשר¹⁵ שיפעפע בכל החתיכ', הכא הרבה מן הבשר וראוי לפעפע אי נגע. אבל משו' ריח' לא אמרי' פיסם הכלי ושוב חוזר הכלי ומפטם. ואפי' נגע בכלי כשחוזר ואופ' תחתיו הי' ראוי להיתר דכיון דהוא מעט וגם כח האור מייבש, ה"ל כדגים שעלו בקערה¹⁶ דשרו בדיעבד והוי' לי' פליט' המועטת כנות' טעם בר נ"ט. ובטיחת התנור באליה¹⁷ דאסרי' למיכל ריפתא"י אפי' במילחה, הת' יש הרבה ואיכ' ממשו' של איסור. ומשו' ריחא"י לא אסרינן למיכל במילח' כדאי' בפ' כיצד צולין.¹⁸ ובפת שנאפה עם פלדו"ן לא מחמרי' בפת כיון שהתנור גדול אף כשנחמי' בפשטיד"א ופלדו"ן ואפי' נגע פת במעט אי' כח לעבור כולו¹⁹ ולאסור דהוי' כדגים שעלו בקער' וריחא לא אמרי' ככה"ג בתנור גדול.²⁰ הילכך גבי פלדוני"ר ופשטיד"א"י אפי' לא הוסק יפה כדי השרת קליפ' מהני שהרי רגילי' לחזור [ולחממו כשרוצים לחזור]²¹ ולאפות ונאמ' כבולעו כן פולטו, כי היכי דסגי לן בהסקת תנור אע"ג דידוע דלא הוי כולי"ט האי כהחזיר' לכבשנות. והפייט יסד באדיר דר מתוחים גבי קערות דכלי שני כבולעו כן פולטו.¹⁹ מ"מ עליו אני תמיה מנא לי', דלכולעו בניצוצות או פולטו בניצוצות²⁰ לא דמי, [דהתם] יש לו כח טפי דהניצוצות באות מכח ראשון מה שאי' כן בכלי

יג *ריפתא ד, ש. ת: כריפתא. יד *ריחא ד, ש. ת - חסר. טו כולון ד: ככולן. ש: לכולן. טז *גדול ד, ש. ת: גדולי'. יז ופשטידא ד: בפשטיד'. ש: ופשטיד'. יח *ולחממו ... לחזור ד, ש. ת - חסר מחמת הדומות. יט כולין ש: בולע. כ *דהתם ד, ש. ת: להת'.

11 פסחים עו ע"ב. 12 ר' יצחק בן אשר (ריב"א) סבר שלדעת אלה שפוסקים ריחא לאו מילתא, מותר לאפות אף לכתחילה (ספר ראבי"ה, סימן תקז [ב, עמ' פד]). אך את הרברים הרמוזים כאן לא מצאנו בשמו. ייתכן שהכוונה לדעת ריב"א, תלמידו של ר"י, שהובאה בסמ"ג לאוין, קמ-קמא: 'ורבינו יצחק רבי אברהם וגיסי רבינו שמשון חולקין עליו בדבר ואומרים שמאחר שהמלח נימוח עם דם כולו ומתערב בכל הקדירה ומוליך איסורו עמו יש לשער כאילו הדם כולו מלח'. אם לדעה זו מכוונים הרברים, הרי שמדובר כאן בתוספת שנוספה לתשובה אחרי זמנו של ר"י. 13 זבחים צה ע"ב. 14 חולין צו ע"א. 15 חולין ה, ג; חולין קח ע"א. 16 שם קיא ע"ב. 17 פסחים ל ע"א. 18 שם עו ע"ב. ראו רוזנר, פסקי מהרי"ח, ל ע"ב (עמ' כא) בשם ר"י. 19 'הכנת קערות ומיליהן, בכלי שיני שמושיהן, כשופכין מסיר בהן, כך זורקין רותחין עליהן' (מהפיוט 'אדיר דר מתוחים', סדר עבודת ישראל, עמ' 710). ראו דברי רבנו תם על שורה זו בתוספות זבחים צה ע"ב, ד"ה עירה. 20 עבודה זרה עו ע"ב.

שני. ומיהו הת' נ"ל דבולעו כך פולטו ותו דהתיר' בלע וראוי להקל כדמוכח בסו' מס' ע"ז,²¹ וכדפי'²² ההי' דסכיני דפסח' דפסקי' דסגי להו ברותחי'. והכ' כשנבלע בכלי הוי היתיר' אלא ששוב חוזר הכלי ופולט כשאופין תחתיו. ועו' שאי' נר' שמנוני' מעל לכסוי. ועו' שאינו נוגע.^{כא}

.3

נוסח א (ת)

נוסח ב (פ)

ושאלתי לאלמנת²³ דודיכ' ר"י נ"ע^{כג} ועתה^{כד} שאלתי את הגברת²⁵ חמותי ואמרה^{כז} שבעלה לא הי' מוחה בהם אלמנת דודי הר' יצחק דהוה מרי והיו אופי' תחת מחבת אחת פשטיד' דעובדא²⁶ היאך נוהגות הנשים בדבר אחר פלדו^{כח} אך היו מסיקין רק^{כז} כדרך זה. ואמרה שכך נוהגות מעול' שתחת מחבת עצמה של ברזל שאפה פשטידא אפה פלאון כיון שמסיקה אותה היטב כדרך האופי'.^{כז}

ולא ראתה מעולם שהיו מחמירין יותר. אך מחמת נקיפת לבה^{כט} פעמים שמחממין אותה יותר מן הרגילות. וכשהיא משאלת אותה לגוי לאפות

כא השיב ... נוגע] פ - חסר. נ: והשיב אם אין הטרפא בן יומו מותר אבל אם היא ב"י יש להסתפק דשמא ריחא מילתא דאזיל האי ומפטם להאי או שמא פטם ריחא דהאי לא דמי לפטום דבשר צלי. והרבה דברים כתב. א: והשיב אם היתה בת יומא אסור מה שאפו תחתיה ומותר לאפו' לכתחלה פשטידא של פלאון על ידי הסקה אפי' הפשטי' בלא כיסוי ואפי' רגעה [צריך להיות: נגעה] המחבת בבשר. כב לאלמנת דודי' א: חמותי אשת הרב. נ: הגברת אלמנת. כג נ"ע] ד - חסר. כד ואמרה] נ 90: לי. כה לא... פלדון] נ: לא היה מצריך ליבון לגמרי. א: שלא יהא מצריך דודי להסיק בין פשטידא לפלאדון. כו רק] ד - חסר. כז האופים] נ 90: מבשר לבשר. כח ועתה] ז - חסר. כט לבה] ז: ליבם. כס לבה] ז: ליבם.

21 שם עו ע"א. 22 פסחים ל ע"ב. 23 בספר הנייר, כתב יד אוקספורד 2696, דף 168א: 'הגברת אלמנה'. ברלינר קרא מילה זאת בתור 'אלבינה' וקבע על פי זה שלרש"י הייתה נכדה בשם אלבינה (הערת פרופ' שמחה עמנואל). ראו ברלינר, היהודים באשכנז, עמ' 8; ועל פיו: אפטוביצר, מבוא לראבי"ה, עמ' 340, 406 הערה 39. 24 ר' יצחק בן מאיר, שנפטר בחיי אביו. ראו עליו אורבך, בעלי התוספות, עמ' 58-59. 25 על התואר 'גברת', המציין אישה בעלת מעמד חברתי וכלכלי גבוה, ראו ריינר, תוארי הנפטרים, עמ' 147-148. 26 ראו חולין קי ע"א: 'דביתהו דרב פפי ברתיה דר' יצחק נפחא הואי, ור' יצחק נפחא מריה דעובדא הוה. אי לאו דשמיע לה מבי נשא, לא הוה עבדא'.

נוסח א (ת)

נוסח ב (פ)

[ואז] מדקדקת יותר להחמם ולהסיקה יותר. ולא מפי שמועה אומר' שמחממת בין בזה בין בזה יותר, אלא מעצמה אלא שלא היא לכה נוקפה. וגם היא ברור בידה שלא היה מצריכ' מורי ה"ר יצחק בעלה להסיקה²⁷ מן פשטידא לפלאון יותר משאר פעמים.

וכן נוהגין בבית רבינו מאיר זקני ובכי' [מרת]²⁷ מרים בתו של רבי' שלמה.²⁷ ולא ראתה מימיה מדקדקין בדבר להצריך הסקה לא בין פלאון לפשטידא ולא בין פטידאש לפלדון,²⁷ לא בכיתו של הרב ר' יצחק ולא בכית זקני ה"ר מאיר חמיה. וגם²⁷ בכית ה"ר שלמה,²⁷ לא אשת ה"ר אליעזר שתופסת מנהג אמה מרת מרים בתו שלר' שלמה ובת הרב ר' יהודה זיקני חתן רש"י אינ' נוהגת להחמיר. ויש שאומרות [דכשהן]²⁷ זכורות מסיקות אותן יותר מעט ממה שרגילות להסיק בשאר אפיות גם כשאופות פלדון אחר פשטידא וכשאין זכורות אינן תופסו' איסור בדבר בדיעבד. ואם אינן נביאו' בנות נביאים הם וגדולי הדור ויש לסמוך על המנהג.

ל *ואז] ז. פ: או. לא *להסיקה] ז. פ: להעסיקה. לב *מרת] ד, ש. ת - ח.ט.ר. לג ובכי' ... שלמה] נ: וכן אמרה לי אשת הר"ר אליעזר מגרמאזא שתופס' מנהג אמה בתו של רש"י וחתנו אביה הר"ר יהודה זקני כי די כחמום האופים. ויש לסמוך עליהן ומסקנ' דמותר לאפות פלאון אחר פשאטי' בחמום מועט כדרך שרגילין מבשר לבשר ודי אפילו לכתחילה ואפי' הפאשטי' מגולה ואפי' נגע בבשר. לד ולא בין ... לפלדון] ז - ח.ט.ר. לה וגם] ז: ולא. לו ה"ר שלמה] ז: מרת שלימה. לז *דכשהן] ז. פ: דנשיהן.

27 מסתבר שהנוסח בתשובות מיימוניות (בכל נוסחיו) משובש. העדות היא על בת מרים, שהיא בתו של רש"י.

נוסח א (ת)

נוסח ב (פ)

ויש מחמירו^{לח} לתקן שנים והיינו דווקא אבל כשאופה הגברת חמותי תחת מחבת של חרס אז יתנו לה שתיים. ונ"ל לפי מה שהנהיגה בכלי חרס לפי שהיה סובר לפי שהסיקו מבפנים ובתנור מהניא הסקה משום דהסיקו מבפנים.²⁸

אבל^{מא} מ' מרים אשת דודי ר"ת הי' מחמרת^{מב} ללבנה עד שתאדים וכשאי' יכולה להאדי' [כי השלהבת אינה יכולה להאדים]^{מג} כמו הגחלי' הית' [מכוונת כשיעור]^{מד} האדמת גחלים. ולא נודע לי אם על פי דודי עשתה^{מה} או על פי בעלה הראשון ה"ר אברהם שהי' רגיל בחומרות, א"נ לכתחלה אבל בדיעב' בעלה הראשון ה"ר אברהם שהי' רגיל בחומרות, א"נ לכתחלה אבל בדיעב' לא. ורגילות בכל מקום שמשאילה^{מי} לחברתי' פלדוני^{רמז} או פשטי"ד ולא ישאלו^{מח} מה אפו תחתיו ולא ילבנוהו אלא כדרך המסיקי'.^{מט} ואילו ידעתי האמת^{נא} שר"ת היה מחמיר הייתי מבטל^{נב} דברי מפני דבריו אך בעוד שאי' יודע סמכינ' אסברותינו ועל עדות בנות גדולי הדור.^{נב} והוא האריך עוד ואני קצרת^{נג}.

לח מחמירו^ד: מחמירין. לט דחיישי^ד - ד - חסר. מ ויש ... דפקעין^נ: ובשל חרס נהג מורי זקני אחד לבשר ואחד לגבינה. א: אבל כשאופה חמותי תחת של חרס אז יש לה שתיים ונ"ל הטעם משום דחיישא דילמא פקע ולא מסיר ליה שפיר. מא אבל^א: ואחרי כותבי חקרתי. מב מחמרת^ד: מחמירה. מג *כי ... להאדים^ד, ד, ש. ת - חסר מחמת הדומות. מד *מכוונת כשיעור^ד, ד, ש. ת: כשיער. מה *עשתה^ד, ד, ש. ת: עשותה. מו שמשאילה^ד: שמשאלת. מז פלדוני^ד: ולדון. מח ישאלו^ד: תשאל. ש: ישאל. מט אבל מ' ... המסיקי^נ: אמנם ר"ת היה מתיר באחת והיה מצריך להאריך או להשהותה על האש. נ האמת^ד - ד - חסר. ש: שהאמת. נא ואילו ... מבטל^נ: והואיל וע"פ ר"ת נעשה אבטל. א: אם מפי רבי' תם עשתה יבט. נב אך ... הדור^נ, א - חסר. נג והוא ... קצרת^ד, נ, א - חסר.

28 פסחים ל ע"ב.

.4

ומנהג הגבירות²⁹ שבכאן²⁹ לאחוז כינ³⁰ גסני לי ללכת אחרי רבינ³⁰ אמ על פיו היה, אע"פ שיש בידי טעם להעמיד כמנהג שאומרת חמותי שהיתה בבית זקיני הר' מאיר ודודי ה"ר יצחק, כי לא מלאני לבי לחלוק על דברי רבי להקל בזאת לעצמי, כי נר' בעיני היתר בדבר כאשר פירשתי, וגם מנהג אני סבור שהוא כן. וקצת נר' לי בבית אבי ראיתי שהחמירו אבל איני זכור. נ"ו והסומך³¹ על מנהג בת³¹ זקיני ודודי לא אענש בו. ס"א וצורי יצילני מכל עונש³² ושלו³² רב יתן צורינו לכל אוהבי תורתו ואין למו מכשול ועל כל ישראל שלום. ס"ג

נר הגבירות) אולי צריך להיות: הגברת. נה כין צ - חסר. נו גס צ: גס. נו רבין צ: רבין. נח ומנהג ... זכור, נ, א - חסר. נט והסומך א: ואשר ירצה לסמוך. ס בת צ: בית. א - חסר. סא אענש בו א: איעניש בו. צ: אענשנו. סב וצורי ... עונש, נ, א - חסר. סג ושלו³³ רב ... שלום, נ, א: ושלו' יצחק בר' שמואל. צ: יצחק בר' שמואל.

29 אולי כוונתו לאלמנת רבנו תם, שהחמירה בנושא זה. 30 הלשון איננו מחוור, אך מהמשך הדברים ברור שכוונתם היא שר"י היסס לסטות מעמדתו המחמירה של רבנו תם (אם זו אכן הייתה עמדתו).

סימן לט

נוסח יסוד: ספר המרדכי, עבודה זרה, סימן תתלו.

מקבילות: ספר המרדכי, פסחים, סימן תקסב (עמ' לח) [פ].

מבוא: התשובה הגיעה אלינו בפרפרזה. דבש התבשל בכלי בשרי בן יומו, והועבר לקערה חלבית בת יומה. ר"י התיר את הדבש, משום שהבשר שנבלע בו (למרות שהוא בן יומו) פגם בטעם הדבש.

מעשה בא לפני ר"י שבישלו דבש במחבת של בשר והיתה בת יומא והריקוהו חם בקערה של חלב בת יומא והיתרוהו. א"ע"ג דבת יומא היא, דאשכחן¹ דשמנונית בדבש הוי נותן טעם לפגם, אפי' הוי השמנונית בעין בשעה שנתערב שם כגון² קדירה בת יומא. מדתנן פ' אין מעמידין² אילו דברים של גוים אסורין וחשיב שמן. ומפ' שמואל³ משום דזליפתן של כלים אוסרתן כו'. ועד כאן לא שקיל וטרי התם⁴

א והיתרוהו פ: והתיר ר"י. ב כגון פ: וכ"ש.

1 עבודה זרה לט ע"ב. רשב"ם (אור זרוע, עבודה זרה, סימן קצח): 'ואי משום גיעולי גוים אפי' בקדירה בת יומא נותן טעם לפגם הוא לפי שהדבש והפירות מתוקין הילכך מותרין'. ראו גם תוספות עבודה זרה לח ע"ב, ד"ה אי; תוספות חולין ח ע"ב, ד"ה השוחט. 2 עבודה זרה ב, ו; בבלי עבודה זרה לה ע"ב. 3 עבודה זרה לו ע"א. 4 שם.

אלא בנותן טעם לפגם בשמן, אבל בדבש הוי נותן טעם לגמרי לפגם, אפי' מתערב בו שמנונית של שום גיעולי גוים בעין או מבשר (או) בחלב, הוי נותן טעם לפגם כו'. והוא האריך. אבל אם היה לשבח משמ' דאסור וצ"ל משום דסבירא ליה דגים שעלו בקערה כו' דווקא עלו אבל לא אם נצלו.⁶²

ג ומפ' שמואל ... אם נצלו פ - חסר.

5 חולין קיא ע"ב. 6 תוספות חולין שם, ד"ה הלכתא: 'בשם רש"י פי' ריב"ן חתנו - דוקא עלו שרו אבל נתבשלו אסור, דכחד טעמא חשיב. ובא מעשה לפניו בביצים שנתבשלו בקדרה של חלב, ואסר לעשות מהם מולייתא של בשר'.

סימן מ

נוסח יסוד: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן כו (עמ' קפד) [פ].

מקבילות: כתב יד אוקספורד 1101, דף 164ב-165א, סימן מז [א].
פרפרזה: תוספות חולין קיב ע"א, סוף ד"ה הלכתא; ספר התרומה, סימן סא; סמ"ג, לאוין קמ, דף נג ע"ב.

מבוא: ר"י נשאל על דינן של קערות בשריות בנות יומן שנשטפו בתוך מחבת של מים רותחים. במקרה זה, המחבת הייתה חלבית אך לא בת יומה. ר"י פסק שמדובר בנותן טעם בר נותן טעם, ולכן הכל מותר. הוא הוסיף שגם במצב מורכב יותר, כשהקערות מלוכלכות בשאריות בשר (בתנאי שהן בטלות בשישים כנגד המים שבמחבת) או שהמחבת החלבית היא בת יומה, מדובר עדיין ב'נותן טעם בר נותן טעם' [=נ"ט בר נ"ט] והכל מותר.

שאלו את ר' על קערות שנשתמשו בשר בן יומן, ורחצו אותן במחבת חולבת שאינה בת יומה על האור. ואומר¹ כי הקערות מותרות בודאי כיון שהמחבת אינה בת יומה. אלא גם המחבת מותר דהוי נותן טעם בר נותן טעם. טעם הבשר היה [בלוע] בקערות ונפלט מן הקערות למים, ומהמים אל המחבת זהו טעם שלישי. ואפי' היתה המחבת חולבת רותח מותר. כמו¹ דגי' שעלו בקערה דמותר לאוכלו בכותח, דעלו דה"ה נתבשלו כמו שפי' במקום אחר.² ואפי' לפי מה שפי' הר"ר יהודה חתן רש"י דעלו דווקא ולא נתבשלו,³ ונר' להחמיר להגעיל המחבת. והני

א בן א: בנות. ב ואומר א: ואמ' ר'. ג *בלוע א. פ: בולע.

1 חולין קיא ע"ב. 2 תוספות חולין קיא ע"ב, ד"ה הלכתא. 3 תוספות חולין, שם; תוספות ר' יהודה מפאריש, עבודה זרה עו ע"א (בתוך: שיטת הקדמונים, ע"ז, ב): 'לפי המפרש דוקא עלו ולא נתבשלו'.

[מילין] דשרו היכא שאין על הקערות שומן בעין אלא כדי שיבטל בס' בתוך [המים],⁷ או גם המחבת אם היא בת יומא, אז מהני מה שפי' על ידי טעם הנבלע בקערו' לא נאסור ונכשרי' כמ[ו]ה' קערה אלא מותר מטעם שיש בה כמה נותן ט' כדפריי'.⁴ אבל היכא דאיכא שומן בעין על הקערות עד שאין לבטלו בס', אין להתיר.⁷

ד *מילין כך צריך להיות. פ - חסר. ה *המים כך צריך להיות. פ - חסר. ו *ונכשר כך צריך להיות. פ: ונפטר. ז *כמוהו כך צריך להיות. פ: כמלה. ח ונפלט מן הקערות ... להתיר א: והוי חם בתוך חם ונגעול במחבת עצמה ונכנס טעמם ונ"ל דלא דמי דגם דמיצד מועט שבקערות ואין לנו לאסרו ברותח אבל חם בתוך הוא דשייך הכא ואין לומר' כמו אילו אלא מעט לטעם שכולעת המחבת מאותו מקום לפי שנגעה הקערה בו וזה הטעם המעט בטל בששים כיון שהוא בתוך המים שהקערות נוגעות במחבת עצמה בכל הקערות משערינן מסתמא לא שייך הכא אלא דווקא בפליטה שעל ידי המים שהמים מפליטין כל הקערה בשוה לתוך עצמו והתם משערינן בכולה קערה משום דלא ידעינן כמה נפקי כדאמרינן גבי אוכל בבליעה שעל ידי הנגיעות כזו אין בו כח להיפלט כל הקערה ואין זה אלא חם בתוך חם דאמרינן קולף שאי' נראה ודאי לומר שעל ידי שהים שהקערה בתוכה חשבינן כל מה שבקערה לפלט במחבת על ידי הנגיעה.

4 תלמידי ר"י (ר' יצחק בן אברהם ור' ברוך בן יצחק) חלקו על פסיקה זו, וטענו שבמצבים אלה (שומן בעין פחות משישים, או מחבת בת יומה) הקערות נאסרו. ראו ספר התרומה, סימן סא; תשובות ופסקים, קופפר, סימן יד, עמ' 45; ובסתם בתוספות חולין קיב ע"א, סוף ד"ה הלכתא.

סימן מא

נוסח יסוד: בעלי אסופות, דיני טריפות, סימן מב, כתב יד מוסקבה 73, דף 48א-49ב [א].

מקבילות: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן קמב (עמ' רמח; חלקי)¹ [פ]. אזכור: שו"ת מהרי"ל החדשות, סימן פא.

מבוא: ר"י נשאל על אודות סיר שחיממו בו שומן, והכף שהוכנסה לתוך השומן החם שימשה אחר כך לדבש. אחרי שהסיר התקרר, נמצא בו עכבר מת.² ר"י התיר את הסיר, אלא אם כן הריקו שומן חם לתוך הסיר כאשר כבר היה בו שומן. הוא התיר גם את הדבש שטבלו בו את הכף, גם כאשר הכף היא בת יומא, משום שטעם העכבר בדבש הוא טעם לפגם. ר"י הכתיב את תשובתו לבנו, ר' אלחנן, אך כתב תוספת

1 עד המילים 'בלא עיון בתוכה או הדחת טנופת'. 2 תשובה דומה נכתבה בידי הרא"ש (שו"ת רא"ש כ, א; הובאה בטור, בית יוסף, יורה דעה קד).

לתשובה בעצמו. בתוספת הבהיר ר"י שהמצב אינו דומה ל'כבוש הר' הוא כמבושל', שנאמר רק כאשר הרכיב הקשיח התרכך מכוח הכבישה.

השיב ר' אלחנן: כה אמר אבי.⁸ אשר היה² על דבר העכבר שנמצא בשולי קדרה משומן, כ"י אם היתה ריקנית כשערו לתוכן השומן, ולא ערו בתוכן שומן זולתי שומן של אותה הפעם,⁷ אז נראה לו שהשומן מותר, כי מסתמא¹ כשיהיה הקדרה אצל האש כשעירו לתוכה שומן מהמחבת לא היה בה העכבר, כי [אם] היה¹ חי לא היה נשאר שם. וגם מת אין דומה שיהיה¹⁰ שם אותה שעה, גם אי אפשר שלא היה רואהו שם המערה שומן לתוך הקדרה שאין דרך לשום שומן וכיוצא בו בקדרה בלא עיון בתוכה או הדחה¹ או כפיה על פיה לכל הפחות, פן יהיה בתוכה עפר או שום טנוף. ובלאו הכי נמי לא שייך הכא בשעת מציאותו אפי' בלא מקום למקום.³ אלא נראין הדברים שאחר שהצניע שומן, בא לריחו⁴ ויפול בו וימות,⁵ ואז כבר צונן היה.

ומטעמא נמי אי שם ליה כוליה יומא בחלבה⁶ שמצינו בליעה בצונן גבי בשר בחלב אין נראה לאסרו, דהתם הבשר בולע החלב, כגון דאית ליה פילי⁷ או כמו שהוא רך שמו שומן רך וכיוצא בו ונכנס בו החלב כשהוא שרוי בתוכו. אבל שיהא טעם נפלט על ידי שנשרה בחלב זה לא מצינו שם. ואין זה דומה לכבוש שהוא כמבושל,⁸ כי דבר הכבוש לתוך החומץ מחזק טעמו ונפלט מכח החומץ, והציר שמרכיב הציר והבשר. אבל שאר דבר קשה השרוי בלא חומץ ותבלין וכיוצא בהם אין זה כבשה אלא שרייה בעלמא, ואינו פולט טעמו בשרייה זו.⁹

ואפי' בשר (הנבלע) הבולע חלב כי איתרו ליה כליה יומא בחלבא¹⁰ אין נראה לו אלא כגון דאית ביה פילי או דבר רך, אבל בשר חי קשה אין דומה שיהא בולע חלב כשהוא שרוי בו. ההוא עכברא דנפל לשכרא ואסרו¹¹ מיירי כגון שהיה השכר חם או ששהא בו העכבר הרבה עד שיהא נכר שיהא נמוח ונפלט טעמו. אלא דלא אמרנן¹² גבי ההיא דנפל לגו חלא דקמיה ההוא עכברא דנפל בחלא נמי בעי למיסר כי לא הוי אימרטט מצי נמי ואפי' לא ישאה כל כך, דהוי ככבוש בחומץ וחוזק טעמו מפליט טעמו. אבל בשאר ענינים לא אמרינן כי האי גונא על ידי שריה בעלמא. ולכך מותר זה השומן, אם לא נתרכך העכבר שם עד שיהא נכר

א אבי' פ: רבי. ב אשר היה פ - חסר. ג כ"ן פ - חסר. ד זולתי ... הפעם פ: אלא פעם אחת. ה מסתמא פ: מסתברא. ו כשיהיה פ: כי בהיות ודאי. ז *אם כן צריך להיות. א: אז. פ - חסר. ח היה פ - חסר. ט דומה שיהיה פ: נר' שהיה. י הדחה פ: הדחת טנופת.

3 נידה ד ע"א. 4 כלומר: להריחו. 5 על פי שמואל ב, כג. 6 פסחים מד ע"ב. רש"י שם, ד"ה תרו ליה: 'מדרבנן אסור'. 7 פסחים עו ע"א. 8 פסחים שם; חולין צז ע"ב ועוד. 9 ר"י הרחיב את דבריו בפסקא זו בנספח שהוסיף לתשובה, המופיע להלן בסוף התשובה. 10 פסחים מד ע"ב. 11 עבודה זרה סח ע"ב. 12 שם סט ע"א.

שהולך ונמוח ופולט טעמו. אבל אם עירו בקדרה זו שומן [פעם]^א אחת, חזרו פעם אחרת ועירו בה שומן אחר, אז יהא יכול להיות אסור כי שמא בפעם ראשונה נפל העכבר לשולי קדרה ובפעם שנית שערו מן השומן חם נפל השומן על העכבר, שמא בלא הפסקה, או שמא היה נכר מעט מן העכבר בחוץ משומן, שלא היה השומן הראשון מכסה את כל העכבר והיה כלו טמון בתוכו. מ"מ יכול להיות שעירוי שומן השני חמם אותו והפליט את טעמא, כיון דנתון בכלי ראשון, אפי' למאן דאמר¹³ תתאה גבר. ואם היה שומן הראשון בלול¹⁴ בשעה שערו את השני, אז היה נראה לאדו' אבי להתיר, [יותר מ]אם^ב היה קפוי וקשה יפה, לפי שאם היה בלול הראשון שהוא תחתיו שמעריץ עליו חם ומתערב בתחתון ומקרר בו, אפי' למאן דאמר עלאה,¹⁵ למאן^א דפסק רבינו יעקב ז"ל¹⁶ דעירוין^א ככלי ראשון. שכן פסק ר"י ז"ל¹⁷ במסכת שבת פרק כירה¹⁸ כי בדבר שמתערב לא אמרינן עלאה גבר למאן דאית ליה. אם תקשי ליה מברייא דכירה¹⁹ דשרו בית שמאי ליתן חמין בתוך צונן יותר מצונן לתוך חמין, ולא אמרינן עירוין ככלי ראשון לבשל הצונן של מטה, אע"ג דמשמע לכאורה ש[ה]ן^ב חמין שמעריץ אותן לכוס של צונן מיירי, אם אותם חמין מהם ככלי ראשון, ולא אמרינן בהו עלאה גבר, ולמאן דאמר תתאה גבר לא מכשר כדי קליפה, ועירוין ככלי ראשון נמי לא נאמר כן, ובית הלל אין חולקים עליהם בסברא זו.

ומפרש רבינו כי בדבר שמתערב, כי התם שהמים עליונים שהם חמים מתערבות בתחתונים ומתקררים בהם, לא שייך למימר עלאה גבר ולא עירוין ככלי ראשון, כמו^א השומן העליון מתערב בתחתון שהוא צונן ומתקרר. אבל אם היה השומן התחתון קשה, אין העליון מתקרר בתחתון שאין מתערב בו כל כך, אלא שנופל הקלוח על העכבר ומפליט טעמו בשומן. ולפי' שימו לב אם ערו בקדרה פעמים שומן חם למלאות הקדרה, או פעמים כשיעשו מן השומן במחבת מיני טגון, והריקו בקדרה זו עם השומן חם הנשאר במחבת והריקו בו כל כך שיש לחוש שמא נפל הקלוח חם על העכבר. ואם יש ספק בדבר לא יתיר עתה כלום מטעם אוקומיה אחזקיה.

ומה שאתה שואל אם השומן אסור מה יעשו כל כלי ביתיך, כגון כפות וקערות ושאר כלים, שנתערב בהם מאותו שומן, אם יש להתירן על ידי' נותן טעם בר

יא *פעם| כך צריך להיות. א - חסר. יב *יותר מאם| כך צריך להיות. א: שאם. יג *למאין| כך צריך להיות. א: למאן. יד *דעירוין| כך צריך להיות. א: דעירו. טו *שהן| כך צריך להיות. א: שאין. טז *כמו| כך צריך להיות. א: כמי. יז *ידיין| כך צריך להיות. א: נוסף: צונן.

13 פסחים עו ע"א, וראו רש"י שבת מב ע"א, ד"ה חמין. 14 כלומר, נוזלי. 15 פסחים עו ע"א. 16 ספר הישר (חידושים), סימן רנ; שושנה, תוספות ר"י הזקן, עמ' תקלז. 17 רבי יעקב = רבנו תם (ספר הישר, שם). 18 שבת מב ע"א. 19 שם. קושיה זו מובאת שם, תוספות ד"ה נותן.

נותן טעם קודם שיבא האסור. אבל אסור נבלע בכלי אחד יחזור ויאסור כמה כלים ואסרום זה עם זה אם ירחצום בחמין זה עם זה. דכיון דכל שעתא דבלע אסורא בלע, במה יגרע טעם האסור במה שהוא נותן טעם בר נותן טעם, כיון שגם מה שנתערב בו האסור (בו) נבלה. ולדברי הרב רבינו אפרים ז"ל,²⁰ שהיה אומר בחתיכה עצמה נעשת נבלה לא שייך אלא בכשר בחלב, ראוי להתיר במקום שיש בו ששים לבטל טעם עקר אסור המעורב בכלי. אבל לפי מה שהעולם מפרשים חתיכה עצמה נעשת נבלה בכל האיסורין, לפי זה אין להתיר. בשעקר טעם האסור מועט כל כך, יש להתירו בששים על ידי תערובת. נתערב מעט ממנו בהתר, אע"פ שלפי החשבון יש ששים משני כנגד עקר האסור, שהרי בין ההתר שבכלי ובין האסור המעורב בו הכלי נעשה אסור כיון דחתיכה עצמה נעשת נבלה.²¹ אבל על ידי שאין בן יומו להתיר, שאם לא היתה הכף בת יומא כשנשתמשו בו הדבש, שמשעה שנתמש בו השמן עמדה יום אחד שלא נשתמשו בה שום דבר שהיה ראוי לאסור על ידי כך ולעשות הכל נבלה, ואחר שעמדה כך יום אחד נשתמשו בה בדבש, מותר. אבל משנשתמשו בה השומן לא עמדה יום אחד בטלה מכל דבר חס, שאחר שהשומן נשתמשו בה ונעשית נבלה [אסור],²² אם לא היה דבר שיהא נותן טעם (בר נותן טעם) לפגם, לפי רבותינו שסוברין חתיכה עצמה בכלל אסורין שבתורה. וגם לפי רבינו אפרים ז"ל שהוא אסור כאשר [אין] לפי חשבון מעקר הראשון כל כך בהתר כדי לבטלו.

ואם נאמר שהדבש כטעם השמנונית והבשר בדבש הוא טעם לשבח,²² אבל יש להתיר הדבש אפי' הכף בת יומא מטעם אחר יותר משאר דברים שנתערב בהם טעם בשומן. כי אדו' אבי הרגיל לומר שגיעולי גוים בדבש הוא נותן טעם לפגם אפי' הם בני יומם, מדרשייה [דבש]²³ של גוים דמפרש עלה בגמ'²³ משום גיעולי גוים נותן טעם לפגם הוא. אע"ג דמתני דע"ז דפרק אין מעמידין²⁴ אסר שמן של גוים, ופליגא הוא ארבותיה²⁵ דשרו ליה מטעם דפריש להו שמואל דאית להו נותן טעם מותר ומתני' סבר אסור. מאי שנא שמן מדבש, ומפרש אדו' אבי שמן הוה ביה גיעולי גוים טעם לשבח לולא שאינן בני יומן, אבל דבש יש בו גיעולי

יח *אסורו כן צריך להיות. א - חסר. יט *אין כן צריך להיות. א: יש. כ *אבל כן צריך להיות. א נוסף: אם. כא *דבש כן צריך להיות. א: מדתני.

20 אור זרוע, א, סימנים תנח, תעב. 21 הלשון קשה, אך נראה שיש לפרש כך: אילו עיקר האיסור היה 'מועט כל כך' שהיה בקדרה שישים כנגדו, הוא היה מתבטל מיד. אולם, כאשר עיקר האיסור 'מעט' אך יותר מאחד משישים כנגד הקדרה, הקדרה עצמה נאסרת וכבר לא ניתן לבטל את עיקר האיסור בתערובת כלים אחרים. 22 כלומר, הכף הייתה בת יומא. 23 עבודה זרה לט ע"ב. 24 עבודה זרה ב, ו. 25 ר' יהודה נשיאה ובית דינו, עבודה זרה לו ע"א.

גוים טעם לפגם אפי' הן בני יומן. ולכך מותר אפי' לתנא דמתני', דסבר ליה כרבנן דפליגי עליה דר' עקיבא במסכת פסח ראשון פרק אלו עוברין²⁶ ובפרק שלשה מינין²⁷ ואמרינן גיעולי גוים חדוש הוא, דהא בכל התורה נותן טעם לפגם מותר דגמרינן מנבלה והכא אסור. ובטעמא העכברים לא עדיף להשביח יותר משאר נבלה. ומשכרא וחלא שאומר התלמוד שהעכבר אסור,²⁸ יכול להיות שמנונית גיעולי גוים משבח בני יומן. ואפי' לא היה משבח בהן שמנונית, יכול להיות שהעכבר ושכר וחומץ כלכ²⁹ כמה דאיכא קיוהא וחוזק טפי עדיפי. אבל בדבש, ודאי אינו אלא אלא [כ]גיעולי³⁰ גוים. ומהאי טעמא מסתבר שרצה רבין[נא]²⁹ לשער במאה וחד גבי שכרא דלא גרע מתרומה, ורב תחליפא הקשה דלמא כתבלין של תרומה בקדרה דלא בטיל טעמייהו, שהיה נראה להם שהעכבר נותן לשכר קיוהא וחוזק הרבה, ואין ראוי לבטלו בששים אפי' הן [סוברין]³⁰ דכל אסורין שבתורה בששים, דמסתמא הם יודעים כי לא אמר על פגם של עכבר³⁰ ההיא דרב תחליפא ורבינא. ובהלכות גדולות³¹ פי' דעכבר בהתר מבטלינן ליה באלף, ועל פי הירושלמי פי' כן.³² ומיהו בתלמוד שלנו פוסק דהלכתא בששים.³³

ומן הכלים אשר אתם מסופקים בהם אם הם בני יומן כענין שפי' אם לאו, יש לנו מסתמא כמו שפי' ר'³⁴ דסתם כלי גוים אם נראה להם שאינן בני יומן. אלחנן.

עוד כתב באגרת אחרת שנשתלחה עם זו: מקצת הדברים שכתבתי שלא הועתקו, ולפי שהיה בני חוץ לכרך באותה שעה כתבתים אני. ומה שאני זכור אכתוב לך עתה. תדע שאין בעלמא לאסור מחמת רכות או פילי,³⁵ שהרי מעשים בכל יום שהבשר בא מבית הטבח שורין אותה במים זמן מרובה. משעה שנתן באותן המים הוא נאסר³⁶ מחמת רוב הדם הנכר במים. ואפי' הכי אין אוסרין³⁷ בשרייתו, ואפי' אם שורה שם כל היום או יותר. ואע"פ שכתב³⁸ דכבוש הרי הוא כמבושל, היינו כבוש דחומץ וציר שדרכם לכבוש בהם ירק. נראה גם הכבשין שאנו כובשין פירות הרי הוא כמבושל כששהא שם ימים רבים עד שתרככו ונשתהו ונשתנו שם הפירות ונכנס בדבש. ואפשר שגם כבש חומץ וציר אינו כמבושל אם אינו כענין

כב *כל* כן צריך להיות. א נוסף: כך. כג *כגיעולי* כן צריך להיות. א: גיעולי. כד *רבינא* כן צריך להיות. א: רבינו יעקב. כה *סוברין* כן צריך להיות. א: נותנין. כו *ובהלכות גדולות* כן צריך להיות. א: ובהך נסחא.

27 פסחים מד ע"ב. 28 נזיר לו ע"א. 29 עבודה זרה סח ע"ב-סט ע"א. 30 שם סט ע"א. 31 כלומר, במקרה שטעמו של העכבר הוא לפגם (ולא לשבח, כמו בשיכר). 32 הלכות גדולות ג, עמ' 265, וראו שם, הערה 24. 33 ירושלמי תרומות י, ח, מז ע"ב (עמ' 256)? ראו ניומן, המעשים לבני ארץ ישראל, עמ' 215. 34 חולין צז ע"ב. 35 ר' יעקב = רבנו תם (תוספות עבודה זרה לח ע"ב, ד"ה אי משום). 36 פסחים עו ע"א. 37 כלומר, המים נאסרים. 38 אין המים אוסרים את הבשר. 39 פסחים עו ע"א, חולין צז ע"ב.

זה. וכן נראה. ואין ללמוד מאתרוג שחותכין אותו,³⁹ שבשריה מועטת נותן טעם בדבש, שהרי בלא שריה קולט הדבש טעם האתרוג. ולא מבעיא אתרוג, דאפי' כי נקיט ליה אתרוג ריחא אתי לידו ואינו חסר כלום, אפי' בתפוחים.

40 ראו עבודה זרה עו ע"ב.

סימן מב

נוסח יסוד: בעלי אסופות, הלכות מליחה סימן מ, כתב יד מוסקבה 73, דף 44ב [א].¹

מקבילות: בדילוגים: כתב יד ורשה, המכון להיסטוריה יהודית 240 דף 70א-ב [ו]; כתב יד אוקספורד 844, דף 52א-ב [ק]; ספר המרדכי, עבודה זרה, סימן תתנח [מ]; הגהות אשרי, עבודה זרה ה, לא [ה] (מתוך פסקי מהרי"ח). פרפרזה: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן קטו (עמ' רלב) [פ]; כתב יד אוקספורד 1101, דף 161ב-162א, סימן לה.

מבוא: ר"י נשאל על אודות תרנגולות שנשחטו ונמלגו על ידי עירווי מים חמים בכלי שני, ואחת מהן נמצאה אחר כך טריפה. האם מי המליגה הבליעו את טעם הטריפה בתוך התרנגולות הכשרות? ר"י סבר שהמים אינם חוזרים ומבשלים, ולכן שאר התרנגולות כשרות. ר' חיים כהן חלק על פסיקה זו, שעירווי בכלי שני אינו מבשל, וביקש להחמיר. בחלק הראשון של התשובה שלפנינו, ר"י ציטט את שיטת ר' חיים והתווכח איתה. ככל הנראה, המחלוקת בין ר"י לר' חיים כהן נמשכה על פני כמה חילופי מכתבים.

תרנגול[ו]ת^א שנמלגו יחד^ב ונמצאת אחת מהן טרפה, אומ'^ג [ר"י שמעשים] בכל יום שמתירין האחרות שנמלגו^ד וכן הלכה.^ה ואמר ר"י שטעם זה^ו משום שכלי שני

א *תרנגולות[ו]ת. ו. א: תרנגולת. פ: תרנגולין. מ: ותרנגולו. ב יחד[ו]ת, ה, מ 109: בכלי שני ממש. ג אומ' ו, ק: נר'. ד *ר"פ. א - חסר. ה, מ: ר"י. ו, ק: לר'. ה *שמעשים[ו]ת, ה, מ. א: שפעמים. ו שנמלגו[ו]ת, פ, ה, מ 109: עמה. ז וכן הלכה[ו]ת, ה, מ - חסר. ח ואמר ר"ו, ו, ה, מ, ק - חסר. ט שטעם זה[ו]ת, ו, ה, מ - חסר. י משום[ו]ת, ה, מ: ומפרש.

1 התשובה פורסמה על פי מקור זה, במקביל לנוסחים האחרים, בידי עמנואל, תשובות מהר"ם וחבריו, סימן קג.

שנמלגו בהם^{2א} אינו מבשל ואינו בולע,^{2ב} דהא פשיטא דאינו מבשל כדאמרין³ אבל הוא נותן לתוך התמחוי או לתוך הקערה, דכי היכי דאינו מבשל הכי נמי אינו בולע, דלא אשכחן בכלי שני שיש לו כח יותר לענין בליעה מלענין בשול. ומתוך כך נהגו העולם כן.³

ועוד מביא ראייה⁴ [מירושלמי]⁵ דמסכת שבת⁶ דפרק כירה⁴ מהו ליתן תבלין מלמטה ולערוט עליו מלמעלה ר' [יונה]⁷ אומר עירוי ככלי ראשון חיילא דר' [יונה]⁸ מן הדא⁵ וכלי חרס אשר תבושל בו ישבר⁶ אין לי אלא שבשל בו עירה לתוכו ורתחין מניין, פי' עירה לתוכו רוטב⁷ של חטאת מנין, ת"ל אשר תבושל בו ישבר מ"מ,² ש"מ שהוא מבושל. שאין לומר^{8א} אע"פ שאין מבושל טעון שבירה מפני שהוא בולע, כדאמרין בזבחים עלה⁷ בלוע בלי בשול לא קמבעיא ליה, דמ"מ שפיר מוכח מיניה חיילי כר' [יונה],^{2ב} שאם לא היה ככלי ראשון לענין בשול גם לענין בלוע לא היה ככלי ראשון, דקים [ליה]^{2ב} לתלמודא שאין בכלי שני כדי לענין בליעה יותר מלענין בשול.^{כדכה}

אע"פ שפסק רבינו יעקב⁸ דהכי הלכתא כר' מנא דערוי ככלי ראשון, כבר פי' עלה בשבת שלפי שאין מוסיף בשול על ידי כלי חרס שערוהו לתוכו, דכל שתחלתו היה חס יותר קרי ליה כלי בשול.⁹ ועוד כי נראה דעירה לתוכו רותח משמע בכל ענייני רותח אפי' מבושל לגמרי מה שמערי' בו ואפי' בשול בלא בלוע כלל.¹⁰ ודחי בירושלמי¹¹ אמר ר' יוסף תמן כלי חרס בולע תבלין אין מבשלין, שאני כלי חרס שנקל לו לבלוע ובלוע על ידי עירוי אע"פ שלא היה מבשל בכי האי גוונא.

יא שנמלגו בהם] פ, ה, מ, ק, ו - חסד. יב ואינו בולע] ה, מ: ואין מפליט ולא מבליע יג דהא פשיטא ... כן] פ, ה, מ, ק, ו - חסד. יד ועוד מביא ראייה] פ: וראיה מההיא דאילפס כירה וראיה. טו *מירושלמי] ה, מ, א: מחדושים. פ: מן הירושלמי. ו, ק: בירושלמי. טז דמסכת שבת] פ, ה, מ, ק, ו - חסד. יז *יונה] ו, ק, א: מנא. יח *יונה] ו, ק, א: מנא. יט רוטב] ו: רותח מרוטב. ק: רותח. כ מ"מ] ו, ק - חסד. כא שהוא מבושל שאין לומר] ו, ק - חסד. כב *יונה] ו, ק, א: מנא. כג *ליה. ו, ק, א: לן. כד דפרק כירה ... בשול] פ, ה, מ - חסד. כה *בשול] א נוסף (בטעות), ומקומו להלן): ובלוע בלי בשול דקרי ליה בזבחים.

2 רש"י פסק שיש למלוג בכלי שני בלבד. ראו ספר האורה, ב, סימן פה; תשובות חכמי צרפת ולותיר, סימן פב; ספר התרומה, סימן רלד. 3 שבת ג, ה (שבת מב ע"ב). 4 ירושלמי שבת ג, ה, ו ע"ב (עמ' 386). 5 ספרא צו ז, א, דף לב ע"ד (זבחים צה ע"ב). בירושלמי שלפנינו, הראיה היא ממשנה זבחים יא, ז. נוסח הירושלמי המצוטט כאן בפ"י ר"י, המביא ראייה מן הספרא ולא מן המשנה, מופיע גם בספר הישר (חידושים), סימן רמג; ספר המנהיג, עמ' תל; ספר התרומה, סימן רלג; תוספות זבחים צה ע"ב, ד"ה עירה לתוכו. 6 ויקרא ו, כא. 7 זבחים צה ע"ב. 8 ספר הישר (חידושים) סימן רמג. ראו מקורות נוספים ראו: שושנה, תוספות ר"י הזקן, עמ' תקלו, הערה 27. 9 כלומר, כלי החרס שעירו לתוכו מים חמים איננו מבשל, והבישול נעשה רק מכוח המים. לכן אין לכנות את הכלי בתואר כלי בישול והוא איננו בולע. 10 השו"ת שושנה, תוספות ר"י הזקן, עמ' תקמא: דמיירי האי רותח כגון דמבושל כבר יפה ולאו מבשל איקרי הואיל וכבר מבושל הוא'. 11 ירושלמי שבת, שם.

השיב ר' יוסי והתני אף בכלי נחשת כן אית לך למימר דכלי נחשת בולע, בתמי' פי' אית לך למימר דכלי נחשת בולע כשאינו חם וחשוב כלי ראשון לענין בשול? כי אם בכי האי גונא מתבשל כבר אם כבר היו מעריץ עליו ולכך גם הכלי שמעריץ בו בולע ככלי ראשון, שאלמלא כן גם הכלי לא היה בולע על ידי שערוהו לתוכו שאין בכלי שני כח לבלוע. שמעינן מהירושלמי דוקא על ידי עירווי שמבשל דבר חי כשמעריץ אותו עליו בולע גם הכלי שמעריץ בתוכו, אבל דבר שהוא מונח בכלי שני כי הכי שאינו מבשל בתוכו הוא הדין שאין הכלי עצמו בולע. וגם התרנגולת אינן בולעות זו מזו, שמה שאינו מבשל אין בו כח להפליט אסור ולהבליע להתר בהתר, ולכך שאר התרנגולות מותרות, כדמפרש.¹²

והר"ר חיים היה מפרש¹² שכולן אסורות משום שכלי שני מפליט ומבליע שמנונית הטרפה באחרות.¹³ ואומ' שסברא הוא שכלי שני בולע כי האי גונא כט שהרי מצינו בית השחיטה רותח שאין היד סולדת בו ואינו מבשל דחשיב רותח ל'גבי בליעה שיש בה חמימות,¹⁴ כדאמרינן במסכת חולין פ"ק^{12ב} סכין ששחט בה¹⁵ טרפה אס'ר לשחוט אס'ר לה לחתוך בה¹⁶ דבעי רחיצה¹⁷ בחמין [למאן דאמ'ר] שביית השחיטה רותח, [א]למא¹⁸ בלע סכין שמנונית של טרפה וגם פולטת כששוחט אחרות. וכל שכן כלי שני היכא דיר סולדת בו, שיש בו, ר"ל בסכין, חמימות עד שיש בו כח לבלוע דבר מהאסור אע"פ שאין בו כח לבשל. הילכך הכא נמי אית לך למימר שהתרנגולות הכשרות בולעות האסור מן הטרפה ואסורות, וגם הכלי נאסר.

הכי נמי אין הירושלמי מביא ראייה מבליעה לבשל כדפרשית אלא הכא קאמר: עירה לתוכו רותח מנין, כגון שיש בכלי חתיכה של חטאת ועירה לתוכו מים רותחין לבשלה, ת"ל אשר תבשל בו, פי' דעירווי מבשל, וכמו כן מבשל התבשיל.¹⁹ ולפי' זה הא דקרי זה בזבחים¹³ בלוע בלא בשול אע"ג דבשול מעט הוא כשהבשר חי מתבשל בעירווי, ר"ל כיון דעקר הבשול אינו כלמא²⁰ על ידי חום זה כלי נחשת שאינו מחמם חמים אלא מצנן, קרי ליה בלוע בלא בשול מפני שעקר הבשול הוא על ידו. והוה ליה למימר בלוע [ובשול] שלא על ידי הכלי, לא מבעיא לי אלא

כו אע"פ שפסק ... כדמפרש פ, ה, מ, ק - חסר. ו: כי דוקא על ידי עירווי מבשל ובולע אבל אם הוא מונח בכלי שיני כי היכי דאינו מבשל הכי נמי אינו בולע. כו והר"ר ... מפרש ו, ק: ורבנו חיים כהן צדק אומר. ה, מ: אבל הר"ר חיים אומר. כח שכולן ... באחרות ה: דלא פלט פחות. מ: דלא פחות. כט ואומ' שסברא ... גונא ה, מ, נ, ק - חסר. ל רותח ו, ק נוסף: כי האי גונא. לא שיש ... חמימות ו, ק - חסר. לב שאין היד ... פ"ק ה - חסר. מ: למ"ד בית השחיטה. לג סכין ששחט בה ו, ק: גבי סכין. לד אס ו, ק נוסף: רוצה ארם. לה אס ו, ק: או. לו טרפה ... לחתוך בה ו, מ - חסר. לז רחיצה ה, מ: הגעלה. ו, ק - חסר. לח *למאן דאמ'ר ו, ק. א - חסר. לט *אלמא ו, ק. א: דלמא. מ התבשיל ו, ק: התבלין. מא *כלל ו, ק. א נוסף: אלא. מב *ובשול ו, ק. א - חסר.

12 חולין ח ע"ב. 13 זבחים צה ע"ב.

שטורה לפרש כל כך ונקט לשון קצרה. [ומשני]¹⁴² כלי חרס בולע, פי' שממהר לבלוע מהחמים טרם יצטננו מתחמם מיד וחוזר ומתחמם עוד והוי הבשול לחמם על ידו. והדר פריך לה מכלי נחשת. ולעולם מצינן למימר בפיו' זה דאע"ג דכלי שני אינו מבשל הוי"מ בולע.^{15ה}

[ראייתו]¹⁶¹ מקום¹⁶² אינה ראייה, שהרי חום דכלי שני [יותר]¹⁶³ מיד סולדת [אינו מבשל, ויד סולדת בכלי ראשון מבשל. וצ"ע אם יש בירושלמי סולדת]¹⁶⁴ בו ואינו מבשל, אלא שחכמים החמירו לחוש לפי שלא יכירו לעולם שעור אחר. ואפי' משכחת לה הכי בירושלמי, אין קושיא¹⁶⁵ זו, שיוכל להיות שבית השחיטה רותח מחמת¹⁶⁶ בליעה ואינו מבשל, ולא דמי לרותח מחמת האור שהוא שוה מחמת בליעה¹⁶⁷ [ובישול].¹⁶⁸

ועוד לדבריו יאסרו¹⁶⁹ כל הכלים שמולגין בהם התרנגולות, משום שהדם חוזר ונבלע בכלי. שאין לומר שמנונית נקל לבלוע אע"פ שהוא קשה אבל דם אע"פ שנפלט מן התרנגולת ונשאר בשאר תרנגולות אינו אוסר שסופן לצאת מהן כשיוצא כמו על ידי מליחה וצליה. וגם הכלי אינו מבשל, שאע"פ שכלי שני לא גרע מבית השחיטה הרותח לענין לבלוע שמנונית טרפה בכלי שמלגו בו כגון שנבלע בסכין טרפה, מ"מ לענין טרפה בליעת דם בכלי שהוא קשה לא חשיבה רתיחה בכלי שני שגם רתיחת בית השחיטה אין הסכין בולע דם מדלא מצרכינן חמים מחמת בליעת הדם. א"כ אינו קל לבלוע בכלי שני כמו שמנונית, ולכך אינו אוסר מחמת דם הכלי שמולגין בו. הא ליכא למימר שהרי מצינו שנבלע בסכין מחמת בליעת רתיחת בית השחיטה כדאמרינן במסכת חולין פרק כל הבשר.¹⁷ ומה שאין צריך¹⁸ (מד) חמין לסכין של שחיטה כשרה, לפי שהסכין ששוחטין בו אין עושין בו אלא שחיטה כדמוכח פ"ק¹⁸ ובהמקבל¹⁹ האי סכינא וכו' ובפרק כל הכלים²⁰ שאסורין לטלטלן בשבת. ולמה יגעלה מחמת דם, כל בית השחיטה מלא דם. אלא צריך לומר לפי' זה שכלי שני מפליט ומבליע שמנונית כמו כלי ראשון אבל אינו מפריד דם

מג *ומשני] ו, ק. א: ומשום. מד *הוין] ו, ק. א: והוי. ה, מ: מ"מ. מה בולע] ה, מ: מבליע. ק נוסף: יצחק בר שמואל מ"ך. מו *ראייתו] כך צריך להיות. א: ראייתי. ו: וראיתי. מז מקום] ו - חסר. אולי צריך להיות: מירושלמי. מח *יותר] ו, א - חסר. מט *אינו ... סולדת] ו. א - חסר מחמת הדומות. נ לעולם] ו: העולם. נא קושיא] ו נוסף: מקל וחומר. נב מחמת] ו: לענין. נג ראייתי ... בליעה] ה, מ - חסר. נד *ובישול] ו. א: וכשר. ה, מ - חסר. נה יאסרו] ה, מ: היו נאסרין. נו *צריך] ו. א נוסף: מד.

14 בירושלמי, שם. 15 השוו ספר ראבי"ה, סימן רב (עמ' רכד): 'זקבלתי דכלי שני, נהי שאינו מבשל, בולע ומפליט הוי. ואם מלגו תרנגולת כשירה יחד עם האסורה, נראה שאסור'. העתקת התשובה בכתב יד אוקספורד 844 מסתיימת כאן, עם חתימתו של ר"י (ראו בחילופי הנוסח). 16 של ר' חיים כהן. 17 ר"י, חולין קיא ע"ב, ד"ה סכין ששחט בה. 18 חולין ה ע"ב. 19 בבא מציעא קטז ע"א (ראו תוספות הרא"ש שם, ד"ה סכינא דאשכבתא). 20 שבת קכג ע"ב (ראו תוספות שם, ד"ה וסכינא דאשכבתא).

מן השמנונית שיהא עליו תורת דם על ידי [הפלטת כלין]²¹ שני. ודבר זה לא מצינו בכל מקום שתהא שום רתיחה מפלטת שום שמנונית יותר מדם, [אלא]²² מחמת המנהג ר"ל²³ כן לפי דבריו. וגם בלשון בלוע בלא בשול דזבחים, מחמת בליעה טעון שבירה ולא מחמת בשול, קשה לדבריו דכיון שאינו טעון שבירה אלא מחמת בשול מה לו להזכיר בליעה כלל. וגם פי' כלי חרס בולע דירושלמי לא משמע כלל שיהא מבשל אלא בולע, דמשמע דאפי' בכלי חרס בליעה הוא דאיכא אבל תבלין אין מתבשלין בו. ולדבריו בכלי חרס [הן] מתבשלין ולכל הפחות תוך הקערה [שהיא]²⁴ של חרס, כדמוכח במסכת פסחים פרק כל שעה²⁵ ובמסכת שבת פרק במה מדליקין²⁶ שהיו קערותיהם מחרס, וכן במסכת י"ט²⁷ אלפסין חרניות דהיינו צעי חקלייתא, וכן קערה שמלח בה דמסכת חולין²⁸ פרק כל הבשר. ²⁴ והם לכל הפחות איכא סיעתא לר' [יונה]²⁹ לדבריו והירושלמי דחי³⁰ לסייעתא לגמרי.

ושוב מצא³¹ ברייתא כתובה, ³⁰ קשי' לפי' הירושלמי, דקאמר²⁵ אשר [יזה]³² מדמה [ולא]³³ מרוטבה ודין הוא דם שאינו טעון מריקה ושטיפה טעון כבוס [רוטב טעון מריקה ושטיפה אינו דין שטעון כיבוס], ³⁴ אלמא ברוטב בלא בשול נטף מרוטבו בכלי ריקן טעון מריקה ושטיפה. דהא ליכא למימר רוטב שנפל על האוכלין שבתוך כלי, והשתא הוי בשול שהכלי מתחמם מחמת כלי רותח ומבשל אוכלין שבתוכו, א"כ אינו טעון מריקה ושטיפה מחמת הרוטב [אלא]³⁵ מחמת האוכלין. והם הכי נמי מים דחולין בעלמא. ²⁶ כך הקשה ר' חיים כהן. ³⁶

וא"ת כיון דכלי שני אינו בולע ואינו מבשל לפי' ר', ³⁷ למה נהגו העם לרחוץ התרנגולת³⁸ לאחר שחיטה כשרוצין למלגן והלא אינו בולעו למה ירחצום. ואומ' ³⁹ כי ודאי לא הורגלו הם בכך אלא פעמים שנותנין⁴⁰ אותו במים על האש להרתיח אחר שמלגו בהם, ואם היה בהם ממשות הדם בתוכם שהיה בבית השחיטה, היו נאסרות אותן התרנגולות שמלגו בהם אחר כך, גם הכלי, גם הם⁴¹ כשחוזרים ומחמים אותם. ⁴² בשם רבי'. ⁴³

נז *הפלטת כלין ו. א: הפליטת דם. נח *אלא ו. א: היוצא. נט ר"ל ו: צריך לומר. ס *הן ו. א: אין. סא *שהיא ו. א: שיהא. סב קערה שמלח... חולין ו: וכן תבריה לפינכיה. סג *יונה ו. א: מנא. סד דחין ו: משמ' דדחי. סה מצא ו: מצאתי. סו כתובה ו: בתורת כהנים. סז *יזה ו. א: אם. סח *ולא ו. א - חסר. סט *רוטב... כיבוס ו. א - חסר מחמת הדומות. ע *אלא ו. א: ולא. עא וגם הכלי... כהן ה, מ - חסר. עב לפי' ר' ו: א"כ. עג התרנגולת ו: את התרנגולים. עד ואומ' ו: והשיב. עה שנותנין ו: שמחזירין. עו גם הם ו - חסר. עז וא"ת... אותם ה, מ: ואין נר' לר"י אלא הכל מותר. ואפי' לא רחצו צואר התרנגולת ומלגו אותה בה מלוכלכת בדם הכל מותר. ומה שנהגו לרחוץ זהו בשביל שרגילין להרתיח אותן מים על האש וחוזרין ומולגין בהן אחרות או שופכין אותן על הכלים להדיחן. עח בשם רבי' ו: בשם רבינו יצחק בר שמואל. ה, מ: פרי'.

21 רש"י, פסחים כו ע"א, ד"ה הני קערות. 22 ראו רש"י שבת כג ע"ב, ד"ה שתי פיות: 'שהנרות שלהם של חרס הן', שם, מג ע"א, ד"ה איתיבה: 'קערה של חרס'. 23 ביצה לב ע"א. 24 חולין קיא ע"ב. 25 ספרא צו פרק ו, ב, לב ע"ג. 26 שעירוי בלא בישול יוצר בליעה בכלי.

סימן מג

נוסח יסוד: ספר המרדכי, חולין, סימן תרצד.¹

מבוא: ר"י נשאל מה דינו של דג, שלאחר שהתבשל במים התגלה בו שרץ. ר"י פסק שהשרץ אסר את מי הבישול, שאסרו את הדג. לא ניתן לבטל את האיסור אלא אם כן היה בדג שישים כנגד מי הבישול.

מעשה בא לפני ר"י ונמצא שרץ קרבוט² בדג שקורי' פירקא,³ ולא היה בטהור ס' מן המים שנתבשל עמו. ואסרו ר"י מפני שהשרץ דבר שאי אפשר לסוחטו⁴ ופלט מים שבלע ואסר את המים דמן במינו במשהו ונכנסו המים בדג טהור ואסרוהו דאין בו ס' שיוכל לבטלם. אבל היה⁵ דבר שאפשר לסוחטו לא בעינן כי אם ס' ואחת או מן ההיתר או מן האיסור.⁶

1 על פי כתב יד פרמא דה רוסי 929, דף כ28-כ29א. פסקה זו אינה נמצאת בכתב יד בודפשט, הספרייה הלאומית,^{1,2} ובכתב יד וטיקן 141 של ספר המרדכי, אך היא כבר נמצאת בדפוס הראשון של החיבור. 2 ישנם טפילים האופייניים לדג הפרקא, כגון *Cucullanus elegans*. אך ייתכן שהכוונה כאן היא לדג זעיר, ששמו המדעי *Cottus gobio*, ובצרפתית: *chabot*. 3 הוא דג *perca* (באנגלית: perch). בדפוס הראשון הוגה ל'קרפא' (*Carpe* בצרפתית; קרפיון). 4 על פי חולין קח ע"א. לפי ההגהות המיוחסות לרמ"א, לספר המרדכי על אתר: 'דשרץ לעולם באיסורו עומד'. 5 בדפוסים מאוחרים של ספר המרדכי: 'אם היה בו ס' כשר מפני שהיה מבטל טעם המים והשרץ ולא אמרי' דהוי כמו מין במינו ואסור במשהו דאדרבה אמרי' סלק את מינו כמי שאינו ושאינו מינו רבה עליו ומבטלו אבל אם היה...'. 6 לפי המיוחס לרמ"א: 'פי' למ"ד (למאן דאמר) חנ"נ (חתיכה נעשית נבילה), צריך ס' (שישים) נגד כל החתיכות ההיתר שנפל עליו האיסור ולמ"ד (ולמאן דאמר) שאינו נ"נ (נעשה נבילה) א"צ (אין צריך) כי אם כנגד האיסור שנבלע בחתיכת ההיתר ולא נגד החתיכה'.

סימן מד

נוסח יסוד: שבלי הלקט, ב, סימן לז (עמ' קלג-קלד) [ש], עם תיקונים על פי כתב יד פרמא דה רוסי 505, דף כ56-כ57א [פ].

מקבילות: פרפרזה: ספר התרומה, הלכות איסור והיתר, סימן לה.¹

מבוא: דגים קטנים התבשלו במחבת. בסיום הבישול, כל הדגים הועברו לכלי אחר ונמצאו ביניהם שלושה דגים טמאים. לאחר סילוק הדגים הטמאים, התעוררה שאלה לגבי כשרות הדגים הנותרים שהתבשלו עם הטמאים, ולגבי המחבת שבה התבשלו.

1 משם: סמ"ג, לאוין קלב; הגהות מיימוניות, מאכלות אסורות ב, יד.

מעשה בא לפני רבנו יצחק ב"ר שמואל זצ"ל בדגים קטנים הרבה שנתבשלו במחבת. ונמצאו שם שלשה⁴ דגים טמאין קטנים, ולאחר שנתבשלו עירו מן המחבת כל הדגים. והתירן רבנו כי אמר כי² טעם איסורן בטל בששים מן המים. ואפילו תאמר שהדגים אסורין נתנו טעם בחבריהם,² מכל מקום מותרין שהרי הטהורין שבלעו טעם מן הטמאין בטלין ברוב. דלא שייך הכא בריה לא בטלה כמו³ גבי גיד הנשה שנתערב בשאר גידין שאין להתיר מטעם ביטול ברוב משום דבריה לא בטלה, וכן הני דגים,⁴ אם לא היו ניכרין לא היה לנו להתיר מטעם דבריה לא בטלה. אבל טעם הטמאים שנבלעו בטהורין מותרין משום דבטיל ברוב האיסור של טעם הנפלט בדגים.⁵ מיהו אמר רבנו כי שמא כשעירו הדגים מן המחבת נשאר הטמאין במחבת לבסוף ונתנו טעם במחבת ואסרוה, אף על פי שהדגים מותרין. ואע"פ כן לא הצריך רבי להגעיל המחבת כי אמר שבשביל ספק כזה אין לחוש שנשארו לבסוף, אלא אוקי המחבת בחזקת היתר שהיה מתחילה. אבל בחתיכות גדולות של דג גדול אמרינן התם בגיד הנשה⁶ אם אין מכירן כולן אסורות והרוטב בנותן טעם, דהוי⁷ כל שדרכו לימנות. ולמאן דאמר [את] שדרכו לימנות, הויה ראויה להתכבד בה בפני האורחין.⁸

א שלשה פ: שלשים. ב *כין פ. ש נוסף: אין. ג *אתן כך צריך להיות. ש, פ: כל.

2 השוו ספר התרומה: 'מפני שנגעו חמין זה לזה'. כלומר, לאחר שהוצאו הדגים מן המחבת הם נגעו זה בזה, והדגים הטהורים שבלעו טעם איסור מן הדגים הטמאים (שבינתיים הוצאו מהמחבת) נגעו בדגים הנותרים. 3 חולין צט ע"ב-ק ע"א. 4 הדגים הטמאים, אותם הוציא מהמחבת בסיום הבישול. 5 השוו ספר התרומה: 'דאין קרוי בריה אלא דבר שנאסר מחמת עצמו ולא מחמת אחרים'. 6 משנה חולין ז, ה (בבלי חולין צו ע"ב). 7 ביצה ג ע"ב; חולין ק ע"א. 8 חולין ק ע"א.

סימן מה

נוסח יסוד: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן קמ (עמ' רמז) [פ].

מבוא: השאלה ותחילת התשובה לא הגיעו לידינו. ר"י מבחין, בעקבות רבנו תם, בין איסור בישול נוכרי שהוא חמור, לבין איסור פת נוכרי שהוא קל יותר וניתן למצוא לו היתרים שונים.¹

מכל מקום שלקות ושאר בשולי גוים אין להתיר כלל על ידי התיר פת,² כי שתי גזירות היו פת ושלקות.³ כשגזרו על השלקות עדיין לא גזרו על הפת, כי שלקות

1 על גישתם המקילה של בעלי התוספות לאיסור פת נוכרי, ראו תוספות עבודה זרה לה ע"ב, ד"ה מכלל; שטראוס, פת עכו"ם; וולף, פת עכו"ם, עמ' 83-99. 2 היתר פת - עבודה זרה לה ע"ב. 3 ראו: שטיינפלד, עם לבדד, עמ' 149-166.

היה קודם י"ח דבר וקודם פת היתה.⁴ ועל כן טועה בה התלמוד לומר⁵ שהיא מן התורה, ומפיק מאוכל בכסף תשבירני.⁶ אבל של פת ידועה היתה שמי"ח דבר היתה. ומפני שאין יכולין כל כך לעמוד בה, שהרי לא אסרוה מתחלה כשגזרו על שאר בישולין. אינמי משום האי, כולי האי אחתנות ספק.⁷ ודבר זה היה אומר ר"ת פת ושלקות שתי גזרות היו.⁸ ובדברי' שבין בני כבל לבין ארץ ישראל היו אומר⁹ עץ זה לא מעלה ולא מוריד אלא אם נתענה שנים או שלשה ימים ואינו יכול לסבול מותר משום חיי נפש. והאי נר' לי דהאי¹⁰ כמקום שאין פת ישראל מצוי, היינו הוא דאמ' פרק אין מעמידין¹¹ היכא דליכא פלטר ישראל אית לן למישרי. אלא שיש לדחות ולומר שיהו שאומ' בני [כבל]¹² שחולקין על בני ארץ ישראל.¹² ושלו' יצחק בר שמוא' מ"כ.

ובתלמוד ירושלמי אומר¹³ מקום שאין פת של ישראל בדין הוא שתהא פת של גוי אם אסורה ועמעמו עליה והתירוה מפני חיי נפש.¹⁴

א *כבל] כך צריך להיות. פ: ארץ ישראל.

4 גזירת שמונה עשר דבר: שבת יג ע"ב-יז ע"ב; תלמוד ירושלמי שבת א, ד, ג ע"ג (עמ' 371).
5 עבודה זרה לז ע"ב. 6 דברים ב, כח. 7 עבודה זרה לה ע"ב. הלשון קשה, אך ככל הנראה כוונת ר"י שאיסור פת אינו אלא מחשש חתנות [=נישואין עם בנות נוכרים] ועל כן נותר מקום רב להתיר, כמבואר בסוגיה שם. 8 ספר הישר (חירושים), סימן שצב; תוספות עבודה לז ע"ב, ד"ה והשלקות; תוספות שאנץ, עבודה זרה לה ע"ב ד"ה פת לא הותרה בב"ד (עמ' קטז); תוספות רבי יהודה מביירנא, עבודה זרה לה ע"ב, ד"ה הפת (עמ' קלט-קמ). 9 מרגליות, החילוקים, סימן ל, עמ' 84: 'אנשי מזרח אוסרין פת שאפה גוי, ואוכלין פת גוי ובלבד שיהא ישראל משליך עץ בתנור. ובני א"י אוסרין אותה בעץ, שהעץ לא אוסר ולא מתיר. אימתי התירוהו? במקום שאין דבר לאכול, ועשה יום או יומים שלא אכל כלום, התירוהו לו מפני חיי נפש'. 10 כלומר, מקומו של ר"י. 11 עבודה זרה לה ע"ב. 12 כלומר, יש לפסוק כבני כבל המתירים פת נוכרי כאשר ישראל השליך עץ לתנור, ואינם מחמירים כבני ארץ ישראל להתיר רק 'מפני חיי נפש'. ראו גם תוספות עבודה זרה לח ע"ב, ד"ה ואתא. 13 תלמוד ירושלמי שבת, א, ד (עמ' 371). 14 מסתבר שמובאה זו נוספה בידי עורך הקובץ, אך ייתכן שהיא נוספה בידי ר"י עצמו בשולי תשובתו.

סימן מו

נוסח יסוד: שבלי הלקט, ב, סימן לג, עמ' קטו (על פי כתב יד אוקספורד 657, דף 50ב) [ש]; בהשוואה לכתב יד אוקספורד 659, דף 80א [ר] וכתב יד לונדון, הספרייה הבריטית 529, דף 42א [ל].¹

מקבילות: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן יח [פ]; כתב יד אוקספורד 1101, עמ' 163ב, סימן מד [א].² פסקה ב בלבד: שו"ת מהר"ם, פראג,

1 התשובה פותחת: 'וזה תשובת רבינו ישעיה זצ"ל שהשיב'. 2 נדפס משם: נויבאוואר, דברים עתיקים, עמ' 41. ראו גם אורבך, בעלי התוספות, עמ' 46, הערה 13.

סימן רטז [ג]; שו"ת מהר"ם, לבוב, סימן קסג [ל]; שו"ת מהר"ק החדשים, סימן מב [ק].³

בשבלי הלקט, התשובה מיוחסת לר' ישעיה (די טראני?), אולם זיהוי זה אינו מסתבר. ראשית, מחבר התשובה כתב 'כך ראיתי רבינו תם', ור"ד שנפטר סביב שנת 1260 לא יכול היה להכיר את רבנו תם שנפטר ב-1171. שנית, ר' יצחק בן ברוך אף הוא מתלמידי רבנו תם. שלישית, התשובה מופיעה בתוך שני קבצים של תשובות ר"י (כתב יד אוקספורד 1101 ותשובות ופסקים לר"י). לאור זאת, מסתבר שיש להתעלם מהייחוס לר' ישעיה ולקבוע שמדובר בתשובת ר"י.

מבוא: ר"י נשאל על חליבה שלא הושגחה כולה על ידי ישראל. שמועה נפוצה שר"י, וכמוהו גם ר' יצחק בר ברוך תלמיד רבנו תם, התיר כל חלב שנחלב ללא השגחה, בתנאי שאין בהמות טמאות בתוך העדר. ר"י הכחיש שמועה זו, אך בדיעבד הוא התיר חליבה שהושגחה באופן חלקי, וכן התיר חלב שמיועד לגיבון. בתשובתו הזכיר ר"י סיפור על אודות מרונא, בתו של רשב"ם, שאיחרה לחליבת הבוקר, ורבנו תם נזף באביה על כך.

.א

מז"ח החלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו כולו,³ שלא הספיק לבוא שם עד שחלבו הרבה⁴ מן החלב, ששמעת⁵ שתולין ביה⁶ ובר' יצחק בר' ברוך להכשיר כשלא מצא היהודי דבר טמא⁷ בעדר.⁴ אני לא התרתי. אכן אמרתי כבר לבני עירי כשנשאלתי על דבר זה מאיתם⁸ ימים רבים.⁵ כך ראיתי⁶ רבינו תם שהקפיד⁷ על רבינו שמואל זצ"ל שהיו לו רחילות⁸ הנה⁹ רחוקות קצת מן העיר¹⁰ ועומדות אצל¹¹ גוי אחד.¹² והיה שולח שם רבינו שמואל בכל השכמה¹³ [בתו ושמה מרונא]¹⁴ לראות, ולא היתה מספקת לבוא שם עד שחלבו גוי¹⁵ כולו או רובו.¹⁶ ואע"פ שמצינו שהקילו חכמי גבי מיא לגבי¹⁷ ארמאה שלא לחוש לגלוי החמור משום דאמרי¹⁸ בנקיותא קפדי.¹⁹ וגוים שבינינו²⁰ מואסין חלב טמא, וקים לן שנוהרין ממנו מחמת מאוס.

א [מן] פ - חסר. ב [כולו] א - חסר. ג הרבה: א: קצת. ד ששמעת: א: ששמעתי. ה שתולין [בי] ל: בו. א: כן מאשלי רברבי. ו ובר' א: הרב. ל: ביר'. ז דבר טמא: א: שום בהמה טמאה. ח מאיתם: ר: מאתם. ל: מאותם. ט אכן... רביים: א - חסר. י [כך] א, ר: כי. יא ששמעת... ראיתי: פ - חסר. יב שהקפיד: פ: והקפיד. א: נוסף: הרבה. יג רחילות: א: נוסף: הרבה. יד הנה: א: והיו. טו מן העיר: א: מבית היהודים. טז אצל: א: בבית. יז אחר: א - חסר. יח בכל השכמה: ר: בכל יום בהשכמה. א - חסר. יט *בתו ושמה מרונא: א. ש, ר, ל, פ - חסר. כ גוי: א - חסר. כא שהיו לו... רובו: פ: שהיה מתיר בכי האי גאונא. כב לגבי: א: מבית. פ: מני. ר: לגבאי. כג החמור... קפדי: א - חסר. כד שבינינו: פ: שבינורינו.

3 בשם: תוספות רב אלפס. 4 דבר טמא בעדר - עבודה זרה לט ע"ב. 5 עבודה זרה ל ע"א (על פי כתב יד מינכן 95): 'מבי ארמאה שתי נהי דגלויא לא קפדי, אנקיות' קפדי'.

אפי' הכי לא עלה עליה לביכי להקל ולחלק בין גוים הללו לשאר גוים מאחר שחכמ' לא חילקו בדבר.

ב.

ומיהו היכא דדעת הגוי להעמיד החלב ולמכור הגבינות לישראל, נראה ליכי שאין לחוש שמא יערב בו דבר טמא. כי מה ירויח בכך מאחר שאינו עומד. אפי' היה דבר טמא בעדר, היה נראה^כ דמותר מטעם זה. ואעפ"כ לכתחיל' טוב הוא להיזהר. אבל דיעבד ראוי לחוס על ממונן של ישראל שלא לאסור המותר.

סימן מז

נוסח יסוד: שו"ת מהר"ם, לבוב, סימן קסג [ל].

מקבילות: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן יח (עמ' קפ-קפא) [פ] (ומשם: שו"ת מהר"ם, סימן רטז [ד]); אור זרוע, עבודה זרה, סימן קצז [ז]. פרפרזה: ספר הנייר, סימן כג (עמ' קיא-קיב) [נ];¹ כתב יד אוקספורד 692, דף 159 א [א].

התשובה נושאת את חתימת ר"י בנוסח היסוד בלבד. בתוך התשובה, ר"י מוזכר בגוף שלישי, אך ייתכן שמדובר במעשה ידיו של סופר.² אומנם, ספר הנייר מציג את התשובה כדבריו של ריצב"א, אולם החתימה המפורשת של ר"י מטה את הכף לייחס לו את התשובה.

מבוא: ר"י נשאל על יהודי ששפחותיו הנוכריות החלו לחלוב חלב המיועד לגבינה טרם הגיע היהודי לדיר כדי להשגיח עליהן. שואלי ר"י התלבטו האם יש לחשוש שנשארו שאריות של חלב טמא בתוך כלי החליבה. ר"י אימץ את עמדת רבנו תם המתירה אכילת גבינה מחלב נוכרי שמיועד היה מתחילתו לייצור גבינה.³ הוא אף הציע שכאשר החליבה נעשית על ידי המשרתות של היהודי, ניתן בדיעבד להתיר את החלב ללא כל השגחה, כי המשרתות מפחדות לפגוע בחלב השייך לבעל הבית. אולם,

כה לא עלה על פ - חסד. כו לבין א: דעתו. פ: אין. כו לין א: לר'. כח נראה פ נוסף: לי לר"ת.

1 בשם ריצב"א: 'ועל החליבה השיב רבי' יצחק בר אברהם'. 2 על תופעה זו ראו עמנואל, מגוף ראשון, עמ' 431-457. 3 עם זאת, ר"י הסתייג מההיתר של רבנו תם באופן כללי. ראו לעיל, סימן מו.

הוא התנגד להיתר אחר של רבנו תם, כאשר נוכרי הפיק גבינות כתשלום חוב ליהודי.⁴

[מעשה] אירע לישׂראל שהלך לעשות גבינות בכפר ולראות החליבה, ופעם אחת לא בא [ממש] בתחילת החליבה. [גם לא ראה אחת מהחולבות אשר כדה בידה, רק חבירתה שחלבה קצת טרם בואו, ובאחרת לא הרגיש עד שיצאו מן הדיר].⁵ ושאלו להר"י אם יש לחוש שמא היה חלב טמא⁶ כבר בקדירה שהיו חולבים.⁷ והתיר⁸ ר"י הגבינות⁹ דהא¹⁰ חלב טמא אינו [מעמיד].¹¹ והכי מפ' ר"ת בפ' אין מעמידין¹² דטעמא דגבינות אסורין משום ניקורי דמסיק ריב"ל¹³ דאי איפשר בלי צחצוחי חלב. ומפ' ר"ת דל"ג אלא,¹⁴ וטעמא דניקורי קאי וקיי"ל כריב"ל ולא כשאר אמוראי דהתם¹⁵ אמרי טעמי אחריני. וכיון דמשום דניקורי אסורי אנן לא מזהירינן בזמן הזה אגילוייא. וראי' פשוטה מצא"ט לדבריו בירושלמי¹⁶ דקאמר שהארס עומד בין נקבים. ולא כפירש"י דגריס אלא, ומפ' דאי איפשר בלי צחצוחי חלב טמא. ודוקא חלב שחלבו גוי כשיהודי בא לקנות אח"כ,¹⁷ אפי' יעש ישראל ממנה גבינה,¹⁸ משום [דחיישינן]¹⁹ לעולם שמא יש בו מעט חלב טמא, ואע"ג דאינו²⁰ קאי ביני איטפי כדאמר בע"ז.²¹ אבל הכא שרי, ומצינא למימר ד[וכ]מקום²² שידוע²³ שדעתו של גוי להקפיד החלב ולעשות גבינות ולחוש לחלב

א *מעשה] א, ז, נ, פ, ל - חסר. ב אירע] ז, פ - חסר. ג גבינות] פ: גבינים. ד ופעם אחת] ד, פ: ובשעה שהלכו לחלוב. א: ובעת שהלכו החולבות. ה *ממש] א, ז, פ. ל - חסר. ו גם לא ראה אחת] נ: ז: וראה אקרות. א: ולא דק אחת. ז אשר כדה] נ. א, ז: הולכת לחלוב וכדה. ח הרגיש] נ. א, ז: ראה אותה כלל ולא הרגיש בה. ט *גם ... הדיר] א, ז, נ. ל, פ - חסר. י להר"י] ז: לרבותי שבצרפת. נ: לרבי. א, ד: את ר'. פ - חסר. יא טמא] ד נוסף: במה שהיה. ז, פ נוסף: שהיה. יב שהיו חולבים] א: שחלבה בה. ז, נ, פ - חסר. יג והתיר] ד: והתירו. ז: והתירם. א: והתירה. יד ר"י] א, ד, נ: ר'. ז, פ - חסר. טו הגבינות] א, ז, נ, פ - חסר. טז דהא] ז, פ: משום דגבינות הגוים לא נאסרו משום. יז *מעמיד] פ. ל - חסר. א, ז, נ: עומד. יח דמסיק ריב"ל] פ: ומפיק משו'. יט *פשוטה מצא] כך צריך להיות. ל נוסף: לר. פ - חסר. כ כפירש"י] פ: כפי רבי' שמואל. כא כשיהודי ... אח"כ] פ: ולא היה בדעתו להקפיד אסור. כב *דחיישינן] פ. ל: ריש לקיש. כג דאינו] פ: דלא. כד *דכמקום] כך צריך להיות. ל: דכמקום. כה ומצינא ... שידוע] ז, פ: אפילו לא ראה ישראל החליבה כלל מחמת.

4 ייתכן שר"י אסר משום שלא היה ברור מלכתחילה האם החלב מיועד לשתייה או לגבינה, ולכן הוא נאסר לפני שהובטח ליהודי כתשלום לחוב. 5 תוספות עבודה זרה לה ע"א, ד"ה משום ניקור. 6 המילה 'אלא' נמצאת בכל עדי הנוסח הישירים של התלמוד הבבלי, עבודה זרה לה ע"א. 7 עבודה זרה לה ע"א-ע"ב. 8 ירושלמי תרומות ח, ג, מה ע"ד (עמ' 248); שבת א, ד, ג ע"ד (עמ' 372). 9 תוספות עבודה זרה לה ע"א, ד"ה לפי: 'ור"י הביא ראייה מן הירושלמי לדברי ר"ת'. 9 עבודה זרה לה ע"א, ד"ה לפי שא"א. 10 אור זרוע, עבודה זרה, סימן קפו: 'פסק רבי' תם זצ"ל דגבינה של גוים מותרת בחלב שחלבוהו לעשות גבינה. אבל בחלב שחולבין לאכילה ולכוחת אסור'. ראו גם תוספות עבודה זרה לה ע"ב, ד"ה לגבינה. 11 עבודה זרה לה ע"ב.

טמא. ושאר טעמי^{כז} דהחלקת שומן חזיר וטעמי דהתם^{כח} לא שייכי הכא.^{כט} ומיהו לכתחילה אין^ל להקל כי פשט איסור^ל לילך בשעת^ל החליבה, [אפילו כשרוצים לעשות גבינה מן הכל. ואפילו אם נפשך לאסור היכא שלא ראה כלל מן החליבה, משום דשמא אין בדעתו להקפיא הכל, מכל מקום היכא שראה רק ההתחלה מותר, דגוי מירתת וירא לערב חלב דירוק לגבי חלב טהור דלבן. כן נראה ע"ז¹² פן ירגיש ישראל בדבר ויפסיד חלבון].^{לב} ושמעתי שהיו מספרים^{לג} שפעם אחת אמר גוי לישראל בוא וקח מאתים^{לד} גבינות מחוב שאתה נושה בו, והרי החלב נחלב כבר. והלך היהודי, וישאם, והתירם לול^{לה} ר"ת. ויכול להיות שהתירם^{לח} מטעם דפרי^{לט}. אמנם אין לסמוך על קולא זו.^מ

יצחק בר' שמואל זלה"ה.^{מא}

כו ושאר טעמי^ז: וטעמא^נ. ג: גם טעמא דניקור. פ: ומשום. כז וטעמי דהתם^ז, ג, פ - חסר. כח הכא ז נוסף: ואין שום טעם לאסור. כט אין^א, ג: חס ושלום שאין. ל איסורו^ז, ג, פ: בכל ישראל. לא לילך בשעת^ז, פ: שהולכים לראות. ג: לראות. לב *אפילו ... חלבון^ז, פ. ל - חסר. א, ג: והכא מיהא שראה עיקר החליבה או מקצתה אית לן למימר שהגוי מירתת לערב בו חלב טמא דירוק עם החלב טהור דחזיר ומינכר טובא. לג ושמעתי שהיו מספרים^פ: ושמע רבי^ז: והעידו רבותי שבצרפת כי. ג: וסיפר לנו ר'. א: שמע ר' שמספרין. לד בוא וקח מאתים^ז, פ: ליקח. לה מחוב שאתה נושה בו^פ: מחלבו. ז - חסר. לו היהודי^ז, פ - חסר. לז לז^ז, ג, פ - חסר. לח ויכול להיות שהתירם^ז, ג, פ - חסר. לט מטעם דפרי^ז, פ - חסר. מ לסמוך ...^ז, ד, ג, פ: להקל. ד נוסף: אם אין הפסד מרובה. ז נוסף: כולי האי היכ' דליכ' הפסד מרובה. נ נוסף: עתה אם לא בהפסד מרובה ביותר. א נוסף: אם לא היה ההפסד מרובה ביותר. מא יצחק ... זלה"ה^ז, ג, פ - חסר.

12 שם לט ע"ב.

סימן מח

נוסח יסוד: שו"ת ריב"ש, סימן שצד.

מקבילות: ר"ן על הרי"ף, תלמוד בבלי, וילנא, עבודה זרה יג ע"ב.

מבוא: רכנו תם הכשיר גבינת נוכרים במצבים רבים. גם ר"י התיר במקרה מסוים.¹ אולם, לפי עדותם של חכמי ספרד, ר"י כתב בתשובה לפרובנס שאיסור גבינת גויים הינו איסור מוחלט שתקף גם ללא טעם.²

1 ראו לעיל, סימן מז. 2 דעה זו מופיעה בספרות ההלכה הצרפתית אך ללא ציון שמו של ר"י. ראו תוספות שאנץ, עבודה זרה, עמ' קיד: 'מיהו אין לסמוך על זה דגבינות במנין הואי כדאמר לעיל גזרה חדשה ואע"פ שבטל הטעם צריך מניין אחר להתירו כדמוכח בפ"ק דביצה מרדכיב שובו לכם לאהליכם'; סמ"ג, לאוין קלב; ספר הנייר, סימן כג (עמ' קיא); וכן בשו"ת רשב"ש, סימן תקו: 'וכן כתבו בעלי התוספות ז"ל'. ראו ויסמן, גבינות הגויים, עמ' 78-79.

וגם ר"י הזקן ז"ל כתב בתשובה לחכמי פרובינצ"א שגבינת הגוי אסורה בכל מקום ובכל זמן, שאע"פ שבטל דבר, לא בטלה גזרה.

סימן מט

נוסח יסוד: כתב יד אוקספורד 566, דף א-30 ב [ר].

מקבילות: ספר ראבי"ה, סימן אלף ופ (ד, עמ' סה) [א]; תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן טז (עמ' קעז-קעח) [פ]; כתב יד פריס, הספרייה הלאומית 326, דף א71 [ס]; כתב יד וינה 77, דף 118 א בגיליון [ו];¹ כתב יד ניו יורק, בית המדרש לרבנים Rab. 1077, דף א67 [ג]; עץ חיים, ב, עמ' עה [ע]; ספר המרדכי, עבודה זרה, סימן תתכ.²

מבוא: התשובה נכתבה לר' שמעון מאייבילין (Joinville).³ עניינה כשרות חמאה שנעשתה בידי נוכרים.⁴

דין חמאה של גוים. השיב ר' הרי היא מנויה^א בחלוקות בני בבל ובני ארץ ישראל.⁵ בני בבל אנשי מזרח מתירין חמאה של אומות העולם ואומ' שאינו מקבל טומאה שחלב טמא אינו נעשה חמאה כמו שאינו עומד לגבינה, ואנשי מערב אוסרין אותו מפני חלב שחלבו גוי כו' ומשו' בשולי גוים ומפני תערוב' חלב טמא. ואני שמעתי זה עשר שנים כשהייתי בצרפת שאוכלין אותה על פי ר"ת. ובארץ האי שמעתי שיש שמערכין קפוי נסיובי דחלבא שקו' צינצרא בל,⁶ והיו חוששי' בשביל כך

א מנויה נ: עומדת. ב צינצרא א: ציצרון. פ: הנקרא צונצרון. ס: ציצרון. ג, ע - חסד.

1 נדפס: שפיצר, ספר הנחמני, עמ' רמו. 2 על פי כתב יד בודפשט, הספרייה הלאומית, 1², דף 231א. 3 'שלח ליה הרב ר' שמעון אל הרב ר' יצחק יודיעני אדוני על חמאה של גוים כל דעתו, כי יש אוכלין במדינת האי ויש פורשין' (כתב יד וינה 77); 'וכך השיב הר"י לה"ר שמעון מאייבילין' (כתב יד ורצ'לי). עליו ועל קשריו עם ר"י ראו אורבך, בעלי התוספות, עמ' 341. 4 על נושא זה ראו תא-שמע, הלכה ומנהג, עמ' 189-200. לתשובה זו, ראו שם, עמ' 196. אפטוביצר (מבוא לראבי"ה, עמ' 296) הציע שהמשיב הוא ר' יצחק הלבן. דעה זו נסמכת כנראה על אזכור 'צרפת' בתשובה. אך מסתבר (כפי שהעיר תא-שמע, שם) שהכוונה לצרפת במובנה המצומצם של איל-דה-פרנס (Île-de-France), ושהמשיב הוא אכן ר"י הזקן, שישב בחבל שמפניה. 5 מרגליות, החילוקים, עמ' 78-79, 112-114. 6 כלומר serum, מי גבינה. אכן ייצרו חמאה ממי גבינה באנגליה בימי הביניים, וייתכן שכך אף היה הנוהל הרגיל שם. ראו: תומפסון, מוצרי חלב, עמ' 134. חכמי אנגליה קבעו שעירוב מי גבינה אינו פוסל את החמאה. ראו עץ חיים, ב, עמ' עה; חבצלת, אליהו מלונדריש, עמ' לט (על פי כתב יד ורצ'לי, דף 114ב).

לאסור. ואינו נר' לר' לאסור על כך, שכיון שחלב טמא אינו מעמיד אין נסיובי דחלב' מצויי' אלא מחלב טהור. טעם בשולי גוים שאומ' בני ארץ ישר' אינו נרא' שהרי חלב נאכל כמות שהוא חי,⁷ דמשמ' דפשיט' ליה לתלמוד דכל שנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בשולי גוים.⁸

וגם אתה יודע שרבנו היה אומ' אפי' מאן דאמ' בו שאינו עולה על כו' מודה בכל שהו נאכל כמות שהוא חי, מדלא חשיב באיכא בינייהו אלא דברי' שאינו עולה כו' ואין נאכלי' חיים.⁹ ואפי' אם תמצי לומ' דפליגי תרוייהו שמעתתא אהרדי', יש לנו לפסוק כשתיהן באותה דכל שהוא נאכל וכו' מטעמ' לפי דפרישת', וכאותה דכל אינו עולה כו' משום דקאי ר' יוחנ' כותיה בסוף ר' ישמע' ובהחולץ,¹¹ ורב ר' יוחנ' הלכה כר' יוחנ'.¹²

ועתה בבא כתבך לידי חקרתי נאמנ' בידי³ תשובה מר"ת שהשיב לנדיב ר' יצחק בר' שמואל מוורדום⁴ ואוסר אם יש בה נסיובי דחלב', אבל מספק שמא יש בה לא היה רוצה לאסור דספיק' דרבנן לקולא, ולא מצינו שגזרו על ספק זה.¹³ ואני לא ידעתי מה יש לחוש לתערובת נסיובי דחלב, שהרי אינו אלא לאחר הגבינה וחילבי לגבן אינן מערבי' חלב טמא כיון דלא קאי. ואין אני מאמי' דברי ארץ ישר' בזה, לא בשול גוים ולא בתערובת דבר טמא, אם הטמא אינו יכול לעשות חמאה. כי נראה שבני בכל רוצין לומ' שאפי' היה מעורב חלב טמא בטהור היה נפרד מן החמאה בהעשותו החלב חמאה, ואין נשאר בחמאה רק הטהור, וזהו שאמ' שאינו מקבל טומאה. ואין נר' שבני ארץ ישר' יחלקו בכך ויאמרו שנעשה הטמא חמאה, אלא הואיל ונאסר החלב משום החלב שחלבו גוי ואין ישר' רואהו ואומ' שמא ערבו בו חלב טמא,¹⁴ שוב לא נתרצו על ידי עשיית חמאה, כי שמא נשאר מן הטמ'. ואין זו סברא, כי מאחר שחולבו לצורך חמאה אין לחוש לתערובת טמא, כי למה יערבנו כיון שאינו ראוי לכך. וגם לשמא חלבוהו לצורך דבר אחר ושוב נמלכו לעשות חמאה אין לחוש, כאשר אין חוששין בגבינות הגוים לחלב טמא, אלא משום זיהרא דקאי ביני איטפי לפי' ר"ת.¹⁵ וסיוע ראייה ברורה מצאתי בירושל' לפירו' ואינו בידי עתה.¹⁶

ג בבא ... בידין א: נודמנה לי. ד מוורדום א: אחיו לרומש. ה ואני לא ידעתי ... עתה א - חסר.

7 ראו יבמות מו ע"א; עבודה זרה נט ע"א. 8 עבודה זרה לח ע"א. 9 ספר הישר (חידושים), סימן תשכא (עמ' 422); תוספות עבודה זרה, לח ע"א, ד"ה איכא בינייהו. 10 עבודה זרה נט ע"א. 11 יבמות מו ע"א. 12 ביצה ד ע"א. 13 ראו תא-שמע, הלכה ומנהג, עמ' 195, הערה 12; כתב יד אוקספורד 1101, דף ב162-ב163, סימן מב. 14 עבודה זרה לה ע"ב. 15 תוספות רבינו אלחנן, עבודה זרה לה ע"א, ד"ה א"ר ירמיה (עמ' רלט). 16 תוספות רבינו אלחנן, שם: 'ומצא ר' ראייה לפירושו בהדיא מירושלמי דפ"ק דשבת (א, ד, דף ג ע"ד, עמ' 372) ... ובתורות פ' האשה שהיתה אוכלת (ח, ג, דף מה ע"ד, עמ' 248).'

סימן נ

נוסח יסוד: מרדכי קטן, כתב יד אוקספורד 672, דף 82ב.¹

מקבילות: ספר המרדכי, עבודה זרה, סימן תתכג [מ].² פרפרזה: ספר הפסקים לר' פרץ, כתב יד וינה, הספרייה הלאומית 180 (קטלוג שוורץ 66), דף 370א.³

מבוא: לאור הנוהג להוסיף יין לתוך הדיו,⁴ ר"י פסק שלכתחילה מותר להוסיף סתם יינם לדיו רק לשיטת הסוברים שסתם יינם בזמן הזה מותר בהנאה.⁵ אולם, גם לשיטת האוסרים בהנאה, כתב שנעשה בדיו זו מותר לקרוא בו בדיעבד.⁶

השיב ר"י מי שמחמיר לאסור סת' יינן בהנא', אסור לבשלג דיו ביין נסך. ומי' אם תיקן וכת' בו,⁷ מותר לקרו' בו, דכיו' דכתיבה יבישה, הוי כזורק מים לטיט.⁷

א השיב ר"י מ: ור"י פירש. ב מי שמחמיר מ: אותם שמחמירים. ג לבשל מ: לתקן. ד תיקן וכת' מ: כתבו. ה בון מ נוסף: את הספר.

1 במקור זה בלבד נמסר שהדברים נכתבו כתשובה. 2 כתב יד בודפשט, הספרייה הלאומית, 1², דף 230ב. 3 'דין. אומ' ר"י שאותו דיו צלול שלוקחין מין הגוי אין לכתוב ממנו משו' דיין הוי בעין ואסור בהנאה. אבל ר"ת <מתיר> משו' דאמ' יינם מותר בהנאה, ומ"מ נכון להחמיר שלא ליקח ממנו משום שלפעמים נותן הקולמוס לתוך פיו והדיו עליו שנעשה מייך של גויים'. השו' ספר הנייר, סימן כה (עמ' קיט, הגהה), שם הובאו דברי רבנו תם בלשון דומה, מבלי להזכיר את ר"י. ראו סולוביצ'יק, היין, עמ' 104 הערה 353. 4 על השימוש ביין בהכנת דיו, ראו: בת-יהודה, דיו שחור, עמ' 174-177; קובינר ומויה, דיו, עמ' 115-138. 5 להתלבטויות של ר"י בשאלה זו, ראו סולוביצ'יק, יינם, עמ' 122-142. 6 לעמדות אחרות שננקטו בשאלה זו, אחת מהן בידי רבנו תם, ראו ספר הישר (חידושים), סימן תשכח. 7 עבודה זרה לג ע"א.

סימן נא

נוסח יסוד: שו"ת מהר"ח אור זרוע, סימן קעד [ח].¹

מקבילות: פרפרזה: תוספות עבודה זרה נה ע"ב, ד"ה א"ר הונא; תוספות ר"י שירליאון, עבודה זרה נה ע"ב (עמ' רסד-רסו).

מבוא: ר"י נשאל האם שלייט כמות קטנה של יין מתוך גיגית שענביה נדרכו תיחשב כהמשכה, וכתוצאה מכך, היין שבגיגית ייאסר לאחר מכן

1 על פי כתב יד פרנקפורט ע"נ מייך, הספרייה העירונית Hebr. Qu. 4, דף 135א-137ב.

במגע גוי. בתשובתו חלק ר"י על הגדרת ההמשכה של רש"י.² רש"י התמקד בתזוזת היין בתוך הגיגית, ואילו ר"י טען שהשלב המכריע הוא סינון הזגים והחרצנים מתוך היין. אולם, כאשר היין לא אמור לעבור סינון, הוא ייאסר בעודו בגיגית. דיון משני מוקדש לדריכת יין על ידי גויים, שנאסרה על ידי רבנו תם מכוח המנהג אך ר"י ביקש לאסור אף להלכה. גם בפירוש מימרא בירושלמי, שהובאה לידיעתו בידי ר' יוסף בן משה מטרווייש, התחבט ר"י ותהה כיצד להעמידו ביחס לתלמוד הבבלי. במהלך זה הוא נעזר בדברי ר' אלחנן בנו. השאלה נשאלה אחרי פטירת רבנו תם אך בחייו של ר' אלחנן (המוזכר במהלך התשובה), כלומר בין 1171 ו-1184.

ישמח מורי וגאוני, קדוש ישר' יתן ידי לאל, להעתיק ולהתבונן בתשובה רבי' יצחק ב"ר שמואל.³ כת': שאילת אחי אינו עכשיו בידי אבל נ"ל ששאל על יהודי אחד [שררן] יין חבירו על ידי גוי. וכשהיה שול[ה] היין מן הגגית שדורכין בה, היה שול[ה] בתערובת יין וענבים וחרצנין וזגים. ושאל אם נחשב המשכה עשיית המעיין.⁴ וא"ת שתחשב המשכה, קש' לו א"כ גם בלא עשיית המעיין, בפנינו] הענבים והחרצנין והזגין תהא תחיבת רגלו בדריכתו חשובה המשכה, כי אי אפשר בתחיבת רגלו בלא מעיין במקום הרגל.

והנני משיב לו כי מתחיבת הרגל אין שום ראי' כי לשם אין מתכוין לשם המשכה כלל. אבל מנוטל בידו ונותן לתוך התפוח יש לדקדק שאין זו המשכה, כי כל הניטלים וניתנים לתפוח⁵ זהו כעין עשיית מעיין שהזכרתי. וזה כמה שנים שהוקשה בעיני מה שמשמ' מפ'י רש"י והר"ר יהוד' ב"ר נתן תלמידו שהיה חושבה רש"י המשכה. כי פ'י⁶ התחיל לימשך מהגת עשויה מידרון משעה שהוא נמשך מצד העליון לצד התחתון שנתפנה מן הענבים קרוי יין, ופ'י בגת פקוקה ומלאה. פקוקה שלא יצא ממנה יין, ומלאה שעומדת על מילואה שלא נמשך היין אפי' בתוכה אלא במקום שנסחט עומד.

וגם הריב"ן פ'י בעניין זה לפני רבי' שיח⁷ והילך לשונו ופסק שלו: הלכה כמשנה אחרונה כרב הונא דין כיון שהתחיל לימשך עושה יין נסך. ואם גת

א *שררן] כך צריך להיות. ח - חסר. ב *שולה] כך צריך להיות. ח: שולה. ג *שולה] כך צריך להיות. ח: שולה. ד *בפנינו] כך צריך להיות. ח: במוש.

2 ראו סלוביץ'ק, היין, עמ' 173-178, 361-360. 3 עד כאן דברי ר' חיים אור זרוע. 4 ראו שו"ת מהרש"ם ג, שעג: 'עשיית המעיין (ר"ל הגומא הנעשית ע"י דריכה)'. אולם נראה שהכוונה כאן לכל זרימה של נוזל היין בעקבות מעשה אדם. 5 עבודה זרה ד, ח; עבודה זרה נה ע"א. 6 רש"י עבודה זרה נה ע"ב, ד"ה שהתחיל לימשך. 7 הכוונה לרש"י. ראו סלוביץ'ק, שם, עמ' 177, הערה 26; גולניקין, רבינו ש"ח, עמ' רא-ריד.

פקוקה ומלאה היא, כגון אנו שדורכין בגיגית ואין כאן המשכה, נר' לומ' שאין נעשה יין נסך. אבל תולה להחמיר ממנהג שבידינו ואינו רוצה לומ' לא איסור ולא היתר. ואם מפנין החרצנים שבגיגית אילך ואילך כדי שיכנס היין באמצעות כדי לשלותו נר' לר' דאין המשכה גדולה מזו ועושה יין נסך עכ"ל. ותימ' כי כל הנוטל בידו ונותן לתפוח עושה גומא בתוך הדריכה להיות היין מונח בה בלא ענבים, ומשמ' שכעין זה מתיר רב הונא כל זמן שלא התחיל לימשך,⁸ וא"כ אינו חושב דבר זה המשכה. ושמא הם יעמידו המשנה בעשיית גומא בפניו האשכולות וענבים, אבל כשמפנה הגת גם בשולי הגומא החרצנים ואין שאר שם בשולי הגת אלא יין. ועל אותו מנהג אמ' שנהגו להחמיר, ולכך לא רצה לומ' רבנו בדבר לא איסור ולא היתר. גם על זה נפלאתי כי לא ראיתי ולא שמעתי שום אדם שהיה מחמיר חומרא זו.

ורבנו יעקב מ"כ היה אומ' דר"ח לא גרי' ומליאה.⁹ ולגירסתו לא מצינו כלל איסור אלא בהמשכה לבור ולא בהמשכה לגת עצמה. ועוד הי' רבי' יעקב אומ' דאפי' גרסי' ומליאה¹⁰ הכי ליהוי פירוש', בגת פקוק' שאינה עכשיו אפי' מתחלת לימשך, ומליאה שעדיין לא המשיכו הימנה בשום פעם. כי אע"פ שהצרי' פקוקה ואוסר שאינה פקוקה, שנמשכת עכשיו, עדיין היינו סבורים להתיר אותה שהמשיכו הימנה כבר ופקוקה, כיון שאינה נמשכת, אם לא היה אומ' ומליאה. ואם היה אומ' ומליאה ולא היה אומ' פקוקה, הייתי מתיר מיד כשמתחיל היין לצאת דאכתי מליאה חשיבה. להכי איצטרי' תרוייהו למימ' פקוקה ומלאה.

וכדברי רבינו יעקב שלא היה אוסר אלא בהמשכה חוץ לגת, ראיתי נוהגים במדינה הזאת כל הימ' בחיי רבינו וגם עכשיו. ואי' נוהגי' ליהזר ממגע גוי עד שנותנים הגרגותני בתוך הגומא לסנן אע"פ שמפנין לכאן ולכאן קודם נתינת הגרגותני. וגם כשנוטלים משם מלא כוס או קנקן בתערובת יין וענבים, אין חושבין אותו המשכה. אבל אם היו נוטלים משם יין הרבה ורוצים ליטול מלא חבית או מלא גיגית בתערובת ענבים ואין חפצים לסנן אלא להשהותו כך בחבית נר' שבהמשכה זו יש לו לעשות יין נסך. אבל אם ממלא גיגית לפי שעה מן היין שבגת, כגון זה שהגוי דורך ונותן בלא סינון לכלי אחר כדי שלא יצטרך ישר' לטרוח רק בסינון שיסנן באחרונה את הכלי, והיינו יכולים להחמיר בו אפי' בדיעבד יותר מבממלא ממנו כוס או קנקן שהוא דבר מועט, ואין נר' כל כך כתחילת המשכה שהרי לא יעשה שאר המשכ' מן הגת בלא סינון כמו שעושה בזה הכוס. וגם מנהג

8 עבודה זרה נה ע"ב. 9 רבנו חננאל, עבודה זרה נה ע"ב: 'ופרקינן בגת פקוקה'. גרסתו צוינה בשולי כתב יד ניו יורק, בית המדרש לרבנים Rab. 15, דף 51א: 'לגר"ח [= לא גרס רבנו חננאל] מלאה'. 10 המילה 'ומלאה' מופיעה בכל עדי הנוסח של הבבלי (מינכן 95; ניו יורק בהמ"ל 15; פריס, הספרייה הלאומית 1337; קטע גניזה, אוקספורד 2673, דף 22א; קטע כריכה, בצאנו 11).

לא ידעתי בזה. מ"מ לא אעניש בלא ראי' את המיקל בדיעבד להתיר במקום הפסד' ושעת הדחק. והמחמיר ליהזר כתחילה תבא עליו ברכה. וגם ב[מ]לא"ה כוס וקנקן בתערובת מועט [א]ילולין' שנוהגי' הכל הית' היה [נראה] בעיניי לאסור.¹¹ והלואי שהיו נוהגי' להחמיר בדבר לאסור בהמשכ' א[ם] בתערובת מועט בלא גרגותני. כי כשהתחיל לימשך דרב הונא משמ' שמיד כשהיה נמשך ויוצא מן הגת נעשה יין נסך קודם שהגיע לגרגותני שעל פי הבור, ומניין לנו שהיה מסתנן כלל ביציאתו מן הגת קודם שיגיע לגרגותני. אבל אין בידי לאסור אחר שנוהגים כולם להתיר מימי רכותי' נוחי נפש, וכמו שנוהגים בשלהם נוהגים גם בשלי' כשקונין לי יין. וצורינו יצילנו מכל מכשול חט ועונש וידריכנו בנתיב מצוותי¹² לקיימם כמאמרם.

אבל נתינת גרגותני לסנן חושבין המשכה. אמנם כשיש גיגית גדולה רחבה וענבים והחרצנין והזגין משתקעי' למטה והיין נקי מרובה למעלה מהם ורגילים ליטלו בלא נתינת גרגותני, אותה נטילה ודאי נחשבת המשכה כשנוטלים היין משם להריק לכלי אחר להפרידו משם. ואע"פ שנוהגים כאן להקל כאשר כתבתי, ולוקחין גיתות [עו]טות¹³ שלא בדריכת הרגלים אלא כשבוצרים הגוים בכרם נותנים העצים והמקלות על הענבים בתוך הגיגיות קטנות כדי שיכנסו בהם ענבים הרבה וגם יהא נוח יותר לדרוך. אבל בזה נזהרים היטב שאין דורכים ברגלים על ידי גוי. וכבר היו בני אדם מסביבו' עיר מיץ שהלכו לארץ אשכנז והיו דורכים גיתותיהם על ידי גוים. וקבלו' בני המלכו' שביניהם לרבינו יעקב וכעס ביותר על המקילין המקלקלים מנהג קדושים וכשירים ואמ' לנדותם אם לא ישמעו שלא לעשות עוד.¹³ ואולם מתוך הלכה לא שמעתי שמיחה בידם כיון שלא היו מקילין בנתינת גרגותני לתוך הדריכ'. כי גם במדינה¹⁴ מעשים בכל יום שאין נזהרי' ממגע גוי קודם המשכה של נתינת גרגותני. אך דבר מגונה ומכוער ביותר אם ידרוך גוי יין של ישראל. כי פעמים שימשיך ולא אדעתיה ויתנסך אחר המשכה על ידי גוי שדורך. וגם כל הרואים אותו דורך לא ידעו כי קודם המשכה דווק' דורכים על ידו ויעשו גם הם כן אחר המשכה. אבל בבעיטת עצים ומקלות שאמרתי לא יבא לידי קילקול כי אין רגילות כל כך להמשיך עד אחר דריכה. ואני הייתי מוסיף על דברי רבינו כי שמא גם מתוך הלכה יש לאסור לכתחילה ולומר שכשאסרו במשנה אחרונ' לדרוך עם הנכרי בגת משום דרב הונא,¹⁵ קודם המשכה אסרו לכתחיל'

ה *במלא] כן צריך להיות. ח: בלא. ו *אילולין] כן צריך להיות. ח: אינימ'. ז *נראה] כן צריך להיות. ח: קאמ'. ח *אם] כן צריך להיות. ח: אמ'. ט *בעוטות] כן צריך להיות. ח: בנעטות. י *וקבלו] כן צריך להיות. ח: וקיבלו.

11 כלומר, בגיגית שיש בה רק מעט חרצנים ואין צורך לסנן, ר"י ביקש להחמיר גם לפני סינון.
12 על פי תהלים קיט, לה. 13 על מעשה זה ראו סולוביצ'יק, היין, עמ' 189-191; שרמר, היסטוריה, עמ' 47. 14 צרפת, ושמא כוונתו לאזור שמפניה דווקא. 15 עבודה זרה נה ע"ב.

גזיר' אטו אח' המשכה, מדקתני אין דורכין ולא מפליג. ואע"ג דלא גזרו בדורך עם הנכרי דצייר לידיה¹⁶ אטו לא צייר.

וזה ימים רבים ששמעתי [מפי] הרב ר' יוסף ב"ר משה מטרוש¹⁷ על המנהג שנוהגים עכשיו שלוקחים גיתות בעוטות בעצים ובמקלות כמו שמביאים אותם מן הכרם. וגם פעמי' שיש יין הרבה על גבי ענבים הרבה בגיגית הגדולה שדורכים בה, וכשהולכים היהודים לקנות יין ודומה להם שלא דבר בהם הגוי,¹⁸ אין חוששי' שמא המשיך כבר מן היין, אע"פ שהיה איפשר שהיה ממשיך ונוטל ממנו על ידי גרגותני ולא היה ניכר. כי היה חושש משום דגר' בירושלמ' על מתני' דלוקחי' גת בעוטה,¹⁹ והוא שלא העלים ישר' עיניו, יש לחוש שמא המשיך. וכשנאמרו לי הדברי' לא היה לי ירושלמ' דע"ז בידי, ותמהתי היאך איפשר שתחוש המשנה בהעלמת עין שמא המשיכו גוי, הא אפי' התחיל לימשך אינו נעשה יין נסך עד שירד לבור כפי משנתנו דפ' ר' ישמע²⁰ שהיא משנה ראשונה, ואפי' ירד לבור מה שבבור אסור והשאר מותר. ואמנם אם היה כן בירושלמ' על דרב הונא²¹ שהיה חושש שמא המשיכו גוי בהעלמת עין, היה דומה לפרש ומליאה שידוע שלא התחיל עדיין לימשך. ולאחר שבא ירושל' לידי, עיינתי בו וראיתי שכתוב כן:²² הלכ' לוקחין גת בעוטה מן הנכרי אע"פ וכו' וכן תני ר' חייא רביה²³ והוא שלא העלים ישר' עיניו ממנו. ועוד כתו' שם²⁴ אבל דורכין עם הנכרי ומסייעי' אותו עד שיתעלם מעיני²⁵ נעשה יין נסך. ועל כן היה דומה קצת להחמיר שלא ליקח גת בעוטה מן הנכרי היכא דהעלים עיניה מיניה דחיישינ' להמשכה. ומי שאוסר בירושלמ' שהוא מסודר על המשנה נר' שאינו סובר כמו המשנה אלא כרב הונא, כי לפי המשנה אין לחוש להמשכה. אינמ' סובר כמו המשנה אלא שחושש לחזרת גרגותני לגת.²⁶ מיהו בהדיא קתני עד שיתעלם מעיניהם נעשה יין נסך, משמ' דבמגע גוי קאמ' דנעשה יין נסך כרב הונא, ואי קאי אמתני' אז יהא פי' ההוא יין נסך דמתני' דקתני אין נעשה יין נסך עד שירד לבור. ואם הוא

יא *מפי] כן צריך להיות. ח: בעיני.

¹⁶ שם נו ע"ב. ¹⁷ ראו עליו: אורבך, בעלי התוספות, עמ' 114-115. ¹⁸ כלומר, הגוי לא נגע בגיגית מאז שהתמלאה בענבים. ¹⁹ ירושלמי עבודה זרה ד, ח, מד ע"א (עמ' 1404). ²⁰ עבודה זרה ד, ח; עבודה זרה נה ע"א. ²¹ שם נה ע"ב. ²² ירושלמי, שם. ²³ לפנינו בתלמוד הירושלמי: ר' חנן. וכן הוא אצל רבים מחכמי אשכנז וצרפת: תוספות עבודה זרה נה ע"ב, ד"ה א"ר הונא; תוספות ר"י שירליאון, עבודה זרה, עמ' רסה; ספר ראבי"ה, סימן אלף נ ואלף סט; ספר רוקח, סימן תצב: ר' חנין. ספר רוקח, סימן תצה: ר' חנא. פסקי רא"ש, עבודה זרה ד, ג: תני רבי יוחנן (על פי מאגר התלמוד הירושלמי של המכללה האקדמית נתניה). ²⁴ ירושלמי עבודה זרה ד, ט, מד ע"ב (עמ' 1404). ²⁵ בתלמוד ירושלמי: 'עד שיתעלם מעיניהם. משיתעלם מעיניהם נעשה יין נסך'. ר"י בתשובתו הזכיר שלוש פעמים את המשפט הזה, ובכל פעם גרס: 'עד שיתעלם מעיניהם נעשה יין נסך'. ²⁶ עבודה זרה נו ע"ב.

כן שסוברת אותה בריית' כרב הונא ואפי' הכי מתיר לדרוך עם הנכרי לכתחילה קודם שהתחיל לימשך בלא צייר לידיה, א"כ בטלו דבריי שכתבתי למעלה שהייתי מוסיף על דברי רבי' לאסור מתוך הלכה לכתחיל' מה שאסר מתוך המנהג. ואע"פ שהיה דומה לחוש להחמיר כאשר כתבתי מחמת הירושן למי, ²⁷ יש לסמוך על מנהג רבותינו להתיר אותם ענבים מעוכות כמו שמביאים אותם מן הכרם בלא יהודי. כי יש לומר' שלא אסר הירושלמ' אלא בגת שרגילות להמשיך ממנה, אבל מאות' אין רגילות להמשיך אלא באקראי וכל כמה דלא חזינן לא חיישינן. ואפי' בגיגיות גדולות שדורכין בהם וחשיבי כגת, אין לנו להעניש למקילים ליקח מן הגוים ואינם חוששין שמא המשיכו הגוי. כיון שדומה להם שלא המשיך, ואע"פ שהיה יכול להמשיך קצת שלא היה ניכר. והמחמיר תבא עליו ברכה, והמיקל לסמוך על מנהג הנהוג מימות רבותינו לא הפסיד. ומכאן ואילך יהא כל אדם זהיר שלא לפרוץ גדר ומנהג אבות, ולא ידרוך יין עוד על ידי גוי. ואם ישנה עוד ראוי לקנסו ולגזור על יינו משום יין נסך.

ובני שיח' אמ' לי כי יש לפר' ההיא דירושלמ' בגת שהתחיל לימשך ובצייר לידי' הנכרי, כעין פירוש שאני מפרש במילתי' דינוקא דשית שנין. ²⁷ וה"פ דורכין עם הנכרי בגת ביין של נכרי אפי' אחר שהתחיל לימשך דניסוך דרגל לא שמיה ניסוך לאסור בהנאה. ומותר לישר' לדרוך באותה דריכ' עם הנכרי ואפי' בשכר לפי שמותר בהנאה, עד שיתעלם מעיניהם נעשה יין נסך, כי יש לחוש שמא שהה עד שהכניס ידיו מקושרות ושיכשך. אבל בלא צייר לידיה אפי' בשע' שאינו מעלים עיניו אין היתר לכתחילה דילמא מהדר ישר' אפיה ומנסך ולא אדעת'. אינמ' בצייר לידיה לא מיתסר בהעלמת עיניו אבל בלא צייר לידיה חיישינ' בהעלמת עין, אבל בלא העלמה לא חיישינן לדידיה אע"ג דלא צייר לידי'. וחולק על תלמוד שלנו שאינו מוצא היתר אלא בצייר לידיה. ולפי פי' זה יוכלו דבריי שהוספתי על דברי רבינו להתקיים. וגם לא יקשה הירושל' על המנהג שאין חושש שמא המשיך, דירושלמ' נמי לא חייש להכי אלא בהתחיל לימשך וחייש לשיכשוך. ושלו' יצחק ב"ר שמואל.

יב* הירושלמין כך צריך להיות. ח: הירושא.

27 שם, וראו תוספות, ד"ה מהו לדרוך.

סימן נב

נוסח יסוד: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן עד (עמ' ריא-ריב) [פ].

מבוא: ר"י נשאל על אודות גיגית ובה יין וענבים שעליהם הונח סל, שהיה רטוב במיץ ענבים. גוי הרים את הסל מתוך הגיגית, והתעורר ספק האם פעולה זו פגעה בכשרות היין שבגיגית. נוסח התשובה משובש ביותר, ובהיעדר מקבילות, התיקונים המוצעים כאן אינם יוצאים מגדר השערות.

השיב ר': שלומך יסגא וברכתך קרובי הר' ר' יעקב. על אודות ה[סל] ששאלת שהיה מונח על גבי ענבים שבטיפוח שבגיגית, והכלי מזולף ביין כשהניחוהו שם, ונשתהא שם קצת היין למטה בגומ'. וכא גוי זה והגביה הסל שעל גבי הענבים שהי[ה] ה[ה]סל[י] מונח[ו] עליהם, ונתערבו ענבים שבגיגית. ולפי ראות עיני האנשים שהיו שם, לא היה משקה על אותם ענבים שהיו בגיגית. ולא פי' אם היין של זילוף הסל היה מן היין שהתחיל לימשך, וגם יין הגיגית שנתנו את הסל הטפוח בה' אם התחיל לימשך אם לאו. אבל מסברא אם לא התחיל לימשך היין של זילוף, לא הייתי מזכיר הזילוף. ומ"מ כל היין מותר [היתר] גמור הוא, אפי' היו שניהם יין שהתחיל לימשך,¹ אם לא היה משקה טופח באותן הענבים כאשר [נראה] נדמיין¹ לרואים, לית דין ולית דיין שהוא מותר. אפי' היה טופח על מנת להטפוח, אם היה מתכוין לשום שכשוך באותה טפיחה, אפי' יש טפיחה שם לא הייתי יודע רק לנטילת הסל נתכוין. הוה כחו של גוי שלא בכוונה מותר לר"ת שאינו גורס רישא דלוליבא.² ונר' דבריו מתוך הקושיות שבהלכה על הגורס אותו.³ גם יש לו סמך גאונים דלא גרסי ליה.⁴ ואמנם גם על סת' יין שנאסר, פסקנו לו שהוא בטל

א *הסל] כך צריך להיות. פ: הכל. ב *שהיה] כך צריך להיות. פ: שהיו. ג *הסל] כך צריך להיות. פ: בסל. ד *מונח] כך צריך להיות. פ: מונה. ה *שהיו] כך צריך להיות. פ: נוסף: בסל. ו *בה] כך צריך להיות. פ: שבה. ז היתר] כך צריך להיות. פ: היתר. ח *לימשך] כך צריך להיות. פ: נוסף: היין. ט *נראה] כך צריך להיות. פ: ראה.

1 בלוי (תשובות ופסקים לר"י הזקן, עמ' ריא) תיקן: בדמיון. 2 ראו עבודה זרה נו ע"א. להציגם נוספים של דברי רבנו תם, ראו תוספות שם, ד"ה ה"ג; ספר הישר (תשובות), סימן נד, א (עמ' 118). ואמנם, בכל כתבי היר של התלמוד כתוב 'רישא דלוליבא', ואף רבנו תם בתשובתו לא ביקש לתקן את הנוסח אלא לפרש אחרת את הנוסח שלפנינו. ראו גם ספר הישר (חידושים), סימן תשלז. ר"י היה ככל הנראה זה שהסיק שיש לשנות את נוסח התלמוד לאור גרסת הגאונים. 3 ראו תוספות שם: 'וכל ההלכות מוכיחות...'. 4 תוספות שם: 'גירסת רבינו חננאל והלכות גדולות וכן נמצא בתשובת הגאונים'. ראו תשובות גאונים קדמונים, סימן מו (תשובות רב שר שלום, סימן פד; חמדה גנוזה, סימן קיג; ספר האשכול, ב, עמ' 63); הלכות גדולות, ג, עמ' 256; רי"ף, תלמוד בבלי, וילנה, עבודה זרה, כו ע"א (וכן הוא, ללא 'רישא דלוליבא', ברי"ף כ"י ניו יורק, בית המדרש לרבנים Rab. 692 ובדפוס ראשון של הלכות רבתי, קושטא רס"ט).

בס', ושלא אסרו חכמים⁵ במשהו רק יין שנתנסך לפני ע"ז דאמ' [פסק] דמי[נו] במי[נו].⁶ רק [ע]ל"י סתם יינם כתב שה[מ]חמיר⁷ תבא עליו ברכה.

י *פסק] כך צריך להיות. פ: ספק. יא *דמין במינו] כך צריך להיות. פ: דמים במים. יב *על] כך צריך להיות. פ: של. יג *שהחמיר] כך צריך להיות. פ: שהחמיר.

5 עבודה זרה ה, ה; פסחים כט ע"ב. 6 כוונתו לפסק רבנו תם בספר הישר (חידושים), סימן תעא. רבנו תם עצמו קרא לפסק זה 'פסק מין במינו' (ספר הישר, תשובות, סימן מב). 7 ראו ספר הישר (חידושים), סוף סימן תעא: 'ואלו שתיים האחרונות הרוצה להחמיר על עצמו תבא עליו ברכה והמיקל לא הפסיד'.

סימן נג

נוסח יסוד: כתב יד אוקספורד 566, דף ב60-א61 [א].¹

מקבילות: פרפרזה: כתב יד לייפציג, ספריית האוניברסיטה 1119, דף 16ב;² ספר המרדכי, כתב יד ורצ'לי, דף 292א (בקיצור ובתוספת פרטים).³

מבוא: ר"י נשאל האם מגעו של יהודי שהתנצר וחזר ליהדות, מבלי שעבר טקס טבילה כנהוג, פוסל את היין.⁴ בתשובתו הבחין ר"י בין גר ליהודי משומד, ופסק שחסרון הטקס אינו מעכב את חזרתו של יהודי משומד.⁵ מתשובת ר"י אנו למדים שהיהודי התנצר כבר בעבר וחזר להיות יהודי, ושוב התנצר וכעת שב ליהדות פעם שנייה. חזרתו האחרונה ליהדות

1 עמנואל, מהר"ם וחבריו, סימן קפח, עמ' 489-490. 2 'מעשה ביהודי אחד שאמ' לחברו לך למרתף והבא יין והלך והביא יין ואחר כך נמצא משומד. ופסק רבי' יצחק הזקן ז"ל דלא מצינו טבילה בתלמוד לבעל תשובה אלא לקבל עליו דברי חברות, כגון עם הארץ שבא לקבל עליו דברי חברות. וכיון דאמ' לו יהודי אתה ואמ' לו הן, היינו קבלת דברי חברות. וכן מוכח ההיא דסנהדרין בפרק זה בורר (סנהדרין כה ע"ב) מאימתי חזרתן משישברו פספסיהם, והאי נמי מדקאמ' יהודי אני היינו שבור ע"כ'. 3 'מעשה במשומד שבא בטרוייש ושאלו לו ב' יהודי' אם עשה תשובה וא' הן. ונכנס בבית שירא ליאור, ועש' עצמו שמש והוצי' מכל היינו'. ושאל לר"י על היינות, והכשיר דל"ד לעם הארץ דצריך ג' אנשים. דבשלמ' הת' מחזיק עצמו כחבר ולא סגי בלא ג'. אבל האי משומד יודע הו' שכל זמן שאי' טובל ומקבל עליו דברי חברו' הוא מוחזק כגוי. לכך לא צרי' ג' לקבל לפניו דבקל יש לנו לומ' ששב אל בוראו כיון שנוהג עצמו בדת יהודי'. עיין בבכורו' ס"פ עד כמ' שם פ' באורך וע"ש'. 4 על טקס זה, שהיה נהוג בקרב יהודי אירופה בימי הביניים, ראו: קנרפוגל, קהילות אשכנז, עמ' 69-79; הנ"ל, מומרים, עמ' 297-327; עמנואל, מהר"ם וחבריו, עמ' 435, הערה 2, ושם הפניות לספרות נוספת. 5 תלמיד ר"י, ר' יצחק בן אברהם (ריצב"א) השיב תשובה דומה. ראו שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן קפ; כתב יד ורצ'לי, דף 292א; סמ"ק מצוריד, ב, עמ' מט (ושמא גם שבלי הלקט, ב, סימן ה, עמ' כא בשם ר' יצחק); עמנואל, מהר"ם וחבריו, סימן קפז, עמ' 487, הערה 2.

התרחשה, לפי כתב יד ורצ'לי, בטרוייש בביתו של יהודי בשם שיר-ליאון.
ר"י אף הכיר את האדם לפני שנשאל לדינו, שכן הוא סיפר שלפני חזרתו
ביקש מר"י לערוך עבורו סדר תשובה, אך ר"י סירב.

תשובה בקוצר. אחד שנשתמד ובא למדינה אחרת ונהג עצמו כדת יהודית. ולא
נודעה תשובתו לא בקבלה לפני שלשה ולא בטבילה, ונגע ביין של ישר.
דעתי נוטה להתיר, כי טבילה זו שנהגו אינה אלא משום נקיות וטהרה כדכת' 6'
וזרקתי עליכם מים טהורי' וכו', ומצוה ולא חובה. ובתשובו' הגאו' 7' כדברי, דאפי'
גר שחזר ונשתמד אין צריך טבילה כשישוב. ואי מחמ' חסרון קבלה, דאפי' עם
הארץ צריך שלשה כשבא לקבל דברי חברות כדאית' בפר' [עד כמה], 8' נר' בעיני
דהינו שלא להאמינו דישר' חשוד מיקרי ונאמ' 9' שאינו מקפיד על מגע גוי ומנבל
שחיטה לתאבון. אבל להחזיקו משומד לנסך יין לא, כיון דנוהג כדת יהודית דלא
גרע ממשמר שבתו בשוק. 10'

ואע"ג דכבר פעם אחרת נשתמד ושב וחזר לקלולו, ולא ידעינן אי שב בצנעא
או דוקא בפרהסיא, אין 11' מקבלין אותו לר' יהוד' לפי ר"ת 12' דהכי מוכח שמעתתא
במסכ' 2' דמאי, 13' הא פסקינ' בפר' ק' דע"ז 14' ובשלהי עד כמה 15' הלכה כאותו הזוג
דבין כך ובין כך מקבלין אותו משום דכת' 16' שובו בנים שובכי'. ואע"ג דאפי' הכי
קבלה צרי', 17' הינו למיחש ולא לאחזוקי כדפי'. אינמי עם הארץ דקמי הכי ישר'
הוא ולהחמיר בדברי חברות צריך קבלה, אבל משומד דכפר בעיקר ונמלך בדבר,
קל לשוב וחזר לבוראו וניחם על הרעה וסגי בלא קבלה. כי רובם לתאבון, או על
ידי דוחק עוני ושחוק קוביא עושין ומתחרטין מיד, אך יריאים מפני הגוים והולכים
למדינה אחרת ושבים. ואע"ג דגר שנחשד בדברי תורה צריך קבלה, כדמוכח בההיא
דע"ז 18' ובכורות 19' דקימ' נמי אגר 20' כדמשמ' במסכת דמאי, 21' נר' בעיני דשאני גר
ובדבר קל חוזרין [לסורו] כדאמ' 22' גיורא עד עשר' דרי לא תבז' ארמאה באפיה.

א *עד כמה אולי כך צריך להיות. א - חסר. ב *במסכ' כך צריך להיות. א: ובמסכ'. ג *חוזר
כך צריך להיות. א: וחומר. ד *לסורו כך צריך להיות. א: לאסורין.

6 יחזקאל לו, כה. 7 ראו: תשובות רב נטרונאי, סימן שטו, עמ' 469, והפניות נוספות שם, הערה
6. 8 בכורות ל ע"ב. 9 = ונאמר. 10 עירובין סט ע"ב; עבודה זרה סד ע"ב; חולין ו ע"א:
ישראל מומר משמר שבתו בשוק מבטל רשות ונותן רשות'. 11 כלומר - ולכן אין מקבליים
אותו. 12 תוספות בכורות לא ע"א, ד"ה וכולן שחזרו: 'שחזרו לסורם במטמוניות ובגלוי נזהרין
על דברי חבירות, אין מקבלין אותן שגונבין דעת הבריות ואין עושין אלא לפנים'. 13 תוספתא
דמאי ב, ט (עמ' 70). 14 עבודה זרה ז ע"ב. 15 בכורות לא ע"א. 16 ירמיהו ג, יד. 17 גם אם
נפסוק כר' שמעון ור' יהושע בן קרחה ('אותו הזוג') הסוברים שמקבליים אדם כזה לחברות, עדיין
דרושה קבלה בפני שלושה. 18 עבודה זרה ז ע"ב. 19 בכורות ל ע"ב. 20 ראו רש"י בכורות
לא ע"א, ד"ה וכולן; תוספות שם, ד"ה וכולן; ליברמן, תוספתא כפשוטה, דמאי, עמ' 214, ד"ה
וכולן. 21 תוספתא דמאי ב, ד (עמ' 69). 22 סנהדרין צד ע"א.

הילכך צריך קבלה. ועוד כי מעשיו מקולקלין כדאמ' 23 קשים גורמים לישר' כספחת. ועוד זה בעודו משומד והתחרט' ובקש ממני לעשות כתב²⁴ וישוב, ולא רציתי. לכך תשובתו תשובה, אפי' מעשיו מקולקלין לשתות יין נסך, ולא מיקרי עובד ע"ז ומחלל שבת בפרהסיא. ועוד נר' לי דכל קבלה דכרי חברות בשלשה עשו בגר דצריך ג' דמשפט כתי' ביה,²⁵ והתם אין צריך ג' אלא לכתחלה משום יושבי קרנות²⁶ דקוימ' לן²⁷ שנים שדנו דיניהם דין. ואין לי להאריך בזה. ושלו' יצחק ב"ר שמואל ז"ל.

ה *גרים] כך צריך להיות. א: גוים. ו *התחרט] כך צריך להיות. א: מתחרט. ז *דקיימ'] כך צריך להיות. א: דקאמ'.

23 יבמות מז ע"ב; קט ע"ב; קידושין ע ע"ב; נידה יג ע"ב. הפירוש כאן הוא של רש"י (למשל, רש"י קידושין ע ע"ב, ד"ה קשין), ואילו בבית מדרשו של ר"י התקבל פירוש אחר יותר כלפי גרים. ראו ריינר, הגר, עמ' 747-769. 24 טיבו של הכתב אינו מבואר. ייתכן שמדובר בכתיבת סדר תשובה, בדומה למצוי בין חסידי אשכנז ואחריהם. ראו מרקוס, חסידי אשכנז, עמ' 369-384; אלבוים, תשובת הלב; סטל, תשובות הרוקח; פישמן, חסידי אשכנז, עמ' 201-229. לפי שעה לא ידוע על סדרי תשובה של חסידי אשכנז קודם לראשית המאה השלוש עשרה, לאחר פטירתו של ר"י. עם זאת, קיימים רמזים לכך שר"י עצמו נטה לחסידות. ראו קנרפוגל, סוד מאגיה ופרישות, עמ' 28-29 ועמ' 140-141. 25 יבמות מו ע"ב. 26 סנהדרין ג ע"א. 27 שם ב ע"ב.

סימן נד

א. **נוסח יסוד:** ספר סיני, כתב יד ברלין, המוזיאון היהודי VII.5.262, דף 146א-ב, סימן תתריג-תתריד [ב].

מקבילות: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן עה (עמ' ריב-ריג) [פ]; תמים דעים, סימן פו-פז [ת]; סמ"ק, כתב יד אוקספורד 878, דף 111א-ב בגיליון [א]. פרפרזה: ספר התרומה, סימן קפא; תוספות עבודה זרה ס ע"א, ד"ה זיקא.

ב. **נוסח יסוד:** תמים דעים, סימן פז [ת].

מבוא: השאלה לא הגיעה לדינו. היא נשאלה בידי אחי-אשתו של ר' שמשון משנץ, והיא עסקה כנראה בחבית יין שהחלה לנזול.¹ אחת מבנות הבית (יהודיה) תחבה נעורת לתוך החור כדי לסתום את הנזילה. המעשה שלה לא הספיק לעצור את הנזילה, והיא קראה לנער נוכרי, שהקיש

1 ראו תשובת ר' שמשון משנץ לשאלה דומה (ושמא לאותה שאלה ממש) שנשאל מפי ר' שמואל החבר: אור זרוע, עבודה זרה, סימן רכז; שו"ת מהר"ם, פראג סימן רה; תשובות מיימוניות, מאכלות אסורות, סימן ט.

בנעורת עד שנעצרה הנזילה ואז בא וסיפר לבעל הבית על המעשה.² ר"י נשאל האם היין שבחבית נאסר בגלל מעשיו של הנער, והוא השיב שניתן להתיר. ר"י הכיר שני מקרים בהם פסק רבנו תם להיתר במצב דומה. במקרה אחד, רבנו תם פסק עבור ר' יעקב הנדיב מבראי (Bray), ור"י התווכח איתו על פסיקה זו. במקרה השני, שאירע בטרואה (Troyes), התיר רבנו תם עבור אברהם, בנו של יעקב מבראי. המקרה השני נודע לר"י מפי ריצב"א (שלמד אצל רבנו תם לפני שלמד מפי ר"י). ר"י עצמו פקפק בהיתר של רבנו תם, אך הבהיר שאיננו יכול לפסוק להחמיר במקום שרבנו תם פסק להקל. אולם, פרטי המקרה הספציפי שר"י נשאל עליו מסופקים, ומכוח הספק ר"י התיר.³

חלקה הראשון של התשובה, בו סיפר ר"י על היתריו של רבנו תם, הגיע לידניו חתום בשני עדי נוסח, ובמקור שלישי ללא חתימה.⁴ חלק ב נמצא במקור אחד בלבד, אך למרות זאת נראה שהוא חלק מקורי מהתשובה.

.א.

מעשה אירע בברא⁵ בבית הנדיב ר' יעקב שהיה יין יוצא באמצע השוליים של פיטם הגדול ביום טוב, כי לא היו השוליים מהודקים זה עם זה. ונתן היהודי נעור' כי דרך לסתום בהס' כנגד הנקב' לסותמו. ועדיין היה היין יוצא, כי לא הית' הנעורת תחובה' בנקב' יפה, אך היהודי היה תופס הנעור' בתוך הנקב' ומונע קצת היין לצאת ולא כל כך. ובא הנגר גוי ותחב הנעור' שהיה היהוד' אוחז בתוך הנקב' עד שסתם היטב הפיטם. ושאלו לר"ת [והתיר] מטעם שהיה מדמה דבר זה לנוד של עור רך⁶ שאע"פ שאם נתן גוי אצבעו מבחוץ לתחוב אותו בתוך הנוד והעור מפסיק, אין זה דרך ניסוך.⁶ וקשי' היה בעיני' לדמותו לזה כי סברא גדולה

א בברא פ: כבר. א - חסר. ב כי דרך ... בהם | א - חסר. ג הנקב | א: הסדק. ד הית' הנעורת תחובה | א: הידקה ולא תחבה. ה בנקב | א: תוך הסדק. ו בתוך הנקב | א: נגד הסדק. ז בתוך י * בעיני' פ, ת, א. ב: בעיניו. ט רך | ת - חסר. ח * והתיר | פ, ת, א. ב: והיתר. הנקב | א: בידו והעמידה בסכין.

2 שחזור המקרה כאן הוא על פי חלק ב של התשובה. 3 על תשובה זו ראו אורבך, בעלי התוספות, עמ' 463, הערה 15; סולוביצ'יק, היין, עמ' 360, הערה 57. 4 לאמיתו של דבר, שני עדי הנוסח חד הם. כתב יד סיני השתמש בקובץ שהועתק ב'תשובות ופסקים לר"י הזקן'. ראו עמנואל, שאינן של מהר"ם, עמ' 161. 5 דהיינו Bray-sur-Seine. ראו: גרוס, גליה יודאיקה, עמ' 123-124. חכם בשם ר' יעקב מבריש (או: דבריאה) מוזכר בספרות בת הזמן (הגהות ספר המרדכי, הגהות בבא בתרא, סימן תרסח; תוספות ר' ישעיה, בתוך: שיטה מקובצת בבא קמא ב ע"ב וה ע"ב). ראו גרוס, גליה יודאיקה, שם. ייתכן שמדובר באותו אדם, אולם תיאורו כאן כנדיב ולא כחכם מקשה על זיהוי זה. 6 פסק זה של רבנו תם מוזכר על ידי הרא"ש (פסקי רא"ש, עבודה זרה ד, יד), וגם על ידי ר' יהודה שירליאון (תוספות ר"י שירליאון, עבודה זרה ס ע"א [עמ' רצ]).

היה נר' לי חלק ביניהן. וכשדברתי עם רבי' שאלתי אם יש להתירו מטעם שאומ' הספר^א [בסוף]^ב ע"ז^ג הכא [מפסקי]^ד אשכול'. ומטעם זה מטהר שם עם הארץ שהושיט ידו ונגע לגת^ה אפילו [כשהמסקה]^ו הולך. וענני^ז שאין לדמותו כי זה מע"א^ח שאחר הדריכ' והוצאת היין מן הגת ומהודקות אחר האשכולות עצורות כעין שה^ט בשע' שעוצרין [אותם]^י בתפוח^{יא} של גת^{יב} שלנו שקורין פירשאר. כא^{יג} [וסמכו]^{יד} הבעלים^{יז} על היתר ר"ת וגם אני לא מחיתי בהם.^{יח}

שוב שמעתי כשהיו בני הנדיב ר' אברהם בנו למידין אצלינו, הוגד לי כי גם בטרוייש^{יט} אירע מן הכרזא מעשה שלא היתה מהודקת יפה בחבית והיה החבית נוטף. ובא [גוי]^כ והקיש עליה אבן וסתם יפה. כי הגיד לי ר' יצחק משנזא^{כא} בר ר' אברהם. [ובשעה שהייתי כותב כתבי השאלתי לר' שמשון בעל אחותך כלום ידעת בדבר זה שספר לי ר' יצחק ואמר לא שמעתי. נענה]^{כב} שמואל [בר שלמה]^{כג} אחי כלתי אמ' לי כי בהיותו [בשנזא]^{כד} הביא ר' יצחק דבר זה^{כה} שאירע בטרוייש שהתירו רבי' מטעם שדימ' אותו לתחיבת אצבעו מבחוץ על הנוד של סתימת המגופה. ונתרפית מהידוקה מחמ' ניענוע היין, כי היית' המגופה נהפכת קצת מחמ' שהיית' [החבית]^{כז} מוט' ליפול, ובא הגוי והידק הסתימה. גם אתה אם תרצה לסמוך^{כח} עליו, ^{כט} סמוך על עצמך, כי אין לי לאסור מה שהתיר ר' פעמים. גם^{לא} נראה לי שראיתי^{לב} טעם זה בתשובה אחת בין תשובותיו.^{לד} ואיך אאסור אע"פ שאיפשר^{לז} שהייתי מחמיר על עצמי בשלי אם היה [נארע]^{לח} כי נרא' לי לחלק.^{לט} ושלו' יצחק בר' שמואל זלה"ה^מ

ב.

וגם בלא טעמו של רבינו יש להתיר כאן בשלך. ואפי' אשכחך הנער ואמר לך כאן

יא הספר פ: התלמוד. ת: גמרא. יב *בסוף פ, ת. ב: בתוך. יג *מפסקי פ, ת, א. ב: מיפקקי. יד לגת א: באשכולות. טו *כשהמסקה פ, ת. ב: כשהמקשה. טז וענני א - חסר. יז מע"א פ: בעניין אחר. א: מדבר. יח *אותם פ, ת. ב: אותו של. א - חסר. יט *בתפוח פ, ת. ב: נוסף: גת. כ גת פ: גיגית. ת: גתות. א - חסר. כא פירשאר פ: פרישוירש בלע'. ת: פירמושרש. א - חסר. כב *וסמכו פ, ת, א. ב: והלכו. כג הבעלים פ: אנשים הרבה. כד וגם אני ... בהם ת, א - חסר. כה בטרוייש פ: בטרוייש. כו *גוי פ. ב: עליה. ת: והע"א. א: והגוי. כז *משנזא כך צריך להיות. ב: משנרא. פ, ת, א - חסר. כח *ובשעה ... נענה ת. ב: פ: וגם. א - חסר. כט *בר שלמה ת, א, ב, פ - חסר. ל *בשנזא. א. ב: משנרא. פ: בשצא. ת: בשיונא. לא זה פ נוסף בפני ר'. לב *החבית פ, ת. ב: הרובי. לג לסמוך ת - חסר. לד עליו פ: על זה. ת - חסר. לה גס ת: כי. לו נראה לי שראיתו פ: ראיתי. לז שאיפשר פ: שאי אפשר. ת: אי אפשר. לח *נארע פ, ת. ב: יודע. לט על הנוד ... לחלק א - חסר. מ ושלו' ... זלה"ה ת - חסר.

7 עבודה זרה עה ע"ב. 8 = שהן. 9 פירשאר הוא pressoir דהיינו מכשיר למחיצת ענבים. ראו סולוביצ'יק, היין, עמ' 78-81. 10 = Sens. ראו גרוס, גליה יודאיקה, עמ' 165. 11 תשובת רבינו תם לר' יעקב ישראל, ספר הישר (תשובות), סימן נד, א (עמ' 117-118).

בשעה שראה אותך בפעם ראשונה מעצמו בלא שאלתך, כי אפשר שאין הנער יודע שתחבנה¹² בפנים יותר ממה שהיתה, כי שמא לא יכלה להדקה בלא הקשה, או שמא יריאה היתה ומירתתא, ולכך קראה לנער להדקה. ואם יש לספק בכך יש להתיר בספקא אחת, כעובדא דההוא דחביתא¹² כיון שאין מנסכין עכשו אלו הע"א לע"א. ולפי מה שהיה אומר בני נ"ע, וגם כתב כן בתוספו' מס' גטיין וקדושין¹³, שהיה נראה לו שאין עד אחד נאמן על ידי שהלא¹⁴ שותק אלא באכילת חלב, וכגון שאמר העד שהיה המעשה שהיה לו להכיר ולדעת שאומר אמת,¹⁵ שכיון שיש לו לידע יפה אם הוא שקר, כששותק הוי כמודה. דמסתמא דמודה לו אמת כיון ששותק לפי' שתיקתו חשובה כהודאה אם העד כשר להעיד שאינו גזלן. וכן בנטמאו טהרותיך ובשורך נרבע¹⁶ בענין שהיה לו להכחישו אם הוא שקר, כגון שאמר בפניך היה הדבר או בשום ענין שיש לבעלים להכיר רגלים לדבר אומר העד שהיה המעשה. וכן באשתו זינתה¹⁷ אומר עניניה שהיה לסומא להכיר. וכן בבעל מום בההיא דקדושין¹⁸ היה לו להכחיש, ודינאי המלך וכבן גרושה דההיא שמעתא¹⁹ כגון שעד אחד אמר לאמו של ינאי המלך קודם עבודה שנשבת ושתקה. אי נמי לינאי עצמו ולדין גרושה אח' העד שהם עצמם יודעים על ידי רגלים לדבר במה ששמעו או יודעים כי עדים כבר העידו עליהם שנפסלו ושתקו. וכן במגורת של דכסקית.²⁰ וכן מה שאומר גבי אכילת חלב כו'.²¹ וכיוצא בו טעמא דאמר לא הא אישתיק מהימן.²² בכגון זה שאומר העד שיש להן להבין ולדעת שהוא אמת מיירי, ומדשתיק ולא מכחיש ליה לומר איני יודע. ולפי זה אין לתמוה מה לי שותק מה לי אומר איני יודע. וגם לא נצטרך לומר שמה שאומר בריש האשה רבה²³ ובקדושין²⁴ טעמא דאמר' לא אכלתי וטעמא דאמר לא וטעמא דמכחש ליה הא אשתיק מהימן, לאו דוקא לא אכלתי ומכחיש ליה בכלם, דהוא הדין נמי איני מאמינך או מנין לך או איני יודע או אתה אומר באמת בלא אכלתי ולא נרבעתי דמי. כי אפי' האומר איני יודע מכחישו לעד מקרי שפיר. כי הכחשה גמורה היא זו שהעד אומר שיש לו לידע והוא אומר שאינו יודע. ולפי דבריו של בני תנוה נפשו בצרור החיים אין שתיקותך זו כהודאה.

מא *שתחבנה כן צריך להיות. ת: שתחבת.

12 עבודה זרה ע"ב. ראו תוספות שם, ד"ה ההיא רביתא. 13 ראו אורבך, בעלי התוספות, עמ' 256. 14 = שהלה. 15 סמ"ג, לאוין קמח (מתוך תוספות ר' יהודה שירליאון לגיטין, שלא הגיעו לדיןנו): 'ואמר הרב רבינו אלחנן על זה שלא תחשוב שתיקתו כהודאה אלא בדבר שרגלים לדבר שהיה לו לידע'. 16 קידושין סה ע"ב-סו ע"א. 17 שם סו ע"א. 18 שם סו ע"ב. 19 שם סו ע"א-ע"ב. 20 שם סו ע"ב. 21 שם סה ע"ב. 22 שם. 23 יבמות פז ע"ב. 24 קידושין סה ע"ב.

סימן נה

נוסח יסוד: תוספות עבודה זרה עב ע"ב.

מקבילות: תוספות עבודה זרה ס ע"א.

מבוא: היין בחבית שהייתה מונחת על גבי עגלה קילח לתוך גיגית. גוי הרים את העגלה כולה כדי להגביר את קילוח היין. ר"י נמנע מלפסוק האם היין נאסר.

וכשהיין מקלח מן הגיגית או מן החבית בעגלה לתוך הכובא והגוי מגביה את העגלה כדי שיקלח היין יפה יפה, זה היה מעשה ולא היה ר"י רוצה לומר לא איסור ולא היתר.

סימן נו

נוסח יסוד: אור זרוע, עבודה זרה, סימן קנו [ז].

מקבילות: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן עג (עמ' רי-ריא) [פ]; ספר המרדכי, עבודה זרה, סימן תתיז (תחילת התשובה בלבד).¹

מבוא: ר"י נשאל על אודות מגע גוי ביין מבושל שיש בו כמות קטנה של יין חי (שאינו מבושל). ר"י העלה שני היתרים לייין. ההיתר הראשון הוא במקרה שהייתה ביין כמות של דבש שתבטל את היין החי. אם אין דבש, ר"י הציע שניתן לבטל את היין החי ברוב של היין המבושל. ההיתר השני היה נועז בעיני ר"י עצמו, והוא ביקש שלא לסמוך עליו אלא במקום הפסד גדול, או אם פוסק גדול נוסף יסכים לדעתו.

מעשה שנתערב יין חי ביין מבושל ונגע בו גוי, ולא היה ידוע אם היה במבושל ששים כנגד החי ואם לאו. ושאלו לרבי יצח' בר' שמואל זצ"ל והשיב: תדע כי בענין זה נשאלתי מאתמל מאחד מבני ויטרי. ואמרתי לו כי אפי' יין נסך ביין

¹ על פי דפוס ראשון, קושטא רס"ט. פסקה זו אינה נמצאת בכתב יד בודפשט, הספרייה הלאומית, ²1, ובכתב יד וטיקן 141 של ספר המרדכי. היא נמצאת בכתב יד פרמא דה רוסי 929, דף 214ב, אך נפל שם שיבוש מחמת הדומות.

מבושל כשר ויש מן הדבש כנגד הנסך,^א אני מכשיר כאילו אין שם יין מבושל^ב מטע' סלק את מינו וכו'.² ונ"ל דה"ה כ"ש כמוי' שהחי והמבושל שניהם היתר שיש לחשוב הדבש כאילו הוא עצמו לעניין זה שאם יש^ד כך רוב דבש ומעט יין חי. שאם היה היין חי מעורב בדבש בפני עצמו לא היה הדבש נאסר במגע גוי כי היינו מדמין לאלונטית^ה של ישר' שאינה נאסר' במגע גוי אע"פ שייך נותן טעם.³ שגם עתה כשהדבש מעורב [ב]יין מבושל שאינו ראוי, יחשב הדבש לעניין מגע גוי כאילו הוא בפני עצמו, שהיין המעורב בו לא היה אז מחשיבו יין לעניין מגע גוי כאילו הוא בפני עצמו.⁴ ולא עוד אלא אפי' בלא דבש, אם יש מן היין המבושל כל כך שהיין המבוש' אם היה מים לא היה היין חי המעורב בו מחשבו יין לעניין מגע גוי, אע"פ שלעניין יין נסך הנופל בו אני מחשב' מין במינו. אע"פ שמזה אין לי ראייה ויוכל אדם לומר שיותר יש להחמיר כאן מביין במים כיון ששניהם יין, אע"פ שהמבושל לעניין מגע גוי כמים חשוב. שגם לעניין נצוק יש לו שהוא נחשב יין כמו מין במינו לדברי רבינו יעקב זצ"ל ורבי' שמו' זצ"ל והר"ר יהודה בר נתן זצ"ל שאמר^ו שמה [ש]אינו' נאס' על ידי מגע גוי בבור היינו משו' דכ"ע נצוק בר נצוק אינו חיבור, שאם היה חיבור היה נאסר הנצוק בר נצוק שלעניין זה אינו נחשב כמים.⁶ מ"מ נר' לי שאין לחלק בכך מחמ' מגע.⁷ אבל מה נעשה⁸ שאם יש להתיר' מגע גוי בעניין זה, יבא להתיר אפי' בהרבה יין חי כי יאמ' המיקל גם עתה אדמהו לאלונטית של ישר'. גם ירגיל להגיע בו לכתחילה. ובשביל כן⁹ וגם בשביל שאין בידיו¹⁰ ראייה פשוט' כל כך¹¹ אלא סברא, אמרתי לו אם יש לכם מנהג בדבר תעשו כמנהגכם בין להקל בין להחמיר. ואפי' אם אינכם יודעים מנהג בדבר, אם יש הפסד מרובה נכון בעיניי להקל לכם כאשר אמרתי. אבל אם אין הפסד בדבר, רק שתצטרכו להכשיר חבית כאשר שמעו¹² שהיין אינו בעולם, טוב בעיניי שלא תקילו על ידי עד שתשמ' מפי אדם חשוב בעל נפש¹³ שתהא סברתו [שוה]¹⁴ לשלי ויראה בעיניו היתר גמור לעניין זה שאמרתי להתיר בלא דבש. ושלו' - יצחק בר שמואל זלה"ה.¹⁵

א הנסך פ: יין נסך. ב מבושל פ 109: אלא דבש. ג כמו פ: כיון. ד יש פ 109: כל. ה לאלונטית פ: לאלונטית. ו *ביין כך צריך להיות. ז: היין. ז *שאינון כך צריך להיות. ז: ואינו. ח שגם עתה ... מגע פ - חסר. ט נעשה פ: אעשה. י יש להתיר פ: אתיר. יא ובשביל כן פ - חסר. יב בידיו פ: בדינו. יג פשוט' כל כך פ: ברורה. יד שמע' פ: אמרתי. טו נפש פ: תורה. טז *שוה פ. ז - חסר. יז ושלו' ... זלה"ה פ - חסר.

2 חולין ק ע"ב ועוד. עד כאן בספר מרדכי. 3 עבודה זרה ל ע"א. 4 ייתכן שהמילים 'לעניין מגע גוי כאילו הוא בפני עצמו' נכפלו כאן בטעות. 5 תוספות עבודה זרה נו ע"ב, ד"ה גרנותני. 6 בניגוד לשיטת ר' יצחק בן מאיר בתוספות, שם. ראו סולוביצ'יק, היין, עמ' 300.

סימן נז

נוסח יסוד: השאלה ונוסח א של התשובה - תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן ע (עמ' רט) [פ].

נוסח ב של התשובה - כתב יד פרמא דה רוסי 425, דף א201-א202 [ר].¹
מקבילות (נוסח ב): תמים דעים, סימן פה [ת]; ספר מרדכי גדול (תשובות בעלי התוספות, סימן כג, עמ' 81-82) [מ].²

מבוא: ר"י נשאל לדינו של קנקן יין מזופת של יהודי, שהחזיק יין של נוכרי במשך כמה שעות. לאחר מכן, הקנקן התמלא יין מבושל, שהועבר לקנקן שני וממנו לחבית של יין מבושל. בשלב הבא, מילאו את הקנקן השני ביין כשר בלתי מבושל, שהורק משם לחבית של יין בלתי מבושל.

התשובה הגיעה לדינו בשני נוסחים שונים. בנוסח א ר"י העיד שרבנו תם שינה את עמדתו במהלך השנים ביחס למעמד כלי יין מזופתים. בתחילה, רבנו תם השווה בין 'מכניסו לקיום' לזיפוף וקבע שכל כלי מזופת דינו ככלי שמכניסו לקיום ויש להחמיר בו. בכך הוא נחלק עם ר' אליהו מפריס, שטען שעובדת היות הכלי מזופת אינה משנה את הדין החל עליו. לאחר זמן, הודה ר"ת שקנקן מזופף אינו מוגדר בהכרח ככלי המכניסו לקיום, ולכן היין שהיה בקנקן המזופת אינו נאסר מכוח היין האסור ששהה בקנקן לפני כן.

בנוסח ב הובאה תחילה דעתם של אחרים, שיש לאסור את היין המבושל שהיה בקנקן המזופת, את היין הבלתי מבושל שהיה בקנקן השני, ואף את החביות שלתוכן נשפך היין. ר"י דחה את דעתם וקבע שניתן לסמוך בנושא זה על שיטתו המקילה של רבנו תם (שנזכרה בנוסח א).

פעם אחת שאל גוי אחד כלי"א של דלעת מזופף שנותנין בו יין והיה של ישראל' ושאלו גוי ונתן בו יין שלו לילה אחד² והחזירו לישראל'. ולאחר זמן מרובה שכחו שנשתמשו בו יין נסך ומילאהו יין מבושל והריקוהו לתוך קנקן של עץ מזופף

א כליז מ, ר, ת: קנקן. ב אחד מ, ר, ת: אחת.

1 פורסם: סגל, ר"י הזקן, עמ' טז-יז. ראו: עמנואל, מהר"ם, דפוס פראג, עמ' 567, הערה 32. 2 על פי כתב יד ניו יורק, בית המדרש לרבנים 673, Rab. 673, דף 122. נוסח זהה בספר מרדכי גדול, כתב יד אוקספורד 678, דף 123.

כשר. וחזרו ועירו אותי לתוך חבית של יין מבושל להשתמש לתוכו.⁷ ושוב חזרו ומלאו את הקנקן השני יין שאינו מבושל. ושאלו את ר'.

נוסח א

והשי' הכל אמונת אומן.³ כי ר"ת אסר כבר כלים מזופפים כאילו מכניסו לקיום.⁴ ובסוף ימיו חזר בו ואמר מתחילה נאסרו על ידי ועכשיו חזרתי להתירו. שכבר נחלק בהם עם רבינו אליהו מפריש בבורייאש⁵ בחופת ר' מתתיה בה"ר יהודה שנשא בת ה"ר שמשון, שר' אליהו היה מתירו ור' אוסרו. וחזר בו בסוף ימיו והתירו, ולא מטעם רב' אליהו כי היה לפי שאינו מוצא שום איסור, רק חזינן שאין מכניסין לקיום ולכך צריכין עירוין.⁶ ור"ת דיקדק מהלכות גדולות שכתב בהם⁷ סבור מיניה הני [מילין] נודות שאין מכניסין לקיום.⁸

נוסח ב

ויש שרצו" לאסור מטעם כי אע"פ שהתירו חכמי⁹ למירמי שיכרא בכלי¹⁰ שנשתמש בו יין' לאחר שהודח במים או ניגוב, דקים להו לרבנן דשכר אין בו כח להפליט יין נסך שבכלי לתוכו.¹⁰ אע"ג דמים גרידי מפליטים אותו כששוהין¹¹ לתוכו הרבה, שהרי ניתר הכלי על ידי מילוי מים ג' ימי' ועירו מעת לעת,¹¹ הכי קים להו דלא

ג אותן מ, ר, ת נוסף: קנקן. ד להשתמש מ, ר: להשתמר. ה לתוכו ת: בו. ו *עירוין כך צריך להיות. פ: עירוב. ז *מילין כך צריך להיות. פ: נמי. ח שרצון ת: שהיו רוצים. ט בכלין מ: בדלי. י יין מ, ת נוסף: נסך. יא כששוהין מ: כששוהא.

3 ישעיהו כה, א. 4 דעתו המוקדמת המחמירה של רבנו תם משתקפת בכתב יד אוקספורד 566, דף ב37-א38: 'דין קנקן מזופף. מעשה בא לפני ר"ת בקנקן מזופף של גוי שהיו נותנים בו יין תדיר מדי יום יום ופעמים משהין בו שירי יין כל הלילה עד הבקר והדיחו הישר' ומשך בו יין כשר מן החבית. ואמ' ר"ת שאין מכנסו לקיום אסור בהדחה עד שיערנו במלוי מים מעת לעת ג' ימי' כדאמרי' באין מעמידין (עבודה זרה לג ע"א) סבור מינא הני מילי נודות אבל קנקנים לא. מן/הו שפיי' רבו' (רש"י עבודה זרה לג ע"א, ד"ה אבל קנקנים) של חרס לא, יש תשובות רבות אלא בה (אולי צ"ל: זה) פתרונו: הני מילי נודות שאין מכנסו לקיום סגי להו בערוי אבל קנקנים דמכנסין לקיום לא סגי בערוי אלא בהשרת זפתו. וכן מפור' בה"ג (ג, עמ' 254) ואי אפשר בענין אחר. ומפרש התלמוד ירושלמי' (עבודה זרה ב, ד, דף מא ע"ב) על ידי זפתיהו בולעות'. על גלגולי שיטת רבנו תם, ראו סולוביצ'יק, היין, עמ' 215-222. 5 לזיהוי מקום זה, ראו ריינר, רבנו תם ובני דורו, עמ' 83, הערה 57; סולוביצ'יק, היין, עמ' 216, הערה 30. ריינר סבר שמדובר בעיר בורז' (Bourges) במרכז צרפת, ואילו סולוביצ'יק הציע לשנות את הנוסח ל'טורייאש', כלומר טרואה (Troyes). על הקהילה היהודית בבורז' במאה השתיים-עשרה, ראו גרוס, גליה יודאיקה, עמ' 110-111; ג'נינגס, הקתדרלה, עמ' 1-10. 6 דין עירו - עבודה זרה לג ע"א. מכניסו לקיום - שם, לג ע"ב. 7 הלכות גדולות, ג, עמ' 253. 8 זהו ההסבר לשיטתו המחמירה של רבנו תם - ראו לעיל, הערה 4. נימוק לחזרתו מפסקתו בסוף ימיו אינו מופיע כאן. 9 עבודה זרה לג ע"ב. 10 בניגוד להסברו של רש"י, עבודה זרה לג ע"ב, ד"ה לא חש למילתא. 11 עבודה זרה לג ע"א.

אלים השכר להפליט במים גרידי אע"פ שמחמיצין אותו והוא חזק הרבה. והילכ' מותר ליתן לתוכו שכר שאין טעם היין האסור נפלט בו. אבל יין מבושל, וכי מפני שנתבשל אין בו כח להפליט יין נסך הבלוע בכלי, והלא הוא חזק וחרף הרבה יותר. ונמצא שטעם היין נסך שבולעת הקנקן נפלט בתוכו ונאסר אותו יין, ויאסור כל החביות של יין מבושל² שהורק לתוכו. גם חבית שנייה של יין שאינו מבושל תיאסר על ידי קנקן השיני הנאסר ביין המבושל ואח"כ נתנו בו יין שאינו מבושל ונתנו לתוך חבית של יין שאינו מבושל כמו כן.

ור' השיב כי בין שכר בין מים מותרים בכלי הנאסר ביין נסך. והמחמיר ביין¹² מבשכר לא חש לקמחי¹³ ואין בדברי' ממשות.¹⁴ ובהדי' קתני גבי קנקני' בגי' הספרי' באין מעמיד¹⁴ גבי נתן לתוכו יין ישראל נתן לתוכו מים, ואין מחלק בין זמן מרובה בין זמן מועט. וגם שכר מותר כמסק' דהת'¹⁵ ואע"פ שמים ושכר מותרים אין להוכיח מהם יין מבושל. אם נאסר הגת בחזרת גרגותני במשהו כדמשמ' מילת' דרב הונ' ¹⁶ שא"כ חשוב יין הגוי כשאר יין לאסר¹⁷ במשהו, אע"פ שהוא לעניין ניסוך כמבוש' למתני' דקאי רב הונא עלה.¹⁸ ומיהו קש' לי אם נפ' דמיירי במשהו, למה לא מבטל מטעם דהלכה כרבא¹⁹ בחמירא חדתא בענבי על ידי סלק את מינו כמי שאינו,²⁰ כי דוחק הוא להעמיד רב הונא כאביי.²¹ ואע"פ שאין מתירו מטע' שכר ומים, מ"מ אם לא היה אלא משהו והיה ראוי לבטל²² בדבש²³ ביין²⁴ מטע' סלק מינו כמי שאינו אז הייתי מתירו מט' זה.²² ואמנם אע"פ²⁵ שלא הורגלתי לעשו' מעשה כהוראה רבי' יעק'²³ שמתיר בשיכשוך במים יושטש²⁴ של עץ וקנקני' של קנים²⁶ המזופפים בכל דבר שאין מכנסו לקיים, ואינו²⁷ מחמי עליה²⁸ כנודות של עור, כדי הוא רבי לסמוך עליו בשע' הדחק כי תור' חס' על

יב החביות של יין מבושל²⁹ ת: היין המבושל שבחבית. יג ממשות³⁰ ת: לא טעם ולא ממש. יד לבטל³¹ מ: להתיר. ת: ליבטל. טו ברבש³² מ: דבש. ת: כרבש. טז ביין³³ ת: שביין. יז *אע"פ³⁴ ת. פ: א"פ. מ: ואע"ג. יח קנים³⁵ מ: חרס. ת - חסר. יט ואינו³⁶ מ: ואנו. כ עליה³⁷ ת נוסף: מטעם הזפת.

12 הנוסח קשה למרות שהוא מקויים בכל עדי הנוסח, ונראה שצריך להיות: במים. ראו תוספות עבודה זרה לג ע"ב, ד"ה שרא למירמי: 'אומר ר"י דה"ה מים וכל שאר משקין לבד מיין'. 13 פסחים פד ע"א. 14 תוספתא עבודה זרה ד, י, עמ' 467; עבודה זרה לג ע"א. 15 עבודה זרה לג ע"ב. 16 שם נו ע"ב. 17 = ליאסר. 18 עבודה זרה ד, ח; עבודה זרה נה ע"א. היין בגת, ששייך לגוי, הוא מותר כל עוד לא ירד לבור. בכך הוא דומה ליין מבושל, שכשרותו נשמרת גם כאשר נוגע בו גוי. אבל אם החזיר את הגרגותני לגת, הגת נאסרת בגלל היין האסור שבכור שטפטף לגת עם הגרגותני. 19 עבודה זרה סו ע"א. 20 חולין ק ע"ב. 21 הסובר (עבודה זרה סו ע"א) שאוסר במשהו. ראו תוספות עבודה זרה נו ע"ב, ד"ה אבל אם החזיר. 22 ראו לעיל, סימן נו: 'אמרת לך כי אפי' יין נסך ביין מבושל כשר ויש מן הדבש כנגד הנסך, אני מכשיר כאילו אין שם יין מבושל מטע' סלק את מינו וכו'. 23 שיטתו המאוחרת והמקילה של רבנו תם. 24 justes = כלים לאכסון נוזלים. ראו סילוביצי'ק, היין, עמ' 219, הערה 35.

ממון כו'.²⁵ וגם על דבריו אין קושי^כ וראוי לסמוך עליהם אף לאשר לא יסמוך בהיתר סתם יינו במשהו.²⁶ כך השיב ר'.

כא קושיין מ: קושי'. ת: קושיא.

25 ראש השנה כז ע"א ועוד. 26 היתר זה של רבנו תם מופיע בספר הישר (חידושים), סימן תעא, עמ' 281-282.

סימן נח

נוסח יסוד: ספר המרדכי, עבודה זרה, סימן תתכב [מ].¹

מקבילות: שו"ת מהר"ם, פראג, סימן שה [פ]; הגהות מיימוניות, מאכלות אסורות יא, ס (בקיזור).

מבוא: ר"י נשאל האם יין נסך נבלע בתוך שעווה שסתמו איתה חורים שנוצרו בכוס. הוא פסק ששעווה אינה בולעת.

שאלו ר"י על כוס שסתמו נקביו בשעווה והיין נותנין פעמים^ב לגוי לשתות בו ואחר כך מדיחין אותו ג' פעמים כדרכו וחוזרין ונותנין לתוכו יין.^ג ואו"ר ר"י כי הוא מותר כי השעווה אינה בולעת כל כך שלא יצא הבלוע בהדחה ג' פעמים, דלא דמי לזפת. שזפת בולע יותר ואין היין נסך הנבלע בו יוצא אלא ע"י חמין בהגעלה או ע"י עירוי ג' ימים.²¹ וכן משמ' פר' המפקיד^ח דפליגי⁴ בהמפקי' יינו לחבירו ועירבו עם יין שלו יפחות לו שתות, פי' שיעור בליעת החבית.^ט ומאן דאמר חומש מסיק הת' דטעמיה משום דבאתריה איירי דסתמי בזפת דבלע טפי ומ"ד שתות באתריה דסתמיה בשעווה ולא בלע כולי האי.

א שסתמו נקביו פ: שהיו בו נקבים סתומי'. ב והיין נותנין פעמים פ: ונותנין. ג ואחר כך ... יין פ: אם מותר לשתות בו בהדחה. ד ואו"ר פ: והשיב. ה ר"י פ: ר'. ו ג' פעמים ... ימים פ: כמו זפת. ז משמ' פ: מוכח. ח פר' המפקיד פ: בהשוכר את הפועל'. ט פי' ... החבית פ: לפי ששתות בלע החבית ומה שבלע החבית אין לו לשלם. י כולי האי פ [נוסח]: כמו דכתא (צריך להיחזק: זפתא).

1 על פי כתב יד פרמא דה רוסי 929, דף א-215. ב. פסקה זו אינה נמצאת בכתב יד בודפשט, הספרייה הלאומית, 1², ובכתב יד וטיקן 141 של ספר המרדכי. 2 על מעמדו של עירוי כשווה ערך להגעלה לדעת רבנו תם ור"י, ראו סולוביצ'יק, היין, עמ' 232-236. 3 בבא מציעא מ ע"א. 4 בבא מציעא ג, ח; בבא מציעא מ ע"א.

סימן נט

נוסח יסוד: שבלי הלקט, ב, סימן ט (עמ' מא) [ש].

מקבילות: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן קלז (עמ' רמה) [פ]. פרפרזה: תוספות עבודה זרה נ ע"א, ד"ה בעינן, כתב יד קמברידג', ספריית האוניברסיטה Add. 667.1, דף 168ב.

מבוא: ר"י דן בתשובה זו במעמד של בגדי כמרים נוצריים.¹ ר"י קיבל את עמדת רשב"ם ורבנו תם המתירה את השימוש בבגדים,² אך למעשה הצייע להחמיר ולא לקבל בגדים כאלה אפילו כמשכון. זאת משום שעלול להיווצר מצב שבו היהודי ייאלץ למכור את הבגדים לכוומר אחר שישתמש בהם במהלך הפולחן שלו, ובכך יעבור היהודי על איסור 'לפני עיוור'.

ורבינו יצחק ב"ר שמואל³ זצ"ל השיב⁴ בגדי המלתחה של כומרים שהן לבושין בשעה שהן עובדין לע"ז לא ראינו שנוהגין בהו שום איסור להלוות עליהם. ורבינו שמואל ורבינו יעקב לא היו תופסין אותן נויי ע"ז אלא נויי הכומרים.⁴ והרוצה להחמיר יחמיר וטוב לפרוש מהם שמא ישתקעו ביד ישראל ויצטרך למוכרן וקרוב הדבר לעבור על לפני עוור לא תתן מכשול.⁵

א ורבינו... השיב פ: וגם. ב המלתחה פ: אמלחתי. ג הכומרים פ [נוסח]: ולקלונם הם עושין ומותרין בהנאה.

1 בעניין זה כבר קדמו לו חכמים מתקופת רבנו גרשום. לסקירת הדעות, ראו: אסף, חמש תשובות, עמ' 116 (ושם הובאה גם תשובה זו מתוך שבלי הלקט, כתב יד אוקספורד 658, דף 13א); שצמילר, חילופי תרבות, עמ' 26-37; קנרפוגל, הנוצרים, עמ' 151-167. 2 אור זרוע, עבודה זרה, סימן רט, מתוך פירוש רשב"ם למסכת עבודה זרה; תוספות עבודה זרה נ ע"א, ד"ה בעינן כעין פנים; תוספות ר"י שירליאון, עבודה זרה, עמ' רנא; קרויזר, תוספות ר"י הזקן ור"י מפריש, עמ' ד; שבלי הלקט, ב, סימן ט (עמ' ט). אך ראו תקנת רבנו תם, פינגלשטיין, שלטון עצמי, עמ' 178: 'ושלא ליקח גביע או תועבה או בגדים צואים או ספר תפלות תועבה ומשמשיה' (נוסח אחר שם: 'שלא להלוות על כל משמשי עבודה זרה'). 3 כן הוא בשני כתבי יד של שבלי הלקט: כ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה Add. 653, דף 21ב, וכתב יד אוקספורד 657, דף 27א. בכתבי היד האחרים של שבלי הלקט, ב (כ"י אוקספורד 658, דף 13א; פרמא דה רוסי 505, דף 28א; מונטיפיורי 128, דף 20; לוונדון, הספרייה הבריטית 529, דף 24ד) כתוב בטעות: שלמה. אף על פי שרוב כתבי היד מוסרים את התשובה בשם ר' יצחק בן שלמה, מסתבר שהנוסח הנכון הוא ר' יצחק בן שמואל. ראשית, לאור התואר 'רבינו' שמתאים יותר לדמות רבנית ידועה. בנוסף, מתאים שר"י יכיר את שיטתם של רשב"ם ורבנו תם. חכם בשם ר' יצחק בן שלמה כמעט ואינו מוכר (ראו עמנואל, שבתי לחות, עמ' 222-223). 4 ראו לעיל, הערה 2. 5 ויקרא יט, יד.

סימן ס

נוסח יסוד: שבלי הלקט, ב, סימן לח (עמ' קלו-קלז) [ש].¹

מקבילות: שו"ת מהר"ם, פראג, סימן קס [פ]; הגהות מיימוניות, מאכלות אסורות יד, ב [ה].²

מבוא: ר"י נשאל האם מותר ליהודי החולה באפילפסיה (מחלת הנפילה) להשתמש בתרופה שהוכנה על ידי נוכרי ושהכילה, על פי החשד, חומרים משרץ העוף (חגב או ציפור טמאים).³ ר"י התיר אם התרופה 'ידועה', ועל רמת המובהקות הנדרשת לתרופה ידועה הוא דן בסוף התשובה. דיון משני מוקדש לדיני ביטול הקשורים לתרופה זו.

תשובת רבינו יצחק בר שמואל ז"ל. שאלו על נכפה⁴ אחד והיה גוי אחד רוצה לרפאתו ולהאכילו מאכל אחד⁵ לרפואה. נראין הדברים שיש בו שרץ העוף⁶ וגם לפי הענין. והשיב ר' שנכפה חולי גדול⁷ הוא וכמכה של חלל דמי⁸ ופעמ' שמסתכן ונופל באור או במים, ומותר אם הרפואה ידועה.⁷ ואם אינה ידועה אין להתיר, דאע"ג דאמ' מר בר רב אשי⁸ אשכחיה לרבינא דהוה יתיב ושאיף לברתיה גרקי דערלה, אותה רפואה ידועה. ואפי' למאן דאמ' בפרק כל שעה⁹ הניח חלב של שור הנסקל על גבי מכתו פטור, ומשמ' אבל אסור,⁷ [מ"מ] היכא דאיכא סכנה היתר גמור הוא כגרקי דהוא שלא כדרך הנאתו. אבל בזה המעשה יכול להיות דהוי כדרך הנאתו באכילה זו, ואסור כיון שאין רפואה זו ידועה. ולא דמי לאכיל' חלב כפ' כל שעה,¹⁰ דאמ' בחולין בפר' גיד הנשה¹¹ אכל צפור טהורה בחייה בכל שהוא

א מאכל אחד [פ]: דבר טמא. ב גדול [פ] - חסר. ג מר ... לרבינא [פ], ה - חסר. ד גרקי [פ], ה: בגוהרקי. ה ומשמ' אבל אסור [פ] - חסר. ו *מ"מ [פ], ה. ש - חסר.

1 על פי כתב יד לונדון, הספרייה הבריטית 529, דף א-48. ב. הפסקה חסרה בשני כתבי יד אחרים של שבלי הלקט (אוקספורד 657; קמברידג' Add. 653). 2 בהגהות מיימוניות מצוין שמקור הדברים הוא 'נמוקי ה"ר יעקב מקורשן'. למעשה, כל עדי הנוסח של התשובה שואבים ממקור זה. ראו עמנואל, שברי לוחות, עמ' 254-261 (לתשובה זו, ראו שם, עמ' 256). 3 לתרופות נגד אפילפסיה בימי הביניים שהכילו חומרים מעופות טמאים, ראו: דיאמנטיס, אפילפסיה, עמ' 694. 4 רש"י שבת סא ע"א, ד"ה נכפה: 'היינו חולי שאדם נופל מחמתו לארץ ומכהו בראשו במוחו ומפילו'. ראו גם רש"י כתובות עז ע"א, ד"ה נכפה. 5 להגדרת שרץ העוף ראו רמב"ם, משנה תורה, הלכות מאכלות אסורות ב, ה. ייתכן שעופות מסוימים מוגדרים גם הם כשרץ העוף לפי בעלי התוספות. ראו תוספות חולין סב ע"ב, ד"ה כרזי דבי חלפי. 6 שמחללים עליה שבת. עבודה זרה כז ע"ב-כח ע"א. 7 על פי יומא פד ע"א, וראו רש"י יומא פג ע"א, ד"ה אין מאכילין מחצר. 8 פסחים כה ע"ב. 9 שם כד ע"ב. 10 שם. 11 חולין קב ע"ב.

במיתתה כזית וטמיהא בין בחייה בין במתתה בכל שהו.¹² ואם ביטל הרופא את השרץ ברפואה בס' מותר אע"פ שביטלו הגוי לכתחיל' כיון שלא ביטלו יש'.¹³ אבל אם האסור בעין, אפי' בחצי שיעור אסור מן התורה כדאמ' ביומא,¹⁴ ורכ"ש' בכזית בכדי אכילת פרס.¹⁵ והמחאת רפואה שמא אין צריך המחאה גדולה כל כך כמ' בקמיע,¹⁶ שאם השרץ מרפא מכח חוזק טעמו אין צריך המחאה כל כך כקמיע שאינו מכח הקמיע"א אלא מכח המזל, כי סס"כ וכיוצא בהן יפה כוחם יותר, ואע"ג דאמ' בהמפלת¹⁷ דאיכא גופה דלא מקבל סמא. ואם אין הרפואה מומחת אין בידי להתיר יותר מקמיע' שאינו מומחה ומהאכילה"א ביום הכפורים¹⁸ שאנו מחמירין קצת להצריך בקיאיין.

ז *וכ"ש פ, ה. ש - חסר. ח שאינו מכח הקמיע] ה: שאין בקמיע. ט כי סס] ה: שהם. י שאם השרץ ... מקמיע] פ - חסר. יא ומהאכילה] פ, ה: וחולה.

12 האוכל עוף טמא חייב בכל שהוא, בין בחייו בין במותו, משום שאכל ברייה שלמה. מכאן שהאוכל שרץ העוף אינו פטור מטעם 'שלא כדרך אכילתה'. 13 ביצה ד ע"ב. 14 יומא עג ע"ב, מחלוקת האם חצי שיעור אסור מדאורייתא או מדרבנן. 15 יומא פ ע"ב. 16 תוספתא שבת ד, ט (עמ' 18); שבת סא ע"א. 17 נידה ל ע"ב. 18 יומא ח, ה (יומא פג ע"א).

סימן סא

נוסח יסוד: שבלי הלקט, ב, סימן מו (עמ' קפו-קצ) [ש].

מקבילות: כתב יד ברלין, ספריית המדינה Or. Phillip 1392, דף 189 א [ב]; ספר המרדכי, בבא מציעא, סימן שלה (פרפרזה).¹

מבוא: ר"י נשאל האם מותר להלוות בריבית לאדם שאימו הייתה יהודיה והתנצרה, והאם ישנה חובה בדיעבד להחזיר את דמי הריבית שהתקבלו מאדם כזה.² ככל הנראה, השאלה נשלחה אליו מאנגליה.³ במספר מקומות, נוסח התשובה משובש.

תשובת רכנו יצחק ב"ר שמואל זל"ה⁴ על בן המשומדת ששאל אדוני אם מותר להלוות לו בריבית ואם חייבין להחזיר לו מה שנתן.⁵ בקונטרסים שיש בהן תשובות

א ואם ... שנתן ב - חסר.

1 פסקה זו אינה נמצאת בכתב יד בודפשט, הספרייה הלאומית, ^{1,2} אך היא מופיעה בכתב יד פרמא דה רוסי 929, דף 144א. 2 על תשובה זו ראו אורבך, בעלי התוספות, עמ' 242-244. 3 ראו להלן: 'כי חותמות העשוין באנגלא טיירא חשיב לענין שומא כשטר גמור מדינא דמלכותא לגוים ולמטומעין בהם'. 4 = זכרוננו לברכה לעולם הבא (?).

מרכיני שלמה זצ"ל ודברים שכתב⁵ הרב ר' שמעיה ז"ל בשם רבינו שלמה ז"ל, ראיית⁶ שפסק התלמיד בשם הרב שרבינו אסורה.⁵ ונראה שתלמיד הוא הרב⁶ שפסק בשם רבינו שלמה ז"ל דאע"ג דחטא ישראל הוא.⁷ ונראה דאגב חורפיה לא עיין בה אם לא אסר אלא מטעם זה שכתב. ואע"פ שאין משיבין את הארי שלא בפניו אין לו לאדם אלא מה שענינו רואות. מאבא מרי זלה"ה אני מקובל שאמר לי בשם רבינו יעקב מ"כ שהיא מותרת.⁸ וטעם⁹ לא שאלתי כי גם לי היה נראה פשוט מסברא כיון דעובד ע"ז הוא, דמוכח פרק אין מעמידין⁹ דמיני ומסורות מורדין. ואע"ג דלגבי הא דאמרינן פרק קמא דחולין¹⁰ שחיתו לע"ז לא מקרי מין בהכי עד שיהיה אדוק ביותר לע"ז, לעובדה ולהקריב תקרובת תמיד כעין כומר לע"ז שדרכו בכך, לענין הורדה לבור מיהא חשיב מין. הואיל וכן אית ליה ק"ו גבי מסור¹¹ בעלמא, נפיק גופו מותר ממונו לא כל שכן. ואפילו למאן דאמר¹² דלית ליה ק"ו גבי מסור משום דילמא נפיק מיניה זרעא מעליא היינו דוקא מסור א"ב אפילו מין העובד ע"ז שאינו מטומע בין הגויים. אבל המשומדין של עכשיו שמתומעין בין הגויים לא שייך למימר בהו דילמא נפיק מיניה זרעא מעליא.

ועוד הייתי אומר דבלאו ק"ו מותר להלוות לו ברבית אפילו לא היה מטומע בין הגויים, דגבי רבית כתיב¹³ וכי ימוך אחיך אל תקח מאתו נשך ותרבית וחי אחיך עמך, אהדר ליה דניח בהרף, והאי לאו אחיך הוא לענין השבת אבדה כדאמרינן פרק אין מעמידין.¹⁵ וגם בשם ר' יעקב מ"כ מצאתי זה הטעם השני.¹⁶ ועוד יש לדקדק דאפילו משומד דאיתרבי לענין השבת אבדה מכלל השבת אחיך,¹⁷ הכא לא אשכחן דאיתרבי. ולכך אפילו משומד שאינו מין רביתו מותרת. ועוד יש לומר אהדר ליה דניח בהרף, וזה אי אתה [מצוה להחיותו ואי אתה] מוזהר על רבית שלו. ואם נפשך לומר שאותו בן המשומדת שוגג הוה והוה ליה קטן שנשבה לבין

ב ודברים שכתב ב: ודבריו כתב. ג ראיית⁵ ב - חסד. ד ונראה ... הוא ב - חסד. ה וטעם ב: מטעם זה. ו נפיק ב: ליפרק בתר. ז אחיך ב נוסף: כד"ר יוחנן אני שונה לכל אבדת אחיך לרבות את המשומד ואתה אמרת מורדין כו'. ח *מצוה ... אתה ב. ש - חסד.

5 איסור והיתר, רש"י, סימן צט; האורה, ב, סימן קטז, עמ' 216; תשובות רש"י, סימן קעה. ראו כ"ץ, הלכה וקבלה, עמ' 255-269. 6 כלומר, ר' שמעיה. 7 ר"י טען שר' שמעיה השתמש בנימוק של 'אף על פי שחטא ישראל הוא' גם במקרה של ריבית למשומד, אבל שרש"י עצמו לא אמר את הדברים, לפחות לא בניסוח הזה. אך ראו כ"ץ (שם, עמ' 258-261) המציב את הפסק הזה בהקשר גישתו העקרונית של רש"י. 8 ראו ספר הישר (חידושים), סימן תשמג; חידושי הרמב"ן, בבא מציעא עא ע"ב, ד"ה ועוד בענין ריבית (שאלו לר"ת ז"ל על בן משומדת אחת); אורבך, בעלי התוספות, עמ' 243, הערה *56. 9 עבודה זרה כו ע"ב. 10 חולין יג ע"א. 11 בבא קמא קיט ע"א. 12 שם. 13 ויקרא כה, כה. 14 בבא מציעא סב ע"א, לדברי ר' אלעזר שריבית קצוצה יוצאת בדיינים. הביטוי 'אהדר ליה דניח בהרף' חוזר גם בבבא קמא קיב ע"א. 15 עבודה זרה כו ע"ב. 16 ספר הישר, סימן תשמג. 17 עבודה זרה כו ע"ב.

הגויים¹⁸ ואתה מצווה להחיותו, לא היא דקתני¹⁸ שנשבה לבין הגויים.¹⁹ אי נמי אפילו אין ידוע שהוא ישראל כראוי כגון²⁰ נמצא בה תינוק מושלך מספקא ליה בישראל לענין להחיותו, היינו דוקא בזמן שאינו מכיר תורת ישראל והולך לו אחרי חקות הגויים. אבל המדובק בדרכי האומות ונחשב מהם ונטמע בהם ועובר ע"ז ומניח תורת ישראל לגמרי הרי הוא גוי גמור לכל דבריו. אפילו לענין שלא להחיותו, דלא עדיף מרועה בהמה דקה שאין להעלותו מן הבור,²¹ וגרע ממשומד אוכל נבלות לתאבון. ואפילו משומד אוכל נבלות לתאבון דלא אשכחן דאיתרבי אלא להשיבו אבדה²² וכל שכן להשבת גופו כי ההוא דהשולח²³ דזבן נפשיה ללודאי דאי לא הוה אכיל אלא נבלות לתאבון הוה פרקי ליה כי היכי דלא ליקטליה.²⁴ והיכי דקביעי עשרת השבטים אמרינן²⁵ גוי שקידש בזמן הזה קידושיו קידושין שמא מעשרת השבטים הוא. אבל לפקח עליו את הגל מספקינן ליה בישראל²⁶ וכ"ש להחיותו, דאם כן לימא הא וכ"ש הא. דאע"ג דאין הולכין בפקוח נפש אחר הרוב²⁷ ויש לבעל דין לחלוק ולומר דאשמעינן קידושין וכ"ש לפקח עליו את הגל, אין נראה לי כן דהא אמרינן²⁸ חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה וזה אין סופו לשמור שבתות הרבה. ועוד יש לומר כיון דאינו ראוי,²⁹ ורובן ישראל דקביעי או ספק רוב ישראל, הוה ליה לאשמעינן טפי לפקח עליו את הגל אע"פ שאינו שומר כל כך שמירת שבתות הרבה, וכל שכן לקדושין, כי כיון שהוא ספק ישראל, אין כאן טעם לעשותו ישראל לענין פקוח גל טפי מלעניין קדושין ואלא פחות.³⁰ וכיון שאין אנו מצווין להחיותו, לא קרינן ביה לענין רבית וחי אחיך עמך אהדר ליה דניחי בהדך. אלא אי קשיא לי הא קשיא לי על ההיתר, כי כמו שלענין השבה אין ישראל אחר חייב בהשבת אבדתו דלא קרינן ביה אבדת אחיך והוא חייב על השבת אבדת ישראל דמשום דהוה ליה אז משומד לא פקע ליה שום מצוה מיניה אלא חייב על כל המצות אע"פ שעבר עליהם, א"כ לענין רבית נאמר

ט הגויים ב נוסף: אי דקתני שנשבה בין הגויים.

18 שבת סח ע"א. 19 ואילו זה נולד בין הגויים. 20 מכשירין ב, ז. 21 עבודה זרה יג ע"ב. 22 שם כו ע"ב. 23 גיטין מז ע"א. 24 מהמלים 'ואפילו ... אלא' משתמע שר"י הציע שאפילו משומד לתאבון מותר להלוותו בריבית, למרות שחייבים בהשבת גופו וממונו. 25 יבמות טז ע"ב. 26 כלומר, לא חוששים שמא הוא ישראל ולא מפקחים עליו את הגל. 27 כתובות טו ע"ב; יומא פד ע"ב. 28 מכילתא דר' ישמעאל, מסכתא דשבתא א (עמ' 341); שבת קנא ע"ב; יומא פה ע"ב. 29 ראו רש"י יבמות טז ע"ב, ד"ה מעשרת השבטים: 'שנשאו עובדות כוכבים וקסבר דעובדת כוכבים שילדה מישראל הולד ממזר וחוששין לקידושי ממזר'. 30 התלמוד צריך היה לחדש שיש להציל גוי זה (שהוא ספק ישראל בגלל הימצאותם של עשרת השבטים), כי אינו עתיד לשמור שבתות הרבה. לאור מסקנה זו סביר גם שקידושיו תקפים. מכך שהתלמוד לא עשה זאת, והעיר רק על מעמד הקידושין שלו, יש ללמוד שאכן אין להצילו משום שלא ישמור שבתות הרבה. מכאן יש גם להסיק שכן המשומדת, שלא ישמור שבתות בעתיד, אין להצילו על אף שמבחינה פורמלית דינו כישראל.

דאע"ג דלא הוזהרו ישראל מלהלוות לו ברבית דלאו אחיהם הוא מכל מקום הם ומותר ללות מהם שהם אחיו כמו שהם אחיך לענין השבת³¹ כדכתיב לא תשיך לאחיך, א"כ המלוה לו עובר על לפני עור לא תתן מכשול. ומיהו נראה דמותר דסברא הוא דכל היכא דקרינא ביה אל תקח מאתו נשך ותרבית וחי אחיך עמך קרינא ביה לא תשיך לאחיך, וכל היכא דלא קרינא ביה האי לא קרינא ביה האי, ולא כתיב לא תשיך לאחיך אלא במקום שהמלוה אסור לישוך. והא מלתא דפשיטא היא דהכא לא קרינא ביה אהדר ליה דניחי בהדך דאי אתה מצווה להחיותו. והא דתנן באיזהו נשך³² לויין מהם ומלויין אותם וכן בגר תושב, ולא קתני וכן במשומד היינו משום דישאל אסור ללוות ממנו ברבית מפני שמכשילו. ועוד דמשומד לא איצטריך למתני אבל גר תושב איצטריך למתני לאפוקי ממשמועתא מפשטיה דקרא דמשמע דאסור.

ואפילו אם היה אסור ללוות³³ משום לפני עור לא תתן מכשול, מ"מ כיון דאי אתה מצווה להחיותו לא קרינא ביה אהדר ליה דניחי בהדך ואין צורך להחזיר לו מה שנתן. וגם אפילו אם לא נתן עדיין, כיון דעתיד למיעבד שומא אסור שהרי אין עור קום ועשה אלא על המלוה³⁴ אבל לזה עבד איסורא, ואין כאן תקנה שלא יהא נעשה לו המכשול, הואיל וכן שוב אין על המלוה משום ולפני עור. כי חותמות העשויין באנגלא טיירא' חשיב לענין שומא כשטר גמור מדינא דמלכותא לגוים ולמטומעין בהם.³⁵ ומה שיש תנאי³⁶ שפוטריין את המלוה ואת הערב מפני שיש בהם קום ועשה, לאו מלאו דלפני עור לא תתן מכשול דבהוא ליכא תקנתא"י כיון דמחייב לזה ולא מיפטר בקריעת השטר. אבל לזה כל זמן שלא קרעו מלוה כיון שאין ביד לזה לקורעו.

וגם להלוות לכתחלה יש למצוא היתר כגון שעשה המשומד חותם לישראל מן הקרן, והערב שהוא גוי יעשה חותם שהוא ערב מן הקרן וחייב מן הרבית, והמשומד נגד הערב לפוטרו מן הרבית וגם יעשה לו חותם לפוטרו, ומותר. אך נגד המלוה לא יקבל לתת עליו רק קרן אבל הרבית לא יקבל נגד ישראל לפרוע כלל,³⁷ לא לו ולא לערב. כך יש למצוא היתר אפילו אם היה [אסור] לו להלוות ברבית. ושוב מצאתי ראייה פשוטה להתיר להלוות ברבית למשומדים בירושלמי בע"ז

י באנגלא טיירא] ב: באינגליטירא. יא תקנתא] ב: סכנתא. יב ומותר אך ... כלל] ב - חסר. יג *אסור] כך צריך להיות. ש - חסר.

31 הנוסח קשה אך הוא מקוים בכתבי היד של שבלי הלקט ובכ"י ברלין. ייתכן שצריך להיות: 'מכל מקום (וישראל) הם (ואסור) ללות מהם שהם אחיו כמו שהם אחיך לענין השבת [אברה].' 32 בבא מציעא ו, 1; בבא מציעא ע"ב. 33 כלומר, להלוות. 34 בבא מציעא סב ע"א. 35 להשוואה בין שטרות של יהודים לבין חותמות של גויים, ראו תוספות עבודה זרה ב ע"א, ד"ה ולפרוע מהן. 36 תנאים - ר' נחמיה ור' אליעזר בן יעקב, בבא מציעא סב ע"א.

פרק בתרא³⁷ דמייתי התם מילתא דנאסר יינם של כותיים. וקאמר בתר הכי כותאי דקיסרין בעון הכי קומי ר' אבהו אבותיכם היו מסתפקין משלנו ואתם מפני מה אין אתם מסתפקין משלנו אמר להם אבותיכם לא קלקלו במעשיהם אבל אתם קלקלתם במעשיכם. ובתר הכי קאמר³⁸ ר' יעקב בר עולא בקסרין בשם ר' חנינא כותאי דקיסרין מותר להלוותם ברבית. והיינו ודאי מפני שנשתמדו כותיים של קיסרין וקלקלו מעשיהם כדאמרינן לעיל כדפרכינן. וקושיין דלפני עור יש לתרין כדפרישית.³⁹

ואע"פ שאני אומר שמותר להלוות למין ישראל ברבית, ללוות ממנו נראה לי שאסור, שכמו שהוא מוזהר שלא לגזול ושלא לעשוק ישראל כשר כך הוא מוזהר מלהלוות לו ברבית. ורבית ואונאה ועושק וגזל ענין אחד הוא כדאמרינן בריש איזהו נשך.⁴⁰ ואין ללמוד ממה שמותר ליטול ממנו רבית דהוי כעין גזל שישראל כשר גזולו שכמו כן יהא מותר לתת לו רבית שהוא כעין גזל שהוא גזולו את ישראל כשר. ואין להביא ראיה מעובדיה שלוה מיהורם בן אחאב שלוה הימנו הממון שפרנס ממנו ק' נביאים שהחביא במערה וכלכלם לחם ומים.⁴¹ דאדרבה יש ללמוד משם שנענש על כך כדכתיב⁴² ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרועיו על שפשט ידו ליטול רבית.⁴³ א"כ עבר בכך על אזהרת רבית שאם היה מותר ליטול רבית מעובדיה לפי שהוא עצמו היה עובד ע"ז לא היה לו ליענש על הרבית אלא על הע"ז. וא"ת כיון שהיה שם איסור רבית היאך לוה ממנו עובדיה. יש לומר שאפילו לגזול ולהאכיל היה מותר שאין זה חמור מלחם הפנים שאכל דוד לפקוח נפש.⁴⁴ ועוד כי איפשר שלא לוה עובדיה ברבית אלא סתם וכשבא לתובעו ולא היה לו לעובדיה מה לפרוע אמר לו יהורם שאם יעכב מעותיו יטול ממנו רבית בעל כרחו.

37 תלמוד ירושלמי, עבודה זרה ה, ג, מד ע"ד (עמ' 1407). 38 שם (עמ' 1408). 39 כוונתו להיתר שהוצע לעיל: 'ומיהו נראה דמותר דסברא הוא דכל היכא דקרינא ביה אל תקח מאתו נשך ותרבית וחי אחיך עמך קרינא ביה לא תשיך לאחיך, וכל היכא דלא קרינא ביה האי לא קרינא ביה האי, ולא כתיב לא תשיך לאחיך אלא במקום שהמלוה אסור לישוך'. 40 בבא מציעא סא ע"א. 41 תנחומא משפטים ט; רש"י מלכים ב, ד, א. 42 מלכים ב, ט, כד. 43 תנחומא, שם. 44 שמואל א, כא, ד-ז.

סימן סב

א. נוסח יסוד: אור זרוע, בבא מציעא, סימן ריב [ז].

מקבילות: שו"ת מהר"ח אור זרוע, סימן ריא [ח]; ספר המרדכי, בבא מציעא, סימן שלח [מ].¹

ב. נוסח יסוד: חידושי הרמב"ן, בבא מציעא דף ע"ב, עמ' תנח [ב].

מקבילות: חידושי הרשב"א, בבא מציעא ע"ב [ש]; שו"ת רשב"א, ח"ז, סימן שכ [כ]; ספר התרומות, שער מו, חלק ד (עמ' תתקלו) [ת]; תוספות רא"ש, בבא מציעא ע"ב [א]; פסקי רא"ש, בבא מציעא פרק ה, סימן נה [פ]; ארחות חיים, הלכות רבית, סעיף ב (עמ' 463) [ר].³

מבוא: התשובה השתמרה בשני נוסחים. נוסח א נמצא במקורות אשכנזיים. נוסח ב מופיע בחיבורים רבים מספרד. ייתכן שהרמב"ן התאים אותו למסגרת של חידושי תלמוד, תוך תרגום ביטויים רבים מעברית לארמית.

התשובה מציעה היתר לנוהג של יהודים המבקשים ללוות כסף ממלווי ריבית יהודים, באמצעות תיווך של נוכרי. תשובת ר"י עונה על השאלה בשני מישורים: א. יש להניח שהיהודי פעל על פי ההלכה, ולא מינה את הגוי בתור שליח. ב. גם אם היה מינוי שליחות, אין שליחות לגוי (והמצב החרגי שבו התלמוד קבע שיש שליחות לחומר אינו תקף במקרה זה, כי המלווה אינו מודע לכך שהגוי הוא איש קש).⁴

נוסח א

השיב רבי יצחק בר' שמואל זצ"ל היכא דאמ' ישר' לגוי לך לזה מנה ברבית מישר' וכל מה' דיפוק לך מן דינא עלי והמלוה אינו יודע שלצורך ישר' לוום. נר' לי דזה אינו דומה לשליחות כלל, דאפי' היה אסור כשעושה את הגוי שלוחו אין לוי' לומ' שהיה רשע ועשאו שלוחו, [אלא] היה בדעתו שילוה הגוי לצורך עצמו ויחזור וילוה לו גוי' לעצמו. ואפי' פירש בהדיא בפני עדים שעשאו שליח לא דמי לחומר' דסיפ' ⁵ כי שם שני הישר' המלוה והלוה יודעים בדבר ומתכוין

א מה: מ: מאן. ב לו: ח: לי: מ - חסר. ג *אלא: ח, מ. ז - חסר. ד גוי: מ - חסר.

1 על פי כתב יד פרמא דה רוסי 929, דף 145א. התשובה אינה נמצאת בספר המרדכי, כתב יד בודפשט, הספרייה הלאומית, ²1. 2 משם: צרור הכסף הארוך, דרך ה, שער ו, אות ג, עמ' שפב-שפג. 3 משם: שו"ת רשב"א, ח"ז, סימן תקג. ראו עמנואל, שו"ת הרשב"א קושטא, עמ' 46-58. 4 ראו סולוביצ'יק, כלכלה, עמ' 71. 5 בבא מציעא ע"ב.

המלוה ליטול רבית הבא מכח יד ישר' ועל כן יש להחמיר אבל הכא ליכ' איסורא לא לגבי מלוה ולא לגבי לווה. עכ"ל.

נוסח ב

השיב הר' יצחק הצרפתי ז"ל בעל התוספות^ה ואמר' נראה לי' שהוא מותר משום דאם תמצא לומר נמי דאסור היכא דשוויה שליח, הכא לא מחזקינן אינשי ברשיעי דנימא שליח שוויה, אלא דעתו היה שילוה הגוי מישראל ויחזור וילום לו, ואפי' פירש בפירוש בפני עדים שיהא שלוחו לא מחמרינן כולי האי, ולא דמי לחומרא דקתני סיפא דברייתא משום דהתם שניהם יודעים בדבר ומתכוין ישראל ליטול רבית הבאה מכיסו של ישראל, אבל הכא לא, וליכא איסורא לא לגבי לווה ולא לגבי מלוה.^ה

ה בעל התוספות ש 109q: ישראל שאמר לגוי לווה לי מעות מישראל בשמך דיהבת בהו קרנא ורבייתא עלי והמלוה אינו יודע שבשביל ישראל הוא לווה אותם מאי מי אמרינן אין שליחות לנכרי ושרי כיון דישראל זה אין לו עסק עם ישראל המלוה או דילמא כיון דיש שליחות לנכרי לחומרא הא נמי אסור ומלוה נמי אי ידע לבסוף אסור ליטול ממנו בריבית. ר 109q: ישראל שאמר לגוי לווה לי מעות מישראל בשמך והכל עלי בין קרן בין רבית וה(מ)לוה אינו יודע שבשביל ישראל לווה אותם. ו ואמר' ש, ר: והשיב. כ, א: השיב. פ: כתב. ז נראה לי' ר, כ - חסר. א, פ: בתשובה להיתירא. ח מלוה ר 109q: ואף אם אמר ישראל לגוי לווה לי מעות מישראל ברבית שמותר משום דאקנויי מקני ליה לגוי משכוננו דלא שביק התיירא ואכיל אסור ע"כ.

סימן סג

נוסח יסוד: אור זרוע, בבא מציעא, סימן ריד [ז].

מקבילות: ספר המרדכי, כתב יד בודפשט, הספרייה הלאומית, 1², דף 136א [מ]; הגהות מרדכי, פרק איזהו נשך, סימן תלט [ה]. בקיצור: אור זרוע, בבא מציעא, סימן רטו.

מבוא: השאלה לא הגיעה לדינו. בתשובתו, ר"י התייחס לשני מקרים: א. נוכרי קיבל מיהודי משכון על מנת לקבל באמצעותו הלוואה מיהודי אחר, כאשר ההלוואה מיועדת בעצם עבור היהודי בעל המשכון. ב. מקרה זהה, אלא שהנוכרי נטל את המשכון ללא רשות בעל המשכון.¹

השיב רבי' יצח"א בר שמו' זצ"ל היכא דנתן ישר' לגוי משכוננו ואמ' לו לך לווה

א רבי' יצח"מ: מ: ר"י. ה: רבינו יונה.

1 על תשובה זו ראו: סולוביצ'יק, כלכלה, עמ' 71, הערה 39.

לי עליו מנה מישר', נר' לי שזה העושה כן להיתר מתכוין² ומלוה² משכנו לגוי להיות³ שלו למשכנו בשביל המעות וחוזר ולוה המעות מן הגוי. ואינו יכול בעל המשכון לתובעו למלוה כלום ממשכנו דמסתמ' כיון שעשה כן ללות עליו מישר' בריבית סברא הוא שהקנהו לגוי להיות ברשותו למשכנו ולא יוכל לתובעו למלוה כלום. אבל ודאי היכא שלא עשה כן אלא הגוי מישכנו שלא מדעת בעל המשכון התם שייכ' תקנת השוק³ וחייב המלוה להחזיר המשכון לבעליו (באאותם דמים שהלוה עליו, דהואיל וכן אם היה נותן רבית היה אסור שזו הלואה על בעל משכון היא⁴ עכ"ל.

ב מתכוין מ: נתכוון. ג להיות מ: שיהי'. ד *באותם מ, ה. ז: ואותם. ה דהואיל ... היא מ, ה - חסד.

2 כלומר: מוסר. ייתכן ששימושו של ר"י בפועל 'לוה' מרמז לאפשרות שהמלווה יקבל בחזרה משכון אחר. 3 על תקנת השוק ביחס למשכון וריבית, ראו שטרומן, תקנת השוק, עמ' לו-לז.

סימן סד

נוסח יסוד: אור זרוע, בבא מציעא, סימן קפ.¹

מקבילות: שו"ת מהר"ח, אור זרוע, סימן רכט; תשובות מיימוניות, משפטים, סימן לא (מ).²

מבוא: התשובה דנה במכירת חוב מיהודי אחד למשנהו כאשר הלווה הוא נוכרי וההלוואה נעשתה בעל פה, ובדרכים שבהן אפשר לבצע מכירה כזאת מבלי שהדבר ייחשב לריבית. ייתכן שלתשובה זו היה חלק ראשון,³ שעסק במכירת שטר חוב (מעין מה שנידון בסימן סה להלן).

ושוב מצאתי תשובת רבי' יצחק בר' שמואל זצ"ל. מה ששאלת⁴ בחוב על פה כי האי גוונ' שמכר ישר' לחבירו בפחות, שרי או אסיר. אי אמ'⁴ כיון דאין מטבע נקנה בחליפין ק"ו באמירה או דילמ' האי מכר הוא וכיון דקיימ' לן כר' יוחנן דאמ'⁵ דבר תורה מעות קונות מילת' דלא שכיח' לא גזרו בה רבנ'. אם תימצי לומר' שרי היכ' שעדיין לא פרע הגוי החוב באו המעות לישר' המוכר ורוצה להחזיר לו מעותיו הן ופירותיהן שרי או דילמ' מיחזי כריבית. הא ודאי אי הוה שרי מחמת שהמכר

א ששאלת מ: ששאל עוד.

1 משם: הגהות אשרי, תלמוד בבלי, וילנה, בבא מציעא ה, סימן כא. 2 על פי כתב יד בודפשט קאופמן A 77, כך ד, דף 163ב. 3 כפי שמרמזת הפתיחה בתשובות מיימוניות: "ומה ששאל עוד". 4 בבא מציעא מו ע"ב. 5 שם מו ע"ב.

מכר א"כ אפי' קיבל המלוה את המעות היה מותר להחזירם ללוקח שהרי קנאם בעודם ביד גוי. אבל אין זה מכר אפי' בדאוריית' דאין הלואה נקנה במעות אפי' דבר תורה. ואפי' בחליפין אינה נקנת ואפי' אגב קרקע אם לא במתנת שכיב מרע, ובכריא ובמעמד שלשתן, אי במלוה בשטר במסירת אותיות ובכתיבת קני לך האי שטרא וכל שיעבודיה שאין כח להקנות הלואה אפי' בחליפין. אפי' אינה ממטבע אלא מדברים הניקני' בחליפין דכיון דליכ' אלא שיעבוד בעלמ' אין כח להקנותן כדמוכח בפ' אע"פ⁶ ובפ' מי שמת.⁷ ואפי' אם היו המעות בעין לא שייך למימ' הכא מעות קונות אלא כשקונות מטלטלין ולא מעות כיוצא בהן⁸ אבל אם היה אומ' לאותו שקונה החוב ממנו אני מוחל לגוי כל מה שהוא חייב לי ולא אודיעינו ובטח בי ואתננו לך ולא אזכה בו לצורך עצמי כי אם לצורךך ומעכשיו אני פטור ממך בעיניי זה דומה שאינה רבית. והמחמ' תבא עליו ברכה. יצחק בר' שמואל⁹ זצ"ל.

ב שמואל¹⁰ מ: אבר'.

6 כתובות נה ע"ב. 7 בבא בתרא קמט ע"א. 8 עד כאן בשו"ת מהר"ח, ח, אור זרוע.

סימן סה

נוסח יסוד: אור זרוע, בבא מציעא, סימן רטו [ז].

מקבילות: שו"ת מהר"ם, פראג, סימן תשצה [צ]; כתב יד אוקספורד 641, דף 186א-ב, סימן קמג [א]; שו"ת מהר"ם, כתב יד פראג, המוויאון היהודי 20, סימן קנה, דף 190ד-191ב [ר].

הפסקה האחרונה בלבד (מן המילים 'ובדידי הוה עובדא'): מרדכי בבא מציעא סימן שלח [מ]; תשובות מיימוניות, משפטים סימן ל [ת]; שבלי הלקט ב, סימן מה (עמ' קעג) [ש]; תמים דעים סימן קנו [ד]; תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן קלב (עמ' רמא) [פ];¹ ספר התרומות, שער מו, חלק ד, סימן י (עמ' תתקלד) [ס]; כתב יד אוקספורד 692, דף 225ב [ו]; כתב יד מונטיפיורי 108, דף 102א [ט].

מבוא: גוי לוהה כסף בריבית מיהודי ובתמורה הפקיד הגוי בידי היהודי משכון ששוויו פי שניים מגובה ההלוואה. כעבור זמן, היהודי נזקק בעצמו לכסף מזומן ולכן הוא מכר ליהודי אחר את החוב של הגוי, ומסר לידו את המשכון תמורת תשלום של ערך ההלוואה נכון לאותו רגע (קרן וריבית

1 משם: שו"ת מהר"ם, פראג, סימן שס (ראו עמנואל, שאינן של מהר"ם, עמ' 195).

חלקית). בסוף תקופת ההלוואה, הגוי לא הגיע להחזיר את חובו. היהודי שהלווה לגוי פנה בשלב זה ליהודי השני, שהחזיק כעת במשכון, וביקש לפדות ממנו את המשכון תמורת תשלום החוב. השאלה היא האם אין בפדיון המשכון תמורת החוב משום עבירה על איסור ריבית.²

השאלה עצמה מציעה שלושה שלבים של טיעון: א. העסקה שבין שני היהודים לא הייתה הלוואה אלא מכר. יהודי אחד מכר ליהודי שני את המשכון שהיה בידו. ב. המשכון לא היה שייך ליהודי הראשון, משום שישראל אינו קונה משכוננו של גוי. לכן לא היה בכוחו למכור את המשכון ליהודי השני, והעסקה ביניהם הייתה הלוואה ולא מכר. הלוואה זו אסורה משום שהיא בריבית מיהודי ליהודי. ג. אכן היה כאן מכר – לא של המשכון עצמו (שלא היה שייך כלל ליהודי ולכן איננו יכול למכרו) אלא של זכות. היהודי הראשון מכר לשני את זכות פירעון החוב שטמונה במשכון.

מה ששאלת אם ישר' הלוה את הנכרי בכך וכך לחדש והמשכון שוה כפליים ולאחר ימים נצטרכו לו מעות והביאו לישר' חבירו וא"ל כך וכך יש לי על משכון זה מגוי פל' תנם לי עליו ומהיום ההוא והלאה יהא שלך ונשתקע המשכון ביד ישר' השני שלא פדאו גוי אם יכול לבוא ישר' הראשו' הממשכן ולפדותו ולתת לו הרבית לישר' משלם בהיתר כיון שהמשכו' שוה הקרן והרבית נמצא שאין ישר' שיני עומד ממעותיו אלא על המשכון ולא על ישר' הראשון ואין כאן מלוה מישר' לישר' חבירו. או דילמ' כיון דקיימ' לן³ דישר' מגוי לא קני כרבנ' דפליגי עליה דר' מאיר אישתכח דישר' הוא דקא מוזיף ברבית. או דילמ' יכול ישר' השני לומר לראשון לא אקח ממך הפדיון כי מכרת לי כל זכותך שהיה לך בו ונסתלקת מכל ההפסד שיכול לבוא על המשכון ונכנסתי אני באחריותו על כן השכר' שלי.

הנני משיב לאדוני כי במה שנאמר שאינו קונה משכוננו של גוי אין המלוה הראשו' הממשכן לשיני נעשה בכך יותר כלום מן השיני אפי' לא יהא לו כח למכרו לו, כי כיון שכשנותן לו השיני המעות על המשכון פוטר הראשון לשיני מן המשכון הזה אפי' מכרו וסומך עליו שמדעתו יחזיר³ המשכון לגוי אם יפדינו, אע"פ שישר' הראשון אינו יכול להוציאו מידו של שיני ואינו יכול לתובעו כלום כי התנה עמו שזהו פוטר לגמרי. הואיל וכן נמצאים מסולקים זה מזה כאילו היה המשכון של ישר' ראשון וקנוי לו לגמרי ומכרו לישר' שיני ואין חילוק בין

א *ישר' צ, ר. ז: לישר'. ב השכר צ: המשכון. ג *יחזיר צ, ר. ז ן ן ן ן יחזיר.

2 על תשובה זו, ראו סולוביצ'יק, כלכלה, עמ' 73-77; הנ"ל, משכונאות, עמ' 140, הערה 195.
3 פסחים לא ע"ב.

יהא הראשון קונה משכון מן הגוי בין אם לא יהא קונה. דבין הכי ובין הכי אם יכול הראשון לתובעו המשכון כדי להחזירו לגוי כשיפדינו הרי הגוי לזה מישר' על המשכון וחייב לו בין קרן בין רבית ואם יקבל ישר' השיני הרבית שהגוי חייב לישר' ראשון הרי זה רבית מישר' ראשון לישר' שיני. ואם פוטר ישר' ראשון את השיני מלהחזיר המשכון לגוי כאילו היה המשכון של ישר' ראשון ומכרו לישר' שיני אין כאן רבית מישר' לישר' שהישר' ראשון אינו חייב לשיני כלום כיון שאינו יכול לתובעו המשכון על ידי פריעת ממון אלא מסולק השיני לגמרי. לכך אין חילוק בין אם ישנו המשכון קנוי לו בין אם אין קנוי לו.

ובדידי הוה עובדא שפעם אחת היה לרבי' יעקב מ"כ משכון מגוי והוצרך למעות ונתן^ה המשכון לידי ללות ממני עליו מעות ויהא החוב שלי. ואמרת לפניו היאך אהיה^ה מותר ברבית הגוי לזה ממך וחייב לך הרבית ואתה לזה ממני על משכוננו נמצאתי מקבל ריביתך ממנו על המלוה זו שאתה לזה ממני.^ה וענני^ט אני מוכר לך כל המשכון ולא תענה^א לי עוד ממנו.^ב אם אינך רוצה אני פוטרך שלא תעניני עוד ממנו^ה ולא אתחייב לך המעות ואתה לא תתחייב לי להחזירי המשכון. ובענינין זה עשה עמי^{טו} רבינו^{טז} עכ"ל.^{יז}

ד לרבי' יעקב מ"כ א, ו, ט, מ, ס, פ, ת: לר"ת. ה ונתן^ת, ו: וליתן. ו לפניו^ת: אליו, ו, ט: לו. ז אהיה^ד: אתה. ח נמצאתי ... ממני^פ, ס - חסר. ט וענני^פ: וענה לי רבי. ס: וענה לי. ט: והשיב לי. ד: והשיבני הרב. י המשכון^ד נוסף: וכל מה שיש לי עליו. יא ולא תענה^ד: ואל תשיבנו. יב ממנו^ד - חסר. יג אם אינך ... ממנו^פ, ס, ט - חסר. ד: אם אינך רוצה ומעכשו יהיה מוחלט בידך. יד שלא תעניני ... להחזיר^ו: מן. טו עמי^ד, פ: לי. טז רבינו^ד: ערב. יז עכ"ל^פ: רבי יצחק בר שמואל זלה"ה. א (בגיליון): ושל' יצחק <בר> שמואל זלה"ה. ד: ז"ל.

סימן סו

נוסח יסוד: אור זרוע, בבא מציעא, סימן רעו.

מקבילות: סמ"ג, עשין צד (פרפרזה).

מבוא: התשובה מזכירה תשובה קודמת של ר"י שלא הגיעה לידינו. מסתבר שהשואל הקשה על פירוש ר"י לסוגיית בבא מציעא פא ע"ב תוך הסתמכות על דברי הלכות גדולות.

כתב רבי' יצחק בר שמואל זצ"ל בתשובה כפי כן לבי כאשר פירשתי הלוהו^א אלף

1 בבא מציעא פא ע"ב.

זו בשטר והניח לו משכוננו עליהם במשכנו שלא בשעת הלואתו ולתקן הלכה ולישבה פירשתי כן מימים רבים ועיינתי בה"ג של אספמיא בהילכות שבועות² ומתוך דבריהם יש להבין שכמו כן היו מפרשות³ כדברי כי פירשו ההיא דר' יצחק דבעל חוב קונה משכון שלא בשעת הלואה אבל בשעת הלואה לא קני ה"מ דכתב שטרא דלא סמך על משכון אבל לא כתב עליה שטרא משקל מיניה משכון בשעת הלואה קני והוי עליה שומר שכר וכי אמ' ר' יצחק דמשכון בשעת הלואה לא קני כדכתב שטרא ולא סמך אמשכון דאזלי בתר אומדנא דעתא והיכא נמי דאזפיה וכתב עליה שטרא ולבתר הכי שקיל מיניה משכון הוי עליה שומר שכר והיינו דר' יצחק כל זה כתוב בה"ג. ומתוך דבריהם יש ללמוד שהיו מעמידות אלף זו בשטר והניח לו משכון. דבריית' במשכנו שלא בשעת הלואתו בסיום דבריהם. כי לפי דבריהם אי אפשר להעמידו בע"א. מיהו בתחילת דבריהם שפירשו שבשעת הלואה נמי קני כי ליכ' שטר. אבל אי איכ' הוא דלא קני. ולדבריי כל בשעת הלואה שוה בין בשטר בין שלא בשטר עכ"ל.

2 הלכות גדולות, ג, עמ' 66. על הכינוי 'הלכות גדולות של אספמיא' אצל ראשוני אשכנז וצרפת, ראו עפשטיין, הלכות גדולות, עמ' תא-תב; הלכות גדולות, א, עמ' כב-כד; דנציג, מבוא להלכות פסוקות, עמ' 190. על המובאה הנוכחית, שנמצאת בכל המהדורות של ה"ג, ראו הלכות גדולות, א, עמ' כג, הערה 48. 3 כלומר, מפורש בהלכות גדולות.

סימן סז

נוסח יסוד: 'הילכות נידה מהרב אברהם מטול' (כתב יד אוקספורד 692, דף 288ב-289א).¹

מבוא: ר' אברהם מטול² הביא שתי שאלות ששאל ר' שמואל מוורדון, אולם אין בידינו לדעת האם נשאלו בהזדמנות אחת או שתיים. השאלות והתשובות לא השתמרו בשלמותן, ומשפטים בודדים שולבו בתוך דברי ר' אברהם מטול. ייתכן שחלקים נוספים מההתכתבות משוקעים בתוך דבריו ללא ציון, וקשה לקבוע את גבולות דבריו של ר"י.

השאלה הראשונה (א) עסקה באישה שאין לה וסת קבועה - האם עליה לשמור את עונת הראייה הקודמת. ר"י השיב שאישה ללא וסת קבועה

1 נדפס משם פעמיים: תשובות ופסקים, קופפר, עמ' 248-250; ויינר, קובץ ראשונים, עמ' שח-שט. 2 מתלמידי ר"י. ראו עליו: אורבך, בעלי התוספות, עמ' 336.

אינה צריכה לשמור עצמה בשום תאריך.³ לדברי ר"י, הדיון התלמודי (נידה יב ע"ב) המטיל חומרות יתרות על אישה שאין לה וסת מתייחס לדיון טהרות בלבד. השאלה השנייה (ב) באה בעקבות שיטת ר"י שאישה צריכה להמתין לפחות שלושה ימים לאחר ששימשה את מיטתה לפני שתוכל להתחיל לספור שבעה נקיים (פולטת שכבת זרע).⁴ ר' שמואל מוורדון טען שהמקורות התלמודיים העוסקים בפולטת שכבת זרע מתייחסים לטהרות בלבד ולא לאיסור אישה לבעלה, אך ר"י החמיר.

.א.

וכבר שאל ה"ר שמואל מוורדוס מרבי' יצחק על נשותינו שאין להם וסת, שהיה נר' לו שהיה להן לפרוש עונה כשיבא יום שראו בו באחרונ' מק"ו - ומה אשה שיש לה וסת שיש לנו לומ' אקראי בעלמ' הוא ששינת את וסתה אמרי'⁵ זה וזה אסורי', שאין להן וסת לכ"ש. ועוד מביא ראי' לדבריו דאשה שאין לה וסת צריכ' לפרוש מדתנ' בפ' כל הירד⁶ נמצא על שלו טמיאי' וחייבי' בקרבן. ומסיקי' בפ"ב דשבועו'⁷ מאי לאו סמוך לוסתה ואכניסה. אלמ' דאיסור' איכ' והוי פושע במה שלא פירש הימנה סמוך לוסתה. וההי' באשה שאין לה וסת מיירי, מדקתני בסיפ' דההי' משנה⁸ ומטמאה מעת לעת. דאי באשה שיש לה וסת, ההיא דייה שעתה כדקתני בפ"ק דנדה⁹ כל אשה שיש לה וסת דייה שעתה. וכמה סתמי משניות שנויין במכילת'¹⁰ ובפ' בת'¹¹ אם יש לה וסת דייה שעתה. וסביר' להו דאשה שיש לה וסת דייה שעתה. א"כ ההיא דכל הירד סבירא להו הכי, הרי לך דמדקתני מטמאה מעת לעת מיירי באשה שאין לה וסת, ואפי' הכי חשבינ' לי' פושע דהוה ליה לפרוש.

והשיב לו רבי' מטוני',¹² דוק' באשה שיש לה וסת אסור' לשמש עונה כששינתה יום אחד, דמאחר שהיה לה וסת יש לנו לומ' שעכשיו רוצה לקבוע וסת אחר. אבל אשה שלא היה לה וסת מעולם אינ' צריכ' לפרוש כלום כשיגיע יום אחר כזה שראתה בו. ואדרבה יש לנו לומ' שתדלג ביום אחר כאשר עשתה עד עתה.¹³ וההי'¹⁴ דנמצא על שלו דמחייבינ' לי' אכניסה מיירי באשה שאין לה

3 בדומה לפסיקת תלמידי ר"י, שאישה ללא וסת קבועה אינה צריכה לברוק עצמה כלל: ספר התרומה, סימן צד; סמ"ג, לאוין קיא. אך השוו תשובת ריצב"א, הגהות מיימוניות, איסורי ביאה ח, א. השואל והמשיב הגיחו שלרוב הנשים בנות זמנם אין וסת קבועה. 4 לשיטת ר"י ראו ספר התרומה, סימן צה; זימר, עולם כמנהגו נוהג, עמ' 244-245; הר"שפי, נשים, עמ' 119-120. 5 נידה ט, י; נידה סג ע"ב. 6 שם ב, ב; שם יד ע"א. 7 שבועות יח ע"א. 8 נידה ב, ג; נידה יד ע"א. 9 שם א, א; שם ב ע"א. 10 שם ט, ח; שם סג ע"א. 11 שם י, ב; שם סח ע"א. 12 על פי ראש השנה ד ע"א. רש"י שם: 'מטונג' - ממשאך שבאת עלינו להשיבנו אני משיבך תשובה'. 13 כלומר - שמא גם בפעם הזאת תדלג יום, ושמירת העונה של הראייה הקודמת תהיה לשווא. 14 נידה ב, ב; נידה יד ע"א.

ווסת עכשיו ולהכי מטמאה מעת לעת. ומי' היה צרי' בעלה לפרוש הימנה סמוך לווסתה האחר שהיה לה ווסת דאיכא למיחש ביום ראייתה זה רוצה עתה לקבוע ווסת אחר, הילכ' חוששת ליום אחר כזה. אבל אשה שלא היה לה ווסת מעולם, כמו הנשים שלנו שלא קבעתן ג' פעמי', אינ' צריכ' לפרוש סמוך לווסתה כלל.

ואם ישאל השואל היאך נשותי' מותרו' לשמש כלל מאחר שאין להן ווסת אלא בשני עדים בכל שעה, דהא פסק רב יהוד' א' שמואל בספ"ק דנידה¹⁵ הלכה כר' חנניא בן אנטיגנס, על רב יהוד' א' שמואל וסביר' ליה דאף בשאינה עסוקה בטהרות צריכ' ב' עדים. ולדברין בשל תורה הלך אח' המחמי'.

כל רבוות' לא סביר' להו כפר"ח¹⁶ דא"כ קשי' דרב יהוד' א' שמואל אדרב יהוד' א' שמואל לעיל¹⁷, אלא סביר' להו כרש"י דפי"ח¹⁸ דתרווייהו בעסוקה בטהרו' אמרו – תרווייהו, רב יהוד' א' שמואל ורב ירמיה בר אבא. ומי' יש לתמוה על פר"ש דמוקי לה בעסוקה בטהרו' – וכי בשביל כך היה מסיק בברית¹⁹ אמ' לו לבעלה דאסורה לשמש ויוציא אם מותרת לשמש בשאינ' עסוקה בטהרו'. ומסבר' באותו עניין דמייירי ר' מאיר מייירי ר' חנינ' בן אנטיגנס. וי"ל שיש לפ' דכל מקום שהזכירו בדיקה יש להעמיד דוק' בעסוק' בטהרו', דלעניין זה אלימ' טהרות מלבעלה. מילת' דר' חנינ' בן אנטיגנס לטהרות דוק' מייירי, אבל ר' מאיר שלא תלה הטעם בבדיק' מייירי בודאי לבעלה. ולפר"ח ליכ' לאקשווי כולי האי מההי' דר' יהוד' א' שמואל דלעיל²⁰ די"ל דאליב' דמתני'²¹ אסיק לעיל הכי וליה לא סביר'. ומי' הכ' פסיק אליב' דר' חנינ' בן אנטיגנס שפיר. ואע"ג דכפ"ק דכתובות²² מסקינ' ולרב חנן בר רבא דא' הורא' שעה היתה קשי' הא דמתני' הא לא מתני' הא, והת' קא' מעיקר' דברי רב דרב חנן בר רבא חולק אעיקר דברי רב דא' אבל לייחסו לא וכפר"ח²³. וכן עיקר על פי ההלכ' לשם ולא כפי' רש"י²⁴. מ"מ הכא עמא דבר כפר"ש וכל רבוותי שוין בדבר.²⁵

ב.

וכל אשה בתחיל' ספירתה צריכ' להיזהר שלא שימשה תוך ג' ימים. שאם שימשה תוך ג' ימים אינ' יכול' להתחיל לספור ז' נקיים שלה אע"פ שהן טהורין מדם. דהכי הויא המסקנ' בפ' יוצא דופן²⁶ דפולטת שכבת זרע רואה היא לסתור ולטמא במשהו לכ"ע. וכל ג' ימים פליטת שכבת זרע שלה טמאה אע"ג דאיפליגו תנאי בהאי שיעורא בפ"ר עקיבא²⁷, מ"מ הכי קיימ' מדאמ' רבא הת' הכי בפ' יוצא דופן²⁸

¹⁵ שם יב ע"ב. ¹⁶ דברי רבנו חננאל הובאו בראשונים רבים. ראו הורבין, רבינו חננאל, עמ' 46-45. ¹⁷ נידה יא ע"ב. ¹⁸ רש"י נידה יב ע"ב, ד"ה מאן דמתני. ¹⁹ דעת ר' מאיר בנידה יב ע"ב. ²⁰ נידה יא ע"ב. ²¹ נידה א, ז; נידה יא ע"א. ²² כתובות טו ע"ב. ²³ הובא בתוספות כתובות שם, ד"ה מאן דמתני. ²⁴ רש"י כתובות שם, ד"ה לא מתני' הא. ²⁵ קשה לקבוע כמה מהדברים בפסקה זו הם מדברי ר"י בתשובתו. ייתכן שחלקם (אולי מהמילים 'זמיהו יש לתמוה') נוספו בעקבות ר"י בידי ר' אברהם מטול. ²⁶ נידה מב ע"א. ²⁷ שבת פו ע"א. ²⁸ נידה מא ע"ב.

פולטת שכבת זרע כל הג' ימים אסורה לאכול בתרומה אי איפשר שלא תפלוט. והלכה כמותו דכתראה הוא, דאע"ג דההי' דרבא בשהטבילוה במיטה אבל אזלא בכרעא בהדי דאזלא שדיתיה²⁹ היינו לעניין טומאת ודאי. אבל למיחש חיישא אע"ג דאזלא בכרעא כדמוכ' התם.

ואע"פ שה"ר שמואל שדא ביה נרגא, ופי' דההיא פליטת שכבת זרע דסתרא היינו לטהרות אבל לבעלה לא שהרי אינ' כדם שאינה סותרת אלא יומא. ולפירושו נימ' הא דמסקי' בפ' המפלת³⁰ הוא עצמו אינו מטמא אלא בחתימת פי אמה למימר' דנוגע הוי אלא מעתה אל יסתור בזיבה. מ"מ השיב לו רבי' יצחק שיש להחמיר בדבר. ואע"פ שהיא רוחצת בחמין בנתיים, אין לה רשות להתחיל ספירה שלה עד שיעברו ג' ימים, דלא פלוג רבנן, וכל שעה יש לחוש שמא נשתייר בה קצת. ואין לתמוה במה שלא דברו קדמונינו ז"ל שהרי לא שכיח שיהא צורך בדבר, שהרי רוב נשים רואות ג' ימים. וכל עצמינו לא הוזקנו אלא בשביל בתולות הנישאו' שיכולות להתחיל ספירתן ביום שלאחר הביאה אם לא בשביל חששא זאת. הילכ' המחמי' תבא עליו ברכה.

29 שם מב ע"א. 30 שם כב ע"א.

סימן סח

נוסח יסוד: סמ"ג, לאוין קיא.

מבוא: השאלה והתשובה לא הגיעו לידינו כצורתן. ר' משה מקוצי הביא את דברי ר"י ביחס לסוגיית התלמוד (נידה סה ע"ב-סו ס"א) על אודות אישה הרואה דם בכל פעם שהיא משמשת מיטתה. התלמוד מציע לאישה זו להינשא בשנית ואפילו בשלישית, ואם גם בנישואיה השלישיים היא ממשיכה לראות דם, עליה לבצע בדיקה גניקולוגית כדי לקבוע האם יש לה פציעה. לדברי רש"י, בדיקה כזאת אינה אפשרית עד הנישואין השלישיים, ואילו לשיטת רבנו תם היא כבר אפשרית עם הבעל הראשון ואין הכרח שהאישה תתגרש.¹

1 תוספות נידה סו ע"א, ד"ה ותברוק עצמה בביאה שלישית; אור זרוע, א, סימן שנו (וראיתי כתוב שר"ת התיר אפי' לבעל ראשון בבדיקה). רבנו תם עמד על עצם האפשרות לברוק בבעל ראשון, אבל לא התייחס לבעיה שעלולה להתעורר בעקבות בדיקה זו, כפי שעשה ר"י באן. אף ר' ישעיה די טראני חלק על רש"י בנקודה זו (תוספות רי"ד על אתר).

בספר התרומה מופיעה פרשנות דומה לזו של ר"ת, החולקת על שיטת רש"י, ובסופה כתוב: 'מתחילת השמועה פי' מורי רבי' יצחק ב"ר שמואל'.² דברי ר' משה מקוצי שלהלן מבוססים ככל הנראה על ספר התרומה, אלא שבסוף דבריו הוא הזכיר תשובה שענה ר"י לר' ברוך בן יצחק, מדייני רגנשבורג, ומסתבר שמקור הדברים שלפנינו בתשובת ר"י.³

בפ' אחרון דנדה⁴ תנו רבנן הרואה דם מחמת תשמיש פי' כגון שרואה דם מיד לאחר התשמיש או אחר זמן כדי שתדר מן המטה ותברוק שבכך הוי חיוב אשם תלוי וכל שכן אם נמצא הדם על שלו כשפירש ממנה, בזה העניין קרוי מחמת תשמיש, הרי זו מותרת עוד לשמש פעם שנייה לאחר שתטהר. ואם עדיין ראתה מחמת תשמיש מותרת עוד לשמש פעם שלישית. ואם עדיין ראתה מחמת תשמיש אומרת הברייתא שלא תשמש עוד אלא תתגרש ותנשא לאחר. נשאת לשני וראת דם מחמת תשמיש משמשת פעם ראשונה ושנייה ושלישית. מכאן ואילך לא תשמש אלא תתגרש ותנישא לבעל שלישי. נשאת לשלישי וראת דם מחמת תשמיש משמשת פעם ראשונה שנייה ושלישית. מכאן ואילך לא תשמש עד שתברוק עצמה. כיצד בודקת עצמה מביאה שפופרת של אבר, פי' קנה של עופרת, ופיה רצוף שיהא חלק ולא יסרט הבשר ובתוכה מכחול ומוך מונח על ראשה. אם נמצא דם על ראש המכחול בראש המוך בידוע שהוא בא מן המקור ואם לאו בידוע שהוא בא מן הצדדין. ונאמנת אשה לומר מכה יש לי באותו מקום שממנה יוצאה דם. פי' לטהרה שלא בשעת ווסתה. ומקשה התלמוד⁵ ותברוק עצמה בביאה שלישית של בעל ראשון ומתרץ לפי שאין כל האצבעות שוות. וחוזר ומקשה ותברוק עצמה בביאה ראשונה של בעל שלישי ומתרץ לפי שאין כח הבעילות שוות. ופי' רבינו שלמה⁶ שכן מקשה התלמוד מתחלה למה תתגרש מן הראשון אלא תברוק עצמה ומתרץ לפי שאין כל האצבעות שוות ומאחר שמזה הטעם יכול להתירה לשני בלא בדיקה מוטב שתתגרש ותנשא לאחר עד שתתחזק בשלש אצבעות ולא תשאר לראשון בשגגת כרת. משמע לפירושו שאסורה לשמש עוד לבעלה הראשון אפילו בבדיקה מאחר שהוחזקה לו שלש פעמים וגם יכולה למצא התר לבעלה הראשון אפילו ולינשא לשני בלא בדיקה. וקשה לרבינו יצחק על זה דאם לראשון אסורה אפי' בבדיקה אם כן לכן של בעל שני ושלישי נוקפן ופורשי'. ועוד מקשה רבינו יצחק לפירושו שמסתמא שכמו שקושיא שניה שמקשה התלמוד ותברוק בביאה ראשונה

2 ספר התרומה, הלכות נידה, סימן קו-קז (כתב יד לונדון, הספרייה הבריטית 518, דף 236א). דעת ר"י מוזכרת בקצרה בתשובות מיימוניות, קדושה, סימן ג': 'פסק ר"י שיכולה אשה לסמוך על בדיקת מכחול ושפופרת אף לראשון שראתה תחתיו ג' פעמים מחמת תשמיש כמבואר במקומו'; ספר המדרכי, שבועות, סימן תשלה. 3 אורבך, בעלי התוספות, עמ' 346; עמנואל, על מקומו, עמ' 423. 4 נידה סה ע"ב. 5 שם סו ע"א. 6 רש"י נידה סו ע"א, ד"ה ותברוק.

של בעל שלישי ולמה מותרת לו בלא בדיקה ומתריך לפי שאין הכחות שוות, כמו כן מסתמא מקשה מתחלה למה מותרת לשני בלא בדיקה הלא כבר הוחזקה שלש פעמים אם כן תבדוק עצמה תחלה. ומתריך אין חזקת בעל ראשון קרויה חזקה לבעל שני דאין כל האצבעות שוות ואפי' ראת לראשון מן המקור אולי לא תראה לשני. וודאי אם רוצה לבדוק עצמה ולשארו⁷ לראשון הרשות בידה, כמו שמותרת לבעל השלישי על ידי בדיקה. ומה שלא פירש התנא הבדיקה לאחר פעם שלישית של ראשון כדי שתשארו עמו כמו שפירש לבעל שלישי, נראה דמשום עצה טובה הוא דהשתא מותרת לשני בלא בדיקה מטעם ספק ספיקא שמא לא היה בא הדם מן המקור כי אם מן הצרדין ואפי' בא לראשון מן המקור שמא לא יבא לבעל שני דאין כל האצבעות שוות. אבל אם היתה בודקת לראשון ותראה דם בראש המכחול שעכשיו נתברר שמן המקור בא לא תהא מותרת לשני מטעם דאין כל האצבעות שוות בלבד. ולפי פירוש זה אם אוהבת בעלה הראשון ורוצה ליכנס בספק זה שתהא אסורה לכל אדם ועגונה כל ימיה אם תראה דם בראש המכחול הרשות בידה לבדוק את עצמה תחת הראשון. וכן משמע בתוספתא⁸ דמותרת לראשון בבדיקה, ששונה שם עד כמה תהא מותרת לינשא עד שלשה יתר מכן אסורה לשמש עד שתבדוק, ואינו מפרש שבביאה רביעית דראשון אסורה אף בבדיקה, משמע שעיקרה נשנית להשמיענו התר בלא בדיקה. ועוד האריך רבנו יצחק בתשובתו לרב ר' ברוך מריינשבורק.⁹

7 ולשאר, כלומר: ולהישאר. 8 תוספתא נידה ח, ב (עמ' 649). 9 רגנשבורג.

סימן סט

נוסח יסוד: כתב יד ניו יורק, בית המדרש לרבנים, Rab. 1077, דף א.64¹.

מבוא: ר"י פסק שאישה שהטילה מים בבית הכיסא, ולאחר מכן מצאה דם על גבי הכיסא, היא טהורה מדין נידה.

מעשה בא לפני רבי' יצחק ב"ר שמואל באשה אחת שהיתה בחזקת טהרה, ועשתה צרכיה² ומצאה דם על דף של בית הכסא ולא הרגישה בעצמה. וטהרה רבינו, מהא דאמ' שמואל בפ' הרואה כתם³ בדקה קרקע עולם הבדוק לה וישבה עליה ונמצא

1 פורסם: מיללער, מגנזי הקדמונים, עמ' מג. 2 בגיליון: 'פי' שהטילה מים'. 3 נידה נו ע"ב.

עליה דם טהורה שנ' בבשרה⁴ וגו' ומסיק⁵ הוא דאמ' כר' נחמיה דתנן ר' נחמיה או' כל דבר שאינו מקבל טומאה אינו מקבל כתמים.

4 בגיליון: 'עד שתרגיש בבשרה - כלומ' בלי הרגשת הטלת מים. כי אם הרגישה זאת שעושה צרכיה, אמר הרגשת מי רגלים היא. ואין דרך דם נידות שהוא מן המקור לצאת עם מי רגלים, אם לא במשתנת מעומד דאיירי (נידה נט ע"ב) דרחיק לה עלמא דמעומד השתינה ולא יכולה לעצור, אז הדור מי רגלים למקור ואייתו דם, אבל ביושבת לא הדור מי רגלים למקור. והוא דמוזקת דוקא. ואם תקשה לשמואל דא' בדקה קרקע עולם כו' ותאמ' א"כ לא תהיה אשה טמאה על ידי כתמים היכא דלא ארגשה, והיאך תאמ' הכי והאנן תנן בפ' בא סמן (נידה ו, יג) הרואה כתם מקולקלת למניינה. ובפ' דם נדה (נידה ז, ב) נמי תנן דכתם טמא למפרע עד שעת הכיבוס אע"ג דלא ארגשה. תירץ הכי די"ל דהני משניות מיירו בכתם שבא על החלוק מזמן מרובה דבהא מודה שמואל דטמאות משום דאימר ארגשה ולא אדעתה אבל מתנית' דהכא דקאי שמואל עלה מיריי ברואה כתם מזמן קרוב ובהא בעי שמואל עד שתרגיש דודאי אם הרגישה היתה זכורה ומדלא ארגשה טהורה היא'. הערה זו מבוססת על דברי ר"י בתוספות נידה נז ע"ב, ד"ה הרואה כתם. 5 נידה נח ע"א.

סימן ע

נוסח יסוד: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן קמג (עמ' רמט-רנ) [פ].

מקבילות: כתב יד קמברידג' Add. 667.1, דף 169ב-ג [ק]; כתב יד אוקספורד 566, דף 39א [א]. פרפרוזה: סמ"ג, עשין רמח; ספר המדרכי, הגהות שבועות, סימן תשמח.

מבוא: אדם בשם יצחק שאל את ר"י על אישה שסבלה מפצעים בראשה (ככל הנראה, מדובר במחלת הגזזת), האם פצעים אלה מהווים חציצה לטבילתה במקווה? השואל נטה להקל בטענה שהחמרה בעניין זה תוביל לכך שאישה עם יבלת בעין לא תוכל לטבול לעולם, משום שבניגוד לפצעים שסופם להתרפא, היבלת בעין לא תתרפא וגם לא ניתן לחתוך אותה משום שהיא בעין.¹

השיב ר' אחאי² ר' יצחק שלומ' יגדל הזקיקתני חתימת הנד'³ ר' יצחק להשיב על

1 בסוף תקופת בעלי התוספות, רבנו פרץ פסק בשאלה זו לקולא. ראו ארחות חיים, ב, עמ' 147 = ספר כלבו, סימן פו; סמ"ק מצוריד, ג, עמ' תעו. 2 הביטוי אינו מוכן. אסף (ספר פסקים, עמ' כ, הערה 1) פירש אותו כמליצה תלמודית על פי כתובות ב ע"ב. כלוי העתיק: 'אחי' וסבר שמדובר בפתיחה ספרותית לתשובה ('אחי ר' יצחק, שלומך יגדל...'). לפי זה, גם שם הנמען הוא יצחק. 3 = הנדויב].

דבר החטטין שק' טיינא⁴ איך תטבול האשה^א שבראשה^ב [אם]^ג חשובין כריבדא [דכוסילתא לאחר ג' ימים או לא. ואם חוצין,^ד לא תטבול האשה שיש יבלת בעיניה.^ה אמנם^ו בהלכו^ז נדה כתבו^ח רבותי^ט תלמידי רש"י משמו הכתובי^י במחזורי^{יא} שסדר^{יב} הר' ר' שמחה מוטרין^{יג} צריכה אשה שתסיר^{יד} כל גלד ומכה^{טו} וחטה^{טז} וחבורה^{יז} שלא יחצוץ על בשרה. וכן נוהגות^{יח} הנשים שבינותינו^{יט} שבחפיפה שביום טבילה מסיר כל גלד ומכה וחטה מעליה^כ ואחר כך אין חוששות שמא [בין]^{כא} חפיפה לטבילה [הגליד]^{כב} גלד קשה וראוי [לחוצין]^{כג} כדאשכח^{כד} בריבד' דכוסילתא דעד ג' יומי לא חייץ.

ומחטטין של גרונות שאתה שואל,^כ שאלתי לנשים מה נוהגות וענו לי שלא ראו יהודית שצריכי^{כא} לכך^{כב} ואינן יודעות^{כג} שום מנהג ואינן בזה^{כד} לאסור כמו בשאר חטטין,^{כה} אין בידי להתיר. ומיבלת שאתה מקשה^{כו} וכי אם עלתה יבלת בעיניה לא תטבול לעולם, לד אינו קשה.^{כז} דכלי^{כח} מקום שהיתה^{כט} בגוף^ל וכן תבלול^{לא} בעין^{לב} אין חוצצין^{לג} כימא^{לד} בטלי^{לה} הם לגו'. וכן תבלולין^{לו} של בשר^{לז} וכיוצא בהן ויתרת אפי' עומדת לחתך ואברי הבשר^מ המדולדלים באדם שנינו^{מא} שאינן חוצצין [ונר']

א האשה| א [נוסף: שישנם. ב שבראשה] ק: ואם אסורה אם יבלת בעינה כמו כן שמא אסורה. ג *אם| א, ק. פ: אין. ק [נוסף: חטטין. ד *דכוסילתא ... ג| א, ק. פ: דטבילתה לגחוא. ה חוצין| א [נוסף: א"כ. ו שישן א: שהעלתה. ז ואם חוצין ... בעיניה] ק - חסר. ח אמנם| ק - חסר. ט כתבו| ק - חסר. י רבותי| א, ק - חסר. יא משמו הכתובי| א: הכתובות בשמו. ק - חסר. יב במחזור| ק - חסר. יג שסדר| א: שיסד. ק - חסר. יד מוטרין| א [נוסף: כתוב בהן. ק [נוסף: סידר. טו שתסיר| א: להעביר מעל בשרה. טז ומכה| א - חסר. יז וחטה| א, ק - חסר. יח וחבורה| א, ק [נוסף: וגרב. יט נוהגות| ק [נוסף: עתה. כ שבינותינו| א: במדינתנו. ק - חסר. כא שבחפיפה ... מעליהן| ק - חסר. כב *בין| ק, פ, א - חסר. כג *הגליד| א, ק. פ: הגדיל. כד *לחוצין| א: פ: לחוק. ק - חסר. כה כדאשכחנ'| א: כי אינו מגליד מהרה קשה שיהא ראוי לחוצין. כו ומחטטין ... שואל| ק: אך בחטטין. כז יהודית שצריכי| ק: מעשה. כח לכך| א: להוראה זו. ק - חסר. כט ואינן יודעות| א: ואין בה. ל ואין| א: ואם מנהג. לא בזה| ק: מנהג. לב חטטין| א [נוסף: וגם אם אין מנהג. לג שאתה מקשה| ק - חסר. לד וכי אם ... לעולם| א: זו. לה וכי אם ... קשה| ק: אין לחוש. לו דכל| א: דודאי יכולת בכל. לז שהיתה| א: שתסיר. לח מקום שהיתה בגוף| ק: שבגופו. לט וכן תבלול| ק - חסר. מ בעין| א: בין. ק - חסר. מא כי| א [נוסף: אין. מב תבלולין| א: תלתלים. מג של בשר| ק - חסר. מד ואברי הבשר| א, ק: ואבר ובשר.

4 הכוונה למילה הצרפתית teigne (בלטינית - tenia), מחלת הגזוזת. זוהי מחלה פונגלית המועברת על ידי מגע בין בני אדם. לתולדותיה של הגזוזת, ראו: פרידלנדר, גזוזת, עמ' 278-281. ייתכן שהמחלה לא הייתה נפוצה בין יהודים בצרפת במאה השנים עשרה, כדברי ר"י בהמשך התשובה: 'שאלתי לנשים מה נוהגות וענו לי שלא ראו יהודית שצריכי' לכך'. ראו גם רש"י, שבת קט ע"ב, שתירגם את המילה 'חטטין' - מאלנ'ץ (malanz), כלומר פצעים. 5 הלכות נידה אינן כלולות במחזור ויטרי במהדרות גולדשמידט. ראו מחזור ויטרי, הורוויץ, עמ' 610; ספר האורה, ב, עמ' 173: 'ועוד שצריכה אשה שתסיר מעליה כל גלד וחבורה וגרב שלא יחצוץ על בשרה'. ראו גרוסמן, חכמי צרפת, עמ' 409-410. 6 תוספתא מקוואות ו, י (עמ' 658).

שאפי' עומדי' לחתך אינן חוצצין^מ.^מ וכן שנינו^ז גבי צפורן שפירשה רובה שאינה חוצצת. כי כל הדברים האלה שהזכרתי הם מעיקר הגוף יות' מגלד, (ומיהו גם^מ) גלד של מכה מחלק במשנה במס' מקואות בין גלד שעל^מ המכה^ז לגלד שחוץ למכה,^ט שהיה הגלד שעל המכה כל זמן נתייבשה^ז כל כך שדרך^ז בני אדם להסירו שאם הם מסירין אותן היה^ז במקומו חבורה^ז ודם^ז יוצא או מוגלא והיה מזיק או מצטער שאז לא היה חוצץ שלא מקפיד חשיב כיון שאינו ראוי להסירו מעולם כל זמן^ז שהיה כמו שהוא עכשיו.^ז ואפי' אם יקרא מקפיד חשיב מעיקר הגוף כיון שאין דרך להסירו בעוד^ז שהוא [לח]^ז כל כ^ז מפני הצער.

ועל סברא זו אני סומך לעניין חציצה לנטילת ידי' לחולין [כשיש גליד^ז של שחין באצבעות ידיים^ז או פצע]^ז שהעלה גלד. אבל לעניין איסור נידות אע"פ^ז לא מלאני מלבי להקל כי מי פרץ גדר של חכמים וינקה ומנהג אבות, ודברי רש"י אין לעקור ולהקל^ז בלא ראייה ברור'. ורש"י [לא]^ז חילק^ז בין גדר^ז גרדנות^ז לשאר גלד,^ז אע"פ שאותו של גרדנות יותר בטל^ז לגוף לפי שהוא מחובר שמא יותר וגם עמד לזמן ארוך, אע"פ שבחציצה זו אינו יכול להיות איסור דאורייתא^ז לפי שהוא מיעוט המקפיד, לא [אתיר].^ז וגם איני אוסר, אם תמצאו סמך טוב להתיר. [ואם]^ז חס ושלו' אין לה תקנה להתיר לטבול אם נאסור,^ז תודיענו העניין^ז היאך הוא ונתיישב בדבר למצוא לה תקנה.^ז ושלו' יצחק בר שמוא' מ"כ.

מה אינן חוצצין | ק - חסר. מו *ונר' ... חוצצין | א, ק. פ - חסר. מז ומיהו גם | א, ק. פ: ומהם. מח שעל | א 109: גבי. ק 109: פי. מט למכה | א 109: שאותו שחוץ למכה חוצץ ושעל גבי מכה אינו חוצץ. נ נתייבשה | א: שהגלד לא נתייבש. נא שדרך | א: שיהיה דרך. ק: שאם אין דרך. נב שאם ... היה | ק: שיבא. נג חבורה | ק - חסר. נד ודם | א: מסימטא. ק: דם. נה כיון שאינו ... זמן | ק - חסר. נו שהיה ... עכשיו | א, ק - חסר. נז ואפי' אם ... בעור | א - חסר. נח *לח | א, ק. פ - חסר. נט כל כך | ק - חסר. ס גליד | ק: גלד. סא ידים | ק - חסר. סב *כשיש ... פצע | א, ק. פ - חסר. סג אע"פ | א: שאעפ"י שאני מדמה. ק - חסר. סד כי מי ... ולהקל | ק: ולעבור על דברי רש"י ומנהג אבותינו. סה *לא | א. פ - חסר. סו ורש"י ... חילק | ק - חסר. סז גדר | א: גרב של. ק - חסר. סח גרדנות | ק - חסר. סט לשאר גלד | ק: והחטטין. ע שאותו ... בטל | ק: שקבועות יותר. עא לפי שהוא ... דאורייתא | ק: והוי מדרבנן. עב *אתיר | א, ק. פ: אלתי'. עג *ואם | א. פ - חסר. עד נאסור | א: כן. עה העניין | א 109: היטב. עו אם תמצאו ... תקנה | ק - חסר.

7 שם, דברי ר' יוחנן בן יוסף. 8 מקוואות ט, ד. 9 שם ט, ב.

סימן עא

נוסח יסוד: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן קכז (עמ' רלט-רמ) [פ].

מקבילות: שו"ת מהר"ם, פראג, סימן תפב [ד]. פרפרזה: 'הלכות נדה לר' אברהם מטול' (תשובות ופסקים, קופפר, עמ' 259); שבלי הלקט, ב, סימן פה (עמ' 174); ספר התרומה, סימן קה.¹

מבוא: על סמך משנה ותוספתא מקוואות, פסק ר"י שאין חציצה בטבילה כאשר החפץ תחוב עמוק כל כך בגוף האישה שלא ניתן לראותו מבחוץ.

על הקוץ שיש' ברגליה וחטטה אותו ודומה לה^א שנ' עדיין בעומק, יש להביא ראיה^ב ממסכ' מקוואות² [חץ]³ שהוא תחוב באדם⁴ בזמן שהוא נר' חוצץ, אינו נר' אינו חוצץ, טובל ואוכל בתרומתו. ואין להקל⁵ בחץ של עץ לשל' מתכת, אע"פ שהיה דומה⁶ שהעץ עשוי לירקב [ולהתבטל]⁷ שם יותר. דאדרבה בשל עץ מחמיר יותר בתוספתא, דקתני בתוספתא דמקוואות⁸ חץ [ביריכו]⁹ ר' אומ' אינו חוצץ וחכמי' אומ'¹⁰ חוצץ בד"א בשל מתכת אבל בשל עץ חוצץ, ואם קורא¹¹ עליו העור הכל מודים¹² שאינו חוצץ. וברייטא זו נר' לי דבנר' מיירי, אבל אם בעומק כל כך שאינו נראה אינו צריך קרימת עור, כדמשמ' במתניא.¹³ ואין בידי לחלק בין¹⁴ של עץ בין דק לעב בלא ראיה. וההיא [דאבר]¹⁵ לה חוטא דכיתנא¹⁶ לא שייכא להכא, דהי' למיקל התם [בספיקא]¹⁷ דרבנן כי לא ידע אם נתקה כולה של שם אינו נר' חוטא ויש לו' שנתק'. אבל הכא אם נר' ודאי ישנו וחוצץ כיון שנ',¹⁸ ואם אינו נר' אפי' ישנו אינו חוצץ.¹⁹

ושלו' יצחק בר שמואל מ"כ.²⁰

א *לה] כך צריך להיות. פ: למה. ד - חסר. ב להביא ראיה] ד: ללמוד. ג *חץ] ד. פ: קוץ. ד באדם] ד נוסף: ביריכו. ה *להקל] ד. פ: להקהל. ו לשל] ד: מבשל. ז דומה] ד נוסף: קצת. ח *ולהתבטל] ד. פ: ולהיות. ט *ביריכו] כך צריך להיות. פ: ביריכו. ד - חסר. י אינו] ד - חסר. יא אומ'] ד נוסף: אינו. יב *קרם] ד. פ: קדם. יג הכל מודים] ד: דברי הכל. יד *במתניא] ד. פ נוסף: קוץ של מתכת. טו בין] ד: בקוץ לח. טז *דאבר] כך צריך להיות. פ: דאגר. ד: דאתיבר. יז *בספיקא] ד. פ: בסייפא. יח כיון שנ'] ד - חסר. יט *חוצץ] ד. פ נוסף: כיון שנ' ואם אין נרא' אפילו. כ ושל' ... מ"כ] ד: כך השיב ר'.

1 משם: סמ"ג, לאוין קיא (ומשם: ספר המרדכי, הלכות מקוואות, רמז תשמו; סמ"ק מצוריר, ג, עמ' תעז, הגה רפ). 2 מקוואות י, ח. 3 תוספתא מקוואות ז, ט (עמ' 660). ראו ליברמן, תוספתא ראשונים, ד, עמ' 47. 4 מקוואות י, ח. 5 נידה סא ע"ב.

סימן עב

נוסח יסוד: ספר ראבי"ה, סימן תקצא (ג, עמ' שז-שי) [א],¹ בהשוואה לכתב יד אוקספורד 637, דף 43א-ב [ק].

פרפרזה: אור זרוע, א, סימן שלה [ז];² סמ"ג, עשין רמח [ס]; תוספות תמורה יב ע"א, ד"ה ואין המים [ת].

מבוא: ר' שמואל כהן מלוניל שאל את ר"י בנוגע לפרשנות רש"י לדברי התלמוד בתמורה יב ע"א-ע"ב.³ לטענתו, פירוש רש"י הוא בלתי סביר, ועולה ממנו שלפי שיטת רבין (שם יב ע"ב), מקווה שכל המים בתוכו הגיעו באמצעות המשכה הוא כשר לטבילה - מסקנה שלדעת ר' שמואל מלוניל היא בלתי אפשרית, הן מבחינה פרשנית והן מבחינת המסקנה ההלכתית. במקום זאת, הוא הציע את פירוש רבותיו, המסתמך על שאילתות דרב אחאי, ולפיו עמדתו של רבין היא שאם בעתיד יתווספו למקווה ארבעים סאה מי גשמים, אין במים שהומשכו כדי לפסול את המקווה, ועל כן דברי רבין אינם עומדים בסתירה לדברי ר' חייא בר אבא (שם, יב ע"א). בתגובתו, ר"י טען שפירוש רש"י עדיף על פירוש השאילתות, אולם גם לשיטת השאילתות קיימת מחלוקת בין השיטות. ר"י הראה שאכן קיימות בתלמוד מחלוקות קיצוניות, מן הסוג שקיים בסוגיה זו לפי רש"י.

אפשר שהדברים כאן אינם אלא חלק מתוך ההתכתבות בין ר' שמואל מלוניל לר"י הזקן, ושאינם משקפים את המוקד האמיתי של הדיון. כמו

1 על פי כתב יד לונדון, בית הדין ובית המדרש 11, דף רעה ע"א-רעו ע"א. 2 יצא גם בתוך: ויינר, קובץ ראשונים, עמ' קסד-קפב. 3 דעות שונות הועלו במחקר לזיהוי ר' שמואל זה. שורה של חוקרים הציעו שהוא ר' שמואל בן משה מלוניל. ראו ספר האשכול, עמ' ט; אפטוביץ, מבוא לראבי"ה, עמ' 268, 301; אורבך, בעלי התוספות, עמ' 238, הערה 43*. הם הסתמכו על פסק דין שבו ר' שמואל בן משה מלוניל נמנה יחד עם ר' משולם בן יעקב בין חכמי לוניל. פסק זה פורסם בידי שטרן, מאורות ראשונים, עמ' שפט-שצ. פסק נוסף של ר' שמואל בן משה נמצא בכתב יד אוקספורד 2343, דף 7א, אך אין בו מידע שילמד על זמנו. לעומתם, ב"ז בנדיקט (מרכז התורה בפרובאנס, ירושלים תשמ"ה, עמ' 61-63) סבר שמדובר כאן בר' שמואל בן דוד. כפי שהעיר בנדיקט, ר' שמואל בן משה היה מבוגר בשנים רבות מר"י, ולכן קשה להאמין שהוא פנה לר"י בשאלה זו. הראב"ד (ראב"ד, תשובות ופסקים, סימן כב) הזכיר את התנגדותו של ר' שמואל בן דוד לבניית מקווה שהראב"ד תמך בה (ראו גם להלן, הערה 17). ייתכן שיש למצוא בכך את הרקע לשאלה שלפנינו, ולאמץ את דעתו של בנדיקט שהשואל כאן הוא ר' שמואל בן דוד.

כן, אפשר שהפסק שהביא ר' פרץ מקורביל בשם ר"י: 'שיעור המשכה פי' ר"י בתשוב' ג' טפחים עכ"ל' נאמר במסגרת התכתבות זו.⁴

והרב ר' שמואל כהן⁵ מלוניל הקשה בתשובתו והיה דפ"ק דתמורה⁶ שפי' רבינו שלמה⁶ גבי פלוגת' דרבא, ותימ' היכא מצינו בתלמוד מחלוקת אמוראי' כזה שסברתם הפוכה, שלדברי ר' חייא בר אבא⁷ ר' אליעזר לקולא ורבנן לחומרא, ולדברי רבינ⁸ רבנן לקולא ור' אליעזר לחומרא. ועוד אי שאיבה שהמשיכה כולה היא טהורה לטבילת אדם, א"כ פ"ק דתענית⁹ דאמ' לימ' מסייע ליה כל חייבי טבילות טובלין כדרך בין בט' באב בין בי"ה אי בחמין טביל' מי איכא הא שאובין נינהו אלא בצונן ומשני בחמי טבירי'. והשתא לישני במקוה³ חמין שכולן שאובין והמשיכן בקרקע. וכי תימ' מיירי בכל חייבי טבילות ואפי' בטבילת שטעון מים חיים, א"כ מאי משני בחמי טבירי', הלא חמי טבירי' פסולין לזבין, כדתנן במסכת' פרה¹⁰ ובמקואות¹¹ כל הימים כמקוה ופסולין לזבין ולמי חטאת. וחמי טבירי' מים טבריא הן באין. ואפי' א' באים מים טבריא פסולין הן לטבילת זבין לפי שהן חמין כדתנן במס' פרה¹² מים המוכין פסולין הן למי חטאת. כמו כן הן פסולין לזבין, ששניה' שוין הם לענין מים. וגם פ"ק דמקואות תנן¹³ למעלה מהן מים המוכין [המטהרין] בזוחלין למעלה מהן מים חיים שהם טבילה לזבין. אלמא מים המוכין אינם טבילה לזבים. ותו בפ"ק דמקואות¹⁴ המניח קנקנים בתוך הגג לנגבן ונתמלאו מים אם עונת הגשמים היא תשבר, פי' לפי שנראה שנתנם לשם לקבל הגשמים והווי להו שאובין. והשתא מה בכך אם הם שאובין, ימשיך המים ולמה ישבר הכלים להראות שלא נתנם לשם לקבל. ועו' פ"ו¹⁵ היה בעליון מ' סאה ובתחתון אין כלום ממלא בכתף ונותן לעליון עד שירדו לתחתון [מ' סאה. והשתא למה יתן השאובין בעליון, ימשיכם בקרקע עד שירדו לתחתון].⁷

לכך היה נ"ל¹⁶ כמו שקבל מרבתי פי' אחר, ¹⁷ כי מלתיה דר' אליעזר בן יעקב שהמשיכה מטהרת ברביה והמשכה מהן שאין המקוה¹⁸ כשר לטבול בו [ועל זה פליגי רבנן ואמרי שאמר ברביה והמשכה אסור לטבול בו]. ומלתיה דרבינ, דא' שהשאיבה שהמשיכה כולה טהורה, אתי לכולה עלמא. וה"פ טהורה, דכשיהיו שם מ' סאין כשרין והני, כיון שהמשיכן טהורין. ולא לטבול בו מיד אלא כשיהיה

א כהן ת - חסר. ב *כמקוה כן צריך להיות. א: במקום. ג *המטהרין כן צריך להיות. א: המיטר'. ד *מ' ... לתחתון ק. א - חסר. ה *המקוה כן צריך להיות. א: המקום. ו *ועל ... בו ק. א - חסר.

4 הגהות רבינו פרץ, ספר מצוות קטן, מצוה רצד (ומשם: ארחות חיים, ב, עמ' 139 = ספר כלבו, סימן פו; שו"ת ריב"ש, סימן פג). 5 תמורה יב ע"ב. 6 תמורה שם, ד"ה מכלל דרבנן. 7 תמורה יב ע"א. 8 שם יב ע"ב. 9 תענית יג ע"א. 10 פרה ה, ח. 11 מקוואות ה, ד. 12 פרה ה, ט. 13 מקוואות א, ח. 14 שם ב, ז. 15 שם ו, ח. 16 נראה לו (לר' שמואל מלוניל). 17 ראו ראב"ד, בעלי הנפש, שער המים א, ו, עמ' קכט-קלג.

שם עמהן מ' סאה כשירים. וכן משמע בשאלות דרב אחאי¹⁸ שלא נאמרו דברי רבין כי אם שלא לפסול את המקוה ולא מיירי שיה' כשר לטבול בו כך אפי' ע"י צירוף עד שיהי' רוב מים כשרין לרבי אליעזר בן יעקב ולרבנן אפי' ברוב לא מהני. שכך כתב: דמקוה חסר שנפלו ביה שלשת לוגין מים שאובין פסול ואי אמשכינהו מאבראי מרזיבא, פי' קבעו ולבסוף חקקו, לא פסלי' אי אזלי למקוה דכי אתא רב דימי¹⁹ אמ' שאיבה שהמשיכ' כולה טהורה. ואצטרופי נמי מצטרפי למ' סאה דתניא ר"א בן יעקב אומר גת שיש בו [כ'] סאה ואחת סאה מי גשמים ממלא [תשע] עשרה סאה ופוחתין²⁰ למקוה והן טהורין שהשאיבה מטהרת ברביה ובהמשכה ואי אמשכינהו אידי מרזיבא פסלא דתניא צינור שחקקו ולבסוף קבעו פוסל המקוה קבעו ולבסוף חקקו אינו פוסל המקוה ולא פסלי מים שאובין אלא לפי חשבון כדתנן אין מים שאובין פוסלין המקוה אלא לפי חשבון הכלים אמר רב פפא ומני יוסף בן חוני היא, עכ"ל. משמע שפוסקין כרב דימי וכו' אליעזר בן יעקב. מכלל דלא נגעי אהרדי ולא פליגי אהרדי. דר' אליעזר ב"י מיירי בצירוף ולטבול בו מיד, ורב דימי לא מיירי בצירוף אלא שלא יפסול בכך המקוה כשיהי' אחר כן מ' סאה מי גשמים, דקאמר נמי אצטרופי מצטרפי למ' סאה דתני' ר' אליעזר ב"י אומר, מכלל דרב דימי שכבר הביא בצירוף לא מיירי כלל.

וה"ר [יצחק] השיב עליו דודאי כן משמע מלשון השאלות דרב דימי ור' אליעזר בן יעקב פליגי. וגם סוגיא דשמעת' אתי' שפיר לדבריו, דמעיקר' אמר דר' חייא בר אבא ר' אליעזר ב"י היא, שאומר ברביה והמשכה כשר לטבול בו מיד, אבל אם אין רוב של מים כשרים פסולים לטבול בו וגם המקוה יהי' פסול שלא יועיל לו השלמה שאף שמשלמנו למ' סאה מי גשמים שכבר נפסל בשאובין. והיינו מתנית' שאומרים²⁰ אין המים שאובין פוסלין המקוה אלא לפי חשבון. אבל לפי חשבון פוסלין המקוה שלא יהא עוד תקנה אפי' מ' סאה של מים כשרים. ופרי' מכלל דלרבנן אפי' לרבי²¹ פסול לטבול בו וגם עתה, וגם אם אחרי כן נותנים בו מ' סאה שאינן שאובין יהא פסול, מדאוקמת מתני' דוקא כר' אליעזר. א"כ הא דאמר רב דימי א"ר יוחנן שאיבה שהמשיכה כולה יהא טהורה, כלומר אינ' פוסלת המקוה שאם נפלה שם מ' סאה יהא כשר ולא נפסל בשאובין שהי' בו מתחילה כיון שהמשיכה, הא מילתא מני לא ר' אליעזר ולא רבנן. אלא ודאי הא דרב דימי אתא לכולי עלמא, ור' אליעזר ורבנן לא פסלי אלא לטבול בו ע"י [צירוף] של שאובין, לר' אליעזר בלא רביה ולרבנן אף ברביה. אבל כשיהי' שם אחר כן [מ'] סאה של

ז * כן כן צריך להיות. א: מ'. ח *תשע] כן צריך להיות. א - חסר. ט *ופותקין] כן צריך להיות. א: ופוסקין. י *יצחק] ס, ז. א: יהודא. ז נוסף: ב"ר שמואל. יא *צירוף] כן צריך להיות. א - חסר.

18 שאילות דרב אחאי, סימן קיג (ג, עמ' קפ-קפא). 19 כן נוסח השאלות. בכל עדי הנוסח הישירים של התלמוד (תמורה יב ע"ב): רבין. 20 תמורה א, ד; תמורה יב ע"א. 21 לרביה.

מים כשירים יהא כשר לטבול בו ולא נפסל בשאובין שבתוכו כיון שהמשיכה. וא"כ מתניתין לא כחד תנא, דמשמ' הא לפי חשבון המקוה שלא יהיה לו עוד תקנה אפי' [בנותן]²¹ מ' סאה כשירין, דמתני' היינו לטבול בו השתא. אבל השלמה כל המ' סאין ממים כשירין יהא כשר, א"כ אמאי קאמר דפוסלין המקוה, ממה הוה פסול עתה יותר משהיה קודם לכן. אלא ודאי קודם לכן היה ראוי להשלים ממי גשמים, ועתה שהשאובין בתוכו אינו ראוי עוד להשלים. ובין לר' אליעזר ב"י ובין לרבנן, שאיבה שהמשיכה כולה טהורה לטבול בו כשהיה' מ' סאה מי גשמים. אלא אמר רב פפא לפי חשבון כלים ויוסף בן חוני היא.

אבל הפשט של הלכה משמע כמו שפי' מתחיל'²² שהמשיכה כולה טהורה היינו לטבול בו מיד בלא מים אחרים. ומה שמקשה א"כ סברת האמוראים הפוכה, כזאת מצינו בתלמוד בהרבה מקומות. פ"ק דקדושין²³ גבי ר' אליעזר אומר אף החדש ומסתפק' תלמודא אי לקול' קאמר אי לחומרא. ופ' בתר' דיבמות²⁴ גבי ר' יהודה בן בבא. ובפ"ח שרצים²⁵ גבי הלמי. ובפ' כל גגות²⁶ גבי מבוי שנטלו קורותיו או לחיו, ומסתפק' שמ' זה לחומר' וזה לקול' או שמא זה איפכא. כ"ש בכאן שאין דברי חכמים עם דברי ר"א ב"י, שנוכל לומר כמו שנרצה.

וההוא דתענית²⁷ דפריך טבילה בחמין מי איכא הא שאובין נינהו אמאי לא מתרין בחמין שהמשיכו, הא לא קשיא מידי שאף לפי דבריו אמאי לא מתרין ב"י סאין חמין שהמשיך לתוך כ"א סאין כשירין. או שיש מ' סאה כשירין נתן עליהן אלף סאין חמין שאובין שכיון שהמקוה כשר אינה נפסל עוד בשאובין. או בעששיות של ברזל כמו מקוה של כהן גדול ב"ה.²⁸ ועוד כי לא היה יודע התלמוד שבחמי טברי' יש טבילה. אלא היה סובר המקשה שבט' באב וי"ה אסור לטבול בשום חמין משום תענוג, כיון שבשאר ימות השנה אין רגילין לטבול בחמין. והאי דפריך שאובין נינהו ולא פריך הא תענוג הוא ואסור, משום אי דלא הוה פסול דשאובין, היו כל העולם רגילין לטבול בחמין במים שאובין ולא הוה שייך תענוג בט' באב דכיון דשרגילו' הוא בשאר ימים כיון דשאובין פסולין. א"כ אין רגילות לטבול בשאר ימים בחמין שאובין, אפי' כשהמשיכן או נתנם במקוה שלם' לחמם הכשירים, שזהו טורח גדול, וא"כ בט' באב תענוג איקרי ואסור. ומשני בחמי טבריא ליכי תענוג לאותן שבאותו העיר שרגילין לטבו' בו כל ימות השנה.

וכל המשניות המביא להוכיח שבמים שאובין שהמשיכן אסור לטבול בו,

יב *מ' כן צריך להיות. א - חסר. יג *בנותן כן צריך להיות. א: ככולן. יד *שלם כן צריך להיות. א: שלום.

22 כלומר, לפי פירוש רש"י, ולא לפירוש השאלות (שהוצג עד כה בדברי ר"י) שדברי רבין/רב דימי מוסבים על מקוה שימלאו בו ארבעים סאה בעתיד. 23 קידושין לט ע"א. 24 יבמות קכא ע"א. 25 שבת קח ע"ב. 26 עירובין צה ע"א. 27 תענית יג ע"א. 28 יומא לד ע"ב.

אינה ראייה דאיבעי תימ' כולהו ר"א ב"י נינהו, כמו שרוצה להעמיד מתני' דתמור' אליב'. ועוד, אפי' אם היה יכול למצוא בכאן תקנה ע"י המשכה לא היה לו שום חידוש, ומור' לנו דינ' בע"א שישבר הקנקנים להראות שלא נתנם שם לקבלה. ובההיא²⁹ דבהאי בעליון ב' סאה ובתחתון אין כלום משמיענו דין זה וממלא בכתף ונותן בעליון. וההיא דמים שאובין ובמים כשירים, ר"א בן יעקב היא. לכן מספקי' לי אם יכולין לעשות מקוה כולו ממים שאובין שהמשיכן ויהיה כשר לטובלו בלא מים אחרים כמו שמשמע פשט הלכה, או שמא אסור דלא שרי בשאיבה שהמשיכה לטבול בו עתה עד שיהי' שם כ"א סאה מים שאינם שאובים כמו שמשמע בשאלתות דרב אחאי. ויש לספרים³⁰ לחוש לדבריהם.

עד כאן העתקתי תשובתם.

טו לספרים| אולי צריך למחוק.

29 מקוואות ו, ח.

סימן עג

נוסח יסוד: תשובות מיימוניות, הפלאה, סימן ב [ת],¹ בהשוואה לדפוס ראשון, ונציה רפ"ד [ד].

מקבילות: ספר המרדכי, כתב יד ורצ'לי, דף 273 א [ו];² תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן קטז (עמ' רלב-רלג; התשובה בלבד) [פ]; משם: שו"ת מהר"ם, פראג, סימן שמו [מ].

מבוא: ר' ברוך בן יצחק, בעל ספר התרומה, שאל את ר"י האם מודר הנאה יכול להשתמש בספרו של מי שהדיר אותו, כאשר המדיר והמודר הם שותפים בספר. ר"י השיב שניתן להדיר הנאה משימוש בספר, כי אדם איננו חייב להשאיל את ספריו.³ אולם, במצב של שותפות, אין בכוחו של המדיר לאסור על המודר את השימוש בספר.

יודיעני רבי"א על"ב אחד^ג שאסר ספרו לחברו, אם מותר ללמוד בו, אם נהנה בכך

א רבין ו: מו'. ב על| ו: דבר. ג אחד| ו: אדם.

1 כתב יד בודפשט קאופמן A 77, כרך ד, דף 152. 2 משם: ספר המרדכי השלם על מסכתות ר"ה יומא וסוכה, עמ' קעד. 3 על השאלת ספרים בתרבות היהודים בימי הביניים, ראו אסף, באהלי יעקב, עמ' 3-6; יערי, מחקרי ספר, עמ' 179-197 (התשובה מיוחסת שם, עמ' 181, בטעות למהר"ם); ברילבב, המרחב הקדוש, עמ' 305-306.

כיון שאי' גופו נהנה ממנו לבד שכר הקריאה.⁷ וכן שופר של [שלמים]⁸ ושל עולה לא יתקע, אע"ג דאי' נהנ' אלא שכר מצוה.⁴ או שמא כיון דמותר ללמדו משנה כדאמ' מה אני בחנם אף אתם בחנם, שמ' כך מותר להשאיל לו ספרו. וא"כ אי' יכול לאוסרו על חברו. ויודיע לי רבינ' על דבר זה. ואס"י למודר חלק בו,⁹ אם [אסור] ללמוד או"א מותר כמו שותפי' שנדרו הנאה זה מזה שמותרי'. ושל' רבי"ב ותורת' יגדל"י כנפשי' ברוך ב"ר יצחק.

תשובה: אין חובה לאדם להשאיל ספרו לחברו שלא לדעתו,¹⁰ כמו שאי' חוב' עליו ליתנו שהרי מקלקלו בכך.¹¹ ומותר לו להשכירו, ונמצא מהנהו השכר שיכול לקבל עליו כשמניחו בידו בחנם ללמוד בו. ולדידי' דפסקי' דהלכ' כר' אלעז' בן יעק' מטעמ' דיש ברי' אפי' מדאורי', אי' השותף יכול לאסור על חברו החצר מלהיכנס. אבל לדברי ר"ת יכול לאסור' עליו שאי' פוסק כראב"י"א אלא מטעם [ודיתור],¹² אסור' כמודר הנאה.⁸ ומיהו אף לדידי' נ"ל שכמו שיכול לאסור להעמיד תנור וכירים¹³ וריחיים¹⁴ ולגדל תרנגולין¹⁵ בחצר⁹ לפי שהשותף¹⁶ יכול לעכב באילו על חברו,¹⁰ כמו כן יכול לאסור ללמוד בספר אלא א"כ יכול ללמוד¹⁷ האוסר עם הנאסר לדעתו ולהנייתו כמו שעושה¹⁸ הנאסר.¹⁹

ושל' יצח' ב"ר שמו' זלה"ה.

וק' דהא בפ' ראוהו ב"ד גרסי'¹¹ המודר הנאה מחברו תוקע לו תקיע' של מצוה, המודר הנא' משופר תוקע' לו בו תקיע' של מצוה מאי טעמ' מצות לא ליהנות ליתנו, שאי' קרוי נהנה כמה שעושה המצוה בדבר האסור' ליהנות ממנו. וצ"ע. ברוך.²⁰

ד הקריאה] ו: של מצוה. ה *שלמים] ד, ו. ת: מלכים. ו משנה] ו: למודר ממנו הנאה. ז רבינו] ו: מו'. ח על דבר זה ואס] ו: אס. ט בו] ו: בספר כמו למדיר. י *אסור] ו. ת, ד: יכול. יא או] ד: אז. יב רבי] ו: מו'. יג יגדל] ו: ירום. יד כנפש] ו נוסף] קטנו. טו לדעתו] ו, פ: מדעתו. מ - חסר. טז בכך] ו: ומטשטשו. יז ולדידי'] פ: ולמ"ד. יח *כראב"י] ד, ו, מ, פ. ת: כראב"י"ה. יט *ודיתור] ד. ת - חסר. ו, מ, פ: ויתור. כ אסור] מ, פ: מותר. ו - חסר. כא וכירים] ו - חסר. כב *ורחיים] ת נוסף] וכירים. כג *תרנגולין] ד, ו, מ, פ. ת: תרנגולין. כד *שהשותף] ד, ו, מ, פ. ת: שהשותף. כה ללמוד] ו, מ, פ: גס. כו שעושה] מ: שעושי'. פ: שהוא עושה. כז הנאסר] מ, פ - חסר. כח וק' ... ברוך] ו, מ, פ - חסר.

4 ראש השנה כח ע"א. 5 נדרים לו ע"א; בכורות כט ע"א. 6 נדרים ה, א; נדרים מה ע"ב. 7 שם מו ע"ב, וראו תוספות שם, ד"ה אמר רב הונא. 8 ראו תוספות נדרים מו ע"ב, ד"ה אמר רב הונא. 9 נדרים ה, א; נדרים מו ע"א. 10 בבא בתרא נז ע"ב; תוספות נדרים מו ע"א, ד"ה ושניהן אסורין. 11 ראש השנה כח ע"א.

סימן עד

נוסח יסוד: אור זרוע, ב, סימן קב [ז].

מקבילות: פסקי ר' יוסף, עמ' שנ [י]; שבלי הלקט, הלכות מילה, סימן א (עמ' 369) [ש];¹ ספר המרדכי, כתב יד ורצ'לי, דף 180 א-ב [ו];² שו"ת מהר"ם, פראג, סימן ריט [פ]. פרפרזה: סמ"ג, עשין כח;³ ספר המרדכי, שבת, סימן רצב (עמ' עב) [מ].

מבוא: השאלה המקורית לא נשתמרה. מן התשובה עולה שמדובר בתינוק שנולד לקראת ערב לפני רדת הלילה, ומשום שהנוכחים היו סבורים שעדיין יום, התעוררה השאלה מתי למולו.⁴

השיב"ר ר' יצחק בר' שמו' זלה"ה¹ על בן הנוול סמוך לחשיכה אך היה נר' יום אבל היו נראים כוכבים קטנים מאוד. נ"ל כי יש לסמוך על הכוכבים לספק לכל הפחות ולמול למחרת כיון שלא היה יום המחרת לא שבת ולא יום טוב. ואע"פ שהיה הרקיע מזהיר כעין אורי היום, פעמים שאין מתחיל להחשיך מהר"ל כל כך אע"פ שהוא כבר לילה² אפי" כשאין אור הלבנה כלל בתחילת לילה וכ"ש כשיש"א אור הלבנה. ואע"פ שפעמים משתנים סדרי בראשית כדאית"ב במועד קטן³ כי נה"ד נפשיה דר' פליט⁴ איתחזיא⁵ כוכבי ביממה, זהו שעדיין היה ידוע וברור שהיה עדיין יום גדול אבל סמוך לחשיכה אין לתלות [אלא]⁶ בהווה. אפי"כ למחרת שבת הדעת נוטה ומכרעת לסמוך על כוכבי שכתבת שהיו נראים קטנים מאוד, אע"פ שיש לומר שאם היה לילה היו נראים גדולים ביותר, כי מתוך ההלכה⁷

א השיב[ן] ש: תשובת. ב השיב ... זלה"ה[ו], מ: וששאלתם. פ - חסר. ג אך היה[ן] מ, פ: והיה. ד נראים[ן] מ נוסף: ברקיע. ה נ"ל[ן] מ: והורה ר"י. ו יום המחרת[ן] מ: למחר. ו, פ: למחרת. ז אור[ן] מ: אורה של. ח מהר[ן] ו, מ, פ - חסר. ט שהוא כבר לילה[ו], י: שכבר הוא לילה. מ: שכבר לילה הוא. י אפי"ן פ: אף על פי. מ - חסר. יא כשיש[ן] ו: אם יש. י: כשאין. פ: עם. יב כדאית[ן] ו, פ: כדאמר. יג במועד קטן[ן] ו - חסר. יד כי נח[ן] ו: ביומא דנח. טו במועד ... פלו[ן] פ - חסר. טז איתחזיא[ן] ו, ש: איתחמיאו. פ: איתחזו. יז שעדיין היה[ן] ו: שהוא. יח עדיין[ן] ו, פ - חסר. יט *אלא[ן] ו, י, פ, ש. ז - חסר. כ בהווה[ן] ו: ללילה. ש: בחמה. כא אפי"ן ו נוסף: יהיה. פ נוסף: היה. כב ההלכה[ן] ו: תלמודא.

1 הלכות מילה חסרות בשבלי הלקט, כתב יד ששון 539. שינויי הנוסח כאן על פי כתב יד צוריק, ברגינסקי 250 (לשעבר: ששון 607), עמ' 478-479. 2 נדפס: מרדכי השלם, שבת, עמ' עב-עד. 3 משם: קיצור סמ"ג, עמ' 66; הגהות מיימוניות, הלכות מילה א, ח. 4 על תשובה זו ראו ואלטר, מילת תינוק, עמ' 139-168. 5 מועד קטן כה ע"ב. 6 כן הוא בכ"י וטיקן 108. ביתר עדי הנוסח של התלמוד (לונדון 400, מינכן 95, מינכן 140, קולומביה X 893 T 141, אוקספורד 366, וטיקן 134): איתחמיאו. וראו ש"נ. 7 שבת לה ע"ב.

משמ' שבשעת^{כב} ראייתן יסמכו עליהם לעיניין איסור מלאכת^{כד} שבת. ואפי' אין נר^{כה} כקטנים^{כו} מאוד לחשוב לילה עליהם^{כז} בפחות מג', לכל הפחות נחשוב אותם כבינוניים ובג' מהם לילה. ואין נר' לומ' דכוכבים קטנים דקא' לסמוך עליהם לעיניין מלאכ' בין לקולא בין לחומרא היינו כוכבי' הידועים שכשיהיה לילה יהיו גדולים, ודווקא לבקיאים בשמות הכוכבים קטנים וידועים מקום קביעותן מהני אבל לשאינם מכירים לא. ועוד שהגדולים שהיו נראים גדולים בשעת לידת הנוולד מוכיחים על הקטנים הנראים קטנים מאד שאינם מן הקטנים הנראים ביום. ואם לאלתר סמוך להוצאת ראש וולד חוי' לפרוסדור ראו כוכבים, נ"ל כי ראוי כאן לחלל עליו את השבת וכ"ש [שאינ]^{כח} כאן חילול שבת. אבל אחר^{כט} הוצאת הראש נשתהה זמנ' מרובה טרם^{לא} ראות הכוכבים אז אין לסמוך על הכוכבים. ואם לפי שיעור^{לב} השיעור^{לג} דומה להם בכירור שהניה^{לד} יום בהוצאת הראש, אין להם אלא מה שעניניהם רואות ויהיה נימול לשמונה אפי' אירע^{לה} בשבת, אפי' החזיר ראשו ונשתהה לחזור ולהוציאו עד הלילה. ואם יש ספק יהא נימול לתשעה אפי' בחול.^{לו}

יצחק בר' שמוא' זלה"ה.

כג שבשעת^פ דלשעת. ש: שמשעת. כד מלאכת^פ והיתר ומלאכת. כה נר'^ו, פ: אנו בקיאין. י - ח טו. כו קטנים^ו, י, פ: בקטנים. פ 1109: איך ראייתן. כז עליהם^ו, פ: על ידם. כח *שאינ^ו, י, פ, ש. ז - ח טו. כט אחר^ו, פ, ש: אם לאחר. ל זמן^ו, פ: שהות. ש: שיעור. לא טרם^ו, פ: קודם. לב שיעור^ו, י - ח טו. לג השיעור^ו, פ: השיהוי. ש: המשעריין. לד *שהיה^ו, פ, ש. ז: שהרי. י - ח טו. לה אירע^ו: אם יארע. פ: יארע. י: איתרע. לו בחול^ו 1109: ושלוי.

סימן עה

נוסח יסוד: אור זרוע, בבא מציעא, סימן כא [ז].

מקבילות: שו"ת מהר"ם, פראג סימן רכ [פ]; הגהות מיימוניות, תפילה ח, א [ה];¹ ספר המרדכי כתב יד ורצ'לי, דף 341א בגיליון [ו]; שבלי הלקט, ב, סימן מח (עמ' רכג). פרפרזה: סמ"ג, לאוין רמב.

מבוא: אדם, שבית הכנסת המקומי שכן בתוך ביתו, הדיר אחד מבני קהילתו מנכסיו. ר"י נשאל האם המדיר יכול להתיר נדרו בגלל שהנדר פוגע בדבר מצווה. בתשובתו קבע ר"י שהתפילה בכית הכנסת בחבורה היא מצווה גם כאשר אין מניין ועל כן ניתן להתיר הנדר.

1 משם: סמ"ק, כתב יד סנקט פטרבורג, הספרייה הלאומית 6 Ebr. IV, דף 12ב; כתב יד ירושלים, הספרייה הלאומית 38°8860 (לשעבר: מונטיפיורי 108), דף 11ב, סימן קח.

וכן סובר רבינו יצחק בר' שמואל זצ"ל שכך השיב בתשובתו: ועל המדיר חבירו על דעת רבים והיה בית הכנסת בכיתו של מדיר ואם יכול להתיר את נדרו ולילך לבית הכנסת^א [שאין^ב מיניין בעיר אפי' עם המודר. נ"ל כי דבר מצוה הוא^ג ולא מיבעיא דהיכא דאתי מניין לפרקים אלא אפי' לא אתי מניין לפרקים מצוה הוא שישתתפו^ד ביחד ובית אלהים ילכו ברגש^ה כיון שכבר קבעו שם מקום לתפילה^ו ומתוך כך קובעי' עצמן לתפילה ומתכוונים לאביהם שבשמים. וקובעין יותר מקום לתפלתן^ז ומתוך שמתפללים במקום המיוחד להם להתפלל^ח. ויכול להתיר את נדרו כדי לילך לבית הכנסת^ט עם חבריו^י. ואין תפילתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת.^{יא}

[יצחק בר שמואל].

א *אם ... הכנסת] ה, ו, פ. ז - חסד. ו, פ. נוסף: אם חשוב זה דבר מצוה. ב *שאינן] ה, ו, פ. ז: ואין. ג *שישתתפו] ז נוסף: שילכו. ד *וקובעין ... לתפלתן] ה, ו. ז - חסד. פ: אלא אף ליכא מנין. ה להתפלל] ו נוסף: יחד. פ. נוסף: יחד מכווני' לבם. ו לבית: ו בביתו. ז הכנסת] ו - חסד. ה נוסף: להתפלל. ח עם חבריו] פ - חסד. ט *מתוך ... חבריו] ה, ו, פ. ז - חסד. י *יצחק ... שמואל] ה, ו, פ. ז: עכ"ל.

2 נדר על דעת רבים לדבר מצווה יש לו היתר - ראו גיטין לו ע"א. 3 על פי תהלים נה, טו (וראו פירוש רש"י, יומא כד ע"ב, ד"ה להרגיש: 'להשמיע קול המון עם רב כמה פעמים שהוא כבוד למלך שנאמר בבית אלהים וגו''). 4 ראו ברכות ו ע"ב. 5 ברכות ו ע"א.

סימן עו

נוסח יסוד: א. נוסח מדולג ('וכו' עד') הכולל חלקים מהשאלה והתשובה - תשובות מהרי"ק החדשים, סימן מה (עמ' 202-203).¹

ב. העתקה רצופה אך ללא השאלה וללא כל מרכיבי התשובה - תשובות ופסקים, קופפר, סימן קו (עמ' 168-169; כתב יד אוקספורד 692, דף 222ב).²

מבוא: יהודי הותקף בידי גויים ונפצע קשה, ובשעת חוליו נדר לתרום בית לקהילה. לאחר שהתרפא, טען שאינו זוכר שנדר וביקש להתיר את נדרו כי לא היה מודע בשעת הנדר, וגם משום שהייתה זו מתנת שכיב

1 הדברים שאינם מדברי ר"י מודגשים. 2 בסוף הסימן כתוב 'מס'ע', כלומר מסדר עולם של ר' שמחה משפירא. כפי שהעיר עמנואל (שברי לוחות, עמ' 159, הערה 23), הפניה זו שייכת לסימן הבא שם.

מרע. הוא אף ביקש, שאם ייקבע שהנדר תקף, להתיר את נדרו. ר"י השיב שהנדר אינו תקף, ואף עמד על זכותו של הנודר להתיר את נדרו.³

נוסח א

שהרי השיב רבי' יצחק על אשר נשאל מאתו, וז"ל: על יהודי אחד שנחבל בידי גוים וחלה והיו לו בתים ואמ' בחליו בית פלוני יהיה לקהל, ועמד מחליו,⁴ והנה הקהל רוצים להחזיק בבית כי או' שנתנו להם והוא או' אינו זכור כו' עד ואפי' ימצאו אחרי' ממקום אחר⁵ הרי עמד וכו' עד והקהל משיבי' אף על פי שעמד אין יכל לחזור בו שזהו נדר שנדר לשמים וכו', עכ"ל השאלה.

והשיב ר"י וז"ל: נר' לי שאין באמירתו כלום כו' עד ואין לדמו' דבר זה למאי דגר' בירו'⁶ ר' אבהו בשם ר' יוחנן אמ' ליתן מתנה לחבירו יכל לחזור בו כו' עד הדא דאת אמרת בעשיר אבל בעני נעשה נדר' כו' עד ואפי' כההיא דירושלמי גופא דקא' אבל בעני נעשה נדר נר' לי שיכל להתיר נדרו ע"פ חכם או ג' הדיוטו' שלא מדעתו של עני, ולא דמי לההיא דאמ' בנדרים פ' ר' אליעזר⁸ שלא היה לו למשה להתיר נדרו שלא בפני יתרו וכו' עד ולא מבעיא נדר אלא אפי' נשבע לתת לעני יכל להתיר שבועתו כדפי', עכ"ל.

נוסח ב

ר' אבהו בשם ר' יוחנן כל האומ' ליתן מתנה לחבירו יכול לחזור בו ואם אמ' בדעת גמורה אין יכול לחזור בו הדתימר בעשיר אבל לעני הוי נדר.⁹ רב מפקיד לשמשיה אימת דנימא לך תן מתנה, אי עני הוא הב ליה לאלתר ואם הוא עשיר אימליך ביה¹⁰ תניינות. ואפי' כההיא דקאמ' לעני נעשה נדר, נ"ל שיכול להתיר נדרו על פי חכם שלא מדעתו של עני. ולא דמי לההי' דנדרים¹² דאמ' שלא היה למשה להתיר נדרו אלא בפני יתרו, וכן צדקיה אם לא בפני נ"נ. ומפרשי' בפניו היינו מדעתו,¹³ דהת' צדקיה היה מסור ביד נ"נ והיה הורגו אם לא שהבטיחו שבועתו וסמך על שבועתו, וכן יתרו נתן בתו למשה וסמך על שבועתו שלא ילך למצריים, ונמצא אם היו מתירים בלא דעתם היה מנהג רמאות. אבל הכא מה עשה לו העני ומה היה מסור בידו שהוזקק לתת לו מתנה. וראייה לדבר מגבעונים דמפר' בפ'

3 התשובה נזכרת בשו"ת רא"ש יב, ב; שו"ת מהרי"ק, שורש נב. 4 ראו בבא בתרא קנא ע"ב, ומדובר כאן במתנת שכיב מרע המתבטלת כשמעניק המתנה עמד מחוליו. 5 אפילו אם ימצאו עדים שיעידו על נדרו. 6 תלמוד ירושלמי, בבא מציעא ד, ב, דף ט ע"ד (עמ' 1224). 7 תלמוד ירושלמי, שם, כגוסת רבינו חננאל (בבא מציעא מט ע"א) וראשונים רבים (צוינו במאגר הירושלמי הממוחשב של המכללה האקדמית נתניה). זוסמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 118. 8 נדרים סה ע"א. 9 תלמוד ירושלמי, שם. 10 בירושלמי: בי. 11 ירושלמי, שם. 12 נדרים סה ע"א. 13 ראו תוספות נדרים סה ע"א, ד"ה דתנן; קאפח, יעקב מרומרוג, עמ' 85: 'ופי' בפניו זהו מדעתו'.

השולח¹⁴ שלא יכלו להתיר מפני שהיה נדר שהודר ברכים. ומאי איריא תיפוק לי' שלא יוכלו להתירו אלא בפניהם ומדעתם, אלא ודאי כיון שמעצמם נשבע להם טובא¹⁵ בעלמ' הוא שעשו להם ואין כאן שום רמאות אם יחזרו בהם ויתירום. וכן נמצא בתשובת ר"ת.¹⁶ וגם נר' לומ' אע"פ אין מתירין לו אלא בפניו מ"מ אם הותרו שלא בפניו מותר, שאם לא כן מה הועיל לצדקיה שהותרה שבועתו. ולהכי בההו' דהשולח¹⁷ דאמ' גבי נודרת ליתומים דילמ' אזלא גבי חכם ושרי לה, דאע"פ שאין להתיר לה אלא בפני היתומים, אעפ"כ יש לחוש שהרי אם התירו הנדר חל והחכם לא ידע שליתומים נדרה והיא תסמוך על התרתו שהיא התרה גמורה כדיעבד. וכן השיב רבי' תם לר' פטר דבדיעבד הוי התרה גמורה.¹⁸ ע"כ **מתשובת רבי' יצחק הזקן.**

14 גיטין מו ע"א. 15 כלומר, טובה. השו"י: כיון שעשה לו טובה כמו שכתב רבינו יצחק בתשובה - שו"ת מהרי"ק, שורש נב. 16 תשובות ראב"י אב"ד, סימן רו, עמ' קסב (על פי תמים דעים, סימן רב); ראב"ד, תשובות ופסקים, סימן פ (על פי ארחות חיים, ב, עמ' 494): 'וראיתי בתשובת הרב ר' יעקב ז"ל מרומרוג נהי דלכתחלה לית ליה למשרי אבל דעבד עבד, שאפילו מי שחברו משביע שיתן לו מתנה ונשבע לו יכול לישאל על שבועתו, וכ"ש היכא דנשבע מאליו שיתן מתנה לעשיר דיכול לישאל על שבועתו'. 17 גיטין לה ע"ב. 18 לעיל, הערה 13. לדיון נוסף בין ר' פטר לרבנו תם בענייני נדרים, ראו ספר הישר (חידושים), סימן סז.

סימן עז

נוסח יסוד: תשובות מיימוניות, הפלאה, סימן ד [ת],¹ בהשוואה לדפוס ראשון, ונציה רפ"ד [ד] ולכתב יד בודפשט קאופמן 77 A, כרך ד, דף 152 ב [ב].

מקבילות: שו"ת מהר"ח אור זרוע, סימן ע [ח].

בחלק קטן מהתשובה, ההבדלים בין עדי הנוסח גדולים יותר, והצגנו אותם בשני טורים מקבילים: א. על פי ת. ב. על פי ח.

מבוא: התשובה נכתבה בידי ר' אלחנן עבור אביו. בחור נדר על דעת רבים שאם ישחק במשחקי הימורים, ייאסרו עליו כל הפירות בעולם מלבד חיטה.² לאחר מכן, עבר על נדרו ושיחק בקובייה. ר"י ביקש להתיר את

1 על פי כתב יד צוריק, ברגינסקי 345 (לשעבר: ששון 1043), עמ' 522-524. התשובה מופיעה גם בכתב יד מוסקבה 155, דף 64-67ב, שעיקרו תשובות מהר"ם, אך איכות ההעתקה של כתב יד זה ירודה. ראו אורבך, בעלי התוספות, עמ' 259, הערה 59; עמנואל, מהר"ם וחבריו, עמ' 123. 2 על מהמרים בחברה היהודית בימי הביניים, ראו: לנדמן, הימורים, עמ' 298-318.

הנדר במספר דרכים. לבסוף הציע שהתרת הנדר היא דבר מצווה, כדי להציל את הבחור מעבירה על נדרו.

יכהן פאר כחתן³ ה"ר נתן. הנה אוהבך החתום באתי להשיבך על דבריך במצות אבי והנר' בעיניו אשיב לך כי חולה הוא קצת ורופא חנם ישיב לו רפואה שלימה ברחמי וחסדיו הרבים. והשיאני אבי לכתוב לך שאילותיך.⁴ אדוני⁵ שאל כדת מה לעשות לבחור אחד אשר נדר על דעת רבים⁶ ואמר יאסרו עליו כל מיני פירות שבעולם חוץ מן החטין אם ישחק בקובי' לא בגינו ולא בגין אחרים. ויהי היום ויעבור וישחוק⁷ בגין אחר כי הציקתו רוחו. והנה עתה דברי⁸ הבחור אשר עיות ויכלם מאד ועתה בא לשאול אם יש תקנה.

כה אמר מו' אבי: אם אותו האיש שכח לגמרי את נדרו בשעה שהיה שוחק בקובי', א"כ הו' ליה נדרי שגגות ועדיין לא חל הנדר, כדתנ' פ"ד נדרי⁵ נדרי שגגות אמר קונם אם אכלתי ואם שתיתי ונזכר שאכל ושתה, שאיני אוכל ואיני שותה ושכח ואכל ושתה. אע"ג דלא קתני בסיפ' אם אוכל אם אשתה אלא שאיני אוכל ואיני שותה, מ"מ כך פתרונו שנודר על תנאי קונם דבר זה עלי' אם אוכל ואם אשתה והאכילה והשתיה הם התנאי שעל ידם חל הנדר, וקתני דהו' נדרי שגגות ומותר שלא חל התנאי.⁹ ובספ"ג דשבועו⁶ מייתי לה להך משנה גבי שבוע' שלא אוכל זו אם אוכל זו, דסכי' לן לכולהו פירוש' דשמעת' דהת' דאם אכל התנאי בשוגג דלא חלה השבוע' משו' דבענ' האדם בשבוע'⁸ ואינו אדם בשעה שיש לשבועה לחול דהיינו בשע' אכילת התנאי. ומייתי עלה⁹ הך משנה דנדרי' נדרי שגגות והא דתני עלה כשם שנדרי שגגות מותרין כך שבוע' שגגות מותרות. ואפילו למאן דמחמיר ברי' ד' נדרי¹⁰ דד' נדרי' הללו צריכין שאלה לחכם, מ"מ לעניין זה לא יחמיר בו שהיה על דעת רבי' שלא יהא לו הפר', כיון דמן הדין היה לו ראוי מותר בלא שאלה לחכם.¹¹

ואין נ"ל לומ' דאפי' לא חל נדרו על ידי ששוחק בקובי' בשוגג, מ"מ על ידי שלא עשה מסתמ' תנאי כפול והן קודם ללאו ותנאי קודם למעשה וכל תנאי

א יכהן ... שאילותיך| ח - חסר. ב אדוני| ח נוסף: החבר ר' נתן. ג מיני| ח - חסר. ד ויעבור וישחוק| ח: ויצחק. ה והנה עתה דברי| ח: ועתה זה. ו מו'| ח - חסר. ז עלי| ח נוסף: קונם. ח התנאי| ח: הנדר. ט מ"מ ... לחכם| ח - חסר.

3 על פי ישעיהו סא, י. 4 נדר על דעת רבים אין לו הפרה - גיטין לו ע"א, מכות טז ע"א, ערכין כג ע"א. 5 נדרים ג, ב; נדרים כה ע"ב. 6 שבועות כה ע"ב. 7 דבעו|אנן. 8 שבועות כו ע"א. 9 שם כה ע"ב. 10 נדרים כא ע"ב. ממהלך הסוגיה נראה שדעה זו נדחית. 11 המשפט קשה, ואינו נמצא בשו"ת מהר"ח אור זרוע. ככל הנראה, כוונתו היא שמכיוון שהנדר הודר על דעת רבים, אין לחכם כל תפקיד פה גם לדעת המחמירים והדבר היחיד שיתיר את הנדר הוא הפקעת הנדר באמצעות העיקרון של נדרי שגגות.

שאינו כתנאי בני גד ובני ראובן, אינו תנאי והוי תנאי בטל ומעשה קיים וחל נדרו [משעה] שעשאו אפי' לא שחק. כי נר' הדברי' שמועיל¹² גלוי דעת כמו¹² זבין ולא איצטריכו ליה זוזי דהדרי זביני, ושטר מברחת,¹³ וההי'¹⁴ דר' שמע' בן מנסיא דבידוע שאם היה בנו קיים לא היה כותבו, וקפצה¹⁵ ונשבעה כל מי שיבא עלי איני מחזירו, דאפי' גלוי דעת לא היה שם ואמרינ' לא נתכוונ' זו אלא להגון לה. וכמה דברים שאין צריכי' תנאי ולא הוי כדברי' שבלב משו' דאנן סהדי שכך היה בדעתו. ודומי' דהא דקאמ' גבי הנודר מן הנולדים¹⁶ לא נתכוון זה אלא במי שדרכו להוליד. והרבה עניינים¹⁷ יש בנדרים שאנו הולכין בהם אחר הידוע לנו שיש בדעתו ולא חשבינ' ליה כדברי' שבלב. והכא נמי שידוע לנו שלא נתכוון לאסור על עצמו כל פירות שבעולם¹⁸ חוץ מן החטין אלא א"כ ישחוק. ואפי' לא נאמר כן בכל נדרים¹⁹ הכא ודאי ידוע הוא שלא נתכוון לאסור על עצמו כל פירות שבעולם כל ימיו חוץ מחטין בחנם אלא א"כ ישחק כמו שאמר, ויש כאן גלוי דעת יותר ועדיפ' מההי' דקפצה ונשבעת. ומטעם שלא התפסי בדבר הנודר לומר יאסרו בקונם או בהקדש כשעשה נדרו אי' לומ' שלא יחול נדרו, דלא גרע מידות נדרים.¹⁷ ואפי' אמ' כנדר רשעי' עלי כקרבן דאפ"ק דנדר¹⁸ וכדבר מועט חשבינ' ידות נדרי', כ"ש בזה שנר' יד גמור.

ואולם מתוך כתבו נר' שהציקתהו רוחו ושחק והיה זכור מנדרו,¹⁹ והיה ראוי להחמיר ולעונשו כאשר לא נזהר. כי על תחלת נדר פשע שנדר בדבר שאין לו תקנה עולמית אם ישחק בקובי' אחרי שהיה מכיר שהיה דעתו קלה עליו ולא היה יכול להתאפק ולהעמיד על עצמו משחוק. והוסיף פשע על חטאתו לשחוק ואסר עצמו בכל פירות²⁰ שבעולם חוץ מחטין, דבר שאי אפשר לעמוד בו כל ימי חייו בלא מכשול עון²¹ ואי אפשר שלא יעבור על נדרו שום פעם כל ימי חייו. וגבי נדר בחרם נדרו שום פעם כו' לר' מאיר¹⁹ וגבי נזיר ועבר על נזירותו לכ"ע מחמירין עליו לעונשו כפ"ב דנדר²⁰. וראוי היה שלא לבקש שום תקנה עד כמה ימים שלא ינהגו קלות ראש בנדרים. אבל מה אעשה שתקנתו קלקלתו שלא להחמיר עליו כל זמן שלא עבר נדרו, כי יש לדאג פן לא יעמיד עצמו לשמור נדרו, אחרי שראינו דעת קלה עליו כל כך שלא יוכל לכבוש את יצרו מלשחוק. על אחת

י *משעה ד, ח. ת, ב: מעשה. יא שמועיל) ח נוסף: כמו. יב עניינים) ח: דברים. יג שבעולם) ב נוסף: כל ימיו. יד נדרים) ח נוסף: אלא נאמר כהלכה נדרי' שהתנאי בטל ומעשה קיים שלא עשה כתנאי בני גד ובני ראובן. טו מנדרו) ח נוסף: או מתחילת ישיבת השחוק או לפני עומרו משם. טז *פירות) ב, ד, ח, ת: פירת. יז עון) ת. ב, ד: ועון. ח נוסף: וחטאה גדלה.

12 כתובות צז ע"א (ראו תוספות שם, ד"ה זבין). 13 שם עז ע"ב-ע"ט ע"א. 14 בבא בתרא קלב ע"א; כמו ע"ב. 15 בבא קמא פ ע"א. 16 נדרים ג, ט; נדרים ל ע"ב. 17 נדרים ג ע"א. 18 שם ט ע"א. 19 נדרים ב, ה; נדרים כ ע"א. 20 שם כ ע"א.

כמה וכמה שלא ימשול ברוחו להיות זהיר מכל פירות שבעולם חוץ מחטין כל ימי חייו. ומזה הטעם נר' שיש למצוא לו שום תקנה להיות לו הפרה לנדרו דהוי כמו לדבר מצוה, כי ידוע וברור לנו שאי אפשר לו לעמוד בו כל ימיו ואי אפשר שלא יכשל כמה"פ פעמים. וזה הדבר מצוה שאם לא יפירוהו יבא לידי מכשול עון כל ימיו והיה כי ירעב והתקצף²¹ כי לא הלחם לבדו יחיה האדם²² ונמצא כל ימיו בעבירה²³ ורואין אנו שאינו חסיד ופרוש כל כך שיכוף יצרו כל ימי צבאו.²⁴ ואם בן [תלמוד]²⁵ תורה הוא ורגיל לעסוק בדברי תורה, נמצאת ממעט במלאכת שמים²⁵ ומתבטל בדברי תור' וצרתו צרה²⁶ ולא יוכל לכפרה אם לא בהפרה. ואפי' בעיר שאין בה פירות אין תלמיד חכם רשאי לדור בה.²⁷ כ"ש זה שנאסר בכל פירות שבעולם עליו חוץ מחטין שמתבטל מתלמודו. וזה טעם הגון, אבל טעם²⁸ ראשון שפי' שאי אפשר שלא יבא לידי מכשול מרופה הוא בידינו.

ואמנם נראי' הדברים כי האוסר כל פירות שבעולם עליו אסור לאכול,²⁹ וכמה דברי' יש לתלות שהן בכלל פירות שבעולם. דאע"ג דאמ' בהנודר מן הירק²⁸ דנודר מן פירות השנה אסור בכל פירות השנה ומותר בגדיים וטלאים וביצים³⁰ ואם אמ' גדולי שנה עלי אסור בכולן, מ"מ כשאמ' כל פירות שבעולם עלי נר' שאסור בכולן. דהא חשיב פ"ג דשבועות²⁹ שבוע' שוא כשאור' יאסרו כל פירות עלי בשבועה אם לא ראיתי גמל פורח, לפי שאי אפשר לו לקיים שבועתו כמו³⁰ שבועה שלא ישן ג' ימים דמלקין אותו וישן לאלתר דהוי שבועת שוא. ואם אין בשר בכלל כל פירות שבעולם א"כ מסתבר שלא היה חשוב שבוע' שוא, דאי אפשר לו להיות בלא פירות כבשר, דבשר שמן מיישב דעתו של אדם בטוב³¹ כדאמ' בפ"ב דיומ'.³¹ ובפ' חזק'י³² הבתי³² מצי' דקאמ' וכו' גבי רבו פרושי' בישר' שלא לאכול בשר ושלל לשותות יין א"כ לא נאכל לחם שכבר בטלו מנחות ולחם הפנים איפשר בפירות פירות לא נאכל שכבר בטלו הבכורים איפשר בפירות אחרות. ה"ה הכ' דמסתברא דאיפשר בבשר וחלב וגבינה, אבל נר' דכולן בכלל כל פירות שבעולם. ועוד דיכול להיות שכל דבר הגדל בעולם הוי בכלל פירות שבעולם כגון דגים ופשתן וקנבוס וצמר ומשי ועצים וכמה דברים הנולדים וגדילים זה מזה, ובכמה

יח כמה] ב [נוסח] וכמה. יט *תלמוד] ב, ח. ת - חסד. כ בן ... תורה] ד: תלמיד חכם. כא טעם] ח: לשון. כב לאכול] ח: בבשר. כג וביצים] ח נוסח: ובגזלות. כד מיישב ... בטוב] ח: מיישב דעתו טובא. כה *חזקת] ב, ד, ח. ת: בחזק'.

21 ישעיהו ח, כא. 22 דברים ח, ג. 23 קידושין כט ע"ב. 24 על פי איוב יד, יד. 25 תענית יא ע"ב. 26 בראשית רבה, תיאודור-אלבק, פא (עמ' 970), ועוד. 27 עירובין נה ע"ב: 'כל עיר שאין בה ירק אין תלמיד חכם רשאי לדור בה'. אומנם בהמשך הסוגיה שם הוגבלו הדברים לסוגי ירק מסוימים. ראו תוספות שם נו ע"א, ד"ה כאן בעלין. 28 נדרים נה ע"ב. 29 שבועות כט ע"א. 30 נדרים טו ע"א. 31 = פרק בתרא, יומא פ ע"ב. 32 בבא בתרא ס ע"ב.

וכמה דברים נקראים³³ פרי מפרי וגדולי קרקע. הילכך ה"נ בנדר זה, אע"פ שאמ' חוץ מחטין נר' דבר ברור שיבא לידי מכשול עון כיון שאסור בכשר ובחלב, וכ"ש אם יאסר ברוב דברים שהזכרתי. אע"ג דבפ"ב דנדר' תנן³⁴ ואלו הן נדרי עינוי נפש אמרה קונם פירות העולם עלי הרי זה יפר, אלמ' חל נדרה וצריכ' לקיימו עד שיפר. ואם אינה יכולה לעמוד בו הו' ליה נדר שוא ואין צריכ' הפרה ומיד עברה בלא יחל דברו ומותרת לאלתר בלא הפרה כמו³⁵ שבוע' שלא אישן ג' ימים דמלקין אותו וישן לאלתר. דאין זה חילוק בין נדר לשבועה, דהכי משמ' ברפ"ב דנדר' ³⁶ גבי אמ' קונם עיני בשינה דאי לא יהיב שיעור' לא שבקינ' ליה עד דקאי בכל יחל דברו דאמר רבי יוח' האומ' שבוע' שלא אישן מלקין אותו וישן לאלתר. יש לחלק ולומ' דשאני הת' דלא אמ' כל, אבל הכ' דאמר הכל הוי נדר הבאי כדמוכ' הך שמעת' דשבוע' פ"ג³⁷ דכל פירות משמ' שכולל ומוסיף הרבה דברים. וגם לשון שבוע' כשאומ' פירות העולם. והא דא' פ"ד דנדר' ³⁸ גבי נודרים להרגי' ולחרמים באומ' יאסרו³⁹ פירות שבוע' עלי אם אינן של בית המלך ופרי³⁹ כיון שאמ' יאסרו מיתסרי כל פירות דעלמ' עליה. ומשמ' השת' דמתסרי כל פירות דעלמ' עליה אע"ג שבלשון נדר לא הזכיר, דבפירות⁴⁰ בלא כל איכ' למימר⁴¹ איתסרו נמי פירות דעלמ' עליו ול"ג כל. ⁴⁰ ואפי' גר' ליה נמ' י"ל דלאו דוק נקט כל פירי דעלמ', ל' כל אותן פירות שאסר על עצמו. וכן פ' השולח⁴¹ גבי ונדרת ואסרת כל פירי דעלמ' כו', דאפי' גר' כל⁴² י"ל דלאו דוקא נקט כל, כי אין לומ' דשפיר איירי כגון שאמ' כל ושמונו לגבות כתובתה בכך משו' דאם הית' משקרת עברה בלא יחל לאלתר כמי⁴³ נדר שוא ושבוע' שוא כדפרי'. דהא לעניני גביית כתובה לא מהיאמני' לה ככה"ג דא"כ היכי חייש התם⁴³ דילמ' אזלה לגבי חכם ושרי לה, תדור היום ותאכל בפנינו או שום נדר אחר תדור ותעבור עליו בפנינו. אלא ודאי בענ' שתהא נודר' שימשך האיסור עליה עולמית אם היא משקרת.

ומטעם קידושא ואבדלתא אינו נחשב דבר מצוה, דאיפשר דנפיק בקידושא ואבדלתא דאחריני אע"ג שהוא לא ישתה, ואע"ג דאינה ראוי⁴⁴ לשתות קידוש והבדלה, דאפי' זמן ביום הכיפורים היינו או' על הכוס ולמיתבי' לינוקא אי לאו

כו כשאומ' ח: משמ' שכולל הרבה דברי' מכשאומר. כו *יאסרו ח. ב, ד, ת נוסף: כל. כח דבפירות ח: רק פירות שבוע' כט *למימר ח, ת, ב נוסף: דבפיר' נמי. ל דעלמ' ח נוסף: אלא. לא כמין ב: כדן. ד: כמו. לב *ראוי ד, ח. ת, ב נוסף: לכולה.

33 עירובין כו ע"ב, ומכאן שיש 'פרי מפרי' שאינו גידולי קרקע. 34 נדרים יא, ב; נדרים עט ע"ב. 35 נדרים טו ע"א. 36 שם. 37 שבועות כט ע"א. 38 נדרים ג, ד; נדרים כו ע"ב. 39 נדרים כח ע"א. 40 בכל כתבי היד של התלמוד שלפנינו לרף זה (מוסקבה 1134, מינכן 95, וטיקן 110): 'איתסר עליה כל פירי בעלמא'. 41 גיטין לה ע"א. 42 בכל כתבי היד של התלמוד שלפנינו לרף זה (מינכן 95, וטיקן 130, וטיקן 140, קטע גניזה סנקט פטרבורג RNL Eivr. I 187) וברשי"ד ר"ה ונודרת: 'כל'. אולם בדפוס ונציה: 'ונודרת ואסרת פירות שבוע'ם'. 43 גיטין לה ע"ב.

משו' דאתי למסרך.⁴⁴ ועוד דאיפשר לקדושי אריפתא ולאבדולי אשיכרא של חטין דאיפש' שיחשב לו חמר מדינה אחרי שאסור ביין.⁴⁵ ועד שאתה או' שהו' מצוה משום ד' כוסות ומרור וקידוש והבדלה, יכול אתה למצוא שבתות וימי' טובי' דכת' ⁴⁶ וקראת לשבת עונג, וביום טוב נמי בענן לך 'יהוש' ואפי' לר' אליעז' בענן לך בעצרת ובשבת ובפורים כדאמ' פ' אלו דברי' בפסחי'.⁴⁷ ומטעם דאי אפשר לו לאכול פת חטין שלא יהא בו קצת משאר מינין אין להתיר לו על ידי טעמ' ⁴⁸ דקונמות הוי דבר שיש לו מתירין ואפי' באלף לא בטיל,⁴⁹ חדא דאם אינו חשוב לדבר מצוה אין לו הפרה כיון שהוא על דעת רבים והוה ליה שאין לו מתירין. ועוד דאיפשר לו לטרוח להיות בורר גורנו ואת ערימת חטין שלו שלא יהא בהן שאר מינין. ועוד דדבר שיש לו מתירין דאפי' באלף לא בטיל היינו דוק' במין במינו אבל במין שאינו מינו בטל כדמשמ' בירוש' דנדרין'.⁵⁰

ואל תשיבני על מה שפי' דחשיב דבר מצוה משו' דלא איפשר שלא יבא לידי מכשול, והלא כל הנודר על דעת הרבים שאין לו [הפרה]⁵¹ אינו חשוב דבר מצוה מה שמצוה להפר נדרים כדאמ' ⁵¹ הנודר כאלו בונה במה והמקיימו כאלו הקריב עליה קרבן, כי שם אינו ברור שיבא לידי מכשול במה שהוא מקיימו ואינו מפירו. אבל בכאן דבר ברור נר' שאי אפשר לו בלא מכשול כל ימיו הרבה כמה פעמים. ור"ת מ"כ היה מפ' הטעם דלדבר מצוה יש לו הפרה משו' דמסתמ' ניחא להו לרבים בהפרה.⁵² והכי נמי הכ' ניח' להו מחמ' מכשול הידוע וקרוב לודאי ומיעוט מלאכת שמים כדפרי', מאחר שאין שום הפסד וקלקול בדבר אם יתירו לו כמו שיש בנדר ⁵³ דאלמנ' ⁵⁴ ובנודר ועובד ⁵⁴ אם היינו מתירין אותו. כי אלו היה כאן קילקול בהפרה כמו לשם נראה שלא היה נחשב ההיתר דבר מצוה בטעמי' קטני' הללו שפירשתי, כי אע"פ שנכון שלא לשחק בקובי' מ"מ אין זה קילקול שיש [להזקיקו]⁵⁵ לידור על כך כמו נודר ועובד ונדר אלמנה ופשע בניוקי'⁵⁵ שיש בהן טעם הראוי להזקיקו לידור. כנדר אלמנה ונודר ועובד ניחוש למ"ד אין צריך לפרט הנדר דילמ' אזלה גבי חכמ' ושרי לה, ומה מועיל תירוץ שמתר' הספר ⁵⁶ לדמדרינ' לה על דעת רבים, מ"מ יש לו הפרה מטעם דהוי לדבר מצוה אם נדר

לג *הפרה] ב, ד, ת. ת - חסר. לד בנדר] ח: וא"ת ונדר. לה *להזקיקו] ב, ד, ת. ת - חסר. לו הספר] ח: התלמוד.

⁴⁴ עירובין מ ע"ב. ⁴⁵ משתמע שבעיני ר"י, בירת חיטה אינה נחשבת משקה איכותי שראוי להחשיבו חמר מדינה אלא בשעת הרחק. בירת חיטה הייתה נפוצה בגרמניה בימי הביניים אך לא בצרפת. ראו: גלסון, בירה, עמ' 15. ⁴⁶ ישעיהו נח, יג. ⁴⁷ פסחים סח ע"ב. ⁴⁸ כלומר, על ידי ביטול ברוב. ⁴⁹ ביצה ג ע"ב. ⁵⁰ תלמוד ירושלמי, נדרים ו, ה, דף לט ע"ד (עמ' 1035). ⁵¹ נדרים כב ע"א. ⁵² תוספות גיטין לו ע"א, ד"ה אבל; תוספות בכורות מו ע"א, ד"ה אבל. ⁵³ גיטין ד, ג; גיטין לד ע"ב. ⁵⁴ שם לה ע"ב. ⁵⁵ שם לו ע"א. ⁵⁶ כלומר, התלמוד: גיטין, שם. לכינוי 'הספר' המכוון לתלמוד, ראו למשל עמנואל, מהר"ם וחבריו, סימן של, עמ' 668, ליד הערה 2.

מדבר שאי אפשר לו להיות בלא מכשול כי האי מעשה דהכא, כיון שמטעם זה אנו באין כאן לחושבו דבר מצוה. בשלמ' למ"ד צריך לפרט ניה' כי החכם לא ירצה להתיר. ⁷¹ י"ל כיון שבשעה שהדירום לנודר או לעובר או לאלמנה הדירום על דעת רבים ופירש"ל⁷² הם⁷³ שמדירין אותם על דעת רבים כדי שלא יה' לו הפרה, מאז נודע להם כי אין טעם המכשול חשיב להתיר מטעמ' דפרישי' ושוב לא ימלאם לכם ללכת אצל החכם. ואע"ג דודאי אם ילכו יתיר להם החכם כיון שאין צריך לפרט, מ"מ הם עצמם לא יעברו על נדרם⁷⁴ במזיד⁷⁵ והרי הודיעו להם שלא יהיה לו הפרה כשהדירום על דעת רבים.

ב.

א.

אך אין נכון לומר דכל נדר דעל דעת ומיהו בלא טעמים שפי' לא הייתי יכול רבים שלא נעשה מתחלה לדבר מצוה להתיר הנדר שהוד' על דעת רבי' בלא יש לו התרה גם שלא לדבר מצוה, דבר מצוה על ידי שהייתי מפרש דלא דרוק' בההו' דפשע בינוקי הוא דצריך הוצרך התלמוד למצוא טעם לדבר טעם דלא אשתכח דדייק כוותיה, כדי מצוה יש לו הפרה כי אם נדר שהוא ליצא הדבר מצוה שעליו נעשה הנדר מצוה בעשייתו כמו נודר ועובר ונדר מתחלתו.⁵⁷ ואי אפשר לומר' כן דהא אלמנה ופשע בינוקי. ועל כן אין להתיר גבי בטלו ולא בטלו מייתי במס' מכות⁵⁸ כי אם לדבר מצוה שינצח טעם הראשון כמו לא אשתכח דדייק כוותיה שמנצח טעם דהו' פשע בינוקי. אבל היכא דאין בעשיית נדר [מצוה]⁵⁹ יש להתיר בעל דעת רבים אפי' בלא דבר מצוה. כי אי אפשר לפר' דא"כ תיקשי הך דאילו הן הלוקין דקאמ' התם גבי אונס שגירש, דלא משכח' ביטלו ולא ביטלו כגון הדירה על דעת רבים שלא יחזרינה, דהיינו ביטול עשה שבה, משום דלדבר

לו כי החכם לא ירצה להתיר] ח: דכיון שיבא לפני חכם להתירו יפרש למה עשאו לאותו נדר שוב לא יתיר לו על ידי טעם זה של מכשול שהרי יותר יש קילקול בהפרתו כדפרי'. אבל למ"ד אין צריך לפרט את הנדר כדפרי'. לח *ופירשו[ן ד, ת. ת, ב: ופירשו. לט הם] ח: להם. מ על נדרם] ח: להטעותם אם החכם. מא במזיד] ח נוסף: כיון שידעו שההיתר אינו היתר. מב מצוה] כך צריך להיות. ח - חסר.

⁵⁷ דהיינו, שרק בנדר שהוטל על הנודר למטרה מסוימת נדרש טעם של מצווה כדי לאפשר להתיר את הנדר, ואילו בנדר שזים הנודר אין צורך במצווה כדי להצדיק את ההיתר. ראו הנוסח במהר"ח אור זרוע. ⁵⁸ מכות טז ע"ב. ראו הנוסח במהר"ח אור זרוע, שפירש את הקיצור שבדברי ר"י.

מצוה יש לו הפרה. ש"מ דאם לא היה
מצוה בהפרת נדר להחזירה, לא היה לו
הפרה כשנעשה על דעת רבים, אע"פ
שלא היה שום מצוה בעשיית נדר

ולפר"ת לדבר מצוה יש לו הפרה דמסתמ' נוח' להו בהכי להנהו רבים שנדר
על דעתם, נר' לפ' דשלא לדבר מצוה נמי אם ידועים אותם רבים והרי הם מסכימים
לו שיתירונו, יהא לו היתר, דהא לא עדיף דבר מצוה אלא לענין דבסתמ' נמי י"ל
דהסכימ' משו' דבר מצוה. מי' שמא סובר ר"ת דאפי' ברשותם אין לו היתר רק
לדבר מצוה, דומי' דנדר שהודר ברבים דאלים ההוא נדר למאן דאית ליה, ה"נ
אלים ההיא דעל דעת רבים דבשום עניין לא יותר רק לדבר מצוה. דהכי משמע
בהיא דמכות⁵⁹ כשהדיר את אשתו על דעת רבים משכחת בטלו אי לאו משום
לדבר מצוה יש לו הפרה, משמע דעל ידי אותם רבים אין לו הפרה בשום ענין
אם לא היה לדבר מצוה. אם לא תאמר⁶⁰ דהתם איירי בנודר על דעת הרבים סתמא
ואין הרבים מבוררים וידועים, ותאמר דתרי ענינים יש, דהיכא דהם ידועים יש לו
הפרה על פיהם, ובנודר על דעת רבים סתמא אין היתר רק לדבר מצוה. ואין עוד
לתרץ דלהכי קרי ליה בטלו אם לא היה דבר מצוה משו' דשמא אותם רבים לא
ירצו להתיר לו, הא ליתא דכיון שאם ירצו יתירוהו אין זה בטלו דא"כ בכל נדר
נמי תמצא דמי יימר דמזדקקי ביה תלתא.

ואם ראוי לחשוב דבר מצוה בהאי נדר דקיימינ' עלה משו' קידוש' ואבדלת' וד'
כוסות⁶¹ ושבתות וימי טובי', זה צ"ע אם הלכ' כר' עקיב'⁶² בנדר שהותר מקצתו
הותר ככולו, כי ר' עקי' מוסיף על ב"ה דמשנ' דר' נדרי'⁶³ כדמשמ' בירוש'.⁶² ואם
רבנ' דר' עקיב'⁶³ מצי סברי כב"ה, א"כ יכול להיות הלכ' כמותם. דאע"ג דמעשה
היה והתירו בכל הבצלים ומעשה רב,⁶⁴ י"ל דהלכ' כרבנ' דאשכח' עד שבא ר'
עקיב' ולימד, שלא הודו לו חכמ' כגון בההי' דאת'⁶⁵ דאיכ' דלא דריש אתים.⁶⁶ ובין
אם הלכ' כר' עקי' ובין הלכ' כרבנ',⁶⁷ איפשר לומר' כאן להאי גיסא ולהאי גיסא.
דאפי' לר' עקיבא דאמ' הותר כולו, דבכאן מה שהוא לדבר מצוה אין זה חרטה
שהרי כשנדר ידע שיאסר בהן, ואם איי"מ⁶⁸ מזכירין דבר מצוה כי אם לעניין שעל
ידי כן יהא ראוי להפרה⁶⁹ שהוא על דעת רבים, והילכך מה שאינו לדבר מצוה לא

מג תאמר: ח: תדחוק. מד כוסות| ח: 90: ומרור. מה עקיב'| ח: 90: או כרבנן. מו בירוש': ח:
בסוטה. מז כרבנ'| ח: כרבים. מח ואם אין| ח: ואין אנו. מט להפרה| ח: 90: אע"פ.

59 שם. 60 נדרים ט, ו; נדרים סו ע"א. 61 שם ג, ב; שם כה ע"ב. 62 תלמוד ירושלמי נדרים
ג, ב, דף לח ע"א (עמ' 1026). 63 העמדה הראשונה במשנה נדרים ט, ו. 64 נדרים ט, ח; נדרים
סו ע"א. 65 פסחים כב ע"ב ומקבילות. 66 נידה לה ע"א.

יותר. אינמ² אפי' לרבנ' דלא הותר כולו, היינו לעניין שאינו חשובה חרטה לעניין כל הנדר מה שהוא מתחרט ממין אחד שבו, אבל לעניין לדבר מצוה יש לו הפרה. וטעמ' הוי משו' דסתם רבים ניח' להו להתיר נדר כזה לדבר מצוה, גם זה הנדר ניח' להו להתירו לגמרי מאחר שיש מצוה בהתרתו. מי' הך חילוק' דהאי גיסא אינו נר' כל כך פשוט כמו הראשון. וצורינו ינצרנו כאישון. אלחנן בן ה"ר יצחק.^{נא}

נ אינמי ח נוסף: לאידך גיסא. נא *יצחק ב, ד, ח. ת נוסף: זצ"ל.

סימן עח

נוסח יסוד: שבלי הלקט, ב, סימן מח (עמ' רכד-רכו) [ש].

מקבילות: ספר המרדכי, שבועות, סימן תשנו (עמ' קעח-קפא) [מ]; תשובות מיימוניות, הפלאה, סימן ג [ת]; כ"י אוקספורד 783, דף 211ב [א]. פרפרזה: סמ"ג, לאוין רמא; כתב יד אוקספורד 566, דף 61ב-62א [ב]. אזכורים: אור זרוע, א, סימן תשמח; שו"ת מהר"ם, לבוב, סימן קיח;¹ שו"ת מהרי"ק, שורש נב.

מבוא: אדם הבטיח לחברו בתקיעת כף 'על דבר אחד שלא יעשהו לעולם'. הוא ביקש מחבירו להתחייב במקביל שלא לפטור אותו מהתחייבות ראשונה זו, והשני הרים ידיו כלפי מעלה והתחייב כלפי ה' שלא לפטור את הראשון מהתחייבותו. לאחר מכן, הראשון חזר בו וביקש מהשני לשחרר אותו מהתחייבותו. השני פנה לר"י בשאלה האם הוא יכול להשתחרר מהתחייבות המקבילה שלו שלא לשחרר את הראשון.²

תשובת רבנו יצחק^א על אחד שתקע^ב כפו ליד חבירו^ג על דבר אחד שלא יעשהו לעולם. ואחר כך בקש עוד ממנו עשה לי קיום שלא תפטרני לעולם. ופירש כפיו לשמים אותו שקיבל אמונת חבירו ואמר לצורי אני תוקע שתי ידי' שלא אפטור

א תשובת רבנו יצחק מ, א: מעשה בא לפני ר"י. ת: והא לך תשוב' רבי' יצחק הזקן ב"ר שמואל זצ"ל. ב: נשאל. ב שתקע ת, ב נוסף: לחברו. ג ליד חבירו ת, ב - חסד. ד שתי ידי' מ, ת, א, ב: כפי.

1 בתוך תשובת ר' יצחק אור זרוע. ראו עמנואל, מהר"ם וחבריו, עמ' 1009. 2 על תשובה זו, ועל המעמד של תקיעת כף בהלכה בימי הביניים, ראו ליפשיץ, אסמכתא, עמ' 382, הערה 513; קליינמן, דרכי קניין, עמ' 156-162.

אותך כל ימי חיי. ועתה הנודר חוזר^ה בו ושאל לו שיפטור אותו ורוצה לתת משלו לצדקה.

והשיב ר' יצחק ז"ל:^ה הבטחה בתקיעת כף היה אומר ר"ת שהיא ככריתת הברית והיה נראה לו להחמיר בו יותר מנדר ושבועה. והיה דורש מן הפסוק הכתוב ביחזקאל^ט ובוזה אלה להפר ברית והנה נתן ידו וכל אלה עשה לא ימלט. ואע"פ שלא מצינו בתלמוד שהזכיר בשום מקום שכרת צדקיהו בתקיעת כף לנבוכדנאצר, כי אם שבועה שמצינו לו בנדרים פרק ר' אליעזר.⁴ וגם נתינת יד האמור שם⁵ שזו היא [שבועה]² דוגמת שימת יד תחת ירך אברהם שבועה בתפישת מצוה ומילה במקום אנקוטי ספר תורה לדידן. וכן צדקיהו איפשר שנתנת ידו זהו נתינת יד לישבע בס"ת.³ ואפילו הכי תהיה אותה נתינת יד כעין תקיעת כף דידן. ולהכי כתב תרתי בקרא אלה וברית ולא כתיב אלה ושבועה פירוש קללה ושבועה אלא אלה וברית דהיינו שבועה ותקיעת כף.⁷ לא מצינו שם בהדיה⁶ שתיחשב נתינת יד ברית אלא בהדי שבועה. ולא משמע נמי בנדרים שהענישו על הברית אלא על השבועה, ואי לאו שנשבע לנבוכדנאצר בפניו ולדעתו על שהיה מסור בידו משמע שהיה יכול להתיר שלא בפניו ולכתחילה.

ואף על פי כן לא [א]ורה⁸ להקל בתקיעת כף לבריה, אלא ככריתת אחשבה⁹ כדברי רבותי. כי אפילו בלא שום פסוק, אפילו לא היתה נחשבת ברית בימי הנביאים ואף לא בימי חכמי התלמוד, נראה כי¹⁰ נחשבת ברית כיון שקבעוה הדרורות לברית ורגילין לעשותה במקום ברית יותר מעברת¹¹ בין הבתרים. ועוד כי יש לומר כי מה שלא הזכיר עונש הברית בנדרים⁵ לפי שלא הובא בהלכה לפרש בכל דבר ודבר שנענש עליו אלא לפרש שלא היה לו להתיר [השבועה]² אלא בפניו. וגם שמא¹² לא היה¹³ שם¹⁴ ברית.

וגם מה שתקעת שתי כפיך¹⁵ לשמים, אם לשם ברית נתכוונת בתקיעת כף

ה ועתה הנודר חוזר ת, ב: ואותו היום חזר. ו לתת מ, א 909: לו. ז משלו ת, ב: ממנו. מ נוסף: וגם לתת משלו. ח והשיב ... ז"ל מ: והשיב ר"י. ס: השיב רבנ' יצחק. ב: והשיב ר'. א: ותשובה. ת: והשיב. ט הכתוב ביחזקאל מ, ת, א - חסר. י ימלט מ, א 909: ביחזקאל כתוב. יא שם מ, ס 909: אפשר. ת 909: י"ל. יב *שבועה מ, ת, א. ש - חסר. יג כס"ת מ 909: כך היה נראה מדאמר בפסיקתא שמביא בסמוך (פסיקתא רבתי, פיסקא כו, מהד' איש-שלום, דף קכט ע"ב) והוכיח דשתי שבועות היו אחת שלא ימרוד בו ואחת שלא יגלהו מן הארנבת מידי ובשבועה דמרודה היתה בספר תורה ואותה דארנבת היתה באלקי השמים בלא נקיטת חפץ כמו שאפרש. יד כף מ, ת, א 909: מכל מקום. טו בהדיה מ, ת, א: בהדיא. טז *אורה מ, ת, א. ש: הורה. יז אחשבה מ, ת: אחשבה. יח נראה כין מ: לנו. ת: לנו היא. א: מיהו לכל. יט מעברת מ: מהעברת. ת: מעברה. א: מעבירת. כ *השבועה מ, ת, א. ש - חסר. כא שמא מ, ת, א: אם. כב לא היה ת - חסר. כג *שם מ, ת, א. ש: השם. כד כפיך ת, א: ידיך.

3 יחזקאל יז, יח. 4 נדרים סה ע"א. 5 שם.

לאדם הוא, יתר צריך אתה להחמיר בדבר שלא להתיר. וגם אם בכוננת שבועה נתכוונת, תוכל להתיר על פי חכם. ובין כך ובין כך אם יש מכשול רב וחסרון^כ מרובה בדבר ויבוא בכך לעבור, מוטב לאכול בשר תמותות שחוטות^כ ולא לאכול בשר תמותות נבלות, כי קצת הדעת מכרעת דלא חמירא [משבועה].^כ ולא נהגו בה הדורות להחמיר יותר משבועה אלא להקל שלא רצו להקל^כ עליהם שבועה^כ אלא תקיעת כף כי ראול עונש שבועה דומיא דתקנת אלמנה הנודרת ליתומים^ו וגזירות בעשרה שתקנו במקום שבועה.^ז ושלך היא [כעין]^א שבועה שתקעת לשמים וראויה להתירה על פי חכם יותר משלו. כי נראה לפי הענין שתלה [בדעתך]^ב שתתירנו לו אם תרצה, שכך^ב חזר וביקש ממך לעשות לו [קיום]^ד שתתירנו^ה לו. ואם לא היה תולה הבטחתו בדעתך אלא היה תוקע לך כפו לישבע לקבל עליו בינו לבין עצמו כתוקע כפיו לשמים, א"כ היתה גם שלו כעין שבועה כעין אותה שבועה שלך. [ושלום יצחק בר שמואל]^י

כה וחסרון] מ, ת, א: והפסד. כו שחוטות] מ [נוסף: ולהתיר על פי חכם. כז *משבועה] מ, ת, א, ס. ש - חסר. כח להקל] מ, ת: לקבל. א: להכביר. כט שבועה] ת, א - חסר. ל ראו] מ, א: הם יראים. ת: יראו. לא *כעין] מ, ת, א. ש: כגון. לב *בדעתך] מ, ת, א. ש: בדעתו. לג שכך] מ, ת, א: שלך. לד *קיום] מ, ת, א. ש - חסר. לה שתתירנו] מ, ת: שלא תתירנו. לו *ושלום ... שמואל] מ, ת, א. ש - חסר.

6 גיטין לה ע"א. 7 חרם. ראו תוספות גיטין לה ע"א, ד"ה דמוריא היתרא.

סימן עט

נוסח יסוד: אור זרוע, בבא מציעא, סימן רמב [ז].

מקבילות: שו"ת מהר"ם, פראג, סימן תעז [פ]; שו"ת מהר"ם, קרימונה, סימן עא [ק].¹ פרפרזה: ספר המרדכי, כתב יד אוקספורד 668, דף 32א.

מבוא: השאלה, שנכתבה בידי פוסק הלכה, לא הגיעה לידינו. אב שכר מלמד לבנו והמלמד ביקש לפרוש מעבודתו לפני תום תקופת הלימודים.² היה מי שטען שיש לחייב את המלמד להשלים את התקופה או לפצות את האב, ואילו הרב שפנה לר"י סבור היה שהמלמד רשאי לפרוש מתפקידו ללא פיצוי כספי.

1 התשובה קטועה, ומסתיימת: 'ואשכחנא נמי כו' סיום תשובה זו במקום אחר'. 2 על היחסים בין אבות ומלמדים בצרפת בימי הביניים, ראו קנרפוגל, החינוך והחברה, עמ' 17-23. על תשובה זו, ראו גם אסף, תולדות החינוך, א, עמ' 744-746.

וזו תשוב' רבני צרפת. אשר יש בני אדם מחזיקים^א מלמדי תינוקו' בקבלן להיות ידו על התחתונה אם יחזור בו. א"כ לא ידעו פשט^ב הלכה במה מחלקים פועל מקבל'. דבר פשוט הוא זה לכל כי בפועל שאינו רשאי להתבטל כגון שכיר יום או שכיר חודש, באותן אומ' רב^ב שיכול לחזור בו אפי' בחצי היום מטעם עבדי הם ולא עבדי' לעבדים. אבל קבלן שקיבל עליו קמה לקצור, בגד לארוג והוא רשאי להתבטל, רק שלאחר זמן יגמור. באותו אין שייך לומ' עבדי עבדים כיון שהוא רשאי להתבטל כשהוא רוצה. דכוות' גבי מלמד תינוקות אם שכרוהו ללמוד כל הספר או חציו ולא קבעו לו זמן ללמוד ויכול להתבטל כשהוא רוצה אז היה חשוב קבלן.

אבל מה שבא לחלק בדבר האבד בין פועל לקבלן אין נר' לי כי אין סברא לחלק ביניהם בדבר האבד. ואשכח' נמי דשני^ד רב נחמן בדבר האבד ודברי הכל, בין על שכיר בין על קבלן, ואע"ג דבמסקנ' מסיק^ה דלא שני לר' דוסא בין שכירות לקבלנות, ועוד דלשינוי' דואי' אי^ו קאי שפיר שינויא דרב נחמן. אבל מ"מ אין לדמות כל לימוד תינוקות לדבר האבד, דוודאי גבי פועל וקבלן שמשכיר' עצמם^ז למלאכה^ח דבר האבד בשעה שפועלי' מצויים לשכור כגון שחרית שבני אדם רגיל' להשכיר עצמם למלאכה. בזה שייך דין דבר האבד כשחזורי' בהם בחצי היום שאין בני אדם מצויין אז לשכור. ונ"ל דה"ה נמי במלמד תינוקות אם שכרוהו בשעה שבני אדם מצויין לשכור דומיא דשכירו' פועלים שחרית, וחוזר בו בשעה ש[אין] בני^י אדם מצויין לשכור ויצטרך התינוק לבטל זמן מרוב' על כך שיש לחושבו דבר האבד. אע"ג דלא דמי לגמרי להנהו דבר האבד דמתני'^ז שאין כאן איבוד לגמרי כמו בפשתן אם לא יעלהו מן המשרה. כי גם בכאן יש הפסד מרובה, קילקול התינוק כדאמ' אם תעזובני יום יומים אעזובך.^ח גם בלא קילקול, פסיד' דלא הדר חשיב^ט מה שהיה מתבטל בימי' שהוא ראוי ללמוד. וק"ו שעשית שאין דבר האבד כאן, לפי שאף מה שלמד כבר אין לו לרבו לשמור בבטנו, וכ"ש דבמה שלהבא אין אחריות התינוק על המלמד להיות ידו על התחתונה אם יחזור בו מחמת אותו איבוד, ק"ו פריכא הוא. כי על מה שלמד לא שכרוהו לשמור שהרי אין בידו, אבל על העתיד הוא שכור לשמור את התינוק מפסידא דלא הדר שהוא בידו.

וגם על בגד לארוג, אם שכרוהו לארוג בשעה שיש בני אדם שרגילי' לקנותו ביוקר ושכרוהו בעלים על כך ויהא הפסד לבעלים אם לא יגמרוהו עכשיו כי לאחר

א מחזיקים פ: חלוקים להחזיק. ב פשט ק: פסק. ג שמשכירין עצמן פ: ששוכרין אותו. ד למלאכה אולי צריך להיות: למלאכת. פ - חסד. ה * שאין בנין כך צריך להיות. ז: שבני.

3 בבא מציעא י ע"א. 4 שם עז ע"ב. 5 לגבי מסקנת הסוגיה, ראו פרידמן, השוכר את האומנין, כרך הפירושים, עמ' 90, הערה 46. 6 שם: 'איבעית אימא כל החוזר בו ידו על התחתונה'. 7 בבא מציעא ו, א; בבא מציעא עה ע"ב. 8 על ביטוי זה ראו אשכנזי, אלפא ביתא, עמ' 112-121. 9 בבא מציעא קט ע"ב. רש"י בבא מציעא קט ע"א: 'מקרי דרדקי פסידא דלא הדר הוא, דשבשתא כיון דעל על'.

זמן הוא בזול הרבה יותר מעכשיו, אני חושבו דבר האבד. והיטב יש לעשות ביטול התינוק שיהא פסידא דלא הדר כשאר דבר האבד אם בשעה ששכרוהו לזה המלמד' היו מלמדים מצויי' יותר מעכשיו. כי יותר מצויים' מחמת שרבו הצריכים" עוברי' ושבים החפצים לשכור עצמם¹⁰ ולא יצטרך התינוק להתבטל בכך רק דבר מועט, אין לכל היותר¹¹ להביא' כאן¹¹ דין דבר האבד כי אם [כפי] אתו¹² זמן מועט כיון שידוע שימצא מלמד בקרוב. וגם באותו זמן מועט איפשר שאינו דבר האבד כגון שהתינוק יכול לקרות בעצמו בתורה בנביאי' ובכתובים בלא מלמד באותו זמן מועט.¹² וגם¹³ בלא לימוד, פעמי' שהוא בריאות לתינוק שנותני' לו מעט ריוח מן הלימוד, ואין כופין אותו אלא לרצונו. ואין האב רגיל לדחוק עצמו על שכירות מלמד בזמן מועט כזה עד שיזדמן לו. אבל אם הוא בעניין שדרך האב לדחוק עצמו בכך מחמ' הפסיד' דלא הדר, י' דבר האבד חשבינ' ליה. [ושלום יצחק ברבי שמואל].¹⁰

ו המלמד] פ נוסף: לא. ז כי ... מצויי] פ - חסר. ח שרבו הצריכים] פ: דצריכין. ט לכל היותר] פ: להתיר. י *להביא] פ. ז נוסף: דין. יא *כפי] פ. ז - חסר. יב *אותו] פ. ז נוסף: לפי. יג בלא ... וגם] פ - חסר. יד דלא הדר] פ - חסר. טו *ושלום ... שמואל] פ. ז: ע"כ התשובה.

10 על העסקתם של תלמידי ישיבה כמלמדים, ראו ברויאר, אוהלי תורה, עמ' 413-414. על נדודי תלמידי חכמים, ראו ברויאר, נדודים, עמ' 445-468. ראו שם, עמ' 453: 'ימי הנדודים היו בעיקר בתקופת "בין הזמנים", כלומר בחודשי אלול-תשרי ואדר-ניסן'. על תקופת המלמדות, ראו תשובת ר' יהודה הכהן - עמנואל, יהודה הכהן, עמ' 87. 11 כלומר, הדיון שלפניו ('כאן') התרחש לקראת סוף השנה. 12 על לימוד המקרא במסגרת הלימודים בישיבות צרפת בימי הביניים, ראו ברויאר, אוהלי תורה, עמ' 118-120.

סימן פ

נוסח יסוד: אור זרוע, הלכות צדקה, סימן כ [ז].

מקבילות: ספר המרדכי, בבא קמא, סימן קג (עמ' ט) [ק]; ספר המרדכי, בבא בתרא, סימן תצג [ב];¹ שבלי הלקט, ב, סימן קכח (עמ' 234) [ש]; שו"ת מהר"ם, פראג סימן תעד [פ]; תשובות מיימוניות, קנין, סימן יט [ת].

מבוא: רחל, אלמנת יוסף תושבת העיר מיינין, סיפרה לר' אליעזר ממזן

1 הפסקה אינה נמצאת בכתב יד בודפשט, הספרייה הלאומית,² 1, והנוסח כאן על פי כתב יד פרמא דה רוסי 929, דף 162א-ב. הנוסח בספר מרדכי מהווה ענף נוסח נפרד. ייתכן שיש לראות בהבדלי הנוסח בין ספר המרדכי לעדי הנוסח האחרים עדות לשלבים שונים בכתיבת התשובה. ראו בעיקר את שינויי הנוסח לשתי הפסקאות האחרונות של התשובה.

בעל ספר יראים שבכוונתה לתרום שישים דיגרים לצדקה.² היא הלכה לעולמה לפני שהספיקה להעביר את הכסף לצדקה, אך סכום מסוים מהכסף שלה הגיע לידיה של ר' אליעזר.³ לאחר פטירתה, יורשי רחל הגיעו לעיר ור' אליעזר הסביר להם שאת הכסף שהוא מחזיק בכוונתו לחלק לצדקה, בהתאם לרצון הנפטרת. היורשים טענו שלא היו מודעים לכוונתה של רחל לתרום את סכום הכסף לצדקה, ודרשו מר' אליעזר שיחזיר להם אותו.

מעשה ביהודית אחת⁴ שנפטרה ואמר הרב ר' אליעזר⁵ ממיץ זצ"ל ליורשיה שנדרה ס' דינר (ממטבע מיינעש)⁶ לצדקה והיה בידו קצת ממונה שהחזיק בשלה⁷ לאחר שנפטרה⁸ לא רצה להחזיר ליורשים⁹ אלא ליתן לצדקה והיורשים אומרים שאינם יודעים בזה הצדקה כלום.

ושאלו לרכיבו יצחק ב"ר שמואל זצ"ל והשיב שאין נר' לי שיהיה לון להרב ר' אליעזר זצ"ל להחזיק בממון היורשים על מה שנדרה ודין מצוה לקיים דברי המת אין מוטל עליו כיון שלא השלישתן¹⁰ ואפי' יטעון ה"ר אליעזר זצ"ל שהוא גבאי¹¹ ויד עניים הוא ורוצה לעכב הצדקה בידו ויתנינה למי שיחלק¹² הצדקות שנותנין בעירו אעפ"כ אין נראה לי שיהא לו כח להחזיק בממון על כך לחלק

א מעשה ... אחת ק: תשובת ר"י הזקן מעשה ביהודית אחת. ש: תשובת רבי' יצחק בר שמואל על יהודית. ת, פ: שאלו את ר"י על יהודית. ב *אליעזר ק, ב, פ, ת. ז: ישר'. ג ס' ק: כ' ב: ג'. ד *ממטבע מיינעש פ, ש. ז, ק, ב - חסר. ת: מינינש. ה והיה ... בשלה ק, ב - חסר. ו שנפטרה ק, ב [90]: החזיק בשלה. ז לא ... להחזיר פ, ש: ואמר. ת: והיה אומ'. ח ליורשים פ, ש [90]: שלא היה רוצה להשיבם להם. תשמ [90]: שלא ישיבנו להם. ט ושאלו ... והשיב פ: וצונו ר' להשיב בשמו. ת: וזו תשו' ר"י. י *נר' לי שיהיה לון פ, ש, ת. ז - חסר. יא שיחלקן ש, ת: שיש לו לחלק. פ: שמחלקי'. ק: שמחלק.

2 על ישיבתו של ר' אליעזר במגנצא, ראו ריינר, רבנו תם: רבותיו, עמ' 111-113. ההנחה שהסיפור התרחש במיניץ מתחזקת לאור האזכור של מטבעות מיניץ (להלן, הערה 4), אבל ייתכן כמובן שהסיפור התרחש במקום אחר שבו השתמשו במטבעות אלה. על מוסדות הצדקה באשכנז, ראו גלינסקי, צדקה עמ' 79-92. 3 מסיכום השאלה לא ברור אם האישה הפקידה בחייה את הכסף בידו של ר' אליעזר, או שהוא תפס את הכסף לאחר מותה. ספק זה משתקף בשינויי הנוסח - ראו בהערה 5. 4 על מטבע מייניץ, ראו רברשון, מטבעות, עמ' 286-294. 5 על פי הנוסח שבאור זרוע, יש לפסק 'והיה בידו קצת ממונה שהחזיק בשלה, לאחר שנפטרה לא רצה להחזיר ליורשים'. כך עולה גם מהדברים בהמשך התשובה - 'ועוד מי יודע אם נתנם מחיים או הפקדתם בידם' - כלומר, הכסף הגיע לידי ר' אליעזר עוד בחיי האישה. אולם, לפי נוסח ספר מרדכי נראה שיש לפסק 'שהחזיק בשלה לאחר שנפטרה, ו[לא] רצה להחזיר ליורשים'. בנוסח זה, הפסקה 'ועוד מי יודע' חסרה, וייתכן שחיסרון זה השפיע על הנוסח בראש התשובה. 6 השוו שיטת ר"י לגבי 'מצוה לקיים דברי המת' בתוספות בבא בתרא קמט ע"א ד"ה דקא מגמרי. 7 על התואר 'גבאי', ראו ריינר, תוארי הנפטרים, עמ' 140. 8 שיכול היה לשתוק, שהרי הוא כבר מחזיק את הכסף.

אותה הצדקה לדעתו יותר מלדעת יורשיה אפי' אם יש לו מיגו⁸ להיות נאמן על ידו שנדרה צדקה זו. ואע"ג דתניא בתוספתא דכב' קמ"9 האומר תנו מאתים דינרים לעניים יתנו לעניי אותה עיר ר' אחא אמר לעניי כל ישראל אין לכוף את היורשים ליתן לעניי אותה העיר אפי' אם תימצו לומר שהלכה כת"ק ולא כר' אחא כי כך מנהג שהרבה עשירים נפטרו בצרפת ובשאר מקומות והיו נודדים לצדקה דבר גדול ולא היו נותנים אותה לעניי העיר אלא היו מחלקין לכאן ולכאן כמה שהיה נראה בעיניהם לפי שהדבר ידוע עכשיו¹⁰ שלעניים מועטים שבאותה העיר אין מתכוונים ליתן הכל ולא לאורחין הבאין לעיר¹¹ ואז"ז היו ישראל מרובים בעיר אחת והיו הרבה עניים בעיר שמחלקין להם הצדקה יותר מעכשיו. ועוד מי יודע אם נתתם מחיים או הפקדתם בידו שוב¹² ליתנה שכך ראינו שעשו אחרים לתת אחר פטירתם וכל שכן זאת שלא היתה יודעת למי מנחת הממון ואם יעשו ציווה אותם שיבוא הממון בידם ועוד¹³ אין נראה¹⁴ שיהא¹⁵ נדרה נדר כי היא לא נשבעה על כתובתה¹⁶ ושמה כל הממון של ר' יוסף בעלה.¹⁷

ולכך אין על הרב ר' אליעזר זצ"ל¹⁸ אלא להחזיר להם הממון אלא שיש לו להודיע להם שכך וכך נדרה ובעצתו¹⁹ יתנו ליורשי רחל ס' דינר אילו שאמר ה"ר אליעזר זצ"ל שנדרה כי נאמן הוא בעיני על כך וגם עדיין²⁰ לחקור²¹ מאחרים²² כי מסתמא²³ הוא לבדו לא שמע²⁴ אבל יורשי ר' יוסף בעלה אין להם ליתן כלום לצדקה כי אינם יורדים לממון מכחה ואדרבה היא הייתה חייבת לשלם הכל אם היתה קיימת כי הפסידתם כמה וכמה²⁵ ואיך יהא הגון וראוי להם לשלם נדרה.²⁶ (ושלום)²⁷ יצחק ב"ר שמואל זלה"ה.

יב ואזן ק, פ: ואם. יג בידו שוב; ת: ביד שום אדם. פ - חסר. יד ועוד; פ, ת: וגם. טו נראה; פ, ת: ברור. טז שיהא; פ: אם. יז ועוד מי ... בעלה; ק, ב - חסר. יח זצ"ל; ק, ב נוסף: להחזיק בממון. יט ובעצתו; פ: ובעצתי. כ ס' ק, ב: כ'. כא עדיין; פ: יכולי'. כב וגם ... לחקור; ת - חסר. כג מאחרים; ק, ב: אם אחרים יודעים. ת - חסר. כד מסתמא; ק, ב: שאי אפשר. כה כי כו אבל כו *ושלום; ק, ב, פ, ת. ז - חסר. יורשי ... נדרה; ק, ב - חסר. מסתמא ... שמע; פ, ת - חסר.

8 שיכול היה לשתוק, שהרי הוא כבר מחזיק את הכסף. 9 תוספתא בבא קמא יא, ג, עמ' 58. 10 על שימוש של ר"י בנימוקים של מציאות היסטורית משתנה, לעומת רבנו תם שנמנע משימוש בנימוק כזה, ראו אלבק, רבנו תם, עמ' 106-113. 11 על חלוקת צדקה לאורחים המגיעים לעיר, ראו תשובות מיימוניות, קנין, סימן כח. 12 על שבועת האלמנה, ראו כתובות פז ע"א. אלמנות יהודיות באשכנז לא קיבלו מבעליהן פטור מחיוב השבועה על הכתובה, אבל מרצון להימלט משבועה זו הן בדרך כלל התפשרו עם יורשי הבעל. ראו ריבלין, שבועת האלמנה, עמ' 705-719; הנ"ל, נוסחאות השטר, עמ' 225-228. 13 למתח סביב מתן צדקה על ידי נשים, ראו גריי, נשים נשואות, עמ' 168-212. 14 ייתכן שיש כאן רמז לשלב קודם בסיפור, שבו רחל גרמה נזק כספי ליורשים. אבל אין בידינו מידע על אודות אירוע זה.

סימן פא

נוסח יסוד: ספר המרדכי, כתב יד ורצ'לי, דף 292א.

מבוא: ר"י נשאל לכשרות גיור שבו המילה נעשתה בלילה, ובפני שלושה יהודים ומהם שניים הקרובים זה לזה. ר"י הציע שתיעשה הטפת דם ביום, ושכפעמים הבאות יקפידו לקיים את המילה כהלכתה - ביום ובנוכחות אנשים שאינם קרובים.¹ בדבריו הזכיר ר"י את שיטתו, שמעיקר הדין דרוש בית דין של שלושה לקבלת מצוות בלבד, ולא למילה וטבילה.

מעשה בא לפני ר"י בגר אחד שנמול בלילה בפני ג'. וגם השלשה לא היו כשרי זה לזה, כי שנים מהם נשואי ב' אחיות.

והשיב ר"י כיון שנמול בלילה לא עלתה לו מילה ליכנס בברית על ידה, מ"ד² אטבילה שאינה אלא ביום משו' דמשפט כתי' ביה.³ וכל זמן שאין לנו ראי' שיכנס בברית במילה דלילה, יתכן בעיני דצריך לחזור ולהטיף ממנו דם ברית.⁴ ויזהר מכאן ואילך לעשות מילה וטביל' ביו', ובג' כשרי' לדון דין ביחד שלא יה' אחד מהם פסול לעדות או קרוב לחברו. דאפי' לדידי דמפרישנ' דבקבלת תורת משה סגי מן התורה אם יהיה שם ב"ד, אפי' לא יהיו לא בשע' מילה ולא בשע' טבילה.⁵ מדאמ' מי לא טבלה לנדות' שאין דרך להיו' שם ג' אנשי' ומוכשר הולד בכך, ה"מ ולד דכיון דלא איפשר לתקו' מוקמינן ליה אדאורייתא. אבל היכ' דאיפש' לתקוני לעשו' הכל בתורת משפט שכתוב בהן, צריך לתקן ולעשות הכל גם מילה גם טבילה כדין משפט הכתוב, כדאשכחן בטבילה פ' החולץ.⁷ ושלו' יצחק ב"ר שמואל.

1 לתיאור קצר של תשובה זו, ראו קנרפוגל, מאשכנז לספרד, עמ' 221-222. 2 = מידי דהוה. יבמות מו ע"ב. 3 במדבר טו, טז; דברים א, טז (ראו תוספות יבמות מו ע"ב, ד"ה משפט). 4 השו"ה הגהות מיימוניות, מילה א, ה. 5 תוספות יבמות מה ע"ב, ד"ה מי לא טבלה. ראו גם תוספות קידושין סב ע"ב, ד"ה גר. 6 יבמות מה ע"ב. 7 שם מו ע"ב.

סימן פב

נוסח יסוד: הגהות מיימוניות, הלכות תפילין א, ו [ה],¹ בהשוואה לכתב

1 על פי כתב יד צוריק, בריגנסקי 345 (לשעבר: ששון 1043), עמ' 90. משם: ברוך שאמר, עמ' כח-כט.

יד בודפשט קאופמן 77 A, כרך א, דף 59 ב [ב].

מבוא: השאלה לא הגיעה לידינו, והתשובה הגיעה כפרפרזה בלבד. ר"י פסק שאין חשש לזיוף קלף אחר בידי הנוכרי בהיעדר היהודי.²

וכשישר' נותן תחלה לעיבוד לשם קדושה, מניחו לגוי להוציא לתקנו, ואין צריך עוד לעמוד על גביו. וכשמסמנן בנקבים במרצע כעין אותיות, אע"פ שהרבה נקל לגוי לזייף כי יכול לתת הנקובי' על שאינ' נקובי' וינקב במרצע דרך הנקבי' שעשה הישר', אעפ"כ אין חוששין לזייף כי ירא הגוי פן יבין הישר' בטביעות עין שיש לו בסימני', או מפני שאלו הנקבי' נעשו מחדש יותר משלו. כך השיב ר"י ע"כ.^א

א כך ... ע"כ ב: כן פר"י.

2 רבנו תם סבר שעיבוד הקלף לספר תורה צריך להיות 'לשמה', אך הסתפק בכך שהיהודי יסייע מעט ויאמר 'לשם קדושה' בעת מסירת העורות לבעל המלאכה הנוכרי. דבריו הובאו (ללא אזכור שמו) בהגהות מיימוניות, שם: 'ואם גוי מעבדו וישר' עומד על גביו ומסייעו ואו' לשם קדושה, מסייע יש בו ממש, דנכרי אדעת' ד'ישר' עביד. וכעניין זה התירו הגאונים'. במקורות אחרים מובאים דברי רבנו תם ללא המילים 'ואומר לשם קדושה'. ראו הלכות ספר תורה לרבינו תם, בתוך: מחזור ויטרי, הורוויץ, עמ' 652; ספר התרומה, סימן קצ; המאירי, מגילה ח ע"ב (עמ' לו, בשם 'אחרוני הרבנים'); ובסתם: ספר יראים, סימן ת. השוו גם דברי רבנו תם בתשובתו לר' יום טוב בן יהודה, בתוך: ספר ראבי"ה, סימן תקמח (ב, עמ' קסג): 'ובכל המעשים סייעתי'.

סימן פג

נוסח יסוד: סמ"ג, לאוין קמד [ס], בהשוואה לסמ"ג, כתב יד פריס, הספרייה הלאומית 370, דף 100 א [פ]; סמ"ג, כתב יד פריס, ספריית מזארין 4472, דף [377] ע"ב [מ]; סמ"ג, דפוס ראשון, דף [רלב] ע"א [ר]; סמ"ג, דפוס שני, דף [ב60] [ש].

מקבילות: עץ חיים, א, עמ' שמ [ע];¹ הגהות מיימוניות, מאכלות אסורות, י, ג [ה]. פרפרזה: פירושי ר' א"מ מלונדריש, עמ' כח.

1 שם, בסמוך (עץ חיים, עמ' שמא) מובאת תשובה 'על שכר של גוים של שעורים ... שהשיב ה"ר יצחק ב"ר שלמה להרב ר' משה ב"ר יו' טוב דמותר'. לפי אורבך (בעלי התוספות, עמ' 494, הערה 10), יש להגיה את הנוסח ולגרס 'יצחק ב"ר שמואל', כלומר ר"י. אולם זיהוי זה בלתי אפשרי כמעט מבחינת סדר הזמנים, שכן ר' משה נפטר בשנת 1268, ואילו ר"י נפטר אחרי 1184. ייתכן שיש לזהות את המשיב לר' משה מלונדון עם ר' יצחק בן שלמה, המוזכר בספר המנהגים של חזקיה ממגדבורג (או אביו) באמצע המאה השלוש עשרה (עמנואל, שבתי לוחות, עמ' 222-223).

מבוא: השאלה לא הגיעה לידינו. מתוך התשובה משתמע שהשאלה הייתה כללית - האם איסור חדש נוהג בחוץ לארץ.²

השיב רב' יצח' ב"ר שמואל בתשובה אחת כי החדש הידוע³ בחוצה לארץ אסור, אבל מספק אין לנו לאסור כי רוב תבואות שלנו נזרעות ונשרשות קודם העומר בין חרפי בין אפלי. ובנורמנדיאה⁴ [רובן]⁵ זורעין שבולת שועל אחר הפסח, ואע"פ כן מאחר שאין דלתות מדינה ננעלות⁶ ויכול לבא שם מצרפת [שרובן]⁷ זורעים קודם הפסח, מותר.

א הידוע ה, ע, ר, ש; הזרוע. ב ובנורמנדיאה⁸ ש: ובלומברדיאה. ג *רובן ה, מ, פ, ר, ש. ס: אכן. ד *שרובן ה, מ, פ, ר, ש. ס: שאכן.

2 לנושא זה, ראו לאו, חדש, עמ' 664-686. על תשובה זו, ראו שם, עמ' 672-674; אורבך, בעלי התוספות, עמ' 494, הערה 10. 3 כתובות טו ע"א.

סימן פד

נוסח: שיטה מקובצת מנחות פד ע"א.¹

מבוא: פרפרזה של תשובה. חדש אסור בחוץ לארץ מן התורה.² בתשובה זו התיר ר"י להערים על נוכרי ולמכור לו את התבואה על מנת שיקצור ויגדוש אותה לפני ט"ז בניסן, משום שמדובר בתקופה ארוכה של המתנה מזמן הקציר ועד ראשית העומר, והתבואה כולה עלולה להירקב במהלך החורף.

כתב ר"י בתשובה דבתבואה הנשרשת לאחר העומר כמו לאחר ששה עשר אסורה מן התורה לקוצרה דחו"ל הוי שפיר ממקום שאתה מביא דקיי"ל כר' יוסי בר' יהודה³ וכרבנן דבי רב אשי דאמרי' לעיל בפ' ר' ישמעאל⁴ דלא אכלי עד צפרא דשיבסר דסברי חדש דחו"ל דאורייתא. אמנם כתב דמותר להערים למכור לעובד כוכבים עד לאחר קצירה, ואז מותר אח"כ אף להכניסם לבית. [דאע"ג]⁵ דאין גודשין של בית העמקים היינו טעמא דהתם אין הפסד להמתין בגדיש עד לאחר העומר.⁶ אבל הכא אם יהיו שם כל ימות החורף יפסיד הכל.

1 על פי דפוס וילנא. ראו שיטה מקובצת מנחות, עמ' 329, שם נפלו שיבושים בנוסח התשובה. התשובה מוזכרת בידי תא"ש מע, הלכה ומנהג, עמ' 216, הערה 1. 2 ראו לעיל, סימן פג. 3 מנחות פד ע"א. 4 שם סח ע"ב. 5 מנחות י, ה; מנחות סח ע"א: 'קוצרים בית השלחים שבעמקים אבל לא גודשין'. 6 ראו תוספות מנחות סח ע"א, ד"ה אבל לא גודשין; תוספות פסחים יא ע"א, ד"ה אבל לא גודשין.

סימן פה

נוסח יסוד: סמ"ג, לאוין קמו [ס], בהשוואה לסמ"ג, כתב יד פריס, הספרייה הלאומית 370, דף 101א [פ].

מקבילות: פרפרזה: תוספות ר"י שירליאון, ברכות לה ע"א (עמ' שסז).¹

מבוא: השאלה לא הגיעה לידינו, והתשובה באופן פרפרסטי בלבד. בסמ"ג מופיעים הדברים בשתי פסקאות נפרדות, אך בתוספות ר"י שירליאון הם מופיעים ברצף אחד, ומכאן שמדובר בתשובה אחת. ר"י פסק על סמך ספר השאלות, שדין כרם רבעי (ולא נטע רבעי) תקף בחוץ לארץ, ושניתן לפדות כרם רבעי בשווה פרוטה בלבד.²

וגם רב' יצחק דקדק בתשובה אחת מהיא³ דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ, שאין נטע רבעי נוהג בחוצה לארץ, משום דבארץ איכא⁴ דלית ליה רבעי אלא בכרם. ושוב מצא כן בשאלות דרב אחאי⁵. אבל בארץ ישראל נוהג בין בפני הבית בין שלא בפני הבית.⁶

וכן בכרם רבעי השיב רבנו יצחק בתשובה אחת, אחרי ששאלות דרב אחאי, שהוא בר סמכא וקדמוני וגם רב יהודאי מביא מדבריו ראייה בהרבה מקומות,⁷ פוסק⁸ שיכול לחלל מנה על שוה פרוטה, ראוי הוא לסמוך עליו. וכן בכל הקדשות אמ' שמואל⁹ הקדש שוה מנה שחללו [על שוה פרוטה מחולל]. ואומר התלמוד במסכת ערכין בפרק המקדיש¹⁰ אימר דאמ' שמואל¹¹ שחללו בדיעבד לכתחלה מי אמ'. ומתירן במה דברים אמורים בזמן שבית המקדש קיים ומשום פסידא דהקדש, אבל בזמן הזה אפילו לכתחלה.

א *על ... שמואל פ. ס - חסר מחמת הדומות.

1 משם: אור זרוע, א, שכו. 2 בניגוד לעמדת הרמב"ם (הלכות מאכלות אסורות י, טו), שאין דין רבעי בחוץ לארץ. 3 ברכות לו ע"א; שבת קלט ע"א. 4 שם לה ע"א. 5 שאילתא קיז (ג, עמ' רה). 6 מכאן ועד לפסקה הבאה באים בסמ"ג דברים של ר' משה מקוצי, ולכן השמטנו אותם. 7 ראו על כך: דנציג, מבוא להלכות פסוקות, עמ' 199, הערה 32. 8 שאילתות, שם (עמ' רד): 'אפילו פירי דשוו מאה זוזי פריק להו בשוה פרוטה ושפיר דמי'. 9 קידושין יא ע"ב; בבא מציעא נז ע"א; בכורות כה ע"א ועוד. 10 ערכין כט ע"א.

סימן פו

נוסח יסוד: שבלי הלקט, ב, סימן מב (עמ' קמה-קמו) [ש].

מקבילות: שו"ת מהר"ם, פראג, סימן קנב [פ]; תוספות אלפס, קידושין, עמ' סז-סח [מ].¹ פרפרזה: הגהות מיימוניות, מאכלות אסורות י, ד.²

מבוא: ר"י נשאל האם מותר לגדל בחוץ לארץ גידולים נוספים בכרם לצד הענבים. השואל, ר' שמואל מוורדון, מתואר כאן כדמות ציבורית ('נדיב').³

ר' יצחק מדונפייר זצ"ל השיב על הכלאים: אני החתום, אשר נשאלתי מפי הנדיב ר' שמואל ב"ר יוסף נ"ע, משיב כי לכתחילה מותר לזרוע כל מיני זרעים.⁴ כי לא נאסרו כלאי הכרם בחוצה לארץ מדרבנן אלא חטה ושעורה וחרצן במפולת יד או שני מיני זרעים וחרצן. אבל בלא חרצן עמהם או בלא מפולת יד מותר לזרוע לכתחילה כל זרעים שרוצה בכרם ואין בדבר שום איסור כלל לא איסור זריעה ולא איסור הנאה ולא איסור אכילה, כדאמרינן בפרק קמא דקדושין⁴ ותו חזו להווא גברא דהוה זרע חיטי ושערי ביני גופני א"ל ליתי מר ונישמתייה א"ל לא חווריתו וקיימא לן כר' יאשיה דאמר עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד. וספרים⁵ דגרסי⁵ לא קיימא לן כר' יאשיה [הוי בתמיה⁶ אטו מי לא קיי"ל כר"י].⁷ ואע"ג דבכמה מקומות בתלמוד יש אמוראים שמחמירים כי הנהו דפרק תולין בשבת⁷ גבי כשותא בכרמא, אין הלכה כן אלא כר' יאשיה דנהוג עלמא כתלתא סבי - כר' אלעאי בראשית הגז, כר' יאשיה בכלאים, כרבי יהודה בן בתירא בבעל קרי כדמוכח התם בברכות פרק מי שמתו.⁸ וגם בטבילת בעל קרי יש אמוראין שמחמירים, ואפילו רב נחמן דאמר בקידושין קיימא לן כר' יאשיה הוה מחמיר בבעל קרי כדמוכח התם בברכות.⁹ ורב נחמן בר יצחק גופיה דפסק דנהוג עלמא כתלתא סבי,¹⁰ ומתוך כך היה לו לפטור במתנות זרוע לחיים וקיבה בחוצה לארץ

א זרעים] מ, פ [נוסף: בכרם. ב חווריתו] פ: צהריתו. מ: צהרא את ותו לא. ג וספרים] מ, פ: ולספרי'. ד *הוי ... כר"י] מ, פ. ש: דאמר עד שיזרע חטה ושעורה. ה גופיה ... סבי] פ: מחמיר ע"ע גבי בעל קרי מ"מ פסק לקולא.

1 כתב יד פריס, הספרייה הלאומית 314, דף 186ב בגליון. 2 מתוך 'נימוקי ר' יעקב מקורסן'. ראו עמנואל, שבתי לוחות, עמ' 254-256. 3 אורבך, בעלי התוספות, עמ' 340. התואר 'נדיב' נפוץ בתקופה זו בצרפת - ראו הערת צונץ בתוך: אשר, בנימין מטודלה, עמ' 31-33. 4 קידושין ל"ט ע"א. 5 כן הוא בדפוס ונציה של התלמוד וברפוסים שבעקבותיו, ובכתב יד אוקספורד 367, מינכן 95 (בכתב יד וטיקן 111: ולא קיימ' לן). בקטע גניזה קמברידג' T-S Fi(1).101 וברפוס ספרד: מי לא קיימא לן. 6 על פי רש"י, קידושין ל"ט ע"א, ד"ה לא קי"ל. 7 שבת קלט ע"א. 8 ברכות כב ע"א. 9 שם: 'רב נחמן תקן חצבא בת תשעה קבין'.

כדפירש רבנו שלמה בשחיטת חולין¹⁰ דאדרבי אילעי סמכינן שלא להפרישן בחוצה לארץ דמההיא טעמא דפטר בחוצה לארץ מראשית הגז פטר נמי ממתנות, אפילו הכי הוה מחייב בחוצה לארץ כדאמרינן פרק הזרוע והלחיים והקבה¹¹ רב נחמן בר יצחק קניס גלימא.¹² ומ"מ אנן סמכינן לגמרי אפסקא דנהוג עלמא כתלתא סבי, ואעפ"י שהיו מחמירין על עצמן מקצת אמוראים, וגם רב נחמן בר יצחק היה מחמיר עליהם לעשות כמנהג במקום שלא פשט ההיתר.¹³ וכל משניות וברייתות שבתלמוד שאוסרות כלאי הכרם אפילו בהעברת עציץ נקוב¹³ וכיוצא בו הויין דלא כר' יאשיה ולא קי"ל כוותיהו אלא כר' יאשיה.¹⁴ ושלוש יצחק ב"ר שמואל זלה"ה.

ו כדפירש ... אילעי מ, פ - חסר. ז גלימא מ נוסף: והיינו שהיו מועטים במקומו שהיו מקילין ורובן נהגו להחמיר באותו ולכך היה קונס. פ נוסף: היינו פי' שרובם במקומם היו נוהגי' כמותו ולכך קנסו. ח ואעפ"י ... ההיתר מ, פ - חסר.

10 רש"י חולין קלח ע"ב, ד"ה לבר מראשית הגז. 11 חולין קלב ע"ב. 12 לשיטת ר"י בנושא זה, ראו זק, השתלשלות החיוב, עמ' 87-90. 13 כלאים ז, ח. 14 השוו תוספות קידושין לט ע"א, ד"ה לא קי"ל.

סימן פז

נוסח יסוד: ספר הנייר, סימן יו (עמ' פט).

מקבילות: סמ"ג, לאוין רפג; תוספות שבת נז ע"ב, ד"ה אין בה משום כלאים; תוספות יומא סט ע"א, ד"ה קשין הן; תוספות ביצה טו ע"א, ד"ה אלא בקשין; ספר המרדכי, שבת, סימן שמג;¹ סמ"ק, סימן לב; ספר כלבו, סימן צא.

מבוא: השואל הוא ר' שמעון מיונביל (Joinville), מתלמידי ר"י. השאלה והתשובה לא הגיעו לידינו בלשונן, אלא בפרפרזות שונות. השאלה נוגעת לכשרותה של שמיכה המורכבת מציפית של פשתן ומילוי של צמר. בתשובתו הבחין ר"י בין שני סוגים של מילויים לשמיכה - זאת המותרת היא של גיזי צמר, ואילו שמיכה המלאה קרעים של בגדי צמר אסורה. תשובה זו של ר"י נודעה למרחוק ונידונה בידי פוסקי הלכה שונים.²

1 כתב יד פרמא 929, דף 43א. פסקה זו אינה נמצאת בכתב יד בודפשט, הספרייה הלאומית, 1², וכתב יד וטיקן 141. 2 ראו למשל: שו"ת מן השמים, סימן כז (עמ' סד); חידושי תלמיד הרמב"ן, עמ' 49-50; שו"ת מהר"ח אור זרוע, סימן נד; שו"ת ריב"ש, סימן כט.

קוייטש פויינטש בלעז³ השיב רבי' יצחק לרבי' שמעון שאותן העשויות מכלאי בגדים אסורים לפי שהתפירה עוברת עליהם ואם באת למושכן תקרע הכל אבל אותם העשויות מצמר בין בגד לבגד אין זה דיכול להוציא כל הצמר מבין בגדי הפשתן ואינו חיבור כלל.

3 המילה courtepointe משמעותה שמיכה. ראו מילון לצרפתית ימי-ביניימית - <http://www.cnrtl.fr/definition/courtepointe>, ומילון למונחי טקסטיל בימי הביניים - <http://lexisearch.arts.manchester.ac.uk/entry.aspx?id=1300>

סימן פח

השאלה והתשובה נמצאות בספר המרדכי בצורה מקוצרת המשמרת את המבנה המקורי, שהכיל ארבעה סעיפים שונים. ר' יצחק אור זרוע שימר את הנוסח המלא של התשובה אך פירק את התשובה ושילב את חלקיה השונים (המסומנים כאן כסעיפים) בתוך ספרו על סדר התלמוד.¹ להלן מובא הנוסח הקצר בספר המרדכי, תוך סימון הסעיפים השונים. לאחר מכן מופיע הנוסח המלא והמפוזר מתוך ספר אור זרוע.

נוסח קצר - נוסח יסוד: ספר המרדכי, הגהות חולין, סימן תשמב [ה].

נוסח מלא - א. נוסח יסוד: אור זרוע, א, סימן תקז [ז].

מקבילות: פרפרזה: סמ"ק, כתב יד פריס, הספרייה הלאומית 1394, 98א, בגיליון.²

אזכור: תשובת ר' אליעזר חיים בן אליעזר, כתב יד פרנקפורט, הספרייה העירונית, Fol. 15, דף 324ב.³

ב. נוסח יסוד: אור זרוע, שם [ז].

ג. נוסח יסוד: אור זרוע, שם [ז].

מקבילות: שו"ת מהר"ם, פראג, סימן יד [ד]; שו"ת מהר"ם, לבוב, סימן תכא [ל]; כתב יד פריס, הספרייה הלאומית 1408, דף 72ב (חתום: יצחק ב"ר שלמה) [פ];⁴ ספר המרדכי, כתב יד ורצ'לי, דף 220ב [ו].

1 בסעיף [ב], ר' יצחק אור זרוע לא העתיק את התשובה כלשונה אלא כפרפרזה שבתוכה סיכם את דברי ר"י והוסיף עליה דיונים משלו והפניות פנימיות. בסעיף [ג], הוא הוסיף את חתימת ר"י. 2 תודתנו לעדיאל ברויאר שהעירנו על כך. 3 ברויאר, אליעזר חיים, עמ' 103. 4 ראה אור בתוך: תשובות לרבינו יצחק ב"ר שלמה, עמ' קכא-קכב. ראו ליפשיץ, ידיעות נכבדות, עמ' קיד.

ד. נוסח יסוד: אור זרוע, א, סימן תקו [ז].

מקבילות: שו"ת מהר"ם, פראג, סימן טו [ד]; שו"ת מהר"ם, לבוב, סימן תכב [ל]; כתב יד פריס, הספרייה הלאומית 1408, דף 72ב [פ]; ספר המרדכי, כתב יד ורצ'לי, דף 220ב [ו]. אזכור ('ואשכחנא לרבנו יצחק הצרפתי ז"ל'): פסקי רא"ש, הלכות בכורות, ה, סימן יא.

מבוא: השואל, ר' שמואל⁵ שלח לר"י מספר שאלות בהלכות בכור בהמה טהורה.⁶ [א] במקרה שנוכרי פגע באוזנו של בכור בהמה, האם פגיעה כזאת מתירה את הבכור כבעל מום – או שמא יש לחשוש שהנוכרי פעל במכוון כדי לפסול את הבכור ולכן פעולתו איננה מועילה? [ב] אם הבהמה נחשבת בכך בעלת מום, האם ניתן לתת את בשרה לנוכרי לצורך אכילה? [ג] אם לאחר השחיטה התברר שהבהמה היא טריפה ולכן אסורה באכילה לישראל, האם מותר לתת לנוכרי את העור שלה? [ד] האם הקביעה שבהמה שאוזנה נצרמה היא בעלת מום מחייבת מומחה, או שכל שלושה יהודים מוסמכים לכך?

נוסח קצר

א. על ששאלתם על בכור שנצרם אזנו ואין ידוע אם הגוי נתכוון להתיר אך יודע הגוי שאינו נאכל בלא מום, או אם יש לתלות שהגוי עשה לרפואה להקזת דם.⁷ נר' דלא שכיח הקזה כה"ג. אך יש להתי' מדאמ' רבא פ' כל פסולי המוקדשי'⁸ ל"ש נעשה ל"ש היה כיון דממילא.

ב. ומה ששאלתם אם מותר להאכילו לגוים כסתם מתני' דבכורו⁹ או אסור כב"ה דברית' דפליג על ר' עקיב'.¹⁰ נ"ל דהלכה כסתם מתני' דק"ל פ' החולץ¹¹ סתם משנה ומחלוק' בברית' הלכ' כסתם משנה. וכ"ש סתם השנוי בלשון ב"ה כדמשמ' שילהי שבת.¹² וגם ה"ג¹³ בדברי' שפסקו שהחל'¹⁴ מותר להאכיל לגוי משו' דאיתקש פסולי המוקדשי' לצבי ואיל, וא"כ סבי' להו שהבשר מותר להאכיל לגוים מטעמ' דר' עקיב' דכצבי ואיל.¹⁵ ומה שאסרו ה"ג¹⁶ להאכיל הבשר לגוי מדרבנן

5 ליפשיץ, שם, הציע לזהותו עם ר' שמואל בן יוסף מוורדון, תלמיד ר"י. 6 לא ברור האם מדובר בשאלות שהתעוררו אגב לימוד הלכות בכורות, או מתוך מקרים קונקרטיים. בכל אופן, קשה לתאר שמדובר בבהמה אחת בלבד שעוררה את כל השאלות. להקפדה על קדושת בכור בהמה טהורה באשכנז בימי הביניים וראשית העת החדשה, ראו כהן, דיוקן, עמ' 329-330; תא-שמע, הלכה ומנהג, עמ' 201-215; שפרבר, מנהגי ישראל, ו, עמ' צא-צח. 7 על הקזת דם לבהמות, ראו קורט, וטרינריה, עמ' 114-115. 8 בכורות לה ע"א. 9 בכורות ה, ב; בכורות לב ע"ב. 10 שם לב ע"ב. 11 יבמות מב ע"ב. 12 שבת קנו ע"א. 13 הלכות גדולות, ג, עמ' 297. 14 שהחלב. 15 בכורות לג ע"א. 16 הלכות גדולות, שם.

אין נ"ל, דלא מצינו תנא שאו' כן. גם מה שמשמע מדבריהם שמה שאוסרים ב"ה דברית' הוי מדבריהם והלכ' כמותן אין נרא' דכב"ה דמתני' ק"ל. אך בחלכו יש להסתפק אם מותר להאכילו לגוי, אפי' לרבי עקיב' שמתיר הבשר שמא החלב אינו מקיש לצבי ואיל מאחר שאסור ליאכל לישר' והוי כבשר בעל מום טרפה. או שמא אפי' ב"ה דברית' שאוסרין הבשר יתירו החלב להאכיל לגוי כמו העור, כיון שגם בהמה כשרה אינה כדי אכיל'.

ג. והעור אם ימצא טרפות בכני מעים נר' דהלכה כחכמי' דפ' טבול יום דאמר¹⁷ העור בקבורה ובשר בשריפה. ותימ' לן מה ראו לחלק בין עור לבשר ואין בידי להטעין¹⁸ רק שניה' קבורה.

ד. וצרימת און ודאי מום קבוע הוא להתי' בכור ע"י ג' הדיוטו' כמו סמוי¹⁹ עין וקטיעת יד ושבר רגל. אך צריך שתהא הרבה נצרים מן השחוס. ושלום יצחק בר שמואל

נוסח ארוך

א. וכבר היה מעשה בגוי אחד ששמע על הבכור שלא היה נאכל אלא היה נעשה בו מום וצרים את אזנו ולא נודע אם נתכוון להתירו אם לאו. ושאלו לרבי' יצחק בר שמו' זצ"ל והתיר מיהא דרבא דאמ'¹⁸ דכל ממילא לא שנה היה לא שנה נעשה מותר.

ב. שאל החבר ר' שמו' את רבי יצחק בר שמו' זצ"ל אם מותר בכור בעל מום להאכיל לגוי כמתני'¹⁹ או אסור כב"ה דבריית' כת"ק דר' עקיב'.²⁰ והשיב לו דהלכה כמתני', דקיימ' לן בהחולץ²¹ סתם במתני' ומחלוקת בבריית' הלכה כסתם דמתני', וכל שכך סתם השנוי כלש' ב"ה דעדיף טפי מסתמ' אחרני' כדאמ' בפ' מי שהחשיך²² מאי אולמיה דהאי סתמ' מהאי סתמ' משום דקתני לה בלשו' ב"ה. ודילמ' לית לן דר' אלעזר הקפר דמוקי²³ חד מתלת' לצבי ואיל לשחיטה דחיה ולמעוטי עוף דאין לו שחיטה מדברי תורה, אלא לדר' עקיבא הוא דאתא להתיר בכור בעל מום באכילה לגוי.²⁴ ואנוי' סבירא לן דיש שחיטה לעוף מן

א *להטעין כן צריך להיות. ה: להטעות. ב *סמוי כן צריך להיות. ה: סמוי. ג *ואנו כן צריך להיות. ז: ואינו.

17 זבחים קד ע"א. 18 בכורות לה ע"א. 19 בכורות ה, ב; בכורות לב ע"ב: 'בית שמאי אומרים לא ימנה ישראל עם הכהן על הבכור. בית הלל מתירין ואפילו נכרי'. 20 בכורות לב ע"ב: 'דתניא - בכור אין נמנין עליו אלא חבורה שכולה כהנים דברי בית שמאי, ובית הלל אומרים אפילו זרים. רבי עקיבא מתיר אפילו גוי'. 21 יבמות מב ע"ב. 22 שבת קנז ע"א (לפי כתב יד אוקספורד 366): 'ומאי אולמי דהאי סתמא מהאי סתמא, משום דקתני לה בלשו' ב"ה'. המשפט חסר בשאר עדי הנוסח של התלמוד. 23 ראו חולין כח ע"א. 24 בכורות לג ע"א.

התורה כסתמ' דמתני' דפ' חטאת העוף בזבחי²⁵ דתנן מלק בסכין מטמאה בבית הבליעה, וכסתמ' דתלמ' דפ' העור והרוטב דפריך²⁶ נבילה נמי אישתרי מליקת עולת העוף לגבוה. וכן בה"ג כפ' כיסוי הדם כתב²⁷ מאן דבעי למישחט עופא או חיותא דבעי ליה לדמא ולא בעי למיכל מינה כיון דאי בעי למיכל שרי למיכל מיניה מיבעי ליה לכסויי דתניא²⁸ השוחט וצריך לדם חייב לכסות כיצד הוא עושה²⁹ או נוחרו או עוקרו. משמ' דסביר' ליה דבנחירת עוף לא בעי כיסוי, אלמ' דסבר יש שחיטה לעוף מן התורה. וההיא דפ' מי שאמ' הריני נזיר ושמע חבירו דתנן³⁰ האיש מדיר את בנו לנזיר, ורשב"ל א"ר יוסי בר חנינא³¹ כדי לחנכו במצות, ופרכי' בשלמ' לר' יוחנן דאמ' הלכה היא בנזיר אהכי כי מטמא מייתי קרבן ציפדין ואכיל כהן מלוקה אלא לר' יוסי [בר] חנינא ארשב"ל הא קא אכיל נבילה קסבר ר' יוסי בר חנינא אין שחיטה לעוף מן התורה. אומ' רבינו יצחק³² דאין להביא ראייה משם שתהא דרש' דר' אלעזר הקפר עיקר, דההוא ר' יוסי בר חנינא שא' רשב"ל משמו כדי לחנכה במצות אין זה אמורא אלא תנא³³ כדמוכח ההיא סוגיא דפריך³³ ומי סבר ר' יוסי בר' חנינא הכי והתניא ר"י יוסי בר חנינא אומ' וכו'.

ואפי' תימצוי לומ' דקיימ' לן כר' אלעזר הקפר, אתי שפיר דפסיק כב"ה דמתני' וכו' עקיב', דאינהו נמי מצו סברי כוותיה. ואע"ג³⁴ דתלתא צבי ואיל כתיבי, חד לכדר' יצחק ור' אושעיא וחד לכדר' אלעז' הקפר וחד לפטורי פסולי המוקדשין מבכורה, אכתי אייתר ליה איל בההוא דמיתוקם לכדר' אלעזר הקפר. דבההיא דר' יצחק ור' אושעיא איצטר' תרויהו צבי ואיל לשני גופין,³⁵ ובההיא דפטור' בכורה איצטר' למתנות דהוה מפליגו' להו מבכורה מאך משום דשוית בכל כדאמ' פ"ב לעיל.³⁶ אבל בההיא דר' אלעזר בצבי לחודיה סגי ליה, ואי מוקמת איל למישרי לגוי אתי שפיר. אבל לב"ה דבריית' צריך לדחוק דאגב אחרני' דכת' בהו צבי ואיל כת' נמי בהאי צבי ואייל. ועוד דמצבי ואייל דדרשי' מיניה פטור בכור מצינו שפיר למידרש מיניה להתיר לגוי, דהא התראה דחלב הוה גמרי' לעיל פ"ב³⁷ אי לאו דאימעוט מאך, וכך³⁸ היתר שחיט' אותו ואת בנו. ודבר פשוט הוא לתלמוד ללמוד כל דבר מצבי ואיל דאין היקש למחצה³⁹ כדאמ' לעיל ספ"ק⁴⁰ מי זוטר מאי דכת' בהו צבי ואיל מה צבי ואיל אין פודין בהן אף פסולי המוקדשין אין פודין בהן.

ד *ברן כך צריך להיות. ז – חסר. ה *תנאן כך צריך להיות. ז: תניא. ו *ר' כך צריך להיות. ז: לר'.

25 זבחים ז, ה; זבחים סח ע"א. 26 חולין קכ ע"א. 27 הלכות גדולות, ג, עמ' 236. 28 חולין כו ע"ב; פה ע"ב (תוספתא חולין ו, ו, עמ' 508). 29 בהלכות גדולות: 'כיצד יעשה'. דהיינו, כיצד יעשה כדי להימנע מהצורך לכסות את הדם. 30 נזיר ד, ו; נזיר כח ע"ב. 31 שם כט ע"א. 32 תוספות נזיר כט ע"א, ד"ה ה"ג, בשם רבנו תם. 33 נזיר טו ע"ב (בכל עדי הנוסח שם: ר' יוסי). 34 בכורות לג ע"א. 35 מכות כב ע"א. ראו תוספות בכורות לג ע"א, ד"ה חד; ספר הישר (חידושים), סימן תרעג. 36 בכורות טו ע"א. 37 שם. 38 שם. 39 כריתות כב ע"ב. 40 בכורות יב ע"א.

והא דמסיק⁴¹ ואידך תלת' צבי ואיל כתיבי, לא בא להוכיח שלא נוכל לדרוש היתר אכילה⁴² מכצבי וכאיל, דהא אע"ג דאתא לפטור בכורה שפיר נפק' לן מיניה להתיר לגוי כדפרישי'. אלא בא לפרש שאע"פ שאינו דורש התיר אכילת גוי לא קשיא לך למאי איכתיבו שלשה צבי ואיל, דלא תימ' לר' עקיב' אליב' דב"ה דשרו להאכיל לגוי אתי שפיר טפי הנכתבו שלשה צבי ואיל, אלא לכולי עלמ' אתי שפיר דלכולי עלמ' איכ' לאוקומינהו לכולהו.

ואומ' רבינ' יצחק זצ"ל שה"ג⁴² מסייעות אותו כי פסקו שחלב מותר ל[ה]אכיליה לגוי מטעם דאיתקש⁴³ פסולי המוקדשין לצבי ואיל. א"כ סבירא להו שהבשר מותר להאכילו לגוי מן התורה מטעמיה דר' עקיבא דכצבי ואיל. ומה שאסרו⁴³ להאכיל בשר לגוי מדרבנן, אין נר' לו לרבינו יצחק זצ"ל דלא מצינו שום תנא שאמ' כן. וגם מה שמשמ' מתוך דבריהם שמא שאוסרין בה דבריית' זהו מדרבנן והלכה כמותם, אין נרא' לו דכב"ה דמתני' קיימ' לן כדפרישי'. הרי פרשנו שפסק רבינ' יצח' בר' שמו' זצ"ל כב"ה דמתני' דבכור בעל מום מותר להאכילו לגוי וכו' עקיב' דרדיש אליב' דב"ה מה צבי ואיל אפי' גוי אף בכור נמי אפי' גוי. ופי' רבי' יצחק דאין מקיש בכור לצבי ואיל להתירו לגוי אלא דווק' הנאכל לישר' אבל את שאינו נאכל לישר' כגון נבילה וטריפה לא. ואתיא ליה שפיר בהכי הא [ד]פריך' רבי' אפרים זצ"ל⁴⁴ דר' עקיב' אדר' עקיב'. דהכא שרי ליה ר' עקיב' לגוי, ובפ' טבול יום⁴⁵ א"ר עקיב' המפשיט את העור ונמצא טריפה יאותו הכהנים בעורו משמ' אבל בבשרו אל יאותו אפי' להאכילו לגויים ולכלבים. והשתא אתי שפיר דנבילה וטריפה הואיל ולא חזי ליה לישר' לא הוקשו לצבי ואיל. ותנן לעיל פ' הלוקח בהמה⁴⁶ ר' אליעזר בן יעקב אומ' בהמה גסה ששפעה חררת דם הרי זו תיקבר, ולא שרינן ליתן לכלב מידי דהוה גוי. ותנן בפ' עד כמה⁴⁷ מי שאינו מומחה וראה את הבכור הרי זה יקבר, ולא שרינן ליתן לגוי. ולקמ' בפירקי' תנן⁴⁸ השוחט את הבכור ונודע שלא הראהו יקבר. ותנן בפ' בהמה המקשה⁴⁹ [המבכרת]⁴⁸ המקשה לילד מחתך אבר אבר ומשליך לכלבים יצא רובו הרי זה יקבר. בכולהו תנינן יקבר ולא תנינן יתנינו לגוי, דהואיל ואינו נאכל לישר' לא הוקש לצביי ואיל.

ומתוך כך נסתפק החבר ר' שמואל על חלבו של בכור אם מותר להאכילו

ז *אכילה⁴² כן צריך להיות. ז: אכילת. ח *להאכילון⁴³ כן צריך להיות. ז: לאכילו. ט *דאיתקש⁴³ כן צריך להיות. ז: דאיתקדש. י *דפריך⁴³ כן צריך להיות. ז: ופריך. יא *המבכרת⁴⁸ כן צריך להיות. ז: הא כבית. יב *לצבין⁴³ כן צריך להיות. ז נוסף: ואייל.

41 שם לג ע"א. 42 הלכות גדולות, ג, עמ' 297: 'חלבו שלבכור מוכרין אותו לגויים מאי טעמא פסולי המוקדשין כצבי וכאיל כת' בהו. ומן התורה מותרין לגויים מיהו רבנן דעשו מעלה במוקדשין בשרו דראוי לאכילה תנא כדסבירא ליה חלבו דאינו ראוי לאכילה העמידהו על התורה'. 43 הלכות גדולות, שם. 44 תוספות זבחים קד ע"א, ד"ה א"ר עקיבא. 45 זבחים יב, ד; זבחים קג ע"ב. 46 בכורות ג, א; בכורות כא ע"ב. 47 שם ד, ד; שם כח ע"א. 48 שם ה, ו; שם לז ע"א. 49 חולין ד, ב; חולין סט ע"ב.

לגוי, כי שמא כמו כן אסיר להאכיל חלבו לגוי ולא מקישינן לצבי ואיל כיון שאינו נאכל לישר'. או דילמ' אפי' לב"ה⁵⁰ דאסרי להאכיל בשרו לגוי הכ' יתירו דאינו בר אכילה כלל כיון שגם בבהמת חולין כשיר' אינו בר אכילה לישר'. ושאל לרבי' יצחק בר' שמו' זצ"ל והשיב לו דודאי לר' עקיב' מותר להאכיל חלבו לגוי כמו בשרו, כיון שגם בפסולי המוקדשין היה מותר לגוי⁵¹ מכצבי ואיל אי לאו מיעוט' כדאמ' לעיל בפ"ב⁵¹ או מה צבי ואיל חלבו לגוי מותר אף פסו' המוקדש' חלבו מותר ת"ל אך חלק. ואפי' לב"ה דבריית' נר' לו שמותר מטעם שאינו בר אכילה לישר'. וראיה מריש פירק'⁵² גבי מעשר בהמה מבליעו בעורו בחלבו בגידו ובקרניו, שאע"פ שמעשר בהמה בעצמו אינו נמכר חלבו נמכר וחשיב כבשר. הכא נמי אע"פ שבשרו אסור לגוי חלבו מותר.

ג. עוד שלח לו החבר ר' שמואל לרבינו יצחק בר' שמו' זצ"ל מה יעשה בעור בכור אם ימצא טריפה בכני מעים.⁵³ כי כמדומה אני שראיתי⁵⁴ בפ"י ר' שלמ' זצ"ל מפ' טבול יום והילכת' כחכמים בשר בשריפ' ועור בקבורה, ופליג על ר' יוחנני⁵⁵ דפסיק לעיל כר' עקיב'.⁵⁴ ולכאורה נרא' דלא פליג. והשיב לו רבי' יצחק זצ"ל⁵⁶ סברתך לא ידעתי היאך תאמר דלא פליג, בין לפי מה שכתבת בשר בשריפה ועור בקבורה, בין לפי מה שכת' בספרים בשר בקבורה ועור בשריפה.⁵⁵ וגם טעם לחכמי' לחלק בין עור לבשר לא ידעתי.⁵⁶ ובסדר קדשים של ר"ת זצ"ל עיינתי וראיתי שכת' בו הילכת' כחכמ' ועשה לו קרניים לשון⁵⁷ שלא לגרוס רק והילכת' כחכמים.⁵⁷

יג *לגוי] כך צריך להיות. ז נוסף: לישר'. יד אני שראיתי] ד, פ, ו: אתה שראית. טו ר' יוחנני] ד, ל, פ: תלמודא. ו: התלמוד. טז עוד ... זצ"ל] ד, ל, פ, ו: אשר שאלת. יז *לשבשו] ד, ל, פ, ו. ז: לשמשו. יח לגרוס רק והילכת' ד, ל, פ, ו: לפסוק.

50 לפי תנא קמא בברייתא, בכורות לב ע"ב. 51 בכורות טו ע"א. 52 שם לא ע"ב. 53 ראו זבחים יב, ד; זבחים קג ע"ב. 54 ראו רש"י זבחים קד ע"א, ד"ה והעור בשריפה, המפרש להפך (וכדעת השואל עצמו), שאין מחלוקת בין ר' עקיבא לחכמים: 'ואני אומר דרבנן לאו אדר'ע קיימי, דאיירי בבכור בגבולין, אלא אדרבי חנינא קיימי דאיירי בקדשי המקדש'. נוסח זה מקוים אף בפירוש רש"י, כתב יד ירושלים, הספרייה הלאומית 4^o13, דף 216ב (חלק מהדברים נשמטו שם מחמת הדומות והושלמו בגליון). ראו גם תוספות בכורות לב ע"ב, ד"ה פסק מתני' וסמ"ג עשין ריא, המביאים את פירוש רש"י שלפנינו. 55 בכל כתבי היד של התלמוד (זבחים קד ע"א) שהגיעו לידינו (קולומביה H 147 A; מינכן 95; פריס כ"ח H 147 A; וטיקן 118; וטיקן 121), הנוסח הוא: 'בשר בקבורה ועור בשריפה'. ראו רש"י שם, ד"ה והעור בשריפה: 'ונראה בעיני דל"ג האי פירושא אלא ה"ג והלכה כדברי חכמים ותו לא מידי ותוספתא זו גירסא דתלמידי תרביצאי היא'. ראו על כך בריל, התלמוד, עמ' 229, הערה 129. על תיקוני הנוסח של רש"י בפירושו לזבחים, ראו דברי רבנו תם, ספר הישר, חידושים, הקדמה, עמ' 9. 56 רש"י שם: 'והעור בשריפה לא ידענא טעמא'. 57 לפי נוסח האור זרוע, רבנו תם מחק את המילים 'בשר בקבורה ועור בשריפה', כפי שהציע סבו רש"י. לפי נוסח זה, רבנו תם השאיר את המילים 'והילכתא כחכמים'. אולם, לפי שאר עדי הנוסח של התשובה (ראו שינויי נוסח), רבנו תם מחק את המילים 'והילכתא כחכמים' על מנת 'שלא לפסוק כחכמים'. מהמשך דברי ר"י נראה שנוסח זה הוא הנכון.

ופירושים^{58ט} אין בידוי. ומתוך הכת' בספרים והילכת' כחכמים אין בידי רק' לאסור ולהטעין שניהם קבורה אפי' הופשט העור קודם זריקה וכ"ש אם לא הופשט,⁵⁹ כי לא ידעתי למה בשריפ' בעל מום בגבולין בין עור בין בשר. יצחק ב"ר שמר' זלה"ה.

ד. שאל ר' שמר' לרבי' יצחק זצ"ל^{כא} אם צרימת און מום מובהק להתיירו בשלשה בני הכנסת⁶⁰ כמו סימוי עין וקטיעת יד ושבירת^{כב} רגל. והשיב לו שאם נפגמה פגימה קטנה וצפורן חוגרת⁶¹ וצריך עיון אם חוגרת אם לאו לפי שאין נכרת היטב, בזה היה ראוי לחוש. אבל אם נצדם הרבה מן הסחוס נר' לי מום מובהק. ומדנקיט בכל דוכת' צרימת און, הצורם און בכור לא ישחט על אותו מום,⁶² צרם און הבכור מהו, [מהו שיקנסו בנו אחריו,^{כג} הצורם און פרתו של חבירו^{כד} פטור].^{כה} משמ' שזהו מום ידוע ופשוט לכל ואפי' לגויים כדתנן⁶⁴ גבי קסטור נטל פיגיוס וצרם באזנו. [וצור^{כו} יסעדנו במהרה^{כז} בימינו^{כח} וירעה צאנו וישקיט^{כט} כעב טל על^{לא} מכונו].⁶⁵

יצחק ב"ר שמואל^{לב} [זלה"ה].^{לג}

יט ופירושים: ד: ופירושו. פ: ופי'. ל: והירושלמי. כ רקן ד - חסר. כא שאל ... זצ"ל ד, פ, ו: ומה ששאלת. ל: מה ששאלת. כב ושבירת: ד: ובקטיעת. פ, ו: או. כג אחריו ד, ל - חסר. ו: תחתיו. כד של חבירו ד: שלח בידו. ל: ומלח בידו. כה *מהו ... פטור ד, ל, פ, ו. ז - חסר. כו וצור ל, פ: וצורינו. כז במהרה ל, פ - חסר. כח בימינו ל: בתורתו. כט וישקיט פ נוסף: ויביט. ל על ל - חסר. לא *וצור ... מכונו ד, ל, פ. ז, ו - חסר. לב שמואל פ: שלמה. לג *זלה"ה ל, פ. ז - חסר.

58 כלומר, פירוש רש"י לזבחים. 59 ראו זבחים קד ע"א, מחלוקת רבי ור' אלעזר ברבי שמעון. 60 בכורות ה, ה; בכורות לו ע"ב. 61 ראו תוספתא בכורות ד, א (עמ' 538). 62 בכורות ה, ג; בכורות לד ע"א. 63 שם לד ע"ב. 64 בכורות ה, ג; בכורות לה ע"א. 65 על פי ישעיהו יח, ד.

סימן פט

נוסח יסוד: כתב יד אוקספורד 1102, דף א-66 ב [א].¹ שתי תשובות הובאו יחד בכתב יד אוקספורד, אך נראה שהן נכתבו בנפרד.

א. כתב יד אוקספורד, דף א 66 [א].

מקבילות: שבלי הלקט, סימן רע (עמ' 258) [ש]; שבלי הלקט, 'עניין תפילין' [ת];² אור זרוע, ב, הלכות אבלות, סימן תלט [ז].

מבוא: פרפרזה של תשובה המתירה להניח תפילין בתשעה באב, למרות מנהגי האבלות הקיימים ביום זה.

1 צוין ביד תא-שמע, מחזור ויטרי, עמ' 67. 2 מהדורת מירסקי, עמ' 100.

נשאל להרר"י אם מותר להניח⁸ תפילין בט' באב משום פאר.³ והשיב דמותר דלא גרע משני [דאבילות² דא"ר יהושע בפ' בת' דמוע' קטן⁴ דמותר להניח תפילין.¹

ב. כתב יד אוקספורד, דף 66א-ב [א].

מקבילות: תוספות מועד קטן כ ע"ב.⁵

מבוא: ר"י סבר שאין לקרוע על שמועה רחוקה אפילו על אב ואם.⁶

וכן השיב דאין קורעין על שמועה רחוקה. וכן משמע דההיא דפרק קמ' דפסחי⁷ דאבא⁸ קיים, ולא קמדכר קריעה בהדי חלוץ לי מנעליי. וכן משמ' בההיא דפ' בת' דמועד קטן⁹ תני ר' חייא דמן קסרי קמיה דר' יוחנן שמע שמועה בשבת למוצ' שבת נעשה רחוקה וכו' עד דקמ' ר' מני קורע ור' חנינא אמ' אינו קורע. ולא פליגי אלא משום דבטל' שמועה, אבל לאחר ל' משמע לכולי עלמ' דאינו קורע. ודווקא על שאר מתים אבל על אביו ועל אמו קורע והולך אפי' לאחר ל' משום כבוד אביו. ודווקא היכא דחל עליה אבילות תוך ל' ולא נודמן לו חלוק לקרוע עד לאחר ל' כי ההיא דר' מני דהתם,¹⁰ אבל היכא דלא חל עליה אבילות תוך ל' כגון דלא שמע שמועה עד לאחר ל' אפי' על אביו ועל אמו אינו קורע.

א נשאל ... להניח] ש, ת: השיב רבינו יצחק ביר' שמואל זצ"ל. ז: וראיתי כתוב שהשיב רבי' יצחק דמותר להניח. ב *דאבילות] ת. א: אבילות. ש: לאבילות. ז: של אבל. ג דא"ר יהושע ... תפילין] ז, ש, ת - חסד.

3 תענית טו ע"ב. 4 מועד קטן כא ע"א. 5 'ובתשובת רבינו זקיני פי' דאינו קורע על שמועה רחוקה אפי' על אביו ואמו'. תוספות אלו נתחברו בידי ר' שמואל בן אלחנן, נכדו של ר"י. 6 לדעות חולקות ראו תוספות מועד קטן כ ע"ב, ד"ה קורע או אינו קורע; מהר"ם, הלכות שמחות, סימן לב (עמ' נ). 7 פסחים ד ע"א. 8 לנוסח זה בתלמוד (לעומת 'איבו' בנרפס), ראו רוזנטל, רב בן-אחי, עמ' 281. 9 מועד קטן כ ע"ב. 10 שם: 'והתניא איסי אבוא דרבי זירא, ואמרי לה אחוה דרבי זירא קמיה דרבי זירא: מי שאין לו חלוק לקרוע ונודמן לו בתוך שבעה, קורע. לאחר שבעה אינו קורע. עני רבי זירא בתריה: במה דברים אמורים בחמשה מתי מצוה, אבל על אביו ועל אמו קורע והולך'.

סימן צ

התשובה הגיעה לידינו בנוסח ארוך (א) וקצר (ב), כאשר נוסח א מופיע במקור אחד בלבד, ואילו נוסח ב נפוץ במקורות רבים.

א. רמב"ן, תורת האדם, שער הסוף, ענין מי שמתו מוטל לפניו.¹

1 כתב יד פרמא דה רוסי 869, דף 28א-29א; כתבי רמב"ן, ב, עמ' ע-עב.

ב. נוסח יסוד: תוספות ר"י שירליאון, ברכות יח ע"א, ד"ה רב אשי אמר (עמ' רה-רוז).

מקבילות: תוספות ברכות יח ע"א, ד"ה ואינו; סמ"ג, עשין דרבנן ב [ס];² פירושי ר' א"מ מלונדריש, עמ' נה; עץ חיים, א, עמ' שצ; מהר"ם, הלכות שמחות, סימן סז (עמ' עז-עח) [ח]; ספר המרדכי, מועד קטן, סימן תתצח; פסקי רא"ש, ברכות ג, סימן ג; פסקי רא"ש, מועד קטן ג, סימן נה; תוספות רא"ש, ברכות יח ע"א, ד"ה רב אשי אמר; טור, יורה דעה שמא.³

פרפרזה נוספת נמצאת בכתב יד קמברידג', ספריית האוניברסיטה Add. 667.1, דף 162ב.⁴

מבוא: יהודי (שהיה, לפי תיאור הרמב"ן, 'אדם גדול שבדורו') מת במאסר, וגופתו לא הוחזרה לקבורה.⁵ ר"י השיב שבמקרה זה אין דין אנינות משום שהקרובים אינם יכולים לדאוג לקבורה, אך גם אין אבלות משום שהמת טרם נקבר. התשובה השתמרה בשלמותה אצל הרמב"ן, ובנוסח מקוצר יותר בכתבי בעלי התוספות.

נוסח ארוך

ונשאל הרב ז"ל⁶ על אדם גדול שבדורו שתפסו שלטון ומת בתפיסה ולא נתנו לקבורה, והיה מעכבו בתפישה כדי לגבות עליו ממון הרבה יותר ממה שאין היד משגת, ואפלו היה ספק בידם לעשות, אסור לפדותו באותו ממון מפני תקון העולם.⁷ והשיב הרב ז"ל יש לומר דלא קרינא בהו⁸ מי שמתו מוטל לפניו לאסרם בבשר ויין, הואיל ואינו מוטל על הקרובים לקברו עד יערה עליהם רוח ממרום.⁹

2 משם: הגהות מיימוניות, הלכות אבל ד, ב; סמ"ק מצורף, א, עמ' רכב. 3 למקורות נוספים מחוץ לאזור צרפת ואשכנז, ראו הנקין, מהר"ם, עמ' שטז. 4 'דין על מת שהיה מוטל לבני צריך להיות: לפני בניו ואשתו על ידי השר על כורחה אם חל אנינות עליהם והשיב הר' ר' יצחק מאחר שאין מוטל עליהם לקבורו לא חל עליהם אנינות ואעפ"י כן לא חל עליה' אבילות ז' הואיל ולא נקבר ולא נתיימשו ממנו מלקבורו כי אינם יודעים מתי צוה השר לקבורו כמו הרוגי ביתר כי שם נר' משעה שנתיימשו חלה עליהם אבילות אם היו רשאים להתאבל בלא אימת מלכות וזה המעשה נדמה למת שמפנין אותו מקבר לקבר שהיה מימים רבים דעתו לפנותו בירושלמי פרק בת' דמועד קטן מיירי בכך'. 5 על נוסח הסיפור שבפי הרמב"ן, וקשר אפשרי בינו לבין המסורות על אודות פטירת המהר"ם מרוטנבורג במאסר, ראו עמנואל, מהר"ם מרוטנבורג, עמ' 162-165. כפי שהעיר עמנואל שם, עמ' 164: 'נוסח המעשה שמביא רמב"ן מופלא הוא. אינני יודע על אף חכם במאה השתים עשרה שקורות חייו תואמות את סיפור המעשה כפי שהביא רמב"ן'. 6 הפסקה הקודמת, שקובעת שאין אנינות עבור מי שאחריות הקבורה אינה מוטלת עליו, פותחת 'וכתב הרב הגדול ר' יצחק הצרפתי הידוע בעל התוספות ז"ל'. לכן ברור שגם כאן כוונתו לר". 7 גיטין ד, ו. 8 ברכות ג, א; שמחות י, א-ג (עמ' 206). 9 ישעיהו לב, טו.

ואעפ"י כן אין אני מדמה דינו לנתיאשו מקבורתו¹⁰ לענין שיחול עליהם אבלות מעתה, כיון שלא נתיאשו לגמרי כהרוגי ביתר¹¹ כי שם נראה לי שמשעה שנתיאשו לקברם חלה עליהם אבלות. וכן בדביתהו דר' אלעזר בן שמעון¹² כיון שלא היה עומד לקבורה חלה עליו אבלות מיד. אבל כאן אעפ"י שאינן יכולין לעסוק בקבורתו, לפי שאינן ברשותן ואין יכולין להוציאו מיד הגוים שהוא ברשותן, מכל מקום אין מתיאשין לגמרי כהרוגי ביתר, ועל כן לא תחול עליהם אבלות עדיין. ואעפ"י שאין אבלות חלה עליו מפני שלא נתיאשו, לא קרינא בהו מי שמתו מוטל לפניו כיון שאינן ברשותן ואינן יכולין לעסוק בצרכי קבורתו, ועוד שאין יודעין אם יבא לידם לקברו ומתי יבא לידם. ואפי' מי שאוסר תשמיש המטה למי שמתו מוטל לפניו בשבת,¹³ יש לומר שנתירו בכאן אפלו בחול, כי שם מוטל עליו לקברו אחר השבת מיד בודאי, מה שאין כן בכאן. ועוד שגם בשבת עצמו מוטל עליו לשמרו ולדבר ולפקח על עסקי קבורתו, כדמשמע בירושלמי דפרק מי שמתו¹⁴ דקאמ' מטעם שזקוק לו אפלו בשבת להביא לו ארון ותכריכין כדתנן מחשיכין על התחום וכו'. מטעם זה יש לפטרו מתקיעת שופר ביום טוב כאלו הוא נושא משאו, כלומר' כאלו מוטל עליהם עתה עסק קבורתו.¹⁵ אבל כאן שאין מוטל עליהם עתה לעשות לו כלום, שכבר יגעו בין הם בין אחרים ולא הועילו, ומתוך כך נמנעים מלעסוק בו שאין יודעין מה לעשות יותר ומקוים לישועתו של מקום. והירושלמי שהזכרנו חולק על גמרא שלנו¹⁶ בזה, שמחייבו בשבת וגם ביום טוב בכל המצות. וכל שכן מי שהוא בבית האיסורין ואי אפשר לו כלל לעסוק בו, דומה דבר פשוט דלא קרינא ביה מי שמתו מוטל לפניו ליאסר בבשר ויין וליפטור מן התפלה ומן התפליין ומכל מצות האמורות בתורה, לפי שאי אפשר כלל לעסוק בו. שהרי אפלו מי שנמסר לרבים לקברו, אמרינן בירושלמי¹⁷ נמסר לרבים אוכל בשר ושות' יין, נמסר לכתפים כמי שנמסר לרבים. ומשמע אפלו שלא יצא מפתח ביתו עדיין, דאי בשיצא מפתח ביתו וחלה עליו אבלות, לא היה לו להזכיר אכילת בשר ושתיית יין אלא לומר שחייב בכפיית המטה וחלה עליו אבלות. ופשיטא שאבל מותר בבשר ויין, ועיקר תנחומי אבלים ביין כדכתי'¹⁸ תנו שכר לאובד ויין למרי נפש. ועוד מה היה לנו להזכיר מסירה לרבים או לכתפים כי אם יציאה מפתח ביתו. וכמו שזה מותר בבשר ויין, כל שכן מי שהו בבית האיסורין ואינו יכול לעסוק בו כלל, וכעין חתן אחר ד' לילות שחייב בקרית שמע אעפ"י שלא עשה מעשה יש לומר גם כן, כיון שמסיחין את לבם מעסק הקבורה כל כך על ידי אונס זה. ואפלו יחשבו אוננין ליאסר בקדשים ומעשר שני, אפלו יהא שם אונס כזה אעפ"י כן אין לאסרם בבשר ויין, שהרי ביום מיתה מותרין בבשר ויין לאחר

10 שמחות ב, ט. 11 ברכות מח ע"ב; תענית לא ע"א. 12 בבא מציעא פד ע"ב. 13 ברכות יח ע"א. 14 ירושלמי ברכות ג, א, ה ע"ד (עמ' 24). 15 שם. ראו תוספות ברכות יז ע"ב, ד"ה ואינו מברך. 16 ברכות יח ע"א. 17 ירושלמי ברכות ג, א, ו ע"א (עמ' 25). 18 משלי לא, ו.

הקבורה אעפ"י שאסורין בקדשים ומעשר שני כל היום לכולי עלמא מן התורה מטעם אנינות אפלו לא נטמאו בקבורתו. ובכנות החסיד הנתפש הנשואות איפשר עוד להקל מטעם אחר, שהרי אין מוטל על הבנות הנשואו' לקברו כיון שיש לו בנים יורשין, ואפלו לגבי כבוד האם מחיים אמרי¹⁹ אין ספק בידם לעשות לפי שרשות אחרים עליהן. וכדי הם דברים הללו לסמוך עליהם בשעת הדחק ואפלו שלא בשעת הדחק ראוי לסמוך בהם. עד כאן דברי הרב הגדול ז"ל.

נוסח קצר

הורה ר"י²⁰ הלכה למעשה²¹ על אחד שמת ותפסו המושל ולא הניח לקברו כמה חדשים, שאין אנינות חל²² על הקרובי' דלא קרינן ביה מי שמתו מוטל לפניו, כיון שאין עליהם לקברו. ומ"מ לא נדמהו לנתיאשו מלקברו לענין שיחול עליהם מצות אבלות כמו בהרוגי ביתר, דהתם ודאי נתיאשו מלקברם על פי המלכות ומיד חלה עליהם אבלות. וכן בדביתהו דר' אלעזר בר' שמעון, כיון שלא היה עומד ליקבר חלה עליה אבלות מיד. אבל האי עוברא שלא היה בידם להוציאו מן הנכרי', מ"מ אין מתיאשי' לגמרי מקבורתם כבהרוגי ביתר, ולכך לא חל אבלות על הקרובים. ואוננים מיהא לא הוו כיון שאינם יכולים להתעסק בקבורתו. ואפי' למאן דאסר תשמיש המטה לקמן²³ למי שמתו מוטל לפניו, מ"מ שייך ביה עסק קבורה, כדאמרי' בירוש' להחשיך על התחום. אבל כאן אין להם להתעסק כלל בקבורתו ולכך אין כאן אנינות. ודמ"מ²⁴ להא דאמרי' בירוש' בפ' בתרא דמ"ק²⁵ דמת שמפנים אותו מקבר לקבר כשהיה דעתם מתחלה לפנותו, שאין מונים לו משיסתם הגולל ראשון אלא משיסתם הגולל שני. ומסתברא' כשנקבר בקבר הראשון פסק האנינות. וגם נראה דלמי שעומד בבית האסורים שאין אסור לאכול בשר ולשתות יין כיון שאין מוטל עליו לקברו. ואמרינן נמי בירוש' דפרקי' דמשנמסר המת לקברו לרבים אוכל בשר ושותה יין, נמסר לכתפים כמי שנמסר לרבים דמי. והכא נמי כיון שאין מוטל עליהם לקברו אין כאן אנינות ע"כ.

א ר' ח: ר"י: ס: רבי' יצחק. ב הלכה למעשה| ח - חסר. ג חלן, ח: ס: חלה. ד עליהם| ס: מוטל על הקרובים. ה לקמן| ח: בשבת. ו ומסתברא| ח: ומסתמא. ז דפרקיין| ח: דמי שמתו.

19 קידושין ל' ע"ב. 20 מכאן ועד סוף הפסקה לא נמצא בנוסח א. 21 ירושלמי מועד קטן ג, ה, פב ע"ג (עמ' 815).

סימן צא

נוסח יסוד: שבלי הלקט, הלכות שמחות, סימן יט (עמ' 349) [ש].

מקבילות: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן קמד (עמ' רנ-רנא) [פ]; בעלי אסופות, דיני אבלות, סימן ט, כתב יד מוסקבה 73, דף 13 א [ב]; ספר המרדכי, סנהדרין, סימן תשטז (עמ' קלב) [ס]; ספר המרדכי, מועד קטן, סימן תתפו [מ];¹ אור זרוע, ב, סימן תכח [ז]; שו"ת מהר"ם, פראג, סימן תעו [ד]; כתב יד מנטובה, הקהילה היהודית 30, דף 76 א [ט].

מבוא: ר"י נשאל האם יש להתאבל על תינוק מת, בן שנה או שנתיים, שאימו התנצרה והעבירה גם אותו לנצרות. רבנו תם סבר שאין להתאבל עליו, ואילו ר"י טען שאין מניעה מלהתאבל.

ובשם רבינו יצחק ביר' שמואל זצ"ל מצאתי:^א קטן בן שנה או בן שנתיים שנשתמד^ב עם: אמו ומת,^ג אומר רבי^ה שהיה נראה שמתאבלין עליו. דודאי גדול אין מתאבלין עליו, כדאמרין בסנהדרין בפרק נגמר הדין^ד ולא היו מתאבלין,^ה ואמרין בגמרא^ו באבוד רשעים רנה.^ז אבל קטן שהטבילוהו בטינוף^ח ונשתמד,^ט מה מעלה ומה מוריד והוה ליה כאילו לא^י נשתמד.^{יא} ורבינו יעקב^{יב} א' כי אין מתאבלין עליו. ומייתי ראייה מדמייתי בתוספתא^{יג} קטני עיר הנידחת שהודחו עימה ר' אליעזר א' נהרגין וחכמ' אומ' אין נהרגין. ומדלר' אליעזר נהרגין, סברא היא^{יד} דלרבנן^{יז} אין מתאבלין עליהן. ולא ראייה, כי מה עיניין הודחו ללא הודחו. דהתם מיירי שגדולין קצת ועוברין ע"ז, אבל קטן שלא עבדה כלל ואינו יודע בין ימינו לשמאלו הוי כשאר ישראל. ועוד דחומרא^{יח} דעיר הנידחת לא שייכא לשאר מקומות דבהנהו^{יט} הוה מודי

א ובשם ... מצאתי א: נשאלה שאלה לפני הרב ר' יצחק הצרפתי על. מ - חסר. ס: נשאל לר"י על. ב שנשתמד|ס: שהמיר דתו. ג עס|ט נוסף: אביו או עם. ד ומת|א, ס: אם מתאבלין עליו אם לאו. ט - חסר. ה אומר רבין א - חסר. ז: יש אומ'. מ: או' ר"י. ס: והשיב. ו שהיה נראה|א: ונראה לי. ד, ז, ט - חסר. ז כדאמרין ... הדין|פ - חסר. ח ולא ... מתאבלין|ד, ט, פ - חסר. ט רנה|ט נוסף: ואין מתאבלין עליהם כ"ש מת בתוך רשעו דגרעי טפי כדמוכח התם. י בטינוף|ז: בטבילת שחת. מ: בטבילת צואתם. פ: בצאותם. יא ונשתמד|ז, ט, מ, ס, פ - חסר. יב לא|ט, מ - חסר. יג נשתמד|ס: המיר. מ נוסף: בעל כרחו. יד יעקב|א, ד, ז, ט, מ, ס, פ: תם. טו סברא היא|א: נשמע. מ: ש"מ. טז דלרבנן|מ, ס: דעד כאן לא פליגי אלא לענין נהרגין אבל לענין אבילות מודו. יז דחומרא|ז, ס - חסר. יח דבהנהו|ז, ט, ס: דקטן שעבר עבודה זרה.

1 הפסקה אינה נמצאת בכתב יד בודפשט, הספרייה הלאומית,¹ הנוסח על פי כתב יד פרמא דה רוסי 929, דף 71א, בהשוואה לדפוס ראשון, קושטא רס"ט. 2 סנהדרין ו, ו; סנהדרין מו ע"ב, על הרוגי בית דין. 3 משלי יא, י. הפסוק מופיע בתלמוד בהקשרים אחרים - סנהדרין לו ע"ב; שם, קיג ע"ב. 4 תוספתא סנהדרין יד, ג (עמ' 436). ראו ליברמן, תוספתא ראשונים, ב, עמ' 162.

ר' אליעזר דאין קטן נהרג^ט אלא חומרא דעיר הנדחת שני.⁵² ועוד היה רבינו⁶ נותן טעם לדבריו כי הם שמחים^{כא} ממותו יותר^{כב} מחייו^{כג} [כי אם היה חי סופו לעבוד ע"ז וללכת בדרכי הגוים].^{כד} מיהו א' רבי כי אם מטעם זה לא יתאבלו עליו קודם שהושם בטינוף^{כה} מאחר שהוא בידם ואין יכולין עוד [לפדותו]^{כו} ולהוציאו מידם, ושם אין סברא שלא יתאבלו. ועוד כי לא מצינו להניח אבילות בשביל זה לדרון^{כז} אותו על^{כח} סופו.^{כט} אך אומר רבינו יעקב^ל כי מנהג הוא כך שלא להתאבל עליהם, אך ששים ושמחים. נזכה לאכול מחים^{לא} ולראות מעשה כוס פרחים.^{לב}

יט נהרג ז נוסף: פשיט'. כ ועוד דחומרא ... שני ד, פ - חסר. כא כי הם שמחים ז, ט: ששמחים. ד: ששמה יש. כב יותר ט, פ - חסר. כג מחייו א, ט, פ - חסר. כד *כי ... הגוים ד, ז, פ. ש - חסר. ט: פן ילך בדרכי הגוים. כה בטינוף ד, ז, פ נוסף: תועבותם. ט: שהוטבל. כו *לפדותו ד, ז, ט, פ. ש: להביאו. כז לדרון ז, ט: שנידון. כח על ז, ט נוסף: שם. כט לדרון ... סופו ד, פ - חסר. ל יעקב ד, ז, ט, פ: תם. לא נזכה ... מחים ד, ז, ט - חסר. לב ולראות ... פרחים ד, ז, ט, פ - חסר.

5 = שאני. 6 רבינו תם. 7 על פי סנהדרין ה, ה-ו. 8 ראו ישעיהו ה, יז, ורש"י שם. 9 על פי מלכים א, ז, כו.

סימן צב

נוסח יסוד: תוספות מועד קטן כד ע"ב, ד"ה אסורין.

מקבילות: סמ"ג, עשין דרבנן ב;¹ מהר"ם, הלכות שמחות, סימן מו (עמ' סא-סב).²

מבוא: לפי ר"י, מבטלים תלמוד תורה לצורך הוצאת המת, אך לא לצורכי המת האחרים.

אסורין בעשיית מלאכה³ - משמע דבתלמוד תורה שרי, ולא אסור אלא חכם שמת דבית מדרשו בטל.⁴ מיהו בשעת הוצאת מת אז מבטלין ת"ת, כדאמרינן פ' שני דכתובות⁵ ובפ"ק דמגילה⁶ מבטלין ת"ת להוצאת המת ולהכנסת כלה. ומיהו

1 בשם ר' יהודה (שירליאון). 2 משם: פסקי רא"ש, מועד קטן פרק ג' סימן סא (ומשם: טור, יורה דעה שסא); ספר המרדכי, מועד קטן, הלכות אבלות, סימן תתפט; שבלי הלקט, הלכות שמחות, סימן יא. 3 מועד קטן כד ע"ב. 4 שם כב ע"ב. 5 כתובות יז ע"א. 6 מגילה ג ע"א.

היכא דאיכא חבורתא מספקא ליה.⁷ ועוד האריך רבי יצחק בתשובה, והביא ראייה מן הירושלמי.⁸

7 התלמוד (מועד קטן כו ע"ב) קבע שמותר לעשות מלאכה כאשר חבורה דואגת לקבורה. ר"י הסתפק האם החיוב לבטל תורה בשעת הוצאת המת חל גם כאשר חבורה דואגת למת. השו"ת תוספות שאנץ לכתובות יז ע"א (עמ' מה; וכן תוספות שם, ד"ה להוצאת): 'אבל איכ' חבורת' שנחלקו בני העיר לחברות שתעסוק כל חבורה במת שלה בפני עצמה, הינו שלא בשעת הוצאה אבל בשעת הוצאה כלן צריכין לבוא'. 8 הכוונה לתלמוד ירושלמי, פסחים ג, ז, ל ע"ב (עמ' 515), המובא בהקשר זה בסמ"ג ובהלכות שמחות למהר"ם.

סימן צג

נוסח יסוד: אור זרוע, ב, סימן תכג.

מבוא: ר"י נשאל האם מותר לעשות שימוש אחר במצבה שהוכנה עבור מת מסוים אך בסופו של דבר לא השתמשו בה עבורו.

וראייתי כתוב בתשובות: פעם אחת נמצאת מצבת המת שבורה, ותקנו אחרת תחתיה. ורצו הראשונה למוכרה, ולא הניח ר"י. דכל מה שנעשה לצורך המת ולכבוד המת, אסור בהנאה מהא דאמ' בנגמר הדין¹ הוסיף דימוס אחד לשם מת אסור בהנאה, אע"ג דפנייה. עד כאן לשון התשובה.

1 סנהדרין מה ע"א.

סימן צד

נוסח יסוד: אור זרוע, הלכות אבלות, סימן תלז [ז].

מקבילות: כתב יד פריס, הספרייה הלאומית 1408, דף 23א בגיליון [פ].¹ בקיצור: פסקי ר' יוסף תלמיד ר' שמואל הרואה, עמ' שפה [י].

מבוא: השאלה לא הגיעה לירינו, אך מסתבר שר"י נשאל האם בשבעת ימי האבלות רשאי אדם לישון עם אשתו באותה מיטה.² הוא השיב ששינה משותפת מותרת, משום שהיא קלה יותר ממזיגת הכוס שמותרת באבלות אך אסורה בתקופת הנידה. לעומת זאת, הוא התלבט האם לאסור אכילה משותפת בימי השבעה.

1 הדין קרוע ולכן בחרנו באור זרוע כנוסח יסוד. 2 הזיהוי כתשובת ר"י על סמך כתב יד פריס 1408.

בתשובות רבותי צרפת' כתוב:^א לישן אבל^ב עם אשתו הוא בכגדו והיא בכגדה, נרא' לי כיון דכמזיגת^ג לו כוס ומצעת מיטה ורחצת כו'^ד כל שכן הוא בכגדו והיא בכגדה שמותר. דהא בנידה שרי לה [ר' פדת]^ה טפי ממזיגת כוס אבל קרוב בשר אין להתיר. ונרא' דודאי אסור דממזיגת הכוס אין ללמוד קרוב בשר, ודבר הדומה הוא לבוא מתוך קרוב בשר^ו לידי הרגל דבר^ז. ומדאמ' ריש כתובות^ח מאי לאו עמו במיטה אין ללמוד היתר דהת' פי' מאי לאו בשעה שהן במיטה^ט משמ' שהיא עמו ולא עם הנשים, דהכי משמ'^י בריית^{יא} כופה מיטתה ונוהג עמה אבילות במיטתה הכפוייה ולא תהא עם הנשים אלא עמו. אבל במיטתו לא משמ' דלא^{יב} כדקתני כופה מיטתה ומשמ' שלה ולא שלו דבשלו לא צריך לומר שתהא. ומלאכול עמה אין לי ראייה לא לאסור וגם לא להתיר^{יג} דאיכ' למימ' דאתי בהני לידי הרגל דבר טפי ממזיגת כוס. עד כאן לשון התשובה.

א בתשובות ... כתוב] פ: תשובת ר"י הזקן. ב לישן אבל] פ: אבל לישן. י: ומותר לאבל לישן. ג דכמזיגת] פ: דמוזגת. ד *ר' פדת] י, פ. ז - ח. ט. ה ונרא' ... בשר] י: שלא יבוא. ו דבר] י, פ: עבירה. ז במיטה] פ: במיטתו. ח משמ'] פ: מישתמעא. ט דלא] פ: דהויא אלא עמו. י לאסור וגם לא להתיר] פ: להתיר ולא לאיסור.

3 מועד קטן כ ע"ב. 4 שבת יג ע"א. זו שיטת ר"ת - ראו תוספות שם, ד"ה ופליגא; ספר הישר (תשובות) סימן נח, עמ' 133; ספר יראים, סימן כו. אך ראו תוספות עבודה זרה יז ע"א, ד"ה ופליגא, משם משתמע שר"י עצמו לא קיבל את ההיתר של ר"ת. ראו גם בן-שעיה, הלכות נידה, עמ' 145-146. 5 כתובות ד ע"ב. 6 כתובות שם.

סימן צה

נוסח יסוד: מהר"ם, הלכות שמחות, סימן פה (עמ' קא-קב) [ש].

מקבילות: ספר המרדכי, מועד קטן, סימן תתקז [מ].¹

מבוא: אישה ובנה התגירו יחד. לאחר שנפטרה האם, ר"י פסק שהבן חייב להתאבל עליה.

גר שנתגייר הוא ואמו ומתה אמו, מעשה בא לידי ר' ז"ל^א ואמר לוי' להתאבל. דאע"ג דאמרינן בקידושין פ"ק^ב גר את הגר אינו לא מדברי תורה ולא מדברי

א ר' ז"ל מ: ר"י. ב ואמר לון מ: והור'.

1 הפסקה אינה נמצאת בספר המרדכי, כתב יד בודפשט, הספרייה הלאומית, 1², אבל נמצאת בכתב יד פרמא דה רוסי 929, דף 75א. 2 קידושין יז ע"ב.

סופרים, ה"מ קורבת האב אבל מן האם יש לו חייס. ואע"ג דאמרינן בפרק ב"י דיבמות³ לא גזרו שניות בגרים אף מן האם, ה"מ שניות דהוו מדרבנן. אבל אבלות יום ראשון שהוא מדאורייתא,⁴ דכתיב⁵ ואחריתה כיום מר, חייב דילמא אתי לאיחלופי בישראל, כדאמרינן בפרק נושאיין⁶ בני יודן אמתא אישתחרור שרא להו רב אחא בר יעקב למינסב נשי דהרדי, ורב ששת אסר וכו' עד מן האם כו"ע ל"פ דאסור. ואפילו לאיכא דאמרי⁷ דפליגי אף מן האם, הילכתא כרב ששת דאסר.⁸ וכיון דיום ראשון מתאבל⁹ ה"ה שאר כל אבלות, דלא מצינן אבלות יום ראשון בלא שאר אבלות.

ג בפרק ב"מ: פ"ק. ד מתאבלן מ נוסף: שהוא דאורייתא.

3 יבמות כב ע"א. 4 מועד קטן כא ע"א. 5 עמוס ה, י. 6 יבמות צז ע"ב. ראו רש"י שם, ד"ה מן האם. 7 יבמות, שם. 8 כך פסקו הר"ף, יבמות לא ע"ב, והרמב"ם, הלכות איסורי ביאה יד, יג. לעומתם, רב"ן (שאלות ותשובות, סימן לו (א, עמ' קכה-קכז) פסק כרב אחא.

סימן צו

נוסח יסוד: תוספות מועד קטן כג ע"א, ד"ה כל שלשים יום.

מקבילות: סמ"ג, מצוות דרבנן, הלכות אבלות.¹

מבוא: השאלה לא הגיעה ליריננו, והתשובה ידועה לנו בעיקרה דרך עיבוד של בעלי התוספות. לדעת ר"י, אופן הכיבוס שהיה נהוג בזמן התלמוד אסור בימי השבעה אפילו אם איננו מתכוון להשתמש בכגדים המכובסים בתוך ימי האבל. לעומת זאת, אופן הכיבוס שהיה נהוג בימי הביניים אסור בימי השבעה ומותר בתשעה באב הגם שהמנהג היה להחמיר. בנוסף אסור ר"י כיבוס מטפחות ידיים. הוא קבע שבתשעה באב, איסור כיבוס הוא רק מכוח המנהג, ואילו באבלות הוא אסור מעיקר הדין.

פרפרזה קצרה עוד יותר של התשובה, המזכירה את האיסור לכבס ולהניח בשבעת ימי אבלות, מופיעה בסמ"ג. שאר תוכן התשובה הגיע ליריננו רק מתוך תוספות למועד קטן, שנכתבו בידי ר' שמואל בן אלהנן, נכדו של ר"י.

מיהו רבינו יצחק זקני מפרש בתשובתו דאפילו לכבס ולהניח אסור מדאסרינן' בפרק בתרא דתענית לכבס ולהניח.² ועוד פי' בתשובתו דכיבוס שלנו מותר בט' באב

1 משם: הגהות מיימוניות, אבל ו, ב. 2 תענית כט ע"ב, כדעת רב ששת.

כדאמרינן³ דגיהוץ שלנו ככיבוס שלהן, משמע דכיבוס שלנו אינו ככיבוס שלהם. והכי איתא בהדיא בפ"ק דכתובות.⁴ מיהו לענין ימי אבילות אסור ככיבוס שלנו. אפילו בתשעה באב מחמירין העולם בכיבוס שלנו מתוך המנהג כמו שהחמירו לענין אבילות בשר מליח דשרי בהלכה⁵ ורגילין לנהוג בו איסור ... ובמטפחות ידים השיב רבינו שאף על פי שהתירו במועד⁶ אסורין בימי אבלו כדאמ' לעיל⁷ כל שאמר מותר לגלח במועד כו' והתניא אסורים ומוקי לה בתכפוהו אביליו.

3 תענית שם. 4 כתובות י"א-ע"ב. 5 תענית ל"א. 6 מועד קטן יד ע"א. 7 שם יז ע"ב.

סימן צז

נוסח יסוד: אור זרוע, ב, סימן תלז [ז].

מקבילות: פרפרזה: תוספות מועד קטן כא ע"א, ד"ה ואסור לקרות [ת];¹ כתב יד קמברידג', ספריית האוניברסיטה Add. 667.1, דף 162 א [ק]; ארחות חיים, ב, הלכות אבל, סעיף טז, עמ' 587 [א];² ספר כלבו, סימן קיד [ס].

מבוא: השאלה לא הגיעה לדינו. לפי ר"י (המזוהה בתור משיב התשובה בתוספות מועד קטן), רבנו תם אסר בצעירותו לאבל ללמוד תורה בכל מקרה, אך בזקנותו התיר ללמוד ב'דברים הרעים', כפי שמתיר התלמוד לעשות בתשעה באב. רבנו תם אף הביא תמיכה להיתר מהתלמוד הירושלמי.³ במרכזה של התשובה, נימק ר"י את עמדת ר"ת המחמירה (בצעירותו), תוך השוואה להלכת כפיית המיטה שגם בה אבלות חמורה מתשעה באב.

בתשובות רבותיי שבצרפ' ראיתי כתוב וזה לשון התשובה: מאבא מרי זל"ע' להקל באבילות בדברי תורה כבט' באב. אבל שמעתי כי⁴ בזקנותו של רבינו⁵ בהיותו בטרוויש⁶ היתיר [כמו] בט' באב לקרות באיוב ובדברים הרעים בירמיה. ובילדותו⁷

א אבל שמעתי כיון א, כ, ק, ת - חסד. ב בהיותו בטרוויש א, כ, ק, ת - חסד. ג *כמו] כך צריך להיות. ז - חסד. ד ובילדותו א, כ: כי בילדותו. ק: אך בילדותו. ת: רבינו יעקב.

1 'בתשובת רבינו יצחק זקני כתב'. 2 בשם ר' יצחק מקורביל. 3 פסיקה להיתר גם בספר המנהיג, עמ' תשח; ספר ראבי"ה, סימן תתמא (ג, עמ' שסב-שסג) בשם 'רבותי'. 4 ר' שמואל בן שמחה מוויטרי, אביו של ר"י שבשמו מסרו ר"י ואחרים כמה הלכות (אורבך, בעלי התוספות, עמ' 228). 5 הוא רבנו תם - ראו שינויי נוסח. 6 פרט זה, שרבנו תם הביע את דעתו בטרוויש, מופיע באור זרוע בלבד. ייתכן שהדברים נאמרו בעת ביקורו ביריד של טרוויש. תקנת ר"ת על הגיטין נתקנה אף היא ביריד זה - ראו ספר הישר (חידושים), סימן קמ, עמ' 105; ספר המרדכי, גיטין, סימן תנה.

ואסרו⁷ מדאמ' באילו מגלחין⁷ אבל אסור בדברי תורה מדקאמ' רחמנ' ליחזקאל⁸ האנק דום, ותניא נמי בההוא פירקא⁹ אבל אסור בעשיית מלאכה בסיכה בנעילת הסנדל בתשמיש המיטה ואסור לקרות בתורה בנביאים ובכתובים ולשנות במשנה ובתלמוד וכו' ואם היו רבים צריכין לו מותר, ומדלא שרי אלא רבים צריכין לו משמ' דלא שרי באבל בגוונא אחריתי. דאי שרייא, ליתנייה הכא ליפלוגתייהו דר' מאיר ור' יהודה כי היכי דתני לה במסכת תענית¹⁰ גבי ט' באב ולישרי באיוב ובדברים הרעים שבירמיה, ור' מאיר במקום שאין רגיל לקרוא¹¹ ושאין רגיל לשנות. אלא ראייה מיסתבר דחמיר אָבֵל לעיניין דברי תורה [מ]ט' באב. וכן מצינו¹¹ בכפיית המיטה שט' באב קל יותר ואין בו חיוב בכפייתו. ואע"פ שלא שנינו בהדיא במשנה שנחלקו ר' יהוד' ורבנן בכפיית המטה בט' באב עצמו, דכתרא בכא דערב ט' באב מיתניא¹² ואיכא למימ' דאערב ט' באב קאי, ה"ה שאין חכמי' מחייבין בכפיית המיטה ביו' ט' באב. ש"מ מתוך תשובת[ם] לר' יהוד' בבריית¹³ כי מחמת אותו טעם נרא' שיקילו בט' באב בעצמו, ואדרבה דכל עיקר טעמם דפרכי לה עוברות ומיניקות מה תהא עליהם אינו אלא ביו' ט' באב ולילו שחוששין כל כך לצער עוברות ומיניקות. גם הוא תירץ¹⁴ ולא אמרתי אלא ביכול, דבערב ט' באב בסעודה המפסקת לחודה ליכא צער כולי האי אם היה צריך [כפ]ייה¹⁵ באותה סעודה, כיון שגם בלילה שאחריה וכל יום [ט'] באב יצטרך לכפותה.¹⁵ אלא ודאי בערב יום ט' באב פליגי עליה. ולא מיבעיא כשאינו יכול קאמ' תנא דבריית¹⁶ אלא כל עיקר לא הוודו לו כדקאמ' תנא דמתני'¹⁷ וקיימ' לן כוותיה דפסיק הת' בסוף תענית,¹⁸ שלא החמירו בט' באב יותר מדאי. ושוב ראה ר'¹⁹ בירושלמי דמועד קטן²⁰ תני אָבֵל שונה במקום שאינו רגיל. ויעקב רגיל וישר' ישמח,²¹ ואויביהם צור מחה ימח. עד כאן לשון התשובה.

ה *אסרו א, כ. ז - חסר. ק: לא התיר. ת: היה אסור. ו * לקרוא כן צריך להיות. ז: לקרוע. ז * מט' כן צריך להיות. ז: כט'. ח * תשובתם כן צריך להיות. ז: תשובתה. ט * כפייה כן צריך להיות. ז: מכפוייה. י * ט' כן צריך להיות. ז - חסר. יא ושוב ראה ר' א, כ: וכן מצינו. ת - חסר.

7 מועד קטן טו ע"א. 8 יחזקאל כד, יז. 9 מועד קטן כא ע"א. 10 תענית ל ע"א. 11 תענית ד, ז; תענית כו ע"ב: 'רבי יהודה מחייב בכפיית המטה ולא הוודו לו חכמים'. 12 מחלוקת ר' יהודה וחכמים מופיעה לאחר דברי המשנה, תענית שם: 'ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין'. 13 תענית ל ע"ב: 'אמרו לו לרבי יהודה לדברין עוברות ומניקות מה תהא עליהן'. 14 תענית, שם. 15 מכאן שגם מבחינת ר' יהודה, המחלוקת היא על תשעה באב עצמו. 16 תענית ל ע"ב: 'מורה רבי יהודה לחכמים בשאינו יכול'. 17 תענית ד, ז; תענית כו ע"ב: 'אלא הוודו לו חכמים'. 18 תענית, שם: 'אמר רבא הלכתא כתנא דידן ולא הוודו לו חכמים כל עיקר'. 19 מסתבר שהכוונה לרבנו תם. 20 ירושלמי מועד קטן ג, ה, דף פב ע"ד (עמ' 818). 21 על פי תהלים יד, ז.

סימן צח

נוסח יסוד: ספר המרדכי, מועד קטן, הלכות חול המועד, סימן תתמ.¹

מבוא: לאחר היתר ר' שמחה מוויטרי לחוף ולסרוק בחול המועד,² מובאת תשובת ר"י לר' יהודה שירליאון מפריס המתירה חפיפה וסריקה לאחר תום ימי השבעה.

ואו' ר"י דה"ה אבל לאחר שבעה שמותר בכל אילו, אעפ"י שנעשה לתענוג. וכבר שאל רבי' יהודה מפריש אל ר"י אם יש בדבר אפי' מנהג, והשיב כי אפי' מנהג ליכא. והיינו טעמ' משו' דאעפ"י שסורק ראשו ומסיר נימין לא דמי לגילוח ותספור' דלהסיר נימין המדולדלות קמכוין.

¹ הפסקה אינה נמצאת בכתב יד בודפשט, הספרייה הלאומית, ²1. הנוסח על פי כתב יד פרמא דה רוסי 929, דף 66א. ² איסור והיתר לרש"י, סימן קטן; סידור רש"י, סימן תרל, עמ' 300. דברי ר' שמחה הובאו בספר המרדכי מיד לפני שאלת ר' יהודה שירליאון, וייתכן שהיוו את הבסיס לשאלתו.

סימן צט

נוסח יסוד: קיצור סמ"ג, עשין דרבנן ב (עמ' 239).¹

מבוא: ר"י התיר לאלמן לשאת אישה חדשה רק לאחר תום שלושים ימי האבלות, בעוד שאב לילדים קטנים רשאי לשאת מיד כדי שאשתו החדשה תטפל בילדיו.² בתשובה זו ר"י קבע שילדה בת תשע איננה נחשבת קטנה לעניין זה.

ונשאל לרבי' יצחק על אדם אחד שמתה אשתו והיה בת קטנה בת תשע שנים ולא רצה להתירו לינשא. והרצו הדברים לפני הרב רבי' יצחק בר' מרדכי³ והתירו לינשא שחשובה להיות קטנה.

¹ ייתכן שהתשובה מוזכרת בקצרה במקור נוסף. ראו תוספות מועד קטן כא ע"ב: 'ובליקוטין כתוב בתשובה'. לדעת עמנואל (שברי לוחות, עמ' 253, הערה 138), יש כאן רמז לספר הליקוטים של ר' אלחנן בן הר"י, ומהקשר הדברים מסתבר שמחבר התשובה הוא ר"י. אולם מדברי התוספות לא ניתן לשחזר את תוכן התשובה. ² תוספות כתובות ד ע"א, ד"ה אבל איפכא. ³ תלמיד רבנו תם.

סימן ק

נוסח יסוד: סמ"ג, מצוות דרבנן, הלכות אבלות.¹

מבוא: השאלה לא הגיעה לירינו, ואף התשובה נשמרה בפרפרזה בלבד. לדברי ר' יוחנן (מועד קטן כד ע"א) אבל שעטף את ראשו כמנהג האבלים חייב לגלות את ראשו לקראת שבת, אבל אם הוא נועל נעליים, די בכך להראות שאינו נוהג אבלות בשבת והוא רשאי להשאיר את ראשו מעוטף. ר"י התייחס באופן דומה לקריעת הבגדים.

והשיב רבינו יצחק בתשובה כי החזרת קריעה אינה חובה בשבת אם יש לו מנעליים ברגליו מוכיחים עליו כדאמ' ר' יוחנן גבי פריעת הראש.²

1 משם: הגהות מיימוניות, אבל י, ג; עץ חיים, א, עמ' שפג; סמ"ק מצוריד, א, עמ' רה. 2 מועד קטן כד ע"א.

סימן קא

נוסח יסוד: ספר המרדכי, מועד קטן, הלכות חול המועד, סימן תתלח.¹

מבוא: ר"י נשאל האם אומרים צידוק הדין בקבורה המתקיימת בחול המועד, והשיב שיש לאומר.²

עוד השיב ר"י הנני החתו' משיב לשואל על צידוק הדין כי נ"ל שראוי לאומר על המת בבית הקברות אפי' כשקוברין אותו ב"ט, כי למה לא יצדיק דין שמי' ב"ט כמו בחול. כי צידוק הדין אין בו משו' הספד שלא יהא ראוי לומ' אפי' ב"ט של רגלים וכ"ש בר"ה שהוא יום הדין. ובמת נקבר בחול המועד ראיתי במחזור שסידר זקני הר"ר שמחה שהיה מתלמידי רש"י שכת' בהלכות אבל³ שפעם אחת אירע שהיו שם בני אדם שהיו מוחין בידם מלומר צידוק הדין, ועמד רש"י על רגליו ואמר עליו צידוק הדין וקדיש. ואמר אין אני רואה לחלק בין חול המועד ל"ט בדבר הזה. ושל' יצחק בר' שמואל.

1 הפסקה אינה נמצאת בכתב יד בודפשט, הספרייה הלאומית, 1^o2. הנוסח על פי כתב יד פרמא דה רוסי 929, דף 66א. 2 מחלוקת עתיקה קיימת בשאלה זו. ראו מרגליות, החילוקים, עמ' 119-120. 3 מחזור ויטרי, ג, עמ' תרסב-תרסג; ספר האורה, ב, סימן קמו, עמ' 225; תשובות רש"י, סימן קפט, עמ' 208-210; גרוסמן, חכמי צרפת, עמ' 133, הערה 35.

סימן קב

נוסח יסוד: סמ"ג, כתב יד וטיקן 144, דף 149ב.¹

מבוא: דיווח על פסיקה של ר"י. מינקת המתינה שנתיים כדי להינשא מחדש, אך אחת משתי השנים הללו הייתה שנה מעוברת ונשאלה השאלה האם תוכל להינשא לאחר תום עשרים וארבעה חודשים אף על פי שאין אלו שנתיים תמימות. ר"י פסק שעליה להמתין שנתיים תמימות, ור' יהודה מקורביל ערער על פסיקה זו.

מעשה בא לפני רבי' יצחק באשה שמת בעלה והיה לה בן להניק ובשתי שנים היה שנה אחת של עבור, ושאלו אם צריך כ"ה חדש. והורה רבינו יצחק שצרי' כ"ה חדש. ובא הדבר לפני זקני רבי' יהודה מיקורבוילי ושלח בכתבו אל מורי' רבי' יצחק: לא תבשל גדי בחלב² הרי ב' שנים כ"ד חדש חוץ מיום שנולד הוולד ומיום שנתארס'.³ יעקב העלוב ב"ר דוד מ"כ.⁴

1 פורסם: פלס, ר"י הזקן, עמ' ג-ז. 2 שמות כג, יט; שם לד, כו; דברים יד, כא. 3 ראו ספר הפרדס, עמ' פא; ספר המקצועות, סימן מא. החישוב מבוסס על שנת חמה של 365 ימים כפול $2 = 730$, תש"ל. הוספת יומיים נוספים (יום שנולד בו ויום שנתארסה בו) מגיע לסכום $732 =$ תבש"ל. 4 ר' יעקב בן דוד היה כנראה תלמיד ריצב"א. ראו פלס, ר"י הזקן, עמ' ז, הערה 35.

סימן קג

נוסח יסוד: שבלי הלקט, ב, סימן נד (עמ' 110-111) [ש].¹

מקבילות: ספר המרדכי, יבמות, סימן יט [מ]; אור זרוע, א, סימן תשמ [ז]; 'תשובת ר"י הזקן', שיטת הקדמונים, יבמות, עמ' שכ [ב].²

מבוא: ר"י נשאל האם האיסור על אלמנה מעוברת או מניקה להינשא מחדש עשרים וארבעה חודשים לאחר שילדה תקף גם כאשר שכרה מינקת שנתנה ערבונות לכך שלא תחזור בה מהנקת הוולד. הוא פסק שבין אם המינקת יהודייה או נוכרייה, לא ניתן לסמוך על העירבון, ואסור לאישה המעוברת להתחתן.³

1 על פי כתב יד אוקספורד 657, דף 100ב. כתבי יד נוספים של החיבור מכילים שינויים קלים בלבד: כתב יד לונדון, הספרייה הבריטית 527, דף 75א; כתב יד מוסקבה 550, דף 50א. 2 לא הצלחנו לאתר את כתב היד ממנו הדפיס בלוי את התשובה. 3 ראו באומגרטן, אמהות, עמ' 221-229. ראו גם תא-שמע, לתולדות היהודים, עמ' 230-233.

תשובת הר' יצחק בר שמואל. אמנם הילכת'^א רווחת ביש' ומעשים בכל יום שאוסרין לישא'^ב מעוברת חבירו ומינקת חבירו עד כ"ד חודש חוץ מיום שנולד בו וחוץ מיום שנתארסה בו.⁴ וחזרנו על כל צידי צדדין ולא מצינו לה צד' היתר'⁵ בשום עניין. וכרב נחמן⁶ קיימ' לן דאסר אפי' נתנה בנה למיניקה. ורב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע דסבירא להו למיעבד עובדה כי הא מתנית'⁷ דשריה,⁷ קבלוה לדרב נחמן והדרו בהו.⁸ ואין להתיר על ידי שתתן המניקה ערבון גדול שלא תחזור בה, ולדמותה על ידי כן לדבי ריש גלותא.⁸ דלא מיבעיא מניקה נכרית, שיש לחוש שמא תכניס עצמה בחשד שפיכת דמים ולא [יניחוהו] עוד להניק מדאגה מדבר זה ותהא' פטורה מן הערבון, או שמא תפטר בחזק'⁹ בדיני גוים שידם תקיפה על עצמם.⁹ אלא אפילו מינקת ישראלית, אפי' אם תתן כמה ערבונות,¹⁰ אין לדמות'¹¹ לדבי ריש גלותא. כי דבי ריש גלותא לפי' שהיו הכל יריאין מהם היו ידועין וניכרין.¹² ואין לגזור בהן אטו שאר בני אדם, כי החילוק שבינם לשאר בני אדם מפורסם וידוע לכל. אבל לשאר בני אדם אין לה[ת]יר'¹³ על ידי שום ערבון דלאו כולי עלמא ידעי באותו ערבון [ויבואו להתיר בלא עירבון]. דלענין היכא דליכא למיחש דילמא הדרי בהו כגון שנותנת עירבון¹⁴ וכיוצא בהן הוא שמדמהו התלמוד¹⁵ להיא דרדופה. דלא פלוג רבנן התם לענין הבחנה בין היכא דאיכא למיחש דילמ' מעוברת היא להיכא דליכא למיחש¹⁶ כגון רדופה קטנה ואיילונית וכל הנהו דמני התם. דאילו לענין דאיכא למיחש דילמ' הדרי בהו לא היה צריך להביא ההיא דרדופה, דכיון דאיכא למיחש דיל' הדרי בהו, טעמ' רבה איכא שלא תינשא אפי' אם לא היו מחמירין לענין הבחנה ברדופה. ושאני ריש גלותא [כו'] הכי פירושא שאני דבי ריש גלותא¹⁷ שידוע לכל דלא הדרי בהו ולא אתי בהכי למישרי לעלמא.

א אמנם הילכת' ב, מ: הלכה. ב לישאן ב, מ: מ: ונזהרין מלישא. ג צידין ז - חסר. ד צד' ב, ז, מ - חסר. ה ורב פפא ... בהו ז - חסר. ו *יניחוהו ב, ז, מ. ש: צווחה. ז ותהא ז: שתהיה. ח בחזק' ז: בחזוק. מ: בחזוקה. ט אפי' ב - חסר. י אפי' ... ערבונות ז - חסר. יא לדמות' ז, מ: לדמותה. יב לפי' ז: יודעים וניכרים לכל. יג היו ידועין וניכרין ז: ולא הדרו בהו. יד *להתיר ב, ז, מ. ש: להכיר. טו *ויבואו ... עירבון ב, מ. ש - חסר מחמת הדומות ז: ויבואו להתיר בלא עירבון. טז למיחש ב נוסף: שמא מעוברת היא. יז *כו' ... גלותא ז, מ. ש - חסר מחמת הדומות.

4 יבמות מג ע"א. 5 על פי שבת קלט ע"א. 6 כתובות ס ע"ב. 7 שם. 8 שם. 9 על פי כתובות כו ע"ב. 10 כתובות, שם.

סימן קד

נוסח יסוד: ספר ראבי"ה, סימן תתקכט (ג, עמ' קמד-קמה).

מקבילות: חלק מהתשובה מובא כפרפרזה בתוספות גיטין פ ע"א ד"ה ושם; ספר המרדכי, גיטין, סימן שסח (עמ' 480-482).¹

מבוא: ר"י נשאל על אודות יתומה שהתארסה לאדם שהיגר לצרפת מגרמניה, אך התגרשה ממנו לפני הנישואין.² תוך פחות משלושה חודשים, היא נישאה לאדם אחר, למרות החובה להמתין שלושה חודשים לאחר קבלת הגט. שתי שאלות הושמעו ביחס למקרה זה - האחת, האם האישה רשאית להישאר כעת עם בעלה השני, כי אין להטיל את חובת שלושת החודשים במקרה של שוגג. שנית, האם הגט פסול משום שנכתב בו שמוצא הבעל מן העיר מגדבורג, ולאחר זמן התברר שהוא נולד בעיר אחרת. ר"י קבע שעל האישה להתגרש מבעלה השני עד תום שלושה חודשים, ושהגט שקיבלה מבעלה הראשון הוא כשר. הוא אף קבע שכעיקרון אין כל צורך הלכתי לרשום בגט את מקום לידתו של הבעל.³

תשובת ר"י הגיעה לידינו של ר' יואל הלוי מבון, ואף ייתכן שר' יואל היה השואל.⁴ ר' יואל הזכיר את טופס הגט של רבנו תם, שבו מופיע מקום לידת הבעל, וטען שדרישה זו הכרחית כאשר מדובר באדם שאין לו מקום מגורים קבוע.⁵ במקרה המדובר, ר' יואל ידע לספר שהמגרש נולד בקרקוב והגיע למגדבורג רק מפעם לפעם כדי לבקר את אחיו שגר שם.⁶

על דבר היתומה שנתארסה ונתגרשה והשיאוה קרוביה בתוך ג' חדשי' ולא נזכרו שהלכה כר' מאיר בגזירות.⁷ ונרא' לכם כיון שקנס הוא מילתא דר' מאיר, ובשוגג כנסה, לא קנסי' שוגג אטו מזיד. נ"ל דלאו קנס הוא אלא גזירה, כי היכי דקודם נשואים גזרי' ארוסה אטו נשואה, ה"נ צריך להוציא עד ג' חדשי' משום גזירה. ואי משום קנס טעמא דר' מאיר, לא הוה ק"ל כוותי', דק"ל כוותי' בגזירותיו ולא בקנסי' כדפסקינן הלכו⁸ מכח בעיא דריש החולקין⁹ שהיא אליבא דרבנן ולא כר'

1 משם: הגהות אשרי, תלמוד בבלי, וילנה, גיטין ד, ז. 2 בתשובה זו אנו מוצאים הפרדה בין אירוסין לנישואין. ראו פריימן, סדר קידושין, עמ' ל. 3 שיטת ר"י לגבי כתיבת מקום הלידה מובאת גם בספר התרומה, סימן קכט; סמ"ג, עשין נ, אך ללא התייחסות לתשובה זו. 4 כך הציע אפסוביצר, מבוא לראבי"ה, עמ' 185. 5 ספר ראבי"ה, שם, עמ' קמה-קמו. 6 ראו תא"ש, שם, עמ' 226. 7 דעת ר' מאיר, שיוציא ולא יחזיר עולמית - יבמות לו ע"ב; סוטה כו ע"א. הלכה כר' מאיר בגזירותיו - עירובין מז ע"א; כתובות נו ע"א. 8 הלכות פסוקות, הלכות גיטין, עמ' שמו. הדברים אינם נמצאים לפנינו בהלכות גדולות - ראו הלכות גדולות, ב, עמ' 128 - אולם ר"י הכיר את הדברים מתוך ה"ג (ראו דבריו המובאים להלן, הערה 10). 9 יבמות לו ע"ב.

מאיר שא' לא יחזור עולמי'.¹⁰ ואם לא נזכרו ההיא דפ' אע"פ¹¹ שהלכה כר' מאיר בגזירותיו, אכתי הא אמרי' בסוף החולץ¹² דהדר ביה ר' יוחנן ממתני' דכרמ'. ומה ששאלת דקודם נתינת הגט גזרו באלה בנטילת חפץ על המגרש שלא יקרא שום ערעור על הגט לאחר שינתן ושוב כתבוהו, וא' שנולד במיידבורק כי איש נכרי היה, ועתה שמעתם מליזים ומוציאי קול ששינה מקום מולדתו וגם שוב חזר וא' הוא עצמו שלא נולד משם. נ"ל כיון שאין עדות ברורה אלא קול, וקול זה לאחר נישואין הוא, הא א' ר' אשי¹³ כל קלא דבתר נישואים הוא לא חיישינ'. וכן ק"ל דבתר אירוסין.¹⁴ ואע"ג דהני נישואין גריעי דהא צריך להוציא עד ג' חדשי', מיהו כיון שאם ברח עד ג' חדשי' או אפי' לא ברח ושהה כן ג' חדשים אין צריך להוציא, א"כ נישואין גמורין הן. וכל כמה דלא משכחי' ראייה אין לחלק בין נישואי' לנישואין. וגם אין לחוש ולהמתין עד שיתברר הדבר כל זמן שאין עתה עדות ברורה, ואין לדאג לבעל דילמא מקלקל ליה לזרע' מפני שמא יתברר הדבר.

ועוד נ"ל שאפי' אם יתברר בעידות גמורה ששינה מקום לידתו, לא פסלי לגיטא, כי שינה שם עירו דהזורק¹⁵ וכן גבי ההיא דשקיל ספר תורה בפ"ב דגיטין¹⁶ דפרכינן והא בעינן שמו ושמה ושם עירו ושם עירה, לא מיירי אלא במקום הדרים שם בזמן שנכתב הגט ולא במקום הלידה. ואני רגיל לומר בכאן לעוסקים בגט שאם מרופה בידם מקום הלידה שלא יכתבו כלל, כי בזה לא יהיה לעז. ופשוט הוא שאין צריך לכתוב. ואם יכתוב שנולד במקום שלא נולד יוציאו לעז שלא נולד שם. ואע"פ שאין לחוש לאותו לעז שכיון שלא הוצרכו חכמי' לכתבו אין בזה פסול אם שינהו, ואם היה בכך נפסל הרבה עיתו קדמוני' שהרגילו לכותבו, כי פעמי' אדם טועה במקום לידתו והיה נפסל ואע"פ שעליו יש לסמוך פעמי' שהוא טועה בדבר. וא"כ מוטב היה שלא היו מרגילי' לכתבו. ומה שהרגילו לכתוב מקום הלידה נ"ל דחששא פן יהיה בעיר אחת שני יוסף בן שמעון ולא יתנו פעמי' על לב לכתוב סי' או דורו,¹⁷ ואז יהיה מקום הלידה סימן כי יתברר מקום לידת כל

10 את אותם הדברים כתב ר"י ביתר הרחבה במקום אחר. ראו אור זרוע, בבא מציעא סימן ריח: וכן כתב רבינו יצחק בר שמואל זצ"ל וזה לשונו: ואין הלכה כר' מאיר אלא כרבנן כמו שפסקו ה"ג. ואף על גב דקיימא לן כר' מאיר בגזירותיו דוקא בגזירותיו ולא בקנסיו. וכן מצינו בהלכות גדולות בהלכות גיטין דפסקי כרבנן דרבי מאיר דמעוברת חבירו ומינקת חבירו לא ישא ואם נשא יוציא ולכשיגיע לכנוס ולא אמ' ולא יחזיר עולמית מדקמבעיא לן בהחולץ אי מינסבא לכהן מאי ואי לר' מאיר מאי קמבעיא ליה דכיון דישראל יכול לכנוס כשיגיע זמנו ככהן מי החמירו עליו להוציא השתא. אף על פי שאם יוציא ממנו עכשיו לא יוכל להחזיר לעולם כשיגיע זמנו שתהא גרושה. ואף על גב דהלכה כר' מאיר בגזירותיו כדאמרי' בכתובות בפרק אף על פי הכא קנסא הוא. והלכה כר' מאיר בגזירותיו ולא בקנסיו עכ"ל. 11 כתובות נו ע"א. 12 יבמות מב ע"ב. 13 יבמות צב ע"א ועוד. 14 שאילתות רב אחאי, שאילתא מב (ב, עמ' כא); תוספות גיטין פה ע"ב, ד"ה והאמר רב אשי. 15 גיטין ח, ה; גיטין עט ע"ב. 16 גיטין כ ע"א. 17 סימן או דורות. בבא בתרא י, ז; בבא בתרא קעב ע"א.

אחד ואחד.¹⁸ ומעשי' בכל יום שכותבי' על פי הבעל מקום לידתו וטעמא שאפי' לא ימצא לא חיישי'. ולא דמי לואישתמודענוהו דאפי' מפי קרוב או אשה כשר¹⁹ דהתם א"א בענין אחר משום עיגון. אבל הכא מאי ראו אם היה יכול לבוא לידי פסול הלא מוטב היה שלא לכותבו. וזה כבר כמה שני' שא' לי ר' נחמי' בש"ר יעקב מ"כ שהיה מביא ראייה ממאן דא²⁰ אין מעלין משטר ליוחסין דלאו אכולה מילתא מסהדי אלא אמנה שבשטר ולא שיהי' כהן, ואע"ג שאינו כהן השטר כשר, ה"נ הכא. ואע"פ שיש לדחות דלא דמי לכהן שגור כפי הכל על פי עצמו ולא הוצרך לעדותם, ולא מקום הלידה. וכתבתי מה ששמעתי להראות שסובר ר' בו כשרות ונ"ל דכשר גמור הוא. ואעפ"כ אל תסמכו עלי עד שתמלכו בשאר רבני'.

יצחק בר שמואל זלה"ה.

18 ראו: רבנו ירוחם, נתיב כד, ח"ב, דף רה ע"א: 'ונהגו באשכנז ובצרפת לכתוב מקום לידה ומקום דירה ועמידה כשיודעי' אותן ועושיין כן משום חששא דב' יוסף בן שמעון ואם טעו ושינו מקום לידה אירע מעשה והכשירו ר"ת כי דוקא בשינוי מקום הדירה יש חשש שהכל יודעין מקום דירתו וכששינו יאמרו לא גירש זה אבל מקום לידה אינו כ"כ ידוע לכל'. 19 יבמות לט ע"ב: 'אשתמודעינהו - פליגי בה רב אחא ורבינא, חד אמר: בעדים, וחד אמר: אפילו קרוב, אפילו אשה. והלכתא: גלווי מילתא בעלמא הוא, ואפילו קרוב, ואפילו אשה'. 20 כתובות כד ע"ב.

סימן קה

נוסח יסוד: שו"ת מהר"ם, פראג, סימן שעא [ד].

מקבילות: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן קלט (עמ' רמו-רמז) [פ]; תוספות אלפס, יבמות, עמ' שכד [ת]. פרפרזה: ר' עץ חיים, ב, עמ' רג.

מבוא: יהודי נהרג ביער, וגופתו נטרפה על ידי כלבים ולא ניתן היה לזהות את פרצופו. הנוכרים בסביבה סיפרו ששמעו שיהודי נהרג, אשתו טענה שהיא מזהה נקודת חן על ראשו, ואחרים טענו שהם מזהים את בגדיו. ר"י נשאל האם ניתן להתיר את אשתו להינשא על סמך הראיות הללו.

שאלו את ר"א על יהודי² שהלך לכפר מהלך יום אחד ואמר שיחזור בו ביום³ ולא בא כי נהרג ביער. אבל לא ראו אותו ולא הכירוהו כי שמטוהו הכלבים.¹ אבל אומר⁴ שיודעי' שזה הוא שמכירין כליו, מכיון ששמעו שיהודי אחד נהרג, וגם

א ר' ת: ר"י. ב יהודי⁵: פ: יהודה. ת נוסף: אחד. ג בו ביום⁶: פ, ת - חסד. ד אומר⁷: ת: אומרים.

1 על פי שמואל ב ו, ו.

אשתו אומרת^ה שבעלה היה' כגון שיש לוי' שומא. והשיב ר' אף על פי שיודעי' שאותו היה, כיון שאין עדים שראוהו וגם שום גוי לא מסיח לפי תומו^ו שנהרג פלוני שראוהו כשנהרג,^ט וגם כליו כדאמר^י כליו' חיישינן לשאלה. אבל ע"פ השומה שאשתו אומרת^כ יש לסמוך עליה ולהתירה, כי כמו שנאמנת לומר מת בעלה^ד גם^ז נאמנת על זה.

ה אומרת] פ [נוסד: שיודעת. ו שבעלה היה] ת - חסד. ז כגון שיש לו] פ: כי היה בקרחתו. ת: שהוא בקרחתו. ח *תומו] פ, ת. ד [נוסד: לפי. ט שראוהו כשנהרג] ת - חסד. י כדאמר כליו] ת: אינה ראייה. יא שאשתו אומרת] פ: שהייתה מכרת. ת [נוסד: שהיא מכרת. יב גם] פ: כמו כן היא. ת: כך היא.

2 ייתכן שר"י התכוון לשתי בעיות בעדות הנוכרים - היא לא התייחסה לזהות היהודי המסוים שנהרג, והנוכרים הללו לא נכחו בשעת מעשה אלא שמעו עליו בלבד. 3 יבמות קכ ע"ב. 4 יבמות טו, א; יבמות קיד ע"ב.

סימן קו

נוסח יסוד: כתב יד מנטובה 30, דף 279ב בגליון [ט].¹

מקבילות: ספר המרדכי, סנהדרין, סימן תשיא (עמ' קטו-קטז) [מ]; שו"ת ר' בצלאל, סימן ה [א];² שו"ת רמ"א, סימן יד [ר].³ פרפרזה: תוספות חכמי אנגליה, קידושין נ ע"א (עמ' 123) [ג]; ספר האגודה, סנהדרין, סימן מב [ד].

מבוא: אדם שכר עדי שקר שיעידו שהוא קידש אישה. העדים העידו, אך לא נחקרו בבית דין, ולאחר מכן אחד העדים חזר בו והתכחש לעדותו. ר"י פסק שהאישה איננה מקודשת, אך לאור השמועה שנפוצה על אודות הקידושין (השקריים), הוא דרש שתקבל גט.⁴

נשאל לר"י^א על אחד שהטעה עדים^ב והשביעי^ג להעיד מה שא"י להם,^ד והעידו שקדש אשה אחת. ולבסוף חזר^ה בו אחד מן העדים. והשיב^ו שיתן^ז גט [להסיר הלעז].

א לר"י] ג: לר"י. ב עדים] א, מ, ר: להעיד עדות קשר. ג והשביעי] א, מ, ר: והשביעים בטעות. ד שא"י] א, ג, מ, ר: שיאמר. ה להם] א, ד, מ, ר [נוסד: להעיד ואמר להם להעיד. ו והעידו] א, ד, מ, ר - חסד. ז *חזרו] א, ג, ד, מ, ר. ט: חזרה. ח והשיב] א, מ, ר [נוסד: ר"י. ד [נוסד: רבי. ט שיתן] א, ד, מ, ר: להצריך.

1 פורסם: מיללער, מגנזי הקדמונים, עמ' ד-ה. 2 'במרדכי ישן כתיבת יד מוגה'. 3 שו"ת הרמ"א, עמ' צו. 4 לדין בתשובה זו, ראו ריינר, הלכות גטין, עמ' 146-147.

ולולי כן לא היתה מזקקת לכך כי מן הדין יש לפוטרה בלא גט, כיון^א עדות זויב שבאים לאוסרה והיא מכחיש', היה צריך בדיקה^ב דרישה וחקירה.^ג וכל זמן שלא נחקרא עדותן, יכולין לו' מבודין היינו, ואפי' בעדו' הודאה.^ד ומש^ה העדים^ו שהעידו על אחת^ז שהוא בן גרושה וחלוצה, דתניא בתו' דכתו'^ח כל זמן שלא נחקרה עדותן יכולין לו' מבודי'.^ט ואפי'^י בעדות הודאה והלוואה בדין מרומה צריך דרישה וחקירה, כדמוכח בריש אחד דיני ממונות.^{יא} ובכאן אין מרומה יותר ממנו. ואפי' העידו מאליה' עדות ברורה בפני ב"ד וכווננו עדותן בדרישה וחקיר', מתוך דברים רבי' נכרי' ידוע שהוא מרומה. בשבי' עדות לא יצא מדין מרומה,^{יב} כדמוכח ההיא דסנהדר'.^{יג} וכדתני בפ' שבועה העדות^{יד} מניין לדין שיוד' בדין הוא מרומה, ועדים מעידים כן. וכ"ש עדים אילו שלא העידו בפני ב"ד. וי"ל כי שמא לסיפור דברי' בעלמ', ולא לעדות נתכוונו רק כאשר היה דוחקם. אם יתן גט מוטב, ואם לאו נתיינה בלא גט. כי אפי' כמו קול אין עדותן, כי מתחילתן הוחז' לשקר והרי כקול ושוברו עמו.^{יז} ואחד מן העדים כבר בטל עדותו, והשני לא נחקר. ואפי' נחקר, חבירו מכחי' והאשה מכחישתו. ואפי' מאן דחייש לקידושין מקדש בעד אחד,^{יח} הכא אין לחוש לאוסרה. מכתב יד רבי' יצחק.

י הלעז' א נוסף: ורצה לפרסם התרתה לכל. יא *להסיר ... כיון א, ד, מ, ר. ט - חסר. יב עדות זו א, ד, מ: עדים. יג והיא מכחיש'... בדיקה ד, מ, ר: צריכין. א: צריכה. יד וחקירה א, מ, ר, ד נוסף: הואיל והיא מכחישתן. טו ואפי' בעדות הודאה א, מ, ר - חסר. טז ומש' א, מ, ר: דמאי שנא. יז העדים א, מ, ר: מעדים. יח על אחת א, מ, ר - חסר. יט מבודי' א, מ, ר נוסף: היינו לבטל עדותן כל זמן שלא נחקרה עדותן בב"ד. כ ואפי' א, מ, ר: ועוד כי אפי'. ד: ועוד. כא בדין מרומה מ, ר - חסר.

5 = ומשום. 6 תוספתא כתובות ב, א (עמ' 59). 7 כן הוא בתוספתא לפי כתב יד ארפורט. כ"י וינה שם: בדאין. 8 סנהדרין לב ע"ב. 9 שם. 10 שבועות ל ע"ב. 11 גיטין פט ע"א. 12 קידושין סה ע"א-ע"ב.

סימן קז

נוסח יסוד: הגהות מיימוניות, גירושין יא, א [ה],¹ בהשוואה לדפוס ראשון (ונציה רפ"ד) [ד].

מקבילות: פרפרזה: תוספות רא"ש, יבמות קט ע"א, ד"ה יתרחק [ד].

1 על פי כתב יד צוריק, ברגינסקי 345 (לשעבר: ששון 1043), עמ' 340. סימן זה אינו מופיע בכתב יד בודפשט, קאופמן 77. בהגהות מיימוניות דפוס קושטא מופיעה המובאה מדברי רבנו חננאל בלבד.

מבוא: השאלה התעוררה בעקבות יתומה קטנה, שאחותה וגיסה ביקשו להשיאה. ר"י נשאל האם להתיר לילדה להינשא, או שיש למנוע זאת מחשש שבהמשך ישכנעו אותה למאן.² השתמרו בידינו קטעים קצרים בלבד מתוך התשובה.

כת' ר"ח ב'פ' יבמו' וז"ל:³ כתב גאון וצ"ל⁴ תדיר אנן [ואבהתן]⁵ כד את' לקמן יתומה לקדושי, תבעינן ראייה דגדולה היא, להתרחק מן המיאונין⁶ כדאמ' רבנן.⁵ ודיינא דמנסיב יתמה קטנה מוכחי' לי' ונזפינן ליה, מיהו לא מנפקינן⁷ לה מן בעלה. עכ"ל.

ול"נ לר"י וכתב בתשובה דאין צריך להתרחק אלא מן המיאונין עצמן, כגון להשיאה עיזה שלא למאן ושאינ מלמדין את הקטנה שתמאן, דעל ההיא משנה⁸ מייתי לה ב'פ' ב"ש.⁷ ואדרב' אפי' יש' לה אב אמ'⁸ אסור לקדש את בתו כשהי' קטנה עד שתגדיל ותאמר בפלו' אני רוצה.⁹ אבל כל עיקר הנישואי' לא מצינו שיהא מצוה להניח בשביל [דיתרחק]¹⁰ מן המיאונין.¹

ובסוף התשוב' כת' וז"ל: ואע"פ שאין נר' בעיני כדברי ר"ח מפי הגאון והייתי מתיר להשיא יתומה קטנה במקום שלא היה דומה לי' שהיה בא לידי מיאון, שאין לו לדיין אלא מה שעיינו רואות, מ"מ לא אפסוק לך¹¹ עתה להתיר ולעבור¹² על דבריהם אחרי שנר' לי לפי העניין שאלו הנישואין אם היו עושין אותו עכשיו היה קרוב לודאי למיאון. וקרוב לודאי הוא בעיני כי ידעתי שבעל אחותה גדולה מתקנא' בממון ושמא הוא ואשתו וקרובים¹³ משיאין אות' למאן וכו'. עד¹⁰ והיה יכולי' לבא לידי קילקול גדול ולכך טוב להמתין עד שתגדיל. ושלר' יצחק בר' שמו' זלה"ה.¹²

א *ואבהתן] ד. ה: ואכתו. ב המיאונין] ד: המיאון. ג מנפקינן] ד: מפקינן. ד אפי' יש] ד: ביש. ה *דיתרחק] כן צריך להיות. ה: דיח' לך. ו אבל ... המיאונין] ה בגליון. ד - חסר. ר: אבל לא מצינן שיתרחק מקידושי קטנה עד שלא תבוא לידי מיאון. ז לי] ד - חסר. ח [לך] ד - חסר. ט להתיר ולעבור] ד: לעבור. י מתקנא] ד: נתן עיניו. יא וקרובים] ד: וקרוביה. יב והיה יכול] ד: והיא יכול'. יג זלה"ה] ד: ע"כ.

2 על התמורות ביחס חכמים למוסד המיאון בימי הביניים, ראו דינרי, תקנת המיאון, עמ' שיט-שמו; גרוסמן, חסידות ומורדות, עמ' 79-80. 3 פירוש יבמות. דברי רבנו חננאל מובאים בידי מספר ראשונים. ראו אוצר הגאונים, יבמות קז ע"א (פירוש ר"ח, עמ' 329). 4 לביור נוסח דברי הגאון, ראו דינרי, תקנת המיאון, עמ' שכד-שכו. 5 יבמות קט ע"א. 6 יבמות יג, ז; יבמות קט ע"א: 'רבי אליעזר אומר מלמדין את הקטנה שתמאן בר'. 7 יבמות קט ע"א. 8 קידושין מא ע"א. 9 בתוספות רא"ש ממשך: 'אבל ביתומה עברו רבנן תקנה לקדושה כדאמרינן בפרק חרש (יבמות קיב ע"ב) דתקינן לה רבנן נישואין כדי שלא ינהגו בה מנהג הפקר וגם תקינן לה כתובה משום דאי לית לה מימנעי ולא נסבי לה'. 10 ר' מאיר הכהן, בעל הגהות מיימוניות, סימן כאן שדילג בהעתקתו.

סימן קח

נוסח יסוד: תוספות אלפס, גיטין, עמ' שמז-שמח [א].¹

מבוא: ר"י נשאל האם מותר לחתום על כתובה בלילה שלאחר התאריך הרושם בה. השואל הבחין בין הכתובה עצמה, שהיא תקפה בכל מקרה כי הבעל מחוייב בה כמעשה בית דין (על פי גיטין יח ע"א), לעומת תוספת הכתובה, שעלולה להיחשב שטר חוב ולהיפסל בתור שטר מוקדם.²

הילך תשובת ר"י. הנה שאלת על שראית על כותבי' ביום ולחותמ' בלילה כי לבך נוקפך על התוספת כי לא ידעת אם נאמ' בכתובו' לענין דבר זה³ אם לאו. נר' בעיני שאם נעשה הקניין של התוספת בזמן הכתיבה בשטר, נר' [וכתובה,⁴ בלא טעמ' דמעשה ב"ד אין כאן הקדמה כלל, כדאמרי' בגט פשוט⁴ אי ידעיתו יומא דאקניתו ביה כו'. והני שטרי אקנייתא דבגט פשוט ל"ש באחריות ול"ש שלא באחריות.⁵ וכן תוספ' כתובה, ואפי' שטרי חוב באחריות. ואע"ג דאיכא למימר דבצינעא יזייף⁶ והקנה למלוה, דכל המקנה בעין יפה הוא מקנה,⁷ ומשעבד עצמו אפי' לא ילוה שיעבד עצמו עד שיפרע כדמוכח בשני' אוחזין.⁸ ואנן סהדי שמתכוין להוציא קול לאלתר מאחר שאינו אומ' לעדים באותה שעה שלא יכתבו, והואיל כן לאו בצינעא מקנה. ודבר פשוט הוא בעיני בשטרי דגט פשוט הוי אפי' במלוה כמו שטרי אקנייתא דשנים אוחזין דאמ' רב אסי⁹ מוקי לה בשטרי אקנייתא. ואמ' נמי¹⁰ המוציא שטרי הקנאה. ותו אמרי'¹¹ הני שטרי אקנייתא, ותולה הטעם משום פירעון. ולכך אין לאפוקי ההיא דגט פשוט ממשמע דכל שטרי אקנייתא שבתלמוד, כיון שיש טעם פשוט דסתם קניין יש לו קול. ואי בדכתבי' לה, הוה למימר¹² התם בדכת' לה כי היכי דמיירי בדכת' לה עד השתא. והא דניחא ליה לאוקומה בקניין לחודיה ולא בכתיבה לחודיה משום דפסק עמו משמע בקניינא טפי מבכתובתא. וקניין הוי רגילות אבל כתיב' לא הוי רגילות כל כך. וגם רש"י שפי' לשם¹³ הטעם משום דסתם קניין לכתובה עומד, שמא כך ר"ל ולכך יש לה

א *ככתובה] כך צריך להיות. א: כתובה.

1 כתב יד פריס, הספרייה הלאומית 314, דף 141א בגיליון. 2 על מנהג בני אשכנז לכתוב את הכתובה ביום ולחתום עליה בלילה ראו מעשה הגאונים, עמ' 56; ספר דאבי"ה, סימן תתקי (ג, עמ' סב-סג); אור זרוע, א, תשיב. 3 גיטין יח ע"א: 'אמר שמואל כתובה כמעשה ב"ד דמיא, מה מעשה ב"ד נכתבין ביום ונחתמין בלילה, אף כתובה נכתבת ביום ונחתמת בלילה'. 4 בבא בתרא קעב ע"א. 5 ראו רשב"ם בבא בתרא קעב ע"א, ד"ה להנך. 6 צריך להיות: יזיף. 7 בבא בתרא פב ע"א. 8 בבא מציעא טז ע"ב. ראו פסקי רא"ש בבא בתרא פרק י, סימן לא. 9 בבא מציעא יב ע"ב-יג ע"א. 10 שם טז ע"ב. 11 שם. 12 כמו בגיטין נא ע"א. 13 גיטין נא ע"א, ד"ה בשקנו מידו.

קול משום דלכתיבה עומד בפרהסיא מקנה, אי בדכת' לה אמאי מוקמה בשקנו מידו כיון דבכתיב' לחודה סגי. ועל התוספ' שלא הקנה לה הכעל בזמן הכתב בשטר, פשיטא דאותו הוי מוקדם. ועל התוספ' שבזמן כתובה פר"ח דכברי.¹⁴ אבל נר' שרבי' שמואל חולק על זה בפ' גט פשוט,¹⁵ דשטרי אקנייתא דהתם היינו שטר מתנה שלא באחריות ומכר אבל שט"ח שיש בהן שיעבוד לא, דא"כ ה"ל מוקדם. ומשמ' מתוך פי' שדיק' מן הלשון כי שיעבוד לא יהיה בכלל הקנאה אלא קניין קרקע דהוי כמתנה, לא הקנאה דוקא. ובמכר לאו דוקא כי השעבוד יכתבו מזמן המכר. ועתה אינו שוה מתנה ומכר [למלוה] לפי פי' זה.¹⁶ וגם ראייה הביא רבי' שמואל מגטין¹⁷ דכל הגטין שנכתבו ביום ונחתמו בלילה פסולין חוץ מגטי נשים, ורבנן לא פליגי עליה אלא בגיטי נשים. ואינה ראייה כ"כ דהא כל הגטין לאו דוקא, דהא איכא מעשה ב"ד ושטרי אקנייתא דגט פשוט. אלא אין למדין מן הכללות במקום שנ' חוץ.¹⁸ ועוד, ה"ק ר' שמעון כל הגטין שנכתבו שפסולין לדידי כמו לדידכו חוץ מגיטי נשים דפליגי עלייכו. ודבר פשוט הייתי תופס דבר זה. וגם ר"ח קאי כוותי'¹⁹ דקנין מועיל להוציא קול כמו שפי'. וכל שטרי קניין הנכתבין ביום נחתמי' בלילה כשרים חוץ מגיטי נשים דלא שייך ביה קניין.²⁰ אבל מעשה ב"ד לא נתיישב לי שיכולין להמתין. אפי' שבתוספת גטין של הרב ר' יצחק בר [מרדכי]²¹ ראיתי שפיר' דבארץ כנען אין חותמין כתובה עד מוצאי שבת, ופי' הטעם משום דכתובה כמעשה ב"ד דמיא. ושלוש יצחק בר שמואל.

ב *למלוה] כך צריך להיות. א - חסר. ג *זה] כך צריך להיות. א: שזה. ד *מרדכי] כך צריך להיות. א: מאיר.

14 אינו לפנינו. 15 רשב"ם בבא בתרא קעב ע"א, ד"ה להנך. 16 מדברי הרשב"ם שלפנינו עולה שאין הברל בין מתנה למכר. אולם נוסח אחר של דבריו, שאכן הבחין בין מתנה למכר, היה רווח בימי הביניים. ראו פירוש ר' יצחק קרקושא, בבא בתרא קעב ע"א (עמ' ר): 'אבל רבינו שמואל ז"ל פירש בע"א וזה לשונו - הא מילתא בשטרי מתנה שאין בו אחריות מיירי ... אבל בשטרי הלואה או בשטרי מקח שיש בהם אחריות לא יכתוב אלא אותו יום שעומד בו עכשיו'. ראו גם חידושי הרשב"א, בבא בתרא שם, ד"ה כי כתביתו. זו גם שיטת ריב"א - ראו ספר ראבי"ה, סימן תתקי (ג), עמ' סג). 17 גיטין ב, ב; גיטין יז ע"א. 18 עירובין כט ע"א; קידושין לד ע"א; 'אמר רבי יוחנן אין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ'. 19 הובא ברשב"ם בבא בתרא קעב ע"א, ד"ה פסק. 20 ראו תוספות גיטין יז ע"ב, ד"ה עד שעת נתינה. 21 ראו אור זרוע, א, סימן תשיב: 'כן כתב רבי' יצחק בר מרדכי זצ"ל בתוספותיו בשמעתין ראיתי בארץ כנען דאין חותמין בשטר כתובה עד מוצאי שבת ופי' הטעם משום דכתובה כמעשה ב"ד דמיא'. ראו גם מעשה הגאונים, עמ' 56. על שימושו של ר"י בתוספות ר' יצחק בן מרדכי, ראו ריינר, רבנו תם: רבותיו, עמ' 80.

סימן קט

נוסח יסוד: הגהות ר' פרץ, ספר מצוות קטן, מצוה קפג.¹

מבוא: ר"י פסק שאישה הטוענת שבעלה אינו יכול לקיים יחסי אישות נאמנת אפילו כשבעלה מכחיש את טענתה, בתנאי שאמרה את דבריה בפניו. לעומת זאת, כאשר היא טוענת 'אינו יורה כחץ', אינה נאמנת כי היא עלולה לשקר, משום שלפי התלמוד (יבמות סה ע"א) זהו דבר שבעלה איננו יכול לדעת בעצמו.²

ומכאן פסק רבי' יצחק בתשובה על האשה שאמרה על בעלה ישען על ביתו ולא יעמוד יחזיק בו ולא יקום,³ כלו' שאינו יכול להיות עמה כדרך כל הארץ, שהיא נאמנת אפילו הוא מכחישה, רק שתאמר בפני בעלה, דאינה מעיזה כמו ההיא דגרשתני.⁴ ולא דמי לההיא דנדרים⁵ השמים ביני לכינו תביא ראייה לדבריה, דהתם מיירי לעניין יורה כחץ דאיהו לא קים ליה כדאמ' ביבמות,⁶ ולכך מעיזה גם בפני בעל'. אבל במידי דקים ליה לדידיה כמו לדידה, כמו בנשען על ביתו ולא יעמד, ודאי אינה מעיזה לשקר בפני בעלה ונאמנת כגון בההיא דגירשתני. והילכך גבי ישען על ביתו ולא יעמוד כופין אותו להוציא ויתן כתובה. כ"פ רבי' יצחק בתשובה.

1 על פי כתב יד נים, הספרייה העירונית 26, דף 58ב. משם: סמ"ק מצוריק, ב עמ' פו, הגהה קפד; ארחות חיים, ב, עמ' 53 = ספר כלבו, סימן עה. 2 הבחנה זו נמצאת במובאה מתוספות ר' שמשון משאנץ (תלמיד ר"י) שבתוך שו"ת מהר"ם, פראג, סימן תקמו. לעומת זאת, ריצב"א (אחי ר' שמשון, וגם הוא תלמיד ר"י) כתב להפך, שהאישה נאמנת כנגד בעלה בטענת 'אינו יורה כחץ' אך לא בטענת 'ישען על ביתו ולא יעמוד'. ראו תשובות מיימוניות, נשים, סימן ו. על בעיית איך-אונות בחברה היהודית האשכנזית בימי הביניים, ראו באומגרטן, אמהות, עמ' 54-63; שהם-שטיינר, חריגים, עמ' 227-244. 3 איוב ח, טו. 4 יבמות קטז ע"א. 5 נדרים יא, יב; נדרים צ ע"ב. 6 יבמות סה ע"א.

סימן קי

נוסח יסוד: ספר המרדכי, כתובות, סימן רסט [מ].

מקבילות: תשובות מיימוניות, נשים, סימן כא [ת];¹ שו"ת מהר"ם, פראג, סימן שיא [פ].

מבוא: ר"י נשאל על ידי דיין בעניין ראובן שהפקיד ממון אצל שמעון,

1 כתב יד בודפשט A 77, כרך ד, דף 147ב.

והורה שלא לתת את הכסף לאשתו. ראובן הוסיף ואמר שגם אם ימות, אין למסור את הכסף לאשתו אלא לכתו.² הדיין ביקש לקיים את דברי ראובן, אולם ר"י פסק לטובת האישה, שרשאית לתבוע את הכסף לצורך מזונותיה או כתובתה.

תשובת ר"י ז"ל.⁸ מה שכתבת אשת ראובן שהלך בעלה³ למדינת הים והפקיד ממון ביד שמעון והזהרו אם תבא אשתי לפניך לא תתן לה כלום ממה שהפקדתי אצלך; וואף יניח חיים לכל ישראל לא תתן לה כלום ממה שהפקדתי אצלך⁴ כי אם לבתי הקטנה. ואחר שהלך⁵ לדרכו באת אשת ראובן אצל שמעון הנפקד לשאל ממנו מזונות כי אמרה בעל דברים דידי את מדר' נתן.⁶ דעלתה⁷ על דעתך לומר כי ר"ת מ"כ פסק דלית הילכת' כר' נתן, אע"פ שידעת' שאני פוסק⁸ כר' נתן. וגם אמרת' דפוסקין מזונות לאשה⁹ ה"מ בשלא מיחה אבל האי שמיחה אימר צררי אתפסה או שמא א"ל צאי מעשה ידיך במזונותיך.¹⁰ ותו מדקאמ' ראובן דאף לאחר מותו ינתן ממנו לבתו, יש"ב לבדות מליבינו כי אחת¹¹ מקרובי ראוב' נתנו לבת ראוב' ומ"ה הוציא ראובן את הממון מחזקת כתובת אשתו לאחר מותו. וכיוצא בה שמענו¹² דהמקבל פקדון מן האשה יחזיר לאשה, דאע"ג דמה שקנתה אשה קנה בעלה¹³ ואע"פ דלא [מיחתה]¹⁴ בנפקד, א"ה¹⁵ ינתן הממון לאשה [דאמרי' שמא הופקד הממון לאשה]¹⁶ או איניש דעלמ' יהביה ניהלי' על מנת שאין לבעלה רשות בו.¹⁷

נר' שהדין עם האשה לתבוע מזונות מאותו הממון. כי מדברי ראובן שאמר לנפקד תתן¹⁸ לבתו אחר מותו אין במשמ' שיהא הממון עכשיו לבת אלא¹⁹ שלו ורוצה להפקיע כתובתה²⁰ וליתן לבתו. ואע"פ שהזהירו אם תבא אשתו לא תתן לה כלום, לא מיבעיא [בזה]²¹ הלשון דאין זכותה מופקע' בכך כי²² רוצה לומר לא

א תשובת ... ז"ל פ, ת - חסר. ב אשת ... בעלה פ, ת: ראובן. ג ממה ... אצלך פ - חסר. ד *ואף ... אצלך ת. מ, פ - חסר מחמת הדומות. ה שהלך פ, ת נוסף: ראובן. ו לדרכו פ - חסר. ז דעלתה פ, ת: ועלתה. ח מ"כ פ - חסר. ט שאני פוסק פ: שפסקתי. י אמרת פ, ת נוסף: אע"ג. יא לאשה פ, ת: לאשת איש. יב יש פ, ת נוסף: לנו. יג אחת פ, ת: אחד. יד *מיחתה פ, ת. מ - חסר. טו *דאמרי' ... לאשה פ, ת. מ - חסר מחמת הדומות. טז בן פ, ת: בה. יז תתן פ: לתת. ת: ליתנו. יח אלא פ, ת: כי אם. יט כתובתה פ, ת: מאשתו. כ *בזה פ, ת. מ: באה. כא כין פ, ת נוסף: שמא.

2 דרישה זו מופיעה בדברי ראובן רק לפי נוסח תשובות מיימוניות, אך היא עולה מתוך דברי ר"י בהמשך התשובה: 'תתן לבתו אחר מותו'. ייתכן שהמילים 'כי אם לבתי הקטנה' המופיעות במשפט הראשון של התשובה מכוונות לזמן שלאחר מותו. 3 כתובות יט ע"א; פב ע"א; גיטין לו ע"א; בבא קמא מ ע"ב, ועוד. 4 כתובות קז ע"א. הסוגיה עוסקת במזונות האישה בפרק הזמן הראשון לאחר יציאת הבעל מביתו. 5 תוספתא בבא קמא יא, א (עמ' 58); בבא בתרא נא ע"ב. 6 סנהדרין עא ע"א. 7 = אפילו הכי. 8 סנהדרין, שם.

תתן לעצמה²² כ"א על פי ב"ד, אלא אפי' אמ' לה אל יפסקו לה ב"ד מזונות מאותו ממון אין שומעין לו.²³ לא כל הימנו שיעשיר עצמו ויפיל אשתו על הציבור,⁹ ואין מחאתו כלום להפקיע תקנת חכמ' שתקנו לפסוק לה מזונות. ומה שאמרת כי יש לנו לומ' כי אחת²⁴ מקרובי ראוב' נתנו או²⁵ זה האיש זיכהו לבתו מקודם לכן להפקיע כתובת²⁶ אשתו במתנת בריא שנתנו לבתו מהיום הזה מפקיע זכות כתובת אשתו ומזונות מטלטלין. כי כן אני פוסק ובא,¹⁰ ושוב מצאתי כי כל רבותי שוין כדברי²⁷ ר"ת ור"ח, לומ' דדווק' במתנת ש"מ אלמנ' ניונת מנכסיו קרקעות ולא במתנת בריא, ומשם יש ללמוד במטלטלי' בין כתובה בין מזונות. והרבה הארכתי בדבר זה בתשוב' אחת לנדיבי קינון.¹¹ אבל אין לומ' לא כך ולא כך אלא משמ' מדבריו של ראובן המפקיד שהממון שלו עדיין ורוצה להפקיע מאשתו. ומה שאמרת שהדין עם האשה, לתבוע מזונות מאותו ממון. לא [ליטול]²⁸ ממנו מה שלוותה ואכלה קודם שפסקו לה ב"ד מזונות כי אחרי שפסקו לה יש לה ליטול משל בעלה משם ואילך מה שפסקו לה ב"ד, כי כך אני פוסק ובא מתוך אותה של פרק אחרון דכתובות.¹² ומה שאמרת כי ר"ת פסק דלא כר' נתן, כן אמר²⁹ אבל אחר כן חזר בו,¹³ כמו שתמצא כתוב בספר הישר שלו גבי חמש מידות בערבות: מן הלווה שאין למלוה עליו³⁰ כלום וגם אין לו במה ליפרע מן הערב וחזר על הלוה מדר' נתן דק"ל כוותי' אפי' בכ"ח בעלמ'.¹⁴

ושלום יצחק בר' שמואל ז"ל ל"א

כב לעצמה] פ, ת: מעצמך. כג לן] פ, ת נוסף: כי. כד אחת] פ, ת: אחד. כה און] פ, ת: לבת כי. כו כתובת] פ, ת: ממנו זכות. כז כדברין] פ, ת: בדבר. כח *ליטול] ת. מ: יטול. כט *אמר] פ, ת. מ: אמרת. ל עליון] פ, ת: על הלוה. לא ז"ל] פ, ת: זלה"ה.

9 על פי כתובות מח ע"א: 'לאו כל הימנו שיעשיר את בניו ויפיל עצמו על הציבור'. 10 ביטוי זה על פי הביטוי התלמודי 'מורה ובא' (יבמות צח ע"א), שנמצא בפיו של ר"ת (ספר הישר - תשובות, סימן כד, סח, עז, עט). 11 להלן, סימן קיא. 12 כתובות קז ע"א; תוספות יבמות פה ע"א, ד"ה ולותה ואכלה. 13 תוספות גיטין לז ע"א, ד"ה מדרבי נתן. 14 ספר הישר (חידושים), סימן תרנו, עמ' 378.

סימן קיא

א. נוסח יסוד: אור זרוע, בבא בתרא, סימן קכה [ז].

מקבילות: שו"ת מהר"ם, פראג, סימן רסה-רסו [פ]; שו"ת מהר"ם, ברלין, ב, סימן עב, עמ' 182-184 [ב].¹

1 על פי כתב יד טורונטו, סימן עה, דף 73א-74א. כתב היד ניוזוק מהמים, ולא ניתן לתקן על פיו בכל מקום.

ב. נוסח יסוד: שו"ת מהר"ם, פראג, סימן רסו [פ].

מקבילות: שו"ת מהר"ם, ברלין, שם, עמ' 184 [ב].²

ג. נוסח יסוד: שו"ת מהר"ם, פראג, סימן שע [פ].

מקבילות: שו"ת מהר"ם, ברלין, סימן עג, עמ' 184-185;³ שו"ת מהר"ם, לכוב, סימן תצג [ל].

ד. נוסח יסוד: אור זרוע, בבא בתרא, סימן קכו [ז].

מקבילות: שו"ת מהר"ם, ברלין, סימן עג, עמ' 185 [ב].⁴

אזכור: תוספות שנין למסכת כתובות מט ע"ב (עמ' קיט-קכא); סמ"ג, עשין מח.⁵

מבוא: השאלה הגיעה לר"י מהעיר קינון (Chinon, במרכז צרפת), יחד עם חוות דעתו של ר' יוסף בן יצחק מאורליינש, שהיה מדייני קינון.⁶ אלמנה ביקשה לגבות את כתובתה מממון שבעלה נתן לפני מותו לאדם אחר, והשאלה היא האם ניתן להפקיע מתנה זו לצורך גביית הכתובה. מיד לאחר התשובה מופיעות בחלק מהמקורות שלוש תוספות לתשובה: א. התלבטות של ר"י בנוגע לתשובה, ב. תשובה של ר"י בעניין כתובה שאבדה, וג. תשובת ר"י בעקבות קושיה על תשובתו הראשונה. סעיפים ג-ד חתומים, וסביר על כן שנכתבו בהזדמנות מאוחרת יותר, בעקבות התשובה הראשונה.

א.

ראיתי את העשוקים ודמעתם ואין להם מנחם⁷ כי בא אצלי הבחור הזה ר' שמואל ובירו אגרת מנדיכי קינון⁸ וכתוב בה כי אלמנה אחת תבעה לדין את ראובן ממון שהיה בידו משל בעלה כי לא נתקבלה מזונות וכתובה ותגבה לשם.⁹ וראובן טוען כי כשהיה בעלה חולה מאותו חולי שמת בו נתן הממון ללוי קרובו והוא מבקשו ממנו ועל כן הוא מעכבו. וכתוב באיגרת כי מתנת שכיב מרע היה. ובראותי אמרתי לאשר אצלי השת' בירושה דאוריית' אלמנה גובה ממטלטלי מתקנ' גאונים,⁸ מתנת שכיב מרע דרבנ' לכ"ש דכי האי גוונ' אמר' גבי מזונות ביש נוהלין.⁹ ואף הוא

א קינון ב: קינון. פ: קוטון. ב לשם ב, פ: משם.

2 כתב יד טורונטו, סימן עה, דף 74א-ב. 3 כתב יד טורונטו, סימן עו, דף 74ב. 4 כתב יד טורונטו, סימן עו, דף 74ב-75א. 5 משם: הגהות מיימוניות, אישות טז, ס. 6 ר"י רמז לתשובה זו לעיל, סימן קי: 'הרבה הארכתי ברבר זה בתשוב' אחת לנדיכי קינון'. 7 קוהלת ד, א. 8 על תקנה זו ונוסחה ראו ברודי, מחוקקים, עמ' 304-314. 9 בבא בתרא קלג ע"א.

הוציא כתב הרב ר' יוסף [ב"ר יצחק]¹⁰ מתוך אפונדתו¹¹ שכך כתב רק אם נתן מתנת בריא בזה אמר ששוב לא תגבה ממטלט' כדמשמ' הת' דרווק' מתנת שכיב מרע. והרב ר' יצחק בר ברוך זצ"ל הורה במתנת שכיב מרע שאינה מפקעת שיעבוד כתובה ומזונות ממטלטלין, אבל במתנת בריא שתפקיע שיעבוד הכתובה מהמטלטלין לא הודה לו כי מדקדק מרבי' תם זצ"ל שפי¹² שעל ידי שתיקנו לכתוב בשטרות דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי דעל ידי כך נעשו מטלטלין משועבדי' לכתובה לגבותה מיתומי' כאילו שיעביד ליה מטלטלי אגב מקרקעי. ולהכי אהני מה שאי' בהן' אגב בשטרות שלא יטרוף ממטלטלי מן הלקוחות והרי הם לענין לקוחות כמו בימי חכמי התלמוד שלא לטורפם מלקוחות והווי להו לקוחות מאוחרים כבעל חוב מאוחר שקדם וגבה דקיימ' לן בערכין¹³ מה שגבה גבה במטל' כדפר"ח זצ"ל בפ' מי שהיה נשוי¹⁴ אע"פ שפר"ח זצ"ל עוד פי' אחר¹⁵ תפס לו רבי' תם זצ"ל את זה.¹⁶ ומתוך פי' רבי' שפי¹⁷ שדימה אותם לבעל חוב מאוחר מדקד' הרב ר' יצחק זצ"ל דרווק' דבעל חוב מאוחר שקדם וגבה במטלטל' כדפר"ח זצ"ל מה שגב' גבה, ולא מקבל מתנה. ואין נרא' יותר שהרי' הלא יותר מפקעת מתנה דאוריית' שעבוד דירוש'¹⁷ כדאשכח' פר' יש נוחלי¹⁸ גבי מזו' אלמנה שמקרקעו' יורשי' ניווני'¹⁹ ומקבל מתנה דאוריית' משמע שאינה ניוונת. וכל שכן מטלטלי' שאין להם שיעבוד כלל לפי התלמוד דלא מיגבו אפי' מירוש' משום דלא סמיך בעל חוב עלייהו שאין נגבין ממקבל מתנה דאוריית' דעדיפ' לאפקועי שיעב' מירוש'.

ג *כ"ר יצחק ב, פ. ז - ח. ט. ד בהן ב, פ: כתוב בשטרות. ה שפי' ב - ח. ט. פ: שמחה. ו ר'... זצ"ל ב, פ - ח. ט. ז ואין נרא' ... שהרי' ב - ח. ט. פ: עיין בהתוספת.

10 ר' יוסף בן יצחק מאורליינש, שהיה תושב קינון. 11 על פי סנהדרין ג, ח; סנהדרין לא ע"א: 'או שהוציא ראייה מתוך אפונדתו'. 12 ספר הישר (חידושים), סימן תקצו. 13 ערכין ז ע"ב. 14 פירוש רבנו חננאל למקום זה במסכת כתובות אינו לפנינו, אך ראו רבנו חננאל, בבא קמא לג ע"ב: 'וש"מ בעל חוב מאוחר שקדם וגבה מטלטלי מה שגבה גבה שדין שור המועד כיון דמן העלייה משלם וזוי הוא דמסיק ביה ולית ליה בתורא מידי אלא מלוה מסיק ביה והאי תורא כשאר מטלטלי דמזיק דמי וכל מה שעשה עשוי. וקיימא כי הא מתניתא'. 15 אור זרוע, בבא קמא, סימן קעא (משם: אוצר הגאונים לכתובות צ ע"א, עמ' 71): 'הילכך צריך אתה לומר כמו שפסק רבינו חננאל זצ"ל בפ' מי שהיה נשוי בתחילתו. דההיא דערכין במטלטלין ולפיכך מה שגבה גבה. אבל במקרקעי גוון ההיא דפרק מי שהיה נשוי דאיירי בכתובה ובמקרקעי מה שגבה לא גבה. כך כתב בתחילתו. ולקמן בההוא דפ' דאמר רב נחמן אמר רבה בר אבהו דכ"ע מה שגבה גבה כתב וקיי"ל כוותיה והא דגרסי' בפ' אין מעריכין בענין ערכי עלי וחזר ואמר ערכי עלי בע"ח מאוחר שקדם וגבה מה שגבה גבה לא משנינן עלה. חדא דלא איתמר הילכתא דדייני כי האי. ותו איכא למימר הנ"מ בהקדש שהמאוחר שקדם וגבה מה שגבה גבה דאין הקדש מוציא מיד הקדש אבל הדיוט מוציא מיד הדיוט וכן הלכה. וקצת סתרי אהרדי הני תרי לישני'. 16 ספר הישר (תשובות) נו, ג (עמ' 131). 17 כלומר: משעבוד היורשים. 18 בבא בתרא קלג ע"א. 19 ניוונית.

גבה, לאו לאפוקי מתנה קאתי דודאי מטלטלי שנתן נתן אפי' לזה קוד' לכן. ועל כן נר' לי שבימי^ח חכמי התלמוד מתנת מטלטלי' דאוריית' מפקעת שיעבודן כמו מכר כל זמן שלא נתייחדו לאפותיקאו', כי גם עכשיו שלא מצינו ששינו הגאונים דין מטלטלין ממה שהי' בתחילה רק לעניין לגבות מיתמי אבל לעניין לגבות ממקבל מתנה דעדיף מיתמי להפקיע השיעבו' כדמשמ' ביש נוחלי²⁰ לא מצינו שאמרו.

מיהו בעשה שורו אפותיקי^ט דומה דווק' מכרו²¹ אבל נתנו בעל חוב גובה ממנו. דמשום^י אין ללמוד בלא עשאו אפותקי דליהוי נמי דינא הכי, שעל ידי אפותיקאות דווק' סומך בעל חוב על המטלטלין, דעשה עבדו אפותיקי ומכרו בעל חוב גובה הימנו, ואם לא עשאו אינו גובה אפי' המלוה בשטר שיש לה קול דלא סמיך עליה. ומה שכותבי' דאית להון אחריות ודלית להון אחריות, אע"פ שמועיל לגבות מיתמי כדברי ר"ת זצ"ל, אינו חשוב כיחד שור' לאפותיקי, שהרי אין סברא שתגבה אשה עכשיו מעבד' שמכר [ה]בעל,^כ כי למה תגבה בהם^כ יותר משור ומטלטלין? אעפ"י שמייחדם^כ לאפותקי שלא לסלקם ממטלטלי אחרים היתה גובה מלקוחות.^כ ואין נר' זה לי לדחות דברי זה ולומ' דההי' יש נוחלי²³ לאו טעמ' משו' דמתנ' חשובה כמכר להפקעת שיעב' טפי מירושה אלא משו' [דבירושה]^ל לא שייכ' הפקעת שיעבוד מזונות כלל. שעיקר תקנת מזונות הוא את תהא יתבא בביתי ומיתזנא כו', שהרי נר' דמשועבד' גבי^ט קרקע^ט ושבח קרקעות ומזון האשה והבנו' שוה הוא. וכמו שלגבי מזונות חשיבא מתנה דאוריית' שיעבוד, ה"ה נמי לפירו' ולשבח דמיתמי גבי ולא ממקבל מתנה. וגם שיעבוד [האב והאחין]^י לעניין מזונות נר' לי שווים, דבין אחים ובין אב בין מכר' בין משכנו בין נתנו מתנת בריא אין מוציא^י למזונות. והאי דנקט במציאת אשה מכרו או משכנו²⁴ משו' דעיקר' גבי פרנסה איתשיל. ור' חייא דקבעי²⁵ מכרו או משכנו הוה פשיט' ליה לעניין מזונות דאין מוציאין דקסבר דליכ' לאיסתפוקי אלא לעניין פרנס' ובמכר או במשכון אבל מתנה הוה פשיט' דמוציאי' לפרנסה. ואפי' אם נפשך לומ' דהאחין שנתנו מוציאין למזונות לפי שכבר זכו בנות ליזון מהנכסי' ולא אלימ' מתנת אחין להפקיע מזונות כמו מתנת האב, מ"מ משועבדין לעניין פירות ושבח

ח שבימי^ב: שכמו בימי. ט אפותיקין^ב, פ נוסף: ומכרו. י *דמשום^ב, פ. ז: דמשמ'. יא *הבעל^ב, פ. ז: בעל הבית. יב בהם^ב, פ: מהם. יג שמייחדם^ב, פ: שאם ייחדם. יד *דבירושה^ב, פ. ז: דפיר'. טו *גבין^ב, פ. ז: דגבי. טז קרקע^ב, פ: אכילת פירות. יז *האב והאחין^ב, פ. ז: דאמ' ודאחין.

20 בבא בתרא, שם. 21 בבא בתרא מד ע"ב: 'דאמר רבא - עשה עבדו אפותיקי ומכרו בעל חוב גובה ממנו, שורו וחמורו אפותיקי ומכרו אין בעל חוב גובה הימנו'. 22 הנוסח בכתובה 'ודלית להון אחריות' אינו נתון לאישה את הכוח לגבות מלקוחות מדין אפותיקי, אבל אילו כתב הבעל שתגבה ממטלטלין מסוימים מדין אפותיקי, הייתה גובה מלקוחות. 23 בבא בתרא קלג ע"א. 24 כתובות סט ע"א, ולא שאל לגבי נתינת מתנה. 25 שם.

אפי' מתנת בריא בשיעבוד האב במזונות. ונר' לי כמו שפי' דהאחיז נמי אפי' אם [נתנו] אין מוציאין למזונות.

אע"ג דפרי' דמתנה חשיבא לעניין שעבוד כמכר טפי מירושה, מותבי' אשמעתין מההי' דנושאיין על האנוסה²⁶ דאמ' יש מוכר את אביו להגבות את אמו כתובה. ומשמ' התם שגובה כתובת' ממטלטלי דמתנה לר' מאיר דאמ' מטלטלי משתעבדי לכתובה. ודפלוגתא דר"מ ורבנן בהאשה שנפלו נכסים²⁷ במטלטלי דוקא אפלוגו אי משעבדי לכתובת יבם, דלר"מ אשתעבדי דיבם במקום בעל קאי שהרי אינה מותרת מאישות המת אלא ע"י חליצת היבם או גיטו או מיתתו ולהכי חשיבי מטלטלי לשעבוד כתו' כאלו בעל קיים ולא חשיבי כמטלטלי דיתמי. ורבנן סברי דלא משתעבדי דאפי' מחיים לא משתעבדי מטלטלי לכתו' אליביהו. לפי שהיה קשה לו²⁸ לומר שהיה סברת ר"מ ורבנן הפוכות שר"מ מחשב שעבוד כתו' יותר משאר שעבוד שגובה ממטלטלי דיתמי ולרבנן גריע משאר שעבוד דאפי' מיניה לא גביא בעבור זה פי' נכון. ונראה דבריו דאי חשיב יבם לגבי כתו' כיתמי מניין לו לתלמודא דרבנן לא משעבדי מטלטלי לכתו' אפי' מחיים בקידושין²⁹ לענין גביית כתו' ובנדרים³⁰ לגבי אפי' אתה מוכר שער ראשך ובהכותב³¹ דאמר' להיא אתתא דסלקי' לה לארעא ובע"ח מסלקי ליה בזווי האי כדיני' והאי כדיני'. והואיל וכן קשה על מה שפי' דמתנת בריא חשיבא לענין שעבוד כמכר טפי מירושה, דמטלטלי דירושה דיתמי לא משתעבדי לכתובה ומטלטלי דכתובה משתעבדי. ונרא' לי לתרץ דהתם³² דקתני ועמד וכתב כל נכסיו לבניו, במתנת שכיב מרע איירי דגריעא מדאוריית' ולהכי גביא כתוב' מינה. וה"ה בעל חוב שגובה ממטלטלי דמתנת שכיב מרע.

יצחק בר שמואל זלה"ה. כא

ב.

ואין להקשות אי במתנת ש"מ איך ישתחרר הבן הא לא קניא לאחר מיתה כדאמר ביש נוחלין,³³ ואין גט לאחר מיתה, דהא לא קשיא מידי דאף על גב דמתנת שכיב מרע אינה אלא לאחר מיתה, מיהו לעניין שיחרור עבד הוי שחרור מחיים. ואפילו עמד אינו חזר כדאמר' פ"ק דגיטין³⁴ ש"מ שכתב כל נכסיו לעבדו ועמד חוזר בנכסים ואינו חוזר בעבד משום דיצא עליו שם בן חורין. ואת"ל שיבם לעניין

יח * נתנו ב, פ. ז: כתבו. יט שהיה קשה לו פ: שק'. כ * דפלוגתא ... משתעבדי ב, פ. ז - חסר מחמת הדומות. כא יצחק ... זלה"ה ב, פ - חסר.

26 יבמות צט ע"א. 27 כתובות ח, ז; כתובות פ ע"ב (רש"י שם, ד"ה ילקח בהן קרקע). 28 לרש"י? 29 קידושין סה ע"ב. 30 נדרים סה ע"ב. 31 כתובות פו ע"א. 32 יבמות שם (וראו שם, תוס' ד"ה כתב). 33 בבא בתרא קלז ע"א. 34 גיטין ט ע"א.

כתובה כיתמי לכתובה דנגבית ממטלטלי דיתמי לר' מאיר, נוכל לתרין דלגבי כתובה גביא ממטלטלי דמתנה לרבי משום דאלימא טפי דגביא נמי מיתמי. אבל שאר שיעבוד מטלטלי דלא גביא מיתמי, כ"ש דלא גבי ממקבל מתנה. ואם יבא אדם לומר שמתנה זו היתה מתנת בריא, ולא כמו [שכתבו הכתבים]³² שהיא מתנת שכיב מרע שלא חלק כל נכסיו וגם לא הראה שעשה כן מחמת דאגת מיתה, צריך לדיין לחקור איך קנה בקניין את המעות. אם היו בעין והקנה על הקרקע, או במעמד שלשתם, [אם לא היו בעין ונעשו על ההנפק מלוה אין להם קנין בריא אלא במעמד שלשתן]³³ שאין כאן אותיות נקנות במסירה ובשטר.

ג.

גם³⁴ על כתובה שאבדה אני כותב לך בקוצר³⁵ דקיימ' לן כר' יוחנן דהטוען אחר מעשה ב"ד לא אמר כלום,³⁵ דאלמנה דהכא למעשה בית דין שלא להאמין את הטוען³⁶ אפילו בשאינ³⁷ שטר ותשבע ותטול מנה ומאתים ואין לחוש שמא נפרעה. ואין לחוש שמא הטמינה ויצטרך³⁸ זה לשמור שוכרו מן העכברים יותר משאם פרעה³⁹ כתובה לפי שיש לחוש⁴⁰ פעמים⁴¹ לא שלא תמצא עידי הנומא או עידי⁴² נישואין ותוציא הכתובה ותגבה על ידה דהא קיימא לן כותבין שובר,³⁶ ולכל יראי השילג⁴³ היה [חובר].³⁷

ושלום, יצחק בר' שמואל. ל"ה

ד.

ועוד השיב⁴⁴ על מה שכתבתי שמתנת בריא במטלטלי מפקעת מהן שיעבוד כתובה אל ישיבני אדם שא"כ ביטלתי כתובות בנות ישר' שיפקיעוה בעניין זה. דדל נמי האי טעמ', תיקשי לך שיפקיעוה על ידי שטר מכר שיכתבו עליהם או יודו שמכרו. וקצת הוא רפה בידי משום קושייתו³⁸ דכשמוכר את אביו³⁹ שצריך להעמידה לאותה בריית' לפי דבריי במתנ' שכיב מרע. מיהו נר' הדברי' כן דמתנת שכיב מרע למקבל מתנה כח יותר מעל היתומי⁴⁵ מיירי, דאע"ג דאם לא נתן לא היתה גובה מן היתומ', כשנתן מיהא מתנת שכיב מרע יש כח למקבל מתנה יותר מעל היתומין. והכי משמ' דמחמת מיתה כתב ומת ולכך לא הוצרך לפרש שמת

כב *שכתבו הכתבים| ב. פ: שכתבנו בהמביא. כג *אם ... שלשתן| ב. פ - חסר מחמת הדומות. כד גס| ב: שאלה גס. ל - חסר. כה בקוצר| ב 90:מלין. כו הטוען| ל 90:פרעתי. כז בשאין| ב: שאין. ל: כשאין. כח ויצטרך| ב: ואין צריך. כט פרעה| ב: קרעה. ל: נקרע. ל לחוש| ב - חסר. לא פעמים| ל - חסר. לב עידי| ב: עדות. לג הש'| ב: הצור. לד *חבר| ב, ל. פ: דובר. לה שמואל| ל 90:זלה"ה. לו ועוד השיב| ב - חסר. לז למקבל ... היתומי| ב - חסר.

35 בבא מציעא יז ע"א. 36 כתובות פט ע"א. 37 על פי תהלים קיט, סג. 38 לעיל: 'אע"ג דפרי' דמתנה חשיבא לעניין שעבוד כמכר טפי מירושה, מותבי' אשמעתין מההי' דנושאין על האנוסה דאמ' יש מוכר את אביו להגבות את אמו כתובה'. 39 יבמות צט ע"א.

או גירש, דמתחייב לתת לה כתובה אם לא על ידי מיתה או גירוש⁴⁰ דכיון דנתן מתנת שכיב מרע א"כ מת. ומדאמ' נמי פ' נערה שנתפתת⁴⁰ באוש' התקיננו הכות' נכסיו לבניו הו' ואשתו ניווני' מהן, נר' לי להבי' ראי' דמתנת בריא דמפקע' מזונו', דמשמ' דווק' לבניו אבל לאחר אין ניוונין מהן לא הוא ולא אשתו. וגם רש"י זצ"ל⁴¹ פיר' פ' נערה שנתפתת⁴¹ גבי הכותב נכסיו לבניו אע"ג דמתנ' לאחר מפקעת מזונו' אשתו כמכר היינו משו' דאי לא עבד ליה ניח נפשיה לא יהיב לי' מתנה ולהכי מפקעת כמכר. אבל בבנו לא שייך למימ' הכי. וגם כתב ר"ת זצ"ל בפר"ח זצ"ל שלו בב' בתר' שמתנת בריא מפקעת שיעבו' במכר. וגם ר"ת זצ"ל ורבי' שמו' זצ"ל שוויין בדבר בב' בתר' ביש נוחלין.⁴² מדאמ' ⁴³מצא שטרי חוב שאין בהן אחריו' נכסי' יחזיר יש בהם אחריות נכסים⁴³ לא יחזיר שאין ב"ד נפרעי' מן הלוקו' וליכ' למיחש לקינוניא יש להבי' ראי' נמי דמתנת בריא מפקע' מידי שיעבור יותר מירושה, מדלא חייש שמא יעשו קינונו' על המקבל מתנה שמעי' מינ' דלא גבי שטר שאין בו אחריו' ממקבל מתנה המאוחר לו אע"ג דגבי מיורשין. דאפילו מלוה על פה גובה מן היורשין כ"ש שטר שאין בו אחריות דאי הוה⁴⁴ ממקבל מתנה הוה לן למימ' לא יחזיר דהוה ליה למיחש אפסיד' דמקבל מתנה כדחייש' בב' מציע' ס"פ שנים אוחזי'⁴⁴ גבי מתנות ודייתקאו'.

יצחק בר שמואל זלה"ה.

לח רש"י זצ"ל ב: רבי' שמשון. לט *יחזיר ... נכסים ב. ז - חסר מחמת הדומות. מ הוה ב נוט: גבי.

⁴⁰ כתובות מט ע"ב. ⁴¹ הדברים אינם נמצאים ברש"י לפנינו. ⁴² רשב"ם בבא בתרא קלג ע"א, ד"ה מתנה דרבנן. ⁴³ בבא מציעא א, ו; בבא מציעא יב ע"ב. ⁴⁴ בבא מציעא יט ע"א.

סימן קיב

נוסח יסוד: אור זרוע, בבא בתרא, סימן קכג-קכד [ז].

מבוא: בעקבות פסיקתו בסימן הקודם, ר' אלחנן הקשה על שיטת אביו ור"י השיב לו.

והקש' הרב ר' אלחנן זצ"ל בן רבי' יצחק זצ"ל לפי מה דפריש¹ דמתנת בריא מפקעת דשיעבוד כתובה ומזונות טפי מירושה, מאי פריך ליה² גדולה מזו אמרו. מאי ענין ירושה למתנ' בריא? הלא כך הוא הדין דירושה דאוריית' אינה מפקעת מזונו' אבל מתנת בריא מפקעת. הילכך הוה משמ' דאפי' מתנת בריא אינה מפקעת

1 לעיל, סימן קיא (וכן: רשב"ם בבא בתרא קלג ע"א, ד"ה מתנה דרבנן). 2 כתובות מט ע"ב.

מזונות. והאי דנקט³ הכותב נכסיו לבניו משו' דהוא ניזון מהם אבל משו' אשתו לא איצטריך למינקט בניו דה"ה אחריני.

והשיב לו רבי' יצחק אביו דסביר' ליה לתלמוד⁴ כיון דמשו' פסיד' דאלמנה שוויי' רבנ' כיורש אע"ג דלעניין הבעל מוציא מיד הלקוחות הוי כלוק', סברא הוא דכ"ש דכותב נכסיו לבניו שלא תוכל מתנתו לבניו להפקיע מזונות אשתו. וה"נ משמ' בפ"ק דבב' מציע⁵ דמתנת בריא מפקעת דתנן מצא שטרי חוב אם יש בהם אחרי' נכסים פי' שיעבוד קרקעות לא יחזיר שב"ד נפרעין מהן, אין בהן אחרי' נכסי' יחזיר שאין ב"ד נפרעי' מהן פי' מן הלקוחות. ואי מתנת בריא אינה מפקעת שיעבוד אכתי אמאי יחזיר, ניחוש דילמא נתנם במתנת בריא ואתי למיטרף מיניה. אלא ש"מ דמתנ' בריא מפקעת השיעבוד הילכך יחזיר דלא מצי למיטרף מיניה אע"ג דשטר מתנתו מאוחר. וההי' דכתובו' דפרק מצייאת האשה⁶ דתלא ליה רב לר' ביני חיטי האחין ששיעב' מהו הוה יתיב ר' חייא קמיה א"ל מכרו או משכנו א"ל מאי נפקא לך מינ' בין מכרו בין משכנו מוציאין לפרנס' ואין מוציאין למזונות משמ' דלא מיבעי' ליה אלא או מכרו או משכנו אבל נתנו במתנה פשיט' ליה דמוציאין למזון האשה והבנות. י"ל דאף במתנה הוה פשיט' ליה לעיניין מזונות דאין מוציאין וכן לעניין הפרנס' דמיבעי' ליה התם. אבל הבעייא היא לעניין הפרנסה אם מוציאין במכרו או במשכנו אבל במתנה פשיט' ליה דאין מוציאין לפרנסה אבל מזונות פשיט' לי' דבין מכר בין במתנה בין במשכנו מפקיעין השיעבוד. השת' פרישנא מזונות וכתובה אלימ' מתנ' בריא להפקיע תרוייהו טפי מירושה. וההיא דפ' נושאיין על האנוסה⁷ דת"ר יש מוכר את אביו להגבו' אמו כתובתה כיצר ישר' שלקח מן השוק עבר או שפחה⁸ ולהם בן שיחרר את השפחה ונשאה ועמד וכתב כל נכסיו לבנה נמצא זה מוכר את אביו להגבות לאמו כתובה כולה ר' מאיר היא. אי' אי' קמ"ל מטלטלי משתעבדי לכתובה. ואי' אי' קמ"ל עבדא כמקרקעי דמי. הא למדת דגובה כתובת' ממטלטלי דמתנה לר' מאיר דאמ' מטלטלי משתעבדי לכתובה ההי' כגון שכתב כל נכסיו לבנה במתנת שכיב מרע איירי דגריע' מירוש' דאוריית' ולהכי גביא מינה כתובה וה"ה בעל חוב שגובה ממטלטלי דמתנת שכיב מרע. וא"ת היאך ישתחר' הבן במתנת שכיב מרע הא לא קניא אלא לאחר מיתה כדא' לק' בפירק⁸ דאין גט לאחר מיתה. תריין] שיחרור מיהא הוי מחיים ואפי' עמד אינו חוזר כדאמ' פ"ק דגיטי' שכיב מרע שכתב] כל נכסיו לעבדו ועמד חוזר בנכסיו ואינו חוזר בעבד משום דיצ' עליו שם בן חורין.

א *ושפחה] כך צריך להיות. ז: או שפחה. ב *תריין] כך צריך להיות. ז: תריין. ג *שכתב] כך צריך להיות. ז: ש.

3 שם. 4 בבא בתרא קלט ע"ב. 5 בבא מציעא א, ו; בבא מציעא יב ע"ב. 6 כתובות סט ע"א. 7 יבמות צט ע"א. 8 כתובות ב ע"ב, ג ע"א; גיטין עג ע"ב; קידושין נט ע"ב.

סימן קיג

נוסח יסוד: אור זרוע, בבא בתרא, סימן קמב [ז].

מבוא: רחל, אלמנת יעקב, טענה שקיבלה מבעלה במתנה את נכסיו, אולם היא התפשרה עם היורשים, כך שחלק מן הנכסים הועבר אליהם מיד כמתנה והשאר נשאר בידיה לשארית חייה. את הנכסים שנשארו בידיה היא העבירה לידי אדם אחר, והיורשים ערערו על זכותה לעשות זאת.

שאל ר' מאיר כהן¹: השמחים אלי גיל ישיש' כי ימצאו קרוב² בכל קראיהם אליו³ מורי הרב ר' יצחק כי לו איים יקוו⁴ אז הקרב ויאתיו⁵ ללמוד חוקי' צדיקים ומשפטים יהיו⁶ בהם⁷, וגם אני באתי לשבור בתוך הבאים⁸ ומתורתי ילמדי' שנים או שלשה דברי' קטנים. הנה רחל היתה מוחזקת ברוב נכסי יעקב בעלה, בתים שדות וכרמים וספרי'. והיתה טוענת עליהם כי בעלה נתנם לה בחייו מהיום ולאחר מיתה, והיתה טוענת עליהם כי היה שטר מתנה על זה. וראובן ושמעון' הבאים לירש בנכסי יעקב אביהם הזמינו אותה לדין על הנכסים עד אשר נתפשרו בב"ד, שהיא עיכבה מקצת הנכסי' לעצמה ומקצ' מחלה ונתנה להם מתנת בריא מעכשיו. וקנו ממנה ב"ד, גם בניה מחלו לה אותם נכסים שעייכבה לעצמה ובלבד שתמחול להם הכתובה, וכן עשתה. וב"ד כתבו בשטר מתנה ובקינינה ופירשו מה היא נותנת ומה היא מעכבת. ובשטר לא היה בו זמן, אך כך היה כת' בו: כך וכך היא נותנת רחל לבניה מעכשיו, וכך וכך משיירת לעצמה ולאח' מיתה יהא שלהם הכל. ועתה היא נותנת מנכסי' לאחרים, והבנים מערערים ואומ' כי לא נתפשרו עמה כדי שתוכל ליתן נחלת אביהם רק לעכב הנכסים לעצמה כל ימי חייה לפרנסה ולמזונות, כי האשה זקינה באה בימים ואינה צריכה כי אם לכסות ולמזונות. ועוד שכתב השטר מוכיח כן כי כת' בשט' לאחר מיתה יהיה הכל שלהם.

ועוד יורינו הרב מה נעש' לאלה היום⁹ כי קיימ' לן¹⁰ זמנו של שטר מוכיח עליו בממונא ואין צריך לכתוב מהיום ולאחר מיתה. והאי שטרא נמי אע"ג דלא כת' ביה מהיום התחילה המתנה מהיום, אע"ג דטעמ' דר' יוסי משו' זמן הכת' בשטר שמוכיח שהמתנ' מתחלת מאותו היום הכתוב בו, ובזה השטר אין כת' בו זמן, דיש לומ' דלא גמר להקנות אלא לאחר מיתה, שמא היינו טעמ' דר' יוסי דלאחר מיתה לא מהני כיון שאינו נותן שום דבר מעכשיו שנוכל לומ' שתחול

1 מן השאלה עולה שר' מאיר כהן היה תלמיד ר"ת, ותלמיד חכם בזכות עצמו. 2 על פי איוב ג, כב. 3 על פי דברים ד, ז. 4 על פי ישעיהו נא, ה. 5 ישעיהו מא, ה. 6 צריך להיות: יחיו. 7 על פי יחזקאל כ, כה. 8 על פי בראשית מב, ה. 9 על פי בראשית לא, מג. 10 כדעת ר' יוסי - בבא בתרא קלו ע"א.

המתנה מחיים. אבל זאת האשה שנתנה מקצת נכסי' לבניה מעכשיו כמו כן תחול על הנשאר לגבי גופה.

ועוד אחרת כי בזה השטר כתוב בו קניין, ומסקנ' דשמעתין דיש נוחלי¹¹ סלקא דבין אקנייה ובין קנינא מיניה ובין קנינא מיניה ואקנייה לא צריך לא זמן לר' יוסי ולא מהיום לר' יהוד' דהא דבעא מיניה רבא מרב נחמן בהקנאה מהו לתרוייהו קא בעי.¹² וכן היה מפרש מורינו רבי' יעקב. או שמא הא דמהני קניין לר' יוסי בלא זמן ה"מ במתנה רק הניקנית על ידי חזקה או שטר מתנה כגון שדי נתונה לך שאז הקניין שנכתב בו בחנם¹³ כי אם לקנות מחיים, אבל זאת המתנה שלא נגמרת אלא על ידי קניין שאין בה שלא לצורך, שמא אותו קניין לא מהני לקנות המתנה מחיים בלא זמן, והרב יהיה עלי נאמן.

תשובה. אין אשכל לאכול,¹⁴ ומה אשיב לאשכל הכופר.¹⁵ ואנכי עפר ואפר,¹⁶ ולא ידעתי ספר נותן אמרי שפר.¹⁷ ואיך אומר אחכמה והיא רחוקה ממני¹⁸ ומאין תמצא,¹⁹ אמרי עמוקות מני חשך ותעלומות יוציא.²⁰ אחרי כבה אורו של עולם²¹ ונגנזו לזאת יחרד לבי דמע ותדמע ותורד עיני דמעה, כי נשבו לוחות הברית,²² וצורינו יחמול על השארית, ויתן לנו תקוה ואחרי,²³ בזכות הרחמן ובזכות רבינו הקדוש לפקח עינים עיורות יאיר עינינו במאור תורתו להשיב אמרים נכוחים.

ידעתי כי לא הוצרך לקטני החתום אכן לחרודי הוא דבעי.²⁴ על דבר הקניין אשר עשתה רחל לבניה. נר' לי כיון שיש קניין בשטר אם יש במשמעו' בשטר שעונה על הקניין. גם על המתנה שלאחר מיתה מועיל, בין קנייה וקנינא מיני' בין וקנינא מיניה וואקנייה.*^א ודבר זה יש לברר מתוך לשו' השטר. אפילו בלא קניין, אם אין ידוע שבעלה נתן לה הקרקעות והספרי', לאו כל כמיניה²⁵ להפקיע זכות יורשי' כמו שטוענת שהיה לה שטר מתנה עד שיתברר. ואפילו כתבו לה יורשי' שמחלו לה מה ששיירה לעצמה כאשר כתב אדוני, לא קנתה בכך שאין לשו' מחילה שייך כאן אלא לשו' מתנה. ואפי' נתנו לה - לימי חייה, ולאחר מיתה יהיה להם, שיירו הגוף לעצמ' ולא נתנו לה אלא פירות בחייה. ואפי' לרשב"ג דאמ'²⁶ אין לשיני אלא מה ששייר ראשון, ה"מ לאחר שאמ' אחריו לפל' אבל

א *ואקנייהו כך צריך להיות. ז: לאקנייה.

11 בבא בתרא קלו ע"א. 12 רשב"ס, בבא בתרא שם, ד"ה אתון הכי מתניתו לה; ר' יצחק בן מרדכי בשם ר"ת - אור זרוע, בבא בתרא, סימן קלו. 13 כלומר, לא נכתב כי אם לקנות מחיים. 14 מיכה ז, א. 15 שיר השירים א, יד. 16 בראשית יח, כז. 17 בראשית מט, כא. 18 קהלת ז, כג. 19 איוב כח, יב. 20 על פי איוב יב, כב. 21 בבא בתרא ד ע"א. אורבך, בעלי התוספות, עמ' 112, משער שהכוונה לפטירתו של רבנו תם. 22 על פי ירמיהו יג, יז. 23 על פי ירמיהו כט, יא. ייתכן שיש כאן רמז לאירועי בלואה (Blois) שהתרחשו זמן קצר לפני פטירת רבנו תם. ראו הברמן, גזירות אשכנז וצרפת, עמ' קמב-קמו; יובל, שני גויים, עמ' 203-218. 24 על פי ברכות לג ע"ב. 25 = כמינה. 26 כתובות צה ע"ב; בבא בתרא קלו ע"א.

לעצמו לא כדמוכח ביש נוחלי²⁷ בההי' דהוה לה דיקלא בארעי' דרב ביבי, ואין לה כח וזכות בנכסים אלא מה שנתנו לה. ואולם אם דבר ידוע שנתן לה בשטר זכתה מה שנתן לה במתנה ואין היורשי' יכולין למחות מעשות בהם כל חפצה כיון שלא הקנתה להם אלא לאחר מיתה, ובשטר לא נכתב לא זמן ולא קניין. יצחק בר שמואל ז"ל.

27 בבא בתרא קלז ע"ב.

סימן קיד

נוסח יסוד: תשובת ר' שמחה משפיירא (כתב יד אוקספורד 692, דף 281א, ומשם: תשובות ופסקים, קופפר, סימן קמט-קנא עמ' 229).

מבוא: אזכור קצר של פסיקת ר"י במקרה של אישה שביקשה להחזיק מבחינה משפטית בנכסי בעלה המנוח באמצעות נעילת הבית במפתח. ר"י פסק שהיא לא זכתה בתכולת הבית מאחר שהבית עצמו שייך ליתומים, יורשי בעלה.

וכן העידו בשם רבי' יצחק הזקן על אלמנה שסגרה במפתח בית היתומין שהיו כל הנכסי' מונחי' שם דלא הויה תפיסה כיון דהנכסי' מונחין ברשותן ולא ברשותה.

סימן קטו

נוסח יסוד: ספר ראבי"ה, סימן תתקלג (ג, עמ' קנו-קנז) [א].

מקבילות (פרפרוזות): אור זרוע, בבא בתרא, סימן צו; תוספות קידושין עח ע"ב, ד"ה לא; ספר התרומה, סימן קל¹.

מבוא: ר' יואל בן יצחק הלוי פסק שגוסס אינו יכול לגרש. ייתכן שפסיקה

1 משם: סמ"ג, עשין נ (ומשם: יצחק זימר, סדר הפוסקים, עמ' רמח: רבי' אפרים הגדול מרגשפורק ... ובר פלוגתיה דרבי' יואל הלוי הנז' בכמה מקומות במרדכי. וזהו רבי יואל ששאל מר"י אם הגוסס יכול לגרש אשתו כאשר תמצא בסמ"ג בהלכות גיטין); הגהות מיימוניות, גירושין ב, נ; תוספות אלפס, קידושין, עמ' שנט-שס (כתב יד פריס, הספרייה הלאומית 314, דף 163א, בגיליון); ספר המרדכי, גיטין, סימן תכא (עמ' 689-691).

זו של ר' יואל נבעה מרצונו למנוע את פינויה של אלמנה מבית בעלה בידי בני הבעל, שטענו שהיא מגורשת. בפסקו, ר' יואל פירש סוגיות שונות באופן מחודש. ר' יואל שלח את תשובתו לר' יהודה בן קלונימוס בן מאיר ולר' אליעזר ממץ, ואל ר' יצחק בן שמואל בצרפת, ושלושתם הגיבו בתמיהה על פסיקתו של ר' יואל.² התשובה נכתבה בחייו של ר' אלחנן, שנהרג בשנת 1184.

אשרי תבחר ותקרב³ כי מי ערב לכו לגשת.⁴ תרהיבני עוז בנפשי,⁵ יברכך מלכי וקדושי, הר"י יואל הלוי. יען כי מצאתי חן בעיניך להכירני ולקרביני. בענוותך בטחתי בך להשכילך. ולולי כן קיימתי בעצמי כבבליים⁶ המקיימי' בעצמם ראוני נערי' ונחבאו.⁷ ומי לנו גדול כמוך לצלול במי' אדירים ולגלות מרגליות להאיר עיני חכמי'. כי הבאת ההיא דכל הגט דקא⁸ נתנו לה בחזקת שהוא קיי' וכו' בגמ' אבל [גוסס] שרוב גוססים [למיתה] לא.⁹ גם משנת מסכת ערכין פ"ק דתנא בה¹⁰ הגוסס נודר ומעריך ומקדיש. דמתרווייהו יש ללמוד¹¹ דנכסי' שנפלו לו כשהוא גוסס היינו דווקא בגוסס שאינו בר דעת שהוא מטורף מחמת קרוב מיתה או שאינו יכול לדבר ולרמוז כמו שפי' רבי' שמואל' דודי זצ"ל.¹² ונפלאתי איך עלה על דעת אדוני לדקדק ממנה דההיא דגיטין דאין גיטו של גוסס גט, דאדרכא משמע מינה טפי דהוי גט.¹³ וההיא דערכין אמרי' התם משום דאמירה לגבוה כמסירתו להדיוט, לא ידענא מאי קא' מר, דהא מסירה להדיוט לא מהני לגוסס לפי סברת אדוני אפי' דעתו מיושבת עליו ומילולו נכון בפיו. וכל זה דחק אדוני בשביל פ"ח¹⁴ שפי' גבי אילו נכסי' שנפלו לו כשהוא גוסס שאז אינו יכול להקנותן לפי שרוב גוססין למיתה וכמת הוא חשוב ולעניין בכורה מוחזק הוא. וזה הפי' לא יתכן, כי על כרחי' טעם דרוב גוססין למיתה אין לי לגרום ביטול מתנתו וגיטו דהא שחוט ומגוייד בצומת הגידין קרוב למיתה לרבנן כמו גוסס ואין לחיים אפי' המיעוט כמו מגוססין אלא כו' למיתה ואפ"ה נותנין גט כדאי' בפ' מי שאחזו.¹⁵ וגם מתוך

א *גוסס| כך צריך להיות. א - חסר. ב *למיתה| כך צריך להיות. א - חסר.

2 ראו ספר ראבי"ה, סימן תקלג (ג, עמ' קנד-קנו, קנו-קנז-קנח). 3 תהלים סה, ה. 4 על פי ירמיהו ל, כא. 5 על פי תהלים קלח, ג. 6 ירושלמי ברכות ב, א, ד ע"ב (עמ' 14). 7 איוב כט, ח. 8 גיטין ג, ג. 9 גיטין כח ע"א. 10 ערכין א, ג; ערכין ו ע"ב. 11 ר"י הציג כאן את דעת עצמו, בניגוד לדברי ר' יואל שכל גוסס פסול מנתינת גט. 12 רשב"ם בבא בתרא קכז ע"ב, ד"ה בנכסים שנפלו לו. 13 ר"י לא פירט מדוע אין להביא ראיה מסוגיה זו בגיטין כח ע"א, אך מסתבר שכונתו שהתלמוד שם מניח שכל עוד המגרש בחיים, השליח יכול למסור את הגט, גם אם המגרש גוסס. 14 הובא באור זרוע, בבא בתרא, סימן צו. בפרפרוה בספר התרומה, ר"י הסביר את דברי רבנו חננאל לשיטתו: 'וגם רבי' חננאל שפי' שנפלו כשהוא גוסס ואז אינו יכול להקנותם משום דחשוב כמת לא רצה לומר בשביל שאינו יכול לדבר ואין דעתו מיושבת עליו. אבל אם יכול לדבר ומיושב בדעתו גיטו ומתנתו מועילים בטוב'. 15 גיטין ע ע"ב.

קושיא שהקשה אדוני על פי' רבי' שמוא' דאי משום דגוסס אינו יכול לדבר נקט גוסס, למה לי למינקט גוסס לינקוט חולה שנשתק ואינו מכוון לומר ג' פעמי' על לאו לאו ועל הן הן כשבודקי' אותו למשאות ולמתנות. מתוך כך דחק אדוני לומר כך, ומתוך כך חשב אדוני שאין נתינת גוסס נתינה אפי' דעתו מיושבת ומילולו נכון, גם זאת לא תהיה. וכבוא כתב אדוני ליד בני אלחנן א' לי דסמוך למיתה מיבעי ליה למינקט שאינו משתפה אח"כ, כי באותו שסופו להשתפות יש מיגו ולא צריך קרא דיכיר, וסתם גוסס שאינו יכול לדבר ולרמוז כן הוא כי מתוך אותו הטירוף מת. אבל במשמ' חולה שנשתק או בריא שנשתטה, אין משמע שלא ישתפה אח"כ כי אין סתמן שלא להשתפות, לכך יכול להקנות שנפלו לו אז. כך א' לי בני לאלתר כשבא כתב אדוני לידו, ויפה כיון. ועוד יש לתרץ, דאפי' לא היה סתם משתטה ונשתתק שאין יכול ליבדק סופו להשתפות, עדיף ליה למינקט גוסס דשכיח מחמת מיתה ככל סתם בני אדם. אבל שטות ושיתוק שאין יכולין ליבדק שאינן מחמת מיתה אינו מצוי רק במיעוטין. ואמנם כתב אחד מחלב הקרב בא לידי ונאסר, ואני איני בקי בהן ובשמותיהן של אותן חלבי' שהזכיר בכתב אדוני.¹⁶ ושלום תורתו נצח. יצחק בר שמואל זלה"ה.

16 ר' יואל שלח לר"י שאלה נוספת העוסקת בכשרות חלב הבהמה (בעצת ר' אפרים מרגנשבורג: 'תשכיר רץ לצרפת, ואם יתירו לך תאכלנו אחרי כן'), ועליה ר"י אמר שאין בידו להשיב. ראו ספר ראבי"ה, סימנים אלף וקכח (ד, עמ' קפב-קפח); אור זרוע, א, סימן תיא; אפטוביצר, מבוא לראבי"ה, עמ' 168-169.

סימן קטז

נוסח יסוד: ספר המרדכי, גיטין, סימן תכא (עמ' 681-682).

מקבילות: ר' יצחק מרגליות, ים שעשה שלמה, כתב יד אוקספורד 803, דף 95ב.

מבוא: שני משפטים מתוך תשובת ר"י הובאו בספר מרדכי בתוך תשובה שכתב ר' אביגדור כ"ץ למהר"ם מרוטנבורג.¹ ר"י סבר שאין לאפשר לסופר הכותב את הגט להיות בין החתומים על הגט, אבל לא פסל גט כזה בדיעבד אם בכך היה גורם לוולד להיקרא ממזר.²

וגם ר"י הזקן כתב בתשובתו: כרי הוא ר"ח³ לסמוך עליו בשעת הדחק על מעשה

1 ראו עמנואל, מהר"ם וחבריו, עמ' 878, הערה 9. 2 לשיטת ר"י המחמירה, ראו קופפר, הלכות הגט, עמ' 134; ספר התרומה, סימן קכה. 3 שיטת רבנו חננאל, המכשירה גט שחתם בו הסופר, מובאת במספר מקורות. ראו ספר המרדכי, גיטין, עמ' 664, הערה לשורה 163.

שהיה בגט שהיה חתום בו סופר ועד וניסת לאחר וילדה והכשיר הולד. וסיים בדבריו: אמנם אני נזהר ומזהיר לכתחילה שלא להחתים סופר ועד בשום גט.

סימן קיז

נוסח יסוד: עץ חיים, ב, עמ' קצז [ע].

מקבילות: ספר המרדכי, כתב יד ורצ'לי, דף 355א בגיליון [ו]; ספר המרדכי, הגהות גיטין, סימן תסו [ה].

מבוא: ר"י פסק שאישה המחזיקה שטר מבית דין במקום אחר המעיד על היותה גרושה מותרת להינשא גם ללא קיום החתימות בשטר, למרות שאילו הופץ ערעור על הגט, צריך לקיים את השטר.

השיב ר"י באשה שהביאה כתב חתום בעדים שקבלה גטה במדינת הים ולא מצאה קיום לכתבה. והשיב שמותרת לינשא, ולכי אתי בעל¹ תבקש קיום או בירור הגירושי. והוא הדין אם שלחו בית דין חתימתן שבאותו מקום שנתן שם הגט שבפניהם נתגרשה, שמותרת לינשא אפילו אין כאן מכירין החתימה. כל זה דליכא מערער.

א השיב ר"י ה: מעשה. ב באשה ו: דאשה. ג שהביאה ה [נוסף]: גיטה ממדינת הים והביאה. ד כתב חתום ה: הרשאה כתוב. ה שקבלה ... הים] ה - חסר. ו והשיב] ו - חסר. ז כאן ה - חסר. ח כל זה ה, ו: כיון.

1 בדומה לגיטין ה ע"ב: 'דילמא אתי בעל מערער ופסיל ליה, השתא בעל לא קא מערער אנן ניקום ונערער עלה'. ראו גם שם, ו ע"ב.

סימן קיח

נוסח יסוד: סמ"ג עשין מח; שם, עשין נ.

מקבילות: קופפר, הלכות הגט, עמ' 135-136¹; ספר התרומה, הלכות גיטין, סימן קלא.

מבוא: ר' משה מקוצי סיכם את העולה מתוך תשובת ר"י שמצא, והדברים

1 משם: ספר המרדכי, גיטין, סימן קט (עמ' 634-637).

שמסר זהים כמעט לדברי ר"י עצמו בהלכות הגט שלו. ר"י קבע שאין צורך בעדות או בראיה אחרת כדי לסמוך על שליח להולכה הטוען שהוא התמנה לכך על ידי הבעל המגרש. אזכור ראשון של התשובה מופיע בסמ"ג בהלכות קידושין (מצווה מח), ואחר כך בהלכות גיטין (מצווה נ) האריך יותר ואף ציטט מתוך התשובה.

לפיכך אם הודו השליח והמשלח אינן צריכין עדים כמו שליח הגט וכמו שליח שהרשהו להפריש לו תרומה וכיוצא בהן לכל שלוחו של אדם כמותו ואינן צריכין עדים.² וכן פי' רבנו יצחק בתשובה אחת.³

אמנם בארנו בהלכות קדושין שאין שליח האיש צריך עדים לא בגירושין ולא בקדושין שבכל התורה שלוחו כמותו וכן פסק רבי' יצחק בתשובה אחת ... אחריכין עיינתי בתשובה רבי' יצחק⁴ וכתוב שם: דע לך כי אמת הדבר שאין שליח להולכה המביא גט לאשה צריך לא חתימת ביד⁵ ולא חתימת עדים להודיע שעשאו הבעל שליח להולכה שהרי הגט שבידו מוכיח כן,⁶ אבל צריך למנותו שליח לפני שני עדי' כשרים. ומזה לא הביא שום ראיה.⁷

2 ציטוט מרמב"ם, הלכות אישות ג, טו. 3 עד כאן במצוות עשה מח. 4 מסתבר שאת הדברים הקודמים כתב ר' משה מקוצי לפני שראה את תשובת ר"י כמו עיניו. לאור דברי ר"י בתשובה, ההשוואה שערך הסמ"ג בין דברי הרמב"ם בהלכות אישות לבין תשובת ר"י אינה מדויקת לחלוטין, שכן ר"י דרש נוכחות עדים במינוי שליח ההולכה, ונימק את נאמנותו של השליח ללא עדות העדים בכך שהגט עצמו מוכיח עליו. שליח קידושין אינו נושא שטר המוכיח מתוכו על השליחות, וייתכן שבמקרה זה ר"י לא היה מכשיר. 5 = בית דין. 6 הקטע מהמילים 'שאיין שליח להולכה' עד 'מוכיח כן' מופיע ב'הלכות הגט', עמ' 135. תשובה זו שונה מ'הלכות הגט' בשניים. היא פותחת בגוף שני - 'דע לך' - וכן מופיעה בה הקביעה שמינוי השליח צריך להיות בפני עדים, קביעה שאינה מופיעה בהלכות הגט. 7 כוונת הסמ"ג למובאה מן הירושלמי שהביא קודם לכן, 'העושה שליח להוליך גט לאשתו צריך להחזיקו בפני שנים ואין השליח מן השנים', שממנה עולה שאכן צריך למנות שליח הולכה בפני שניים. לדברי הסמ"ג, ר"י לא הזכיר את הירושלמי בתשובתו. מובאה זו אינה נמצאת בתלמוד הירושלמי שלפנינו. ראו חידושי הרשב"א, גיטין, עמ' רעט, הערה 6.

סימן קיט

נוסח יסוד: ספר המרדכי, גיטין, סימן תנג (עמ' 850-854) [מ].

מקבילות: כתב יד פריס, הספרייה הלאומית 1408, דף 90א [פ]. ניסוח קרוב מאוד: ספר התרומה, הלכות גיטין, סימן קלא.¹

1 הדברים אינם נמצאים בכתבי היד של ספר התרומה. אולם, רבנו פרץ העתיק אותם בהגהותיו לסמ"ק מתוך 'ספר רבינו ברוך מכתב יד' (סמ"ק, סימן קפד, אות יב). ראו: שפיגל, הספר העברי, עמ' 135, הערה 108; פרידמן, ספר התרומה, עמ' 23-24.

מבוא: הנחיות לבתי דין המטפלים בקבלת גט בידי שליח האישה (שליח לקבלה). הכותרת 'מכתב ר"י הזקן' מטה לכך שמדובר כאן בתשובה או פסק מעשי, ולא בסיכום הלכות עקרוני.

וז"ל מכתב ר"י הזקן ז"ל: אשה שמנתה שליח לקבל גיטה במקום שיגיע השליח ישבו ב"ד שאינן קרובין לא לבעל ולא לשליח ויראו הגט ויקראוהו קודם הנתונה ויחזירוהו לו ויבטל כל מודעי ויתנוהו ליד זה שנעשה שליח לקבלה ויאמר התקבל גט זה לאשתי פלונית דאיתקרי פלונית בת ר"פ והרי היא מגורשת ממני והרי היא מותרת לכל אדם כדת משה וישראל. והם יכתבו כך* וכך בשבת כך² לירח פלוני כך³ למנין עולם⁴ שאנו מונים בו כאן בפלונית מתא דיתבא על נהר פלוני נחנו ב"ד חתומי מטה במותב תלתא הוינא בא לפנינו פב"פ הנולד בפלונית מתא דיתבא על נהר פלוני או על אמת המים וגירש פלונית אשתו בת ר"פ ונתן גיטה לפב"פ שלוחה וא"ל התקבל גט זה לאשתי פלונית דמתקריא פלונית בת ר"פ והרי היא מגורשת ממני ומותרת לכל אדם. וקודם מסירתו ביטל כל מודעי דהווי ליה. ואם⁵ מסר שום מודעה שתהא מבוטלת ואין שום תנאי בגירושין אך הן גרושין גמורין וקרינא הגט קודם הנתונה ולאחר הנתונה והיה כשר כדת וכהלכה. ומחמת שראינו גירושי פלונית בת ר"פ שנתן בעלה גיטה ביד פלוני בר ר"פ שלוחה לקבלה כתבנו לה שטר זה לראיה ולזכות להיות בידה שריר וקיים.

וא"צ הכרת חתימת ב"ד כל זמן שלא יערער הבעל. ונכון⁶ לחזור⁷ אחר ב"ד שחתימותיהן ניכרות מפני ערעור הבעל. וגם טוב שיכתוב אחר חתימת ב"ד אני פלוני בר ר"פ החתום מטה העומד היום בפלונית מתא דיתבא על נהר פלוני גרשתי אשתי פלונית דמתקריא פלונית בר"פ בפני ב"ד פבר"פ ופבר"פ ופבר"פ ובלא שום תנאי ובביטול כל מודעי ככל הכתוב למעלה ושטר חתימתם אמת שריר וקיים.⁸ וזה כותבין במקום שהאשה דרה שעושה שליח לקבלה. דוכרן פתגמיא⁹ דהות קדמנא נחנא דייני דחתימי לתתא¹⁰ במותב תלתא הוינא בכך וכך לחדש שנת כך וכך לבריאת עולם למנין שאנו מונים כאן בפלונית מתא דיתבא על נהר פלוני בפנינו באת פלונית בת פלוני שנולדה בפלונית מתא דיתבא על נהר פלוני ואמרה קדמנא פלוני ברבי פלוני שנולד בפלונית מתא דיתבא על נהר פלוני הוי שלוחי במקומי לקבל גיטי מיד אישי פלוני בן ר' פלוני שנולד בפלונית מתא דיתבא על נהר פלוני ותהא ידך כידי ורשותך כרשותי¹¹ לקבל גיטי בכל מקום מרצון נפשי. ומה שנעשה בפנינו כתבנו וחתמנו שריר וקיים עכ"ל.

א (כך) פ: בכך. ב (כך) פ: בכך וכך. ג (כך) פ: בכך וכך. ד למנין עולם פ: לבריאת עולם למנין. ה ואם פ: שאם. ו נכון פ: וטוב. ז לחזור פ: לחזר. ח היום פ: עכשיו. ט וקיים פ נוסף: פב"פ. י פתגמיא פ: פתגמא. יא לתתא פ: לתחת. יב ורשותך כרשותי פ: ודכוותך כדכוותי.

סימן קכ

נוסח יסוד: כתב יד המבורג 45 דף 155 ד סימן מ [ה].¹

מקבילות: אזכור: תוספות רבנו אלחנן, עבודה זרה י ע"א;² תוספות עבודה זרה י ע"א, ד"ה ספרא דוקנא; פסקי רא"ש, עבודה זרה א, ז; אור זרוע, א, סימן תשם, סעיף א.

מבוא: ר"י נשאל לכשרותו של שטר משנת ד'תתק"ד (1144), שבו הסופר לא ציין שמניין השנים הוא לבריאת העולם. ר"י השיב שאין שיטת מניין אלטרנטיבית שעל פיה ניתן לפרש את הכתוב בשטר, ולכן השטר קביל.

במה שדילג הסופר לבריאת עולם אין לחוש, דכיון דכתב בשנת ד' אלפי' [וט'] מאות וד', ע"כ אי איפשר אלא לבריאת עולם. דאפי' לאחר עשרי' או חמש שני' וארבע אי איפשר [אלא] לבריאת עולם, לא היה שום דבר שראוי לספק בו שמא תפס שם חשבוננו ולא יועיל השטר עד אותו הזמן דשטר מאוחר הוא [ועד] דמטיה זמני' לא טריף,³ או אם מתנה [הניתנת] קוד' זמן לא יועיל השטר כלום. כי אין לנו לומר' ששינה חשבוננו מן האחר' ולעשות את השטר מאוחר, כיון דליכ' הוכחה שיהא מאוחר. כי ההיא דשית שנין יתירתא דשמעת' דתנא דבי אליהו⁴ אנן תולין בספרא דווקנא ומתקנין אותו שלא יהא מאוחר. וכ"ש כאן שאין הוכחה, שלא נעשנו מאוחר בלא ראייה. וגם במה שדילג הסופר בסוף השטר דכשר למיקני' בי', אין נר' לי שום פגם בשטר כיון שכתוב בתחילתו שנתנה לו במתנה גמורה בקניין גמור.

א *וט' כן צריך להיות. ה: וד'. ב *אלא כן צריך להיות. ה - חסר. ג *ועד כן צריך להיות. ה: ודע. ד *הניתנת כן צריך להיות. ה: הנותנת.

1 פורסם: עמנואל, מהר"ם וחבריו, סימן שסה, עמ' 728. 2 ללא אזכור שמו של ר"י: תוספות שם, ד"ה ספרא דוקנא; תוספות ר"ש, שם (עמ' מט); תוספות רי"ד, שם ('וכדברי מצאתי כתוב בתוספ' אחת'). 3 עבודה זרה י ע"א. 4 שם ט ע"ב-י ע"א.

סימן קכא

נוסח יסוד: פירוש ר' יצחק בן אברהם מקרקשונה לרי"ף בבא בתרא (כתב יד לונדון 429, דף 233-234 א) [פ].¹

1 שיטת הקדמונים, ב"ב, ב, עמ' קסו-קסח; קופפר, הלכות הגט, עמ' 143-144.

מקבילות: פירוש ר' אשר בן שלמיה לכבא בתרא, דף קסב ע"א (קטע גניזה: Camb T-S F 5.133, fol. 25r-25v) [א].² פרפרזה: תוספות כבא בתרא קסב ע"א, ד"ה לפי.

מבוא: ר' אשר בן משולם מלוניל שאל את ר"י האם המנהג הרווח לאשר תיקונים בשורה התחונה של השטר, לפני מקום חתימות העדים, הוא מנהג תקף לאור הכלל התלמודי ש'אין למדים משיטה אחרונה' (כבא בתרא קסב ע"א). בנוסף, הוא שאל האם מותר לכתוב פעמיים 'שריר וקיים' בסוף השטר, לאור דברי התלמוד 'חד שריר וקיים כתבין, תרי שריר וקיים לא כתבין'.³ שני הנושאים הללו נידונו בידי ר' יהודה הברצלוני, שסבר שמותר לכתוב 'שריר וקיים' מספר פעמים בשטר, ושאלין ללמוד משיטה אחרונה אפילו כשכתוב בה 'שריר וקיים'.⁴ לדברי ר' אשר בן משולם, הנוהג בדרום צרפת היה לרשום תיקונים בשורה האחרונה של השטר. מסתבר, אם כן, שר' אשר מלוניל שלח את שאלתו אל הר"י מתוך תקווה שר"י יצדיק את הנוהג הרווח.

וכבר שאל הרב ר' אשר בן הרב ר' משלם ז"ל לפני הרב ר' יצחק ב"ר שמואל ז"ל על מנהג אנשי ארצנו שהם כותבין כל קיומיהם בשיטה אחרונה ואין מי שיפקפק בדבר, וגם אם עושין שני שריר וקיים אם לא. והשיב⁵ כי כבר נתקשה בזה זה שלשים [שנה]⁶ ונשאל לפני הרב ר' יעקב היאך אנו מקיימין המחקין ותלויות בשיטה אחרונה כיון שאין אנו למדין משיטה אחרונה.⁷ ואי משום שריר וקיים, הלא לפי ההלכה נראה שכותבין שטר פשוט בלא שריר וקיים, שאם היה בו שריר וקיים למה לא יהיו למדין משיטה אחרונה. והואיל וכן בכל גט פשוט יש לחוש שמא בלא שריר וקיים נכתב ונותן לבעליו שכך הוא כשר וכך דינו להיות, ובעל השטר מחק והגיה וכתב בו שריר וקיים. ולא השיב לי בפעם ההוא.

ואחר כך שאלתי לו פנים בפנים, וענני רבינו על פה כי כיון שאנו כותבין עכשו בכתובות ובשטרות שריר וקיים, אם היה נעשה בלא שריר וקיים פסול (וכן בגיטין כדת משה וישראל שבסיומו מועיל כמו שריר וקיים).⁸ ועל כן יש ללמוד

א *שנה] א. י: יום. ב פשוט] א נוסף: שיש בו מחק. ג *וכן ... וקיים] א. י - חטו.

2 שיטת הקדמונים, ב"ב, עמ' תה. 3 כבא בתרא קס ע"ב. 4 אסף, תשובות הגאונים, עמ' 112 (הובא בפירוש ר"י קרקשונה לכבא בתרא, עמ' קסו) ושם, עמ' 115 (ר"י קרקשונה שם). ר' אשר מלוניל נחלק בעניין זה עם גיסו, ר' משה בן יהודה, כמובא בספר ההשלמה, עמ' 56-57. ראו גם דברי הראב"ד (תמים דעים, סימן מב; ראב"ד, תשובות ופסקים, סימן כג, עמ' קעב, ושם, סימן יז, עמ' סב-סג). 5 הדברים להלן נמצאים כמעט מילה במילה בהלכות הגט של ר"י. ראו קופפר, הלכות הגט, עמ' 132-133. 6 'וכשלים עברו' - קופפר, הלכות הגט, עמ' 132. ראו אורבך, בעלי התוספות, עמ' 230, הערה 18. 7 כבא בתרא קסב ע"א.

מקיום מחקין משיטה אחרונה קודם שריר וקיים.⁸ וכן נמי בסוף הגט שכותבין אנו כדת משה וישראל הוי כמו שריר וקיים. וליכא למיחש למידי, ויכולין לכתוב ספר תירוכין ואגרת שיבוקין וגט פטורין בשיטה אחרונה כי אין לחוש עוד לזיוף.⁷ והיה קשה לי כי גם בימי חכמי המשנה והתלמוד היו כותבין כדת משה וישראל כדתנן במסכת ידים⁹ קובלנו¹⁰ עליכם פרושים שאתם כותבין המושל עם משה בגט, ואפי' הכי לא היו למדין משיטה אחרונה. ומיהו יש לדחות שלא היה קבוע לכתוב בסוף הגט אלא כל מקום שהיו רוצים.¹

ונראה שלא החזיק רבי' יעקב ז"ל בטעם זה לסמוך עליו, שראיתי שכתב בספרו¹⁰ שהיה מנהג שלו שאין לעשות¹¹ מחקין ותלויות בשיטה אחרונה כי אם לפני וקנינא מיניה אך בדברים ששנה עליהם הורגלו לכתוב אחר וקנינא מיניה דהוי כשיטה אחרונה. ומדבריו יש ללמוד שאעפ"י שהורגלו עכשו לכתוב שריר וקיים בכתובות ושאר שטרות, יש לחוש [...]¹¹ אם יהיה קודם המחקין¹² בשטה אחרונה, כי שמא השטר היה נגמר בלא שריר וקיים כשבא ליד בעליו והוא הוסיף שיטה אחרונה וסיימה בשריר וקיים שמחק למעלה וכתב על המחק מה שרצה וקיימו בשיטה אחרונה. והואיל וכן, גבי ודין דגיטא נמי יש לחוש אם יהיה בשיטה אחרונה שמא הגט נסתים בלא ודין כשבא ליד האשה והיא הוסיפה שיטה אחרונה. ואם נתן לה כשלא נכתב בו ודין פסול לר' יהודה¹² ושמא הלכה כר' יהודה. ובין אביי ורבא דפליגי בידים שאין מוכיחות מצו סברי דבעי' ודין דלא ליהוי משמע רבדיבורא מגרש כדמפרש טעמא דר' יהודה בהמגרש,¹³ מכל מקום מטעם שפירשתי מתוך דברי רבינו יעקב ז"ל אני כותב ודין ספר תירוכין קודם שיטה אחרונה. ואעפ"י לא הייתי אוסר אשה בכך לבעלה, ועל מעשים שעושים אחרים אין דעתי לדקדק אחריו אם אינו בא לפני ממילא. אבל זה הגט בא לידי ממילא, וגם אחי¹⁴ שלח לפני האשה שינתן הגט בפני העדים. ועל כן אני מחזר לעשות כמו שפירשתי, ואני ממלא כל השיטה האחרונה באותיות רחבות, שאם לא היה באחרונה אלא חצי שיטה כיון שנחוש לשמא יוסיף בעל השטר שיטה אחרונה אם יחתמו עדים בחלק בחצי השני משטה אחרונה שוב לא נלמוד משיטה שלפני אחרונה שכיון שהיא סמוכה לעדים שחתומין למטה הימנה יש לה דין שיטה אחרונה שיש לחוש שהוסיפה בעל השטר בין עדים לכתב ונמצא שנטלת ודין הכתוב באותה שיטה

ד וכן נמי ... לזיוף] א: כדת משה וישראל. ה קובלנו] א: קובלין אנו. ו רוצים] א [109: והכי ... [מ] שנה שלא היה המושל מלמעלה ומשה מלמטה. ז לעשות] א [109: קיום. ח קודם המחקין] א: קיום.

8 כדברי רשב"ם, בבא בתרא קסב ע"א, ד"ה הרחיק. 9 ידיים ד, ת. 10 הדברים אינם נמצאים בספר הישר. קופפר (הלכות הגט, עמ' 133, הערה 46) שיער שהכוונה לתיקון הגט שכתב רבנו תם בספר הלכות גדולות שלו. ראו על כך עמנואל, שכרי לחות, עמ' 279-280. 11 לא ניתן לקרוא מילה זו בגלל קרע בכתב היד. 12 גיטין ט, ג; גיטין פה ע"ב. 13 גיטין פה ע"ב. 14 לא ברור למי התכוון ר"י.

ואם יחתמו העדים תחת הכתב של שיטה אחרונה דהינו חציה הראשון יש לחוש שמא תמלא האשה חצי השיטה החלק ותוסיף עוד שיטה אחרונה בין עדים לכתוב וילמדו מחצי השיטה שהוסיפה שהיא קודם אחרונה. ומה שיש לפסול בשכתוב ודין ספר תירוכין בשיטה אחרונה, דוקא בגט שהאשה מביאה לבית דין כדי להתירה לינשא על ידו שאין להתירה לפי שמא היא הוסיפה שיטה אחרונה, או בגט ששליח הולכה נותן לאשה בפנינו יש לחוש שמא הוא מעצמו הוסיף שיטה אחרונה שכתוב בה ודין ספר תירוכין לפי ששגרתו האשה. אבל בגט שהבעל נותן לה בפנינו או לשלוחה ואינה שומרתו לראיה, שבמקומה ידוע לכל כי היא מגורשת ואינה זזה ממקומה, אפי' אין עליו עדים מגורשת בעידי מסירה כר' אליעזר.¹⁵ והואיל וכך, מה לי שיטה ראשונה מה לי שיטה אחרונה. ואפי' יש מחקים ותלויות בלא קיום, כשר בדיעבד ומתירין אותה לינשא בעידי מסירה. ולכך מותרת בו אפי' עיקר התורף בשיטה אחרונה. ומיהו לכתחלה כיון שמדקדיקין לעשותו כשר גמור בלא מחקין ותלויות שאינן מקויימין, לפי שתקנו שיהו העדים חותמין על הגט מפני תקון העולם,¹⁶ יש להזהר גם בו לעשותו לכתחלה כשר גמור לר' אליעזר כמו לר' מאיר. עד כאן כתב הרב ר' יצחק ז"ל.

15 גיטין ט ע"ב. 16 גיטין ד, ג; גיטין לד ע"ב.

סימן קכב

נוסח יסוד: כתב יד קמברידג', ספריית האוניברסיטה Add. 3127, דף 272 ב[ק].¹

מבוא: זוג נשוי שכר חלק מביתה של אישה למטרת מגורים. במהלך תקופת השכירות, נפרדו הגבר ואשתו. כתוצאה מכך דרשה בעלת הבית מהשוכר לפנות את מקומו כדי למנוע מצב של ייחוד והחזירה את יתרת דמי השכירות לאשתו. ר"י נשאל על עצם דרישת ההתפנות מצד דיני ייחוד ועל החזרת הכסף לאשת השוכר. הוא פסק שאין ייחוד בגלל שילדי האישה גרים אף הם בבית, ושאל החזרת הכסף נעשתה לאחר התגלע הריב בין השוכר לאשתו, המשכירה חייבת להישבע שהחזירה.

ראובן שכר מקצת בית של אשה אחת ויש לה בנים, והתנה לה להלות לה בגדי' כרים וכסתות. וכעסה אשתו עמו והלכה מביתו. ובאת האשה בחצי הזמן ואמרה איני חפיצ' להיות עמך אחר שאין לך אשה משום יחוד, ושכרות חצי הזמן נתתי

1 פורסם: שאנן, פסקי רבנו יחיאל, עמ' ה, סימן יא.

לאשתך. וראובן אמ' מה שנתת לאשתי אינו כלום, משום פגיעת' רעה.² ומה היחוד, הרי יש לך בנים. ופסק ר"י אם נת[נה] המעות לאשתו קודם הכעס, כיון שרגילות הנשים לישא וליתן בבית, פטור' היא. ואם אחר הכעס נתנה אינ' פטור' וצריכה לישבע על זה או להביא עדים שנתנ' קודם הכעס. ומן היחוד כיון שיש לה בנים אינו יחוד.

א *נתנה| כך צריך להיות. ק: נתן.

2 בבא קמא ה, ד; בבא קמא פז ע"א.

סימן קכג

נוסח יסוד: ספר המרדכי, כתב יד ורצ'לי, דף 103 א [ו].

מקבילות: כתב יד אוקספורד 672, דף 35 א [א]; כתב יד קמברידג', ספריית האוניברסיטה Or. 71, דף 41 א [ק].

מבוא: שמעון טען שהפקיד אצל ראובן שטר על חוב שחייב לו יעקב אביו.¹ כאשר ביקש לקבל חזרה את השטר, ראובן דחה אותו בטענות שונות. ר"י התייחס בתשובתו לשתי טענות בלבד, ועיקר דבריו מוקדש לשאלת האחריות של שומר חנם שפשע בשמירת שטר, המוגדר דבר שאין גופו ממוזן.

השיב ר"י על שמעון שתבע לראובן שהפקיד אצלו שטר שהיה לו על יעקב אביו שהיה חייב לו כף^א לטריין. והשיב ראובן איני יודע אם הפקדתו, ואם הפקדתו איני יודע אם החזרתיו לך ואם לאו. ועוד ש"ח הייתי ואפי' שרפתיו בידים אין לך עלי אלא דינא דגרמי.² ועו' שטר פרוע הוא. ושמעון או' שקר דברת כי לא פרוע הוא.²

והשיב ר"י נפלינוי על דברי ראובן שכל כך העלמות' בידו. לא היה צריך לומר אלא ש"ח הייתי ופשעתי והיה פטור.^ה כמו ש"ש אי' משלם בגנבה ואבדה אלא בדבר המטלטל וגופו ממוזן, כמו כן ש"ח אי' משלם אלא בפשיעה. והא דלא

א כף א: כ'. ב ושמעון ... הוא א, ק - חסד. ג נפלינוי ק: נפלינוי. ד העלמות| ק: הערמות. ה והיה פטור| ק - חסד.

1 לא ברור האם יעקב הוא אביו של שמעון המפקיד או של ראובן השומר. מהתחמקותו של ראובן ניתן לשער שמדובר באביו. 2 בבא קמא לג ע"ב.

תני³ ש"ח נשבע על הכל ונושא שכר והשוכר משלמין הגנבה כו'. וכולי קרא דעל כל דבר פשע מיתוק⁴ בדבר המטלטל וגופו ממון. אבל אם שרפו בידים ודאי חייב לשלם שויו, ואם הוא בעין יחזירה לו.⁵ אבל אי' חייב לישבע שאי' בידו או שלא שרפו מכח שבוע' הסת, דלא נתקנה' על הקרקעו' והשטרות.⁶ ומה שהוסיף לטעון ועוד שטר פרוע אתה תובע, אם הוא פרוע למה הוצרך לכל הטענו' אשר טען. ואם יש עדים על השטר ששרפו בפניהם, לאו כל כמיניה שיהא נאמן לטעון פרוע.⁷ ושלוי' יצחק בר שמואל זלה"ה.

והא דלא ... משלמין א: וכן גם. ק: וכן גם ש"ח. ז נתקנה ק נוסף: אלא.

3 בבא מציעא ז, ח (בבא מציעא צג ע"א); שבועות ח, א (שבועות מט ע"א): 'ארבעה שומרין הן ... שומר חנם נשבע על הכל ... נושא שכר והשוכר ... ומשלמין את האברה ואת הגניבה'. קשה להלום את הניסוח 'והא דלא תני', אך ייתכן שכוונת ר"י למשנה אחרת (שנוכרה בהקשר זה בתשובת הרי"ף, ראו להלן, הערה 5) - שבועות ו, ה: 'ואלו דברים שאין נשבעין עליהן ... והשטרות ... שומר חנם אינו נשבע נושא שכר אינו משלם'. אם כך, ר"י התכוון ל'שומר חנם אינו נשבע' כשכתב 'לא תני שומר חנם נשבע', והוא (או אחד מן המעתיקים) השלים על פי המשנה המוכרת יותר. 4 בבא קמא סב ע"ב, ק"ז ע"ב; בבא מציעא נז ע"ב, ועוד. 5 תוספות שבועות לז ע"ב, ד"ה מיעט שטרות. לתשובה דומה של הרי"ף ראו תשובות הגאונים הרכבי סימן תנה. 6 בתשובת הרי"ף (שם): 'ואף כי לא נשביענו עליהם בשבועה דאורייתא, נשביענו עליהם בשבועה דרבנן שהיא היסת'. למחלוקת האם נשביעים שבועת היסת על קרקעות, ראו ספר ראבי"ה, סימן תקצ"ה (ג, עמ' שמו-שמט); אור זרוע, בבא מציעא, סימן ט. 7 שלב זה בדברי ר"י תמוה, ודומה שאין התאמה מלאה בין שתי הטענות המתחילות במילים 'ומה שהוסיף לטעון'.

סימן קכד

נוסח יסוד: סמ"ג, עשין פב.

מבוא: על דברי רב פפא (בבא בתרא עו ע"ב), שהמוכר שטר לחברו צריך לכתוב לו 'קני הוא וכל שעבודא דביה', אמר רשב"ם (שם), ד"ה צריך למיכתב) שצריך לכתוב זאת בשטר נפרד. ר"י חלק וסבר שכתובה זו יכולה להיעשות גם בתוך השטר עצמו.

וראיתי תשובה אחת שהשיב רבי' יצח' שאין חילוק בין כתבו על אותו שטר בין בשטר אחר.

סימן קכה

נוסח יסוד: סמ"ג, עשין פב [ס], בהשוואה לכתב יד וטיקן 146, דף 53א [ו].

מקבילה: ספר המרדכי, הגהות גיטין, סימן תס (עמ' 582) [ה].

מבוא: ליריבו הגיע רק קטע מתוך התשובה, הקובע שאין לחייב יורשים להישבע שבועת היסת כאשר אינם יודעים מנין הגיעו חפצים לידי מורישם.¹

השיב רבי' יצח' לא יתכן בעיני להשביע מן הדין היורשים הנתבעים מה שהניח אביהם בידם בתורת ירושה.^א ויכולין לעכב^ב דברים שאין עשויין להשאיל ולהשכיר אי לא שווי' ראה^ג גם בלא שבועה^ד אעפ"י שטוענין שאין יודעים אם היו שלו.^ה אעפ"י שרבי' שלמה^ו מחייב באיני יודע שבו' הסית, שאני הכא שאי' לנתבע' לידע דלא קיים ליה ליורש במאי דעבד^ז מוריש.^ח עד כאן דבריו.

א בידם בתורת ירושה ה: בירושה. ב לעכב ה [נוסף: לעצמם בלא שבועה. ג ראה] ה: ראה. ד גם בלא שבועה ה - חסר. ה שלון ה: של אביהם של זה הנתבע או לא. ו לנתבע ה: להם. ז *יודע ... דעבד ו. ס - חסר. ח במאי דעבד מוריש ה: במילי דאבוה.

1 השוו לשיטת רבנו תם: תוספות בבא קמא ק"ח ע"א, ד"ה רב נחמן; תוספות שבועות מא ע"א, ד"ה ומאן. שיטה אחרת עולה מספר הישר (חידושים), סימן תרפ, עמ' 392-393. 2 לביטוי 'שוויה ראה', השוו להלן, סימן קכו. 3 רש"י בבא קמא ק"ח ע"א, ד"ה פטור; בבא מציעא קטז ע"ב, ד"ה עסק שבועה. 4 על פי סנהדרין לא ע"א: 'דינוקא במילי דאבוה לא ידע'; גיטין נ ע"א: 'דגדול במילי דאבוה כקטן דמי'.

סימן קכו

נוסח יסוד: אור זרוע, בבא מציעא, סימנים שעד-שעה [ז].

מקבילות: תשובות מיימוניות, משפטים, סימן לב [ת]. הפסקה האחרונה בלבד: כתב יד אוקספורד 844, 81א, סימן קפה [א]; שו"ת מהר"ם, פראג, סימן שטז [פ]; ספר המרדכי, בבא מציעא, סימן תז [מ].

מבוא: ראובן טען שכרך תלמוד בבלי, המכיל את סדר קדשים, שייך לו כחלק מירושת אביו.¹ כתב היד נמצא בידיו של שמעון, שקיבל אותו כמשכון מאדם אחר. ראובן תובע משמעון להחזיר לו את כתב היד, ושמעון טוען שאין לכתב היד שתחת ידיו קשר עם ראובן.

1 הדיון הוא על 'סדר קדשים' ככרך ולא על מסכת זו או אחרת בסדר זה. על 'סדר קדשים' של רבנו תם' ראו: אור זרוע, א, סימן תקד. תוספות רבינו אלחנן על עבודה זרה, דף לה ע"א, עמ' רמג.

שלום רב לרב קרשביא. הצור ימגן צורריך וישבית.² אדון לפניך בקרקע כאשר הורשאתי^א על דבר הספר טען ראובן את שמעון תן לי סדר קדשים שהיה של מורישיי שהשאלו ללוי ולוי השאיל' ליהודה חמיו ונפטר יהודה והשכינוהו יורשיו אצלך עם שאר ספרים ועכשיו אני תובעו ממך כדין דברים העשויין להשאיל ולהשכיר.³ ושמעו' משיב אמת סדר קדשים בידי ולאן בעל דברים דידי את ולוי לא השאיל מורישיך כלום כאשר הודית לי. לך אל היורשים שמישכנוהו אצלי אולי יאמרו שמכרו מורישיך לאביהם או מישכנו ושמא יהיו נאמנין אחרי שאין לך עדים שראוהו בידם וגם אין עדים שראוהו בידי.

נראה לפי עניות דעתי שאם אין עדים לראובן שמסר ירושתו לשמעון ולא שוויה ראה,⁴ ואם היה יהודה קיים היה יכול לכפור בספר בשעה שהיה בידו כמו שהוא עתה ביד שמעו' והיה יכול לומר' שלא היה בידו דברים מעולם או שהחזירו, כל זכות שהיה ליהוד' בספר אם היה קיים והיה טוען לקוח הוא בידי והיה נאמן כל זמן דלא שוויה ראה מיגו דאי בעי אמ' להד"מ או החזרתיו לך – כל אותו הזכות יש ליורשיו. כגון זה טוענין ליורש וטוענין ללוקח⁵ כי אם היה יהודה קיים היה טוען לקוח הוא בידי והיה נאמן במיגו בשעה שהספר בידו דלא שוויה ראה, ואותו הזכות הוריש להם וגם הם מכרוהו ללוקח או מישכנו למלוה. וכגון שהיה פטור יהודה אם היה קיים משבועת היסת אם אין ראובן טוענו טענת ברי רק מאומד ומשמועה שאינה ברורה לו גם שמעו' פטור. וגם אם תובעו ראובן לשמעו' טענת בריא שאם היה תובע את יהודה היה חייב לישבע שבועת היסת מ"מ יורשי יהודה ושמעו' הבאי' מכחם פטורין מאותה שבועה. יהודה חייב לישבע שלקוח הוא בידו אם היה קיים והיה טוען כך דקיימ' לן אפי' לרב ושמואל אדם מורישי שבועה לבניו בממון שהוא מוחזק מדמשמ' פ' כל הנשבעי' גבי בריית' דתני' שהבן גובה בשבועת יורשין הא מני ב"ש היא דאמ' כל העומד לגבות כגבוי דמי⁶ דשטר היוצ' על היתומי' נשבע וגובה מחצה של מלוה ומחצה של פקדון מורישי הנפקד לבניו להיות פטורין משבועה דהחזרתיו לך דאע"פ שהוא חייב לישבע כך אם א הורשאתי ת: הורשיתי.

2 על פי בראשית יד כ: 'וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך' יחד עם תהלים ח, ג: 'מפי עוללים ויונקים יסדת עוז להשבית אויב ומתנקם'. 3 ראו רש"י שבועות מו ע"ב, ד"ה מיתמי, המבחיין בין ספרי אגדה, שאותם נהוג להשאיל ולהשכיר, לבין ספרים אחרים (תלמוד) שאין נוהגים להשאילם ולהשכירם. 4 דהיינו אין עדים שהרכוש שייך לו ועל כן יכול הנתבע לכפור באחת מדרכי הכפירה. ראו בבא בתרא מו ע"ב: 'אמר רב אשי: ואי חכים - משוי ליה ראה'. תודתנו לד"ר ג'ני רונפלד. 5 גיטין נח ע"ב. 6 שבועות מח ע"ב. כוונת הדברים היא שהעיקרון של רב ושמואל שאין אדם מורישי לבניו ממון שעליו הוא חייב שבועה המופיע שם בדף מח ע"א, אינו תקף כאשר מחויב השבועה מוחזק בממון. קביעה זו למד ר"י מכך שבדף מח ע"ב נקבע שכאשר יש שטר היורשים נשבעים 'שבועת היורשים' וגובים את ירושתם, שכן 'שטר העומד לגבות כגבוי דמי' ועל כן הממון נחשב בחזקתם.

היה קיים אתי שפיר אפי' לרב ושמואל מטעם שפי' כי הממון שהמוריש מוחזק ומחוייב עליו שבועה היורשין יורשין אותו ופטורין משבועה שהוא חייב.⁷ ואם ידוע ומפורסם כל כך שלא היה יהודה יכול לכפור אע"ג דלא שוויה ראה מחמת שירא לשנות את הידוע פן יכחישוהו ופן יחזיקוהו בשקרן, דומיא דרבה בר שרשום שהי' ירא לומ' לקוחה היא בידי משו' הנפק עליה קלא דארעא דיתמי היא,⁸ כי ראיתי שכתב רבי' תם מ"כ בכתבו⁹ שלא היה נאמן לומ' לקוחין הן הספרים בידי מיגו דאי בעי ואמ' להד"מ או החזרת' לך כי לא היה יכול לומ' שקר מפורסם ולא יהא לו אלא על ידי מיגו.

ואעפ"כ תמיה אני היאך יש לדמותם כלל דארעא דרבה בר שרשום בדין הוא שלא יהא לו מיגו כיון דנפק עלי' קלא דארעא דיתמי היא ירא הוא לומ' לקוחה היא בידי פן יוכחש כי בקל להתברר ואע"פ [ואפי'] לא יתברר יחזיקוהו כל העולם שקרן בעבור הקול. אבל גבי מטלטלין וספרים כיון שכל שעה יכול להחזירם, אפי' נודע שהיו בידו יכול כל שעה לומר החזרתים כדאמ' בשמעתין דממון פ' חזקת הבתים¹⁰ ודפ' כל הנשבעי¹¹ שיש להאמינו במסר ליה בעדים ואפקד ליה בעדים מתוך שיכול לומ' החזרת' דאין לי לחלק בין ספרים לשאר חפצים, דהא מהיכן תיתי לחלק ביניהם להוציא ממון. וכ"ש למה שמפר"ח¹² נפק עליה קלא דארע' דיתמי היא לא הוי טעמ' דשוב אין יכול להעזי פניו. אלא כיון שיש קול חשוב כמחאה וכיון שיצא הקול בתוך השלש והיה לו להזהר בשטרו כאילו שמע מחאה. וגם אם לא היה ליהוד' שום מיגו אין נראה להוציא ממנו ומיורשיו מכח דברים העשוין להשאיל ולהשכיר כי אם לפי ראות הדיינים ואהבת איש את רעהו ושנאת איש את רעהו ולפי מנהג המקום. ודאי אם היה עשוי להשאיל ולהשכיר ושווי' ראוב' ליהודה ראה¹³ מוציא ראוב' ירושתו מידו מטעם שעשוי להשאיל, אע"פ שראוב' אינו יודע אם שאול הוא בידו או לקוח, מבטל חזקה במחזיקי' הבא בטענת בריא. דהכי משמ' בהכותב¹⁴ דאי לא הוו מסירי תורי לרועה לא היה נאמן לומ' מחיים תפיס' לפי שאין לו מיגו דאי בעי ואמ' לקוח הוא בידיה' אין להם חזקה. אלמ' משו' דאדבריס' שאין להם חזקה לא מהניא בהו חזקה המחזיק בטענת בריא אע"ג

ב *ואפי' ת. ז: ואע"פ. ג במחזיקין ת: המחזיק. ד דאי בעי ואמ' ת: לומ'. ה בידין ת נוסף: שהגדרות. ו דאדבריס ת: דהו דברי'.

7 ראו בבא בתרא ע"ב. בעיסקא של 'מחצה מלוה ומחצה פקדון', על פי דעת רב חסדא שם, האב נאמן לטעון שהחזיר במיגו שהפקדון נאנס והוא חייב שבועה על טענתו. אם נפטר האב, הרי שבית הדין טוען עבור היורשים את טענת האב. לדעת ר"י מכיוון שהם מוחזקים בממון, הם יורשים את הממון גם ללא שבועה. אומנם מפירוש רשב"ם לסוגיה משתמע שהם חייבים שבועה שלא פקדנו אבא'. 8 בבא בתרא לב ע"ב. 9 שו"ת מהר"ם דפוס פראג סימן שטו. 10 בבא בתרא מה ע"א. 11 שבועות מה ע"ב. 12 השו"ת דברי ר"ח המובאים בעליות דר' יונה, בבא בתרא לג ע"א, עמ' קנא; ספר העיטור, הלכות מודעא, דף מג ע"א. 13 ראובן טען ש'ראה' את שלו אצל יהודה. 14 כתובות פד ע"ב.

דלמרא קמא ליכ' אלא טענת שמא. ומ"מ מכיון שמודה ראוב' לשמעו' שמשכנו לו, יש בו תקנת השוק¹⁵ וישבע שמעו' כמה הלוה עליו ויטול. ופותרון ראה,¹⁶ נרא' לי' דאפי' אין עדים רואין אותו בידו בשעת תביעה בכ"ד, אם בפעם אחרת ראו אותן אצלו בעדים וטען מה טיבו אצלך וטען אתה מכרתו לי או טענה אחרת כיוצ' בה שראוי לעכבו ואין ראוי להחזירו לפי אותה טענה, נרא' לי דחשיב ראה ואין לו מיגו שיכול לומ' החזרתיו לך שאפילו אם היה טוען בפ' החזרתיו לך נרא' שאינו נאמן כדאמרי' בשנים אוחזין¹⁷ מנה לי בידך והלה אומ' אין לך והעדים מעיד' שיש לו וחזר ואמ' פרעתי הוחזק כפרן לאותו ממון. [ושלום] יצחק בר שמואל זלה"ה.

ז נרא' לי' מ: בידו אומר ר"י. ח *שלום א, פ. ז, מ - חסד.

15 בבא קמא קטו ע"א. 16 כלומר, מתי המצב האמור ייחשב כ'ראה עברו ביד אומן'. 17 בבא מציעא יז ע"א.

סימן קכז

נוסח יסוד: ספר המרדכי, כתב יד אוקספורד 668, דף 15א בגיליון [א].

מקבילה: ספר המרדכי, הגהות בבא בתרא א, סימן תרס [ה].¹

מבוא: פרפרזה של תשובת ר"י. פקידי המושל באו לביתו של ראובן ודרשו לקבל משכון שקיבל שמעון עבור הלוואה (של המושל?), שהופקד בידיו של ראובן. במקום למסור את המשכון שקיבל משמעון, ראובן מסר להם משכון משל עצמו. ראובן ביקש משמעון לפצות אותו על אוכדן משכונו, ואילו שמעון טען שלקחת המשכון על ידי המושל הייתה בלתי-מוצדקת ולכן שמעון איננו חייב לפצות את ראובן.²

נשאל לר"י על ראובן שבא המושל או אנסין בביתו לקח משכון משמעון ולקחו משכונו שלו בשביל שמעו'. והשיב אעפ"י שאין להם דין ודברים על שמעון,³ דין הוא שיעכב ראובן משכון שמעון בשביל משכונו. ואפי' נטל ראובן משכון של

א ראובן א נוסף: או.

1 הפסקה נמצאת ברפוס ראשון של ספר המרדכי, אך לא מצאנו אותה בכתבי יד של ספר המרדכי: בודפשט, הספרייה הלאומית, 1²; וטיקן 141, פרמא דה רוסי 929, ירושלים, הספרייה הלאומית, 6695²⁴ (לשעבר: היכל שלמה ג 45). 2 שאלה דומה נשלחה מגרמניה לריצב"א. ראו אור זרוע, בבא קמא, סימן תמח-תמט. 3 שמעון טען שלקחת המשכון על ידי המושל נעשתה שלא בצדק, משום ששמעון לא היה חייב כסף.

שמעון ונתנו לאנס להציל את שלו פטו', כדאמר' ס"פ הגזול בתרא⁴ גבי הוא גברא דאפקיד גבי כסא דכספא סליקו גנבין ושקלי ויהבי ניהליה אתא לקמי' דרבא ופטריה א"ל אביי האי מציל עצמו בממון של חברו הוא אמ' רב אשי חזינ' אי גברא רב² אמיד הוא⁵ אדעתא דידיה אתו ואי לא אדעת² דכספא אתו. ⁶ א"כ בנדון זה כיון דאיכ' למימ' שהאנסי' באו בשביל משכונותיו של שמעון ונתן להם ראוּבן משכונו' של שמעון שראובן פטור. כ"ש הכא שודאי בשביל שמעו' באו ונטלו משכון של ראובן.

ב גברא רב' ה: איניש. ג אדעת' ה נוסף: דכסא.

4 בבא קמא ק"ז ע"ב. 5 בתלמוד, דפוס ראשון: 'אי איניש אמיד'. בכתבי היד של התלמוד (המבורג), פירנצה, אסקוריאלי: 'אי אמיד'. 6 בתלמוד, כתב יד פירנצה: 'אדעתא דמונא'. כתבי יד המבורג, אסקוריאלי: 'אדעתא דכסא דכספא'. דפוס ראשון: אדעת' דכספא.

סימן קכח

נוסח יסוד: שו"ת מהר"ם, לבוב, סימן תכז-תכח [ל].¹

מבוא: אדם נרצח במהלך חג הסוכות. זמן קצר לאחר מכן, הגיע שמעון לבית הנרצח ושכנע את האלמנה להפקיד בידיו את בגדיה היפים - סרביל ועורה - כדי שלא יוחרמו על ידי השלטונות. אולם, לאחר שקיבל לידיו את הבגדים, הודיע שמעון שהוא מחזיק בהם כמשכון כנגד חוב שהנפטר היה חייב לו, ואיננו מתכוון להחזירם לאלמנה.

ר' חיים בן חננאל הכהן, תלמיד רבנו תם, שלפניו הובאה השאלה בתחילה, נפסל לדיון בידי אחד מהצדדים, והדין הובא בפני ר' יוסף,² אשר פסק לטובת האלמנה. ייתכן ששמעון היה תלמידו וקרובו של ר' יוסף מאורליינש אך לאחר שהפסיד בדין הוא ערער על פסיקת ר' יוסף ופנה לר"י.

1 על פי כתב יד סינסינטי, היברו יוניון קולג' JCFMS 8, סימן תעד, דף א50-א51. תודתנו לפרופ' שמחה עמנואל שהעמיד לרשותנו צילום של כתב היד. כתב יד סינסינטי הוא שריד של כתב היד שעמד לפני רנ"ג רבינוביץ, המהדיר של שו"ת מהר"ם דפוס למברג. ראו עמנואל, מהר"ם דפוס לבוב, עמ' 47-74. מכתב יד סינסינטי הועתק כתב יד פרמא, דה רוסי 651, והדברים נמצאים שם בסימנים תעז-תעט, דף 147ב-149ב. 2 אורבך זיהה אותו כר' יוסף בן יצחק מאורליינש. ראו להלן, הערה 6. למקרה אחר, בו המתדיינים באורליינש סירבו לדון שם בפני ר' יוסף והעבירו את הדיון לרבנו תם ברמרו, ראו ספר הישר (תשובות), סימן לו; אורבך, בעלי התוספות, עמ' 137-138; ריינר, 'בתי הדין בצרפת', עמ' 580-582.

מי אנכי ומי חיי? אפי' לדון לפני רבותי מצוקי ארץ שתותי תבל⁴ מוסדות הארץ⁵ מורי ה"ר חיים אשר עליו נתלה כל כבוד הדור וה"ר יוסף מופלג בחכמ' ובזקנ' והר"ר יצחק בן הרב.⁶ מתיירא אני פן ישרפוני בהבל שבפיהם⁷ ולולי כי יראתי לעבור על פיהם שמת ידי למו פי.⁸ ובמצוותכם אכתוב כאשר יראוני מן השמים, וצורי יזכיני להעמיד דבר על בוריו ולהוציא הדין על אמיתו. צעקה אלמנה על שמע' אשר רימה אותה להחזיק בסרבל ועורה⁹ שלה במרמה, כי אמ' לבני ביתה לתת בידו חפצים חמודים שבבית בשעה שהיה בעלה מוטל הרוג לפניו, קודם שיחזיק בהם הפקיד לצורך המושל. ושמעו לו ועתה מעכבם. ושמע' משיב כי לשם שמים נתכוון כדי להציל, כי בחיי בעלה מישכנם עבור ס' דינ' שהיה חייב לו משכירותו מלימוד בנו, ובעבור השכירות מישכנם לו. ואומ' כי אינו יודע שהם שלה, ואפי' הם שלה בעלה מישכנם לו ומסתמ' ברשות', דלאו כל כמיניה לאחזוקי בעלה כגנב.¹⁰ וערב ר"ה שאלם בעלה ממנו להחזירם אחרי החג ובתורת שאלה נתנה לידו ובחולו של מועד נהרג. ולכך מעכבם, כי אומ' משכון הם בידו. ורוצה להיות נאמן במיגו שיכול לומ' נאנסו או החזרת' לו דלא שויתיה ראה,¹¹ וגם להד"מ אם אין עדים שמסרם לו.

נר' בעיניי שאין בדברי שמע' כלום כאשר טוען שאינו יודע שהמלכוש שלה, שאם אינו יודע לפקי וליחזיה, כי על ידי מיגו לא נטעון לו מה שאינו יודע. אבל מה שהוא אומ' שבמשכון היו בידו מן הבעל וערב ר"ה השאילם לו להחזירם לו לאחר החג, בזה יתכנו דבריו לאמר כי עשה דין לעצמו לקחת את שלו בכל מקום שהוא. כי אפי' מישכנו בשע' הלוואה ונעשה בכך שומר שכר כדתני' פ' האומנין,¹² חזר והפקידו אצלו ברשותו של מלוה עומד, ואם נגנב בבית הלוה שנעשה עליו שומר חנם הפסיד המלוה כאילו הפקיד המשכון ביד אחר.¹³ וה"ה אם השאילה לו בתורת שאלה, ברשותו ושיעבוד' עומדים כאילו הם בכיתו ולא חזרו עדיין ברשות האשה, אפי' החזירם לה בעל סתם שלא הגיד לה שבמשכון הם ביד שמע', אם מתחילה השאילם לו למשכנם גם אם הוא של בעל לא נעשו מטלטלין אצל בניו.¹⁴

3 שמואל א ז, יח. 4 על פי שמואל א ב, ח. 5 ישעיהו מ, כא. 6 אורבך הציע לתקן: 'זהר' יוסף בן הרב ר' יצחק מופלג בחכמה ובזקנה' (בעלי התוספות, עמ' 232, הערה 27). אך ייתכן שאין צורך לתקן, ומוזכרים כאן שלושה אישים - ר' חיים, ר' יוסף, ור' יצחק בנו של 'הרב', דהיינו רשב"ם (ראו ספר הישר - תשובות, עמ' 133, הערה ו; אורבך, בעלי התוספות, עמ' 61-62). 7 שבת פח ע"ב. 8 איוב מ, ד. 9 סרבל הוא בגד עליון. לאזכור של שני הבגדים הללו, ראו הברמן, גזירות, עמ' קמג: 'זהיה נושא את עורה ווירא (peau verte, עור בלתי מעובד) בחיקו ... ונשמט אחד משולי העורה שקורין פאו (peau), והיה נראה מתחת סרבלו'. ראו גם עמנואל, מהר"ם וחבריו, סימן יט, עמ' 226, הערה 2. 10 על פי שבועות מו ע"ב: 'לאחזוקי איניש בגנבי לא מחזקינן'. 11 בבא בתרא מו ע"ב. 12 בבא מציעא ו, ז (בבא מציעא פא ע"ב): 'הלוהו על המשכון שומר שכר'. 13 פסק זה מובא בשם ר"י במדרכי בבא מציעא סימן שסג. 14 בבא מציעא קד ע"ב.

והא דקיימ' לן¹⁵ בההי' דמישכנו ומת שומטו מעל בניו, דווקא שלא בשעת הלואה,¹⁶ היינו כשהחזיר לו סתם כעין השבת העבוט דקרא.¹⁷ אבל אם השאילם לו בלשון שאלה ובתורת שאלה, שומטו מעל גבי בניו אחרי כלות ימי שאלה אפי' מישכנ' בשעת הלואה'. ולא יפסיד שמע' כחו וזכותו אפי' כשהחזירם בעל לאשה, שגם אם היה נותנם בעל לאחר או מוכרם לאו כל כמיניה להפקיע זכות שמע' מהם, דעדיף משכון דאפותיקי וברשות שמע' הן עומדין, אלא שבמכר תקנת השוק.¹⁸ שאם הבעל מישכנם כדברי שמע', אע"פ שמן הדין אין לו זכות בכסות אשתו, נאמן הוא לומר' שהשאלתים לו למשכנם כיון שהיה נאמן אם אינן עשויין להשאיל ולהשכיר לו בעל ללבישתו, כי אז ודאי לא היה נאמן לומר' שהשאלתים לו אלא היה ראוי לומר' שהשאלתי לו ללבישה כדין דברים העשויין להשאיל ולהשכיר. וכן בני אדם הדירים ביחד אע"פ שידוע לנו שנאמנים [זהו] על על זה ואין נזהרין זה מזה ויד כל אחת ממשמשת בשל חבירו מחמת שאין חושדין זה את זה, לא הפסידו את חזקתם ויש להן חזקה זה לומר' לקוחין הן בידי. וכן בני אדם שרגילין להפקיד זה אצל זה יש להם חזקה זה על זה ולא יפסיד שום אדם חזקתו במה שחבירו מאמינו כל זמן שאין עדים שבתורת פקדון באו לידו, בדברים שאיפשר ליזהר יש חזקה אפי' קים ליה בגויה שלא היה חושש ליזהר דאיהו דאפסיד אנפשיה. וכן אשה אם האמינה את בעלה ולא חששה להצניע, אע"פ יש לו חזקה בהן לומר' שהשאלתים לו למשכנם אם אינן עשויין להשאיל ולהשכיר לו ללבוש בו.

ואפי' עשויין לו ללבוש בו, אינה נאמנת לומר שגנבם דאחזוקי אינשי בגנבי לא מחזקינ' להאמינן בטענה גנובים, ואפי' במיגו דאיבעי אמרה שאולין, כדמוכח בשמעת' בשבועות.¹⁹ שאם באו להפקיע אמונתו של בעל מכח משנתנינו²⁰ דאין לאיש חזק' בנכסי אשתו, כי נעמידנה אף במטלטלין אף כשאינן עשויין להשאיל ולהשכיר לו ללבישתו, אבל מטלטליה רגילה להניח לו ולהשכיר לאחרים ולהאכיל פירותיה כמו קרקעות', מ"מ נאמן הוא הבעל בכאן אם אומר' שהשאלתם לו למשכנם שהרי אינה טוענת שמסרתם לו לאכול פירות. ועוד שסרבלים של אשה אינן עשויים לאכל מהם בעל פירות על ידי שמשכירין ממנו ואינן דומין פירותיהן לשאר פירות. וכיון שאם הבעל טוען שהשאלתם לו אשתו למשכנם היה נאמן, טוענין ללוקח ממנו דהיינו שמע' שיתמשכנו אצלו כאילו ראו עדים שמישכנם לו דקיימא לן²¹ טוענין ללוקח. ותנן נמי²² [שאני] אומר' מוכרן לאחר ולקחן זה ממנו, שהרי נאמן לומר' שמישכנם לו אפי' יש עדים שבתורת פקדון שהפקידה לו האשה

א *זהו כן צריך להיות. ל - חסר. ב *שאנין כן צריך להיות. ל: שאינן.

15 שם קיד ע"ב. 16 שם: 'רבא אמר ... במה דברים אמורים שמשכנו שלא בשעת הלואה'.
17 דברים כד, יב. 18 בבא קמא קטו ע"א. 19 שבועות מו ע"ב. 20 בבא בתרא ג, ג; בבא בתרא מב ע"א: 'לא לאיש חזקה בנכסי אשתו ולא לאשה חזקה בנכסי בעלה'. 21 בבא בתרא כג ע"א;
גיטין נח ע"ב. 22 בבא קמא י, ג; בבא קמא קיד ע"ב.

באו לידו לאחר מיתת הבעל, במיגו דאי בעי אמ' החזרת' לך [או] נאנסו. כ"ש
 אם אין עדים שהפקידת' אצלו שיכול לומ' להד"מ בלא ראה. ואפי' בראה יכול
 לומ' לקוחין הן בידי כיון שאין עשויין להשאיל ולהשכיר לו.
 ואע"פ שנזכר לו לומ' במשכון היה בידי לפי שאין יכול' מכחישתו מלומ'
 טענה שתוכל להכחישו, ויש לומ' מיגו. כדאשכחנ²³ בהנהו עיזי דאכלי חושלי
 מיגו דאי בעי טעין לקוחין הן בידי יכול לטעון עד כדי דמיהן, אע"פ שיודעין
 הבעלים שמשקר כשהוא אומ' לקוחין הן בידי ובאכילת חושלי אין יודעין, אע"ג
 דאיכ' למימ' כגו' שיודעין הבעלים שלא יאכלו כל כך שמכחישין אותו בטענה זו
 כמו בזו, לא משמ' דבההיא גוונ' איירי אלא משמ' דכשאיין יודעין כמה אכלו והוי
 נמ' דינא הכי. וכן נמ' בנסכא דר' אבא²⁴ שאם ברור לו שחטפה אינו נאמן לומ'
 דידי חטפי, מ"מ אם היה נאמן לומ' דידי חטפתי מיגו דאי בעי אמ' לא חטפי העד
 מכחישו ודידי חטפי אין העד מכחישו. ותנן נמי²⁵ מוד' ר' יהושע באומ' שדה של
 אביך היית' ולקחתי ממנו נאמן שהפה שאסר הוא הפה שהתיר, ומעמידה ר'²⁶
 אפילו כשהבן תובעו נאמן במיגו דאי בעי אמ' לא היית' של אביך כדמשמ' בסיפ'
 דקתני²⁷ אם יש עדים שהייתה של אביו ואמ' לקחתי ממנו נאמן, דמסתמ' כיון
 שיש עדים הבן תובע ואפי' הכי אי איכ' עדים אין אי לא לא. והרי שנאמן לומ'
 לקחתי' מאביך מיגו דאי בעי אמ' לא היית' של אביך מעולם, אע"פ שאם היה
 אומ' כן היה הבן מכחישו ועכשיו אין הבן מכחישו, דבכל ענינים מיירי. [אפי"ן
 אין הבן יודע אם לקח אם לא, מדלא קתני [אבל] אין הבן יודע אם לקוחה אם
 לאו אינו נאמן. ואם באנו לומ' לקחתי ממנו יש העזת פנים כמו בלא הייתה של
 אביך, ואם אית' שלקחה קלא אית ליה, ה"נ איכ' למימר בטענת שמע' דקא טעין
 בעלה מישכן לי איכא העזת פנים כדשאר טענות שלפטור שכתבתי, דאם איתא
 דמישכן לו הייתה יודעת א"כ מעיז פניו כנגדה אם הוא משקר. ואע"פ שיש לדחות
 ולומ' כי זבין בפרהסיא זבין וכי יזיף בצנעה יזיף.²⁸ ואין נר' להפקיע זכות שמע'
 דמוחזק בסברות האילו, דאדרבה יותר הוא רגילות שיודעת האשה מה שעושה
 הבעל ממלבושה ממה שיודע הבן במילי דאבוה.

ג *אזו כן צריך להיות. ל - חסר. ד *אפי"ן כן צריך להיות. ל: אבל. ה *אבלן כן צריך
 להיות. ל: אפי'.

23 בבא בתרא לו ע"א. 24 שם לג ע"ב. 25 כתובות ב, ב; כתובות טו ע"ב. 26 לכאורה הכוונה
 כאן היא לר"י עצמו. ראו תוספות כתובות טו ע"ב, ד"ה ומודה. ראו גם תוספות שאנץ, כתובות טז
 ע"א, ד"ה שהפה (מהד' ליס, עמ' מב); תוספות רא"ש, שם, ד"ה הפה (מהד' ליכטנשטיין, עמ' קיב).
 במקורות הללו, פרשנות זו אינה מופיעה בשמו של חכם מסוים. ייתכן שיש לפרש - 'ומעמידה
 ר' יהושע', כלומר יש להעמיד את דברי ר' יהושע כך. לחילופין, ייתכן שמעתיק מאוחר המיר את
 הדברים מגוף ראשון ('ואני מעמידה') לגוף שלישי. לתופעה זו, ראו עמנואל, מגוף ראשון, עמ'
 457-431. 27 כתובות שם. 28 בבא בתרא מב ע"א.

ובלא שום ראייה סברא זו מנין לחלק בעניין מיגו בין טענה שיכול בעל הדין להכחישו ובין טענה שאין יכול בעל הדין להכחישו, לפר"ת²⁹ שמצריך הודאה בנאנסו וסביר' ליה דאין אדם מעיז פניו לכפור הכל ולומ' להד"מ. דודאי לפריב"א³⁰ שייך לחלק בזאת הסבר', שמפ' דבנאנס הכל איכא שבועה וליכ' מיגו שהיה יכול לכפור הכל דנאנסו לאו העזה היא אבל להד"מ הויה העזה. אבל לפר"ת אין משם ראייה. ומההיא דרבה בר שרשום³¹ דאמ' לקוחה היא בידי לא מצי אמר' דהא נפיק עליה קלא דארעא דיתמי היא, אין להביא ראייה דהא לא מצינן למימ' לקוחין הן בידי משום קלא, לאו משום דמכחיש ליה בעל הדין אלא משום דמכחשי ליה כ"ע על ידי הקול. לפריב"א יש לשמע' מיגו דאי בעי אמ' נאנסו שהרי אינו חושבה לטענת נאנסו העזה. אינמ' נגנבו דהא שומר חנם הוה שמעון לדברי האלמנה. ואפי' מיגו דאיבעי אמ' לקוחין הן בידי או החזרתיו לך, אומ'³² להד"מ יש לו לשמע' גם לפריב"א שגם טענתו יש בה קצת העזות, דלא תיקשי ההיא דשדה זו של אביך היית' כדפרי'.

ונחת רוח עשיתי לבעלי³³ לא שייך למימר הכא, דמשום נחת רוח לא היית' נותנת לו תכשיטין למשכון. דאפי' בנכסי מלוג, דשייך בהו קצת עיניה נתנה במיתה³⁴ ובגירושין, לא אמרינ' נחת רוח, כ"ש בתכשיטיה ובמלבושיה שבלא מיתה וגירושין צריכה להם שיהו בידה כל שעה להשתמש בהן. על כן יש לו לשמע' לעכב הסרבל והעורה עד שיפרע לו רק ישבע שמישכנ' לו הבעל בכך ושוב לא החזירם לו רק בתורת שאלה ושוב לא פרעו לו הבעל לא מעות ולא תשלומין. ועל³⁵ שכר השליח נר' בעיניי שהוא על המסרב מלדון בעירו כי לא היה צריך לצאת מבית דינו של מוה"ר חיים אשר שם בבית דינו הוא ב"ד הגדול.³⁶ ומפיס אני את מוה"ר יוסף לבלתי שום לבו אל כל הדברים אשר ידברו ולא יעניש את תלמידו וקרובו. ומי ששיכן שמו בתוך עמו³⁷ יתן בלב התלמיד לשמוע דברי הרב. והיה זה שלום אוהבכם, יצחק ב"ד שמואל זלה"ה.

29 תוספות בבא קמא קז ע"א, ד"ה עירוב פרשיות; תוספות בבא מציעא צח ע"א, ד"ה משכחת. 30 תוספות, שם ושם. 31 בבא בתרא לב ע"ב-לג ע"א. 32 כלומר: אם אומר. 33 כתובות צה ע"א; בבא בתרא מט ע"ב. 34 ראו תוספתא סוטה ה, י (עמ' 179); אבות דרבי נתן, נוסחא ב, ד, עמ' 16. 35 בכתבי היד ובדפוס למברג, פסקה זו מהווה סימן נפרד. אך מסתבר שמדובר בהמשך התשובה. ראו אורבך, בעלי התוספות, עמ' 232. לסוגיית שכר שליח, ראו עמנואל, מהר"ם וחבריו, סימן טז, עמ' 219, הערה 2. 36 לסוגיית בית דין גדול, ראו פוקס, שלוש תשובות, עמ' 127-131. 37 השוו ברכות יב ע"א: 'מי ששיכן את שמו בבית הזה הוא ישכין ביניכם אהבה ואחוה ושלום וריעות'.

סימן קכט

נוסח יסוד: תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן קכו (עמ' רלט) [פ].

מקבילות: שו"ת מהר"ם, פראג, סימן שנז [מ]; שבלי הלקט, ב, סימן צח (עמ' 211) [ש].¹

מבוא: בעל דין רשאי למנות נציג שיביא את טענותיו לבית הדין, אבל אם בעל הדין התחייב בשבועה, הוא חייב להישבע בעצמו.²

שאלו את ר' אם יכול^א אדם^ב למסור טענותיו לחבירו ולטעון בב"ד בעבורו כמו שנהגו העולם^ג למנות שליח בשביל נשים ולטעון בשבילהם^ד בשביל שבשת להם^ה לבא לב"ד ולטעון בב"ד.^ו והשיב ר': אם ימסור טענותיו בב"ד לחברו^ז [וימנהו^ח עליהם לטעון במקומו יכול הוא לעשות כן. וכן מנהגינו^ט מן הנשים^י כשהן ביישניות^{יא} לבא לב"ד מוסרין^{יב} טענות לשלוחם בפני ב"ד^{יג} והשליח בא לטעון מה ששמעו העדים.^{יד} וכעין זה יש בירושלמי בריש פ' כהן גדול בסנהדרין^{יז} דפריך^{יח} ניחא דן דנין אותו וימנה אנטלר, פ' ימנה ממונה על טענו[ותיו],^{יט} ומשני שנפלה לו שבועה ואנטלר אינו יכול לישבע. ועל השבועה הוא בעצמו צריך לבא.^כ ושלום יצחק בר שמוא' מ"כ.^{כא}

א *יכול] ש. פ: יכולין. ב *אדם] ש. פ נוסף: את. ג העולם] ש: העם. ד ולטעון בשבילה] ש: כשצריכות לטעון בב"ד. ה שבשת להם] ש: שהן בושות. ו שאלו ... לב"ד] מ - חסר. ז ולטעון בב"ד] מ, ש - חסר. ח בב"ד] מ, ש - חסר. ט לחברו] מ, ש נוסף: בפני עדים. י *וימנהו] מ, ש. יא ממנהו. יב מנהגינו] מ, ש: מנהג. יג הנשים] ש נוסף: שאתה אומר. יד ביישניות] ש: בושות. יז מוסרין] ש: מוסרות. יח בב"ד] ש: עדים. יט מן הנשים ... העדים] מ - חסר. יז דפריך] ש: לא דן ולא דנין אותו. יח *טענותיו] מ, ש. פ: טענו. יט לבא] מ נוסף: אלמא אדם יכול למסור טענותיו לחבירו. כ ושלום ... מ"כ] ש - חסר.

1 ללא חתימה. משם, בייחוס מוטעה: תשובות רש"י, סימן רכד. 2 לנושא זה ראו רקובר, השליחות וההרשאה, עמ' 308-353. 3 יבמות מב ע"ב: 'אשה בושה לבא לבית דין'; כתובות עד ע"ב (כתובות צז ע"ב, גיטין מו ע"א): 'אין אדם רוצה שתבזה אשתו בב"ד'. 4 למינוי נציגים עבור נשים בכתי דין בצרפת ואשכנז בימי הביניים, ראו רקובר, השליחות וההרשאה, עמ' 314-316; פירסט, חתירה לצדק, פרק שלישי, עמ' 113-157. 5 ירושלמי סנהדרין ב, א, דף יט ע"ד (עמ' 1274).

סימן קל

א. נוסח יסוד: תשובות מימוניות, נזיקין, סימן ט [ת].¹

מקבילות: ספר המרדכי, בבא בתרא, סימן תעו [מ];² תשובות ופסקים לר"י, סימן קכה (עמ' רלח) [פ];³ שבלי הלקט, ב, סימן קנג [ש].⁴

ב. פרפרזה בתוך דברי ר' יחזקיה בן יעקב ממגדבורג. נוסח יסוד: הגהות אשרי, בבא בתרא א, כו [ה].⁵

מקבילות: ספר המרדכי, בבא בתרא רמז תעו [ב];⁶ כתב יד פריס, הספרייה הלאומית 1408, דף 114ב [ר].⁷

מבוא: השאלה לא הגיעה לידינו אך מתוך התשובה ניתן להבין שמקרה יהודי המקום היו יחידים שעזבו את העיר ועברו לאזור אחר. הם קיבלו פטור מנטל המס המוטל על יהודי העיר מן השליט של העיר שעזבו. הנשארים ביקשו לחייב את היהודים העוזבים לשלם את חלקם במס למרות עזיבתם את העיר, ולמרות הפטור שקיבלו מן השליט.⁸ אומנם, ייתכן שהעוזבים ביקשו להיפטר רק מחלק מנטל המס.

נוסח א

השיב ר' על אחד שברח שפסקו עליו מן המס קנ"א ליטריין:⁹ כך מנהג בכל הקהל' שאי' אדם יכול לפטור עצמו מן המס ביציאתו מן העיר אחר שנתחיי'. וגם אם אי' שו' מנהג נר' בעיני דין תורה שכששאל המלך מס אפי' שערי דכדא נשתעברו' ומלכא אמ' מאן דלא יהיב כרגא לישתעביד למאן דיהיב כרגא¹⁰ בכל מה שנשתעברד אלא המלך,² ואפי' יברח קודם גבייה נשתעברד³ כבר למלך. ובפ'

א השיב ... ליטרא] פ, ש - חסר. מ: ור"י השיב. ב בכל מה ... המלך] פ, ש - חסר. ג אל ... נשתעברד] מ, פ, ש. ת - חסר מחמת הדומות.

1 כתב יד בודפשט, אופמן A77, כרך ד, דף 154ב. 2 התשובה אינה נמצאת בכתב יד בודפשט, הספרייה הלאומית, 1², וכתב יד וטיקן 141. אך היא נמצאת בכתב יד פרמא, דה רוסי 929, דף 160ב. 3 משם: שו"ת מהר"ם, פראג סימן שסט. 4 כתב יד לונדון, הספרייה הבריטית 529, דף 151א. תשובה זו נשמטה ממהדורת מ"ז חסידה של שבלי הלקט, ב, אך היא נמצאת במספר כתבי יד של החיבור. 5 על פי כתב יד פרמא דה רוסי 73, דף 167ב. 6 קטע זה נמצא גם בכתבי היד הקדומים של ספר המרדכי - כתב יד בודפשט 1, דף 153ב; כתב יד וטיקן 141, דף 80ב. 7 לא מצאנו את הדברים בכתב יד פראג, המוזיאון היהודי 20, דף א88-90, המכיל את פסקי מהרי"ח לכבא בתרא פרק א. 8 לשאלות דומות, ראו שו"ת מהר"ם, פראג, סימן קלא; פלדמן, מיסים וארנונות, עמ' סז-צח. 9 בבא בתרא נה ע"א. 10 יבמות מו ע"א; בבא מציעא עג ע"ב.

הגזו' בתר' אמ' 11 האי מאן דמישתכח בבי דרי פרע מנתא דמלכא, ובר מתא אבר מתא מיעבט. 12 ונר' אפי' ברחו מקצתן דין הוא לגבות מן הנמצאי' והם יחזרו על חבריהם מטעם שפי' שכל מה שנתחיי' למלך נתחייב לפורעי' בסוף את המס משעה שנתחיי' למלך. ומכח תנאי שהתנה החדרין 12 אי' לפוטרו, כי אם החדרין התנ' המלך לא התנה. ואפי' התנ' המלך, לא הי' דעתו אלא על הנשארי' בארצו שיהא בידו לכופם, שהי' יודע שיכול להוציא מהם מאותם שלא יקבל" מהם שיפסקו עליהם המטילי' מאחר שעומדי' בארצו. 13 והכובס' 14 נ"ל שהי' יכול לכופם לתובעם לבורחי' 15 מן הדין אם היה מוצאם. אבל" לא הי' לו" לכופם בדין ליתן לאלתר כשהיו אומרי' ערקני', שהרי לפי דבריו לא היו תלמידי' ממחויבי המס ולא נתחייבו להם הבורחים לפוטרו' כי לא הי' מוטל עליהם שום חוב לפי דברי ר' כדקא' התם 15 ליתבו רבנן בהדן אמ' להו לא. ואעליה 16 אאנדיסקי 16 לא שייך מידי להכא. ואם מחמת שעושה לו המלך חותם על קצבתו ואו' בעל הדין כי אי' 17 דינ' דמלכות, 18 אי' זאת כי אע"פ שיש קצבה דין דמלכותא הוא בשעת מלחמה להכביד לצורך א[כס]ניא 19 וכן לשאר צרכיה גדולי'. 19 מצאתי."

ד דמלכא] מ [נוסף: פי' (רש"י, בבא קמא ק"ג ע"ב) כגו' ד' שותפי' בגורן אחד והביאו הג' שותפין חלקם בביתם והרביעי נמצא בגורן הוא פורע מנת המלך בשביל כלם. ותו א' (רבה בר שלמיה) [בירושלמי כתובות יג, ב, דף לה ע"ד (עמ' 1013); נדרים ד, ב, דף לח ע"ג (עמ' 1029)] א"ר יהושע ב"ל אין לך נתפס על חברו וחייב ליתן לו אלא ארנונא וגולגלתא. ה מיעבט] מ, פ: מעכב. ו החדרין] מ: המלצר. ש: הארדק. ז החדרין] מ: המלצר. ש: הארדק. ח *יקבל] כך צריך להיות. ת: יקבלו. ט שהי' יודע ... המטילי'] פ - חסר. י בארצו] מ [נוסף: ושלום יצחק בר שמואל. פ [נוסף: שלו. יא והכובס] פ: והסכום הנשאר. יב לתובעם לבורחי'] פ: ולכורהם. יג אבל] פ [נוסף: ר' אמ'. יד לו] פ: יכול. טו ואעליה] פ - חסר. טז *אכסניא] פ. ת: אספניא. יז והכובס... מצאתי] מ - חסר.

11 בבא קמא ק"ג ע"ב. 12 מלשון חדר. ייתכן שהכוונה ל-*camerarius* (בצרפתית: *chambrier*), אחד מנושאי התפקידים במשק הבית המלכותי. ראו לושר, מוסדות צרפתיים, עמ' 525-526. המונח 'מלצר' עבור פקיד מלכותי בכיר, המופיע כאן במרדכי (ראו בש"נ), מופיע גם בספר המרדכי, בבא מציעא, סימן שלד. 13 כלומר: המלך יודע שהוא יכול להוציא כל סכום מן היהודים שנשארים בארצו, והוא מטיל עליהם את המס מבלי להתחשב ביכולתם הכלכלית. דעתו של המלך, על כן, אינה נחשבת לגיטימית מבחינה הלכתית. על הטלת מס על קהילות באופן כללי, ועל בעיות שהתעוררו עקב מתן פטור ממס לאישים מסוימים בקהילה, ראו רוזנצוויג, מיסים, עמ' 65-72. 14 ראו בבא בתרא ח ע"א. ייתכן שר"י הגיב כאן לראיה שהובאה בשאלה: מהסיפור על אודות רבי המובא בבבא בתרא עולה שאין אפשרות לכפות על העוברים את העיר לשלם את חלקם במס. 15 בבא בתרא ח ע"א. 16 שם נה ע"א. 17 איכא. 18 מכאן עולה שהעוברים את העיר ביקשו להיפטור רק ממס חריג שהוטל על הקהילה, ולא מן המס הרגיל, הקצוב, שעליו חל 'דינא דמלכותא'. 19 על שיטת ר"י כאן, המרחיבה לכאורה את ההכרה בסמכות המיסוי של השלטון הנוכרי, ראו שילה, דינא דמלכותא דינא, עמ' 204.

נוסח ב

מיכן אר"ת אם השר הטיל מס או מתנה על בני העיר וכרחו מקצת שפטורי' מן המס ואין אלו הנשארים יכולין לדוחקם לתת עמהם. עכ"ד הג' שמצאתי בשם ר"ת. מי' אי הדרי ודרים בעיר כבראשונה איפשר שחייבי' ליתן עמהם דהכא איכא למימ' ערקו ולא חזרו לש' התולע'.^{20ח} ושוב מצאתי תשובת ר"י בר שמואל ז"ל דנר' לו דאם היה הכובס תובע הנהו דערקו לדינא היו חייבין לסייעו אלא השר לא רצה לכופם לפי שלפי דבריו היו פטורין לגמרי אפי' אי לא ערקו. ובאות' תשוב' עצמ' יש שמסים²¹ שלוקח השר מיקרו דינא דמלכותא אע"פ שאין להם קצבה לפי שדרך השר לקחת בעת המלחמ' לצורך אכסניא וכן לכל שאר צורכי גדולי'.²² הג'. מהרי"ח.²³

יח לשון התולעת) ב, ר - חסר. יט *שמסים) כך צריך להיות. ה: שמסים. כ ובאותה תשובה ... גדולי' ב, ר - חסר. כא הג' מהרי"ח) ב, ר: עכ"ל הר' חזקיהו.

20 כך כינה את עצמו ר' יחזקיהו.

סימן קלא

א-ב. נוסח יסוד: ספר המרדכי, כתב יד ורצ'לי, דף 24 בגיליון 10.

מקבילות: ספר המרדכי, כתב יד טורונטו, ספריית האוניברסיטה Erdbrg 15-011¹, עמ' 27 [ט]; שו"ת מהר"ם, פראג, סימן רנג [פ].

ג-ד. נוסח יסוד: שו"ת מהר"ם, פראג, סימן רנג-רנד [פ], בהשוואה לשו"ת מהר"ם, כתב יד פרמא, דה רוסי 425 [ר] וכתב יד מנטובה, הקהילה היהודית 33 [מ].

מבוא: סדרת שאלות הקשורה במערכת יחסים בין גוי לווה לשני יהודים מלווים, שאחד מהם מתנהג עם הלווה בחוסר יושרה. סעיפים א וב נכתבו בוודאי בידי ר"י, לאור הזיהוי בכ"י ורצ'לי (שחסר בשו"ת מהר"ם דפוס פראג). ייתכן שחכם מאוחר נטל את תשובות ר"י, והוסיף עליהן את סעיפים ג-ד (החסרים בכ"י ורצ'לי), שאינם אלא דיון למדני תיאורטי.²

1 לשעבר: ששון 534. 2 כפי שאותו עורך מאוחר הוסיף שם בסמוך (דפוס פראג, סימן רנב) סיכום של תשובת רבנו תם בנושא.

א. ראובן הלווה כסף לגוי. שמעון הופיע בפני הגוי ואפשר לו לחשוב בטעות שהוא קרובו של ראובן, ועל כן מסר הגוי לשמעון את פירעון המלווה. שמעון טוען שהוא לא אמר שהוא מייצג את ראובן, ולכן איננו חייב למסור לראובן את הכסף, ושעל ראובן לשוב עתה אל הגוי ולגבות ממנו שוב את כספו. השואל הציע לדון את המקרה על פי דינא דגרמי. ר"י הציע ארבעה דרכים לחייב את שמעון: ראשית, לפי שיטת רבינו תם בתשובה על שליח שקיבל טעות של גוי. שנית, לפי דינא דגרמי. שלישית, על פי שיעבודא דר' נתן. רביעית, מדין השבת אבדה.

ב. שני שותפים הלוו יחד כסף לגוי, אך אחד מהם גבה את פירעון החוב וביקש לקחת את הכל לעצמו. ר"י פסק שאין ספק שיש לחלק את הפירעון בין שני השותפים.

ג. שני שותפים הלוו יחד כסף לגוי. אחד מהם גבה את פירעון החוב, ושוב חזר וטען טענה שקרית שהגוי עודנו חייב לפרוע את החוב. בלית ברירה, הגוי שילם פעם שנייה. האם הגנב חייב לתת מחצית מן הכסף שגנב מן הגוי לשותפו? המשיב פסק שאין לו חובה כלפי שותפו.

ד. יהודי הלווה לגוי סכום כסף, כאשר חלק מסכום ההלוואה שייך ליהודי אחר. המשיב פסק שבזמן שהגוי יפרע את החוב יש להחזיר לשותף השקט את חלקו, אף על פי שהגוי לא ידע שהוא צד בהלוואה.

א.

נשאל לר"י על עסק ראובן שהלווה מעות לגוי.^א ובא שמעון וגבה אות' והגוי פרע לו בחזקת ראובן בעל חובו, כי כסבור הוא שלא יקפיד ראובן בכך, כי היה בנו או אחיו או שושבינו. אך הוא גלה בדעתו או א' בפירוש כי לא היה זוכה לצורך ראובן. מי אמרי' דיש לראובן דין ודברים עם שמעון מחמת שבא לוי' מחמת חובו, או בדינא דגרמי. או שאין כאן דינא דגרמי מאחר שאין הגוי יכול להפטר מראובן בכך בין בדיני גוים בין בדיני ישראל, ואפי' אם יחזר ראובן אחר הגוי ואי' יכול לחזור להוציאם מן הגוי, מזלא דידיה גרים.^ב

והשיב ר"י דמאחר שמחמ' חובו דראובן בא לו לשמעון, חייב שמעון להחזירם, לדברי ר"ת שפי' אל הרב ר' יעקב ישר' דאדם ששלח חברו לקבל מעות עבורו

א נשאל ... לגוין פ - חסד. ב מי אמרי' פ: פסק ר"י. ג דיש לראובן ... לו' פ: דצריך שמעון לפרוע לראובן כ"י. ד או בדינא ... גרים פ - חסד. ה והשיב ... להחזירם פ - חסד.

3 על פי בבא בתרא צח ע"א: 'מזלא דמריה גרים'. 4 ספר הישר (תשובות), סימן נד, ב (עמ' 118-119).

מגוי אחד⁵ והטעה הגוי, דהטעות למשלח כיון שמחמת מעותיו בא לו. ואפי' היכא שנתכוון השליח לזכות לעצמו, זכה בעל המעות, אע"פ שאין הגוי חייב העודף הזה לבעל המעות.⁶ וכ"ש בנדון זה שאלו המעות היה חייב הגוי לבעל המעות. ולפי' דפי'⁵ דהטעות לשליח,⁶ יש לחייב לשלם [לבעל המעות מחמת דינא דגרמי, כי יותר הוא מוחזק לו בכך משורף שטרותיו של חבירו⁷ כי אין לך מי שיוכל לסבול שיפרע פעם שנייה. לכן צריך המקבל להחזירו לישראל שהוא בעל המעות משום דינא דגרמי. ואפי' בלא טעמי⁸ אילו יש לחייבו לשלם⁹ לראובן מדר' נתן,⁹ כי גזל הגוי כזה שיש בו חלול השם אסור לכ"ע.¹⁰ וחייב שמעון המקבל לגוי, והגוי חייב למלוה ראובן. וכו' נתן ק"ל כדפי' ר"ת ס"פ גט פשוט¹¹ גבי ה' מדות בערבות.¹² ואין לחלק בדר'¹³ נתן בלא ראייה¹⁴ בין גוזל גוי לגוזל ישראל, כי מי שהאשם שלו¹⁵ הוא ישראל. ואפי' למאן דלית ליה דר' נתן,¹⁴ חייב שמעון לעשות מן המעות מה שצוה לו הגוי כיון שאי' מחזירם. ואפי' בא להחזירם לגוי אין שומעי' לו, כי חייב הוא להציל מיד הגוי ולהגיע ליד המלוה, מדי דהוה אהשבת אבדה.¹⁵ אע"ג דלא דמיא לה לגמרי, שהאבדה היא של בעליה כל זמן שלא נתיאשו, ואלו המעות אינם של מלוה שעדיין לא זכה בהם, אם לא נתחייב שמעון המקבל מטעמו של ר"ת. ולא מבעיא בסתם מלוה הפרועה בעניין זה, שהדבר ידוע שקרובה ליאבד על ידי כך אם הגוי אלם, כי יאמר פרעתי ויהיה מזומן לישבע¹⁶ ושמעון המקבל לא יוכל לישבע שלא קבל וע"י כן ישמט הגוי באלמותו, אע"פ שהמלוה יכול לישבע שלא קבל.¹⁷ אלא אפי' גוי שפלו¹⁸ ואי' יכול לגזול, יש לחוש לטרחו של מלוה שיצטרך לטרוח ולהוציא מן הגוי. וחייב המקבל על כן להציל מידו ולתת המעות לישראל המלוה. עכ"ל ר"י.¹⁹

ב.

עוד נשאל לר"י על"ו שנים שהלוו לגוי אחד בשותפות, ובא האחד וגבה" חלקו

ו אחדו ט: אחר. ז לקבל מעות ... המעות] פ - חסר. ח ולפי' דפי' ... לשליח] פ: ואפילו בלא דברי רבי. ט *לבעל ... לשלם] פ. ו, ט - חסר מחמת הדומות. י כדפי' ... בערבות] פ - חסר. יא בדר' ט: מדר'. יב בדר' ... ראייה] פ - חסר. יג ויהיה מזומן לישבע] פ - חסר. יד וע"י כן ... קבל] פ - חסר. טו גוי שפל] פ: שפרע. טז עכ"ל ר"י] פ - חסר. יז עוד ... על] פ: וכ"ש. יח וגבה] פ: וקבל.

5 = ולפירוש שפירשתי. 6 תוספות כתובות צח ע"ב, סוף ד"ה אמר; אור זרוע, בבא קמא תטו: 'ורבינו יצחק בר שמואל זצ"ל אומר שהכל לשליח'. 7 בבא קמא לג ע"ב. 8 על פי כתב יד פרמא דה רוסי 425, דף 116א. ברפוס: טעמא. בכתב יד מנטובה, הקהילה היהודית 33, דף 118א: טעמ'. 9 שיעבודא דר' נתן - כתובות יט ע"א. 10 בבא קמא קיג ע"א. 11 בבא בתרא קעד ע"א. 12 ספר הישר (חידושים), סימן תרנו. ראו לעיל, סימן קי, שם העיד ר"י שרבנו תם סבר תחילה שאין הלכה כר' נתן אך לאחר זמן חזר בו. 13 במדבר ה, ז. ראו פסחים לא ע"א. 14 תוספות קידושין טו ע"א. 15 ראו בבא מציעא לא ע"א.

וחלק חברו וגלה בדעתו שלא היה זוכה בהם לצורך חברו, מהו. והשיב ר"י¹⁷ דודאי צריך להחזיר חלק חברו. שהרי אפי' במקבל חוב שהלוה חברו לכרו, כמו בשאלה ראשונה אשר כתבתי, אמרתי שחייב שמעון להחזיר לו¹⁸ מטעם דפרי'. אע"פ שאין לגוי פתחון פה להפטר מראובן כמה שפרע לשמעון המקבל כיון שלא היה שותף. כ"ש בשאלה שניה, דשניהם הלוו לגוי, דחייב המקבל לשלם ולהחזיר לחברו שהוא בעל המעות כמוהו. כי יותר יש לו פתחון פה לגוי לשלם לשותף יותר מלשלם לנכרי¹⁶ שאי' שותף בדבר, אפי' כסבור שהוא בנו של מלוה או אחיו או שושבינו. עכ"ל ר"י¹⁷ כ"א

ג. 17

אבל שותפין שקבלו חובן, ובא האחד לכפר הפרעון לגוי וחזר והוציא שטר פרוע או מזוייף וגבה החוב על ידו. והגוי יודע שכבר פרע פעם אחת, רק שאין יכול להשמט עתה מלפרוע. [והמקבל אומ'¹⁷] בשעת קבלה שאינו¹⁸ זוכה לצורך חברו. נראה לר"י דאין חייב כלום לשלם לחברו. ואפילו לר"ת שפוסק בטעות הכל לבעל המעות, התם לפי שמחמת שהוא סבור שהוא חייב הוא נותן. אבל הכא שיודע הוא שאינו חייב לו כלום, ובתורת גזל שהוא גוזלו הוא פורען, ואפי' לא בירר בשעת קבלה השנייה שאינו זוכה לצורך חברו, מסתמא אינו זוכה לצורכו להיות חוטא בחילול השם לצורך אחרים. וגם אם בשעת פרעון נתכוון לזכות גם לצורך חברו, יכול להיות שיכול לחזור בו. ואפי' למ"ד¹⁸ המגביה מציאה לחברו קנה חברו כי שם זוכה מן ההפקר לצורך חברו, אבל הכא יכול להיות שלא נתייאש הגוי ולא חשיב כהפקר. ואפי' אם נתייאש לגמרי, לרב נחמן דאמ' המגביה מציאה לחברו לא קנה חברו לא יזכה לו,¹⁹ דהכא מיקרי חב לאחרים בזכיותו לאחרים בהפקר זה, אעפ"י שהוא בידו.²⁰ כי גם במציאה, אעפ"י שכבר בידו, קרינן ביה חב לאחרים כשבא לזכות לחברו.

ד.

וראובן שהלוה לגוי מעות שהיו לו ולשמעון לצורכם, והגוי לא יודע שיש לשמעון חלק בהם, וקבלם ראובן, דבר פשוט שהוא חייב לשמעון לשלם חלקו מדינא דגרמי. ואפילו אם לא קיבל עליו להיות אפטרופ' להוציא החוב אלא אם ירצה בכך בשעת גבייה, אפי' הכי יש לו להוציאו ולפרוע לזה חלקו. דודאי הגוי לא יענה כלל אלא

יש מהו והשיב ר"י פ' - חסד. כ שהרי אפי' ... לו פ' הגוי יכול לשמט ולומר שפרע לשותף וחייב מדינא דגרמי. כא אע"פ ... ר"י פ' - חסד. כב *והמקבל אומ' ר. מ, פ' להמקבל. כג *שאינו מ, ר. פ' שאינה.

16 כלומר, לאדם זה. 17 ציינו לעיל, שקיימת סבירות שמכאן והלאה הדברים אינם דברי ר"י. 18 כבא מציעא ח ע"א. 19 שם י ע"א. 20 כתובות פד ע"ב; גיטין יא ע"ב; בבא מציעא י ע"א.

למלוה כי אינו מכיר בבעל המעות, דאין לך שוטה שיעשה חבירו שליח להלוות מעותיו על מנת שיניחם ביד גוי לעולם אם ירצה כיון שאינו מכיר הגוי לבעל המעות. אלא ודאי כשנעשה אפיטרופ' במעות חבירו, רשאין אפיטרופ' שמתעסקי' בשל בעל הבית להרויח ממעותיו לצורכו. וכל עיסקא פלגא מלוה ופלגא פקדון, ופלגא דפקדון ריוח הפקדון למפקיד. ועל הנפקד להוציא מן הגוים קרן וריבית לצורך המפקיד בלא טעמא דגרמי. ובין אם הלוה המלוה מעות שלו עם של חבירו בשותפות, ובין אם הלוה בשל חבירו לבד שאינו עכשיו שותפין, ידו כיד בעל הבית ויש לו להוציא ולשלם למפקיד קרן ושבח כמו שומר חנם אפילו אם לא קיבל שכר על כך. ואין אחד מן השותפי' יכול לומר לעצמי אני מציל אפילו לא קיבל אלא החצי החוב. ואינו יכול לחלוק בלא דעת חבירו, שאף בשיריה שעמד עליה גייסות לטורפה חייב להציל אף לחבירו,²¹ כ"ש לאחר הצלתו אינו יכול לומר לעצמי הצלתי. ולא תימא מאחר שאין הגוי מכיר לבעל המעות אינו משועבד לו אלא למי שהלוהו ולא זכה בחוב דלא דמי למוכר שטר חוב לחבירו לת"ה²² אלא ודאי מתחילת הלוואה נשתעבד לבעל המעות אף על פי שלא הכיר בו מידי דהוי אירשאל שנעשה שליח למכור סחורת חבירו והקיפם לקונים ולא ידעו בבעל הסחורה כלל שאף על פי שלא ידעו לו נשתעבדו לו. ואם היה זה המוכר מודה בהודאה גמורה בפניהם זה בפני עדים כשרים שהם לבעל הסחורה, הרי הם חייבים לשלם לבעל הסחורה כל המעות שהיה להם לשלם אפילו לא יצוה להם. ואפילו יתרה בהם שלא לשלם, כיון שהוא מודה שהם שלו ואין לשליח בהם כלל. ואפילו אם קנאו יוקר יותר ממה שהוא שוה, יש להם לשלם הכל לבעל הסחורה. ומה לי קניין ישראל ומה לי קניין גוי לעניין שיעבוד. כמו שירשאל משתעבד בעניין זה, כך הגוי. ומה לי נשתעבדו על ידי מכר מה לי על הלוואה. וכיון שנשתעבד הגוי בעניין זה לבעל המעות על ידי הלוואה, מסתמא כשפורע גוי מסתבר דזוכה בהן בעל המעות, אף על פי שאין הגוי מכיר כי אם קבלן הנפקד סתם. דכיון דשווייה בעל המעות שליח, הוי שלוחו כמותו לקבלו מיד הגוי לצרכו. וזוכה לו הנפקד במה שהלוה לו, יותר ממה שיש לפועל להיות ידו כיד בעל הבית לזכות במציאה למ"ד המגביה מציאה לחבירו לא קנה חבירו.²³ וכמו שזוכה לבעל המעות בחטין, וחטין לכ"ע, ה"ה כאן. וע"כ אין צריך לחייבו מדינא דגרמי אלא היכא דלא נתכוון לזכות לו. אבל היכא דלא הוי אפוטרופ' שלו לקבל חוב מגוי, צריכי' אנו לטעמים דגרמי ולשאר טעמים שכתבנו.

21 בבא קמא קטז ע"ב. 22 לא תימא הכי. 23 בבא מציעא י ע"א.

סימן קלב

נוסח יסוד: אור זרוע, בבא קמא, סימן רטז.¹

מבוא: אדם מכר לחברו סדר נזיקין של התלמוד בשני כרכים. כרך אחד נמסר לקונה בעת המכירה ומסירת הכרך השני נעשתה במועד מאוחר יותר. בין לבין, המוכר חזר בו מן המכירה. התעוררה השאלה האם מסירת הכרך השני קדמה לחזרת המוכר או להפך. כאשר נתבע הקונה להישבע שקנה את הכרך קודם החזרה, לא היה בידו להישבע מכיון שלא ידע את סדר הדברים.

וכבר היה מעשה שמכר אדם סדר ישועות לחבירו, והיה נחלק אותו הסדר לשנים, ומשך אחד מן החלקים ברצון המוכר לפני עדים. ובעוד שהלך למשוך חלק אחר שלא היה שם, חזר בו המוכר, דהכי דינא שיכול לחזור בו אפי' בסאה אחרונה כההיא דפ' השואל² רב ושמואל דאמ' תרוייהו כור בשלשים אני מוכר לך יכול לחזור בו בסאה אחרונה. ואותו הלך והחזיק על פי עד אחד. ועתה מביאו לזה לידי שבועה, ועתה זה אינו יכול לישבע שלא היה שם. ונשאל רבי' יצחק בר' שמואל זצ"ל, והשיב שאין כאן דין מחוייב שבועה ואינו יכול לישבע³ כיון שאין לו לידע ואנוס הוא במה שאינו יודע.

1 משם: כתב יד אוקספורד 844, דף 73ב. 2 בבא מציעא קב ע"ב. 3 שבועות לב ע"ב.

סימן קלג

נוסח יסוד: סמ"ג, עשין עד.

מקבילות: שו"ת מהר"ם, פראג, סימן תצח;¹ תשובות מיימוניות, נזיקין כב;² ספר המרדכי, בבא קמא, סימן קעב (עמ' ריג); ספר תשב"ץ, סימן תקפ; סמ"ק מצוריק, ג, עמ' נ.

מבוא: אדם שכר מומחה לתפוס גנב באמצעות השבעת שדים.³ לאחר שנתפס הגנב, האדם סירב לשלם למומחה את מלוא הסכום שהבטיח לו

1 בתוך תשובת מהר"ם. 2 בשם 'ספר א"ז' מתוך תשובת ר' שמחה (מוכאה אחרת מתשובה זו של ר' שמחה משפירא נמצאת באור זרוע, בבא קמא, סימן תנז). משם: טור, בית יוסף, יורה דעה, סימן קעט, סעיף טז. 3 על הטכניקה הזאת ראה בוהק, לתפוס גנב, עמ' 344-362; קנרפוגל, סוד מאגיה ופרישות, עמ' 141.

והסכים לשלם רק חלק ממנו. ר"י פסק שלשירות כזה אין קצבה, ויש לחייב את האדם לשלם למומחה את הסכום המלא.

ומעשה היה באחד שנגנב ממנו, ונדרר ק' דינ' לאחד שיעשה בהשבעת שדים שידע מי גנבו. וכן עשה, ולא רצה בעל הממון לפרוע ק' דינ'. וחייבו רבי' יצח' לשלם כי בכיוצא בזה וכן בעניין הרפואות דרך בני אדם ליתן דמים מרובים ולא נאמ' בזה ששיחק בו.⁴ כן כתב מורי רבי' יהודה.⁵

4 ראו בבא קמא קטז ע"א. 5 הוא ר' יהודה בן יצחק שירליאון מפריס.

סימן קלד

נוסח יסוד: אור זרוע, בבא מציעא, סימן שכז [ז].

מקבילות: כתב יד אוקספורד 844, דף 72א, סימן צ (בדילוגים רבים) [א].¹

מבוא: השאלה נשלחה לר"י על ידי שלמה, קרוב משפחתו - דודו או גיסו - והתשובה נכתבה בידי ר' אלחנן, בנו של ר"י.² בסכסוך בין שוכר למשכיר, המשכיר טען שהשכיר את ביתו לתקופה של שנה שלמה במחיר של 18 דינרים, ואילו השוכר טען ששכר רק עד חודש אייר, במחיר של 13 דינרים. השוכר טען עוד שהפקיד ביד המשכיר סכום של 21 דינרים, ושניתן לגבות את דמי השכירות מתוך דמי הפיקדון, ולכן המשכיר הוא זה שחייב להחזיר לו שמונה דינרים. לעומתו, המשכיר טען שהפיקדון כבר הועבר בהוראת השוכר לאדם אחר, וחוב דמי השכירות עומד בעינו. השאלה נשאלה בחודש אייר, לפני תום שנת השכירות.

התשובה מחולקת לפסקאות כדי להדגיש את המעברים בהתייחסות ר"י לשני מצבים אפשריים - כאשר ישנם עדים המעידים על משך תקופת השכירות, ובהיעדר עדים.

מעשה באחד שיצא מן הבית בחצי הזמן. והשיב הרב ר' אלחנן זצ"ל בשם רבי' יצחק אביו זצ"ל יגדל שלום דודי החבר ר' שלמה כנפשי החתום והנני משיב על שאלתו בשם אבי בכל אשר צוני. על ראובן שטוען את שמעו' השכרתי לך ביתי

1 כנראה, מועתק מתוך ספר אור זרוע. 2 חכם בשם שלמה ממשפחת ר"י המוכר לנו הוא ר' שלמה בן מאיר, אחיהם של רשב"ם ורבנו תם, ועל כן גם דודו של ר"י. אומנם, לדעת אורבך, שלמה זה הוא גיסו של ר"י ועל כן דודו של ר' אלחנן (אורבך, בעלי התוספות, עמ' 258, 285).

בי"ח דינ' לשנה ותן לי השכירות שאע"פ שיצאת בתוך זמנך מה [בכך].^א ושמעו' משיב לא שכרתיך אלא בי"ג דינ' מראש השנה ויצאתי ממנו ט"ו ימים אחר הפסח ואני הפקדתי בידך כ"א דינ' ולא החזרת לי ועל כרחי אתה מעכבם והנני שואלם ממך אך העולה לחצי שנה תעכב לחשבון י"ג דינ'. וראוב' אומ' כ"א דינ' שהפקדת אצלי אתה אמר' ליתנם לפל' במעמד שלשתן. ושמעון כופר ואומ' להד"מ.

נראה אל אבי כי ודאי נתחייב השוכר למשכיר שכירות לשנה שלימה אם החזיק השוכר בבית אחר ששכרו כשכירותי קרקע ניקנ' בכסף בשטר ובחזקה וכיון שמסר לו מפתחות לדור בו כמא' דא"ל^ב לך חזק וקני דמי והועילה החזקה שעשה אחר כך לקנות לו הבית בשכירות כל השנה כאשר התנה עמו. וכיון שקנה השוכר את הבית נתחייב ליתן למשכיר את שכירות הבית מאותה שנה בסוף השנה.^ד ואפי' אם לא היה שם מה למסור לשוכר אלא השוכר עשה בו מפתחות כיון שמסר לו הבית לדור בו ודר בו חצי שנה על פיו וברשותו אין לך לך חזק וקני גדול מזה והועיל' יפה חזקה שהחזיק בו להקנות לו הבית בתורת שכירות עד תום שנת שכירות. ונראין הדברים כי ודאי החזיק השוכר בבית דאי אפשר שלא נעל וגדר ופרץ כל שהו דהוי חזקה וכמו כן תיזל איהי ותיחוד ותפתח דגיטין ריש הזורק^ה שהיה חשוב חזקה. ואע"פ שיצא מעצמו ומרצונו בתוך הזמן מן הבית אין למשכיר בכך להפסיד את שכרו. ואם שום אדם דר בו אחר שיצא ממנו אם יש לשוכר שום תביעה עליו יתבעינו אם ירצה אבל חייב לשלם למשכיר כל שכרו משנה אחת בסוף השנה.^ו

ועתה אם אין עדי' על דבר השכירות ששכרו לשנ' ולא קול השכנים שהיו יודעי' בדבר, נאמן השוכר לפטור עצמו מן השכר במה שטוען שתופס המשכיר משלו. ויעכבהו בשכרו דנאמן הוא בכך, אע"פ שהוא תוך זמנו. דנהי דאינו נאמן למה שיש לו בידו כנגד שכרו דהוה מצי למימ' ל'יה' פרעתיך שכר ביתך, דהא אין אדם פורע תוך זמנו, מ"מ נאמן הוא במגו דהו' מצי למימ' לא שכרתיך כי אם עד הפסח ואז היה חשוב אחר זמנו והיה אז נאמן לומ' פרעתיך בזמנו. ונאמן על יד מגו בשבוע' שישבע שזה הפקדון זה ביד המשכיר כנגד שכרו. אבל אם יש עדים שהשכיר לו שנה שלימה אז אין לו מגו, שלא היה יכול לומ' לו עד הפסח היה זמנו. ואפי' אין עדים גמורים אלא קול של בני אדם שהם בחזקת ששכרו לשנה שלימה. אז גם אין לו מגו שמתבייש היה לומ' טענ' שיכחיש בה את הקול, כדאמ' ד

א *בכך א. ז: בתוך. ב *כרחי כן צריך להיות. ז נוטף: אני. ג שכירות א: דשכירות. ד *ליה | כן צריך להיות. ז: לא.

3 בבא קמא נא ע"ב. 4 על פי הדין 'שכירות אינה משתלמת אלא בסוף' (בבא מציעא סה ע"א).
5 גיטין עז ע"ב. 6 לא ברור מלשון התשובה האם הדייר השני נכנס מכוח השוכר (בתור שוכר משנה) או שנכנס שלא ברשות. ייתכן גם שמשפט זה מתייחס לאפשרות היפותטית בלבד. 7 לשנה.

בההי' דרבה בר שרשום בחזק' הבתים⁸ לקוחה בידי לא מצית אמרת דנפק עליה קלא דארעא דיתמי היא. ואינו נאמן אפי' בשבועה לומ' שיש למשכיר משלו כנגד שכרו, רק שהמשכיר ישבע שהשוכר אמ' לו תנם לפל' במעמד שלשתן ויהיה נאמן בשבועה בכך במיגו שהי' יכול לומ' החזרתי. והיה נאמן בשבועה אפי' הפקידו בעדים דקיימ' לן המפקיד אצל חבירו בעדים אין צריך לפורעו בעדי'. ואם אין לו עדים, לא קול ששכר הבית לשנה שלימה, אז נאמן השוכר לפטור עצמו מן השכר כפי מה שטוען שיש לו ביד המשכיר. אז לא ישבע המשכיר שא"ל השוכר מכל הכ"א דינ' תנם לפלו' במעמד שלשתן אלא מן העודף על שכר הבית שהשוכר תובעו שישלם לו על זה ישבע לו אתה אמרת תנם לי לפלו' במעמד שלש' ולא ישבע כך על כל הכ"א דינר' כי למה יהיו אילו ואילו באי' לידי שבועת שוא בחנם.⁹ אבל אם השוכר אין לו שום מיגו שיש עדים או קול ששכר הבית לשנה אינו נאמן אפי' בשבועה לפטור עצמו מכלום במה שטוען שיש לו ביד המשכיר אלא ישבע המשכיר על כ"א דינ' שהשוכר תובעו אתה אמרת ליתן לפלו' במעמד שלשתן. ועל י"ח דינ' שכופר מהם השוכר ה' דינ' ואומ' כי לא שכרו רק בי"ג דינ' ישבע השוכר שלא שכרו רק בי"ג דינ' ויהיה נאמן בשבועה.

ושלו' אלחנן בן רבי' יצחק זצ"ל.^ה

ה זצ"ל א: מ"כ.

8 בבא בתרא לג ע"א. 9 בבא מציעא ב ע"ב.

סימן קלה

נוסח יסוד: תמים דעים, סימן רג [ת].

מבוא: ר' אשר בן משולם שאל האם ראוי להעניש אדם שספג עלבון מחברו ובתגובה גרם לפוגע בו הפסד כספי באמצעות השלטון. אגב שאלה זו שאל ר' אשר על מספר סוגיות בבבא קמא דף קיז ע"א-ע"ב.¹ ככל הנראה, התשובה נכתבה לאחר שנת 1184, שכן ר' אלחנן מוזכר בה בברכת המתים.

אמר רבא² הלכתא מקיימין את השטר שלא בפני בעל דין ואפי' עומד וצוח. פי' דכי אמרה תורה בעל השור יבא בעל השור ויעמוד על שורו³ ה"מ לענין קבלת עדות שהו' מן התורה, אבל קיום שטרות דמדרבנן לא אמרי' הכי.

1 על תשובה זו ראו בן-זמרה, על המלשינות, עמ' תשנו; גילת, השתלשלות ההלכה, עמ' 202; תא-שמע, תשובת ר"י הוקן, עמ' 159-168; רוט, הלשנה, עמ' 153-180. 2 בבא קמא קיב ע"ב. 3 שם.

אמר רבא⁴ ואם הראה מעצמו כמי שנשא ונתן ביד דמי. וקשיא לן מאי קמשמ' לן רבא מתני' היא דקתני⁵ אם מחמת הגזלן חי' להעמי' לו שדה, ואוקמינא דאחוי אחווי. ונתו מדקתני בברייתא⁷ ישראל שאנסוהו ע"א⁸ והראה ממון חבירו פטור. טעמא דאנסוהו, הא מעצמו חייב, ואם כן מאי קמשמע לן. נראה לי דהיא גופה לא איצטריכא ליה לאשמועינן, דמתני' היא, אלא הא קא משמע לן דלא משכחת דחי' בהרא' אלא אם כן הראה בלא שום אונס אלא מעצמו. דאי לא תימא הכי, הא דתניא ישראל שאנסוהו ע"א והראה ממון חבירו פטור, דלא דוקא אונס גופו אבל אונס ממונו לא, קא משמע לן דבכל אונס פטור דלא דייני' דינא דגרמי אפי' אליבא דר' מאי⁹ אלא היכא דליכא אונס' כלל אבל היכא בדאיכ' אונסא דגרמ' בעלמא הוא, לא. ופי' דבריתא הכי הוא: ישראל שאנסוהו גוים בין בגופו בין בממונו להביא לו ממון או להראו' לו ממון והראה לו ממון חבירו פטור אפי' אליבא דר' מאיר, מפני שמציל עצמו או ממונו בממון חבירו בגרמא פטור מדיני אדם. ואם נשא ונתן ביד חייב אפי' לרבנן ואעפ"י שאנסוהו אונס גופו מפני שהמציל עצמו בממון חבירו חייב ולא שיהרג ולא יציל אלא יציל ואח"כ ישלם.¹⁰ וכי פליגי רבנן ור' מאיר¹¹ בהראה מעצמו, ומלתיה דרבא כר' מאיר אזלא במתניתיה'.

אמרי ליה¹² רבנן לרב אשי והתניא אם נשא ונתן ביד אחר כך חייב, ומשני הני מילי היכא דלא אוקמיה עלויה כו'. כלומ' ואם נשא ונתן חייב לאו אהראה קאי אלא אאנסוהו ע"א. אבל היכא דהראה היינו אוקמי' עלויה אעפ"י שנשא ונתן ביד פטור דמעקרא כי אחוי ליה מקלא קלייה אלא א"כ קיימי בתרי עברי נהרא. וא"ת כיון דנשא ונתן ביד חייב בדלא אוקמי' עלויה בכל ענין, א"כ היכי פטריה רבא ליהוא דשקל כסא דכספא ויהביה לגנבים,¹³ ומתני' היכי מתרץ לה רבא, ואביי אמאי לא אקשי עליה והתני' אם נשא ונתן ביד חייב? יש לומר אפשר דרבא מוקים לה להדיא מתניתא כשאנסוהו להראות והביא, אבל אנסוהו להביא והביא פטור. ומשו' הכי לא אקשי ליה אביי ממתנית' אלא מסבר', דסברא הוא דהמציל עצמו בממון חבירו בידים פטור. וגמר' נמי הוא בפרק הכונס,¹⁴ ומשום הכי קאמר רב אשי חזינן אם איניש אמיד הוא אדעת' דידי' אתו, פירוש ואם הציל עצמו בממון חבירו בידים חייב. ואם לאו אדעת' דכסא דכספא אתו וכיון שהכוס בבית והם בבית ובידם לחפש כל אשר בבית כמאן דקיימי עליה דמי ומקלא קליוה, ומשום הכי אפי' נשא ונתן ביד פטור.

והא דגרסי' בירושלמי¹⁵ ישראל שאנסוהו ע"א ונטלו ממנו של חבירו בפניו

4 בבא קמא קיז ע"א. 5 בבא קמא י, ה; בבא קמא קטז ע"ב. 6 שם קטז ע"ב. 7 שם קיז ע"א. 8 = גויים. 9 בבא קמא ק ע"א. 10 ראו דברי ר' אשר המובאים בספר ההשלמה, בבא קמא, פרק י, דף מח ע"א. השוו תוספות בבא קמא ס ע"ב, ד"ה מהו להציל עצמו. 11 בבא קמא ק ע"א-ע"ב. 12 שם קיז ע"א. 13 שם קיז ע"ב. 14 שם סב ע"א. 15 ירושלמי בבא קמא ח, ח, דף ו ע"ג (עמ' 1208). הובא בפירוש רבנו חננאל לבבא קמא קיז ע"א.

פטור ואם נטל הוא ונתן להם חייב אמר ר' יוסי הדא דתימא שאמרו לו תן לנו ממון אבל אמרו לו תן לנו ממון של פלוני אעפ"י שהוציא ונתן להם [פטור],¹⁶ על הדין אורחא אזיל. דיקא נמי דקתני בסופה הוציא ולא קתני נטל אלמא ע"א בבית קיימא וברלא אמ"י עסקינן. אבל היכא דליכא למימר האי טעמ' לא שנא אנסוהו להראו' ממון חבירו והביא ולא שנא אנסוהו להביא והבי' חייב, לא שנא אנסוהו בגופו ולא שנא אנסוהו בממונו שכל המציל עצמו בממון חבירו בידים חייב, חוץ מהמציל עצמו בממון רודף שהוא פטור.¹⁶

קם רב שמטיה לקועיה.¹⁷ מהא שמעינן שהמוסר ממון חבירו למלכות מותר להרגו אעפ"י שלא בא מתחלה על עסקי נפשות אלא על עסקי ממון. ויש חסרי הדעת מעמנו דקאמרי מאן לימא לן דכרצון חכמים עבד. וכן פר"ש ז"ל¹⁸ אף ממון של ישראל כיון שנפל ביד אומות העולם אין מרחמים.

הא דאמר רבא¹⁹ אם הראה מעצמו כמי שנשא ונתן ביד דמי. כבר הגהתי זה כמה שנים בתוספות בני ז"ל הא לא צריך למימר דאם הראה בלא אונס שהוא חייב דהיינו מתני'. אלא יש לפרש כמו שפירשה רבינו שמואל ז"ל אם לא אנסוהו להראו' של חבירו אלא של עצמו או היו מייסדין אותו ביסורין מחמת שום דבר והראה להם מעצמו את ממון חבירו כדי שיניחוהו, חייב כאילו נשא ונתן ביד. וגם באותה דכסא דכספא כתב בני בתוספותיו משמי דשאני שומר שלדעת כן הפקידו אצלו שיציל בו עצמו וישא ויתן ביד אם ירצה אם אדעתא דכספא קא אתו עליה.

מה שמתמיה אדוני על ההיא דרב כהנא דשמטיה לקועיה דההוא גברא.²⁰ ועל מה שאמר גבי איבוד ממון מסור ביד קל וחומר גופו מותר וכו' אלמא מותר, וכי בשביל ממון נאבד נפש אחד.²¹ ותו הא דתניא²² המינים והמסורות מורדין אבל לא מעלין דמשמע דוקא גרמא בעלמא אבל בידים לא. עד שאדוני תמה על איבוד נפש של מסור מישראל בשביל ממון, אתמה על מה שאמרו רבותינו²³ שיש עם הארץ? שמותר לקורעו כדג ומותר לנוחרו ביום הכפורים שחל בשבת. אבל אין תמה דטעמא רבה איכא שפעמים שהוא פקוח לנפש כמה נפשות כגון אותו שידוע שאינו חס על חיי חבירו וחשוד ללסטם ולהרוג כשהוא יכול. ואפי' כשאינו ידוע בו בבירור, כיון שרוב העושים כמעשיו הם חשודים בכך מותר, א *פטור] כן צריך להיות. ת: חיי'. ב *הארץ] כן צריך להיות. ת: האדון.

16 השוו פירוש ר' אשר מלוניל, ספר ההשלמה (שם), לעומת חידושי הראב"ד, עמ' שנג. 17 בכא קמא קיז ע"א. 18 הדברים נמצאים בתלמוד עצמו, שם. רש"י בכא קמא קיז ע"א, ד"ה 'אין מרחמין עליו' מוסיף: 'ושפיר עברת דקטלתיה'. ייתכן שר"י רמז לדברי רש"י אלה על פי הדיבור המתחיל. 19 בכא קמא קיז ע"א. 20 שם. 21 תוספות פסחים מט ע"ב, ד"ה ויש אומרים: 'ותימה לר"י אמאי ממנו אסור, השתא גופו מותר, שמותר לקורעו כדג, ממנו לא כל שכן?'. 22 תוספתא בכא מצינא ב, לג (עמ' 72); עבודה זרה כז ע"ב. 23 פסחים מט ע"ב.

ואפי' שלא בשעת רדיפתו. ואפש' שיש שום פסוק על זה.²⁴ ואפי' אין שם שום פסוק יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה ואפי' בקום עשה דברי הכל כשיש טעם קצת למתיר שאז אינו דומה עקירה. ומה שיש מי שהאומר בהאשה רבה²⁵ שב ואל תעשה שאני אבל בקום ועשה אין להם כח לעקור היינו בדבר שאין טעם שיהא דומה היטב שראוי לעקור על ידו. כך אני מפרש ובא²⁶ שבדבר הדומה יפה יש לעקור לכולי עלמא ויש ראיות רבות וטעמא הוי משום דככי האי גוונא לא חשיבא עקירה.²⁷ וכמו שיש בעם הארץ טעם גדול כדפרישי' כמו כן יש במסור ויות' ראוי להורגו מרוצח שהרג שאין להרגו אלא בבית דין אפי' בפעם אחת שראה רב כהנא והכי' בו יפה שרוצה למסור אפי' אין באותה מסירה רציחת נפש של נגזל שיהא הע"א הורגו בשביל אותו ממון כי לא יהא רשאי נגזל להלח' עמו כי כיון שהפקיר עצמו בפניהם לכך יש לחוש שירגיל עצמו בכך ויבא לידי שפיכות דמים כמה פעמים כשלא יעמיד ישראל עצמו על ממונו. ועוד שחשוב כאילו נוטל נפשו ונפש בניו ובנותיו ועל עונש²⁸ כזה היה רעב בימי דוד שלש שני' והוקעו שבעה מבני שאול למה דקא מפרש טעמ' בסוף בבא קמא²⁸ לפי שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספקין להם מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאילו הרגם. ועוד כיון שממונם של ישראל כשנופל ביד אומות העולם אין מרחמין עליו וזה מוסרו להם וחוטא לגזול נשמתו של חברו ולא לו אלא כל שלהכעיס עושה רשע כזה רשע גמור הוא וכמעט שהוא מין אפי' למאן דאמר²⁹ דלהכעיס בעברות אחרות הוי מומר וכמו שמותר להרוג את המין כך מותר להרוג את זה שמוס' ממון חברו וגזול נשמתו בעין להכעיס שהרי אינו מרויח כלום. ואפי' כשמרויח קצת חמור ביותר אבל איני יודע אם נאמר בו מורידין.

ומה שמקש' היאך יהא מותר לאבדו ביד הא לא קתני אלא מורידין דהוא גרמא. יש לומר דמשו' דנקט בע"א ורועי בהמה דקה לא מורידין משום דאפי' גרמא התם אסיר' תנא נמי גבי הני מורידין והוא הדין בידים. ואם תאמר מנין היה לאמוראים שהבריתא מתיר אפי' בידים. יש לומר דמסברא היא דומה להם מטעמי דפרשית והאי דנקט מורידין משום רישא.

מה ששלח ר' אלעזר למר עוקבא דום לה' והתחולל לו.³⁰ שנסתפק אדוני אם כדין שלח או לפנים משורת הדין שלח ואדם חשוב שאני, מנין לי להתיר למסור

ג עונש אולי צריך להיות: מעשה.

²⁴ לביטוי דומה, ראו תוספות ר"י שירליאון, ברכות לה ע"א, עמ' שסג: 'כי שמא יש שם שום דרשה'.
²⁵ יבמות צ ע"א. ²⁶ לביטוי זה, השוו ספר הישר (תשובות) סד, ד (עמ' 148). ²⁷ תוספות רבינו אלחנן, עבודה יג ע"א, ד"ה אמר אביי: 'לפי' ר' שרגיל לפרש ביבמות דאפי' למ"ד אין כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת, מודה הוא דהיכא דאיכא סברא קצת שיש כח לעקור'. ²⁸ בבא קמא קיט ע"א. ²⁹ עבודה זרה כו ע"ב. ³⁰ גיטין ז ע"א.

ממון חברו למלכות משום דמצער ליה טובא. אין נראה לי שיהא מותר לכל אדם אפי' אינו חשוב, דמהיכא תיתי הא אפי' לא יהא חמור כשאר מסור החוטא ולא לו לפי שהצער שמצער דוחקו ומזוקן יקוֹד לעשות כן להנצל מצערו, אין לו להיות מות'.

ומה שכתב ותו מבעי' לן אדם שבייש את חברו ומפני שידע המתבי' שאין גובין קנס בבבל הלך ומסר חברו למלכו' וחייבתו המלכו' לשלם לו ממון או מעט או הרבה, מהו שיתחייב המסור לשלם כל פסידא דאתי ליה מחמת' מי אמרינן האי כאי תפס³¹ דמי, או דילמא [אי] תפס³² אמרינן אי אנס לא אמרינן? אעפ"י שיש מפרשים בשם גדולים³² דאי תפס היינו דוקא שתפס הדבר ששינה ונתחייב חצי נזק כגון הכלב שאכל אימרי ושונרא שאכל תרנגלי רברבי אבל שאר תפיס' מפקינן. וגם ארוני בא לומ' בכתבו דלא אשכחן דמהניא תפיסה בבשת כיון דלית בה חסרון כיס. אבל בחצי נזק דקרן ושם ידא דינוק³³ דאיכ' חסרון כיס, אין נראה לי כן. חדא דתפיסה דמהיכא ובלא תפיסה לא גבי הוא משום דאין ביד ב"ד הדיוטות כח להוציא מידו אבל אם הוא תפוס בלא ב"ד יכול לעכב. ועוד כי על שניהם קשה לי מעובד' דחנן בישא³⁴ דתקע ליה לההוא גברא וחייבוהו בבבל לשלם בשת. ומסתב' דמשום הכי חייבוהו ונתן הזוזא מבא כיון שיחזו' לו ההוא מה שהיה תפוס משלו ואעפ"י שבעת תפיסה עדיין לא נודע לו כמה חייב לו, משמע דאהני ביה תפיסה, כדמשמע נמי בההוא עובדא דמקמי דההוא דנתן בשור שנגח ד' וה³⁵ כי אין סברא שהזמינו ללכת עמו לדין בארץ ישראל בשביל דבר מועט כזה ומחמת כן חייבוהו או ילך או ישלם. ואעג"ב כי קצת היה דומה מסברא לומר דאי תפס היינו שהיה תפוס כבר ועומד, שאם תועיל תפיסה שיעשה אח"כ אם כן רבו קטטות ומלחמות שזה יבא לתפוס וזה לא יניח לו ויכו זה את זה. והואיל ואין ראייה על זה, אין בידי להוציא דאי תפיס משמעותן דמשמע שפיר אי תפס לאחר מכאן. וגם לפי הטעם שפירשתי במאי מהניא תפיסה וכי לא תפיס לא גבי, אין לחלק בין תפיסה דמעיקר' לתפיס' דאחר מכאן. והואיל והכי הוא מהימן יש לי לחלק בשביל חשש [קטטה]. ומיהו אפי' אם תמצא לומר דכל הני גווני דפרשת מהניא תפיסה, לא יתכן שימסור חברו למלכות ויעשה תפיסתו ע"י ע"א. ונראה הרבר הגון לגרור להחרים שלא יעשה שום אדם כן ואם יעבור ישלם הכל. והיכא דלא גזרו כן ונתפס ע"י מלכות נראה לקונסו במה שתופס ע"י ע"א שיחזיר הכל.

ד *ומזיקו כן צריך להיות. ת: ומזיקו. ה *אי תפס כן צריך להיות. ת: יתפס. ו *קטטה כן צריך להיות. ת: קטנים.

31 בבא קמא פד ע"א: 'לא צריכא דאי תפס'. רש"י שם: 'הכי אמר להו - שומו ליה והיום או למחר אם יתפס משלו יעכבנו'. 32 רבנו תם - תוספות בבא קמא טו ע"ב, ד"ה ואי תפס. 33 בבא קמא פד ע"א. 34 שם לו ע"א. 35 שם לו ע"ב, ורש"י שם, ד"ה ההוא דתקע ליה.

ובעל ידי המלכו' ראוי לקנוס יותר מבשא' ע"א לפי שנקל לבא לקלקול גדול. מיהו לא ידענא שפיר מאי אידון בה.

ומה שכתב הרב אלפס ז"ל³⁶ מנהג שתי ישיבו' שאין גובין קנס בכבל מגדין ליה עד שיפייס לבעל דיניה וכד יהיב מאי דחזי למית' ליה שרו ליה לאלתר בין איפייס בעל דיניה בין לא אפייס, היכא דנהוג.³⁷ ומה ששאל אדוני המנהג, אמנם כי במקומנו לא נהגו אותו מנהג של שתי ישיבות, ובית דין חשוב הבא להחמי' לפי צורך שעה ומגדר מלתא גם בלא מנהג נראה שהרשות בידו. וגם מן הירושלמי שכתב³⁸ אמר ריש לקיש המביש את הזקן נותן לו דמי בשתו שלם חד בר נש אפקר³⁹ לר' יאודה בר' חנינא אתא לקמיה דריש לקיש וקנסיה ליטרא דדהבא, משם ראה להגבות כן בכבל. עד כאן כתב הרב ר' יצחק בר שמואל מצרפת בתשובות שאלות אל הרב ר' אשר בר"ר משלם ז"ל דין מסור.

36 רי"ף בבא קמא פרק ח, דף ל ע"ב. 37 היכא דנהוג - מילים אלה אינן נמצאות בעדי הנוסח של הלכות הרי"ף, ונדרמה שהן תוספת פרשנית של ר"י או של ר' אשר. 38 ירושלמי בבא קמא ח, ו, ו ע"ג (עמ' 1208). 39 בירושלמי: איקפד.

סימן קלו

נוסח יסוד: תמים דעים, סימן רד [ת].

מבוא: התשובה נדפסה ב'תמים דעים' עם הפתיחה 'עוד כתב', מיד לאחר תשובה של ר"י לר' אשר בן משולם מלוניל (לעיל, סימן קלה) ולכן מסתבר שגם תשובה זו השיב ר"י לר' אשר.¹ השאלה, שלא הגיעה לידינו, עניינה סוגיית ברכות יט ע"ב, שממנה עולה שהטומאה היחידה בקבר היא טומאת אוהל, ולא חששו לטומאת גולל ודופק. ייתכן שהתשובה המקורית הכילה את הפסקה הראשונה בלבד, והיא מסתיימת במילים 'ותו לא קשיא מידי ממה שהקשה אדוני'. הפסקאות שבאות אחריה הן תוספת ממקור אחר.

עוד כתב על ההיא² דמדלגין היינו על גבי ארונו', ממה שגולל ודופק מטמאין באהל נגע בקושיות הראשונים.³ ומיהו לא סיים קושיתו, דמה בכך אם מטמא באהל? שמא כהן אין מוזהר עליהם אלא על המת דוקא. והיה לו לסיים דבתורת

1 אומנם, הרב ניסן זק"ש טען שתשובה זו נכתבה בידי הראב"ד. ראו תוספות ר"י שירליאון, ברכות יט ע"ב, עמ' רלב, הערה 223. 2 ברכות יט ע"ב. 3 ראב"ד: חידושי ר' יונה, סנהדרין מז ע"ב; חידושי הרשב"א, ברכות יט ע"ב; שו"ת רשב"א א, תעו. רבנו תם: תוספות ברכות יט ע"ב, ד"ה מדלגין.

כהנים בריש אמור אל הכהנים⁴ מוכח דכהנים מוזהרים על כל טומאו' הפורשות מן המת, וגולל ודופק ועצם כשעור' ומלא תרווד רקב מיקרו ג' טמאות הפורשות מן המת.⁵ ומיהו שפיר מתר[צ]י⁶ במאי דת[נ]יא⁷ במס' שמחו⁸ כל טומאה מן המת שהנזיר מגלח עליהן כהן מוזהר עליהן וכל טומאה מן המת שאין הנזיר מגלח עליה אין כהן מוזהר עליה. ונזי' אינו מגלח על גולל ודופק כדתנן פרק גדול בנזירא.⁷ ותו לא קשיא מידי ממה שהקשה אדוני.

גולל ודופק פי' רבי' שלמה ז"ל⁸ כי דופני הארון מימין ומשמאל נקראים דופק, כמו הא דמפקא הא דאטמא במס' מציעא באלו מציות.⁹ והדף אשר נשען עליו הוא נקרא גולל והכל מן הארון עצמו. והקשה רבי' יעקב ז"ל¹⁰ מדאמרי' בפר' קמא דערובין ובסוכה פרק שני¹¹ כל דבר שיש בו רוח חיים אין עושין אותו לא דופן לסוכ' ולא לחי למבוי ולא גולל לקבר, ואם כפירושו מי עושה מבעלי חיים כמו מבהמ' אחת דף לארון מלמעלה. ועוד דאמרי' בבהמ' מקשה¹² כל אשר יגע על פני השדה לרבו' גולל ודופק ואם [זהו] ארון והלא אינו מגולה כלל אלא בתוך המערה הוא בכוכין או בקרקע והיכי מתרבה מעל פני השדה. ועוד דאמרי' בפר' מי שמתו¹³ מדלגין היינו על גבי ארונות כו' ומוקי' לה התם משו' דרוב ארונות יש בהם פותח טפח, ומה בכך מכל מקום גולל של ארון עצמו הוא מטמא באהל כמו המת עצמו.¹⁴ ועוד הדף העליון למה נקרא גולל. ועוד דתנן במסכ' אהל' פרק שני¹⁵ הגולל והדופק מטמאין באהל ובמגע ואין מטמאי' במש' אי זה הוא דופק את שהגולל נשען עליו אבל דבק דבקים טהור, ולפי' רבי' שלמה ז"ל מהו דפק דפקים, וכי יש שני כותלים לארון לקרות החיצון דפק דפקים. ומפרש רבי' יעקב ז"ל¹⁶ כי גולל הוא אבן גדולה הנגלל' ואינ' מיטלטלת אלא ע"י גלגול כדכתי'¹⁷ וגללו את האבן מעל וגו'. ודופק הם שתי אבני' הנתני' א' למראשו' המת אצל הארון וא' למרגלותיו. וכשנותנים אבנים דקות יותר על אותו הדופק להגביה המצבה וגם בצדי הדופק, אותן אבני' נקראות דפק דופקי'. וההיא דברכו' דפרק מי שמתו¹⁸ דמדלגין היינו על גבי ארונות אתיא שפי' שלא היו מדלגין על הדופק ועל הגולל אלא שלא כנגד הגולל או לא היה שם גולל כלל, שכמה קברים יש

א *מתרצ' כך צריך להיות. ת: מתרב'. ב *דתניא כך צריך להיות. ת: דתפ'. ג *זהו כך צריך להיות. ת: יצהו.

4 ספרא אמור פרשה א, הלכה ג, דף צג ע"ב. 5 תוספתא אהלות ד, א (עמ' 600); חולין קכו ע"ב. 6 שמחות ד, יב (עמ' 9). 7 נזיר ז, ג. התירוץ מובא בתוספות ברכות יט ע"ב, ד"ה מדלגין. 8 ראו רש"י חולין קכו ע"ב, ד"ה מלא תרווד. 9 בבא מציעא כג ע"ב. 10 תוספות שבת קנב ע"ב, ד"ה עד שישתם הגולל. 11 עירובין טו ע"ב; סוכה כג ע"א. 12 חולין עב ע"א. 13 ברכות יט ע"ב. 14 תוספות ברכות שם, ד"ה מדלגין. 15 אהלות ב, ד. 16 ספר המאורות, ברכות יט ע"ב, עמ' עא (כתב רבינו יעקב בתשובת שאלה"); ספר הישר (חידושים), סימן יז, עמ' 23-24. 17 בראשית כט, ג. 18 ברכות יט ע"ב.

מבלי מצבה. והשתא מתרצי שפיר גולל ודופק מעל פני השדה. וגם יכול להיות רגילות¹⁹ לעשות גולל מבעלי חיים להקים על הקבר לציון לפי שעה עד שימצאו אבן גדולה להקים שם.

ואם תאמר לרבי יעקב ז"ל היכא דליכ' מצבה מאימתי מתחיל, דבנגמר הדין אמרי¹⁹ דמתחיל מכי סתם הגולל, ואי גולל הוא מצבה בכמ' קברי' אין מצבה מתי מתחיל' האבלו'. יש לומר' משיגמ' כל כסוי הקבר,²⁰ אי נמי מכי מהדרי' אפיהו מבי קברי כדאמרי' במועד קטן²¹ דהנהו דלא אזלי בתר ערסא מכי מהדרי אפיהו מערסא. וקצת תימה מאי משיסתם הגולל התם וגבי שבת בפרק השואל,²² הוה ליה למימר עד שיסתו' הגולל אין סותמין. מיהו גמר הנחת סתימת הדופק והגולל קורא סתם הגולל. ועוד כי היו רגילין למלאה החלל שתחת הגולל אבנים דקות וטיט וזו היא סתימת הגולל ובשעת קבורה היו רגילין בכך.

וההיא קשיא שפיר' דמי שמתו²³ יש מתרצין²⁴ מהא דתניא במסכת שמחות²⁵ כל טומאה שהנזיר מגלח עליה כהן מוזהר עליה וכל טומאה שאין הנזיר מגלח עליה אין כהן מוזהר עליה, ונזיר אינו מגלח על טומאת גולל ודופק כדאמרי' בנזיר פרק כהן גדול,²⁶ ועל כן היינו מדלגין על גולל ודופק. ואם תאמר טומאת המת בוקע' שהגולל שהוא טמא אינו חוצץ כדאשכחן במס' אהלות²⁷ שכזית מן הנבלה וכעדשה מן השרץ אינם חוצצים. הא לא קשיא כי מצינו שהגולל חוצץ כמו שפירשתי בכמה מדליקין מתוך משנה אחת, והטעם פירשתי שם.²⁸ והכי תנן באהלות פט'²⁹ חבית שהיא מלאה משקין טהורים ומוקפת צמיד פתיל ועשאה גולל לקבר הנוגע בה טמא טומאת שבעה והחבית והמשקין טהורים. אלמא חוצצת היא להציל מה שבתוכה. וטעמא משום שגם החבית אינו מקבל טומאה אלא מטעם גולל, אבל אם הוסרה משם היתה טהורה כדקתני החבית והמשקין טהורים.

ד *רגילות) כך צריך להיות. ת: רגילות.

19 סנהדרין מז ע"ב. 20 ראו תוספות שם, ד"ה משיסתום: 'וכ"ת היכא דליכא גולל מאימתי חיילא אבילות, מ"מ חיילא משיסתום הקבר בהוייתו'. 21 מועד קטן כב ע"א. 22 שבת קנב ע"ב. 23 ברכות יט ע"ב. 24 ראו לעיל. 25 שמחות ד, יב. 26 נזיר ז, ג. 27 אהלות יג, ו. 28 תוספות שבת כז ע"ב, ד"ה ואין מטמא. ראו תוספות ר"י שירליאון, ברכות, עמ' רלו. 29 אהלות טו, ט.

סימן קלז

א. נוסח יסוד: תוספות יבמות פב ע"א ד"ה שתי [ת].

מקבילות: תוספות יבמות, כתב יד וטיקן 162, דף 94א [ו].¹ פרפרזה: תוספות ישנים יבמות, עמ' תעג-תעד [י].²

ב. נוסח יסוד: תוספות, כתב יד פרמא דה רוסי 115, דף 151א [פ].³

ג. נוסח יסוד: תוספות יבמות פב ע"ב, ד"ה ירושה ראשונה [ת].

מקבילות: סמ"ג, עשין קלג [ס]; תוספות, כתב יד וטיקן 162, דף 95ב-96א [ו]. פרפרזה: תוספות רא"ש, יבמות פב ע"ב; טור, יורה דעה, סימן שלא.⁴

ד. נוסח יסוד: תוספות יבמות פג ע"ב, ד"ה לא [ת].

מקבילות: תוספות, כתב יד לונדון, סופר 105, דף 156א [ל]; תוספות, כתב יד וטיקן 162, דף 98ב [ו]; תוספות, כתב יד פרמא דה רוסי 115, דף 70א [פ]. פרפרזה: תוספות ישנים, יבמות פג ע"ב, עמ' תפא-תפב.

מבוא: ר' שמואל מאנז'ו (Anjou) הפנה לר"י סדרה של שאלות פרשניות, הנוסבות על סוגיות התלמוד במסכת יבמות פב ע"א-פג ע"ב.

א. במסגרת דיון במחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש האם תרומה בזמן הזה אסורה מן התורה או מדרבנן (יבמות פא ע"ב-פב ע"ב), התלמוד מצטט ברייתא: 'זהתניא שתי קופות, אחת של חולין ואחת של תרומה ולפניהם שתי סאין, אחת של חולין ואחת של תרומה, ונפלו אלו בתוך אלו. הרי אלו מותרים שאני אומר תרומה לתוך תרומה נפלה וחולין בתוך חולין נפלו'. ר' שמואל מאנז'ו שאל מדוע התלמוד הקשה מברייתא ולא ממשנה (תרומות ז, ה) שתוכנה דומה מאוד לברייתא זו.

ב. ר' שמואל שאל שאלה נוספת על אותה ברייתא ביבמות פב ע"א, ממנה משתמע שלא ניתן להניח הנחה מקילה לגבי זהות התרומה משום שתרומה בזמן הזה מדאורייתא. להלן במסכת יבמות מופיעה ברייתא

1 על כתב יד זה, המייצג את אותה עריכה של התוספות שנמצאת בדפוסים, ראו אורבך, בעלי התוספות, עמ' 624. 2 התירוץ של ר"י מופיע בתוספות ישנים בניסוח אחר. מסתבר שיש לראות בכך שיקוף של הדרך החופשית בה נמסרו הדברים בישיבות בעלי התוספות. 3 על כתב יד זה, המייצג את אותה עריכה של התוספות שנמצאת בדפוסים עם שינויים קלים, ראו ריצ'לר, תוספות, עמ' 797. 4 פירוש ר' שמשון משנץ, שביעית ו, א (ללא אזכור שמו של ר"י).

עם הנחה דומה בשמו של ר' יוסי, וזאת אף על פי שתרומה אסורה מדאורייתא.

ג. האם לשיטת רבי יוחנן, כפי שהיא עולה ממקומות שונים בתלמוד, ארץ ישראל עמדה בקדושתה לאחר חורבן בית המקדש הראשון? ר' שמואל עימת תחילה את דעת ר' יוחנן ביבמות (שלא קידשה לעתיד לבוא) עם דעתו במסכת זבחים (קידשה לעתיד לבוא), ולאחר מכן עם מדרש רות לפיו ר' יוחנן סבר ששבי ציון בתקופת בית שני חייבו את עצמם במעשרות כי בעיקרון היו פטורים.

ד. התלמוד (בבא בתרא קמ ע"ב) הקיש בין מעמדו של טומטום בדיני ירושה למעמדו של עוף טומטום בהלכות קורבנות. לטענת ר' שמואל, מסוגיית יבמות פג ע"ב עולה שמעמדו של טומטום בהלכות קורבנות הוא דין מיוחד שאין להשליך ממנו על תחומים נוספים.⁵

.א.

הקשה הר"ר שמואל מאנזב* - אדמקשה מברייתא,⁶ לותיב ממתני' דתרו' דפ"ז דתנן⁷ ב' קופו' א' של חולין⁸ ואחת של תרומ' שנפלה סאה של תרומה לתו' אחת מהן ואין ידוע לאיזו מהן נפלה הריני אומ' [תרומה] לתוך תרומה נפלה. והווי להו לר' יוחנן ור"ל לאיפלוגי עליה.

והשי' ר"י דמשום רבותא דר' יוחנן מייתי ברייתא, דאפי' בב' קופות ושתי סאי' דליכא למימר כולין| האי אוקי חולין אדחזקיהו, דמה שנפל בקופה של חולין ספק הוא ואין לו חזקת היתר, שרי בה ר' יוחנן בלא רביי'. ואפשר⁹ דבסאה אחת אפילו ר"ל שרי בלא רביי' דסמכי' אחזקת חולין שבקופה ומוקי לה אחזקתייהו. ולהכי לא פליגי אמתני' אלא אברייתא.

.ב.

שאל ה"ר שמואל בחור מאניוב מר"י דהכ' משמ' דלר' יוסי לא אמרי' שאני אומ' משום דסבר תרומ' בזמן הזה דאורית'. ובפ' האשה שלום⁸ איתה ליה לר' יוסי גופי' גבי תרומה שאני אומר לחולין גבי מצא שכתב עליה תרומ' דקאמ' שאני

א מאנזב| ו: בחור מאנשיוב. י: בחור. ב חולין| ו: תרומה. ג תרומ'| ו: חולין. ד *תרומה| ו, י. ת - חסר. ה ואפשר| ו - חסר.

5 שאלה נוספת של ר' שמואל בחור הקשורה למעמדו של טומטום ואנדרוגינוס נמצאת בתוספות נידה כח ע"א, ד"ה אמר רב נחמן. 6 יבמות פב ע"א: 'התניא (תוספתא תרומות ו, יח, עמ' 141) שתי קופות אחת של חולין ואחת של תרומה ולפניהם שתי סאין אחת של חולין ואחת של תרומה ונפלו אלו בתוך אלו, הרי אלו מותרים'. 7 תרומות ז, ה. 8 יבמות קטו ע"ב.

אומ' אשתקד היתה מליאה תרומ' ופינה. והשיב ר"י דאטו כל שאני אומ' בחדא מחיתא מחיתניהו, דהת' אזלינ' בתר רוב פירות ורוב תשמישו שלכלי דהוו חולין כדאמ' בפ"ק דפסחי⁹ גבי תיבה שנשתמ' בה מעות חולין ומעות מעשר שיש לתלות האחרון ברוב. ובאין כתב מוכיח מודו כ"ע שאין לו להסתפק בתרומ', ור' יוסי מתיר בכתב כאילו אין כתב.

ג.

שאל ה"ר שמואל מאניוב את ר"י דהכא¹⁰ קאי רבי יוחנן כר' יוסי דירושה ראשונה [ושנייה יש להם וקדושת ראשונה] לא קדשה לעתיד לבא, ובפ' השוחט המעלה¹¹ קאמר תלמודא לר' יוחנן דקדוש' לעתיד.

והשיב ר"י דלמעשרו' ודאי לא קדשה הארץ לעתיד, אבל קדשת ירושלים והבית קדשה. שקדושת מחיצות קיימא כל שעה מאשר לו חומה דרשינן במגלה¹² אע"פ שאין לו עכשו והיה לו קודם לכן. אי נמי קדוש' ירושלים משום דאיקרי נחלה¹³ אין לה הפסק.¹⁴ משום דכתי'¹⁴ זאת מנוחת עדי עד. ואתי שפי' דבפ"ק דמגלה¹⁵ בעי למימר דקסבר רבי אליעזר קדושה ראשונה קדש' לעתיד וקדש' לשעת' ורבי יהושע אי' ליה התם בהדיא הכי. ובריש ביצה אית להו דליתר' קציעו' בטלה וא"כ סברי דתרומה בזמן הזה דרבנן לר"ל ובטלה קדושת הארץ.¹⁶ וכן רבי יוסי סבר¹⁷ דתרומה בזמן הזה דרבנן, ובפרק קדשי קדשי' גר' בכל הספרי¹⁸ א"ר יוסי משום ר' ישמעאל לעולם קסבר קדושת לעתיד. אלא יש לחלק בין קדושת הארץ למחיצות. עוד שאלו דהכא¹⁹ משמ' דסבר ר' יוחנן דקדוש' הארץ²⁰ דאורייתא, ובמדר' רות משמ' דהוי דרבנן דקאמ' ר' יוחנן²⁰ מעשרו' כיון שגלו נפטרו והם חייבו עצמן מאליהן.

והשיב ר"י דאיכא למימר דהא קאמר הכא²¹ ואנא דאמרי כרבי יוסי, לאו משום דסבר רבי יוחנן כוותיה אלא משום דאליבא דרבי יוסי דאנדרוגינוס

ו *אומ' כן צריך להיות. פ נוסף: אשתקד. ז *ושנייה ... ראשונה. ו. ת - חסר מחמת הדומות. ח *הפסקו. ו. ת נוסף: א"נ. ט הארץ] ו: עזרא.

9 פסחים ז ע"א. 10 יבמות פב ע"ב. 11 זבחים קז ע"ב. 12 מגילה י ע"ב. 13 דברים יב, ט; מגילה י ע"א. 14 תהלים קלב, יד; זבחים קיט ע"א. 15 מגילה י ע"א. 16 ביצה ד ע"א. 17 נידה מו ע"ב. 18 זבחים ס ע"א-ע"ב: 'ר' יוסי אומר ג' דברים משום ג' זקנים וזה אחד מהן - רבי ישמעאל אומר יכול יעלה אדם מעשר שני לירושלים ויאכלנו בזמן הזה ... אמר רבינא - לעולם קסבר לא קדשה'. בכתבי יד של התלמוד (כתב יד וטיקן 118 וכתב יד קולומביה X 893 T 141): 'קסבר קדשה'. ראו תוספות זבחים ס ע"ב, ד"ה מאי קסבר (ברף סא ע"א): 'וא"ת למאי דגרס קדשה הא ריש לקיש ס"ל אליבא דרבי יוסי תרומה בזמן הזה דרבנן, וי"ל כדפרישית לעיל דאפשר אפילו לא בטלה קדושת הבית, קדושת הארץ בטלה'. רש"י גרס אחרת מר"י ('לעולם קסבר לא קדשה') והתוספות (שם) תירצו לשיטת רש"י באופן הפוך - שקדושת בית המקדש בטלה וקדושת הארץ נותרה. 19 יבמות פב ע"ב. 20 רות רבה ד, ח (מהדורת לרנר, עמ' 108). 21 יבמות פב ע"ב.

דמתני²² קיימי. ועוד אר"י דאין נראה ששום חכם יאמר שקדושת הארץ בזמן בית שני למעשרות ולכל מצות התלויות בארץ היתה מדרבנן. וההיא דמדרש"א איכא לאוקמי במעשר פירות. והכא קאמר כיון שגלו נפטרו ממעשר דאורייתא והם חייבו עצמן מאליהם כשחזרו²³ שהיו חייבין בתחילה שהוסיפו מעשר פירות. ועוד אר"י מתוך פירוש²⁴ הירושלמי דשביעית פ"ו²³ דהכי פרושו כיון שגלו נפטרו שקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד. ולא היה חובה להם לקדש את כל ישראל כדאמר²⁴ הרבה²⁵ כרכים כו'. וכמו שהניחו במקצת, היו רשאים להניח הרבה יותר או שמא הכל אם היו רוצים.²⁵ ואף על פי כן חייבו עצמן מאליהן וקדשו, וכיון שקדשו, קדשה מן התורה.²⁶

ד.

שאל הר' שמואל בחור²⁷ מר"י דבפרק מי שמת קאמר רבא²⁶ לעולם דוחי' אותו ויש לו, וסיפא רשב"ג היא דתניא כו'.²⁷ היכי מדמי קדשי' לשאר דוכתי' דילמא בעלמ' סבר דספיקא הוא, אבל קדשי' בעינן שלא יהא כו' נקבו' כדקא"ר אלעזר²⁸ הכא,²⁹ וזכר מפורסם ונקבה מפורסמ' למעוטי טומטום.³⁰ והשי' ר"י דגר' התם³¹ כדגריס רבינו שמואל.³¹ ומייתי ראייה דביריי³² הוי, דאי ספיקא הוי, ליקדו'

י מדרבנן] ס 90: דלא משתמיט בשום מקום בתלמוד שיאמר כן שום חכם אלא משמע בכל מקום דמן התורה נהגו תרומות ומעשרי' ושביעי' ובכורים וכל מצות התלויות בארץ בזמן בית שני. יא דמדרש] ו: דמדרשות. יב כשחזרו] ו 90: יותר ממה. יג פירוש] ו - חסר. יד *הרבה] כך צריך להיות. ת 90: הרבה. טו ועוד אר"י מתוך ... התורה] ס: וכתב רבינו יצחק נראה לי שבוה נחלקו דר' יוסי בר' חנינא אית ליה קדושה ראשונה וקדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא ומכה קדושה ראשונה היה מתחייב מן התורה ראשון ראשון ור' אליעזר סבר דלא קדשה לעתיד לבא וגם לא הוטל עליהם לקדש אלא מאליהן קבלו עליהן לקדש ומיהו כיון דקדשו קדש מן התורה וכמו שקדושה ראשונה לא היתה כי אם לשעתה כך קדושה שניה דתרומה בזמן הזה דרבנן כרבנן דר' יוסי (יבמות פב ע"א). טז בחור] ל: מאניוב. פ - חסר. יז שלא יהא כו' ו - חסר. יח אלעזר] פ: אלעזר. ל - חסר. יט התם] ל 90: דתנ' ילדה טומטום ואנדרוגינוס אין קדוש' חלה עליהו. כ רבינו שמואל] פ: רבינא. כא דביריי] ו, ל: דודאי.

22 יבמות ה, ו; יבמות פא ע"א. 23 ירושלמי שביעית ו, א, דף לו ע"ב (עמ' 196). 24 חגיגה ג ע"ב; יבמות טז ע"א; חולין ז ע"א. 25 השוו ספר הישר (חידושים), סימן קב. 26 בבא בתרא קמ ע"ב. 27 שם: 'וסיפא אתאן לרבנן שמעון בן גמליאל דתניא ילדה טומטום ואנדרוגינוס רבן שמעון בן גמליאל אומר אין קדושה חלה עליהן'. 28 בנוסח הרפוס של התלמוד: אליעזר; אך בכתבי היד: אלעזר (ליברמן, תוספתא כפשוטה, חלק ו, עמ' 94; מסכת יבמות, ליס, עמ' רכו, שורה 15). 29 יבמות פג ע"ב: 'אמר רב שזבי אמר רב חסדא: לא לכל א"ר אליעזר אנדרוגינוס זכר מעליא הוא ... שהיה רבי אליעזר אומר כל מקום שנאמר זכר ונקבה אתה מוציא טומטום ואנדרוגינוס מביניהם'. 30 ראו לשון דומה בספרא, דבורא דנדבה פרשה יח (מהד' וייס, דף יד ע"ג; הובאה ברש"י יבמות פג ע"ב, ד"ה אתה מוציא): 'ת"ל זכר או נקבה - הזכר ודאי והנקבה ודאי לא טומטום ואנדרוגינוס'. 31 רשב"ם בבא בתרא קמ ע"ב, ד"ה רבא אמר דוחין: 'אתאן לרשב"ג דתנן במסכת תמורה בפרק כיצד מערימין (תמורה ה, א)'. 32 רשב"ם שם, ד"ה ילדה טומטום אינו נוטל: 'דבריה בפני עצמה חשיב ליה לא זכר ולא נקבה כדמפרש בגמרא'.

קדושת]ב³³ פה³³ אע"פ שנתמעט מהקרבה דלא יהא אלא דיקלא בעלמא.³⁴ אלא ודאי לא הוי לא זכר ולא נקבה ולכך לא חלה עליו קדושת]ב³⁵ פה שאמ'³⁵ אם זכר עולה אם נקבה של זכחים שלמי'. ול"ג דתניא³⁶ כמו שגור' הר[ב] אב"ק³⁷ מאג"שכ"ה ואומר דתניא גבי בכור,³⁷ דלמ' היה לו לרבא להניח המשנה ולהבי' הברייתא שאין להוכיח ממנו. ואי' להאריך.

כב *קדושת] ו, פ. ת: קדושה. ל: קדוש'. כג *קדושת] ו, פ. ת: קדושה. ל: קדוש'. כד *הרב אבן ו, ל, פ. ת: הרב"ן. כה מאג"ש ו, ל: מגש.

33 על פי פסחים לד ע"ב. ראו תוספות תמורה כד ע"ב, ד"ה קסבר. 34 מנחות נו ע"ב: 'בעל מום מעיקרא דיקלא בעלמא הוא'. 35 תמורה ה, א; תמורה כד ע"ב. 36 בבא בתרא קמ ע"ב, כתב יד וטיקן 115: דתנן. בשאר כתבי היד שם: דתניא. 37 ספר הנר, כתב יד לונדון, הספרייה הבריטית Or. 10013, דף 304ב: 'רבי' יוסף הלוי ... דתניא במסכת בכורות רבן שמעון בן גמליאל אומ' ילדה טומטום ואנדוגינס אין קדושה חלה עליהן ...' (הדברים חסרים בחידושי הר"י מיגאש הנדפסים). אין לפנינו ברייתא כזאת במסכת בכורות, או בכל מקום אחר מלבד משנת תמורה, ולכך רומז ר"י בדבריו 'שגורס הראב"ן מגאש ואומר ...'. ראו באופן כללי: אברמסון, שני לשונות, עמ' ריא-רכ.

סימן קלח

א. נוסח יסוד: תוספות בבא קמא, סד ע"א ד"ה יאמר גניבה.

מקבילות: חידושי הרשב"א, בבא קמא סד ע"א.

ב. נוסח יסוד: תוספות, שם.

מקבילות: תוספות רבינו פרץ, סד ע"א, ד"ה אם המצא תמצא.

ג. נוסח יסוד: תוספות, שם.

ד. נוסח יסוד: תוספות בבא קמא, סד ע"ב ד"ה מהיכא.

מבוא: סדרת שאלות של ר' אשר מלוניל על סוגיית התלמוד, בבא קמא דף סד ע"א-ע"ב, שהגיעה לידינו בספרות הפרשנית לתלמוד בלבד:

א. על דברי רבא בדף סד ע"א, "כשהוא אומר חיים הרי חיים אמור - הא מה אני מקיים גניבה, לרבות כל דבר". ר' אשר הקשה כיצד ניתן לדייק מהמילה 'חיים' לרבות דברים שאינם בעלי חיים. שאלה מעין זו נשאלה בשלב מאוחר יותר בתלמוד, להלן בדף סד ע"ב.

ב. על דברי התלמוד מיד לפני כן, "אילו כך הייתי אומר מה הפרט מפורש ב"ח אף כל ב"ח". ר' אשר שאל מדוע התלמוד לא דייק מפרטים

אלה לרבות עופות טהורים (ולא את כל בעלי החיים). דיוק כזה מופיע בתלמוד לעיל, דף סב ע"ב.

ג. על קושיית רבא בדף סד ע"א, "אמר רבא תנא אחיים קא סמיך ליה ...". ר' אשר הציע הסבר אחר של הברייתא דבי חזקיה, שלאורו קושיותיו של רבא על הברייתא היו נופלות. ההסבר האלטרנטיבי של הברייתא דומה למסקנת התלמוד בדף סד ע"ב.

ד. על דברי התלמוד, סד ע"ב, "מהיכא קמייתי ליה - מכלל בתרא. כללא גופיה חיים כתיב ביה". ר' אשר העיר שלפי ההנחה שמהמילה 'חיים' ניתן ללמוד רק לרבות בעלי חיים, אזי המילה 'חיים' איננה מתפקדת ככלל אלא כפרט, וניתן להפוך את מבנה הלימוד של 'כלל ופרט וכלל' כאן ולרבות מהמילים 'משור עד חמור עד שה' את הלימוד המבוקש של 'כל דבר'. כפי שהעיר ר' אשר עצמו, לימוד כזה מופיע בתלמוד בהמשך דף סד ע"ב.

אופי שאלותיו של ר' אשר מלוניל כאן משקף דרך לימוד הדומה לשיטת הפלפול של שלהי ימי הביניים. ייתכן שנסינונו של ר' אשר לעמוד על פרטי הגיון הסוגיה נובע בין היתר מדברי הראב"ד בחידושו לסוגיה זו:¹ "וכן דרך התנאים פותחין את הפתח לדברים, ומראים את הדרכים ואינן משלימין אותן, לפי שנופל לדעת אותן מן השכל ומכלל דבריהם".

.א

שאל הר"ר אשר מלוניל את ר"י היכי ס"ד דמגניבה שור וחיים מרבינן כל דבר ולא יהיה אלא פרט וכלל דלא הוה מרבינן מיניה אלא ב"ח והשתא בעי לרבוויי בכלל ופרט וכלל טפי ממאי דמשמע כללא בתרא. והשיב לו ר"י כיון דלא מסיק אכתי אדעתיה² צד קדושה בבכורות וקרב לגבי מזבח, אם כן אם נאמר מה הפרט מפורש בעלי חיים נמצא שאין כלום בכלל בתרא דחיים יותר מכעין הפרט. והואיל וכן הוא אית לן למימר דחיים כלל הוא להיות משמע כל דבר כמו גניבה באם אינו ענין לחיים ממש תניהו לענין כל דבר. או נפרש חיים לשון חשיבות כמו אחייה לקרן כעין שגבגב דלקמן.³ ולהכי קאמר והכל בכלל, דאם לא בא לרבות מכעין הפרט אלא בעלי חיים לא יכתוב שום פרט אלא גניבה וחיים וליהוי גניבה כלל וחיים פרט ונ"מ בעלי חיים.

1 חידושי הראב"ד, עמ' קסב. 2 כדלעיל, בבא קמא סב ע"א. 3 שם, סד ע"ב.

ב.

ועוד שאלו דאמאי הוצרך לומר⁴ מה הפרט מפורש ב"ח, הוה ליה למימר⁵ אלו כן הייתי אומר מה הפרט מפורש דבר שנבלתו מטמא לאתויי עופות טהורים, ולא הוה מצי לאקשוויי תו כשהוא אומר חיים הרי חיים אמור כו' ושפיר איצטריך המצא תמצא. ואור"י דסובר זה התנא שאין לנו לתלות זה הדבר בצד טומאה כיון שטומאה חלוקה יותר מדאי שזה במגע ובמשא וזה בבית הבליעה דווקא.

ג.

ועוד שאלו למה ליה לרבא למימר⁶ דאם המצא תמצא קא קשיא ליה וצריך להפוך דברי הברייתא ולומר גניבה ושור, לימא⁷ דחזקיה אתא לפרושי למה כל הני פרטי ואם המצא תמצא סמיך וכבני מערבא ס"ל דאמר בשני כללות הסמוכים זה לזה הטל פרט ביניהם ודונם בכלל ופרט, וה"ק יאמר המצא ושור וגניבה והכל בכלל. אבל המצא תמצא לא חשיב להו שני כללות דדברה תורה כלשון בני אדם. ומשני דמשור לחודיה ועם שני כללות לא אתי, ומסיק ויאמר המצא ושור וחמור ושה וגניבה והכל בכלל אלו כן הייתי אומר מה הפרט מפורש ב"ח. והשתא מסיים שפיר כשהוא אומר חיים הרי חיים אמור הא מה אני מקיים כלל ופרט לרבות כל דבר והוה אתי מסקנא דברייתא שפיר. דלפי מה שמפרש רבא דהמצא תמצא קא קשיא ליה אין מתרין בברייתא עצמה כלום, וגם מה שמזכיר שור קודם לגניבה הוה אתי נמי שפיר. והשיב לו ר"י חדא דאין לומר דברה תורה כלשון בני אדם אלא במקום שאי אפשר לומר בע"א ואין להאריך כאן בזה.⁸ ועוד דא"כ היאך היה יכול לומר אלו כן הייתי אומר מה הפרט מפורש קרב לגבי מזבח⁹ וקדוש בבכורה,¹⁰ הא ע"כ כיון דסבר האי תנא דשני כללות הסמוכים זה לזה בריבה ומיעט וריבה דיינינן ליה¹¹ אם כן משני כללות הוה מרבינן כל דבר דהא ליכא למימר הטל פרט ביניהם כבני מערבא דאם כן תקשה ליה שה למה לי כדפריך בסמוך.¹²

ד.

גם זה שאל ה"ר אשר מלוניל את ר"י דאכתי תקשה המצא תמצא למה לי דהא כיון דלא מצי לרבוויי בכלל ופרט וכלל טפי אלא בעלי חיים משום דכללא גופיה חיים כתיב ביה, אם כן ע"כ חיים לכללא לא אתיא דאי כללא אמאי איצטריך כל הנהו פרטי לא ליכתוב אלא גניבה וחיים והיה מרבינן נמי כל בעלי חיים. אלמא לאו כללא הוא אלא פרטא, ומפרט דחיים לחוד נרבה כל ב"ח ומכל הני פרטי נרבה כל דבר. והכי איתא בסמוך אי לאתויי בעלי חיים מחיים נפקא. והשיב ר"י דלקמן ודאי דאיכא כללא ופרטא וכלל כדאמר¹³ שדי שור בין המצא תמצא קאמר

4 שם, סד ע"א. 5 שם, סב ע"ב. 6 שם, סד ע"א. 7 שם, סד ע"ב. 8 ראו תוספות כתובות סז ע"ב, ד"ה וחכ"א; ספר כריתות, עמ' רל-רלא. 9 בבא קמא סג ע"ב. 10 שם, סד ע"א. 11 שם, סד ע"ב. 12 שם. 13 שם.

שפיר דמכעין הפרט דשור מרבינן אפילו דלאו ב"ח דכל בעלי חיים מפרטי דחיים נפקא. אבל הכא בלא המצא תמצא אי חיים לא הוי כלל היכי מתרבו דלאו ב"ח מפרטי כיון דליכא כלל בתרא לרבוויי מיניה כעין הפרט. והואיל שאין לרבות מהן כלום אם נעשה חיים פרט ע"כ צריכין אנו לעשות מחיים כלל ויבואו הפרטות למעט מן הכלל ונאמר מה הפרט מפרש דבר שנבלתו מטמאה ונמעט מהם עופות טמאים. ואעג"ב דהאי תנא אין נראה לו לתפוס צד טמאה, היינו דווקא לפי מה שהיה יכול לתפוס צד ב"ח ורוצה לעשות כלל דחיים כמו כלל דגניבה. אבל השתא דמסיק דמחיים לא משמע אלא ב"ח ואין יכול לתפוס צד בעלי חיים דאם כן פרטי למה לי, ע"כ היה צריך לתפוס צד טמאה. להכי איצטריך המצא תמצא לרבות כל דבר כדמסיק.

סימן קלט

נוסח: סמ"ג, לאוין שסד.¹

מבוא: עיקרי הדברים כבר נאמרו בתלמוד (סנהדרין פח ע"ב-פט ע"א) ובפירוש רש"י.² ייתכן שלפנינו ציטוט מתוך תשובה ארוכה יותר.

והשיב רבינו יצחק בר רבי שמואל בתשובה על עניין שאומר שם בפרק הנחנקים³ בתפילין דאיכא תורה ויורוך, דמשמע ליה ויורוך תורה שלימה של מצוה כגון ארבע טוטפות של תפילין, דהיינו תורה שלימה ומצוה כהלכתה, שלא יוסיף עליה דבר הפוסל אלא כמו שיורוך חכמים תעשנה. ואם מתחילת עשיית המצוה עושה בה ייתור ותוספת, לא היה כאן תורה מעולם. אבל אם עשה המצוה בהכשרה והוא מוסיף עליה דבר הפוסלה, כגון שמוסיף על ארבעה טוטפות טוטפת חמישית, הרי שהיה כאן מצוה בהכשרה והוא מקלקלה על יד שאינו שומרה כמו שהורו לו חכמים. עד כאן לשונו.

1 על פי כתב יד פריס, הספרייה הלאומית 370, דף 167א. כתב יד פרמא דה רוסי 93 חסר בחלק זה של החיבור. 2 רש"י ראש השנה כח ע"ב, ד"ה מצות אין עובר עליהן; רש"י סנהדרין פח ע"ב, ד"ה גרוע ועומד. 3 סנהדרין פז ע"א. ראו רש"י שם, פח ע"ב, ד"ה ואליבא דר' יהודה.

סימן קמ

נוסח יסוד: אור זרוע, א, אלפא ביתא, סימן מד.¹

מקבילות: תוספות יבמות קג ע"ב, ד"ה המסוליים;² תוספות עבודה זרה כ ע"ב, ד"ה ענוה.³

מבוא: ר' יהודה שירליאון שאל (אולי בעל פה) את ר"י בנוגע לסתירה בין מימרא ב'פרקי בן עזאי' לבין דברי ר' יצחק בן אלעזר בירושלמי, על מעלת הענוה בהשוואה לחכמה.

תניא בפ' בן עזאי⁴ ג' דברים שקולים זה בזה חכמה יראה ענוה. והקשה מורי רבי יהודה בר' יצחק זצ"ל דרריש בירושלמי⁵ מה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב לסולייתה, אלמ' ענוה עדיפא. והשיב לו רבי יצחק בר' שמו' זצ"ל דשקולין לאו דווקא אלא כלומ' שאינם שוות כלום זו בלא זו. שחכמה בלא יראה וענוה אינם כלום, וכן יראה בלא חכמה וענוה, וכן ענוה בלא חכמה ויראה.

1 מובשוביץ, אלפא ביתא, עמ' קלח. 2 התשובה בשם ר"י, ללא אזכור ר' יהודה שירליאון. 3 השאלה בשם ר' יהודה שירליאון, ללא אזכור ר"י. ניסוח הדברים שם מסב את השאלה אל מימרת ר' פינחס בן יאיר 'ענוה מביאה לידי יראת חטא'. 4 פרקי בן עזאי ה, ה (מסכתות דרך ארץ, עמ' 219). 5 תלמוד ירושלמי, שבת א, ג, דף ג ע"ג (עמ' 370).

נספח א – תשובות מסופקות

בנספח זה מובאות תשובות המופיעות בשם 'ר' יצחק' או 'ר"י', אך יש מקום להסתפק בייחוסן לר' יצחק בן שמואל.

סימן א

נוסח יסוד: ספר המרדכי, גיטין, סימן תלב (מהדורת רבינוביץ, עמ' 751-749) [מ].

מקבילות: ספר תשב"ץ, סימן תעג [ת].¹

מבוא: זיהוי המחבר מוטל בספק – באחד מכתבי היד הוא מזוהה כר' יצחק מווינה, בעל ספר אור זרוע, אולם ברוב כתבי היד של מרדכי הוא מכונה 'ר' יצחק' סתם. הועלתה אף ההשערה שמדובר בר' יצחק גאון.² בתשב"ץ מופיע הכינוי הרגיל: ר"י.

המשיב (ר"י?) התיר לכוהן לתת גט על תנאי לאשתו ולהשיבה אליו אם קם מחוליו והתנאי לא התקיים.

נשאל לה"ר יצחק^א אם [כהן] יכול לגרש אשתו על תנאי ולומר' לה על פה אם מתי תהא גט ואם לא מתי לא יהא גט, כי היכי דלא תיפול קמי יבם, ואי יכול לקיימה ולהחזירה אם עמד. והשיב דמותר לעשות כן כדתנן פ' הזורק^ב כתב לגרש את אשתו ונמלך ב"ש אומ' פסלה מן הכהונה וב"ה אומ' כיון שנתנו לה על תנאי לא פסלה

א לה"ר יצחקן ת: לר"י. ב *כהן ת. מ – חסר.

1 משם: סמ"ק מצורף, ב, עמ' קלג; כתב יד אוקספורד 781, דף 66א. 2 ספר המרדכי, גיטין, עמ' 749, הערה לשורה 284. 3 גיטין ח, ח; גיטין פא ע"א.

מן הכהונה. וק"ל כב"ה וכן פסקו נמי ה"ג⁴ ובתיקון שטרות.⁵ אמנם אין להביא ראייה ממלחמת בית דוד כו'⁶ דהא גם עמהם לכל הפחות כהן המשיח הקורא⁷ מי האיש הרך⁸ וגו', א"כ⁹ מה שואל תלמוד' פ"ק דקידושין¹⁰ כהן מהו ביפת תואר, תיפוק לי דגם כהן משיח היה במלחמה. אלא ודאי לא קאי עליה דשמ' היה חוזר לביתו ולא היה נכנס בעובי המלחמה. גם בנדרון שלפנינו לא תיפשוט.^{11א}

ג אמנם ... תיפשוט ת - חסר.

4 הלכות גדולות, ב, עמ' 172. 5 ייתכן שהכוונה לתיקון השטרות של ר' יוסף טוב עלם, שהוזכר מספר פעמים בידי בעלי התוספות. ראו גרוסמן, חכמי צרפת, עמ' 72-73. 6 כתובות ט ע"ב. 7 דברים כ, ח. 8 נוסח המקרא: 'הירא ורך הלבב'. 9 השאלה אינה מובנת, ואפשר שצריך להגיה 'דאל"כ' (= דאם לא כן) במקום 'א"כ'. לחילופין, ייתכן שהשאלה מתבססת על ההנחה המופיעה בפירושי בעלי התוספות על התורה (פירוש ריב"א, דברים כא, יא): 'והקשה הר"ר יהודה מאי בעי פשיטא דשרי דהא פינחס היה עמהם והוא היה משוח מלחמה דכתוב וישלח אותם ואת פינחס ועל כלם נאמר ושבת שביו הרי הותרה יפת תאר לכהן'. כלומר שעצם הנוכחות של כוהן משוח מלחמה פירושה שדין יפת תואר חל גם עליו, ואם כך אין מקום לשאלת התלמוד האם כוהן יכול לישא יפת תואר. לניסיונות שונים להסביר את השאלה, ראו רבינוביץ, שם, עמ' 750; שו"ת ציץ אליעזר, חלק כב, סימן סג. 10 קידושין כא ע"ב. 11 בכתב יד ורצ"לי ובדפוסים מאוחרים של ספר המרדכי נוספו מספר שורות בפסקה זו. ראו שינויי נוסח במהדורת רבינוביץ, עמ' 750-751; שו"ת ציץ אליעזר, שם, סעיף ז.

סימן ב

נוסח יסוד: שבלי הלקט, ב, סימן לב (עמ' קיב-קיד) [ש].

מקבילות: אור זרוע, עבודה זרה, סימן קצו [ז]; ספר המרדכי, כתב יד ורצ"לי, דף 115א, בגיליון [ו]; שלטי הגבורים לספר המרדכי, עבודה זרה תתכט, אות ה [ט]; כתב יד אוקספורד 566, דף 29ב-30א [א]. בקיצור: סמ"ג, לאוין קלב [ס];¹ תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן יז (עמ' קעט);² תשובות ופסקים, קופפר, סימן טו, עמ' 46; פסקי ר' יוסף, עמ' שמד; ספר הנייר, סימן כג (עמ' קיג); ספר המרדכי, עבודה זרה, סימן תתכט; סמ"ק מצוריק, ב, עמ' שנ, אות רלט; כתב יד ניו יורק, בית המדרש לרבנים Rab. 1422, דף 51ב, סימן קסד.³

מבוא: התשובה מיוחסת במפורש לר' יצחק בן שמואל בשבלי הלקט ובכתב יד אוקספורד 566. במספר מקורות היא מיוחסת לר' יצחק סתם

1 משם: תשובות מיימוניות, קדושה, סימן א. 2 משם: שו"ת מהר"ם, פראג, סימן ריד. 3 משם: תשובות רש"י, סימן שנט (עמ' 358).

(סמ"ג, ספר המרדכי) או ל'רבינו' (תשובות ופסקים לר"י, סמ"ק מצורף). ר' יצחק אור זרוע הביא אותה על שם 'רבותינו שבצרפת', ואלפנביין כלל אותה בין תשובותיו של רש"י. אך במספר מקורות (ספר הנייר, שלטי גבורים, כתב יד ורצ'לי) התשובה מיוחסת לר' יצחק בן אברהם (ריצב"א), תלמידו של ר"י.

חותם של יהודי שבאמצעותו הוחתמו גבינות כשרות הושאר בבית הגוי ומוקד השאלה היה האם יש לחשוש לזיוף. לדעת המשיב (ר"י?) אין לחשוש משתי סיבות עיקריות. א. איסור גבינות נובע בגלל חשש גילוי המביא להטלת ארס ואילו בזמנו ובמקומו של המשיב לא נוהגים איסור בחלב ובגבינה מגולים. ב. הגויים חוששים לזייף שמא ייתפסו.

תשובת רבנו יצחק בר שמואל זצ"ל.⁸ שאלו את רבי על גבינות הרבה שעשו ישראל בבית הגוים והניחום שם ארבעה וחמשה ימים כדי להתייבש כדי שלא יתקלקלו בהבאתם.⁷ והיו חתומים בחותם שכתב בדפוס של עץ. ושכחו שם אותו הדפוס בבית הגוי, ויראים כי אולי עשה הגוי אחרי כן גבינות אחרות וחותמן באותו דפוס. גם יש מהם שאין חתימתן ניכרת בהם, לפי שמושיבין הדפוס על הגבינה⁹ בעודה רכה בת יומא ואין נקלטות האותיות, לכך רק רישומן ניכר וגם מושב הדפוס ניכר על הגבינה.¹⁰

והשיב: על הגבינות ששאלת, התורה חסה על ממונם של ישראל ויש להתיר. כי טעם איסור גבינות הגוים לרבי יהושע בן לוי משום ניקור, שאפילו יבשה אי אפשר בלא ציחצוחי חלב שהארס נשאר שם ולא יעכבנה מלייבש כמו שפירש רבינו יעקב מ"כ.⁴ וכפרושו מוכיח בירושלמי⁵ שאי אפשר בלא ציחצוחי חלב אטעמא דגלוי ששם נשאר הארס. ולא כפירוש רבנו שלמה זצ"ל דמוקי לה אחלב טמא.⁶ ודשמואל במקום רב יהודה ליתא במקום ריב"ל שהלכה כמותו, לגבי ר' יוחנן לא כל שכן. וגם בפרק בני העיר במגילה משמע שהלכה כריב"ל לגבי ר' יוחנן גבי בית הכנסת מותר לעשותו בית המדרש.⁷ הואיל וכן לא יאסרו אפילו טרח ומזייף מטעם עור קיבת נבלה כי מילתיה דשמואל, ומטעמייהו דרב חסדא ורב נחמן בר יצחק דאקשינן תלמודא עלייהו ועמדו בקושיא.⁸ ומטעם הוחלקה בשמן

א תשובת ... זצ"ל ו - חסר. ב רבין ו: ר"י. ס: רבנו יצחק. ג ישראל ו: ישראל. ד כדי ... בהבאתם ו, ט, ס - חסר. ה שכתב ו, ס - חסר. ו כי אולי א, ו, ס: פן. ז עשה ו, ס: זייף. ח לפי שמושיבין ... הגבינה א: כי הושם. ט גם יש ... הגבינה ו - חסר. י והשיב ... שאלת ו: ס: כי. א: והשיב ר'. ז: והתירו רבותינו שבצרפת. ו: השיב הריבר"א שיש לומ'. ט: השיב הריצב"א שיש לומ'.

4 עבודה זרה לה ע"א; תוספות רבינו אלחנן, שם (עמ' רלח). 5 ירושלמי שבת א, ד, דף ג ע"ד (עמ' 372). 6 רש"י, עבודה זרה לה ע"א, ד"ה לפי, וראו תוספות רבינו אלחנן, שם, ד"ה א"ר ירמיה (עמ' רלט-רמ). 7 מגילה כז ע"א.

חזיר⁹ לא יאסרו כי אם טרח ומזייף ודאי לא החליקה בשומן חזיר. וכיון שאין שם באלו גבינות רק משום גלוי, מותרין לפי מה שאין אנו נזהרין עכשיו מן הגילוי. וגם אם יהיה הלכה כשמואל יש להתיר משום דלא טרח ומזייף, שהרי אם שמא האותיות שעשה מעבר לעבר אין האותיות שעושה הגוי דומים כשחותם מעבר אחר. ובהרבה עינינים יחוש הגוי שמא כיון היהודי¹⁰ לעשות חותמו במקום מיוחד בגבינה שיש לו שם טביעות עין או סימן. ומעשים בכל יום כשמביאין הגוים יינות של ישראל בלא יהודי חתומין בשני שוליים¹¹ וסומכין על הגוי, שמתירא לקלקל החותם פן יהיה ניכר אם יסירם ויחזירם.¹² וגם כשנותנין להם עורות לעבד לשם כתבי הקדש בסמנים בנקבים במרצע כעין אותיות וְהִרְבָּה נִקְלָ לְגוֹי לְזַיֵּף כִּי יִכּוֹל לַתַּת הָעוֹרוֹת הַנִּקְוִים עַל שְׁאִינָן נִקְוִים וַיִּנְקֵב בַּמֵּרְצָע דֶּרֶךְ הַנִּקְבִים שֶׁעָשָׂה הַיִּשְׂרָאֵל כְּעֵין הָאוֹתִיּוֹת¹³ וְאֵעֶ"פ כֵּן אֵין חוֹשֵׁשִׁין לְזַיֵּף דְּמִירְתָּת וִירָא שְׁמָא לֹא יִכּוֹן. וְהוּא הָדִין נְמִי הַכֹּא, כִּי דוֹאגְ שְׁמָא לֹא יִכּוֹן כְּדַפְרִישִׁית. וְדַל נְמִי הָאֵי טַעְמָא דְּמִירְתָּת וְלֹא מְזַיֵּף מַחְמַת כִּי יִרָא שְׁמָא לֹא יִכּוֹן יֵשׁ לֹמֵר דְּמִירְתָּת וְלֹא מְזַיֵּף, כִּי הַגּוֹי יִרָא שְׁמָא יִבּוֹא הַיִּשְׂרָאֵל לְקַחַת גְּבִינּוֹתָיו וַיִּכִּיר שְׁאִין אֵלוֹ גְּבִינּוֹתָיו מַחְמַת הַיּוֹבֵשׁ הַלְּחֻחִית, שְׁחֻלְבָן שִׁישׁ שֶׁנַּעֲשׂוּ בְיוֹם שְׁנִי אֹו בְיוֹם שְׁלִישִׁי יֵשׁ יוֹתֵר רְכוּת וְלַחֲלוּחִית מֵאוֹתָם שֶׁהֵנִיחַ בְיוֹם רֵאשׁוֹן וְכַהֲלַבְתָּן נִרְאָה וַיְהִיָּה נִתְפַס כַּגִּבָּא אֵי יְהִיּוּ נִיכְרִין עַל יְדֵי לַחוֹת וַיּוֹבֵשׁ. מְכַל הַפְּנִים הַלְּלוֹ נִרְאָה לְהַתִּיר, וְכַל שְׁכָן אִם מִצָּא הַיְהוּדִי אֵת דְּפוֹס הַחוֹתָם בְּאוֹתוֹ עֵנִיין שֶׁהֵנִיחוּ בְּבֵית הַגּוֹי, כֹּאשֶׁר שֶׁמַּעֲתִי מִפְּנֵי הַנְּדִיבִים בְּעַל פֶּה. אֲבָל טַעַם סַפְקָא סְפִיקָא שְׁכַתְּבַת שֶׁפְּשׁוּט, סַפְקָא הוֹחֲלָפוֹ סַפְקָא לֹא הוֹחֲלָפוֹ וְאִפִּילוּ הוֹחֲלָפוֹ סַפְקָא הַעֲמִידָם בְּעוֹר קִיבָה נְבִילָה סַפְקָא לֹא הַעֲמִידָם, אֵינּוּ מַתִּישֵׁב לִי. דָּאם כֵּן, בְּלֹא סַפְקָא הוֹחֲלָפָה נְמִי הַתְּרַתָּה כֹּל גְּבִינּוֹתֵיהֶם, שִׁישׁ לֹמֵר סַפְקָא לֹא הַעֲמִידוּם בְּעוֹר קִיבַת נְבִילָה וְאִם תִּמְצָא לֹמֵר הַעֲמִידוּ בּוֹ לֹא נִתֵּן הָעוֹר טַעַם כַּחֲלָב, וְאִם כֵּן בְּטַלְתָּ אִיסוֹר גְּבִינּוֹת הַגּוֹיִם. אֲלֵא מֵאֵי אֵיכָא לְמִימֵר, אֵעֶ"ג דְּאֵיכָא לְסַפּוּקֵי וְלִמְשָׁרֵי, רַבְּנָן גְּזָרוּ עַלֵּיהוֹ. וְהוֹאִיל וְכִן¹⁴ יֵשׁ לֹמֵר שֶׁיִּצְאָו מִתּוֹרַת סַפְקָא אִיסוֹר וְנַעֲשׂוּ וְדָאֵי אִיסוֹר מִטַּעַם גְּזִירָה דִּירְהוּ, כְּמוֹ שֶׁיִּצְאָו מִתּוֹרַת סַפְקָא עֵ"י גְּזִירְתָּם.¹⁵

9. יא היהודין ס: שהיהודי רגיל. יב *שוליים| א. ש 1009: על הגוי. יג *והרבה ... האותיו| ז, ס. ש - חסר מחמת הדומות. ו, ט: ונקל לזייף לתת עורות הנקובי' על שאיני' נקובי' ולנקוב במרצע. יד *וכן| ו, ז, ט. ש: ו. טו גזירתם| ז: עכ"ל. א 1009: יצחק בר שמואל מ"כ. ו, ט 1009: ושלום יצחק ב"ר אברהם תנצב"ה.

סימן ג

א. נוסח יסוד: שבלי הלקט, סימן ריא (עמ' 171).

ב. נוסח יסוד: אור זרוע, ב, סימן רמ [ז].

מקבילות: פסקי ר' יחיאל, סימן סז, עמ' 37 [י]; ספר המרדכי, כתב יד ששון 534, עמ' 772 [ש].¹

מבוא: נוסח א מיוחס בשבלי הלקט לר' יצחק 'הזקן'.² בפסקי ר' יחיאל אין ייחוס. אולם, באור זרוע הדברים מובאים בשמו של ריצב"א.

א. בערב פסח אין לשפוך 'מים שלנו' [=מים ששהו בכלי במשך הלילה ושנועדו לאפיית מצות] לא כאשר ישנו מת בעיר ולא ביום התקופה.

ב. אם אין 'מים שלנו' בגלל ששפכו את המים מאחת מהסיבות הנ"ל אזי אין לאפות מצות עם מים רגילים. המשיב מזכיר בתשובה זו את התשובה הנזכרת בנוסח א.

נוסח א

ומעשה היה בימי רבינו יצחק הזקן זצ"ל שמת אחד כי"ד ורצו הנשים לזרוק את המים לחוץ. ואמ' רבינו יצחק זצ"ל שאין להקפיד על זה ואינו צריך כי מה שנהגו לזרוק המים לחוץ משום³ מוציא דבה הוא כסיל. ונהגו לזרוק המים לחוץ לסימן שיבינו מעצמן וילכו ויעסקו במת. וכן מה שנהגו ביום תקופה לזרוק כל המים שעברה עליהן התקופה לחוץ אם תהיה התקופה ביום י"ד אין לזרוק המים לחוץ ויכול ללוש ולאפות באותן המים כי אין התקופה מזקת ביישוב.

נוסח ב

ורבי' יצחק בר אברהם זצ"ל השיב⁴ ועל מים שלא לנוי אם מותר' ע"י הדחקי אם נשפכו המים⁵ עבור המת אין בידי להתירם כלל.⁶ ופעם אחת בא מעשה לפנינו

א ורבי' ... השיב⁷ י - חסר. ש: וכן מצ' תשובת ר"י שכתב. ב לנוי י נוסף: אשר שאלת. ג ועל מים ... הדחק⁸ ש - חסר. ד המים⁹: י: כל המים שבעירו. ה להתירם כללן¹⁰: ש: להתיר מים שלא לנו ע"י הדחק.

1 'מעשה אירע בפסח שנפלה תקו' בליל י"ד ואע"פ כן לא חשו ולשו במים השאובין בלילה וכתב רבינו יהודה חסיד דאין בה להקפיד דכת' שומר מצוה לא ידע דבר רע. וכן מצ' תשובת ר"י שכתב אם נשפכו המים בשביל המת אין בידי להתיר מים שלא לנו ע"י הדחק וכן בא מעשה לפנינו ע"פ ואמרו לי שלא לשפוך המים שלנו בשביל המת דליל שמורים הוא ליי וכן הייתי או' בשאר ליל' של פסח דשומר פתאים. וחלילה שלא יארע דבר תקלה במצות יי'. 2 ראו תא-שמע, איסור שתיית מים, עמ' 230. 3 משלי י, יח.

בערב הפסח ואמרתי שלא לשפוך ואמרתי ליל שמורים הוא. וכן הייתי אומר בשאר לילות של פסח דשומר פתאים ה'. וחלילה שלא יארע' דבר תקלה" במצות השם ב"ה עכ"ל.

ו ואמרתי: והתירתי. ש: ואמרו לי. ז שלא יארע: י: שישלוט. ח תקלה: י: רע. ט השם ב"ה: י: אלקי'. ש: יי.

סימן ד

נוסח יסוד: ספר המרדכי, חולין, סימן תרצט [מ].¹

מקבילות: שבלי הלקט, ב, סימן יג (עמ' נז) [ש]; פירושים ופסקים לר' אביגדור, עמ' תקמב, סימן יד [א].²

מבוא: הדברים מופיעים בתשובת ר' אביגדור כ'מעשה לפני מורי רבינו שמחה משפיירא זצ"ל'.³ לפי נוסח המרדכי, בו מיוחסת התשובה לר"י, התשובה אמורה לגבי הלב, ואילו דברי ר' שמחה משפיירא אמורים לגבי הכבד. ייתכן על כן שמדובר בשתי תשובות קרובות, האחת של ר"י והאחרת של ר' שמחה משפיירא.

לב (או כבד לפי חלק מכתבי היד) שנשאר דבוק לתרנגולת שנמלחה אין הדם מפעפע לתרנגולת כולה וניתן להסיר רק את החלק הדבוק שבא במגע עם הלב.

מעשה בא לפני ר"י⁴ בתרנגולת שנמלחה ונמצא הלב⁵ דבוק בה. והשיב: נראה בעיני שהגאונים לא אסרו אלא כבישול שמפעפע⁶ אבל במליחה אין פיעפוע.⁵ הלכך אין צריך להסיר אלא במקום הדבוק.

א ר"י א, ש: רבי. ב הלב א, ש: כבד. ג והשיב א, ש: והתיר כי.

1 הדברים אינם מופיעים בכ"י בודפשט הקדום של ספר המרדכי, ואף לא בדפוס ראשון (קושטא רס"ט) אלא בספר רב מרדכי, ריווא די טרנטו שי"ט, דף קלט ע"א, וכן ספר המרדכי, כתב יד ורצ'לי דף 144ב בגיליון; שו"ת מהר"י מינץ, סימן טו ('והיא במרדכי שלי'). 2 ראו גם פסקי ר' יחיאל, סימן קכג (עמ' 60). 3 שבלי הלקט, שם. ראו עמנואל, שברי לוחות, עמ' 178. 4 זבחים צו ע"ב. 5 ראו הלכות גדולות ג, עמ' 227-228; עמנואל, תשובות הגאונים, עמ' 174. ספר ראבי"ה, סימן תתקמא (ג, עמ' קעט-קפ): 'ובהלכות גדולות משמע לכאורה דפליג עלן ... ויש לדחות דששים אנתבשל קאי ולא אצלי ומליח'.

סימן ה

נוסח יסוד: שו"ת מהר"ם, כתב יד פרמא דה רוסי 425, דף 202ב [ר].¹

מקבילות: תשובות בעלי התוספות, סימן כח (עמ' 86) [ת]; תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן עב (עמ' רי) [פ]. בשם ר' מנחם מדרווייש - אור זרוע, עבודה זרה, סימן רכט [ז]; ספר המרדכי, בבא מציעא, סימן שסח [מ];² כתב יד אוקספורד 566, דף 36ב [א]; כתב יד קמברידג' Or. 786, דף 170א [ק].

מבוא: לעומת הזיהוי המדויק של ר' מנחם הקדוש מדרווייש באור זרוע ובספר המרדכי, ייחוס המעשה לר' יצחק נראה פחות אמיין.³

המשיב (ר"י?) התיר יין שנשאר בחבית לאחר שזו הורמה בידי נוכרי כדי לסייע בהוצאת יין דרך ה'ברזא'. את היין שיצא מהברז כתוצאה מההטייה אסר המשיב.

מעשה בחבית^א ר' יצחק^ב שכלה היין עד הברזא, והגביה גוי אחד לברו החבית, ובאות' שעה משך ישראל את הברזא וקלח^ג היין בקנקן של ישראל. והתיר יין הנשאר בחבית ואסר אותו שיצא לחוץ, דהכי אמ' בהשוכר^ד המערה מחבית לבור קילוח [היורד] שפת מחבית ולמט' אסור. ומוקמי' ליה^ה בגוי המערה, ופרי' אין גוי המערה אפי' גויה דחביתא נמי ליתסר, ומשני כח דגוי דרבנ' אסור דנפק לברזא גזרו רבנ' דלא נפק לא גזור רבנ'. הילכ' שרי מה שבחבית. וא"ת הא^ו אמ"י להו רב חסד' להנהו סבוית' כי מלותו חמרא קטיפי קטופי ולא בקילוח, אלמ' משמ' דאי' נפק בקילוח הי' אסור יין הנשאר בחבית על ידי נצוק. הא לא דמיא להא, דהתם קשפיך לתוך כף של גוי שהוא יין נסך גמור שהרי הוא בכליו של גוי. אבל הכא שהיין שבתוך הכלי אין בו איסור יין נסך גמור אלא מכח גוי, לא נאסר ההוא דלא נפק לברא מטע' נצוק שנתחבר ליין הנאסר על ידי כח גוי דלא הוי נצוק ליין נסך ממש.^א

א בחבית [ז, מ, פ, ק, ת: בא לפני. א: בא. ב יצחק א, ז: מנחם זצ"ל בחבית. מ: הקדוש מדרווייש בחבית. ק: ה"ר מנחם מיואני בחבי'. ג *וקלח [ז, מ, פ. ר: ולקח. א: ויצא. ד *היורד [מ, פ, ת. ר: היות. ז: היוצא. ה וא"ת הא אמ"י א, מ: ולא דמי להא דאמר. ו דמיא להא ז: קשיא. ז וא"ת הא ... ממש] פ - חסר.

1 פורסם: סגל, ר"י הזקן, עמ' יח. 2 כפי שצוין בספר המרדכי הנדפס, הדברים אינם מופיעים במקומם והם אמורים להימצא במסכת עבודה זרה. הם נמצאים בספר המרדכי, עבודה זרה, כתב יד ורצ'לי, דף 125א. 3 על כך שר' מנחם מדרווייש מכונה לפעמים הקדוש מדרווייש, ראו גרוס, גליה יודאיקה, עמ' 173-174. 4 עבודה זרה עב ע"ב. 5 שם. 6 שם.

נספח ב – מעשי 'הקדוש מדנפיירא'

ב'פסקי ר' יחיאל מפריס' מופיעים מספר מעשים הלכתיים בשמו של 'הקדוש מדנפיירא' (שלושה מעשים המיוחסים לו במפורש, ושלושה הבאים בעקבותם עם לשון הפתיחה 'עוד בא מעשה לפניו'). במבוא לספר זיהה מהדיר הפסקים, הרב אליהו דב פינס, את האדם המרומז בכינוי זה עם ר' אלחנן בן הר"י, שנהרג על קידוש השם בשנת 1184.⁷ זיהויו נעשה מתוך הנחה שהתואר 'קדוש' מיוחד לאנשים שנהרגו על קידוש השם. אולם, הנחה זו מתבדית מתוך מקורות לא-מעטים מצרפת ואשכנז של ימי הביניים, המעניקים את התואר 'קדוש' גם לאנשים שמתו מסיבות טבעיות.⁸ יתר על כן, תלמידיו של ר"י הזקן כינו את רבם 'הקדוש' בהזדמנויות שונות,⁹ והוא אף מכונה 'הקדוש מדנפייר' בפי ר' אברהם בן נתן, בעל ספר המנהיג.¹⁰

שיקולים פילולוגיים מעלים אפשרות שלישית לזיהוי 'הקדוש מדמפייר' עם ר' יצחק בן אברהם (ריצב"א). ריצב"א היה תלמידם של רבנו תם ושל ר"י, ובמקורות מספר אף הוא מכונה 'איש דמפייר'.¹¹

בחינה מדוקדקת של סיפורי המעשים שהביא ר' יחיאל, והשוואתם לתיאורים מקבילים ברחבי הספרות הרבנית, לא העלתה מסקנה חד-משמעית בשאלת זיהוי החכם המרומז בתואר זה. סימן ב מופיע בפסקי ר' יחזקיה ממגדבורג בשם ר"י. סימן ג מובא במקורות אחרים בשם ריצב"א. סימן ה מופיע ללא ייחוס בספר התרומה, שנכתב בידי תלמיד של ר"י ושאיננו מזכיר לכל אורכו את ריצב"א. בסימן ו, בעל המעשה הזכיר לכאורה את ר' יצחק ונראים הדברים שהכוונה לר"י ושבעל המעשה הוא תלמיד ר"י.

בהיעדר הכרעה ברורה לגבי זהות 'הקדוש מדנפיירא', מכלול המעשים מופיע בנספח נפרד עם דיון מפורט על כל מעשה.

⁷ פסקי ר' יחיאל, עמ' 9. ⁸ ריינר, תוארי הנפטרים, עמ' 145. ⁹ ריינר, שם, הערה 120. ¹⁰ ספר המנהיג עמ' תקז, תקיט. ¹¹ אורבך, בעלי התוספות, עמ' 261, הערה 4.

סימן א

נוסח יסוד: פסקי ר' יחיאל, סימן נו.

מקבילות: הגהות המיוחסות לרמ"א לספר המרדכי, מועד קטן, סימן תתמו [ה].¹

מבוא: הרב נשאל האם מותר לקנות בחול המועד בגד מפרוות ארנבת ללא צווארון כאשר ברור שאין ראוי ללבוש בגד שתפירתו לא הושלמה. הרב השיב – כיוון שהוספת צווארון היא תיקון קל והדיוט יכול לעשותו, מותר לקנות את הבגד בחול המועד. תיאור המקרה הגיע לידינו מפיו של אחד מתלמידי הרב, שנשא ונתן עם רבו בנושא.

ועוד בא מעשה לפני הקדוש מדנפיירא שלקח פליצו"ן? מארנבייה" בחול המועד, והקשיתי לו התנן² לוקחי' בתים ועבדים לצורך המועד דווקא אבל שלא לצורך המועד אסור, וזה אינו ראוי ללבושו במועד כיון שהוא בלא בית הצואר, אמ' לי כיון שאין מעשה אומנותי לעשות בית הצואר כי הדיוט יכול לעשותו ויהא ראוי ללבוש מיד מותר לקנותו בתחילה במועד, אעפ"י שאין לו דעת ללבוש ולעשות בית הצואר עד לאחר יום טוב.

א מארנבייה" ה: מארובי. ב התנן ה: מהא דאין. ג אומנות] ה: אומן. ד דעת] ה - חסר.

1 על פי 'הג"ה במדרכין [ישן]. 2 כלומר pelisson, בגד מפרווה. ראו <http://lexisearch.arts.manchester.ac.uk/entry.aspx?id=367>. 3 מועד קטן ב, ד; מועד קטן יג ע"א.

סימן ב

נוסח יסוד: פסקי ר' יחיאל, סימן נו.

מקבילות: פסקי ר' יחיאל מפריס, כתב יד קמברידג', ספריית האוניברסיטה Add. 3127, דף 284ב [ק]; תשובות מיימוניות, קדושה, סימן יא [ת].¹ פרפרזה: פסקי מהרי"ח, פסחים מ ע"ב.²

מבוא: עירו מים רותחים על עוף לפני הכשרתו, ועוף זה התערבב עם עופות אחרים, מוכשרים, עד שלא ניתן לזהותו. הרב פסק שניתן להסתפק בסילוק הקליפה החיצונית של אחד העופות, ולאכול את כל היתר.

1 על פי כתב יד צוריק, ברגינסקי 345 (לשעבר: ששון 1043), עמ' 467. משם: הגהות שערי דורא (בתוך: שערי דורא), איסור והיתר סימן לג, א. 2 רוזנר, פסקי מהרי"ח, עמ' כה: זר"י אומר'.

עוד בא מעשה לפניו³ שעירה מים רותחין על תרנוגלת אחת ונתערבה בין אחרות, והורה דעירוי אינו מבשל אלא כדי קליפה אעפ"י שהוא ככלי ראשון,³ דהא קיימ' לן כוותיה דשמוא'⁴ דאמ' תתאה גבר דתניא כוותיה בכיצד צולין,⁵ דאפי' מדבר המתערב נמי קאמ' כדתניא אידך התם⁶ בשר רותח שנפל לתוך חלב רותח כו', וקאמ' אם לתוך צונן קולף, ולכאורה סתמא קתני לה לא שנא בשר לתוך חלב ולא שנא חלב על גבי בשר, וכיון שאין בה איסור אלא בקליפה⁷ אין דרכו לימנות ולא ראוי להתכבד לפני האורחים,⁷ קולפין אחת מהן וזורקין והשאר מותר דחיישינן שמא יאכל אחד מכולן, ופלוגתא הוא⁸ גבי נבילה שנתערבה בשחוטה, דאיכא מאן דאמ' שמטמאה במשא, אבל לשני בני אדם מותרות דחד בתרי בטיל בדבר שאינו מתערב.

א לפניו ק: לפני הקדו' מדופיירא. ת: לפני ר'. ב בקליפה ת נוסף: והאיסור בפני עצמו. ג ראוי ת: דמי.

3 ראו לעיל, סימן מא. 4 רש"י פסחים עו ע"א, ד"ה ושמואל. 5 פסחים עו ע"א. 6 שם. 7 חולין ק ע"א. 8 בכורות כג ע"א.

סימן ג

נוסח יסוד: פסקי ר' יחיאל, סימן סא.

מקבילות: שו"ת מהר"ם, פראג, סימן קסא [פ]. פרפרזה: הגהות מיימוניות, הלכות חמץ ומצה, הלכות הגעלה [ה].¹

מבוא: לאחר אפיית המצות לפני פסח, התגלתה חיטה בתוך מים שלנו, מהם לשו את המצות. הרב פסק שהמצות כשרות, אולם יש לשפוך את המים מחשש חמץ. כאמור, המעשה מופיע במקבילות בשם ריצב"א.

מעשה בא לפני הקדוש מדנפיירא² בחטה שנמצאת במים לאחר שעשו מהן מצות במים שלנו והכשיר את המצות, שאעפ"י שאותה חטה נעשת חמץ לא היה נר' לו שהמים בולעים מחטה אחת, אעפ"י שאם היה הרבה יכול להיות שיהיו המים בולעים מן החטים, מאחר שלא נמצא אלא חטה אחת הכשיר את המצות³ והמים שנשארו הצריך להשליכן.

א הקדוש מדנפיירא פ: הריצב"א. ה: ריב"א. ב שאעפ"י ... המצות פ: שמחטה אחת לא בלעו המים.

1 ראו גם עמנואל, מהר"ם וחבריו, סימן קטו (עמ' 405): 'ואומ' רבי' יצחק'. שם מדובר במי בישול ולא ב'מים שלנו', וייתכן שזהו מקרה אחר.

סימן ד

נוסח יסוד: פסקי ר' יחיאל, סימן סב.

מבוא: קערות חמץ נשטפו יחד עם קערות כשרות לפסח במים פושרים. הרב פסק שכלי הפסח לא נאסרו משום שהמים לא היו רותחים.

עוד בא מעשה לפניו בקערה שלפני הפסח שהודחה עם קערות של פסח והמים לא היו חמין שהיד סולדת בם, והכשיר. לא מטעם שנותן טעם לפגם מותר בפסח,¹ אלא מטעם שהקערה והמחבת לא היו בולעים מן המים שנבלעו בקערה חמין ביד סולדת. ואפי' לא הייתה הקערה נקייה שהאיסור בעין לא היה אוסר הקערה והמחבת מאחר שהיו המים צוננים שלא היו ביד סולדת, אלא שצריך להדיחן במים צוננים מפני האיסור שהיה ולא מפני בליעה.

1 נותן טעם לפגם בפסח נידון בקרב חכמי צרפת. ראו רש"י פסחים ל ע"א, ד"ה אמר רב; תוספות שם, ד"ה אמר רב; תוספות שאנץ, שם (עמ' עח); אור זרוע, עבודה זרה, סימן רסב. ריצב"א כתב שטוב להחמיר (אור זרוע, שם). ראו גם תוספות רא"ש, פסחים, עמ' תקי, הערה 142.

סימן ה

נוסח יסוד: פסקי ר' יחיאל, סימן סח.

מקבילות (ללא ייחוס): ספר התרומה, סימן קפה;¹ תוספות עבודה זרה עד ע"ב, ד"ה רבא כי משרר; סמ"ג, לאוין קמח.

מבוא: הרב פסק שמשלוח חבית ריקה, שהחזיקה בעבר יין כשר, אינו מחייב חתימת החבית כדי לשמור על כשרותה. פסק זה מופיע בסתם בספר התרומה, שפסיקתו הסתמית היא לרוב על פי דעת רבו הר"י.

מעשה בא לפני הקדוש מדנפיירא בחבית ריקם ששלח אדם לחבירו בלא חותם על יד גוי, ואמ' אם יש בו טביעת עין שהוא של חבירו אין צריך ניגוב אם היה יבש בתוכו, דלא שייך כאן הגזירה דבשלהי ע"ז² דלפי שעה אחת, כיון שהחביות שלנו גדולים לא חיישינן שמשים הגוי יין נסך לתוכו לפי שעה. דרווק' בהני גולפי דהם קטנים כגון קנקנים שקורין קנא"ש³ שייך למיגזר אפי' לפי שעה, דדרכו בכך לשים בו יין אפי' לפי שעה, אבל בחביות שלנו שהם גדולים לא שייך למיגזר.

1 משם: הגהות מיימוניות, מאכלות אסורות יג, ז. 2 עבודה זרה עד ע"ב. 3 על מילה זו ראו סולוביצ'יק, היין, עמ' 219, הערה 35.

סימן ו

נוסח יסוד: פסקי ר' יחיאל, סימן סט.

מבוא: לחם נאפה בתנור יחד עם עופות, והשומן נמרח על כיכרות הלחם תוך כדי אפייה. הרב פסק שאין לאסור את הלחם בגלל האיסור לאפות לחם בשרי, משום שבמקרה זה הדבר נעשה ללא כוונה.

עוד בא מעשה לפניו בערב שבת בתנור שהיה מלא פת של ישר' והרכה מול"אתי¹ מתרנגולות שמינות היו בתוכו, והיו הרכה לחמים מטושטשין משומן, ונשאל לו אם נדמה לתנור שטשו באליה שכל הפת אסורה דפר' כל שעה.² והשיב דלא דמי דהתם מיירי שהיה מתכוין לטשטש, ואף על גב דמשמע דיעבד, כך קבלנו מרבי' יצחק לפי שאינן כי אם מקראי³ בעלמא.

1 = מולייתות. 2 פסחים ל ע"ב. 3 = מקרים.

קיצורים ביבליוגרפיים

אברגייטס, הנרי משמפניה

T. Evergates, *Henry the Liberal: Count of Champagne 1127–1181*, Philadelphia
2016

אברמסון, שני לשונות

ש' אברמסון, 'על שני לשונות של הבאה מן המשנה', סיני עט (תשל"ו), עמ' ריא-רכה

אדלר, מקווה

Y. Adler, 'Rabbinic Literary Evidence on the Mikveh in Medieval Germany:
A Work in Progress', *Jewish Architecture: New Sources and Approaches*, ed.
K. Keßler and A. von Kienlen, Petersberg 2015, pp. 77–82

אהרונוב, שו"ת מהרש"ל

א"א אהרונוב, 'סדר היחס בשני נוסחים: תולדות רכותינו הראשונים בשו"ת מהרש"ל
סימן כט', עץ חיים כז (תשע"ז), עמ' שמת-שפז

אופנהיימר, יהדות בבל

A. Oppenheimer, *Babylonia Judaica in the Talmudic Period*, Wiesbaden 1983

אוצר הגאונים

ב"מ לרין, אוצר הגאונים, ירושלים תרפ"ח-תש"ג

אור זרוע

ר' יצחק בן משה, אור זרוע, מהדורת מכון ירושלים, ירושלים תש"ע

אורבך, בעלי התוספות

א"א אורבך, בעלי התוספות: תולדותיהם, חיבוריהם, שיטתם, ירושלים תש"ם

אורבך, ר"י הזקן

א"א אורבך, 'רבינו יצחק הזקן ובנו ר' אלחנן', ספר אסף: קובץ מאמרי מחקר מוגש

לכבוד הרב פרופ' שמחה אסף, בעריכת מ"ד קאסוטו, י' קלוזנר וי' גוטמן,
ירושלים תשי"ג, עמ' 18-32

איסור והיתר, ר' ירוחם
איסור והיתר לר' ירוחם, ליוורנו תרמ"ב

איסור והיתר, רש"י
איסור והיתר לרש"י, מהדורת י' פריימן, ברלין תרצ"ו

אלבום, תשובת הלב
י' אלבום, תשובת הלב וקבלת יסורים: עיונים בשיטות התשובה של חכמי אשכנז
ופולין, ירושלים תשנ"ג

אלבק, רבנו תם
ש' אלבק, יחסו של רבנו תם לבעיות זמנו, ציון יט (תשי"ד), עמ' 104-141

אליאס בר-לבב, נשים
ל' אליאס בר-לבב, 'מנהג יפה הוא לנשים שלנו: פסיקת הלכה על פי נשים בימי
הביניים', מסכת ו (תשס"ז), עמ' 47-85

אסף, באהלי יעקב
ש' אסף, באהלי יעקב, ירושלים תש"ג

אסף, חכמי איטליה
ש' אסף, 'מתורתן של חכמי איטליה הראשונים', סיני לד (תשי"ד), עמ' טו-מ

אסף, חמש תשובות
ש' אסף, 'חמש תשובות לרבינו גרשם מאור הגולה', ציונים: קובץ לזכרונו של י"ג
שמחוני ז"ל, ברלין תרפ"ט, עמ' 116-121

אסף, ספר פסקים
ש' אסף, 'ספר פסקים לר"י הזקן, ר"ת ושאר בעלי תוספות', ספר היובל לכבוד
אלכסנדר מארכס למלאת לו שבעים שנה, ניו יורק תש"י, עמ' ט-כב

אסף, תולדות החינוך
ש' אסף, מקורות לתולדות החינוך בישראל, מהדורת ש' גליק, ניו יורק תשס"א-תשס"ט

אסף, תשובות הגאונים
ש' אסף, תשובות הגאונים ולקוטי ספר הדין להרב ר' יהודה ברצלוני ז"ל, ירושלים
תרפ"ז

אפטוביצר, מבוא לראבי"ה

א' אפטוביצר, מבוא לספר ראבי"ה, ירושלים תרצ"ח

ארחות חיים

ר' אהרן הכהן, ארחות חיים, א: פירינצי תק"י; ב: מהדורת מ' שלזינגר, ברלין תרס"ב

אשכנזי, אלפא ביתא

ש' אשכנזי, אלפא ביתא תניתא דשמואל זעירא, א, בעריכת י"י סטל, ירושלים תשע"א

אשר, בנימין מטודלה

The Itinerary of Rabbi Benjamin of Tudela, ed. A. Asher, London 1841–1841

באומגרטן, אמהות

א' באומגרטן, אמהות וילדים: חיי משפחה באשכנז בימי הביניים, ירושלים תשס"ה

בוהק, לתפוס גנב

G. Bohak, 'Catching a Thief: The Jewish Trials of a Christian Ordeal', *JSQ*

13 (2006), pp. 344–362

בויר, מסע בצרפת

M.N. Boyer, 'A Day's Journey in Mediaeval France', *Speculum* 26 (1951),

pp. 597–608

בית-אריה, קודיקולוגיה

מ' בית-אריה, קודיקולוגיה עברית, קדם-פרסום גרסת אינטרנט 0.9, תשע"ח

בן-זמרה, על המלשינות

א' בן-זמרה, 'על המלשינות והמסירה במשנתם של חכמי אשכנז, צרפת ואיטליה

בתקופת הראשונים', ספר יובל לכבוד מורנו הגאון רבי יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק,

ערכו ש' ישראלי ועוד, ירושלים תשמ"ד, עמ' תשלב-תשפה

בן-שלום, קבלה

ר' בן-שלום, 'חוגי הקבלה בפרובנס במאה השלוש עשרה: הערכה חדשה-ישנה',

תרביץ פב (תשע"ד), עמ' 569–605

בן-שעיה, הלכות נידה

ש' בן-שעיה, הלכות נידה בחיבורי ההלכה של צרפת: מבית מדרשו של רש"י ועד

לסמ"ק, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, רמת גן תשע"ו

בנדיקט, מרכז התורה

ב"ז בנדיקט, מרכז התורה בפרובאנס, ירושלים תשמ"ה

בנית, ספר הפתרונות מבאזל

M. Banitt, *Le Glossaire de Bâle*, Jerusalem 1972

בר־לכב, המרחב הקדוש

א' בר־לכב, 'המרחב הקדוש של המולדת המטלטלת: ארכיאולוגיה של הספריות הסמויות מן העין בתרבות היהודית מימי הביניים ועד ימינו', לראות ולגעת: עלייה לרגל ומקומות קדושים ביהדות, בנצרות ובאסלאם: מחקרים לכבוד אורה לימור, בעריכת י' חן וא' שגריר, רעננה תשע"א, עמ' 297-320

בראשית רבה, תיאודור־אלבק

בראשית רבה, מהדורת י' תיאודור וח' אלבק, ברלין תרע"ב-תרצ"ו

ברודי, מחוקקים

י' ברודי, 'כלום היו הגאונים מחוקקים?', שנתון המשפט העברי יא-יב (תשמ"ד-תשמ"ו), עמ' 279-315

ברויאר, אוהלי תורה

מ' ברויאר, אוהלי תורה: הישיבה, תבניתה ותולדותיה, ירושלים תשס"ד

ברויאר, אליעזר חיים

ע' ברויאר, 'רבי אליעזר חיים ב"ר אליעזר: תולדותיו, ושתי תשובות חדשות מכת"י', המעיין נה, ג (תשע"ה), עמ' 95-106

ברויאר, נרודים

מ' ברויאר, 'נרודי תלמידים וחכמים: אקדמות לפרק מתולדות הישיבות', תרבות וחברה בתולדות ישראל בימי הביניים: קובץ מאמרים לזכרו של חיים הלל בן־ששון, בעריכת ר' בונפיל, מ' בן־ששון וי' הקר, ירושלים תשמ"ט, עמ' 445-468

ברוך שאמר

ר' שמשון בן אליעזר, ברוך שאמר, מהדורת מ"מ משי זהב, ירושלים תש"ל

בריל, התלמוד הבבלי

נ' בריל, 'תולדות ייסודו של התלמוד הבבלי כיצירה ספרותית', נטועים יא-יב (תשס"ד), עמ' 177-238

ברלינר, היהודים באשכנז

א' ברלינר, חיי היהודים באשכנז בימי הביניים, תרגם י"א ברנפלד, ורשה תר"ס

בת־יהודה, דיו שחור

M. Zerdoun Bat-Yehoudah, *Les encres noires au Moyen Age*, Paris 1983

גאטעסמאן, תוספות רשב"א

ש' גאטעסמאן, 'תוספות רשב"א משאנץ הארוכות', ישורון י (תשס"ב), עמ' לא-נא

גולב, נורמנדי

N. Golb, *The Jews in Medieval Normandy*, Oxford 1998

גולינקין, רבינו ש"ח

ד' גולינקין, 'רבינו ש"ח', סיני צח (תשמ"ו), עמ' רא-ריד

גידמן, החינוך והתרבות

M. Güdemann, *Geschichte des Erziehungswesens und der Cultur der Juden in Frankreich und Deutschland*, I, Wien 1880

גילת, השתלשלות ההלכה

י"ד גילת, פרקים בהשתלשלות ההלכה, רמת גן תשנ"ב

גלינסקי, צדקה

J. Galinsky, 'Public Charity in Medieval Germany: A Preliminary Investigation', *Toward a Renewed Ethic of Jewish Philanthropy*, ed. R.S. Hirt and Y. Prager, New York 2009, pp. 79–92

ג'נינגס, הקתדרלה

M. Jennings, 'The Cathedral of Bourges: A Witness to Judeo-Christian Dialogue in Medieval Berry', *Studies in Christian-Jewish Relations* 6 (2011), pp. 1–10

גרוס, גליה יודאיקה

H. Gross, *Gallia Judaica*, Paris 1897

גרוס, שמשון בן אברהם

H. Gross, 'Étude sur Simson ben Abraham de Sens', *REJ* 6 (1882), pp. 167–186; 7 (1883), pp. 40–77

גרוסמן, חכמי צרפת

א' גרוסמן, חכמי צרפת הראשונים, ירושלים תשס"א

גרוסמן, חסידות ומורדות

א' גרוסמן, חסידות ומורדות: נשים יהודיות באירופה בימי הביניים, ירושלים תשס"ג

גרוסמן, רישומם

א' גרוסמן, 'רישומם של ר' שמואל "החסיד" הספרדי ורעואל הביזנטי בבית מדרשו של רש"י', תרביץ פב (תשע"ד), עמ' 447-467

גרוסמן, שמעיה

א' גרוסמן, 'הגהות ר' שמעיה ונוסח פירוש רש"י לתורה', תרביץ ס (תשנ"א), עמ' 67-98

גריי, נשים נשואות

A.M. Gray, 'Married Women and Tsedaqah in Medieval Jewish Law: Gender and the Discourse of Legal Obligation', *Jewish Law Association Studies* 17 (2007), pp. 168-212

גרקו ורוז, האישה הטובה

G.L. Greco and C. M. Rose (ed.) *The Good Wife's Guide: Le Ménagier de Paris*, Ithaca 2009

דיאמנטיס, אפילפסיה

A. Diamantis, K. Sidiropoulou and E. Magiorkinis, 'Epilepsy during the Middle Ages, the Renaissance and the Enlightenment', *Journal of Neurology* 257 (2010), pp. 691-698

דינור, ישראל בגולה

ב' דינור, ישראל בגולה, תל-אביב תשי"ט-תשל"ג

דינרי, תקנת המיאון

י' דינרי, 'השתלשלות תקנת המיאון (פעלו של ר' מנחם ממירזבורג)', דיני ישראל י-יא (תשמ"א-תשמ"ג), עמ' שיט-שמו

דמבינסקה, בשר ודגים

M. Dembinska, 'Methods of Meat and Fish Preservation in the Light of Archaeological and Historical Sources', *Food Conservation*, ed. A. Riddervold and A. Ropeid, London 1988, pp. 13-24

דנבבין, הנרי ולואי

J. Dunbabin, 'Henry II and Louis VII', *Henry II: New Interpretations*, ed. C. Harper-Bill and N. Vincent, Woodbridge 2007, pp. 47-62

דנציג, מבוא להלכות פסוקות
נ' דנציג, מבוא לספר הלכות פסוקות: עם תשלום הלכות פסוקות, ניו יורק וירושלים
תשנ"ט

הברמן, גזירות
א"מ הברמן, ספר גזירות אשכנז וצרפת, ירושלים תש"ו

הגהות המיוחסות לרמ"א
הגהות המיוחסות לרמ"א למרדכי, בתוך: ספר הלכות רב אלפס, זיטאמיר תרי"ח-תרכ"ד

הגהות מיימוניות
ר' מאיר הכהן, הגהות מיימוניות, בתוך: משנה תורה, מהדורת ש' פרנקל, ירושלים
ובני ברק, תשל"ה-תשס"ג

הולצר, אלעזר מטרשקון
ד' הולצר, רבינו אלעזר מטרשקון, ירושלים תשמ"א

הורביץ, רבינו חננאל
א' הורביץ, 'פירוש רבינו חננאל למסכת נדה מגניזת קאהיר', הדרום נא (תשמ"א),
עמ' 39-109

הלכות גדולות
הלכות גדולות, מהדורת ע' הילדסהיימר, ירושלים תשל"ב-תשמ"ז

הלכות פסוקות
הלכות פסוקות, מהדורת ס' ששון, ירושלים תשנ"ט

המאירי, מגילה
המאירי, בית הבחירה למסכת מגילה, מהדורת מ' הרשור, ירושלים תשכ"ב

הנקין, מהר"ם
א' הנקין, 'עיון מחודש בפרשת שביו של מהר"ם מרוטנבורג ופדייתו לקבורה', ירושתנו
ה (תשע"א), עמ' שיא-שיח

הרשפי, נשים
ב' הרשפי, נשים בקיום מצוות בשנים 1050-1350: בין הלכה למנהג, חיבור לשם
קבלת תואר דוקטור, ירושלים תשס"ב

ואלטר, מילת תינוק
ש' ואלטר, 'מילת תינוק שנולד בצאת הכוכבים', יודעי בינה ב (תשס"ד), עמ' 139-168

וולד, אלו עוברין
ש"י וולד, פרק אלו עוברין, ניו יורק תש"ס

וולף, פת עכו"ם
י"ג וולף, 'איסור "פת עכו"ם" בין כסה לעשור: להתהוותו של מנהג ולמשמעותו',
מחקרים בתולדות יהודי אשכנז: ספר יובל לכבוד יצחק (אריק) זימר, בעריכת
ג' בקון, ד' שפרבר וא' גימאני, רמת-גן תשס"ח, עמ' 83-99

ויינר, קובץ ראשונים
מ"י ויינר, קובץ ראשונים להלכות נדה ומסכת מקואות, ירושלים תשל"ג

ויסמן, גבינות הגויים
א' ויסמן, 'גזרת גבינות הגויים: ייסודה והתפתחותה עד סוף תקופת הראשונים',
עבודת גמר לתואר מוסמך, רמת גן תשס"ב

זוסמן, א"א אורבך
י' זוסמן, 'מפעלו המדעי של פרופסור אפרים אלימלך אורבך', מדעי היהדות: מוסף
1 (תשנ"ג), עמ' 7-116

זוסמן, ירושלמי נזיקין
י' זוסמן, 'ושוב לירושלמי נזיקין', מחקרי תלמוד א (תש"ן), עמ' 55-133

זימר, מנהגי אפייה
י' זימר, 'מנהגי אפייה בקהילות אשכנז בימי הביניים', ציון סה (תש"ס), עמ' 141-162

זימר, סדר הפוסקים
י' זימר, 'סדר הפוסקים לר' עזריאל טרבוט', סיני עו (תשל"ה), עמ' 238-252

זימר, עולם כמנהגו נוהג
י' זימר, עולם כמנהגו נוהג: פרקים בתולדות המנהגים, הלכותיהם וגלגוליהם,
ירושלים תשנ"ו

זק, השתלשלות החיוב
ר' זק, השתלשלות החיוב החל בחוץ לארץ בהפרשת ראשית הגז והזרוע הלחיים
והקיבה, עבודת גמר לתואר מוסמך, רמת גן תשס"ה

חבצלת, אליהו מלונדריש
א"י חבצלת, 'פסקי רבינו אליהו מלונדריש', ספר הזכרון לכבודו ולזכרו של הגאון
הגדול הדיין רבי משה סוויפט, בעריכת י' בוקסבוים, ירושלים תשמ"ו, עמ' טו-מ

חיבור איסור והיתר

ר' יעקב בן משה מבניולש, חיבור איסור והיתר, בתוך: מ"י הכהן בלוי, שיטת הקדמונים על מסכת חולין, ניו יורק תשמ"ט

חידושי הראב"ד

חידושי הראב"ד למסכת בבא קמא, מהדורת ש' אטלס, לונדון ת"ש

חידושי הרמב"ן

חידושי הרמב"ן, בבא מציעא, מהדורת מכון הרב הרשלר, ירושלים תשס"ב

חידושי הרשב"א, בבא מציעא

חידושי הרשב"א למסכת בבא מציעא, מהדורת ח"א ליכטנשטיין, ירושלים תשס"ו

חידושי הרשב"א, ברכות

חידושי הרשב"א למסכת ברכות, מהדורת י' ברונר, ירושלים תשס"ז

חידושי הרשב"א, גיטין

חידושי הרשב"א למסכת גיטין, מהדורת י' סקלר, ירושלים תשמ"ו

חידושי ר' יונה, סנהדרין

חידושי רבינו יונה על מסכת סנהדרין, מהדורת י' זילבר, ירושלים תשס"ו

חידושי תלמיד הרמב"ן

חידושי תלמידי הרמב"ן למסכת ביצה, מהדורת י"י הופמן, ירושלים תשט"ז

חמדה גנוזה

שו"ת הגאונים חמדה גנוזה, שאלוניקי תקס"ב

טברסקי, ראב"ד

I. Twersky, *Rabad of Posquières: A Twelfth Century Talmudist*, Philadelphia

1980

טור

ר' יעקב בן אשר, ארבעה טורים, מהדורת מוסדות שירת דבורה, ירושלים תשע"א

טל, כפילויות

א' טל, 'לשאלת הכפילויות בתשובות ראב"י אב"ד לר' משולם מלוניל שבכתב יד מוסקבה 566', סידרא כ (תשס"ה), עמ' 119-155

טרייטל, פדר"א

א' טרייטל, פרקי דרבי אליעזר: נוסח, עריכה ודוגמת סינופסיס של כתבי היד, ירושלים תשע"ג

יהלום, גירונה

ש' יהלום, בין גירונה לנרבונה: אבני בניין ליצירת הרמב"ן, ירושלים תשע"ג

יהלום, יהודה בר יקר

ש' יהלום, ר' יהודה בר יקר, סידרא יז (תשס"א-תשס"ב), עמ' 79-107

יהלום, תוספות שנין

ש' יהלום, 'תוספות שנין: מהדורותיו ומאפייניהן', תרביץ פ (תשע"ב), עמ' 41-88

יובל, שני גויים

י' יובל, שני גויים בבטנך: יהודים ונוצרים - דימויים הדדיים, תל אביב תש"ס

יחסי תנאים ואמוראים

ר' יהודה בן קלונימוס משפיירא, יחסי תנאים ואמוראים, מהדורת י"ל מימון, ירושלים תשכ"ג

ינקו, מקווה מונפלייה

D. Iancu, 'Le mikve et l'évolution du quartier juif medieval a Montpellier', *Les Juifs a Montpellier et dans le Languedoc a travers l'histoire du Moyen Âge à nos jours*, ed. C. Iancu, Montpellier 1988, pp. 72-92

ינקו, מקווה פרפיניאן

D. Iancu, 'À propos du mikve de Perpignan et d'autres cites méridionales', *REJ* 151 (1992), pp. 355-362

יערי, מחקרי ספר

א' יערי, מחקרי ספר, ירושלים תשי"ח

כהן, דיוקן

י' כהן, 'דיוקן היהודי והיהדות בראשית העת החדשה במרכז אירופה ובמערבה: מסמל למציאות', ציון נז (תשנ"ב), עמ' 275-340

כ"ץ, הלכה וקבלה

י' כ"ץ, הלכה וקבלה, ירושלים תשמ"ד

כץ, רבינו משולם מבדריש

ד' כץ, דרכי פרשנות התלמוד של רבינו משולם בן רבי משה מבדריש בחיבורו "ספר ההשלמה", חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, רמת גן תשע"ג

כשר, הגדה שלמה

מ' כשר, הגדה שלמה, ירושלים תשכ"ז

כתבי רמב"ן

כתבי רבינו משה בן נחמן, מהדורת ח"ד שעוועל, ירושלים תשכ"ד

לאו, חדש

ב' לאו, 'חדש בחוץ לארץ: לדרכי התמודדות הפוסקים במקרי פער בין ההלכה למציאות', עין טובה: דו־שיח ופולמוס בתרבות ישראל, בעריכת נ' אילן, תל־

אביב תשנ"ט, עמ' 664-686

לושר, מוסדות צרפתיים

A. Luchaire, *Manuel des institutions françaises: période des Capétiens directs*, Paris 1892

ליברמן, תוספת ראשונים

ש' ליברמן, תוספת ראשונים, ירושלים תרצ"ז-תרצ"ט

ליברמן, תוספתא כפשוטה

ש' ליברמן, תוספתא כפשוטה, ניו יורק תשט"ו-תשמ"ח

ליפשיץ, אסמכתא

ב' ליפשיץ, אסמכתא: חיוב וקניין במשפט העברי, ירושלים תשמ"ח

ליפשיץ, ידיעות נכבדות

י' הלוי ליפשיץ, 'ידיעות נכבדות', מוריה כז, ז-ח (תשס"ו), עמ' קיג-קיח

ליפשיץ, מהרי"ח

י' הלוי ליפשיץ, 'תוספות ופרישת ר' חזקיה ב"ר יעקב ממגדבורג (מהרי"ח) על מסכת פסחים', מוריה י', ה-ו (תשמ"א), עמ' ה-יז

ליפשיץ, קימחא דפסחא

י' הלוי ליפשיץ, קימחא דפסחא, ירושלים תשמ"ו

לנדמן, הימורים

L. Landman, 'Jewish Attitudes toward Gambling: The Professional and Compulsive Gambler', *JQR* 57 (1967), pp. 298-318

מגן אבות

ר' מנחם המאירי, מגן אבות, מהדורת י' לאסט, לונדון תרס"ט

מהר"ם, הלכות שמחות

ר' מאיר בן ברוך מרוטנבורג, הלכות שמחות, מהדורת ע"ד וי"א לאנדא, ירושלים תשל"ו

מובשוביץ, אלפא ביתא
 י"א מובשוביץ, 'אלפא ביתא לבעל האור זרוע', ספר זכרון להגאון רבי שילה רפאל,
 ירושלים תשנ"ח, עמ' צה-קמד

מחזור ויטרי

מחזור ויטרי, מהדורת א' גולדשמידט, ירושלים תשס"ד-תשס"ט

מחזור ויטרי, הורוויץ

מחזור ויטרי, מהדורת ש' הורוויץ, נירנברג תרפ"ג

מיללער, מגנזי הקדמונים

י"י הכהן מיללער, 'מגנזי הקדמונים', חצי גבורים ו (תשע"ד), עמ' א-יט; חצי גבורים
 ז (תשע"ד), עמ' לה-סב

מירסקי, שבלי הלקט ברכות

ש"ק מירסקי, 'שבלי הלקט השלם: הערוגה השלישית סדר ברכות', ספר זכרון לשמואל
 קלמן מירסקי, בעריכת ג' אפל, ניו יורק תשל"א, עמ' ט-לג

מסכתות דרך ארץ

מסכתות דרך ארץ, מהדורת מ' היגר, ניו יורק, תרצ"ה

מסכת יבמות, ליס

מסכת יבמות עם שינויי נוסחאות, מהדורת א' ליס, ירושלים תשמ"ג-תשנ"ו

מעשה הגאונים

מעשה הגאונים, מהדורת א' עפשטיין, ברלין תר"ע

מרגליות, החילוקים

מ' מרגליות (מהדיר), החילוקים שבין אנשי מזרח ובני ארץ ישראל, ניו יורק תשס"א

מרקוס, חסידי אשכנז

א"י מרקוס, 'חיבורי התשובה של חסידי אשכנז', מחקרים בקבלה, בפילוסופיה יהודית
 ובספרות המוסר וההגות מוגשים לישעיה תשבי, ירושלים תשמ"ו, עמ' 369-384

משנה ידים

משנה טהרות מסכת ידים, מהדורת מ' גליס, לייקווד תשס"ז

נויבאואר, דברים עתיקים

א' נויבאואר, 'דברים עתיקים מאוקספורד', המגיד יח (תרל"ד), עמ' 137-138

ניומן, המעשים לבני ארץ ישראל
 ה' ניומן, המעשים לבני ארץ ישראל: הלכה והיסטוריה בארץ ישראל הביזנטית,
 ירושלים תשע"א

נלסון, בירה

M. Nelson, 'The Geography of Beer in Europe from 1000 BC to AD 1000',
The Geography of Beer, ed. M. Patterson and N. Hoalst–Pullen, Dordrecht
 2014, pp. 9–21

סגל, ר"י הזקן

מ"י הלוי סגל, 'תשובות ר"י הזקן', מוריה לה, ד-ו (תשע"ז), עמ' טז-יח

סדר עבודת ישראל

סדר עבודת ישראל, מהדורת י' בר, רדלהיים תרכ"ח

סדר רב עמרם גאון

סדר רב עמרם גאון, מהדורת ד' גולדשמידט, ירושלים תשל"ב

סולוביצ'יק, אסון ויצירתיות

H. Soloveitchik, 'Catastrophe and Halakhic Creativity: Ashkenaz – 1096,
 1242, 1306, and 1298', *Collected Essays*, vol. 1, Oxford 2013, pp. 11–30

סולוביצ'יק, היין

ח' סולוביצ'יק, היין בימי הביניים – יין נסך: פרק בתולדות ההלכה באשכנז, ירושלים
 תשס"ח

סולוביצ'יק, יינם

ח' סולוביצ'יק, יינם: סחר ביינם של גויים – על גלגולה של הלכה בעולם המעשה,
 מהדורה ב, ירושלים 2016

סולוביצ'יק, כלכלה

ח' סולוביצ'יק, הלכה, כלכלה ודימוי עצמי: המשכונאות בימי הביניים, ירושלים
 תשמ"ה

סולוביצ'יק, משכונאות

H. Soloveitchik, 'Pawnbroking: A Study in *Ribbit* and of the Halakhah
 in Exile', *Collected Essays*, vol. 1, Oxford 2013, pp. 57–166

סורוצקין, תשובות ופסקים

י' סורוצקין, 'תשובות ופסקים לחכמי אשכנז וצרפת', אבן ציון: ספר זכרון לעילוי
 נשמת בן ציון הכהן כהנא, ירושלים תשמ"ז, עמ' כד-לד

סטל, תשובות הרוקח

י"י סטל, תשובות רבינו אלעזר מוורמייזא הרוקח, ירושלים תשע"ד

סידור רש"י

סידור רש"י, מהדורת י' פריימן, ברלין תרע"ב

סמ"ג

ר' משה בן יעקב מקוצי, ספר מצות הגדול, ונציה ש"ז; ספר מצוות גדול השלם, מהדורת מכון ירושלים, ירושלים תשנ"ג-תשס"ג

סמ"ג, דפוס ראשון

ר' משה בן יעקב מקוצי, ספר מצוות גדול, [רומא, קודם ר"מ]

סמ"ג, דפוס שני

ר' משה בן יעקב מקוצי, ספר מצוות גדול, שונציין רמ"ט

סמ"ק

ר' יצחק בן יוסף מקורביל, ספר עמודי גולה... אשר נקרא בשם ספר מצות קטן, מהדורת ד' הרפניס, סאטומארע תרצ"ה

סמ"ק מצוריך

ר' משה מצוריך, סמ"ק מצוריך, מהדורת י"י הר שושנים, ירושלים תשל"ג-תשמ"ח

ספר אהל מועד

ר' שמואל בן משולם ירונדי, ספר אהל מועד, ירושלים תרמ"ו-תרס"ד

ספר האגודה

ר' אלכסנדר זוסלין הכהן, ספר האגודה, קראקא של"א

ספר האורה

ספר האורה, מהדורת ש' בובר, לבוב תרס"ה

ספר האשכול

ר' אברהם בן יצחק מנרבוניה, ספר האשכול, מהדורת ח' אלבק, ירושלים תרצ"ה-תרצ"ח

ספר ההשלמה

ר' משולם בן משה מברדש, ספר ההשלמה, מהדורת י' לובצקי, פאריש תרמ"ה-תרס"ח

ספר הישר (חידושים)

ספר הישר לרבנו תם: חלק החידושים, מהדורת ש"ש שלזינגר, ירושלים תשי"ט

ספר הישר (תשובות)

ספר הישר לרבנו תם: חלק השאלות והתשובות, מהדורת ש"פ רוזנטל, ברלין תרנ"ח

ספר המאורות

ר' מאיר בן שמעון המעילי, ספר המאורות, מהדורת מ"י בלוי, ניו יורק תשכ"ד-תשכ"ז

ספר המנהיג

ר' אברהם בן נתן הירחי, ספר המנהיג, מהדורת י' רפאל, ירושלים תשל"ח

ספר המקצועות

ספר המקצועות, מהדורת ש' אסף, ירושלים תש"ז

ספר המרדכי

ספר מרדכי, דפוס ראשון, בתוך: החבור הגדול, קושטנטינא רס"ט. מהדורות ביקורתיות: מרדכי השלם על מסכת בבא קמא, מהדורת א' הלפרין, ירושלים תשנ"ב; ספר מרדכי למסכת גיטין, מהדורת מ' רבינוביץ, ירושלים תש"ן; מרדכי השלם על מסכת סנהדרין מכות שבועות, מהדורת י' הורוביץ, ירושלים תשס"ט; מרדכי השלם על מסכת פסחים, מהדורת י' הורוביץ, ירושלים תשס"ח; מרדכי השלם על מסכתות ר"ה יומא וסוכה, מהדורת מכון ירושלים, ירושלים תשמ"ט;

ספר הנייר

ספר הנייר, מהדורת ג' אפל, ירושלים תשנ"ד

ספר העיטור

ר' יצחק בן אבא מארי, ספר העיטור, מהדורת מ"י ברנצקי, ורשא ווילנא תרל"ד-תרמ"ה

ספר הערוך

ר' נתן בן יחיאל, ערוך השלם, מהדורת ח"י קאהוט, וינה תרל"ח-תרנ"ב

ספר הפרדס

ספר הפרדס, מהדורת ח"י עהרענרייך, בודפשט תרפ"ד

ספר הפרנס

ספר הפרנס, מהדורת מ"ש הורוביץ, ווילנא תרנ"א

ספר השלחן

חייא בן שלמה חביב, ספר השלחן, מהדורת מ"י בלוי, ניו יורק תשמ"ד

ספר התרומה

ר' ברוך בן יצחק, ספר התרומה, ורשה תרנ"ז

ספר התרומות

ר' שמואל הסרדי, ספר התרומות, מהדורת א' גולדשמידט, ירושלים תשמ"ח

ספר יראים

ר' אליעזר בן שמואל ממין, ספר יראים השלם, מהדורת א"א שיף, ווילנא תרנ"ב-תרס"ב

ספר כלבו

ספר כלבו, מהדורת ד' אברהם, ירושלים תש"ן-תשס"ז

ספר כריתות

ר' שמשון בן יצחק מקינון, ספר כריתות, מהדורת שב"ד סופר וי"מ סופר, ירושלים תשכ"ה

ספר ראבי"ה

ר' אליעזר בן יואל הלוי, ספר ראבי"ה, מהד' ד' דבליצקי, בני ברק תשס"ה

ספר ראב"ן

ר' אליעזר בן נתן ממגנצא, ספר ראב"ן הוא אבן העזר, מהדורת ד' דבליצקי, בני ברק תשס"ח-תשע"ב

ספר רוקח

ר' אלעזר בן יהודה מגרמיזה, רקח, פאנו רס"ה

ספר תשב"ץ

ר' שמשון בן צדוק, ספר תשב"ץ, קרימונה [שט"ז?]

סין, בענין נצוק

י' סין, 'תשובת רבינו יוחנן בענין נצוק', מוריה ו, ח-ט (תשל"ו), עמ' ו-ז

על הכל

על הכל, מהדורת מ"צ ווייס, הגרן ז (תרס"ח), עמ' 77-111

עליות דר' יונה

ר' יונה בן אברהם גרונדי, עליות דרבינו יונה השלם למסכת בבא בתרא, מהדורת מ' הרשלר, ירושלים תש"ן

עמנואל, יהודה הכהן

ש' עמנואל, 'שרידים חדשים מספר הדינים של ר' יהודה הכהן', קבץ על יד כ (תשע"א), עמ' 81-103

עמנואל, מגוף ראשון
 ש' עמנואל, 'מגוף ראשון לגוף שלישי': פרק בתרבות הכתיבה באשכנז בימי הביניים,
 תרביץ פא (תשע"ג), עמ' 431-457

עמנואל, מהר"ם דפוס לבוב
 ש' עמנואל, 'תשובות מהר"ם מרוטנבורג, דפוס לבוב', עלי ספר כא (תש"ע), עמ'
 74-47

עמנואל, מהר"ם דפוס פראג
 ש' עמנואל, 'תשובות מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג', תרביץ נז (תשמ"ח), עמ'
 597-559

עמנואל, מהר"ם וחבריו
 ש' עמנואל, תשובות מהר"ם מרוטנבורג וחבריו, ירושלים תשע"ב

עמנואל, מהר"ם מרוטנבורג
 ש' עמנואל, 'האם סירב מהר"ם מרוטנבורג להשתחרר מבית הכלא?', נטועים יט
 (תשע"ד), עמ' 169-155

עמנואל, על מקומו
 ש' עמנואל, "'ואיש על מקומו מבואר שמו": לתולדותיו של ר' ברוך בר יצחק, תרביץ
 סט (תש"ס), עמ' 440-423

עמנואל, שאינן של מהר"ם
 ש' עמנואל, 'תשובות מהר"ם מרוטנבורג שאינן של מהר"ם', שנתון המשפט העברי
 כא (תשנ"ח-תש"ס), עמ' 205-149

עמנואל, שברי לוחות
 ש' עמנואל, שברי לוחות: ספרים אבודים של בעלי התוספות, ירושלים תשס"ז

עמנואל, שו"ת הרשב"א קושטא
 ש' עמנואל, 'ספר שו"ת הרשב"א דפוס קושטא: מקורותיו ועריכתו', המעין כא, ג
 (תשמ"א), עמ' 58-46

עמנואל, תשובה אחת
 ש' עמנואל, 'תשובה אחת ומשיבים שניים', לא יסור שבט מיהודה: הנהגה, רבנות
 וקהילה בתולדות ישראל - מחקרים מוגשים לפרופ' שמעון שוורצפוקס, בעריכת
 י' הקר וי' הראל, ירושלים תשע"א, עמ' 240-229

עמנואל, תשובות הגאונים
 ש' עמנואל, תשובות הגאונים החדשות, ירושלים תשנ"ה

עפשטיין, הלכות גדולות
 א' עפשטיין, 'מאמר על ספר הלכות גדולות', כתבי ר' אברהם עפשטיין, ב, ירושלים
 תשי"ז, עמ' שעח-תט

עפשטיין, רבי שמעיה
 א' עפשטיין, 'רבי שמעיה תלמידו וסופרו של רש"י', כתבי ר' אברהם עפשטיין, א,
 ירושלים תשי"י, עמ' רעא-רצב

עץ חיים
 ר' יעקב חזן מלונדון, ספר עץ חיים, מהדורת י' ברודי, ירושלים תשכ"ב-תשכ"ז

פאוור, הגבול הנורמני

D. Power, *The Norman Frontier in the Twelfth and Early Thirteenth Centuries*,
 Cambridge 2008

פוויקה, נורמנדי

F. M. Powicke, *The Loss of Normandy (1189-1204): Studies in the History
 of the Angevin Empire*, Manchester 1913

פוקס, אור זרוע

ע' פוקס, עיונים בספר אור זרוע לר' יצחק בן משה מוינה, עבודת גמר לתואר מוסמך,
 ירושלים תשנ"ג

פוקס, כ"י מנטובה

י' פוקס, 'כ"י מנטובה, הקהילה היהודית 30 ותורתו: האם כתב ר' משה מלונדון
 תוספות על "הלכות הריף"?', תרביץ עט (תשע"א), עמ' 389-412

פוקס, שלוש תשובות

ע' פוקס, 'שלוש תשובות חדשות של ר' יצחק בר' משה בעל אור זרוע', תרביץ ע
 (תשס"א), עמ' 109-131

פינקלשטיין, שלטון עצמי

L. Finkelstein, *Jewish Self-Government in the Middle Ages*, New York 1924

פירוש ר' גרשום

פירוש ר' גרשום לבבא בתרא, מהדורת ספרי אור החיים, בני ברק תשנ"ח

פירוש רבנו חננאל

פירוש רבנו חננאל לתלמוד, בתוך: תלמוד בבלי, מהדורת ווילנא תר"ם-תרמ"ו; פירוש
 רבינו חננאל למסכת שבת, מהדורת ד' מצגר, ירושלים תשנ"ה

פירושי ר' א"מ מלונדריש

פירושי ר' אליהו מנחם מלונדריש ופסקיו, מהדורת מי"ל זקש, ירושלים תשט"ז

פירושים ופסקים לר' אביגדור

פירושים ופסקים על התורה לר' אביגדור צרפתי, מהדורת א"פ הרשקוביץ, מהדורה שנייה, ירושלים תשע"ג

פירסט, חתירה לצדק

R. Furst, *Striving for Justice: A History of Women and Litigation in the Jewish Courts of Medieval Ashkenaz*, Ph.D. dissertation, Jerusalem 2014

פישמן, חסידי אשכנז

T. Fishman, 'The Penitential System of Hasidei Ashkenaz and the Problem of Cultural Boundaries', *Journal of Jewish Thought and Philosophy* 8 (1999), pp. 201–229

פלדמן, מיסים וארנונות

א"ל פלדמן, 'תשובות חכמי ברצלונה וקטלוגיה בענין מיסים וארנונות ודינא דמלכותא דינא', גנוזות א (תשמ"ד), עמ' סז-צח

פלס, ר"י הזקן

י"מ פלס, 'פסקי ר"י הזקן ור' יהודה מקורביל בעניין חודש העיבור בכ"ד חדשי מינקת', מוריה כ, א-ב (תשנ"ה), עמ' ג-ז

פסקי ר' יוסף

פסקי הלכות לרבינו יוסף והוראות לרבו רבינו שמואל הרואה, בתוך: מ"י הכהן בלוי, שיטת הקדמונים, ניו יורק תשנ"ב

פסקי ר' יחיאל

פסקי ר' יחיאל מפריס, מהדורת א"ד פינס, ירושלים תש"ם

פסקי רא"ש

ר' אשר בן יחיאל, פסקי רא"ש, בתוך: תלמוד בבלי, מהדורת ווילנא תר"ם-תרמ"ו

פסקי ריקאנטי

פסקי ריקאנטי, פיעטקוב תרנ"ד

פרוידנטל, אשר בן משולם

G. Freudenthal, 'A Twelfth-Century Provençal Amateur of Neoplatonic Philosophy in Hebrew: R. Asher b. Meshullam of Lunel', *Chora* 3–4 (2005–2006), pp. 155–182

פרוידנטל, התרגומים

ג' פרוידנטל, 'גורמים ומניעים בהיווצרות תנועת התרגומים בלונדל במאה הי"ב: יהודה בן שאול אבן תיבון ופטרוניו ר' משולם ב"ר יעקב ור' אשר ב"ר משולם', תא-שמע: מחקרים לזכרו של ישראל מ' תא-שמע, בעריכת א' (רמי) ריינר ואחרים, אלון שבות תשע"ב, עמ' 649-670

פרידלנדר, גזות

S. Fallon Friedlander, 'Tinea Capitis: Past, Present, and Future', *Current Problems in Pediatrics* 30 (2000), pp. 278-281

פרידמן, השוכר את האומנין

ש' פרידמן, פרק השוכר את האומנין, ירושלים תשנ"א-תשנ"ז

פרידמן, ספר התרומה

י' פרידמן, ספר התרומה לרבנו ברוך ב"ר יצחק: מגמות, מבנה ונוסח, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, ירושלים תשע"ג

פריימן, סדר קידושין

א"ח פריימן, סדר קידושין ונישואין, ירושלים תש"ה

פרקי דרבי אליעזר

פרקי דרבי אליעזר, מהדורת מכון זכרון אהרון, ירושלים תשס"ה

צרור הכסף הארוך

ר' חיים בן שמואל מטודילה, צרור הכסף הארוך, מהדורת מ"י בלוי, ניו יורק תשמ"ד

קאפח, יעקב מרומרוג

י' קאפח, 'תשובות רבינו יעקב מרומרוג', קבץ על יד יז (תשכ"ח), עמ' 81-100

קובינו ומויה, דיו

N. Sancho Cubino and M. San Andrés Moya, 'Verdigris Ink: Compilation and Interpretation of Recipes Extracted from Medieval Manuscripts', *Craft Treatises and Handbooks: The Dissemination of Technical Knowledge in the Middle Ages*, ed. R. Cordoba, Turnhout 2013, pp. 115-138

קופפר, הלכות הגט

א' קופפר, 'הלכות הגט אשר יסד רבינו יצחק ב"ר שמואל', קבץ על יד טז (תשכ"ו), עמ' 121-144

קורט, וטרינריה

L.H. Curth, *The Care of Brute Beasts: A Social and Cultural Study of Veterinary Medicine in Early Modern England*, Leiden 2010

קיצור סמ"ג

ר' אברהם בן אפרים, קיצור ספר מצוות גדול, מהדורת י' הורוביץ, ירושלים תשס"ה

קליין, שטרות

E. Klein, *Hebrew Deeds of Catalan Jews, 1117–1316*, Barcelona 2004

קליינמן, דרכי קניין

ר"ש קליינמן, דרכי קניין ומנהגי מסחר במשפט העברי: משפט ריאליה והיסטוריה, רמת-גן תשע"ג

קנרפוגל, החינוך והחברה

א' קנרפוגל, החינוך והחברה היהודית באירופה הצפונית בימי הביניים, תל אביב 2003

קנרפוגל, הנוצרים

E. Kanarfogel, 'The Image of Christians in Medieval Ashkenazic Rabbinic Literature', *Jews and Christians in Thirteenth-Century France*, ed. E. Baumgarten and J.D. Galinsky, New York 2015, pp. 151–167

קנרפוגל, מאשכנז לספרד

E. Kanarfogel, 'Approaches to Conversion in Medieval European Rabbinic Literature: From Ashkenaz to Sefarad', *Conversion, Inter-marriage, and Jewish Identity*, ed. A. Mintz and M.D. Stern, New York 2015, pp. 221–222

קנרפוגל, מגרמניה לצרפת

E. Kanarfogel, 'From Germany to Northern France and Back Again: A Tale of Two Tosafist Centers', *Regional Identities and Cultures of Medieval Jews*, ed. T. Fishman, E. Kanarfogel and J. Castaño, London 2018, pp. 149–171

קנרפוגל, מומרים

E. Kanarfogel, 'Changing Attitudes toward Apostates in Tosafist Literature, Late Twelfth–Early Thirteenth Centuries', *New Perspectives on Jewish–Christian Relations in Honor of David Berger*, ed. E. Carlebach and J.J. Schacter, Leiden 2012, pp. 297–327

קנרפוגל, סוד מאגיה ופרישות
א' קנרפוגל, סוד מאגיה ופרישות במשנתם של בעלי התוספות, ירושלים תשע"א

קנרפוגל, קבלה

E. Kanarfogel, 'Rabbinic Figures in Castilian Kabbalistic Pseudepigraphy:
R. Yehudah He-Hasid and R. Elhanan of Corbeil', *Journal of Jewish Thought
and Philosophy* 3 (1993), pp. 77–109

קנרפוגל, קהילות אשכנז

E. Kanarfogel, 'Returning to the Jewish Community in Medieval
Ashkenaz: History and Halakhah', *Turim: Studies in Jewish History and
Literature Presented to Dr. Bernard Lander*, ed. M.A. Shmidman, New
York 2007, pp. 69–97

קרויזר, ר"י הזקן ור"י מפריש
א' קרויזר, 'תוס' ר"י הזקן ור"י מפריש על מסכת ע"ז', מוריה לג, א-ג (תשע"ד),
עמ' ג-י

קרויזר, תוספות רבינו אלחנן
א"י קרויזר, תוספות רבינו אלחנן על מסכת עבודה זרה, בני ברק תשס"ג

ראב"ד, בעלי הנפש

ראב"ד, בעלי הנפש, מהדורת א' בוקוולד, בני ברק תשנ"ב

ראב"ד, תשובות ופסקים

ראב"ד: תשובות ופסקים, מהדורת י' קאפח, ירושלים תשכ"ד

רבנו ירוחם

ר' ירוחם בן משולם, תולדות אדם וחווה, ונציה שי"ג

רכרשון, מטבעות

A. Reverchon, *Metzer Denare vom 10. bis 13. Jahrhundert: Untersuchungen
zu den Währungsräumen zwischen Maas und Rhein*, Trier 2006

רווח, דין י"ט

י"י רווח, 'בעל האסופות: דין י"ט', נתיבות תורה א (תשנ"ב), עמ' י-סא

רווח, דין קדרה

י"י רווח, 'ספר בעל אסופות: דין קדרה', נתיבות תורה ב (תשנ"ג), עמ' לט-נג

רוזנטל, רב בן-אחי
 א"ש רוזנטל, 'רב בן-אחי ר' חייה גם בן-אחותו?', ספר חנוך ילון, בעריכת ש' ליברמן
 ואחרים, ירושלים תשכ"ג, עמ' 281-337

רוזנצוויג, מיסים
 B. Rosenzweig, 'Taxation in the Late Middle Ages in Germany and Austria',
Diné Israel 12 (1984-1985), pp. 65-72

רוזנר, פסקי מהרי"ח
 מ' רוזנר, 'פסקי מהרי"ח השלם עמ"ס פסחים', מקבציאל לא (תשס"ה), עמ' י-לה
 רוט, הלשנה
 פ' רוט, 'מעשה בהלשנה כנקמה: קריאה חדשה בתשובת ר"י הזקן לר' אשר מלוניל',
 שנתון המשפט העברי כט (תשע"ו-תשע"ח), עמ' 153-180

רוט, ספר הפרדס
 פ' רוט, ספר הפרדס: לדרכי היווצרותו של ילקוט הלכתי בימי הביניים, עבודת גמר
 לתואר מוסמך, ירושלים תשס"ח

רוט, פרובנס
 פ' רוט, חכמי פרובנס המאוחרים: הלכה ופוסקי הלכה בדרום צרפת, 1215-1348,
 חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, ירושלים תשע"ב

רות רבה, מהדורת לרנר
 מ"ב לרנר, אגדת רות ומדרש רות רבה, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה,
 ירושלים תשל"א

רטנר, אהבת ציון
 ב' רטנר, אהבת ציון וירושלים, א: מסכת ברכות, וילנא תרס"א

ריבלין, נוסחאות השטר
 י' ריבלין, 'השתקפותם של תקנות ומנהגים בנוסחאות השטר', מחקרים בתולדות
 יהודי אשכנז: ספר יובל לכבוד יצחק (אריק) זימר, בעריכת ג' בקון, ד' שפרבר
 וא' גימאני, רמת-גן תשס"ח, עמ' 217-233

ריבלין, שבועת האלמנה
 י' ריבלין, 'שבועת האלמנה בין ספרד לאשכנז', מחקרי משפט כא (תשס"ה), עמ'
 719-705

ריבלין, שטרי אליסאנה
 י' ריבלין, שטרי קהילת אליסאנה מן המאה האחת-עשרה, רמת-גן תשנ"ה

ריינר, בין צרפת לאשכנז
 א' (רמי) ריינר, 'בין צרפת לאשכנז בתקופת בעלי התוספות: ר' חיים כהן כמקרה
 מבחן', ברכות לאברהם, ירושלים תשע"ט, עמ' 43-56

ריינר, הגר
 א' (רמי) ריינר, 'הגר: האמנם אחיך הוא? לשאלת מעמד הגרים בקהילות אשכנז וצרפת
 במאות הי"א-הי"ג', תא-שמע: מחקרים במדעי היהדות לזכרו של ישראל מ'
 תא-שמע, בעריכת א' (רמי) ריינר ואחרים, אלון שבות תשע"ב, עמ' 747-769

ריינר, הלכות גטין
 א' (רמי) ריינר, 'תקנה, הלכה ומה שביניהן: הלכות גטין לרבנו תם כמראה חברתית',
 תרביץ פב (תשע"ד), עמ' 139-163

ריינר, יינם
 א' (רמי) ריינר, 'ר"י הזקן בין המשכיות לחידוש: הרהורים בעקבות יינם לח'
 סולוביצ'יק", סידרא כא (תשס"ו), עמ' 165-174

ריינר, מהלכה לפרשנות
 א' (רמי) ריינר, 'מהלכה לפרשנות: רש"י והלכות גדולות', רש"י: דמותו ויצירתו,
 בעריכת א' גרוסמן וש' יפת, ירושלים תשס"ט, עמ' 311-326

ריינר, מצרפת לפרובנס
 A.R. Reiner, 'From France to Provence: The Assimilation of the Tosafists'
 Innovations in the Provençal Talmudic Tradition', *Journal of Jewish Studies*
 65 (2014), pp. 77-87

ריינר, רבנו תם ובני דורו
 א' (רמי) ריינר, רבנו תם ובני דורו: קשרים, השפעות ודרכי לימודו בתלמוד, חיבור
 לשם קבלת תואר דוקטור, ירושלים תשס"ב

ריינר, רבנו תם: רבותיו
 א' (רמי) ריינר, רבנו תם: רבותיו (הצרפתים) ותלמידיו בני אשכנז, עבודת גמר לתואר
 מוסמך, ירושלים תשנ"ז

ריינר, תוארי הנפטרים
 א' (רמי) ריינר, 'אבן שכתוב עליה: תוארי הנפטרים על מצבות בית העלמין בוויירצבורג
 1147-1346', תרביץ עח (תשס"ט), עמ' 123-152

ריצ'לר, תוספות
 ב' ריצ'לר, 'כתבי היד של תוספות על התלמוד', תא שמע: מחקרים במדעי היהדות

לזכרו של ישראל מ' תא-שמע, בעריכת א' (רמי) ריינר ואחרים, אלון שבות
תשע"ב, עמ' 771-854

רמב"ם, משנה תורה
משנה תורה, מהדורת ש' פרנקל, ירושלים ובני ברק תשל"ה-תשס"ז
רקובר, השליחות וההרשאה
נ' רקובר, השליחות וההרשאה במשפט העברי, ירושלים תשל"ג
שאלתות דרב אחאי
שאלתות דרב אחאי גאון, מהדורת ש"ק מירסקי, ירושלים תש"ך-תשל"ג
שאנן, פסקי רבנו יחיאל
ח"ש שאנן, 'פסקי רבנו יחיאל מפריז בעניני חושן משפט', מוריה יח, ז-ח (תשנ"ב),
עמ' ג-י

שבלי הלקט
ר' צדקיה בן אברהם, שבלי הלקט, א: מהדורת ש' בובר, ווילנא תרמ"ז; מהדורת ש"ק
מירסקי, ניו יורק תשכ"ו; ב: מהדורת מ' חסידה, ירושלים תשכ"ט; מהדורת ש'
חסידה, ירושלים תשמ"ח

שהם-שטיינר, חריגים
א' שהם-שטיינר, חריגים בעל כרחם, ירושלים תשס"ח
שושנה, תוספות ר"י הזקן
א' שושנה, תוספות ר"י הזקן ותלמידו וראשוני בעלי התוספות על מסכת שבת,
ירושלים תשס"ז-תשע"א

שו"ת מהר"ח אור זרוע
תשובות ר' חיים אור זרוע, מהדורת מ' אביטן, ירושלים תשס"ב

שו"ת מהר"י מינץ
שו"ת מהר"י מינץ ומהר"ם פדוואה, מהדורת נ"ג קוצ'קוב, ירושלים תשע"ד

שו"ת מהרי"ל החדשות
ר' יעקב בן משה מולן, שו"ת מהרי"ל החדשות, מהדורת י' סן, ירושלים תשל"ז

שו"ת מהרי"ק
ר' יוסף קולון, שו"ת מהרי"ק, מהדורת ש"ב דויטש וא' שלזינגר, ירושלים תשמ"ח

שו"ת מהרי"ק החדשים
ר' יוסף קולון, שו"ת ופסקי מהרי"ק החדשים, מהדורת א"ד פינס, ירושלים תשמ"ד

- שו"ת מהר"ם, ברלין
שערי תשובות מהר"ם בר' ברוך, מהדורת מ"א בלאך, ברלין תרנ"א
- שו"ת מהר"ם, לכוב
שאלות ותשובות ר' מאיר בר ברוך, מהדורת רנ"נ רבינוביץ, לכוב תר"ך
- שו"ת מהר"ם, פראג
ר' מאיר בן ברוך מרוטנבורג, שאלות ותשובות מהר"ם מרוטנבורג, פראג שס"ח
- שו"ת מהר"ם, קרימונה
שאלות ותשובות ר' מאיר בר ברוך, קרימונה שי"ז
- שו"ת מן השמים
ר' יעקב ממרויש, שו"ת מן השמים, מהדורת ר' מרגליות, ירושלים תשי"ז
- שו"ת ציץ אליעזר
הרב אליעזר ולדינברג, שאלות ותשובות ציץ אליעזר, ירושלים תש"ה-תשנ"ח
- שו"ת ר' בצלאל
שו"ת ר' בצלאל אשכנזי, ונציה שנ"ה
- שו"ת ראב"י אב"ד
שו"ת ראב"י אב"ד, מהדורת י' קאפח, ירושלים תשכ"ב
- שו"ת ריב"ש
ר' יצחק בן ששת, שו"ת ריב"ש, מהדורת ד' מצגר, ירושלים תשנ"ג
- שו"ת רמ"א
שו"ת רמ"א, מהדורת א' זיו, ירושלים תשל"א
- שו"ת רשב"א
ר' שלמה בן אברהם ן' אדרת, שו"ת רשב"א, מהדורת א' ולניק, ירושלים תשנ"ז-תשס"ה
- שו"ת רשב"ש
ר' שלמה בן שמעון דורן, שו"ת רשב"ש, מהדורת מ' סובל, ירושלים תשנ"ח
- שו"ת שערי תשובה
שו"ת שערי תשובה, לייפציג תרי"ח
- שטיינפלד, עם לברד
צ"א שטיינפלד, עם לברד: מחקרים במסכת עבודה זרה, רמת-גן תשס"ח

שטראוס, פת עכו"ם

D.L. Strauss, Pat Akum in Medieval France and Germany, MA thesis,
New York 1979

שטרומן, תקנת השוק

א' שטרומן, 'תקנת השוק במשפט העברי: משמעותה וחיוניותה', דיני ישראל ט
תשל"ח-תש"מ, עמ' ז-נ

שטרן, מאורות ראשונים

ש"א שטרן, מאורות הראשונים, ירושלים תשס"ב

שיטה מקובצת בבא קמא

ר' בצלאל אשכנזי, שיטה מקובצת לבבא קמא, מהדורת י' רוזנברג, ירושלים תשע"ג

שיטה מקובצת חולין

ר' בצלאל אשכנזי, שיטה מקובצת למסכת חולין, מהדורת א' שושנה, ירושלים תשס"ט

שיטה מקובצת מנחות

ר' בצלאל אשכנזי, שיטה מקובצת למסכת מנחות, מהדורת י"ד אילן, ירושלים תשנ"ב

שיטת הקדמונים

מ"י הכהן בלוי, שיטת הקדמונים, ניו יורק תשנ"ב

שיטת הקדמונים, ב"ב

מ"י הכהן בלוי, שיטת הקדמונים על מסכת בבא בתרא, ניו יורק תשמ"א

שיטת הקדמונים, יבמות

מ"י הכהן בלוי, שיטת הקדמונים למסכת יבמות, ניו יורק תשמ"ו

שיטת הקדמונים, ע"ז

מ"י הכהן בלוי, שיטת הקדמונים על מסכת עבודה זרה, ניו יורק תשכ"ט-תשנ"א

שילה, דינא דמלכותא דינא

ש' שילה, דינא דמלכותא דינא, ירושלים תשל"ה

שערי דורא

ר' יצחק מדורא, שערי דורא, מהדורת י"נ פרייליך, וראנוב ת"ש-תש"א

שפיגל, הספר העברי

י"ש שפיגל, עמודים בתולדות הספר העברי: כתיבה והעתקה, רמת-גן תשס"ה

שפיצר, ספר הנחמני
ש"י שפיצר, 'קטעים מתוך ספר הנחמני', ספר הזכרון לכבודו ולזכרו של רבי יעקב
בצלאל ז'ולטי, ירושלים תשמ"ז, עמ' רמה-רמז

שפיר, נוסח צרפת
צ' שפיר, תולדות נוסח צרפת של התפילה שלפני התפילה, חיבור לשם קבלת תואר
דוקטור, רמת גן תשס"ו

שפרבר, מנהגי ישראל
ד' שפרבר, מנהגי ישראל, ירושלים תשמ"ט-תשס"ז

שצמילר, חילופי תרבות
J. Shatzmiller, *Cultural Exchange: Jews, Christians, and Art in the Medieval Marketplace*, Princeton 2013

שצמילר, מרחצאות
J. Shatzmiller, 'Les bains juifs aux XIIe et XIIIe siècles', *Médiévales* 43
(2002), pp. 83-90

שרמר, היסטוריה
ע' שרמר, 'היסטוריה, הלכה, וזהות דתית בשיח ההלכתי של חכמי אשכנז בימי
הביניים', ציון פא (תשע"ו), עמ' 31-65

שרמר, שיקול דעת
ע' שרמר, 'שיקול דעת הלכתי: "פלוגת הריאה" ומחקר ההלכה הביקורתי', דיני ישראל
כח (תשע"א), עמ' 97-143

תא-שמע, איסור שתיית מים
י"מ תא-שמע, 'איסור שתיית מים בתקופה ומקורו', כנסת מחקרים: עיונים בספרות
הרבנית בימי הביניים, ד, ירושלים תש"ע, עמ' 226-236

תא-שמע, ברכות התורה
י"מ תא-שמע, 'ברכות התורה ומקומן בסידור התפילה', עיוני מקרא ופרשנות ח
תשס"ח), עמ' 701-711

תא-שמע, הלכה ומנהג
י"מ תא-שמע, הלכה ומנהג ומציאות באשכנז, ירושלים תשנ"ו

תא-שמע, התפילה האשכנזית
י"מ תא-שמע, התפילה האשכנזית הקדומה: פרקים באופייה ובתולדותיה, ירושלים
תשס"ג

תא־שמע, לתולדות היהודים

י"מ תא־שמע, 'לתולדות היהודים בפולין במאות הי"ב-הי"ג', כנסת מחקרים: עיונים בספרות הרבנית בימי הביניים, א, ירושלים תשס"ד, עמ' 224-253

תא־שמע, מחזור ויטרי

י"מ תא־שמע, 'על כמה ענייני מחזור ויטרי', כנסת מחקרים: עיונים בספרות הרבנית בימי הביניים, א, ירושלים תשס"ד, עמ' 62-76

תא־שמע, מנהג אשכנז הקדמון

י"מ תא־שמע, מנהג אשכנז הקדמון: חקר ועיון, ירושלים תשנ"ט

תא־שמע, ספרות השו"ת

י"מ תא־שמע, 'מבוא לספרות השו"ת של ראשוני אשכנז וצרפת', כנסת מחקרים: עיונים בספרות הרבנית בימי הביניים, א, ירושלים תשס"ד, עמ' 117-125

תא־שמע, פרשנות לתלמוד

י"מ תא־שמע, הספרות הפרשנית לתלמוד, ירושלים תשס"ד

תא־שמע, תשובת ר"י הזקן

י"מ תא־שמע, 'תשובת ר"י הזקן בדיון מוסר: לתוקפה של האגדה בהלכה האשכנזית', כנסת מחקרים: עיונים בספרות הרבנית בימי הביניים, ד, ירושלים תש"ע, עמ' 159-168

תומפסון, מוצרי חלב

M. Thompson, 'Medieval Dairying in England: Prescription, Practice and Performance', *The Zooarchaeology of Fats, Oils, Milk and Dairying: Proceedings of the 9th Conference of the International Council of Archaeozoology*, ed. J. Mulville and A.K. Outram, Oxford 2005, pp. 132-141

תוספות אלפס

ר' משה בן יום טוב מלונדון, תוספות אלפס על מסכתות יבמות, כתובות, גיטין וקידושין, בתוך: מ"י הכהן בלוי, שיטת הקדמונים על מסכת קידושין, ניו יורק תש"ל, עמ' שז-שסח

תוספות חכמי אנגליה

תוספות חכמי אנגליה על מסכתות ביצה, מגילה, קידושין, מהדורת א' סופר, ירושלים תש"ל

תוספות ישנים יבמות

תוספות ישנים ליבמות, מהדורת א' שושנה, ירושלים תשנ"ד

תוספות רא"ש

תוספות רא"ש, מהדורת ש' וילמן, ניו יורק תשנ"ו

תוספות רבינו אלחנן

תוספות רבינו אלחנן על מסכת עבודה זרה, מהדורת א"י קרויזר, בני ברק תשס"ג

תוספות ר"י שירליאון, ברכות

תוספות רבנו יהודה שירליאון על מסכת ברכות, מהדורת נ' זק"ש, ירושלים

תשכ"ט-תשל"ב

תוספות ר"י שירליאון, עבודה זרה

תוספות רבינו יהודה ב"ר יצחק מפריש (הנקרא שיר ליאון), שיטת הקדמונים על

מסכת עבודה זרה, מהדורת מ"י הכהן בלוי, ניו יורק תשכ"ט

תוספות שאנץ

ר' שמשון בן אברהם משאנץ, תוספות שאנץ למסכת עבודה זרה, מהדורת מ"י

הכהן בלוי, בתוך: שיטת הקדמונים על מסכת עבודה זרה, ניו יורק תשכ"ט,

עמ' לא-קלו; תוספות שאנץ למסכת פסחים, מהדורת א"ד רבינוביץ-תאומים,

ירושלים תשט"ז; תוספות שאנץ למסכת כתובות, מהדורת א' ליס, ירושלים

תשל"ג

תוספתא צוקרמנדל

תוספתא, מהדורת מ"ש צוקרמאנדל, ירושלים תרצ"ח

תלמוד בבלי, וילנא

תלמוד בבלי, וילנא תר"ם-תרמ"ו

תלמוד בבלי, ונציה

תלמוד בבלי, ונציה ר"פ-רפ"ג

תלמוד ירושלמי

תלמוד ירושלמי, מהדורת י' זוסמן, ירושלים תשס"א

תמים דעים

ב' מוטאל (מהדיר), ספר תמת ישרים, ג: תמים דעים, ונציה שפ"ב

תשובות בעלי התוספות

תשובות בעלי התוספות, מהדורת א"י איגוס, ניו יורק תשי"ד

תשובות גאוני קדמונים

תשובות גאוני קדמונים, מהדורת ד' קסל, ברלין תר"ח

תשובות ופסקים לר"י הזקן
תשובות ופסקים לר"י הזקן, בתוך: מ"י בלוי, שיטת הקדמונים למסכת עבודה זרה,
ניו יורק תשכ"ט-תשנ"א, ג, עמ' קסה-רעט

תשובות ופסקים, קופפר
א' קופפר, תשובות ופסקים מאת חכמי אשכנז וצרפת, ירושלים תשל"ג

תשובות חכמי צרפת ולותיר
תשובות חכמי צרפת ולותיר, מהדורת י' מילר, וינה תרמ"א

תשובות לרבינו יצחק ב"ר שלמה
'תשובות לרבינו יצחק ב"ר שלמה הצרפתי מבעלי התוספות', ספר זכרון יהושע -
אוצר גנוזות מתורת רבותינו הראשונים והאחרונים, ירושלים תשנ"ד, קכא-קכב

תשובות מיימוניות
ר' מאיר הכהן, תשובות מיימוניות, בתוך: משנה תורה, מהדורת ש' פרנקל, ירושלים
ובני ברק תשל"ה-תשס"ג

תשובות פסקים ומנהגים
מהר"ם מרוטנבורג, תשובות פסקים ומנהגים, מהדורת י"ז כהנא, א, ירושלים תשי"ז

תשובות רא"ש
ר' אשר בן יחיאל, תשובות רא"ש, מהדורת י' יודלוב, ירושלים תשנ"ד

תשובות רב נטרונאי
תשובות רב נטרונאי גאון, מהדורת י' ברודי, ירושלים תשנ"ד

תשובות רב שר שלום
תשובות רב שר שלום גאון, מהדורת ר"ש הכהן וינברג, ירושלים תשל"ו

תשובות רש"י
ר' שלמה בן יצחק, תשובות רש"י, מהדורת י' אלפנביין, ניו יורק תש"ג

מפתח מקורות

תנ"ך

ח, ג 128	בראשית
יב, ט 230	יד, כ 201
יד, כא 166	יח, כז 187
כ, ח 238	כט, ג 226
כד, יב 206	לא, מג 186
שמואל א	מב, ה 186
ב, ח 205	מט, כא 187
ז, יח 205	שמות
כא, ד-ז 98	כ, ז 6
שמואל ב	כג, יט 166
ב, כג 55	לד, כו 166
ו, ר 170	ויקרא
מלכים א	ו, כא 60
ז, כו 158	יט, יד 92
מלכים ב	כה, כה 95
ט, כד 98	במדבר
ישעיהו	ה, ז 214
ה, יז 158	טו, טז 140
ח, כא 128	דברים
יח, ד 152	א, טז 140
כד, טו טז	ב, כח 66
כד, טז טז, 14	ד, ז 186

189	סה, ה	89	כה, א
76	קיט, לה	7	כו, יב
183	קיט, סג	154	לב, טו
230	קלב, יד	205	מ, כא
189	קלח, ג	186	מא, ה
	משלי	186	נא, ה
15	ז, כג	130	נח, יג
176	ח, טו	126	סא, י
241	י, יח		ירמיהו
157	יא, י	81	ג, יד
155	לא, ו	187	יג, יז
	איוב	187	כט, יא
186	ג, כב	189	ל, כא
187	יב, כב		יחזקאל
128	יד, יד	134	יז, יח
187	כח, יב	186	כ, כה
189	כט, ח	163	כד, יז
205	מ, ד	81	לו, כה
	שיר השירים		עמוס
187	א, יד	161	ח, י
	קהלת		מיכה
179	ד, א	187	ז, א
187	ז, כג		תהלים
	נחמיה	201	ח, ג
44	ו, ה	163	יד, ז
		123	נה, טו
			משנה
	כלאים		ברכות
145	ז, ח	154	ג, א
13	ט, א	9	ו, ו

יא, יב 176	תרומות
נזיר	ז, ה 228, 229
ד, ו 149	י, יא 43
ז, ג 226, 227	שבת
גיטין	ג, ה 60
ב, ב 175	עירובין
ג, ג 189	ח, ב 17
ד, ג 130, 197	פסחים
ד, ו 154	ב, ח 15
ח, ה 169	ז, ב 34
ח, ח 237	יומא
ט, ג 196	ח, ה 94
בבא קמא	סוכה
ח, ד 198	ב, ד 2
י, ג 206	תענית
י, ה 221	ד, ז 163
בבא מציעא	מועד קטן
א, ו 184, 185	ב, ד 246
ג, ח 91	יבמות
ה, ו 97	ח, ו 231
ו, א 136	יג, ז 173
ו, ז 205	כתובות
ז, ח 199	ב, ב 207
בבא בתרא	ח, ז 182
ג, ג 206	נדרים
י, ז 169	ב, ה 127
סנהדרין	ג, ב 126, 132
ג, ח 180	ג, ד 129
ו, ו 157	ג, ט 127
ח, ה 158	ה, א 120
ח, ו 158	ט, ו 132
שבועות	ט, ח 132
ו, ה 199	יא, ב 129

אהלות	ח, א 199
ב, ד 226	עבודה זרה
יג, ו 227	ב, ו 57, 52
טו, ט 227	ד, ח 77, 74
מקוואות	ה, ב 19
א, ח 116	ה, ח 80
ב, ז 116	זבחים
ו, ח 116, 119	ז, ה 149
ט, ב 113	יא, ז 60
ט, ד 113	יב, ד 151, 150
י, ח 114	מנחות
נידה	י, ח 142
א, א 106	חולין
א, ז 107	ד, ב 150
ב, ב 106	ז, ה 65
ב, ג 106	ח, ג 48, 41
ו, יג 111	בכורות
ז, ב 111	ג, א 150
ט, ח 106	ד, ד 150
ט, י 106	ה, ב 148, 147
י, ב 106	ה, ג 152
מכשירין	ה, ה 152
ב, ז 96	ה, ו 150
פרה	ערכין
ח, ח 116	א, ג 189
ח, ט 116	תמורה
ידיים	א, ד 117
ד, ח 196	ה, א 232, 231

תוספתא

ב, ט 81	דמאי
ו, יב 11	ב, ד 81

עבודה זרה	ו, יג 11
ד, ח 90	תרומות
חולין	ו, יח 229
ו, ו 149	שבת
בכורות	ד, ט 94
ד, א 152	כתובות
אהלות	ב, א 172
ד, א 226	סוטה
ידיים	ה, י 208
א, יג 7	בבא קמא
נידה	יא, א 177
ח, ב 110	יא, ג 139
מקואות	בבא מציעא
ז, ט 114	ב, לג 222
ו, י 112	סנהדרין
	יד, ג 157

מסכתות קטנות

אבות דרבי נתן	שמחות
נוסחא ב, ד 208	ב, ט 155
דרך ארץ	ד, יב 226, 227
עמ' 219 236	י, א-ג 154

מדרשי הלכה

צו ו, ב, דף לב ע"ג 63	מכילתא דר' ישמעאל
צו ז, א, דף לב ע"ד 60	מסכתא דשבתא א (עמ' 341) 96
אמור א, ג, דף צג ע"ב 226	ספרא
	דבורא דנדבה, יח, דף יד ע"ג 231

מדרשי אגדה**פרקי דרבי אליעזר**

פרק ח 4

מדרש תנחומא

משפטים ט 98

בראשית רבה

פרשה פא (עמ' 970) 128

פרשה צא (עמ' 1111) 4

פרשה צא (עמ' 1113) 5

רות רבה

ד, ח 230

תלמוד בבלי**שבת**

יג ע"א 160
 לה ע"ב 121
 מב ע"ב 60
 סא ע"א 94
 סח ע"א 96
 פו ע"א 107
 פח ע"ב 205
 קח ע"ב 118
 קט ע"א 12
 קכג ע"ב 62
 קלד ע"א 12
 קלח ע"א 12
 קלט ע"א 143, 144, 167
 קנ ע"א 11
 קנא ע"ב 96
 קנב ע"ב 227
 קנו ע"א 147, 148
עירובין
 טו ע"ב 226
 כז ע"ב 129
 כט ע"א 175
 ל ע"א 8

ברכות

ו ע"א-ע"ב 123
 יא ע"ב 1
 יב ע"א 208
 יג ע"ב 66
 יד ע"א-ע"ב 66
 טו ע"א-ע"ב 66
 טז ע"א-ע"ב 66
 יז ע"א-ע"ב 66
 יח ע"א 155
 יט ע"ב 225, 226, 227
 כב ע"א 144
 לג ע"א 6
 לג ע"ב 187
 לה ע"א 143
 לה ע"ב 8
 לו ע"א 143
 מא ע"ב 8, 9, 21
 מב ע"א 9, 56
 מה ע"א 9
 מז ע"ב 4, 5
 מח ע"א 5
 מח ע"ב 155

קטו ע"ב 20	לט ע"ב 12
קיז ע"ב 20	מ ע"ב 130
ראש השנה	מז ע"א 168
ד ע"א 106	נה ע"ב 128
כז ע"א 91, 32	סט ע"ב 81
כח ע"א 120	פב ע"ב 17
יומא	פג ע"א 17
לד ע"ב 118	צה ע"א 118
לט ע"א 32	פסחים
ע ע"א 3	ד ע"א 153
עג ע"ב 94	ז ע"א 230
פ ע"ב 128, 94	כב ע"ב 132
פג ע"א 94, 24	כד ע"ב 93
פד ע"א 93	כה ע"ב 93
פד ע"ב 96	כט ע"ב 80
פה ע"ב 96	ל ע"א 48
סוכה	ל ע"ב 249, 51, 49, 43, 42, 19, 14
כג ע"א 226	לא ע"א 214
כה ע"א 2	לא ע"ב 103
כו ע"א 2	לד ע"ב 232
ביצה	לו ע"א 19
ג ע"א 12	מ ע"א 19
ג ע"ב 130, 65	מ ע"ב 15
ד ע"א 230, 72, 12	מד ע"א 55
ד ע"ב 94	מד ע"ב 58, 55
תענית	מח ע"א 17, 16
יא ע"ב 128	מט ע"ב 222
יג ע"א 118, 116	סח ע"ב 130
טו ע"ב 153	עד ע"א 44, 43
כו ע"ב 163	עד ע"ב 43, 36, 31
כט ע"ב 162, 161	עה ע"ב 34
ל ע"א 163, 162	עו ע"א 247, 58, 56, 55, 45
ל ע"ב 163	עו ע"ב 48
לא ע"א 155	פד ע"א 90

מו ע"ב	140	מגילה	
מז ע"ב	82	ג ע"א	158
סה ע"א	176	י ע"א-ע"ב	230
פא ע"א	231	כו ע"א	240, 239
פא ע"ב	228	מועד קטן	
פב ע"א	229, 228	ו ע"ב	22
פב ע"ב	230	י ע"ב	23, 22, 21
פג ע"ב	231, 229	יא ע"א	23
פו ע"ב	82	יג ע"א	246
פז ע"ב	85	יד ע"א	162
צ ע"א	223	טו ע"א	163
צב ע"א	169	יז ע"ב	162
צז ע"ב	161	כ ע"ב	160, 153
צח ע"א	178	כא ע"א	163, 161, 153
צט ע"א	185, 183, 182	כב ע"א	227
קט ע"א	173	כב ע"ב	158
קט ע"ב	82	כד ע"א	165
קיב ע"ב	173	כד ע"ב	158
קיד ע"ב	171	כה ע"ב	121
קטו ע"ב	229	כו ע"ב	159
קטז ע"א	176	לב ע"א	63
קכ ע"ב	171	חגיגה	
קכא ע"א	118	ג ע"ב	231
כתובות		יבמות	
ב ע"ב	185, 111	טו ע"א	171
ג ע"א	185	טז ע"א	231
ד ע"ב	160	טז ע"ב	96
ט ע"ב	238	כב ע"א	161
י ע"א-ע"ב	162	לו ע"ב	168
טו ע"א	142	לט ע"ב	170
טו ע"ב	207, 107, 96	מב ע"ב	209, 169, 148, 147
יז ע"א	158	מג ע"א	167
יט ע"א	214, 177	מה ע"ב	140
כד ע"ב	170	מו ע"א	210, 72

120	מו ע"א-ע"ב	167	כו ע"ב
128	נה ע"ב	178	מח ע"א
134, 124	סה ע"א	185, 184	מט ע"ב
182	סה ע"ב	102	נה ע"ב
132	סו ע"א	169, 168	נו ע"א
129	עט ע"ב	167	ס ע"ב
176	צ ע"ב	185, 181	סט ע"א
	נזיר	209	עד ע"ב
149	טו ע"ב	127	עח ע"ב
24	כג ע"א	127	עט ע"א
149	כח ע"ב	182	פ ע"ב
149	כט ע"א	177	פב ע"א
58	לז ע"א	215, 202	פר ע"ב
	סוטה	182	פו ע"א
168	כו ע"א	139	פז ע"א
	גיטין	183	פט ע"א
191	ה ע"ב	208	צה ע"א
191	ו ע"ב	187	צה ע"ב
223	ז ע"א	127	צז ע"א
182	ט ע"א	209	צד ע"ב
197	ט ע"ב	178, 177	קז ע"א
215	יא ע"ב		נדרים
175	יז ע"א	127	ג ע"א
174	יח ע"א	6	ז ע"ב
169	כ ע"א	129, 128	טו ע"א
189	כח ע"א	127	כ ע"א
197, 130	לד ע"ב	126	כא ע"ב
135, 129	לה ע"א	130	כב ע"א
130, 129, 125	לה ע"ב	132, 126	כה ע"ב
130, 126, 123	לו ע"א	129	כז ע"ב
177	לז ע"א	129	כח ע"א
209, 125	מו ע"א	127	ל ע"ב
96	מז ע"א	120	לז ע"א
200	נ ע"א	120	מה ע"ב

224	פד ע"א	174	נא ע"ב
198	פז ע"א	206, 201	נה ע"ב
9	צב ע"ב	6	ס ע"א
221	ק ע"א-ע"ב	189	ע ע"ב
95	קיב ע"א	185	עג ע"ב
220	קיב ע"ב	219	עז ע"ב
214	קיג ע"א	169	עט ע"ב
211	קיג ע"ב	237	פא ע"א
206	קיד ע"ב	196	פה ע"ב
206, 203	קטו ע"א	172	פט ע"א
218	קטז ע"א		קידושין
221, 216	קטז ע"ב	143	יא ע"ב
222, 221	קיז ע"א	160	יז ע"ב
221, 204, 199	קיז ע"ב	238	כא ע"ב
223, 95	קיט ע"א	128	כט ע"ב
	בבא מציעא	156	ל ע"ב
220	ב ע"ב	175	לד ע"א
215	ח ע"א	144, 118	לט ע"א
216, 215, 136	י ע"א	173	מא ע"א
185, 184, 174	יב ע"ב	185	נט ע"ב
174	יג ע"א	172	סה ע"א
174	טז ע"ב	182, 172, 85	סה ע"ב
203, 183	יז ע"א	85	סו ע"א-ע"ב
184	יט ע"א	82	ע ע"ב
226	כג ע"ב		בבא קמא
214	לא ע"א	214, 198	לג ע"ב
202	לב ע"ב	224	לו ע"ב
91	מ ע"א	224	לז ע"א
101	מו ע"א-ע"ב	177	מ ע"ב
124	מט ע"א	219	נא ע"ב
143	נו ע"א	221	סב ע"א
199	נו ע"ב	234, 233, 199	סב ע"ב
98	סא ע"א	234, 233, 232	סד ע"א-ע"ב
97, 95	סב ע"א	127	פ ע"א

צח ע"א 213	סה ע"א 219
קלב ע"א 127	ע ע"ב 97
קלג ע"א 181, 180, 179	עא ע"ב 99
קלו ע"א 187, 186	עג ע"ב 210, 22
קלז ע"א 187, 182	עה ע"א 136
קלז ע"ב 188	עז ע"ב 136
קלט ע"ב 185	פא ע"ב 205, 104
קמ ע"ב 232, 231, 229	פד ע"ב 155
קמו ע"ב 127	צא ע"א 19
קמט ע"א 102	צג ע"א 199
קנא ע"ב 124	קב ע"ב 217
קסב ע"א 195	קד ע"ב 205
קעב ע"א 174, 169	קט ע"ב 136
קעד ע"א 214	קיד ע"ב 206
סנהדרין	קטז ע"א 62
ג ע"א-ע"ב 82	בבא בתרא
ה ע"ב כח	ד ע"א 187
כה ע"ב 80	ח ע"א 211
לא ע"א 200, 180	כג ע"א 206
לב ע"ב 172	לב ע"ב 208
לז ע"ב 157	לג ע"א 220, 208
מו ע"ב 157	לג ע"ב 207
מז ע"ב 227	לו ע"א 207
מח ע"א 159	מב ע"א 207, 206
נו ע"ב 120	מד ע"ב 181
עא ע"א 177	מה ע"א 202
פח ע"ב 235	מו ע"ב 205, 201
פט ע"א 235	מט ע"ב 208
צד ע"א 81	נא ע"ב 177
קיג ע"ב 157	נה ע"א 211, 210
מכות	ס ע"ב 128
טז ע"א 126	ע ע"ב 202
טז ע"ב 132, 131	עו ע"ב 199
כב ע"א 149	פב ע"א 174

	שבועות
סה ע"ב 19	כו ע"א 126
סו ע"א 90	כח ע"ב 126
סח ע"ב 58, 55	כט ע"א 129, 128
סט ע"א 58, 55	ל ע"ב 172
ע ע"ב 85	לב ע"ב 217
עב ע"ב 243	מה ע"ב 202
עד ע"ב 248	מו ע"ב 206, 205
עה ע"ב 84	מח ע"א-ע"ב 201
עו ע"א 49	מט ע"א 199
עו ע"ב 59, 48, 44, 43	
	עבודה זרה
זבחים	ז ע"ב 81
ס ע"א-ע"ב 230	ט ע"ב 194
סח ע"א 149	י ע"א 194
צה ע"ב 61, 60, 48, 19	יג ע"ב 96
צו ע"ב 242	כב ע"א 10
קג ע"ב 151, 150	כו ע"ב 223, 96, 95
קד ע"א 152, 151, 148	כז ע"ב 222, 93
קז ע"ב 230	כח ע"א 93
קיט ע"א 230	ל ע"א 87, 67
	לג ע"א 89, 73
מנחות	לג ע"ב 90, 89
סח ע"א-ע"ב 142	לה ע"א 239, 69
פד ע"א 142	לה ע"ב 72, 69, 66, 65, 52
	לו ע"א 57, 52
חולין	לז ע"ב 66
ג ע"א 32	לח ע"א 72
ו ע"א 81	לט ע"ב 70, 67, 57, 52
ז ע"א 231	נה ע"א 90, 77, 74
ח ע"ב 62, 61	נה ע"ב 77, 76, 75
יג ע"א 95	נו ע"ב 90, 77
כז ע"ב 149	נז ע"א 80
כח ע"א 148, 28	נט ע"א 72
מו ע"א 25	סד ע"ב 81
מז ע"א-ע"ב 26	
מט ע"ב 27	
נא ע"ב 28	

120	נג ע"ב	28
81	נו ע"ב	232
81	נט ע"א	28
151	סט ע"ב	150
151, 148, 147	עב ע"א	226
150, 149, 148, 147	עו ע"ב	28
152	פה ע"ב	149
152, 148, 147	צג ע"א	36
152	צג ע"ב	39, 31
150	צו ע"ב	65
26	צז ע"א	48, 34
ערכין	צז ע"ב	58, 55
189	צט ע"ב	65
180	ק ע"א	247, 65, 34
126	ק ע"ב	90, 87
143	קב ע"ב	93
תמורה	קח ע"א	64, 48
117, 116, 115	קי ע"א	ד, 49
232	קי ע"ב	43
כריתות	קיא ע"א	53, 44, 43, 42, 41, 39
149	קיא ע"ב	63, 53, 48
נידה	קיב ע"א	45
106	קיב ע"ב	40
55	קיג ע"א	43, 40, 32
107	קכ ע"א	149
107, 106	קכו ע"ב	226
82	קלב ע"ב	145
106	בכורות	
108	יב ע"א	149
94	טו ע"א	151, 149
132	כא ע"ב	150
107	כג ע"א	247
108, 107	כה ע"א	143
230	כח ע"א	150

סג ע"א-ע"ב 106	נז ע"ב 110
סה ע"ב 109, 108	נה ע"א 111
סו ע"א 109, 108	נט ע"ב 111
סה ע"א 106	סא ע"ב 114

תלמוד ירושלמי

ג, ה (פב ע"ד) 163	ברכות
כתובות	א, ד (ג ע"ב) 1
יג, ב (לה ע"ד) 211	ב, א (ד ע"ב) כה, 189
נדרים	ג, א (ה ע"ד) 155
ג, ב (לח ע"א) 132	תרומות
ד, ב (לח ע"ג) 211	ח, ג (מה ע"ד) 72, 69
ו, ה (לט ע"ד) 130	י, ח (מז ע"ב) 58
בבא קמא	שביעית
ח, ו (ו ע"ג) 225	ו, א (לו ע"ב) 231
ח, ח (ו ע"ג) 221	שבת
בבא מציעא	א, ג (ג ע"ג) 236
ד, ב (ט ע"ד) 124	א, ד (ג ע"ג) 66
סנהדרין	א, ד (ג ע"ד) 239, 72, 69
ב, א (יט ע"ד) 209	ג, ה (ו ע"ב) 62, 60
עבודה זרה	פסחים
ב, ד (מא ע"ב) 89	ב, ח (כט ע"ג) 18
ד, ח (מד ע"א) 77	ג, ז (ל ע"ב) 159
ד, ט (מד ע"ב) 77	מועד קטן
ה, ג (מד ע"ד) 98	ג, ה (פב ע"ג) 156

גאונים

הלכות גדולות	אוצר הגאונים
א, עמ' 106 9	יבמות עמ' 329 173
ב, עמ' 128 168	כתובות עמ' 71 180
ב, עמ' 172 238	

שאלות דרב אחאי	ג, עמ' 66 105
סי' מב 169	ג, עמ' 145 26
סי' קיג 117	ג, עמ' 227-228 242
סי' קיז 143	ג, עמ' 236 149
תשובות גאונים הרכבי	ג, עמ' 254 89
סי' תנה 199	ג, עמ' 256 79
תשובות גאונים קדמונים	ג, עמ' 265 58
סי' מו 79	ג, עמ' 297, 147 150
תשובות גאונים שערי תשובה	הלכות פסוקות
סי' קצד 3	הלכות גיטין, עמ' שמז 168
תשובות רב נטרונאי	חמדה גנוזה
סי' שטו 81	סי' קיג 79
תשובות רב שר שלום	ספר המקצועות
סי' פד 79	סי' מא 166
	ראשונים
	האגודה
סי' שלה 115	ברכות, פרק א 1
סי' שנו 108	סנהדרין, סי' מב 171
סי' תט 25	חולין, פרק ג 27
סי' תיא 25, 26, 27, 190	אהל מועד
סי' תיג 27	שער השבת, דרך ד, נתיב י 11
סי' תמב 28	אור זרוע
סי' תמו 30	אלפא ביתא, סי' מד 236
סי' תנח 34, 57	הלכות צדקה, סי' כ 137
סי' תסט 44, 45	חלק א
סי' תעב ג, ד, 33, 34, 35, 40, 57	סי' קנה 8
סי' תעו 36, 39	סי' קצו 3, 4
סי' תקד 200	סי' שכו 143
סי' תקו 147	
סי' תקז יב, 146	
סי' תשיב 174, 175	

בבא בתרא	סי' תשמ 194, 166
סי' צו 189, 188	סי' תשמח 133
סי' קכג 184	חלק ב
סי' קכד 184	סי' ג יד
סי' קכה 178	סי' קב 121
סי' קכו 179	סי' רמ 241
סי' קלז 187	סי' רנו 15
סי' קמב 186	סי' רפ 24
עבודה זרה	סי' תכג 159
סי' קמב 10	סי' תכח 157
סי' קנו 86	סי' תלז 162
סי' קפו 69	הלכות אבלות
סי' קצו 238	סי' תלז 159
סי' קצז 68	סי' תלט 152
סי' קצח 52	בבא קמא
סי' רט 92	סי' קעא 180
סי' רכז 82	סי' רטז 217
סי' רכט 243	סי' רטו 214
סי' רסב 248	סי' תמח 203
סי' רצח 13	סי' תמט 203
ספר האורה	סי' תנז 217
א, סי' קט 37	בבא מציעא
א, סי' קיב 31	סי' ט 199
ב, סי' א 112	סי' כא 122
ב, סי' סא 8	סי' קפ 101
ב, סי' פה 60	סי' ריב 99
ב, סי' צח 27	סי' ריד 100
ב, סי' קטז 95	סי' רטו 100, 102
ב, סי' קלא 2	סי' ריח 169
ב, סי' קמו 165	סי' רמב 135
איסור והיתר, ר' יעקב בן משה	סי' רעו 104
מבניולש	סי' שכז 218
הלכות שחיטה, ג (עמ' כ) 27	סי' שעד 200
	סי' שעה 200

בבא בתרא	איסור והיתר, ר' ירוחם
א, סי' כו 210	סי' פא 27
עבודה זרה	איסור והיתר, רש"י
ה, סי' לא 59	סי' נו 8
חולין	סי' צט 95
ג, סי' טז 26	סי' קטו 164
ג, סי' יז 25	סי' קכו 2
ח, סי' לג 44	ארחות חיים
ח, סי' לח 35	א, הלכות תלמוד תורה, סעיף א 1
ח, סי' מט 36	ב, עמ' 53 176
הגהות מיימוניות	ב, עמ' 139 116
תפילה	ב, עמ' 147 111
ח, א 122	ב, עמ' 206 16
תפילין	ב, עמ' 494 125
א, ו 140	ב, עמ' 463 99
מילה	ב, עמ' 587 162
א, ה 140	האשכול
א, ח 121	ב, עמ' 63 79
שבת	בית חדש
סי' תכז 11	אורח חיים סי' תנא 13
חמץ ומצה	בעלי הנפש
הלכות הגעלה 247	שער המים, א, ו 116
נוסח ההגדה	ברוך שאמר
סי' ד 20	עמ' כח-כט 140
שביתת עשור	הגהות אשרי
ב, ה 24	גיטין
טז, ס 179	ד, סי' ז 168
גירושין	בבא מציעא
ב, נ 188	ה, סי' כא 101
יא, א 172	
איסורי ביאה	
ה, א 106	

סי' תקלט 21	מאכלות אסורות
יורה דעה	ב, יד 64
סי' עב 41	י, ג 141
סי' קד 54	י, ד 144
סי' קעט 217	יא, ס 91
סי' שלא 228	יג, ז 248
סי' שמא 154	יד, ב 93
סי' שסא 158	שחיטה
יחוסי תנאים ואמוראים	ח, ג 26
עמ' רסח 8	אבל
יראים	ד, ב 154
סי' כו 160	ו, ב 161
סי' מח 35	י, ג 165
סי' נב 19	הלכות הגט (קופפר)
סי' רעד כד	עמ' 132-133 195
סי' ת 141	עמ' 134 190
כלבו	עמ' 143-144 194
סי' סט 24	עמ' 135-136 191
סי' עה 176	הלכות שמחות, מהר"ם
סי' פו 116, 111	סי' לב 153
סי' פט 16	סי' מו 158
סי' צא 145	סי' סז 154
סי' קיד 162	סי' פה 160
מאירי, בית הבחירה	הערוך
מגילה ח ע"ב 141	ערך בית שאור 15
מאירי, מגן אבות	חידושי ר' יונה גירונדי
עניין כא 43	סנהדרין מז ע"ב 225
מהר"ם, תשובות פסקים	טור, בית יוסף
ומנהגים	אורח חיים
סי' צו (עמ' קה) יד	סי' מז 1
	סי' תעג 20

יבמות	מחזור ויטרי
סי' יט 166	עמ' סד 8
כתובות	עמ' פב 8
סי' רסט 176	עמ' צ 8
גיטין	עמ' קלו-קלז 3
סי' קט 191	עמ' שצג 16
סי' שסח 168	עמ' תרסב-תרסג 165
סי' תכא 188, 190	מהד' הורוויץ, עמ' 652 141
סי' תלב 237	מרדכי
סי' תנג 192	ברכות
סי' תנה 162	סי' כז 1
הגהות, סי' תס 200	סי' קנה 3
הגהות, סי' תסו 191	שבת
בבא קמא	סי' רצב 121
סי' קג 137	סי' שמג 145
סי' קעב 217	סי' תכז 11
בבא מציעא	הגהות, סי' תסא יד
סי' שלה 94	הגהות, סי' תסד 24
סי' שלח 99, 102	מרדכי השלם, עמ' עב-עד 121
סי' שסג 205	פסחים
סי' שסח 243	סי' תקנר-תקנה 13
סי' תז 200	סי' תקנו 19
הגהות, סי' תלט 100	סי' תקסב 52
בבא בתרא	סי' תקפט-תקצ 18
סי' תעו 210	ראש השנה
סי' תצג 137	מרדכי השלם, עמ' קעד 119
הגהות, סי' תרס 203	מועד קטן
הגהות, סי' תרסח 83	סי' תתלח 165
סנהדרין	סי' תתמ 164
סי' תשיא 171	סי' תתמו 246
סי' תשטז 157	סי' תתפו 157
שבועות	סי' תתצח 154
סי' תשלה 109	סי' תתקז 160

סדר עבודת ישראל	סי' תשנז 133
אדיר דר מתוחים 48	הגהות, סי' תשמח 111
סדר רב עמרם גאון	עבודה זרה
עמ' מג 8	סי' תתיז 86
סידור רש"י	סי' תתכ 71
סי' עה 8	סי' תתכב 91
סי' תרא 37	סי' תתכג 73
סי' תרל 164	סי' תתכט 238
סמ"ג	סי' תתלו 52
לאוין	סי' תתנח 59
סה 11	חולין
עה 21	סי' תרכד 27
עט 17	סי' תרס 30
קיא 106, 108, 114	סי' תרצד 64
קלב 64, 70, 238	סי' תרצט 41, 242
קלז 41	סי' תשכה 36
קמ 48, 53	הגהות סי' תשמב 146
קמא 48	הל' מקוואות
קמד 141	סי' תשמז 114
קמו 143	משנה תורה
קמח 85, 248	חמץ ומצה
רמא 133	ה, ב 17
רמב 122	יום טוב
רפג 145	ז, כב 22
שסד 235	אישות
עשין	ג, טו 192
יט 1	איסורי ביאה
כח 121	יד, יג 161
מא 20	מאכלות אסורות
מח 179, 191, 192	ב, ה 93
נ 168, 188, 191, 192	י, טו 143
סג 26, 28, 29	

סי' טו יח	עד 217
סי' כד 178	פב 200, 199
סי' כה ו	צד 104
סי' לו 204	קלג 228
סי' מב 80	ריא 151
סי' מח לב, 24	רמח 115, 111
סי' נא לד	דברי סופרים ב 154, 158, 161,
סי' נד, א 84, 79	165
סי' נד, ב 213	
סי' נז, ג 180	סמ"ק
סי' נח 160	סי' לב 145
סי' נט, א 205	הגהת ר' פרץ
סי' סד, ד 223	קפג 176
סי' סה לד	קפד 192
סי' סח 178	רכא 24
סי' עז יא, 178	רצד 116
סי' עט 178	סמ"ק מצוריך
סי' צב לד	א, עמ' רה 165
סי' קא כד	א, עמ' רכב 154
חידושים	ב, עמ' עט 80
הקדמה 151	ב, עמ' פו 176
סי' יז 226	ב, עמ' קלג 237
סי' סז 125	ב, עמ' רלד 46
סי' קב 231	ב, עמ' רסו 35
סי' קמ 162	ב, עמ' רעב 41
סי' רמג 60	ב, עמ' שנ 238
סי' רנ 56	ג, עמ' נ 217
סי' שצב 66	ג, עמ' תעז 111, 114
סי' תכה 8	
סי' תעא לב, 80, 91	ספר ההשלמה
סי' תצט 27	בבא קמא, פרק י, מח ע"א 221, 222
סי' תקצז 180	
סי' תרנו 178, 214	ספר הישר
סי' תרעג 149	תשובות
	סי' ו לד

ספר הפרנס	סי' תרפ 200
סי' סו 44	סי' תשכא 72
ספר השלחן	סי' תשכח 73
השער השישי 6	סי' תשל 47
ספר התרומה	סי' תשלז 79
סי' כה 28	סי' תשמג 95
סי' לה 64, 65	ספר המאורות
סי' נב 33, 34	ברכות יט ע"א, עמ' עא 226
סי' נה 13, 19	ספר המנהיג
סי' סא 53, 54	עמ' ריב-ריג 8
סי' סח 36, 38	עמ' תל 60
סי' סט 39	עמ' תמג 13
סי' צד-צה 106	עמ' תנה-תנו 16
סי' קה 114	עמ' תקז 245
סי' קו-קז 109	עמ' תקיט 245
סי' קכה 190	עמ' תקכה-תקכו 21
סי' קכט 168	עמ' תשח 162
סי' קל 188	ספר הנייר
סי' קלא 191, 192	סי' ו 19
סי' קפא 82	סי' יו 145
סי' קפה 248	סי' כג 68, 70, 238
סי' קצ 141	סי' כה 73
סי' רלג-רלד 60	סי' מג 30, 41
סי' רמד 11	סי' מד 46
ספר התרומות	ספר העיטור
שער מו חלק ד סי' י (עמ' תתקלד) 102	הלכות ציצית, שער שלישי 1
שער מו חלק ד (עמ' תתקלו) 99	הלכות מודעא, דף מג ע"א 202
ספר כריתות	ספר הפרדס
עמ' רל-רלא 234	עמ' פא 166
עליות דר' יונה	עמ' קכג ג
בבא בתרא לג ע"א 202	

עבודה זרה	עץ חיים
פרק א, סי' ז 194	א, עמ' שמ 141
פרק ד, סי' ג 77	א, עמ' שמא 141
פרק ד, סי' יד 83	א, עמ' שפג 165
חולין	א, עמ' שצ 154
פרק ג, סי' יב 25	ב, עמ' לו 41
הלכות בכורות	ב, עמ' עה 71
פרק ה, סי' יא 147	ב, עמ' קצז 191
	ב, עמ' רג 170
פסקי ר' יוסף	פירושי ר' אליהו מנחם
עמ' שמד 238	מלונדריש
עמ' שנ 121	עמ' יג 17
עמ' שפה 159	עמ' כח 141
פסקי ר' יחיאל	עמ' נה 154
סי' נו 246	פירושים ופסקים לר' אביגדור
סי' נז 246	סי' יד 242
סי' סא 247	פסקי מהרי"ח
סי' סב 248	מהד' ליפשיץ, עמ' י 17
סי' סז 241	מהד' רוזנר, פסחים ל ע"ב 48
סי' סח 248	מהד' רוזנר, פסחים מ ע"ב 246
סי' סט 249	פסקי רא"ש
סי' קכג 242	ברכות
פסקי ריקנאטי	פרק ג, סי' ג 154
סי' רטו 44	מועד קטן
ציץ אליעזר	פרק א, סי' כד 21
חלק כב, סי' סג 238	פרק ג, סי' נה 154
צרוור הכסף הארוך	פרק ג, סי' סא 158
דרך ה, שער ו, אות ג 99	בבא מציעא
קיצור סמ"ג	פרק ה, סי' נה 99
עשין דרבנן ב 164	בבא בתרא
	פרק י, סי' לא 174

סי' אלף קכח יז, 190	ראב"ד
סי' אלף נ 77	תשובות ופסקים
סי' אלף סט 77	סי' יז 195
רבנו גרשום	סי' כב כא
בבא בתרא יג ע"ב 6	סי' פ 125
רבנו חננאל	סי' צב כא
שבת קט ע"א 12	סי' צג כא
בבא קמא לג ע"ב 180	סי' קכג 195
בבא קמא קיז ע"א כד, 221	סי' קצד יט
סנהדרין יח ע"א כד	חידושים לבבא קמא
עבודה זרה לה ע"ב כד	עמ' קסב כא, 233
עבודה זרה נה ע"ב 75	עמ' שנג 222
רבנו יצחק מקרקשונה, פירוש	ראב"ן
לבבא בתרא	סי' ח כד
עמ' קסו כ, 195	סי' לו 161
עמ' קסו-קסח 194	סי' קח כד
עמ' ר 175	סי' קפה כד
רבנו ירוחם	סי' רלט 26
נתיב כד 170	סי' תקצב ג, 30
רוקח	ראבי"ה
סי' רצ 18	סי' רב 62
סי' תצב 77	סי' תכג 8
סי' תצה 77	סי' תסב 19
ריב"א על התורה	סי' תקמח 141
דברים כא, יא 238	סי' תתמא 162
רי"ף	סי' תתקי 174, 175
יבמות לא ע"ב 161	סי' תתקכט יז, 168
בבא קמא ל ע"ב 225	סי' תתקלג 188, 189
עבודה זרה כו ע"א 79	סי' תתקמא 242
	סי' תתקצא 115
	סי' תתקצה 199
	סי' אלף פ 71
	סי' אלף קיב 42

קסב ע"א 196
קעב ע"א כו, 174, 175

רש"י על התורה
מלכים ב ד, א 98

רש"י על הש"ס

שבת

כג ע"א 63
לז ע"א ד
מב ע"א 56
מג ע"א 63
סא ע"א 93
קט ע"ב 112

פסחים

כז ע"א 63
ל ע"א 248
ל ע"ב 15, 16
מד ע"ב 55
עו ע"א 247

ראש השנה

כח ע"ב 235

יומא

כד ע"ב 123
פג ע"א 93

מגילה

יט ע"א 4

יבמות

טז ע"ב 96
פג ע"ב 231
צז ע"ב 161

כתובות

טו ע"ב 107
פ ע"ב 182

רמב"ן

בבא מציעא ע"א 95
בבא מציעא ע"ב 99

ר"ן על הרי"ף

עבודה זרה יג ע"ב 70

ר"ש משנץ (על המשנה)

שביעית ו, א 228
ידים א, ה 7

רשב"א

חידושים

ברכות, יט ע"ב 225
בבא קמא סד ע"א 232
בבא בתרא קעב ע"א 175

תשובות

א, סי' תעו 225
ז, סי' קנ 6
ז, סי' שכ 99
ז, סי' תקג 99
תשובות המיוחסות לרמב"ן, סי'
קפ 80

רשב"ם

פסחים

קט ע"א ג
קיז ע"ב 20

בבא בתרא

עו ע"ב 199
קכו ע"ב 189
קלג ע"א 184
קלו ע"א 187
קמ ע"ב 231
קסב ע"א כ

נידה	גיטין
109 סו ע"א	129 לה ע"א
שבלי הלקט	קידושין
3 סי' ט	144 לט ע"א
8 סי' קמג	ע ע"ב 82
14 סי' רז	בבא קמא
241 סי' ריא	לו ע"ב 224
20 סי' ריח	224 פד ע"א
21 סי' רכא	211 קיג ע"ב
152 סי' רע	222 קיז ע"א
157 הלכות שמחות סי' יט	200 קיח ע"א
121 הלכות מילה סי' א	בבא מציעא
152 עניין תפילין	קט ע"א 136
80 ב, סי' ה	קטז ע"ב 200
92 ב, סי' ט	סנהדרין
242 ב, סי' יג	פח ע"ב 235
40 ב, סי' טו	שבועות
27 ב, סי' כ	מו ע"ב 201
238 ב, סי' לב	עבודה זרה
66 ב, סי' לג	לג ע"א 89
64 ב, סי' לז	לג ע"ב 89
93 ב, סי' לח	לה ע"א 239, 69
144 ב, סי' מב	נה ע"ב 74
102 ב, סי' מה	זבחים
94 ב, סי' מו	קד ע"א 151
133, 122 ב, סי' מח	חולין
166 ב, סי' נד	קי ע"א ד
114 ב, סי' פה	קיא ע"ב 62
209 ב, סי' צח	קכו ע"ב 226
137 ב, סי' קכח	קלח ע"ב 145
210 ב, סי' קנג	בכורות
שו"ת מהר"ם, דפוס ברלין	לא ע"א 81
179, 178 ב, סי' עב	

209	סי' שנז	179	ב, סי' עג
102	סי' שס	שו"ת מהר"ם, דפוס לבוב	
210	סי' שסט	133	סי' קיה
179	סי' שע	68, 66	סי' קסג
170	סי' שעא	42	סי' קסז
19	סי' שעט	סי' שמט יד	
137	סי' תעד	146	סי' תכא
157	סי' תעו	147	סי' תכב
135	סי' תעז	204	סי' תכז-תכה
114	סי' תפב	179	סי' תצג
217	סי' תצה	שו"ת מהר"ם, דפוס פראג	
41	סי' תרטז	146	סי' יד
102	סי' תשצה	147	סי' טו
176	סי' תתקמז	210	סי' קלא
שו"ת מהר"ם, דפוס קרימונה		144	סי' קנב
135	סי' עא	93	סי' קס
	סי' קעט יד	247	סי' קסא
שו"ת מהרי"ק		7	סי' קע
133, 125, 124	שורש נב	19	סי' קעז
66	החדשים, סי' מב	11	סי' קעט
123	החדשים, סי' מה	83	סי' רה
שו"ת מהרש"ם		238	סי' ריד
74	ג, שעג	68, 66	סי' רטז
שו"ת מן השמים		121	סי' ריט
	סי' י	122	סי' רכ
145	סי' כז	212	סי' רנב-רנד
שו"ת ראב"י אב"ד		178	סי' רסה
	סי' ג יח, יט, 1	179, 178	סי' רסו
	סי' רו	91	סי' שה
		176	סי' שיא
		202	סי' שטו
		200	סי' שטז
		119	סי' שמו

תוספות רא"ש	שיטה מקובצת
ברכות יח ע"א ד"ה רב אשי אמר 154	בבא קמא
יבמות פב ע"ב 228	ב ע"ב 83
יבמות קט ע"א 172, 173	ה ע"ב 83
כתובות טז ע"א 207	חולין
בבא מציעא עא ע"ב 99	מט ע"ב 27
בבא מציעא קטז ע"א 62	מנחות
תוספות רבי יהודה מבירינא	פד ע"א 142
עבודה זרה לה ע"ב 66	שיטת הקדמונים
תוספות רבי יהודה מפאריש	יבמות, עמ' שכ 166
עבודה זרה עו ע"א 53	בבא בתרא, ב, עמ' תה 195
תוספות רבנו פרץ	שלטי גבורים
בבא קמא סד ע"א 232	רי"ף פסחים י ע"א, אות ב 17
תוספות ר"י הזקן (שושנה)	מרדכי עבודה זרה, תתכט אות ה 238
עמ' תקלו 60	שערי דורא
עמ' תקלז 56	סי' כח 41, 42
עמ' תקמא 60	סי' לג, א 246
עמ' תשכט-תשל 12	תורת האדם
תוספות ר"י הזקן ור"י מפריש	שער הסוף, ענין מי שמתו מוטל
(קרויזר)	לפניו 153
עמ' ד 92	תוספות אלפס
תוספות ר"י שירליאון	יבמות, עמ' שכד 170
ברכות	גיטין, עמ' שמז-שמח 174
יא ע"ב 1	קידושין, עמ' שנט-שס 188
יה ע"א 154	קידושין, עמ' שסז-שסח 144
יט ע"ב 225, 227	תוספות חכמי אנגליה
כו ע"ב 5	קידושין נ ע"א 171
לה ע"א 143, 223	תוספות ישנים
מא ע"ב 20	יבמות, עמ' תעג-תעד 228
מב ע"א 8	יבמות, עמ' תפא-תפב 228
מז ע"ב 3, 4	

ל ע"א 248	עבודה זרה
לה ע"ב 18	נ ע"א 92
מט ע"ב 222	נה ע"ב 77, 73
עד ע"א 43	ס ע"א 83
עו ע"ב 47	תוספות רבינו אלחנן, עבודה זרה
יומא	זרה
סט ע"א 145	י ע"א 194
ביצה	יג ע"א 223
טו ע"א 145	כב ע"א 10
מועד קטן	לה ע"א 239, 72
י ע"ב 21	לה ע"א 200
כ ע"ב 153	תוספות על הבבלי
כא ע"א 162	ברכות
כא ע"ב 164	יא ע"ב 1
כג ע"א 161	יז ע"ב 155
כד ע"ב 158	יח ע"א 154
יבמות	יט ע"ב 226, 225
מה ע"ב 140	כו ע"ב 5
מו ע"ב 140	מא ע"ב 9, 8
פב ע"א 228	מח ע"א 3
פב ע"ב 228	שבת
פג ע"ב 228	יג ע"א 160
פה ע"א 178	כז ע"ב 227
צט ע"א 182	מב ע"א 56
קג ע"ב 236	נז ע"ב 145
כתובות	קט ע"א 12
ד ע"א 164	קכג ע"ב 62
טו ע"ב 207, 107	קנב ע"ב 226
יז ע"א 159	עירובין
סז ע"ב 234	נו ע"א 128
צז ע"א 127	פסחים
צה ע"ב 214	יא ע"א 142

שכועות	נדרים
לז ע"ב 199	מו ע"א 120
מא ע"א 200	מו ע"ב 120
עבודה זרה	סה ע"א 124
ב ע"א 97	נזיר
י ע"א 194	כט ע"א 149
יז ע"א 160	גיטין
כ ע"ב 236	יז ע"ב 175
כב ע"א 10	לה ע"א 135
לג ע"ב 90, 31	לו ע"א 130
לה ע"א 69	לז ע"א 178
לה ע"ב 69, 65	פ ע"א 168
לז ע"ב 66	פח ע"ב 169
לח ע"א 72	קידושין
לח ע"ב 66, 58, 52	טו ע"א 214
נ ע"א 92	לט ע"א 145
נה ע"ב 77, 73	סב ע"ב 140
נו ע"ב 90, 87	עח ע"ב 188
נז ע"א 80	בבא קמא
ס ע"א 86, 82	טו ע"ב 224
ע ע"ב 85	ס ע"ב 221
עב ע"ב 86	סד ע"א 232
עד ע"ב 248	סד ע"ב 232
זבחים	קז ע"א 208
ס ע"ב 230	קיה ע"א 200
צה ע"ב 60, 48	בבא מציעא
מנחות	צה ע"א 208
סח ע"א 142	בבא בתרא
חולין	קמט ע"א 138
ח ע"ב 52	קסב ע"א 195
מו ע"א 25	סנהדרין
מז ע"ב 26	מז ע"ב 227
מט ע"ב 27	
סב ע"ב 93	

כב ע"א 10	ק ע"א 34
לה ע"א 70	קט ע"א 41
לה ע"ב 66	קי ע"ב 43, 42
תלמיד הרמב"ן	קיא ע"א 44, 42
עמ' 49-50-145	קיא ע"ב 53
תמים דעים	קיב ע"א 54, 53, 45
סי' מב 195	קיב ע"ב 40, 38, 36
סי' פה 88	קיג ע"א 43
סי' פו 82	בכורות
סי' פז 82	לא ע"א 81
סי' קמח 39, 40	לב ע"ב 151
סי' קנו 102	לג ע"א 149
סי' רב 125	מו ע"א 130
סי' רג 220	תמורה
סי' רד 225	יב ע"א 115
תשב"ץ	כד ע"ב 232
סי' תעג 237	נידה
סי' תקפ 217	כח ע"א 229
תשובות בעלי התוספות	נו ע"ב 111
סי' טז 6	סו ע"א 108
סי' כג 88	תוספות רי"ד
סי' כח 243	עבודה זרה י ע"א 194
תשובות הרא"ש	תוספות שאנץ
כלל יב, סי' ב 124	פסחים
כלל כ, סי' א 54	ל ע"א 248
תשובות ופסקים (קופפר)	ל ע"ב 16, 15
סי' ב 33	כתובות
סי' ז 40	טז ע"א ד"ה שהפה 207
סי' יד 54	יז ע"א 159
סי' טו 238	מט ע"ב 179
סי' טז 31, 32	עבודה זרה
	י ע"א 194

114	סי' קכז	123	סי' קו
102	סי' קלב	188	סי' קמט
30	סי' קלה	188	סי' קנ
43	סי' קלו	188	סי' קנא
92	סי' קלז	114, 105	סי' קנח
170	סי' קלט		

תשובות ופסקים לר"י הזקן

65	סי' קמ	33	סי' א
54	סי' קמב	38	סי' ב
111	סי' קמג	39	סי' ג
157	סי' קמד	36, 35	סי' ד
1	סי' קנב	28	סי' ז

תשובות חכמי צרפת ולותיר

60	סי' פב	31	סי' ח
----	--------	----	-------

תשובות מיימוניות

נשים

176	סי' ו	238	סי' יז
176	סי' כא	68, 66	סי' יח

קדושה

238	סי' א	53	סי' כו
41	סי' ב	40	סי' לב
109	סי' ג	36	סי' לד
46	סי' ה	46	סי' מו
83	סי' ט	19	סי' נח
246	סי' יא	13	סי' סא
		13	סי' סב
		21	סי' סד
		88	סי' ע
		243	סי' עב

הפלאה

119	סי' ב	86	סי' עג
133	סי' ג	79	סי' עד
125	סי' ד	82	סי' כה
		27	סי' צז

קנין

137	סי' יט	44	סי' קיד
139	סי' כח	59	סי' קטו
		119	סי' קטז

נוזיקין

210	סי' ט	210	סי' קכה
		209	סי' קכו

סי' קפז 80	סי' כב 217
סי' קפח 80	משפטים
סי' רמב 42	סי' ל 102
סי' של 130	סי' לא 101
סי' שסה 194	סי' לב 200
סי' תמה 21	תשובות מהר"ח אור זרוע
סי' תנא 190	סי' נד 145
תשובות ר' בצלאל אשכנזי	סי' ע 125
סי' ה 171	סי' קעד 73
תשובות ריב"ש	סי' קעז 31
סי' כט 145	סי' ריא 99
סי' פג 116	סי' רכט 101
סי' שכ 22	תשובות מהר"י מינץ
סי' שצד 70	סי' טו 242
תשובות רמ"א	תשובות מהרי"ל החדשות
סי' יד 171	סי' פא 54
תשובות רשב"ש	תשובות מהר"ם מרוטנבורג
סי' תקו 70	וחבריו (עמנואל)
תשובות רש"י	סי' ג 46
סי' קעה 95	סי' טז 208
סי' קפט 165	סי' יט 205
סי' רכד 209	סי' כג יג
סי' שנז 42	סי' קג 59
סי' שנט 238	סי' קטו 247
	סי' קפ 6

כתבי יד

102 (Opp. Add. 2°34) 641	אוקספורד
166 ,92 ,66 (Mich. 535) 657	,71 ,46 ,28 ,14 ,8 (Opp. 276) 566
92 ,66 (Opp. 315) 658	243 ,238 ,133 ,111 ,89 ,80
3 (Opp. Add. 4°18) 659	115 (Opp. 66) 637

166 Ebr. 144	203 ,135 (Opp. 60) 668
13 Ebr. 145	198 ,73 ,17 (Opp. 300) 672
200 Ebr. 146	88 (Opp. 42) 678
228 Ebr. 162	,102 ,68 ,33 ,11 (Opp. 317) 692
וינה, הספרייה הלאומית	188 ,123 ,105
73 (Cod. Hebr. 180) 66	237 (Mich. 46) 781
6 (Cod. Hebr. 206) 71	133 ,3 (Mich. 475) 783
71 (Cod. Hebr. 175) 77	190 (Opp. 304) 803
ורצ'לי, ספריית הסמינר	,217 ,200 ,59 ,31 (Opp. 77) 844
הבישופי	218
24 (Mich. 408) 872	
,121 ,119 ,80 ,71 ,18 ,12 ,10 ,6 1	36 ,27 (Opp. 338) 874
,198 ,191 ,147 ,146 ,140 ,122	82 (Arch. Seld. A 51) 878
243 ,242 ,238 ,212	,35 ,31 ,28 (Opp. Add. 2°14) 1101
ורשה	72 ,66 ,59 ,53 ,44 ,41 ,39 ,38
המכון להיסטוריה יהודית, 240 59	153 ,152 (Opp. 649) 1102
טורונטו, ספריית	115 (Opp. Add. 4°127) 2343
האוניברסיטה	49 (heb. e. 17) 2696
בודפשט	
Frdbrg 011-5 (לשעבר: ששון	הספרייה הלאומית, 2°1 ,13 ,71 ,73
241 ,212 ,179 ,178 (534	210 ,100
ירושלים, הספרייה הלאומית	האקדמיה למדעים, אוסף
151 13°4	קאופמן A77 ,46 ,101 ,119 ,125
122 8860°38	210 ,176 ,141
לונדון	ברלין
הספרייה הבריטית	82 VII.5.262 ,היהודי, המוזיאון
194 (Or. 43) 429	94 Or. Phillip1392 ,ספריית המדינה,
109 (Harley 5648) 518	המבורג, ספריית המדינה
166 (Add. 15437) 527	והאוניברסיטה
210 ,93 ,92 ,66 (Add. 26918) 529	194 45
232 Or. 10013	
בית הדין ובית המדרש	וטיקן
115 11	210 Ebr. 141

פראג, המוזיאון היהודי	דוד סופר
102 20	105 (לשעבר: וינה, ספריית הקהילה
	228 (HS IV 27
פריס	מונטיפיורי
הספרייה הלאומית	102 108
188 ,174 ,144 314	92 128
71 326	
11 357	לייפציג, ספריית האוניברסיטה
235 ,143 ,141 370	24 ,B.H. fol. 9
24 379	17 1103
146 1394	80 1119
210 ,192 ,159 ,147 ,146 ,13 1408	מוסקבה, ספריית המדינה,
ספריית מזארין	אוסף גינצבורג
141 4472	73 כא, 36, 40, 41, 43, 54, 59, 157
פרמא	125 155
210 (Cod. Parm. 3272) 73 דה רוסי	166 550
42 (Cod. Parm. 2758) 86 דה רוסי	מנטובה, ספריית הקהילה
Cod. Parm.) 1175 דה רוסי	171 ,157 ,20 30
228 (2243	214 ,212 33
Cod. Parm. 1940) 24) 189 דה רוסי	נים, הספרייה העירונית
,7 (Cod. Parm. 2439) 425 דה רוסי	176 ,24 26
243 ,214 ,212 ,88	ניו יורק, בית המדרש לרבנים
,64 (Cod. Parm. 2743) 505 דה רוסי	88 Rab. 673
92	110 ,71 Rab. 1077
Cod. Parm.) 651 דה רוסי	238 Rab. 1422
204 (2606	סינסינטי, היכרו יוניון קולג'
Cod. Parm.) 869 דה רוסי	204 JCF MS 8
153 (3152	סנקט פטרבורג, הספרייה
,18 (Cod. Parm. 2902) 929 דה רוסי	הלאומית
,145 ,137 ,99 ,94 ,91 ,86 ,64	122 דף 12 כב ,Evr. IV 6
210 ,165 ,164 ,160 ,157	
פרנקפורט, הספרייה העירונית	
73 ,31 Hebr. Qu. 4	

,154 ,111 ,92 ,14 ,5 ,1 Add. 667.1

162

246 ,197 Add. 3127

198 Or. 71

243 Or. 786

36 T-S F3.1

195 T-S F5.133

146 Fol. 15

צורִיךְ, אוֹסֶף בְּרִגִינְסְקִי

121 250

246 ,172 ,140 ,125 ,46 345

קִמְבְּרִידְג', סְפָרִיִית

הַאוֹנִיבְּרִסִיטָה

92 Add. 653

מפתח עניינים

דין עורו כשנמצא טריפה 148,	אבלות
151	אכילה משותפת עם אשתו 159
נוכרי שפגע באוזנו יב, 147	אנינות 154
צרימת אוזן כמום מובהק 148,	בשבת 165
152	גר על אימו הגיורת 160
בל תוסיף 235	זמן התחלתה 227
בריה	חפיפה וסירוק יא, 164
טעם בטל ברוב 65	כיבוס 161
שרץ העוף 94	כשהגופה לא ניתנה לקבורה 154
ברית מילה	נשיאת אישה 164
מילת גר שנעשתה בלילה 140	על מומר גדול 157
תינוק שנולד לקראת ערב 121	על תינוק שאימו התנצרה 157
ברכה לבטלה 6, 7	קריעה על שמועה רחוקה 153
ברכות התורה	שינה עם אשתו במיטה אחת 159
ברכה שנית כשחוזרים ללמוד יח,	תלמוד תורה 162
1	
כשכבר אמר 'אהבה רבה' 1	ארץ ישראל, קדושתה לאחר חורבן
בשר וחלב	בית המקדש הראשון 229, 230
לחם בשרי שנאפה ללא	בגדי כמרים נוצרים, מעמדם 92
כוונה 249	בושת, תפיסת ממון בגללה 224
לחם שנילוש בחלב 19	בית כנסת
כיסויי ששימש לאפייה של בשר	תפילה בו כשאינ מניין 122
וחלב 46	הדרת הנאה ממנו 122
ריחא לאו מילתא 48	בכור בהמה טהורה
דבש שהתבשל בכלי בשרי	האכלתו לנוכרי 147
והועבר לכלי חלבי 52	

דברים העשויים להשאיל	נותן טעם לפגם 52
ולהשכיר 201	נותן טעם בר נותן טעם 53
דבש	הדחת כלי בשרי בכלי חלבי 53
התבשל בכלי בשרי והועבר	כבוש כמבושל 58, 55
לחלבי 52	גבינת נוכרי
טעם עכבר בו 54	חשש גילוי 239
של גויים 57	טעם האיסור 239
דג טמא שהתבשל עם דגים	כתשלום עבור חוב לג, 69, 70
טהורים 64	מחלב נוכרי שיועד לגיבון 67, 68
דג שנמצא בו שרץ 64	תוקף האיסור 70
דיו, הוספת יין לו 73	גבינה מלוחה, דינה כרותח 44
דין	גזירת שמונה עשר דבר 66
מינוי נציג במקום בעל הדין 209	גזל גוי 214
שכר השליח בערעור על פסק בית	גט
דין 208	בעקבות שמועה שקרית על
דינא דגרמי 213, 215	קידושין 171
דינא דמלכותא 211	הנחיות לבית דין המטפלים
דינא דר' נתן 177, 213, 214	בשליח קבלה 193
הוראת תלמיד בפני הרב כח	חתם סופר ועד 190
הלוואה	כשרותו כשלא צוין שמניין השנים
בחול המועד 21	הוא לבריאת העולם 194
הלווה כסף שלו ושל חברו 215	כתיבה מקום הלידה בו יז, 168
שותף שגבה מהלווה	נתינתו על תנאי לאשת כוהן
ברמאות 215	והתנאי לא התקיים 237
שותף שגבה מהלווה בשם שני	סמיכה על שליח הולכה ללא
השותפים 213	ראיה או עדות 192
שותפים שהלוו לגוי 213	של גוסס יז, כו, 188
הלוואה בריבית	שטר בית דין המעיד על היות
באמצעות מתווך נוכרי 99	אישה גרושה 191
באמצעות נתינת משכון לגוי 100	גיר
לאדם שאמו התנצרה כד, 94	אבלות גר על אימו הגיורת 160
מכירת חוב של גוי מיהודי ליהודי	כשרותו כשהמילה נעשתה בלילה
אחר 101	ולא בפני בית דין כשר 140

קערות חמץ שהודחו עם קערות כשרות לפסח במים פושרים 248	מכירת חוב של גוי מיהודי ליהודי אחר תמורת משכון ח, 102 ממומר 98
תערובת בערב פסח 13 תערובת בפסח לב תערובת קמח דבש ושמן למטרת רפואה 18	זיהוי הרוג 170 חדש 142-141 חול המועד הלוואה בו 21
חתיכה הראויה להתכבד 65 חתיכה נעשית נבלה 33, 34, 35, 57 טבילה	חפיפה וסירוק 164 צידוק הדין בקבורה 165 קניית בגד שתפירתו לא הושלמה 246 חולה
חציצה בפצעים בראש 111 חציצה בחפץ התחוב עמוק בגוף 114 עם יבלת בעין 111 טומטום	האכלתו ביום הכיפורים 24 סינון מי שקדים עבורו בשבת 11 תערובת קמח דבש ושמן בפסח 18 חותם, חשש לזיוף 240, 239
מעמדו בדיני ירושה 229, 231 מעמדו בהלכות קורבנות 229, 231 יום טוב, כשסמוך לשבת 12 ייחוד, כשילדי האישה גרים בבית 197 יין	חזקה, באמצעות נעילה במפתח 188 חלב נוכרי כשלא כל החליבה הושגחה בידי ישראל 67 כשמיועד לגיבון 67, 68 כשנחלב בידי משרתות של יהודי 68 חלב, האכלתו לגוי 149 חמאת נוכרי כז, 71 חמץ
ביטול מיעוט יין חי ברוב יין מבושל 86 ברכה עליו בסעודה 8 דריכתו על ידי גויים 74, 76 הגדרת המשכה 74 הוספתו לדיו 73 חמר מדינה 130 חשש לזיוף של גוי 240 חתימת חבית ריקה שהחזיקה בעבר יין כשר 248 יין נסך שנבלע בשעווה 91 כלי יין מזופתים 88	חוזר וניעור 13 חיטה שנמצאה בתוך מצה 19 חיטה שנמצאה בתוך עוף 19 חלב שנשפך על חיטה 18, 19 מי פירות לג, 17, 18, 19

- כשנשאר בחבית שהורמה בידי גוי לשם הוצאתו 243
- מגע גוי בין מבושל שיש בו מעט יין חי 86
- מגע של מומר שחזר ליהדות 80
- ניסוך גויים לעבודה זרה בימיהם 85
- סל שהונח על גבי ענבים וגוי הרימו 79
- סתם יינם 73
- סתם יינם, ביטולו בשישים לב, 79
- עצירת נזילה מחבית בידי גוי 82
- קילח לעגלה וגוי הרים את כל העגלה 86
- שליית כמות קטנה ממנו 73
- יעלה ויבוא, השלמתו במוצאי ראש חודש 5
- ירושה
- חיוב יורש בשבועה כשאינו יודע מניין הגיעו חפצים לידי מורישו 200
- טענה שחפץ שייך למוריש ונמצא בידי אחר כמשכון 200
- נכסים שנשארו בידי האלמנה 186
- כבד מליחתו 43
- נשאר דבוק לעוף שנמלח 242
- צלייתו עם בשר 44
- כוהן
- אזהרתו מטומאת מת 226
- נתינת גט לאשתו על תנאי 237
- כלאי בגדים, שמיכה המורכבת מציפית פשתן ומילוי צמר 145
- כלאי הכרם, בחוץ לארץ 144
- כלל ופרט וכלל 233
- כלי שני
- דינו לעניין בישול וכליעה 59
- עירוי ממנו 59
- כרם רבעי, בחוץ לארץ 143
- כתובה
- גבייתה מממון שנתן בעלה לאדם אחר 179
- חתימה עליה בלילה לאחר התאריך הרשום בה 174
- כתובה שאבדה 183
- כתובה, הפקעת שעבודה במתנת בריא לאחר 183, 184
- לפני עיוור 92, 97
- מדוכה, הכשרתה לפסח 14
- מודר הנאה
- הדרת חברו מחפץ ששותפים בו 119
- הדרת הנאה מספר 119
- הדרת הנאה מבית כנסת 122
- מומר
- אבלות על תינוק שאימו התנצרה 157
- אבלות עליו 157
- אוכל נבלות לתאבון 96
- הגדרת מין 95
- הלוואה בריבית לאדם שאמו התנצרה 94
- טקס תשובה 80
- מגעו ביין 80
- סיבות להתנצרות 81

כבולעו כך פולטו 42, 44	שחזר ליהדות והתנצר כמה
כבד 43	פעמים 81
כבד שנמלח עם בשר 43	מוסר
כצלייה 43, 44	כשבית דין של ישראל אינו גובה
לב או כבד שנשאר דבוק לעוף	קנס 224
שנמלח 242	מסר ממון חברו לשלטון בעקבות
מלמדים 135-137	עלבון כ, 220
מס, חיוב בו למרות עזיבת העיר 210	מזונות לאישה 177
מצבה שהוכנה למת מסוים 159	מים, ברכה עליהם בסעודה 8
מצה	מים שלנו
אפייתה במים רגילים כשאין מים	שפיכתם בגלל מת או בגלל יום
שלנו 241	התקופה 241
חיטה התגלתה במים שלנו	חיטה שהייתה בהם ונילושו בהם
ונילושו בהם מצות 247	מצות 247
מצווה לקיים דברי המת 138	מכירה, חזרה ממנה ואין ידוע אם
מציל עצמו בממון חברו 203	נמסרו הטובין לפני החזרה או
מקווה, המשכה כא, 115	אחריה 217
משכון	מליחה
הלוואה כריבית באמצעות נתינתו	בשר מלוח הנוגע בחתיכה שלא
לגוי 100	נמלחה 39
מכירת חוב של גוי מיהודי ליהודי	בשר מלוח שאוחסן בחביות ג
אחר תמורתו 102	בשר מלוח ששכב בתוך נוזל
קבלתו במרמה 204	שנפלט מבשר שנמלח 35
קנייתו על ידי ישראל 103	בשר שהתבשל עם הלב 41, 42
מתנת שכיב מרע 180	בשר שהתבשל עם הריאה 41
מתנת בריא, הפקעת שעבוד כתובה	בשר שנמלח המונח על בשר
ומזונות 183, 184	מלוח 38, 39
נאמנות אישה שבעלה אינו יורה	בשר שנמלח לשימור 36
כחץ 176	גבינה מלוחה 44
נאמנות אישה שבעלה אינו יכול	דבוק 41, 42
לקיים יחסי אישות 176	דם משרק שריק 39, 40, 42, 43
נדר	44
בפני רבים 125	חתיכות בשר ששכבו בתוך נוזל
בשעת חולי 123	שנפלט מבשר שנמלח 33

- הגדרת 'כל פירות שבעולם' 128
הותר מקצתו הותר כולו 132
הליכה אחר הידוע לנו 127
התרתו בפני מי שנדרו לו 124
התרתו כשברור שלא יוכל לעמוד בו 127
התרתו לשם הצלה מעבירה 125,
134
כששכח את נדרו לגמרי 126
נדר לפני מיתה כשהיורשים אינם יודעים על כך 138
על דעת רבים 126, 130
נותן טעם בר נותן טעם 53, 57
נותן טעם לפגם
באיסורים 54
בבשר וחלב 52
בפסח 248
נטילת ידיים
חציצה 112
כוונת נותן 7
נטע רבעי, בחוץ לארץ 143
נידה
אישה שאין לה תקנה להתיר טבילה במצבה 113
דם בבית הכיסא 110
המתנה לפני שבעה נקיים לפולטת שכבת זרע 106,
107
פרישה סמוך לווסת לאישה שאין לה וסת קבועה יב, 105
רואה מחמת תשמיש 108
נשים
מקומן במשפחת רש"י ה
הסתמכות ר"י על מנהגי הנשים 46, 49
- סדר קדשים של רבנו תם 200
סוכה 2
סירוב לשלם עבור שירות סכום שהסכים לו 217
עדות
עד אחד, נאמנותו כשהשני שותק 85
עדי שקר 171
עוץ
ורידים אדומים ברגליו ובירכיו 30
מחט התחובה בקורקבן 27
מליגתו מכלי ראשון 31
מליגתו מכלי שני 59
נמלג לפני הכשרתו והתערבב בעופות מוכשרים 246
שבר בגב 25
שבר בעצם הירך ו, כח, 28
עירוני, דינו כהגעלה 91
פסח
אפיית מצה במים רגילים כשאינ מים שלנו 241
ברכה אחרונה על היין בליל הסדר 20
ברכה אחרונה על הכרפס בליל הסדר 20
ברכת 'בורא פרי האדמה' על המרור 21
הכשרת מדוכה 14
חיטה התגלתה במים שלנו ונילושו בהם מצות 247
כמות הבצק ללישה 16
קבא מגלונאה 16
קערות חמץ שנשטפו עם

- שימוש במשנה ותוספתא כב
 דרכו ההלכתית כז, 139
 העדפת הבבלי על הירושלמי כג,
 78, 58
 שימוש בספרות הגאונים כז, 105
 שימוש בירושלמי כב
 הסתמכות על דעה מקילה ד, ח
 הסתמכות על מנהגי נשים 46,
 152, 49
 תלמידיו יא, 54
 קשריו עם בנו רבנו אלחנן יג,
 184, 125, 78, 74, 58, 54
 פסיקה כר"ת להקל ח, 83, 84,
 88
 ריאה
 עינוניא דוורדא הנמצאת בצד
 שמאל 26
 שוני במספר האונות לא, 25
 רפואה
 אפילפסיה, הגדרתה כחולי
 גדול 93
 גזזת 111
 תרופה המכילה חומרים
 טמאים 93
 שבועת אלמנה 139
 שבת
 סינון מי שקדים לחולה 11
 שותפות יהודי וגוי 10
 שומר חנם, פשיעה בשמירה על
 שטר 198
 שטר
 אישור תיקונים בשורה
 התחוננה 195
 זמנו של שטר מוכיח עליו 186
- קערות כשרות לפסח במים
 פושרים 248
 שפיכת מים שלנו בגלל מת או
 בגלל יום התקופה 241
 פת נוכרי 65
 צאת הכוכבים, הגדרתה 121
 צדקה, נדר צדקה לפני מיתה 138
 צירוף קטן לעשרה ז, 3
 קבורה
 ביטול תורה לשם כך 158
 צידוק הדין כשחל בחול
 המועד 165
 גולל ודופק 225
 קידוש והבדלה, כשאסור לשנות
 יין 129
 קידושין
 ג' חודשי הבחנה, בשוגג 168
 מעוברת ומינקת חברו 166 עדות
 שקר עליהם 171
 קידושי יתומה קטנה 173
 קלף לספר תורה 141, 240
 קנס, גבייתו מחוץ לארץ
 ישראל 224, 225
 קריאת התורה מחומש לא, 6, 7
 קריאת הפטרה, מתוך מגילה 6, 7
 רחיים, הכשרתם משימוש גוי 14
 ר"י הזקן
 משפחתו א
 רבותיו ג
 יחסו לרבנו תם ה, ו, ז, ח, כה, 51
 יחסו לרבנו חננאל כה
 יחסו לרש"י ב, ג, 95

באבלות 162	כתיבת 'שריד וקיים' יט, 195
ביטולו לצורך הוצאת המת 158	מכירתו 199
בתשעה באב 162	שטר בית דין המעיד על היות
תערובת, כשהאיסור נאסר כדי קליפה	אישה גרושה 191
בלבד 247	שיקולי פסיקה
תפילין	המחמיר תבוא עליו ברכה לד,
הוספת טוטפת חמישית 235	לה, 22, 78, 80, 102, 108
הנחתם בתשעה באב 152	חסה התורה על ממונן של
תקיעת כף 133	ישראל 32, 68, 239
תרומה, תוקף האיסור בזמן הזה 228	שכירות
תשעה באב	ויכוח בין שוכר למשכיר באשר
הנחת תפילין בו 152	לגובה סכום השכירות 218
כיבוס 161	קניין חזקה בבית 219
תלמוד תורה בו ו, 162	שרץ שנמצא בדג 64
	תלמוד תורה

מפתח אישים

ר' אביגדור כ"ץ מוינה לו, 190, 242	ר' אשר בן משולם מלוניל יח, כ, כג,
ר' אברהם ה, 51	232, 220, 195, 1
ר' אברהם בן דוד (ראב"ד) יח, כ, כא,	ר' ברוך בן יצחק (התרומה) א, יא, יב,
לז, 22, 43	119, 54
ר' אברהם בן יצחק (אב"ד	ר' ברוך בן יצחק מרגנשבורג י, 109
נרבונה) יח, יט, 1	ר' זרחיה הלוי יח
ר' אברהם בן נתן (המנהיג) א, יח,	ר' חיים הכהן ד, ט, י, 59, 61, 63,
245	205, 204
ר' אברהם מטול 105	ר' חיים חפץ זהב 19
רבנו אלחנן (בנו של ר"י) א, יג, יד,	רבנו חננאל כו, 12, 26, 178, 180,
כח, לה, 5, 33, 34, 54, 58, 74,	190, 189
78, 85, 125, 164, 184, 189,	ר' יהודה בן יום טוב מפלייזא ב, ד,
190, 218, 220, 245	15
ר' אליהו מנחם מלונדון לח	ר' יהודה בן נתן (ריב"ץ) ב, 50, 53,
ר' אליהו מפריס 88	87, 74
ר' אליעזר ה, ו, 29	ר' יהודה בן קלונימוס משפיירא טז,
ר' אליעזר בן יהודה בן יום טוב ו	189
ר' אליעזר בן יהודה בן נתן ו, 29	ר' יהודה בן ברזילי הברצלוני יט,
ר' אליעזר בן יואל הלוי (ראב"ה) לז	195
ר' אליעזר בן נתן ממגנצא	ר' יהודה די לאטש לז
(ראב"ן) טז, יז	ר' יהודה מקורביל י, 166
ר' אליעזר ממץ י, טז, לה, 33, 35,	ר' יהודה שירליאון א, יא, לו, לז, לח,
137, 189	236, 218, 164, 44, 33, 15, 8
ר' אפרים מרגנשבורג י, יז, לד, 33,	ר' יואל הלוי מבון טז, כו, 168, 188
34, 57, 190	יוכבד בת רש"י א
ר' אשר בן יחיאל (רא"ש) לח	ר' יום טוב בן יהודה בן נתן 8

- ר' יוסף בן משה מטרוייש (רבנו פורת) ט, כג, 9, 74, 77
- ר' יוסף טוב עלם 238
- ר' יוסף מאורלייניש ד, ט, י, 38, 179, 180, 204, 205
- ר' יעקב בן דוד 166
- ר' יעקב בן מאיר (רבנו תם) א, ד, ה, יד, יז, כ, כג, כד, כח, ל, לא, לב, לג, לד, לה, 2, 3, 5, 6, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 20, 21, 22, 24, 27, 28, 29, 35, 39, 40, 42, 43, 44, 47, 51, 56, 60, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 79, 83, 87, 88, 92, 95, 104, 108, 125, 130, 132, 133, 141, 151, 157, 160, 162, 177, 180, 184, 187, 195, 196, 200, 202, 208, 212, 215, 222, 224, 239
- ר' יעקב בן משה מבניולש 27
- ר' יעקב הנדיב יא, 83
- ר' יעקב חזן מלונדון לח
- ר' יצחק (תלמיד ר"י) יא
- ר' יצחק אלפסי (רי"ף) 225
- ר' יצחק בן אבא מארי ממרסיי (העיטור) יח
- ר' יצחק גאון 237
- ר' יצחק בן אברהם (ריצב"א) א, ט, 48, 54, 80, 83, 84, 176, 239, 241, 245, 247
- ר' יצחק בן אשר (ריב"א) א, 48, 175, 208
- ר' יצחק בן ברוך י, 67
- ר' יצחק בן מאיר א, ב, ד, 49
- ר' יצחק בן מרדכי מרגנשבורג י, 164, 187
- ר' יצחק בן משה מווינה (אור זרוע) לו, לז, לט, 9, 237, 239
- ר' יצחק בן רשב"ם ד
- ר' יצחק בן שלמה 141
- ר' יצחק בן ששת כב
- ר' יצחק הלבן 27, 71
- ר' יצחק מקורביל 162
- ר' מאיר בן שמואל א, כג, 15
- ר' מאיר כהן 186
- מהר"ם מרוטנבורג לו, 190
- ר' מכיר יא
- ר' מנחם מדרוייש 243
- מרים בת רש"י ב, 50
- ר' משה בן מיימון (רמב"ם) לג, 22
- ר' משה בן נחמן (רמב"ן) לח
- ר' משה בן יהודה 195
- ר' משה בן יום טוב מלונדון לח, 141
- ר' משה מפונטיזא לד
- ר' משה מקוצי (סמ"ג) לו, לח, 17, 108, 191
- ר' משה מקרית יערים כא, 43
- ר' משולם בן יעקב מלוניל יח, 1
- ר' נחמיה ט
- רב נטרונאי גאון כז
- ר' נסים מגירונה כב
- ר' נתן (תלמיד ר"י) יא
- ר' עזריאל בן נתן יט, 1
- רב עמרם גאון 8
- ר' פטר 125
- ר' צדקיה בן אברהם הרופא (שבלי הלקט) לח
- ר' קרשביא יא, 201
- ר' שלמה בן מאיר א, 218
- ר' שלמה בן אדרת (רשב"א) לח
- ר' שלמה בן רבנו יעקב 5

ר' שמואל בן שמחה מוויטרי א, ב, ג,	ר' שלמה יצחקי (רש"י) א, ב, ג, 2,
165, 162, 112, 37, 15	, 50, 42, 41, 37, 36, 16, 15, 14
ר' שמואל כהן מלוניל (ר' שמואל בן	, 151, 113, 108, 107, 95, 74, 60
דוד) כא, 115	239, 226, 222, 200, 165
ר' שמואל מאנז'ו יא, 228	ר' שלמיה מלוניל כא
ר' שמחה משפיירא 242	ר' שמואל בן אלחנן 161
ר' שמעון מיונביל (אייבילין) יב, 71,	ר' שמואל בן יוסף מוורדון יא, יב,
145	147, 144, 105
ר' שמעיה ב, ג, יג, 2, 37, 95	ר' שמואל בן מאיר (רשב"ם) א, ג,
ר' שמשון בן אברהם (ר"ש משניץ) א,	יח, כ, כו, 1, 67, 87, 92, 108,
ט, יד, לג, 7, 82	222, 205, 184
ר' שמשון בן יונה 16	ר' שמואל בן נטרונאי מבארי 3
ר' שמשון בן יוסף 4	

מפתח מקומות

מגנצא (Mainz) יז, 138, 137	אורליינש (Orléans) 204
מץ (Metz) יז, 76	אלצורא (Auxerre) 12
נורמנדיה (Normandy) טו, 142	אנגליה טו, טז, 71, 94, 97
נים (Nîmes) 43	אנז'ו (אנוב, אניוב, Anjou) טו, 228,
פרובנס (Provence) יה, לז, 1, 71	230, 229
פריס (Paris) טו	אשכנז 76
צרפת טו, 71, 139, 142, 168	בוריאש (Bourges) 89
קטלוניה כב	בלואה (Blois) 187
קינזון (Chinon) טו, 178, 179	בראי (Bray) טו, 83
קרית יערים כא, 43	דמפייר א, ו, יד, 29, 245
קרקוב 168	ויטרי טו
פוסקייר (Posquières) 43	ורדון טו, 72
רמרו (Ramerupt) א, ו, יד, 12, 28,	טרוייש ו, יד, כח, 29, 44, 80, 81,
204, 29	162, 89, 84, 83
רגנשבורג (Regensburg) טז, 110	יונביל (אייביליזן, Joinville) טו, 71
שמפניה (Champagne) יד, 76	לנגדוק (Languedoc) יה
שנזא (Sens) 84	מגדבורג (מיידבורק,
	169, 168 (Magdeburg)

לעזים

51 (fladonier) פלדוניר	205 (verte) ווירא
246 (pelisson) פליצון	211 חדרן
47 (pastide) פשטידא	112 (teigne) טיינא
71 (serum) צינצרא	47 (tarte) טרטא
146 (courtepointe) קוייטש פויינטש	90 (justes) יושטש
248 (cannes) קנאש	112 (malanz) מאלנץ
64 (chabot) קרבוט	205 (peau) פאו
28 (renouer) רנואייר	64 (perca, perch) פירקא
	84 (pressoir) פירשאר
	פלדון, פלדון, (fladon, flaon)
	48, 47 (flan)

This book was published with the support of

The Israel Science Foundation

The Leslie and Vera Keller Foundation
for Enhancement of the Jewish Heritage

The Memorial Foundation for Jewish Culture

ISBN 978-965-462-023-9

© MEKIZE NIRDAMIM

The David Moses and Amalia Rosen Foundation

Typeset by Raphaël Freeman, Renana Typesetting
Grafit Press Ltd., Jerusalem

Printed in Israel

Sources for the Study of Jewish Culture
Volume XXVI

Responsa of
Rabbi Isaac ben Samuel
of Dampierre

A CRITICAL EDITION

Edited with Introduction and Notes by
Avraham (Rami) Reiner and Pinchas Roth

MEKIZE NIRDAMIM
The David Moses and Amalia Rosen Foundation
Jerusalem 2019